

«Дарын» республикалық ғылыми-практикалық орталығы
Қарағанды облысының білім басқармасы

Республиканский научно-практический центр «Дарын»
Управление образования Карагандинской области

ТӨРТІНШІ ӨНЕРКӘСІПТІК РЕВОЛЮЦИЯ ДӘУІРІНДЕГІ БІЛІМ БЕРУ

*Ө.А. Байқоңыров атындағы республикалық ғылыми-практикалық
конференциясының материалдары*

1-том

ОБРАЗОВАНИЕ В ЭПОХУ ЧЕТВЕРТОЙ ПРОМЫШЛЕННОЙ РЕВОЛЮЦИИ

*Материалы республиканской научно-практической конференции
им О.А. Байконурова*

Редакция алқасы:

Б.Х. Абдикерова, Г.Г. Мукашева, О.Ю. Калинина (жауапты редактор),
К.Б. Ахмалтдинова, Г.О. Сулейманова, С.К. Тулепбекова, Ж.К. Дюсембина,
А.Д. Бугубаева, А.Х. Калмагамбетова, А.А. Казиева, Т.М. Илюхина

Редакционная коллегия:

Абдикерова Б.Х., Мукашева Г.Г., Калинина О.Ю. (отв. редактор),
Ахмалтдинова К.Б., Сулейманова Г.О., Тулепбекова С.К., Дюсембина Ж.К.,
Бугубаева А.Д., Калмагамбетова А.Х., Казиева А.А., Илюхина Т.М.

УДК 37.0
ББК 94.00
Т 65

Т65 **«Төртінші өнеркәсіптік революция дәуіріндегі білім беру»:** Ө.А. Байқоңыров атындағы республикалық ғылыми-практикалық конференциясын материалдары -Жезқазған: «Полиграфия АСАР» ЖК «Битанова С.Д.», 2020. 1 том -364 бет.

«Образование в эпоху четвертой промышленной революции»: материалы республиканской научно-практической конференции им О.А. Байконурова. -Жезказган: «Полиграфия АСАР» ИП «Битанова С.Д.», 2020. 1 том -364 стр.

ISBN 978-601-80816-1-3

Жинақ аудандық және қалалық білім бөлімдерінің мамандары, білім беру ұйымдарының директорлары, әдіскерлері, тәрбиешілері мен педагогтеріне ұсынылады.

Жинақта Ө.А. Байқоңыров атындағы республикалық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары жарияланады.

Сборник рекомендован для специалистов районных и городских отделов образования, директоров, методистов, воспитателей и педагогов организаций образования.

В сборнике публикуются материалы республиканской научно-практической конференции им О.А. Байконурова.

УДК 37.0
ББК 94.00

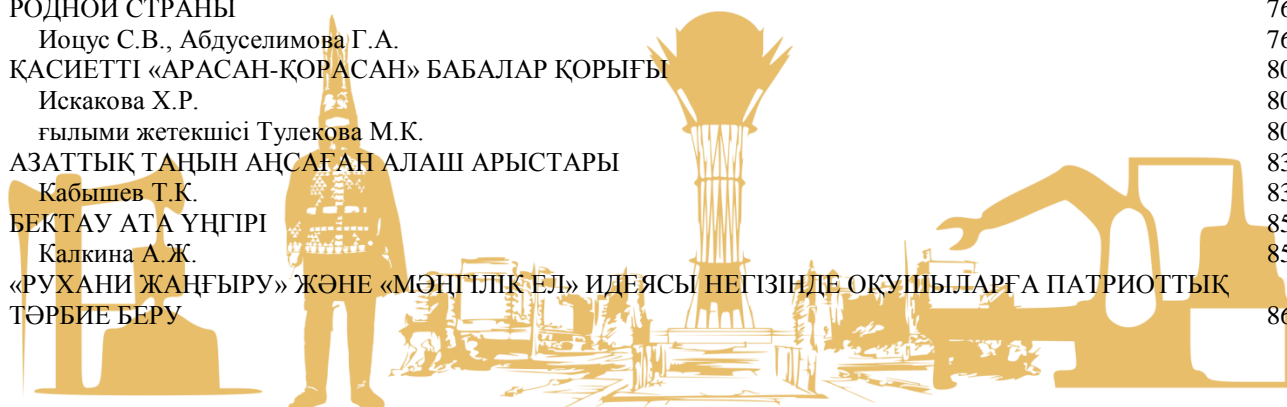
ISBN 978-601-80816-1-3

© Қарағанды облысында білім беруді
дамытудың оқу-әдістемелік орталығы, 2020

Секция 1**Оглавление**

ВЛИЯНИЕ ОБРАЗА ОТЦА НА НАШЕ СТАНОВЛЕНИЕ КАК ЛИЧНОСТЕЙ	10
Байконурова А.О.	10
САРЫАРҚА ТӨРІНДЕГІ ҚОЯНДЫ ЖӘРМЕНҚЕСІ	13
Абдикаримова А.Б.	13
ТУҒАН ӨЛКЕМНІҢ КӨРКЕМ БЕЙНЕСІ	20
Абдиходжаева Н., Алтаева З.	20
ИНТЕГРАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ И КРАЕВЕДЕНИЯ НА ОСНОВЕ ПРОЕКТНОГО МЕТОДА ОБУЧЕНИЯ В РАМКАХ ИЗУЧЕНИЯ МОДУЛЯ «WEB-ПРОГРАММИРОВАНИЕ»	25
Абдрахманова С.В.	25
«КАРЛАГ» – ҚАЗАҚ ЕЛІНЕ КЕЛГЕН ҚАСІРЕ	28
Абдыхалық Д., Даулетхан С.	28
ТАҒЛЫМЫ МОЛ, МАЗМҰНЫ ҚЫЗЫҚ, ҚҰПИЯСЫ ТЫЛСЫМ ТУҒАН ӨЛКЕ ТАРИХЫ	31
Адамбаев Ш.С.	31
ОҚУШЫЛАРДЫҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШЛІК ТӨРБИЕСІНДЕГІ ӨЛКЕТАНУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	35
Айгожина А.Ж.	35
МЕКТЕПТЕРДЕГІ ӨЛКЕТАНУДЫҢ РӨЛІ	37
Алибаева Г.С.	37
БАЛҚАШ ӨҢІРІНДЕГІ ТОРАҢҒЫ ТОҒАЙЫ	38
Амирбекова М.М.	38
СҰЛУ БАЛҚАШ ЖАНЫМА ҰЯЛАҒАН ЖАЗУШЫ ЖАНБОЛАТ БАШАРДЫҢ АЗАМАТТЫҚ ҰСТАНЫМЫ ҺӘМ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ	41
Ахметова А.С.	41
РОЛЬ ШКОЛЬНОГО КРАЕВЕДЧЕСКОГО МУЗЕЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ ШКОЛЫ	43
Базарбаева Ж.К.	43
Муслимова Г.М.	43
САРЫАРҚА ЖЫРШЫСЫ	45
Баймагамбетова Ф.К.	45
МОДЕРНИЗАЦИЯ ТУРИСТИЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА «ЧЕРКАСАЙ» - ДЖАЙЛОО – ТУРИЗМ	48
Бутузова Т.В., Рахимжанов Е.Т.	48
СӘУЛЕТ ЕСКЕРТКІШТЕРІ БІЗДІҢ ТАРИХЫМЫЗ	51
Ғалым Ж.М.	51
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИСЛАМ СӘУЛЕТ ЕСКЕРТКІШТЕРІНІҢ БЕЗЕНДІРІЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	55
Джанасбаева А.Б.	55
ӨЛКЕ ТАРИХЫН ЗЕРТТЕУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫ ҒЫЛЫМИ ЖОБА ЖҰМЫСЫНА БАУЛУ	57
Дукенбаева Г.М.	57
СОХРАНЕНИЕ ГЕНОФОНДА РАСТЕНИЙ ПУТЕМ КРИОКОНСЕРВАЦИИ	59
Ералиева Г.С., Сыздыков Али	59
КҮЙДЕН КҮМБЕЗ ТҮРҒЫЗҒАН МАҒАУИЯ	63
Ерубасева Р.Б.	63
ӨЛКЕМНІҢ ТАРИХЫ	65
Жапабаева М.С.	65
ЖЕЗҚАЗҒАН - ҚАНЫШ БІР ЕСІМ	67
Жекенова А.Ж.	67
ЛЮБИМЫЙ ГОРОД В ЗАДАЧАХ	70
Иванова А.П., Кочнева Т.В.	70
САКРАЛЬНАЯ КАРТА МАНГИСТАУ	73
Идаев Ж.Е.	73
ИСТОРИЯ ВЫДАЮЩИХСЯ ЛИЧНОСТЕЙ КАЗАХСТАНА КАК КЛЮЧЕВОЙ ФАКТОР РАЗВИТИЯ РОДНОЙ СТРАНЫ	76
Иоцус С.В., Абдуселимова Г.А.	76
ҚАСИЕТТІ «АРАСАН-ҚОРАСАН» БАБАЛАР ҚОРЫҒЫ	80
Искакова Х.Р.	80
ғылыми жетекшісі Тулекова М.К.	80
АЗАТТЫҚ ТАҢЫН АҢСАҒАН АЛАШ АРЫСТАРЫ	83
Кабышев Т.К.	83
БЕКТАУ АТА ҮҢГІРІ	85
Калкина А.Ж.	85
«РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ» ЖӘНЕ «МӨНГІЛКЕЛ» ИДЕЯСЫ НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРҒА ПАТРИОТТЫҚ ТӨРБИЕ БЕРУ	86

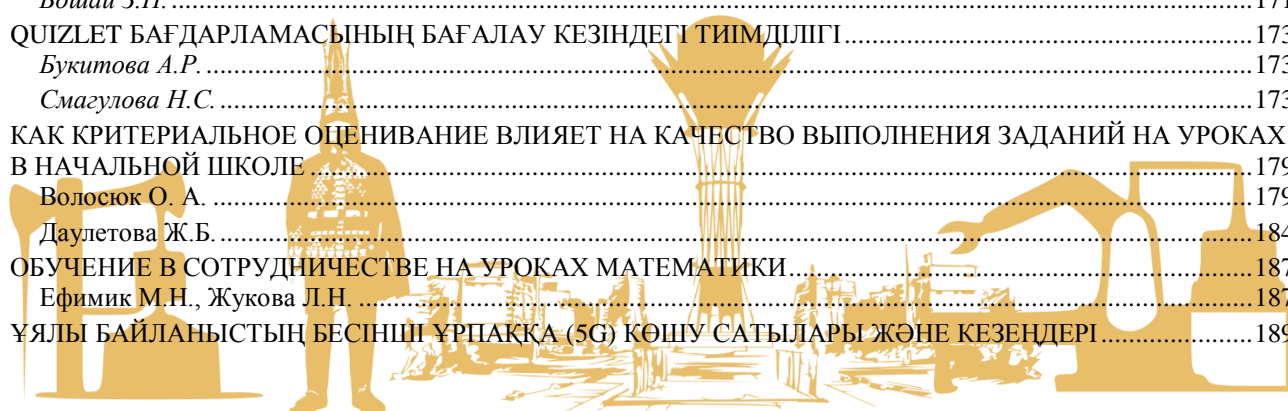

Куанбаева А.А.	86
КРАЕВЕДЕНИЕ НА УРОКАХ ГЕОГРАФИИ В АСПЕКТЕ ТРЕБОВАНИЙ ГОСО И ОБНОВЛЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ	88
Манатаева Г.М.	88
СӘКЕН - ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНІҢ АҚСҰҢҚАРЫ	91
Медиева П.Н.	91
МЕКТЕПТІҢ ТУРИСТІК – ӨЛКЕТАНУ БАҒЫТЫНДАҒЫ ЖҰМЫСЫН «ТУҒАН ЖЕР» БАҒДАРЛАМАСЫ НЕГІЗІНДЕ ҰЙЫМДАСТЫРУ	92
Момынов М.Ү.	92
ғылыми жетекшісі Үміткалиев Ұ. Ү., т.ғ.к. доцент	92
ВЕХИ ИСТОРИИ	96
Мукеева Ж.А.	96
ИНТЕГРАЦИЯ МУЗЕЙНОГО ПРОСТРАНСТВА В СОВРЕМЕННУЮ ОБРАЗОВАТЕЛЬНУЮ СРЕДУ ЧЕРЕЗ РЕАЛИЗАЦИЮ ПРОЕКТА ШКОЛЬНОЙ ГАЛЕРЕИ "МОЙ КРАЙ. МОЙ ГОРОД"	97
Наймушина О. П.	97
МЕНИҢ ТАРИХҚА ТҰҢҒАН ӨЛКЕМ	99
Нуржанова К	99
ГЕОГРАФИЯЛЫҚ ӨЛКЕТАНУ ҮРДСІНДЕ ОҚУШЫЛАРДА БІЛІМ МЕН ІСКЕРЛІК ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	104
Рахмет Г.Х.	104
ТУҒАН ӨЛКЕМ-ЖҰМБАҚ МЕКЕН	106
Саней А.	106
АУЫЛ-РУХАНИ ЖАҢҒЫРУДЫҢ ҚАЙНАР БҰЛАҒЫ	113
Сейткулов Б.К.	113
ТАЛДЫСАЙ ЖЕРІНЕН ТАБЫЛҒАН ЖӘДІГЕРЛЕР	115
Смаилова Б.Б.	115
Нағызханова А.	115
ШЕКШЕК НҰРАЛЫ: ДЕРЕК ЖӘНЕ АҢЫЗ	117
Тлегенов А.Д.	117
«ҰЛТЫМ» ДЕП СОҚҚАН ЖҮРЕК	120
Уалиева А., Елеубекова Ә.З.	120
ҚАСИЕТТІ МЕКЕНІМ – ҚАРААҒАШ	121
Хамитова А.Ж.	121
ТАРИХИ-ӨЛКЕТАНУ МҰРАЖАЙЫНЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ	122
Шушаева З.К., Сақимбаева М.Ш.	122

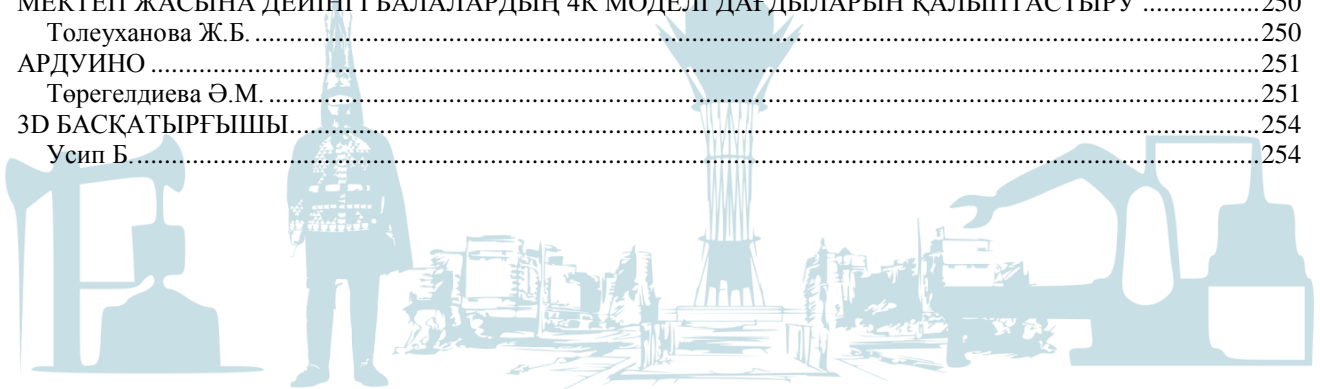

2 секция
Оглавление

РАЗВИТИЕ ПРОЕКТНЫХ УМЕНИЙ ОБУЧАЮЩИХСЯ МЛАДШЕЙ ШКОЛЫ	126
Абдикерова Б.Х.	126
РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОЙ САМОСТОЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ ЧЕРЕЗ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКУЮ И ПРОЕКТНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ.....	127
Мукашева Г.Г.	127
МЕТОДЫ НАБЛЮДЕНИЯ: НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ НАУЧНОГО ПОЗНАНИЯ.....	129
Калинина О.Ю.	129
РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ИНТЕРЕСА У ПОДРОСТКОВ ПОСРЕДСТВОМ ИНТЕРАКТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ОБУЧЕНИЯ.....	135
Тулепбекова С.К.	135
БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ МЕН КЕМШІЛІКТЕРІ.....	138
Абдулина П.К.	138
ӨЛКЕДЕГІ ӨНЕРКӘСІПТІК РЕВОЛЮЦИЯ ТАРИХЫ	141
Абылаева Г.С.	141
ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА ДЛЯ УЧАЩИХСЯ С ООП В РАМКАХ ОБУЧЕНИЯ НА ДОМУ, ДИСТАНЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ	143
Акижанов Е.Н.	143
МҰҒАЛІМНІҢ ЦИФРЛЫҚ ОҚУ ҚҰРАЛДАРЫ: ЖҮЙЕЛІ ЖІКТЕУ ӘРЕКЕТІ.....	145
Альжанова Т.Ж.	145
АҚЫЛДЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАР – ЕҢБЕК ӨНІМДІЛІГІН ДАМУҒА МҮМКІНДІГІ.....	149
Анламасова С.А.	149
РЕАЛИЗАЦИЯ ПОЛИЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ХОДЕ ИЗУЧЕНИЯ ПРЕДМЕТОВ ЕСТЕСТВЕННО-МАТЕМАТИЧЕСКОГО НАПРАВЛЕНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ ГИМНАЗИИ	151
Ахметова А.Н., Юнацкая Е.В.	151
ҚАШЫҚТАН ОҚЫТУ ЖАҒДАЙЫНДА МАТЕМАТИКА ПӘНІНЕН ҚОСЫМША БАҒДАРЛАМАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ТИІМДІЛІГІ.....	154
Ахметова Д.Д.	154
4К МОДЕЛІНІҢ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМЫНДА ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ МАҢЫЗЫ	156
Базкенова А.С.	156
СТУДЕНТТЕРДІҢ АҚПАРАТТЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА АРНАЛҒАН ТӘЖІРИБЕЛІК-ЭКСПЕРИМЕНТ ЖҰМЫСЫНЫҢ НӘТИЖЕЛЕРІ.....	159
Балкаева К.А.	159
МАТЕМАТИКА ПӘНІН САРАЛАП ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	161
Балтабаева А.М., Уатаева Г.С.	161
САБАҚ БАРЫСЫНДА ОЙЫН ЭЛЕМЕНТТЕРІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТІЛ БАЙЛЫҒЫН ДАМУҒА.....	163
Башанова А.Е.	163
ОҚУ ҮДЕРІСІН ЖӘНЕ СЫНЫПТАН ТЫС ІС-ӘРЕКЕТТЕРДІ ЖҮЙЕЛІ ҰЙЫМДАСТЫРУ БАРЫСЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ САУАТТЫ ОҚУЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	167
Беисова Л.А.	167
ЖАҒАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫНДА ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУДА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ТИІМДІЛІГІ	169
Бектасова А.А.	169
ГУМАНИТАРЛЫҚ ПӘНДЕР САБАҚТАРЫНДА ДЕНГЕЙЛЕП ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ ЭЛЕМЕНТТЕРІН ПАЙДАЛАНУ	171
Бошай З.Н.	171
QUIZLET БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ БАҒАЛАУ КЕЗІНДЕГІ ТИІМДІЛІГІ.....	173
Букитова А.Р.	173
Смагулова Н.С.	173
КАК КРИТЕРИАЛЬНОЕ ОЦЕНИВАНИЕ ВЛИЯЕТ НА КАЧЕСТВО ВЫПОЛНЕНИЯ ЗАДАНИЙ НА УРОКАХ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ	179
Волосюк О. А.	179
Даулетова Ж.Б.	184
ОБУЧЕНИЕ В СОТРУДНИЧЕСТВЕ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ.....	187
Ефимик М.Н., Жукова Л.Н.	187
ҰЯЛЫ БАЙЛАНЫСТЫҢ БЕСІНШІ ҰРПАҚКА (5G) КӨШУ САТЫЛАРЫ ЖӘНЕ КЕЗЕҢДЕРІ.....	189

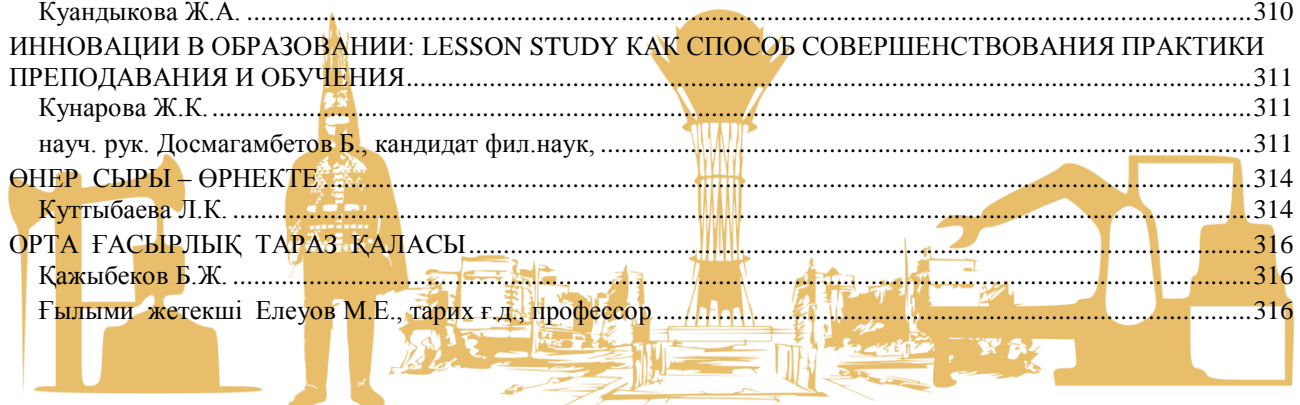

Әбдыкенова Б.Е.....	189
Жылтырғузова Б.Х.....	195
ШЕТЕЛДІК ОҚУШЫЛАРМЕН АРНАЙЫ ТАҚЫРЫПТАРҒА БІРЛЕСКЕН ЗЕРТТЕУ ЖҮРГІЗУДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ.....	197
Исмаилова С.А., Нурланова А.Н.....	197
ФОРМАТИВНОЕ ОЦЕНИВАНИЕ – НЕОТЪЕМЛЕМАЯ ЧАСТЬ УРОКА В ОБНОВЛЁННОМ СОДЕРЖАНИИ ОБРАЗОВАНИЯ.....	199
Кадырова Н.Р.....	199
АВТОМАТИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЯЗЫКА VISUAL BASIC FOR APPLICATIONS.....	204
Капарова Б.К.....	204
БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЖОБАЛЫҚ -ЗЕРТТЕУ ҚЫЗМЕТІ.....	207
Кундакова А.А.....	207
ЦОР - КАК СПОСОБ ОБОБЩЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОПЫТА.....	209
Куропаткина О.Ю., Капустина Е.А.....	209
ПОВЫШЕНИЕ МОТИВАЦИИ УЧАЩИХСЯ ЧЕРЕЗ РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ В УРОЧНОЙ И ВНЕУРОЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.....	211
Левченко Т.А.....	211
ИНФОРМАЦИОННО-КОМПЬЮТЕРНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРИ ОБУЧЕНИИ ГРАММАТИКЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА.....	215
Мекадинова У.Б.....	215
ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР МЕН ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ.....	217
Музапарова М.З.....	217
ПЕДАГОГТЕРДІҢ БЛІКТІЛІГІН АРТТЫРУ КУРСТАРЫНЫҢ МАЗМҰНЫН ІРІКТЕУДЕ ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫН ҚОЛДАНУ.....	220
Мукушева М.А.....	220
Сапарова А.С.....	220
ЗЕРТХАНАЛЫҚ ЖҰМЫСТАРҒА АРНАЛҒАН ВИРТУАЛДЫ ЛАБОРАТОРИЯ ҚҰРУ.....	224
Мұратхан Р.....	224
ТЕХНОЛОГИЯ РАЗВИТИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ.....	228
Нурманова Н.Ш.....	228
ФОРМЫ И МЕТОДЫ ОЦЕНИВАНИЯ КАК УСЛОВИЕ ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ.....	230
Осканова П.С.....	230
АЛГОРИТМ - ОПТИМАЛЬНЫЙ СПОСОБ УПРАВЛЕНИЯ ОБУЧЕНИЕМ НА СОВРЕМЕННОМ УРОКЕ.....	232
Простякова И.В.....	232
SMART-ТЕХНОЛОГИИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ.....	235
Раимбекова О.М.....	235
УМНЫЕ СТРОИТЕЛЬНЫЕ МАТЕРИАЛЫ НА ПРИМЕРЕ БИОЦЕМЕНТА, БИОБЕТОНА И БИОКИРПИЧЕЙ	238
Раимова А.А.....	238
ПРОЕКТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ.....	240
Сексембаева З.Ж.....	240
ЕКІ ТІЛДІ ОРТА МЕКТЕПТЕРДЕГІ АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ.....	243
Смаилова А.С.....	243
ғылыми жетекшісі Назырова И.....	243
БҰЛТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДА.....	246
Сутемгенова С.А.....	246
МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДА СӨЙЛЕУ ТІЛІНІҢ КЕМІСТІКТЕРІН ТҮЗЕТУДЕ КОМПЬЮТЕРЛІК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ.....	248
Таскалиева А.Б.....	248
МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ 4К МОДЕЛІ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	250
Толеуханова Ж.Б.....	250
АРДУИНО.....	251
Төрегелдиева Ә.М.....	251
3D БАСҚАТЫРҒЫШЫ.....	254
Усип Б.....	254

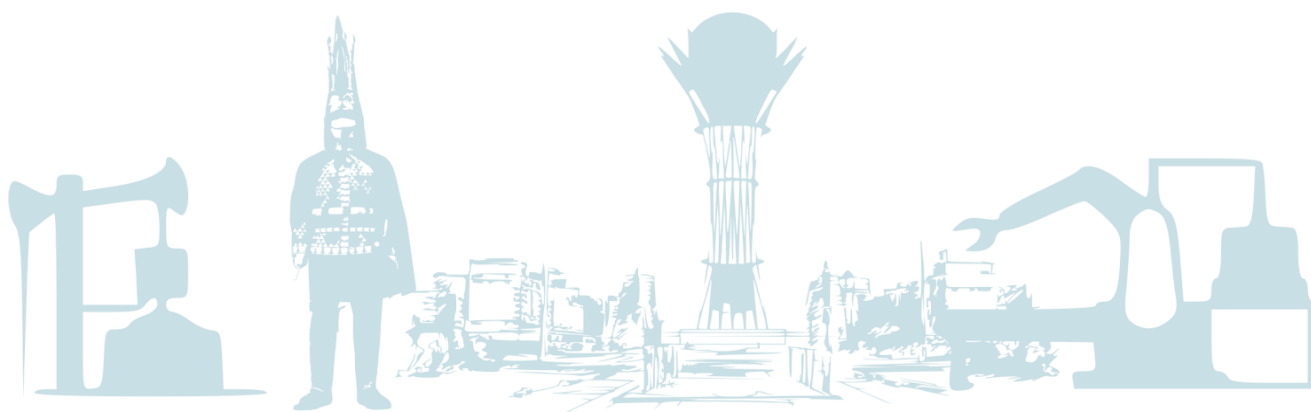

Секция 3
Оглавление

ҰЛЫ ДАЛА МӘДЕНИЕТІ– ҰРПАҚТАРҒА МҰРА	257
Алибаева Г.К.	257
ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ДАНАЛАРЫ.....	259
Амирхашова Г.Б.	259
ЗНАКОМСТВО ДОШКОЛЬНИКОВ С КУЛЬТУРОЙ ВЕЛИКОЙ СТЕПИ ЧЕРЕЗ НАРОДНУЮ ПЕДАГОГИКУ	263
Артеменко Е.Ю., Коновалова С.Н.	263
XX ҒАСЫРДА ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫНА ҚОНЫСТАНҒАН ПОЛЯКТАРДЫҢ ТАРИХЫ	265
Базарбаева Б.Е.	265
Жетекшісі Исмаилов С.С.	265
ОРЫС МЕКТЕПТЕРІНДЕ ОҚУШЫЛАРҒА ҚАЗАҚ ТІЛІН, ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫНЫҢ, МОДЕРНИЗАЦИЯЛАНҒАН, ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТАЗА МАТЕРИЛДАН ЖАСАЛҒАН ҮСТЕЛ ОЙЫНДАРЫ АРҚЫЛЫ ОҚИТУ	268
Базылбаева Ж.А.	268
ӘЛ-ФАРАБИДІҢ ПОЭЗИЯЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ НЕГІЗГІ ИДЕЯСЫ МЕН КӨРКЕМДІК ТІЛІ	271
Боранбаева Э.Т.	271
ЦИВИЛИЗАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ КАЗАХСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ	275
Введенский И.Г.	275
КУЛЬТУРА ВЕЛИКОЙ СТЕПИ ЧЕРЕЗ РАЗВИТИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ	276
Вербицкая А.А.	276
КУЛЬТУРА ВЕЛИКОЙ СТЕПИ. СВЯЗЬ ПОКОЛЕНИЙ В КУЛЬТУРЕ	281
Ещанова А.С.	281
ЖЕРГІЛІКТІ ЖАЗУШЫ ҚАРАБАЙ ӘБУҰЛЫНЫҢ «ӘСЕТ ПЕН КҮЛДАРИЯ» ШЫҒАРМАСЫНДАҒЫ РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ	282
Жакенова Л.Т.	282
ЗАР ЗАМАНЫҢ АЙТУЛЫ АҚЫНЫ	286
Жумабаева К.Б.	286
ҰЛЫ ДАЛА МӘДЕНИЕТІНІҢ ҚАЙНАР КӨЗДЕРІ ЖӘНЕ ТАРИХИ САНА РЕНЕССАНСЫ.....	288
Иманкулов М.Е.	288
ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ДАНАЛАРЫ.....	293
Калибекова Г.К.	293
ОТАН ТАРИХЫ – ТАРИХИ САНАНЫҢ ЖАҢҒЫРУЫНЫҢ НЕГІЗГІ ТІРЕГІ	294
Калиева Д.М.	294
ДАЛА ДЕМОКРАТИЯСЫ: «ҰЛЫ ДАЛА ӨРКЕНИЕТІНІҢ АСЫЛ МҰРАСЫ»	297
Қалкенов С.И.	297
ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫ КОЛЛЕДЖДЕ.....	299
Касаинова А.А.	299
ИЗУЧЕНИЕ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ, ТРАДИЦИЙ И ОБЫЧАЕВ КАЗАХСКОГО НАРОДА ЯВЛЯЕТСЯ ОДНОЙ ИЗ АКТУАЛЬНЫХ ЗАДАЧ	302
Касембаева А.О.	302
Науч. Рук. Назырова И.Н.	302
АБАЙ ҮНІ – ДАЛА ҮНІ	306
Касенова Г.З.	306
ЗНАКОМИМ ДОШКОЛЬНИКОВ С КУЛЬТУРНЫМ НАСЛЕДИЕМ КАЗАХСТАНА	308
Кодола Л.В.	308
ҰЛЫ ДАЛА ГЕОМЕТРИЯСЫ.....	310
Қуандықова Ж.А.	310
ИННОВАЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ: LESSON STUDY КАК СПОСОБ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРАКТИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ И ОБУЧЕНИЯ.....	311
Қунарова Ж.К.	311
науч. рук. Досмағамбетов Б., кандидат фил.наук,	311
ӨНЕР СЫРЫ – ӨРНЕКТЕ	314
Қуттыбаева Л.К.	314
ОРТА ҒАСЫРЛЫҚ ТАРАЗ ҚАЛАСЫ.....	316
Қажыбеков Б.Ж.	316
Ғылыми жетекші Елеуов М.Е., тарих ғ.д., профессор	316

ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ ПОВСЕДНЕВНОЙ ЖИЗНИ ДЕПОРТИРОВАННЫХ ЖЕНЩИН И ДЕТЕЙ В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ В ЦЕНТРАЛЬНОМ КАЗАХСТАНЕ	320
Майлыбаева Д.Д.	320
АДАМЗАТТЫҢ ҰСТАЗЫ ӘБУ НАСЫР ӘЛ-ФАРАБИ МҰРАЛАРЫН ЗЕРТТЕУ ТАРИХНАМАСЫ	324
Медеуова Н.Ж.	324
XVI-XVII ҒАСЫРДАҒЫ ЖЫРАУЛАР ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ БОЛЫМС ПЕН МЕМЛЕКЕТТІК ИДЕЯЛАРДЫ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫНДА ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ	326
Нағашбай С.	326
КӨПЭТНИКАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМНЫҢ ДАМУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ТАРИХИ САНАНЫ ЖАҢҒЫРТУ	328
Рысқұл Ә.Қ.	328
ҰЛЫ ДАЛА СЫРЛАРЫ	330
Серикбаева А.А.	330
Диалог культур и поколений в творческом наследии Абая Кунанбаева	334
Тасмасыс Н.С.	334
ҰЛЫ ДАЛА МӘДЕНИЕТІ	338
Толеукулова Т.К.	338
ДАЛА ӨРКЕНИЕТІ - БАБАЛАР МҰРАСЫ	341
Турганбаева Р.Ж.	341
ӘЛИХАН БӨКЕЙХАНОВ - ҚАЗАҚ ЗИЯЛЫЛАРЫ АРАСЫНДАҒЫ ІРІ ТҰЛҒА	343
Тусупбекова З.А.	343
ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНДА АСТРОНОМИЯЛЫҚ ҰҒЫМДАРДЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ	346
Тұрысбекова А.Т.	346
ТӘРБИЕНІҢ НЕГІЗГІ МЕССЕДЖДЕРІ - ХХІ ҒАСЫРҒА ЛАЙЫҚТЫ ҚАСИЕТТЕР: «РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ» МЕН «ТАРИХИ ӨЛКЕТАНУ» АРАСЫНДАҒЫ САБАҚТАСТЫҚ	348
Тұтқыш А.Ж.	348
РАЗВИТИЕ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ САМОРАЗВИТИЕ ПЕДАГОГА	351
Тынаев Н.А.	351
ТӨРІМІЗГЕ ІЛГЕН ЕҢ ҚЫМБАТ АСЫЛ МҰРАМЫЗ	353
Усейнова Ф.Г.	353
ӘБУ НАСЫР ӘЛ-ФАРАБИДІҢ ӘДЕБИЕТ ӨРКЕНИЕТІНЕ ҚОСҚАН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҮЛЕСІ	355
Утегенова С.М.	355
ИЗОБРАЗИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ - ВАЖНЕЙШЕЕ СРЕДСТВО ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА	358
Хаирова А.М.	358
КӨШПЕЛІ ДАЛА САЛТЫ	360
Хиса Н.	360

*Руководитель
управления образования
Карагандинской области
Кожсахметова Г.Ш.*

Құрметті конференция қатысушылары!

Президент атап өткендей, жаһандану және жаңа технологиялардың қарқынды дамуы дәуірінде адами капиталға қойылатын талаптар өзгерді. Бүгінгі сапалы білім – табысқа апарар жол және экономиканы дамытудың басты құралы.

Академик Өмірхан Байқоңыров қазақстандық зиялы қауым көш басшыларының бірегейі, Қазақстанның техникалық элитасының қалыптасуы мен дамуына, оның кәсіби өсуіне баға жетпес үлес қосты.

Үш жыл қатарынан Жезқазған қаласында Ө.А. Байқоңыров атындағы ғылыми-практикалық конференция өткізілді. Конференцияның нәтижесінде–алдымызға айқын мақсат қойып, берілген ұсыныстарды жүзеге асыру үшін педагогтер ұжымы зерттеушілік, ізденушілік, жобалық бағытта еңбек етті. Бүгінгі конференцияда қарастырылатын мәселелер өзекті және болашақта да бұл тақырыптардың аясында зерттеу жұмыстары жүргізіледі. Өйткені білім беру алдында тұрған күрделі міндеттер әрқашан шұғыл шешуді қажет етеді.

Биылғы жылы конференция алғаш рет қашықтықтан өткізіліп отыр, бұл біздің жұмысымызға ерекше із қалдырады, сонымен қатар қатысушылар үшін жаңа мүмкіндіктер ашады.

Биылғы ғылыми-практикалық конференцияға республикамыздың түкпір-түкпірінен 500-ден астам баяндама келіп түсті. Бұл әрине конференцияға деген сұраныстың жоғары екендігін көрсетіп отыр.

Конференцияның барлық қатысушыларына шығармашылық нәтижелі пікірталас, белсенділік, оптимизм тілеймін!

Уважаемые участники конференции!

Как подчеркнул Президент, в эпоху глобализации и интенсивного развития новых технологий изменились требования к человеческому капиталу. Качественное образование сегодня – путь к успеху и главный инструмент развития экономики.

Академик Омирхан Байконуров, являясь одним из лидеров казахстанской интеллигенции, внес неоценимый вклад в становление и развитие технической элиты Казахстана, её профессиональный рост.

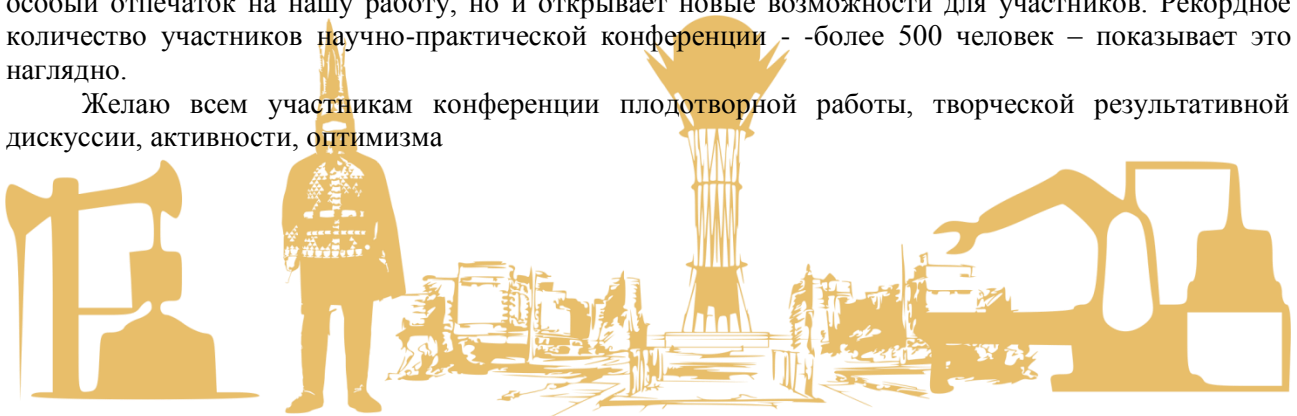
Возможно, именно поэтому ежегодно в городе Жезказган проводится научно-практическая конференция имени О.Байконурова «Образование в эпоху четвертой промышленной революции». Здесь можно почувствовать важную связь уровня развития экономики и качественного образования.

Конференция - это особый шаг на пути открытия новых и перспективных горизонтов, который возлагает на нас новые обязанности, ставит новые задачи, выполнение которых требует ответственных усилий на прочной базе сотрудничества педагогов-практиков и научного сообщества.

Вопросы, которые предстоит рассмотреть на конференции, неоднократно возникали в той или иной плоскости и будут обсуждаться в будущем, так как сложные задачи, стоящие перед образованием, всегда требуют своего неотложного решения.

В этом году конференция впервые проводится в дистанционном формате, что накладывает особый отпечаток на нашу работу, но и открывает новые возможности для участников. Рекордное количество участников научно-практической конференции - более 500 человек – показывает это наглядно.

Желаю всем участникам конференции плодотворной работы, творческой результативной дискуссии, активности, оптимизма

ВЛИЯНИЕ ОБРАЗА ОТЦА НА НАШЕ СТАНОВЛЕНИЕ КАК ЛИЧНОСТЕЙ

Байконурова А.О.

*профессор кафедры «Металлургические процессы, теплотехника
и технология специальных материалов»,
Институт Metallургии и Промышленной Инженерии,
Satbayev University*

В коротких воспоминаниях, которые я хочу предоставить вашему вниманию, невозможно полностью раскрыть глубину воздействия на наше воспитание и развитие образа отца. Поэтому я приведу лишь некоторые моменты общения с отцом, которые оставили неизгладимый след в наших сердцах.

Отец, к сожалению, общался с нами мало из-за большой занятости. Но его авторитет для нас был настолько непререкаемым, что мы боялись разочаровать его хоть в чем-то.

Случай, который послужил мне важным жизненным уроком, произошел после завершения мной первого семестра первого курса Московского института тонкой химической технологии имени М.В. Ломоносова. Учеба первого года обучения, особенно для студентов иногородних, была тяжелой и высокоответственной. Надо отметить, что более половины сокурсников были отчислены из института до начала первой сессии. Поэтому я, опьяненная успехом (экзамены были сданы на высокие баллы), за домашним праздничным столом, где все внимание было приковано ко мне, вспоминая первое полугодие моей учебы в Москве, заявила, что меня возмущает присутствие пенсионеров в часы пик в метро: «Поток людей огромный, кто-то возвращаются с работы домой, кто-то – с занятий из школ и институтов! У всех завершается трудовой день, а тут пожилые люди появляются. Им в этой сутолоке приходится уступать место!». И тут отец невозмутимым тоном сказал: «У людей преклонного возраста, о которых я высказалась в неуважительном тоне, есть свои планы на вечер, и им нет необходимости их согласовывать с вами». После этого он привел яркие примеры из жизни пожилых людей, раскрывающие их профессионализм, жизненный опыт, педагогический дар, семейные устои. Рассказал о поддержке, которую они оказывают своим детям и родным... Мне стало стыдно и неловко за свои слова. С этих пор я с большим уважением и теплотой стала относиться к людям старшего поколения, проявляя к ним внимание и интерес, оказывая им помощь и поддержку.

Глубоко уважительно, как-то по-отечески отец относился к женщинам. Вспоминается, как отец, будучи директором Казахского горно-металлургического института, делился с мамой о том, что из бюджета горно-металлургического института накануне международного женского дня 8 марта, сотрудницам учебного заведения были выделены денежные вознаграждения и приобретены ценные подарки, и в первую очередь тем, кто остро материально нуждался.

Однажды произошел случай, о котором мне рассказала сама его участница. Она вместе с маленькой дочерью была вынуждена уехать из пригорода в Алма-Ату, преследуемая мужем, страдающим пристрастием к алкоголю. Ей удалось устроиться на работу в горно-металлургический институт после собеседования с директором Байконуровым О.А., который вник в проблему женщины и помог ей устроиться на работу и получить место в общежитии, несмотря на малый возраст ее ребенка. За дочерью присматривали поочередно с появившимися к тому времени подругами и соседями по общежитию. Когда объявили сотрудникам, что все должны ехать в колхоз собирать очередной урожай, ее просьбу остаться в городе из-за маленького ребенка отклонили. Пришлось ехать в колхоз, поручив дочь подругам. Во время приезда в колхоз с очередной проверкой отец, встретив эту женщину и удивившись тому, что она, имея маленького ребенка, находится там, поручил бригадиру освободить молодую мать от сельскохозяйственных работ. Каково же было удивление и благодарность женщины, когда, вернувшись домой, она обнаружила деньги и продукты, которые передал директор ее ребенку.

...Любовь к чтению отец пронес через всю свою жизнь. Читал он книги, будь это художественная либо сложная техническая литература, с карандашом в руках, всегда отмечая на полях заинтересовавший его фрагмент. Понравившиеся афоризмы, цитаты, удачные словосочетания он выписывал в отдельные тетради и при необходимости использовал в своих материалах. Трудно отметить область человеческих знаний, которой бы отец не интересовался. Все будоражило его пытливый ум и многое он знал очень глубоко. Даже в сфере музыки и живописи. С большим удовольствием отец посещал театры, концерты любимых артистов, куда нас водил с нашего раннего возраста.

Отец интересовался, каким книгам мы отдаем предпочтение, и постоянно пополнял домашнюю библиотеку книжными новинками, в которой была собрана большая подборка классики мировой, русской, казахской и советской литературы, энциклопедических книг и технической литературы. Одной из любимых нами книг по живописи был сборник репродукций картин художников-передвижников, входящих в фонд Третьяковской галереи. Книга была большого формата, хорошо иллюстрирована, содержала описание сюжета картин, биографии художников. Нам она очень нравилась! Мы были еще маленькими: кто-то учился в начальных классах, кто-то еще ходил в детский садик. Однако все это было нами прочитано и изучено. И мы устраивали игры: кто узнает название картины, расскажет о художнике и т.д. Благодаря интересу, проявленному еще в детстве к живописи, я продолжала развиваться в этом направлении. Так, в студенческие годы посещала лекции в Третьяковской галерее, где воочию увидела подлинные картины великих русских художников, репродукции которых были размещены в той памятной книге. Здесь я впервые узнала об иконописи, познакомилась с творениями Рублева; посещала лекции в Политехническом музее, посвященные картинам фонда Эрмитажа, а также многие выставки в Пушкинском музее с экспозициями мировых шедевров. Позже я с благоговением увидела великие творения Микеланджело. Леонардо да Винчи, Боттичелли, Тициана, Рубенса, Караваджо и многих других художников, которые выставлялись в залах Эрмитажа, Лувра, Питти и Уфицы.

Одной из замечательных черт характера нашего отца была его интернациональность. Он никогда неуважительно не высказывался по поводу национальной принадлежности людей, интересовался культурой, бытом разных народностей, их историей. Круг его друзей, учеников был многонационален. И в тоже время он с бесконечной любовью относился к казахскому народу, интересовался историческими сведениями, изучал данные археологических раскопок древних городов наших предков, прекрасно знал народную классическую и современную литературу, музыку.

Здесь хочется вспомнить случай неожиданно возникшей дискуссии о кулинарии казахского народа. На мои слова, школьницы старших классов, об однообразии казахской кухни («...бесбармак, да казы...»), отец эмоционально отметил разнообразие и полезность национальной кулинарии, описал рецепты необыкновенных блюд, о которых я даже не слышала. Слова отца получили подтверждение во время интервью, данном одним из ведущих экономистов России, вернувшегося из американской эмиграции. Передача была показана по московскому телевидению, Среди прочих вопросов ученому был задан вопрос: «Какой кухне народов мира Вы отдаете предпочтение?». На что ответ был дан совершенно неожиданный, особенно если учесть тот факт, что человек посетил все континенты мира и, конечно, отведал разнообразные, в том числе и экзотические блюда. Ученый отметил казахскую кухню.

Особо хочется отметить заботу отца о близких и чувство благодарности, которое он испытывал к родным, которые оказали ему поддержку в становлении как личности. Так, в свободное время от занятий отец подрабатывал внештатным корреспондентом алма-атинских газет, что позволяло помогать семье – вырученный гонорар отсылал отцу, который воспитывал младших детей Омирзию и Кенеса, поддерживал свою тетю Капиш. Большое внимание он проявлял по отношению к родным и землякам-джезказганцам, которые ехали учиться в алма-атинский политехнический институт. И когда мы сетовали по-поводу нескончаемого потока абитуриентов, отец отвечал на это, что не смог ответить добром своей бабушке Кулканыз, поэтому он хотел поддержать ее родных. Бабушка обожала долгожданного внука (до его появления на свет был рожден первенец, который умер, не прожив и месяца) и никому его не доверяла, даже родной матери. Отец вспоминал, как бабушка зачастую, не дождавшись внука к обеду, относила далеко в поле, где он играл с мальчишками, крынку кислого молока или кумыса. Будучи малограмотной женщиной, она понимала необходимость получения внуком образования. И для этой цели каждый год выезжала с сентября до мая месяца в крупный населенный пункт Тас Кора близь озера Кара-Кенгир, где снимала угол для проживания и проведения занятий мальчика с репетиторами. Она видела

способности внука и верила, что он добьется больших успехов в своей жизни. Отец всегда вспоминал о своей бабушке с благодарностью и теплотой, считая, что она сыграла большую роль в его жизни. Он нам часто об этом рассказывал, что, конечно, оставило глубокий след в нашей памяти.

Может этот яркий пример благодарного отношения к родным послужил нашему настойчивому поиску следов братьев мамы, без вести пропавших в Великую Отечественную Войну. Какую же радость и бесконечную печаль мы испытали, когда только в 2020 году мы узнали, что оба брата Карим и Файзулла Калбергеновы покоятся в братских могилах в окрестностях города Харькова. Погибли они в ожесточенных боях 1943 г. с разницей в один месяц.

Широта натуры отца определялась так же всепрощающим отношением к людям. Он никогда не таил зла на них и уж ни в коем случае не намеривался им за что-то мстить. Он говорил, что узнав о человеке что-то неблагоприятное надо просто его обходить стороной, не выясняя отношений и не преследуя его за это. Особенно он был снисходителен к людям молодого поколения, когда он относил их проступки к ошибкам молодости.

В завершении воспоминаний хочется отметить, что самым важным элементом нашего воспитания был личный пример: отношение отца к людям, высказывания и мнение о происходящих событиях, фанатическая увлеченность наукой, самоотверженный труд горного инженера.

Мы всегда восхищались большой любовью, которая связывала наших родителей и была сохранена до самого конца их совместной жизни. Наша семья была счастливая. Мама создала все условия для творческого роста отца. Атмосфера нашей семьи явилась определенным фактором становления нас как личностей.

САРЫАРҚА ТӨРІНДЕГІ ҚОЯНДЫ ЖӘРМЕҢКЕСІ

*Абдикаримова А.Б.
«№103 мектеп-лицейі» КММ
Қарағанды қаласы*

...Беделі Қояндымның биіктеді, Ахмет, Әлихан,
Міржақып кеп, Шырқады елдік үнім, Аңсар әнім
Әсері Қояндымның аңсаған үн 1930-шы сонау
жылға

Үн косса қаһарланып Қарқаралым.

Қоянды Ботов жәрмеңкесі Орталық Қазақстанда ең ірі сауда орталығы болып саналды. Жәрмеңке Қарқаралы уезінің экономикасын нығайтуда, ақшалы-товарлы қатынастарды ұлғайтуда маңызы зор болды.

XIX ғасырдың 40-жылының басында Оралдағы Тюмень қаласының оңтүстігіндегі Ялутаровка мекенінің көпесі В.Ботов тұрмысқа қажетті товарларын өткізу үшін Қызылжар қаласына келіп, өзінің алыпсатарлық кәсібі мен айналысады. Бірақ бұл қалада негізгі мақсаты ойдағыдай жүзеге аспады. Сондықтан, Қызылжар – Қарқаралы жолының бойындағы қазақ ауылдарын аралап, қолындағы товарларын мал және мал өнімдері тері, жүн т.б. айырбастап саудасын жүргізеді. 1846-1847 ж.ж. Талды өзенінің Қарасор көліне құяр сағасының оңтүстік батыс жағындағы Тоқпан деген жерге келіп, малы көп қазақ ауылы орналасқан аймақта болып, әкелген товарларын саудаға салады. Ауыл адамдары орыс көпесінен керек-жарак бұйымдарын сатып алады. Түйе мен қой, ірі қара мал және оның өнімдері мен айырбас жасайды. Орыс көпесі қанша сұраса, сонша бере берген, дала қазақтары арзан - қымбат демеген, бір самаурынға бір жылқыны немесе бір бұзаулы сиырды айырбастаған. Қазақ халқының малға бай, кең пейіл мінезі В.С. Ботовқа өте қатты ұнағандықтан осы жерде тұрақтануды ойлап, 1848 жылы ресми түрде жәрмеңке ашты. Жер көлемінің ұзындығы 15 шақырым, көлденеңі 5-6 шақырым алқапты алып жатты. [1.1.] Кейінгі кезде шикізат дайындау орталығына айналды. Жергілікті халықтың өз шаруашылықтарын қайта құрып, мал шаруашылығын дамытуға, одан алынатын өнімдердің адамның игілігіне жұмсалуды жақсартуға байланысты біршама жұмыстар жүргізуге де жол ашылды.

1918 жылдың 13 мамырында Облыстық Кеңес атқару комитетінің қаулысы бойынша жәрмеңкені қалпына келтіру, қазақ және орыс халқы өкілдерінен жәрмеңкелік комитет құру, азық – түлік комитетіне тауар айырбасы жөнінде ереже әзірлеу ұсынылды. Бірақ, азамат соғысы мен байланысты жәрмеңкені қалпына келтіру мәселесі созылып кетіп, тек 1923 жылы ғана қайтадан жұмыс істей бастады.

Қарқаралы уезінің әлеуметтік – экономикалық тарихында Ботов жәрмеңкесінің рөлі күшті болды. 1869 жылы 12 қыркүйекте Қарқаралы уезінің әкімшілігі Қоянды жәрмеңкесін «ресми түрде оны ұйымдастырған В. Ботовтың құрметіне аталсын» - деген шешім қабылданған болатын. Бұл шешімді Батыс Сібір әкімшілік басқармасы қолдап, ресми түрде В.С. Ботов жәрмеңкесі деп аталған еді. Жәрмеңкенің иелері Кеңес үкіметі орнағанға дейін Варна – Иван – Илларион Ботовтар болды.

Жыл сайын жұмыс істейтін мерзімі белгіленеді. XIX ғасырдың 80-жылдарына дейін 25 мамырдан 25 маусымға дейін, ал 1882 жылдан бастап 1 маусымнан 1 шілдеге дейін жұмыс істеді. Оған қатысушылар 60 мың адамға дейін жетті. Жәрмеңкенің жылдық тауар айналымы жылдан жылға өсіп отырды. Жәрмеңкеге Ресейден, Орта Азиядан, Қытайдан мата, киім-кешек, шай, қант, көптеген өнеркәсіп бұйымдары әкелінді. Алғашқы кезде орыс, татар, өзбек көпестері басым болды. XIX ғасырдың аяғында мал мен мал өнімдерін сататын қазақ көпестерінің қатары өсті. Қазақтар мал мен мал өнімдерін Ресейдің Орталық аймақтарынан әкелінетін астық дақылдарына, қолөнер мен фабрика бұйымдарына айырбастап отырды. Айырбас саудасының баламасы құнан, қой (2 сом күміс) болды. Жәрмеңке сауда - саттығына жергілікті байлар белсенді қатысты. Олар орыс көпестері мен тығыз байланыста болды. Ресей көпестері негізінен жылқы мен қой сатып алып тұрды. Алыпсатарлар орыс көпестерінен сатып беруге тауар алып, оны ауылдастарына малға айырбастап отырды. 1868 жылы жәрмеңкеге бір жарым миллионнан астам мал басы әр түрлі жолмен саудаға түскен. Жылдан – жылға сауда – саттықтың барлық түрлері: мал мен оның өнімдері: әр түрлі бұйымдардың сатылуы өсіп отырылды. Мысалы: 1910 жылы жәрмеңкеде 159885 бас мал, 200 мың пұт бұйымдар, 50 мың пұт шай, 10 мың пұт қант сатылған.

Қоянды жәрмеңкесінде бір ғана сауда – саттық кәсібі басты орын алған жоқ, сонымен қатар, саяси-мәдени мәселелері де тиісті дәрежде болған. Мұнда қыр елдері билерінің съезі өтіп тұрған онда

түрлі әлеуметтік, құқықтық мәселелер қаралып, мүмкіндігінен қарай әділетті шешім қабылданып отырылған. 1923 жылдан Қоянды жәрмеңкесі жыл сайын өткізіліп, ауылдың шаруашылық өмірінің, халық арасындағы саяси-әлеуметтік түсінік жұмыстарының орталығына айналды. 1926 жылы қазан айында өлкенің саяси басқармасы «Жәрмеңкелердегі ережесін» бекітті, осыған байланысты Қоянды жәрмеңкесінде көптеген саяси тақырыпта митингілер өткізілді баяндамалар жасалып, лекциялар оқылды. 1928 жылы жылжымалы кино қондырғы, халық үйі (қазақ тіліндегі спектакльдер), оқырман залы бар кітапхана, балалар алаңы, дәрігерлік пункт жұмыс істей бастады.

Әуелден-ақ талантты, өнерлі халықтың ордасы болған Қарқаралы енді, Қоянды жәрмеңкесі ашылғаннан кейін ән мен жырдың, күйдің Меккесіне айналды. Бұрынғы Шортанбай, Қалдыбай, Нарманбет, Жанақ ақындардың ізін ала Шөже, Кемпірбай, Балта тәрізді дүлдүлдер шықты. Тәттімбеттің тәтті күйіне бөккен далада «Тамсантаып, Орта жүзді әнмен қырған» Біржан, аспандағы аққуға үнін қосқан Айтбай, өршіл рухты Жаяу Мұса, сыршыл, сырбаз Үкілі Ыбырай, күркіреген Мәди, тамылжыған Майра тәрізді алыптардың әні қалықтады. Осынау бұлбұлдардың сарқытын ішкен, өнерінен тәлім алған Ғаббас, Әміре, Қали сияқты өнерпаздардан қазақтың көптеген ән мұрасын жазып алған белгілі өнер зерттеушісі Қазақ КСР-ының тұңғыш халық әртісі А.Затаевич француздың даңқты жазушысы Ромен Ролланға жазған хатында Қарқаралының сұлу табиғатын сүйсіне суреттей отырып, осы аймақ әншілерінің орындаушылық шеберлігі деңгейін әлемдік өнер жұлдыздарымен қатар қояды. [2.3.] Қоянды жәрмеңкесі көптеген ақындардың, балуандардың, халық циркі артистерінің т.б. өнерлерін тамашалайтын орынға айналды. Жәрмеңкеде Абай, Ахмет, Әлихан бірнеше рет болған.

1930 жылы Қоянды жәрмеңкесі жабылды. Жәрмеңкенің шаруашылықтарымен құрылыстары жаңадан ұйымдасып жатқан колхоздарға берілді. Машина – трактор станциясы құрылып, К.Маркс атындағы колхоздың негізі қаланды. Шаруашылықтарының негізгі бағыты: қой және жылқы малдарын өсіру, егістік пен айналысу болды.

Қоянды жәрмеңкесі Семей губерниясында орналасқан. Сол кезде Семей губерниясы солтүстіктен оңтүстікке қарай мың шақырым, ал батыстан шығысқа қарай 600 шақырым жерді алып жатқан. Халқы 1 млн. 049.128 адам болған. П.П. Семеновтың жазуы бойынша Семей губерниясы сол кездердегі қырғыз-қайсақ даласының құрамына енген 4 облыстың (Оренбург пен Сібір қырғыздарын біріктірген облыстар мен Түркістан облысы) бірі болған. Губерния 6 уезге (Семей, Қарқаралы, Павлодар, Зайсан, Өскемен, Бұхтырма) бөлінген. Солардың ішінде жер көлемі жағынан үлкені Қарқаралы (185.593 шақырым) болса, ал халқының саны жағынан (272.065 адам) уезі болған. Орыс жерінен келген көпестердің бірі Варнава Ботов болды. Ол 1948 жылдың жазында өзінің өндіріс товарларын алып, Тоқпан тауларымен қоршалған Талды өзенінің бойындағы ең жазықта үлкен Қарасор тұзды көліне келіп орналасады. Бұған дейін бұл жерге Керекуден Қарқаралы станциясына келетін жол үстінде Желтау бекеті болған. П.Семеновтың жазуы бойынша Қарасор көлінің ұзындығы 45 шақырым, ал ені 2 ден 7 шақырымға дейін, тереңдігі 3 шақырым. Оның айтуы бойынша бұл Семей губерниясындағы ең үлкен, әрі тұзды көл болған.

Варнава Ботов Қытайдың Құлжа қаласынан шығып, Қапал, Аягөз, Бақанас арқылы Қызылжарға өз тауарларымен, малдарымен бара жатқан саудагерлерді осы жерде қарсы алып, одан әрі Қызылжарға жеткізіп, Ресейдің Сібір мен Еуропалық бөлігіндегі ірі қалаларға апарып, қымбатқа өткізіп үлкен пайдаға кеңеліп отырған. Ботовтан үлгі алған басқа да орыс көпестері бірте-бірте Қояндыға жинала бастайды. Міне осыдан бастап болашақ Қоянды жәрмеңкесінің негізі қалана бастайды.

Бірінші дүниежүзілік соғыстың алдында (1914 жыл) Семей губерниясында жәрмеңкелер саны отызға жетіп, олардың жылдық сауда айналымы 7 млн. сомға дейін өскен. Солардың ішіндегі тауар айналымы жағынан да, көлемі жағынан да ең үлкені Қоянды жәрмеңкесі болған. 1869 жылы Қояндының сауда айналымы 500 мың сомға жеткен. Жергілікті әкімшілік 1869 жылы Қоянды сауда орнын арнайы жәрмеңке деп тану туралы ұсыныс енгізіп, Батыс Сібір сауда басқармасы кеңесінің 1869 жылғы 12-13 қыркүйектегі қаулысымен оның ұйымдастырушының атына орай Ботов жәрмеңкесі деп аталып, жыл сайын 15 мамырдан 15 шілде аралығында жәрмеңке өткізу туралы шешім қабылданған. [3] Содан бастап Батыс Сібір генерал-губернаторының 1871 жылғы жарлығымен қырғыз-қазақтардың жерінен жәрмеңкеге әкелінген малды бағып жаю үшін 55 шаршы шақырым бөлінген. Осы жылдардың ішінде сауда-саттық үйлерінің саны 200-ге дейін жетіп, олар 4 қатар көше боп орналасқан. Ал, 1890 жылы олардың 276-ға жетіп, уақытша тігілген киіз үйлер жеті жүзден асқан. Жәрмеңкенің ең ұзын 2 көшесіне өндіріс және шаруашылық бұйымдарына арналған дүкендер орналасса, қалғандарына шайхана, асхана мен басқа да ұсақ-түйек дүңгіршектер салынған. Осы көшелердің бас жағына уақытша жұмыс істейтін транспорт кеңсесі мен жәрмеңке күндерінде

қызмет атқаратын күзет орындары болған. Сондай-ақ бір көшені сонау Ташкенттен келген көпестер жайлаған. Жәрмеңкеде мұсылман мешіті, орыс шіркеуі, монша және басқа да әлеуметтік-тұрмыстық объектілер қызмет көрсеткен. Төрт көшенің біріне орналасқан «Атқа мінерлер қонысы» деп аталатын бөлігінде Қарқаралыдан келген уездік басқарманың өкілдері, полиция қызметшілері, сот, адам және мал дәрігерлері орналасатын болған. Сондай-ақ осылармен қатар мемлекеттік банк бөлімшесі (1894 жылдан бастап), байланыс бөлімшесі (1885 жылдан бастап) байланыс-телеграф жұмыс істей бастайды. Жәрмеңке кезінде Қояндыға жақын 5 болыстың би-болыстары бас қосып, съезд ашып әртүрлі мәселелер шешуге жиналып отырған. Осындай бас қосуларда жер мәселелері, адамдар арасындағы дау-дамайлар қаралған. Салық жинаушылар да жергілікті халықтан жарты жылдық берешектерін осы кезде жинап отырған. Сөйтіп Қоянды бекеті бірте-бірте Қарқаралы уезіндегі әкімшілік-басқару орталығына айналады.

1890 жылдан бастап Қоянды жәрмеңкесінің төңірегінде тау-кен өндірістері ашылып, оны игеру жұмыстары басталады. Қазіргі Кеңтөбедегі руданың 60 процентіне дейінгісі таза темір екендігі дәлелденген құжаттар қазір бізде бар. Қаражал, Алайғыр, Аркалық, Мыржық, Шөптікөл жерлерінен жылына 36 мың пұтқа дейін таза жез алуға болады делінген. Ал, 1839 жылы Благодатский, ал 1849 жылы Александровский, 1856 жылы Богославский, 1859 жылы Николаевский, 1862 жылы Спасский жез қорыту заводтары салынады.

Міне, осындай өзгерістердің нәтижесінде Қоянды жәрмеңкесінің табысты жұмыс істеуіне толық мүмкіндіктер ашылады. Жәрмеңкенің сауда айналымы бірінші дүниежүзілік соғыстың алдында 4 млн. 953.016 сомға дейін жетеді. Жәрмеңке 1919 жылға дейін бірқалыпты жұмыс істегенімен, соғыс және революция жылдарында архивтерден сауда айналымы туралы ешқандай ақпарат болмай шықты. Осыған қарағанда сауданың ең күрт өркендеген кезеңі сол 1913 жылдан аспаған болуы керек деп жобалауға негіз бар. Осы жылы 4.301 сиыр, 9.189 өгіз, 88.342, қой-ешкі, 1.546 жылқы саудаға түсті. Ал, оның алдындағы кейбір жылдары ірі қара 29 мыңға, қой 135 мыңға дейін саудаланған. Соған сәйкес малдан алынатын шикізат өнімдері де жеткілікті болған. Жәрмеңкеде сауда-саттыққа түскен осыншама мал мен оның өнімдері Қызылжардың Тайынша, Омбының Зверниоголовск темір жол станциялары арқылы Ресейдің европалық бөлігіне жеткізіліп, орыс көпестері шаш етекпен пайда тауып отырған. 1900 жылы осы екі темір жол арқылы жіберілген өнімдердің түрі мен көлемі мынадай:

	Қызылжардан	Омбыдан
Мал еті (мың пұт)	814,0	246,0
Мал терілері (мың дана)	10,420	724
Жүн (мың пұт)	37,0	7,0

Бұл өнімдер негізінен Москваға, Петербургқа, тіптен Шығыс Европаға, Берлинге дейін апарып сатылған. Осы жылы Москваға 375 мың пұт, Петербургқа 345 мың пұт ет жеткізілген. Мал негізгі сауда нысаны болып қала берді. Тек 1910 жылдың өзінде осы жәрмеңкеде 159855 бас мал сатылды, ал 1910 жылдан 1913 жылға дейін барлығын қоса алғанда 567920 бас әртүрлі түлік түрлері сатылды. Жәрмеңкеде аса үлкен көлемде төрт түлік түрлері ғана емес, сонымен қатар мал шаруашылығының өнімдері де сатылды. Ресейдің орталық губернияларында мал шаруашылығынан алынған шикізаттарды сатып алып, оны қайыра көтере сату барынша пайдалы болып саналады. Қарқаралы теліміндегі салық инспекторының деректері бойынша 1905 жылы жәрмеңкеде аса ірі көлемде шикізаттарды сатып алумен бірнеше адам айналысқан. Олар жүн, былғары, ешкі түбігін, киіз, аттың қылын, терісін сатып алды. Сатып алынған шикізаттар Қоянды жеріндегі соған лайықталып салынған қойма тектес орындарда жинақталып, содан соң Петропавл, Қазан, Нижний Новгородқа жөнелтілді. Мысалы, петропавлдық саудагер, Мещанин Ахмеджан Абдул Вагапов 1904 жылы 4 мың пұт жабағы жүн, 2 мың пұт түйе жүнін, 700 аршын киіз, ал 1905 жылы 4264 пұт жабағы жүн, 127 пұт ешкі түбігін, 9 қысыр ат және 19 жылқы терісін сатып алды. 1904 жылы оның айналымы – 9950 сомды, 1905 жылы - 20295 сомды құрады. Сатып алушы Мухамед Гариф Урнашев сатып алған мал өнімдері шикізаттарын Петропавлға 40 кіремен, Нижний Новгородқа 13 кіремен жөнелтті. Сатып алушы Луи Зальцманнның 1905 жылы сауда айналымы 27120 сомды құрады. Қояндыдағы оның меншікті үйінде өз қоймасы болды, ал шикізаттарды сұрыптау және шетелге сату үшін Нижний Новгородқа және Қазанға жөнелтті. 1910 жылы жәрмеңкеде 126837 дана тері, сондай-ақ 63048 пұт әртүрлі түлік түрлерінің жүндері сатып алынды, ал 1910 жылдан 1913 жылға дейінгі аралықта барлығы 627188 дана тері мен 300799 пұт жүн сатып алынған болатын.

Жәрмеңкеде мал және мал өнімдерінен өзге мануфактуралық, бакалея тауарлары, астық, Ресей зауыттарының өнімдері – темір, мыс, шойыннан жасалған бұйымдар сатылды. Көпестік сауда

көрсеткіштері бойынша, жәрмеңкеде жыл сайын 200 мың пұт мануфактура, 50 мың пұт шай, 10 мың пұт қант және т.б. сатылды.

6500 рубльге - бакалея

13600 рубльге – ыдыс – аяқ

324605 рубльге – шай

59810 рубльге – қант

162400 рубльге – тері өнімдері

43595 рубльге – азия такарлары

8000 рубльге – жарма

Барлығы: 2153195 рубльге тауар сатылды.

Бірінші дүниежүзілік соғыспен одан кейінгі революция жылдарында және азамат соғысы кезінде Қоянды жәрмеңкесінің беделі түсе бастап оның сауда-саттық айналымы күрт төмендеп кетті. Оған дәлел 1882 жылы губерния халқында барлығы 7 млн-нан астам мал болса, 1919 жылы ол 2.5 млн-ға дейін кеміген. Осындай себептерге байланысты және ел ішінде революциялық-саяси өзгерістер ықпалынан Қоянды-Ботов жәрмеңкесі 1919 жылы өзінің өмір сүруінің бірінші кезеңін аяқтайды.

Қазақ даласына келген революция өзгертулерге сәйкес жергілікті жерлерде құрылған жаңа өкімет органдары қазақ өлкесіндегі жәрмеңкелерді, оның ішінде Қоянды жәрмеңкесі қайыра қалпына келтіру жөнінде мәселе көтерді. Осы мақсатқа орай 1923 жылдың басында Семейде губерниялық экономикалық кеңес шақырылып, жәрмеңкелік комиссия құрылады. Комиссиясының құрамына мемлекеттік органдар мен бірге жеке шаруашылық және кооперативтік ұйымдардың өкілдері де кіреді. Комиссияға соғысқа дейінгі сауда айналымында аса маңызды орын алған Қоянды жәрмеңкесін қалпына келтіру оны қайтадан ашу шараларын қарастырып, жүзеге асыру тапсырылады. Соған орай Семейдің губерниялық экономикалық кеңесі Қырғыз (қазақ) сауда бірлестігі кеңесінің алдында жәрмеңке құрылыстарын жөндеу және оларды қалпына келтіруге байланысты тиісті көмек көрсетіп, қаражат бөлуді өтінеді. Алайда, олардың аз ғана мөлшерде бөлінетін қаржы жәрмеңкені қалпына келтіруге жеткіліксіз еді. Сондықтан комиссия барлық мемлекеттік кооперативтік және жеке сауда ұйымдарына қаржы бөлуді ұсынып, өтініш жасайды. Бұл ұсыныс көпшілік тарапынан қолдау табады. Сөйтіп, 1923 жылдың наурызында жәрмеңкені жөндеу және оны ашудың дайындық жұмыстары жүргізіле бастайды. Сол жылы 930 шаршы метр сауда алаңы жөндеуден өткізіліп, оған небәрі 5,1,3 сом жұмсалды. Ал, 1924 жылы ол 6,417 сомға жетті. Сонымен екі жылда 345 шаршы метр 35 сауда орны, 296 шаршы метр 17 қойма, 501 шаршы метр 26 тұрғын үй толық жөндеуден өткізіліп, пайдалануға берілді. Жөндеу жұмыстарына Қарқаралы мен Қу болыстарынан көптеген ағаш шеберлері шақырылады. Соның ішінде Егіндібұлақ поселкесінен Байқожаұлы Сәбит, Қарқаралыдан Омарұлы Хасен, сол төңіректен Түлкібайұлы Іңірбай, Құрманбайұлы Ақкесе және Кіндікбайұлы Бектемір қатысқан. Олар жәрмеңке тарағанда оның орнында құрылған мал совхозында балташы, етікші болып әртүрлі қолөнер кәсібімен шұғылданған. Қоянды жәрмеңкесінің жобасын 1924 жылы тамыз айында А.Винокуров деген техник жасаған екен. Оның Никольскідегі «Просвещение» деп аталатын типометрография 400 дана етіп бастырып шығарылған. Оны жоба бойынша жәрмеңке негізінен солтүстік, орталық, оңтүстік және Сарытөбе деп аталатын төрт көшеге орналасуы керек екен. Бұдан басқа да ағаш үйлер, әкімшілік кеңселері мен қолөнер шеберханалары да болған. Мәселен, солтүстік қатарда 55 сауда орны болса, оңтүстік қатарда ол 59-ға жеткен.

Мұсылман мешіті Сартөбе қатарына орналасқан. Екі жылда жөндеу және қалпына келтіру жұмыстары жүргізілгенімен, ол соғысқа дейінгі жәрмеңке құрылыстарының небары 15-ақ процентіне жеткен. Осындай жан-жақты жұмыстар атқарылғанымен сол жылғы жәрмеңке оңша табысты бола алмады. Сауда айналымы 100 мыңға әзер жетеді. Мұның басты себептерінің бірі жәрмеңкенің ашылуы туралы хабардың халыққа және жер-жерлерге дер кезінде жеткізілмеуі, екіншіден жәрмеңкеге келушілерге берілетін жеңілдіктердің өте кешіктіріліп, уақытында қабылданбауы. Осыған байланысты жіберілген кемшіліктерден тиісті қорытынды шығарылып, келесі жылы жәрмеңкенің әзірлігі тиісті дәрежеде өткізуіне қажетті шараларды осы бастан жүргізе бастауды қолға алады. 1924 жылы маусым айының басында Қоянды жәрмеңкелік комитеті құрылады. Оның төрағасы болып Н.Ф. Соколов (мемлекеттік банктен), мүшелері болып Б.С. Шляпников, М.Н. Төлепов, М.П. Осетров тағайындалады. Қалған екі орын жәрмеңкеге сырт жерлерден келетін өкілдер үшін қалдырылады. Олар жәрмеңке басында іріктеліп сайланады. Комитет жәрмеңкені өткізудің шараларын, кіріс және шығыс сметасын жобасын жасайды. Жәрмеңкеге келушілерден оларға қандай көлемде сауда жасайтындықтары жөнінде анықтамаларды жинастырып, тәртіп сақтау шараларын қарастырады. Жәрмеңкеге жиналған халықтың арасында жұқпалы аурулардың шығып кетпеуін

көздеп алдын ала жұмыстар атқарылады. Пошта, телеграф бөлімдерінің жұмыс істеуін қадағалайды. Жәрмеңке күндерінде бұл комитет 12 рет отырыс өткізіп, онда барлық 82 мәселе қаралған. Комитет жәрмеңкеге келушілерге сауда орындарын жалға берудің бағасын белгілеп, оны жинауды жүзеге асырады. Сауда орындарының әрбір есігінен 30 сомнан, зат қоймаларының бөлек есігіне 15 сомнан, палаткалардың әрбір метрі үшін 50 тиыннан, қоймалары үшін 15 тиыннан белгіленген. Сауда разрядтарына байланысты салық салынған. Бесінші разряд 150 сом. Төртінші разряд 128 сом. Үшінші разряд 105 сом. Екінші разряд 53 сом, бірінші разряд 30 сом салық төлейтін болған. Ал, жеке сауда жасаушылардан бұйымдардың санына және түріне байланысты маусым бойына 10 сомнан 15 сомға салық салынған. Өрт қауіпсіздігін сақтау үшін алдын ала өрт сөндіру құралдары бөлінген. [4]

Осы жылғы жәрмеңке 15 маусымда ашылып, барлығы 70 сауда ұйымдары сауда – саттық жасайды. Оның ішінде 9 мемлекеттік, 6 кооперативтік 55 жеке сауда ұйымдары болған. Жеке сауда жасаушылардың арасында ең көп қатысқан қарқаралықтар еді. Олардың ішінде ағайынды Бекметовтар, Якуповтар, Шамшиденовтар, Абдулиндер болған. Жәрмеңкеде жалпы сауда айналымы 800 мың сомға жеткен. Жәрмеңкенің ашылуына байланысты салтанатты жиналыс өткізіліп, оны жәрмеңке комитеті төрағасының орынбасары Б.С. Шляпников ашады. Оған 4 мыңдай адам қатысқан. Осы жиынға сол кездегі Қазақ республикалық заң халық комиссары Н. Нұрмақов қатысып құттықтау сөз сөйледі.

Сонымен қатар, осы жиынға Қарқаралы уездік партия комитетінің хатшысы Тәтібаев пен уездік атқару комитетінің төрағасы Қасымов та қатысып құттықтайды. Салтанатты жиында Семей губерниялық тұтынушылар одағының нұсқаушысы Хамкин «Мемлекеттік және кооперативтің маңызы» деген тақырыпта баяндама жасаған. Салтанатты жиыннан соң ойын-сауық, көңіл көтеру шаралары ұйымдастырылып өткізіледі. Онда ат жарысы, бәйге, көкпар, палуандар күресі, басқа да ұлттық ойында көрсетіледі. Осы жәрмеңкеге Н. Нұрмақовпен бірге қазақтың ұлттық музыкасын, әні мен күйін зерттеуші белгілі ғалым А.В. Затаевич те келеді. Ол жәрмеңке салтанатына қатысып, халық өнерпаздарынан әндер мен күйлерді жазып алады, нотаға түсіреді.

Қоянды жәрмеңкесі осы аймақта елдің әлеуметтік және мәдени дамуына айтарлықтай ықпал етті, зор әсерін тигізді. Сонымен бірге ол кейінгі кезде шикізат дайындау орталығына айналды. Жергілікті халықтың өз шаруашылықтарын қайта құрып, мал шаруашылығын дамытуға, одан алынатын өнімдердің адамның игілігіне жұмсалуды жақсартуға байланысты біршама жұмыстар жүргізуге де жол ашылды.

1925 жылы жәрмеңке Қазақ Кеңес Социалистік Автономиялық Республикасы құрылуының бес жылдығына арналып өткізілді. Соған орай қазақтың белгілі әншілері мен өнерпаздары жиналды. Кешке ақын Иса Байзақов, өнер тарланы Қалибек Қуанышбаев, қазақ өнерінің жыршысы Николай Анов, әншілер Қали Байжанов, Зәрубай Құлсейітов, Ахмет Берсағынов, Жүніс және басқалары шақырылды. Бұл кезде Байзақов пен Анов «Жәрмеңке жаңалығы» деп аталатын бюллетенді шығарушылар болды. Осы кешке Омбы циркінде жүрген қазақ палуаны Қажымұқан мен Керекуден әнші Майра шақырылды. Алдымен домбыраны қолына алған Иса Байзақов былай деп желдірте жөнелген:

Домбырам екі шекті қолымда отыр,

Ашуға жәрмеңкені сеніп отыр.

Иса ақын өлеңді енді төккелі отыр.

Кешке жиналушылар алдында Қажымұқан да өз өнерін көрсетіп бүкіл жұртшылықты тәнті етті. Осылай басталған жәрмеңкенің қайыра жандануы одан кейінгі жылдары да жалғаса түсті. [5]

Келесі 1958 жылы жәрмеңке бір айға жуық кеш басталып 15 маусымда ашылды. Соның өзінде алғашқы 10 күндей уақыт сауда онша қыза қоймады. Бұл жәрмеңкеге шамамен 35-40 мыңдай адам жиналып барлығы 309 мемлекеттік қоғамдық және жекелеген сауда ұйымдары қатысқан. Өткен жылмен салыстырғанда мемлекеттік ұйымдар 3,3 процент, жекелеген адамдар мен сауда ұйымдары 8,7 процентке азайып, кооперативтер 11,8 процентке көбейген. Оны мына кестеден көруге болады:

		1927 жыл	1928 жыл
1	Семей губерниясы	184	227
2	Қазақстанның басқа губерниялары	26	22
3	Сібірден	34	27
4	Оралдан	4	-
5	Украинадан	1	-
6	Мәскеу мен Ленинградтан	3	-
7	Еліміздің басқа аймақтарынан	45	1

8	Өзбекстаннан	12	5
9	Батыс Қытайдан	24	27
	Барлығы	333	309

Шет аймақтардан келушілердің азайып кетуіне біріншіден, саудадағы бақталастықтар себеп болса, екіншіден, дайындау жоспарының ел ішінде орындалмай қалуын болдырмау үшін кейбір ұйымдарға мал өнімдері мен шикізат дайындауға тиым салуы түрткі болды. Соның салдарынан жәрмеңкенің түрі мазмұны сондай-ақ оған қатысушы халықтың саны көп өзгере бастайды. Алтай темір жолының ашылауына байланысты Құлжадан Қызылжарға мал айдайтын жол өзгеріп ол Семей арқылы апарылатын болды. Түркістан Сібір теміржолына байланысты Батыс Қытаймен сауда да алшақтады. Сондай-ақ Қарқаралы аймағындағы табиғаттың қолайсыз жағдайы да кедергі жасап отырды. Оның оңтүстігіне қарай су тапшы еді. Оның үстіне жол бойына сауда орындары да нашар дамыған. Халқы бытыраңқы әлі де көшіп қонумен жүрген. Осыған қарамастан жәрмеңкенің осы жылғы сауда айналымы 4 млн. 845 мың сомға жеткен.

Бұдан біз мемлекеттік ұйымдар мен тұтыну кооперацияларын өндіріс бұйымдарын өткізуде малдан алынатын өнімдерді дайындауда жекелеген саудагерлер мен ұсақ ұйымдарды ығыстыра бастағанын көреміз. Өндіріс ұйымдарының жылма жыл азая беруі де жәрмеңкелік сауданың дамуына үлкен кедергі келтірді. Әсіресе, жергілікті халықтың сұранымына ие болған аса қажетті кездеме мен шай тапшылығы арта түсті. Өндіріс бұйымдарын әкелудің жоспары орындалғанымен, өте қажетті кейбір бұйымдар жолда қалдырылып, кем жеткізілу орын алды. Өйткені, осындай тауарлардың басым бөлігін Семей мен Керекуде қалдыру жиілей түсті.

Сондай – ақ, Қытай көпестерінің жылдағыдан аз болуы сауда айналымына көптеген ықпал жасады. Оған, біріншіден, Шыңжаң өлкесін топан су қаптауы себеп болды. Осы жылы Свердлов пен Нижегород қалаларындағы жәрмеңке нарығы Қояндыдағыдан әлде қайда жоғары еді.

Жәрмеңкенің сауда – саттық қызметі көңілден шықпағанымен, оған қатысушы халыққа мәдени қызмет көрсету жағы күткендегідей дәрежеде өтті. Жәрмеңкеде жылжымалы кино қондырғы жұмыс істеп жөндеуден өткен «Халық үйі» жұрт жиналатын орынға айналды. Онда ұлттық ойын-сауықтар мен түрлі спектакльдер көрсетілді. Сондай-ақ жәрмеңкеде көшенің төрт бұрышына қойылған 4 радио репродуктор еліміз өміріндегі жаңалықтардан хабардар етіп тұрды. Ол радиоқабылдағыш сол кезде Новосибирскіден және Москвадан да хабар ала латын еді. «Халық үйінің» оқу залында әрбір маусымда 3,3000 адамға дейін тіркелген. Кітапханадан 40 адам қазақ тіліндегі, 30 адам орыс тіліндегі кітаптарды алып оқыған. Бұған қарап Қоянды жәрмеңкесінің маңызы оның сауда-саттық қызметінде ғана емес, сонымен бірге халықтың көңілін көтеріп, ұлттық дәстүрлерін, ойын-сауығын қайта жаңғыртатын мәдени орталық болғанын аңғарамыз.

1928 жылғы жәрмеңкеден кейін Қояндының халық арасындағы маңызы мен беделі бірте-бірте түсе бастады. 1929 жылы Ақмола губерниясы түгелдей Семейдің оңтүстік батысы Балқаш өңірінің оңтүстік шығысы жәрмеңкеге қатыспады. Тіпті, Қарқаралы округінің алыстағы аудандарының өзінде саудагерлер мен сатып алушылар келе алмады. Өйткені, халыққа қажетті өндіріс бұйымдары азайып кеткен еткен еді. Сондай-ақ Қарқаралының өз алдына округ болуына байланысты округтік жоспарлау комиссиясы құрылып шаруашылықтың барлық салаларына мемлекеттік жоспарлар тапсырмалар енгізілді. Сондай-ақ елдегі сендіру колективтендіру саясаты жәрмеңкеге біржола тұсау салғанымен бірдей болды. Жәрмеңкеге келушілер саны азайып оның халқы үшін пайдалылығы, қажеттілігі болмауға айналды. Жәрмеңке комитетінің Қарқаралыға ауысуы да себеп болды. Кереку жақтан келетін жолаушылар игілігіндегі Талды өзенінен өтетін көпірдің бұздырылуы да жәрмеңкеге келушілердің санын күрт азайтты. 1929 жылғы 9 қарашадағы актіде көпірдің 798,6 погон метр бөренелері мен 160 бұрандалары бекет жанына үйіліп тапсырылды. Жәрмеңке комитеті 1930 жылғы 26 сәуірдегі мәжілісінде комитет құрамын толықтырып, оның төрағалығына одағынан Юсупбаевты, бірінші орынбасарлығына мемлекеттік банк бөлімінің меңгерушісі Турашкинді, мүшелігіне Кенешевті, Өтемісовты, Иманбаевты сайлады. Осы мәжілісте жәрмеңке үйлерін жөндеу туралы мәселе қаралып, комитет мүшелерінен және құрылыс ұйымдарынан округтік жер басқармасынан, денсаулық, оқу-ағарту органдарының өкілдерінен комиссия құрылып, оларға екінші мамырға дейін жөндеу жұмыстарын көлемін анықтап, жобалау – сметалық құжатты жасау тапсырылды. Комитеттің жедел жұмыс істейтін үштігі де құрылды, осының құрамына Антикеев, Турашкин, Юсупбаев кірген.

Жәрмеңке комитеті 1930 жылғы 31 мамырдағы мәжілісіндегі Қазақ сауда халық комиссариатының №12047 жедел хатын талқылаған. Онда былай деп көрсетілген еді. «Выделение промышленных товаров на краевую ярмарку Москвой категорически отказано. В силу чего предлагается ресурсы на месте». Сонымен бірге кейбір өндіріс құрал-жабдықтарының жолай Кереку

мен Семейде қалдырылып келетіні туралы фактілер де сөз болған. Сөйтіп, комитет жәрмеңкеге қажетті құрылыс жабдықтарын бөлуге ешқандай мүмкіндіктің жоқтығын Қазақ сауда комиссиаратына хабарлаған. Осы мәжілісте жәрмеңкені 15 шілдеде ашу туралы әңгіме болған.

1930 жылдың басынан мал мен одан алынатын өнімдерді дайындауды мемлекеттік ұйымдар толық өз қолына алды. Округ аймағында барлық 64 дайындау пунктері жұмыс істеп, оны 18 – мемлекеттік саудада, 31-і тұтынушылар одағында, 15 – мал шаруашылығы одағында құрылады. Сондай-ақ әр ауылда ауылшаруашылық кооперативтері құрыла бастайды. Қоянды жәрмеңкесінің жыл санап күнделікті тірліктен ысырыла бастауына 1930 жылдағы 25-27 қыркүйектегі жасалған актіден анықтауға болады. Қарқаралы ауаткомының қыркүйектегі шешімімен жәрмеңкенің кейбір құрылыстарын бағалау жөніндегі арнаулы комиссия құрылады. Комиссия салынғанына 25-50 жыл аралығындағы барлық ағаштың салынған құрылыстардың 90 пайызға дейін тозығы жеткендігін анықтап, акт жасаған. Соның нәтижесінде барлығы 56 мың 413 сомның 44 құрылысы жарамсыз болып табылған. Олардың ішіндегі жәрмеңке комитетінің конторы, банк, халық соты, пошта, амбулатория, 12 сауда мен 10 асхана және монша үйлері болған. Сонымен бірге жәрмеңкедегі мешіт үйімен шіркеу де жарамсыз болып табылған.

Жарамсыз құрылыстар Қарқаралы ауаткомның нұсқауымен аудандар мен әртүрлі ауылшаруашылық және өндіріс орындары тапсырылып, оларды бұзу, құрылыс материалдарды кәдеге жарату үшін кепілдік берілген. Мәселен, Балқашқа банк, пошта, сот мекемелерінің үйлері бөлінсе, мешіт Шет ауданына, шіркеу орталық сауда инспекциясына берілген. Бірақ, жолдың алшақтығынан, әлде басқа да себептерден де, бұл құрылыстарға аталған ұйымдар мен орындар тиіспеген тәрізді. Өйткені бұл құрылыстардың кейінгі кезге дейін сақталып келгенін көзімізбен көрдік.

Жәрмеңке құрылысының басым көпшілігі «Скотовод» бірлестігіне берілген. Бұған қарағанда «Скотовод» пен «Овцевод» бірлестіктері бірігіп жәрмеңке орнына ұйымдастырылған мал совхозының негізі болған тәрізді. Ал, мал совхозының өзі 1932 жылы қысқартылып, оның иелігіндегі мал Семей мен Өскемендегі бөлініп айдатылады. Сол малдарды айдап барып тапсырушылардың бірі «Тәттібет» атындағы совхоздың тумасы, 80-жылдары дүниеден өткен Бүркітбайұлы Жұмаш. Кезінде сол кісінің айтуы бойынша совхоздың басқа да мүліктері мен құрал-жабдықтары Қарқаралы мен Қу аудандарының совхоздарына таратылып берілген. Ал, қалған құрылыстары 1940 жылдың ішіндегі Саумалкөл колхозына беріліп, олар сол жылдары бұзып алған екен. Шіркеу үйі 1955-1956 жылдарға дейін сақталып келген. Ал, қалған тас қабырғалары мен басқа да материалдар қазіргі «Қоянды» совхозын салған жылдары кәдеге жаратылды. Сонымен, Қазақстан өлкесіндегі атышулы Қоянды жәрмеңкесінің тарихы осындай. Бұл кезінде өлкелік үлкен жәрмеңке аталып, батыс пен шығыстың әлеуметтік – мәдени – экономикалық байланысын жалғастыратын үлкен орталық болған.

Қорыта айтқанда, Қоянды жәрмеңкесі арқылы өңірдің даңқы көп жерге тарады. Сондықтан да Қарқаралы шежіресінде оның алатын орны үлкен. Атақты жәрмеңке тек сауда-саттықтың ғана емес, қыр елінің алты ай қыстан соң бір-бірімен жолығып бас қосатын, әрі әлемдегі болып жатқан оқиғалардан мағлұмат алып, халық ішінен шыққан небір таланттардың өнерін тамашалайтын, палуандардың күшін қызықтайтын орны болған. Қоянды жәрмеңкесі орталықтан қашық өңірге өркениеттің тамырын бүкіл әлемге жайды. Алайда, жәрмеңке 30-жылдардың қарсаңында өз жұмысын тоқтатты. Оның басты себебі ретінде соның қарсаңындағы қыр елін жайлаған жұттың, осының салдарынан туындаған ашаршылық болуы керек. Егер жиырмасыншы жылдардың соңындағы жұт елді тұралатып кетпегенде Қоянды жәрмеңкесінің басты тауар Арқа төсіндегі мыңғырған мал болды. Ал, 1928 жылдың қысында ғана Қарқаралы уезінің тек бес болысынан ірілі-ұсақты жарты миллионнан астам мал жұттан қырылды. Жұттың уездің өзге болыстарына тигізген зардабы бұдан кем болмады. Ол тек жалғыз Қарқаралы уезін ғана қамтымай, жалпы қазақ даласына зор апат әкелген. Жұттан кейінгі жаздағы жәрмеңкенің өту-өтпеуі дүдәмал жағдайда болды. Бұл мәселе уез басшыларын да мазасыздандырған. Олар осы бағытта арнайы тексеру жүргізіп, елдің көңіл – күйін, қолдағы мал басының қанша екенін тағы бір мәрте саралайды. Соның нәтижесінде 1928 жылдың 23 мамырында уездік атқару комитетінің Президиумы кезектен тыс мәжіліс өткізеді. Онда төраға Күленов алдағы «Қоянды жәрмеңкесі» туралы баяндайды. Сонымен бірге жәрмеңкедегі медициналық, малдәрігерлік қызмет пен саяси-ағарту жұмыстарын жүргізуді уездің ерекшелігі мен жергілікті жағдайды жете білетін өз қызметкерлерінің жүргізгені жөн деп шешілген. Сондай-ақ, жәрмеңкедегі күзет жұмысын күшейту мәселесі де сөз етіледі. Оған жергілікті милицияның күшімен бірге, Губерниялық қылмысты іздестіру бөлімінің екі агентімен нығайту қажеттігі атап көрсетіледі.

Жұттан кейінгі жәрмеңкені өткізудің өзіндік қиындығы болатынын жергілікті басшылар жақсы білген. Олар жәрмеңкеге сатуға әкелінетін мал басының бұрынғыдай көп болмайтындығын түсінді.

Сондықтан қолда бар мал басының аз мезгіл болса да көкке тұяғы іліккен соң қолдануына мұрша беруді сұрап жоғарыға өз шешімдерін жолдады.

Міне, осылайша 1930 жылдың қарсаңында Қоянды жәрмеңкесі үлкен дағдарыс үстінде болды. Оның соңы атақты жәрмеңкенің жабылуына әкеліп соққанын тарихтан жақсы білеміз. Сондықтан өткен тарихымыздың көзі іспетті бүгінгі ұрпаққа жеткен үлкен тарихи – мәдени ескерткішімізді қалпына келтіріп, оны келер ұрпаққа жеткізу біздің міндетіміз болмақ.

Әдебиеттер:

1. З.Е.Қабылдинов, А.Т.Қайыпбаева «Қазақстан тарихы» Алматы 2012 ж.
2. Е.Оразбай «Кешегі Керемет Қоянды» Орталық Қазақстан газеті, 10 шілде 2004 ж.
3. М.Х.Асылбеков, Қ.С. Алдажұманов «Қазақстан тарихы» 3-том. Алматы, 2002 ж.
4. Д.А.Шаймұқанов, Р.А. Шаймұқанова «Қасиетті мекен – Қарқаралы» Қарағанды, 2004 ж.
5. Т. Жұртаев «Жәрмеңке». Қарқаралы журналы №2, 2004 ж.
6. Ж. Артықбаев «Казакское общество: традиции и инновации. Караганды, 1993 ж.
7. Е.Б. Бекмухаметов «Цветная металлургия и горное дело промышленного дореволюционного Казахстана. А., 1960 ж.
8. А. Сағындықов «Қоянды жәрмеңкесі». Орталық Қазақстан газеті, 24-29 тамыз 1995 ж.
9. Ғ.Смағұлов «Алтын тәжі Арқаның». Орталық Қазақстан газеті, 7 тамыз, 2004 ж.

ТУҒАН ӨЛКЕМНІҢ КӨРКЕМ БЕЙНЕСІ

(Ө. Тәжібаев, З. Шүкіров, Қ. Данабаев поэзиясы негізінде)

Абдиходжаева Н., Алтаева З.

Педагогика ғылымдарының магистрлері,

Қ. Мұхамеджанов атындағы №1 мектеп-гимназия

Қызылорда қаласы

Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев «Алаштың анасы» атаған Сыр өңірі ежелден мәдениет пен өнердің, білім мен ғылымның ордасы, құтты мекен, қасиет дарыған өлке. Топырағына кара кобыздың үні сіңген бұл өлкеде ХІХ ғасырдың екінші жартысы мен ХХ ғасырдың басындағы қазақ әдеби үдерісінде Сыр сүлейлері Ешнияз сал, Шораяқтың Омары, Балқы Базар, Кете Жүсіп, Дүр Оңғар, Қарасақал Ерiмбет, Даңмұрын, Нартай, Нұртуған, Әзілкеш Шымырұлы, Құлан Алдабергенұлы, Қаңлы Жүсіп т.б негізін қалаған термешілік, жыршылық, жыраулық дәстүр қалыптасты.

Қазақ әдебиетінің «Алтын ғасыры» атанған ХХ ғасыр әдебиетін де Сыр бойының ақын-жазушыларыңыз елестету мүмкін емес. Әбділда Тәжібаев, Асқар Тоқмағамбетов, Мұхамеджан Қаратаев, Қалтай Мұхамеджанов, Әбдіжәмiл Нұрпейiсов, Зейнолла Шүкіров, Сейфолла Оспан, Тынымбай Нұрмағамбетов, Әскербек Рақымбекұлы, Қази Данабаевтар – қазақ әдебиетінің дамуы мен қалыптасуында өзіндік орны бар сөз зергерлері.

Туған жер, туған өлке, Отан, Атамекен, атажұртқа деген сағыныш пен сүйіспеншілік, құрметтеу мен қадірлеу - көркемөнер, соның ішінде сөз өнерінің негізгі тақырыптарының бірі. Жоғарыда аталған Сыр бойы ақындарының қай-қайсысы да осы дәстүрді берік ұстанды, өз шығармашылықтарында туған топырағын жырға қосты, оның қадір-құрметін арттырды.

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты ұлттық бағдарламасында: «Туған жердің әрбір сайы мен қырқасы, тауы мен өзені тарихтан сыр шертеді. Әрбір жер атауының төркіні туралы талай- талай аңыздар мен әңгімелер бар. Әрбір өлкенің халқына суықта пана, ыстықта сая болған, есімдері ел есінде сақталған біртуар перзенттері бар. Осының бәрін жас ұрпақ біліп өсуі тиіс...

Қысқаша айтқанда, «Туған жер» бағдарламасы жалпыұлттық патриотизмнің нағыз өзегіне айналады», - дей келе, «Туған жер» бағдарламасын жүзеге асыруды тапсырған болатын [1]. Туған жерге деген сүйіспеншілік пен құрметтің бастау бұлағы – әдебиет. Көркем әдебиеттегі туған жер тақырыбының да мақсаты ұрпақты елжандылыққа, отаншылдыққа, патриотизмге тәрбиелеу. Сондықтан көркем шығармадағы «туған өлке, туған жер» тақырыптарын зерттеу мен зерделеу қашанда өзекті.

Белгілі ақын Жұбан Молдағалиевтың: «Әбділда Тәжібаев туралы сөз болғанда екі дария көз алдыға келеді. Бірі – Сырдария. Ғасырлар бойы ел мен жерді емізіп, нұр мен нуға ене болып келе жатқан дария. Екінші дария – жыр дариясы... жыр дариясы ұшы-қиырсыз қазақ даласын ғана суарып

жатқан жоқ, жер-жердің, ел-елдің поэзия мұхитына құйып жатыр. Оның аты – Әбділда Тәжібаев», - деген сөзі тек Әбділда Тәжібаев шығармашылығына ғана емес, барлық Сыр бойы ақындарына қатысты ой-пікір деп қабылдаймыз.

Ғылыми, әдеби ортадан жырақта, өзінің туған топырағы - Қызылордада өмір сүріп, шығармашылықпен айналысқан З.Шүкіров шығармашылығы ұзақ уақыт әдебиет сыншылары мен әдебиеттанушы ғалымдар назарына іліне қоймады. Тамырын туған өлкеден алыстатпаған ақынның бірі – Қазі Данабаев. Қазі өз шығармашылығын Қызылордада мерзімді басылымдар мен телерадио журналистік қызмет атқара жүріп жалғастырған сөз зергері. Сондықтан болса керек оның шығармашылығы толыққанды ғылыми айналымға түсе қойған жоқ.

Біз бүгін сөз зергерлерінің туған жер тақырыбындағы лирикалық өлеңдеріне шолу жасаймыз.

Әбділда ақын 1909 жылы Қызылорда қаласында дүниеге келген. 1928 жылы ұсақ өлеңдерімен жас ақын ең бірінші рет 19 жасында, баспасөз жүзіне шығады. "Жаңа ырғақ" атты жинақта топталып басылады. Әбділда ақындығының алғашқы белесі, өмірдегі ақындық, азаматтық талап-мүдделерінің ең алғашқы адымдары осылай басталады.

Ақын шығармаларының ерекше бір тобын «Сыр жырлары» топтамасы құрайды. Осы топтағы ақынның «Сырдария» өлеңінің орны айрықша. Ақынға шабыт беріп, талай өлеңдеріне арқау болған туған өлкесі – Сыр елі мен Сырдария өзені екенін шығармаларынан аңғару қиын емес.

Білем сені, сүйем сені,
Сырдың суы қарт анам.
Сенсің мені әлдилеген,
Туған сенен мен балаң.
Сүйсе Гейне анам десе,
Сүйген суы Рейнесін,
Сырдың суы туған ол да.
Өз ақынын Гейнесін,

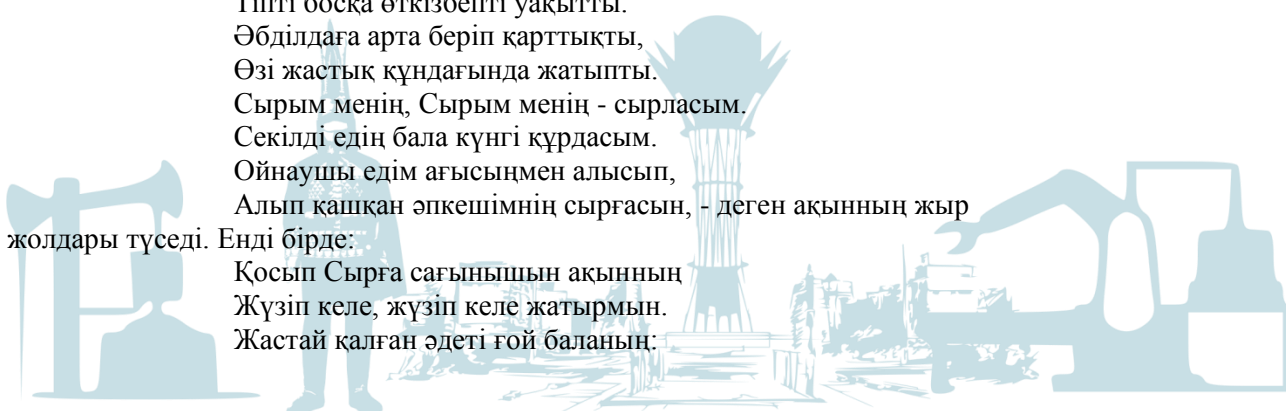
деп басталатын ақынның «Сырдария» өлеңін әрбір қазақ баласы жатқа біледі десек артық болмас [2.45.].

Лирикалық қысқа шығармаларының бұрын Әбділда жазып жүрген өлеңдерден шыққан жаңа өрнекті, сырлы, күйлі өлеңі "Сырдариядан" басталады деуге болады. Бұл - ақынның өзі туған өлке, өзеніне, Сыр бойына арналған өлең. Сезіміне күйі сай, тақырыбына тілі сай, қысқа, әсем әндей шыққан анық көркем жыр. Бұл өлеңде Әбділда орыс, Украина және Европа ақындары: Пушкин, Шевченко, Гейне сияқты ұлы классик және шебер лирик ақындардың үлгісін алады. Солардың құлақ күйіне өзінің туған топырағынан сезімтал үн қосады. Осы шығармасының ақын үшін ерекше ұнамды, орынды бір ерекшелігі – Әбділда мұнда құр сарыншыл, драмашыл сезім ішіне өзінің ортасынан жырылып, жекеше шомып кетпейді. Жаңағы классик ақындардың лирикасында ұдайы жүретін реалистік пейзаж, өмірмен нық қабысқан шыншылдық және әсіресе бағалысы, әлеуметтік, өмірлік сарын ұдайы араласып отырады.

Сыршылдық шығармалардағы "Сырдариядан" басталған нәзік сезімді, нақысты күйді әлеуметтік үлкен армандармен біте қайнастырып отыратын, өнімді өлең құрылысы - Әбділданың жаңағы саналған сыршыл өлеңдерінің көбінде көрініп отырады.

Ақын Сейфолла Оспан «Абай-ақпарат» сайтында Ә.Тәжібаевты еске алу турасындағы «Әбекем десем, арқаланып кетемін» мақаласында ақынның «Сыр жырлары» топтамасының ерекшеліктері мен көркемдігін, оқырман қауымға айрықша әсер ететінін сипаттайды. Оқып көрелік: Әбекең «Елуге келген егделердің бірімін» деп «Сыр жырлары» деген топтама жазып, елдің ықыласына бөленіп жүрген. Аузымызды ашсақ:

Осы менің Сырым неткен бақытты!
Тіпті босқа өткізбепті уақытты.
Әбділдаға арта беріп қарттықты,
Өзі жастық құндағында жатыпты.
Сырым менің, Сырым менің - сырласым.
Секілді едің бала күнгі құрдасым.
Ойнаушы едім ағысыңмен алысып,
Алып қашқан әпкешімнің сырғасын, - деген ақынның жыр
жолдары түседі. Енді бірде:
Қосып Сырға сағынышын ақынның
Жүзіп келе, жүзіп келе жатырмын.
Жастай қалған әдеті ғой баланың:

Блай судан жұтып-жұтып аламын.
 Мақтай жүріп Сырдың көгал жағасын.
 Қосып сырға сағынышын ақынның
 Жүзіп келе, жүзіп келе жатырмын..

Осы жырды оқығанда кеше ғана сол Сыр суына шомылып келген біздерге қандай әсер тастағанын сезіне беріңіз. Біздің Сырдың бойы тұрған сарқылмас бақ-ырыстың ошағындай болып көрінетін. Бұл «Сыр жырларын» сол кезде сүйсіне оқып, жаттамаған адам болған жоқ десем артық айтпағаным [3].

«Сыр –Алаштың анасы», бұл – көненің көзі, мәдени асыл мұралардың асыл көмбесі, талай тарихты қойнауына бүккен, талай тарланды қанаттандырған Қызылорда жайлы Елбасының сөзі. Сыр елі де - сырлы да жырлы қасиетті мекен. Осы қасиетті мекенде орналасқан Қызылорда қаласының 150 жылдық мерейтойында ақын Әбділда «Туған қалам» деп мынадай сөз арнапты:

Менің Мысырым да сенсің,
 Меккем де сенсің.
 Сен менің туған қаламсың –
 Туған Қызылордамсың.
 О, менің Қызылордам,
 О, менің туған қалам...
 Көркіне қызықсын әлем,
 Даңқыңа қызықсын әлем!
 Бүгінгі ата болған ұлдарыңнан,
 Бүгінгі әже болған қыздарыңнан
 Ертеңгі ұрпаққа сәлем!
 Барлық болашаққа сәлем![3].

Қазақ тарихында өзіндік рөл атқаратын қаланың тарихы да тереңде жатыр. Сонау 1818 жылы Қоқан хандығы кезінде Сырдария бойында бой көтерген алғашқы қорған Ақмешіт болып аталды. 1853 жылы шілдеде Орынбор генерал-губернаторы В.А. Перовский орыс әскерлерімен қамалға басып кіріп, қоқандықтарды қаладан қуып шығады. Содан соң қала Перовск атанып, 1867 жылы Сырдария уезінің орталығына айналады. Міне, осыдан соң қалада мәдени орталықтар мен үлкен жұмыс орындары бой көтере бастады. 1922-1925 жылдары қала қайта Ақмешіт атанды. 1925 жылы қазақтың орталығы болған қала Қызылорда атын иемденеді. Яғни бұл қала қазақ халқының алғаш рет «қазақ» атануының тарихи куәгері болды. Міне, бүгінгі таңда Әбділда ақынның жырларының қайнар бұлағы болған Сыр өңірінің бас қаласы Қызылордаға 200 жыл толып отыр.

«Теңізге тілек», «Теңізде», «Туған қалам», «Жер және мен», «Туған жер», «Балықшы», «Қазақстан», «Арыс құмы» өлеңдерінде де ақын туған жерінің, туған өлкесінің көркем бейнесін сипаттай алды. Ғалым Бағдат Кәрібозұлы: «Әбділда Тәжібаев - жаңа заманның жаңалықтарын бар жан-тәнімен жырлаған ақындардың бірі» деп баға береді [4.368].

Әбділда ақынның асыл мұралары өз өміршеңдігін жоғалтпай, өз елімен бірге жасай беретіні анық.

Тағдыры қиын талантты тұлғалардың бірі - Зейнолла Шүкіров. Ол 1927 жылы Қызылорда облысының Арал ауданындағы Бөген елді мекенінде дүниеге келген. Шағын ғана өлеңнен басталған Зейнолла ақынның шығармашылығы жылдан-жыл өте келе шалқар теңізге айналады.

Оның қарымды қаламынан поэмалар, әңгімелер, хикаяттар, романдар тасқындап туып жатты. Алғашқы “Менің достарым” атты өлеңдер жинағы 1957 жылы жарық көрді. “Теңіз жыры”, “Арал дәптері”, “Жүрекке әмір жүрмейді”, “Алау” атты жыр кітаптары жарыққа шығып жатты. “Ізгілік іздері” әңгімелер жинағы мен “Жас жесір” хикаяты да өмірді шынайы суреттеуімен өз оқырмандарынан жақсы баға алды. З. Шүкіров “Отты өткелдер”, “Қиын түйін” романдарын өмірге әкелді. Бүгінгі замандастар келбетін ашатын «Сырлы дүние хикаялары» жарық көрді.

Сыр бойының тұнған тарихын зерделеп, зерттеу еңбегінің нәтижесінде “Сыр бойы” кітабын жазады. Өз дәуірінде ел азаттығын аңсаған, бодандыққа бой бермеген, тәуелсіздігіміздің шоқтығы биік тұлғасы Жаңқожа батыр өмірімен ұштастыра ел тарихын толғаған “Сыр бойы” романы екі том болып жарыққа шығып, оқырмандарын қуантты [5.15].

Ақын жаны туған жердің сұлу табиғатын бейнелеуге, тануға құштар. З. Шүкіров - қазақ даласының көркін, ерекшеліктерін айқын бояумен, шебер суреттеген ақын. Табиғат әлемін адам көңіл-күйімен ұштастырып, әдемі жеткізе білген ақын өлеңдерінде ел өмірінің тіршілігі, теңізге деген махаббатын көз алдымызға әкеледі. Ақын тілі шебер, ойы өткір, табиғатты шығармашылық жолында үзбестен сүйсіне жырлап өткен [6].

Теңіз толқынында туған Зейнолла Шүкіров шығармашылығы теңіздің өзіндей таза, мөддір, тұнық, жағаға соққан толқындай асау. Өмірдің қатал сынына мұқалмай, құрыштай шындалып өскен З.Шүкіров әрі ақын, әрі жазушылық қабілетімен әдебиет әлемінде өшпес ізін қалдырды. Ақынның табиғатқа, туған жерге, толқынды теңізге, шыңдарын қар басқан асқар тауларға деген махаббаты шексіз. Ақын өлеңдері де теңізбен тілдесіп тұрғандай күй кешіреді. Туған жер тақырыбын оқи отырып ақын мен табиғат бір дүние секілденеді, нағыз «теңіз ұлы» дерсің.

Ақынның «Арал» атты жыр шумағында:

Кіндігім бірге Аралмен,
Теңізден тыныс алам мен.
Ақбейіл ана секілді
Алдымда жатыр далам кең.
Сырласып жібек самалмен,
Желпінсе жүрек жаңа әнмен.
Теңізше жаным кең шалқып,
Теңізше толқып қалам мен. - [7, 82]

Осы өлеңінде теңізбен сырлас, теңізбен мұндас ақынның өмірінде өзі туған теңізінің алар орны ерекше екендігі көрініп тұр. Ал «Өлкем менің» өлеңінде ақынның өз өлкесін туған анасындай кастерлейтіні, қарт Алатауды асқар тау әкесіндей көретінін байқаймыз.

Аяулым, анам менің - өлкем менің,
Құндақтап қызғалдаққа «еркем» дедің.
...Қандырған сусынымды егіз көлің,
Жүрсем де қай қияда соны іздедім.
Аңсадым бір қарауға Алатауға,
Құмарттым бір жұтуға теңіз демін.
Бұлт шалмай қарт Алатау аппақ басын,
Алдымда мейлі солай асқақтасын.
Кең өлкем, мен де сонда бақыттымын,
Бір түйір баурайында шақпақ тасың!.. - [7, 158]

деп өзі туған өлкесінің баурайындағы бір түйір шақпақ тасы болу да ақын жаны үшін бақыт іспетті. Өзін өлкесінің қызғалдаққа құндақталған «еркесі» деп бекер айтпаса керек.

З.Шүкіров өлеңдеріндегі теңіз суреті, теңіз бейнесінің алар орны бөлек. Теңіздің көк бұйра толқындарының иіріміне өзінің жүрек қағысын жалғап жырлайтындай, тура бір адамның емес, теңіздің ұлы секілді. Мысалы: «Теңіз» өлеңінде:

Шалқар теңіз, шуылдайсың,
Неге алмайсың сен тыным,
Асыр салып көкке атылып, ойнайды ерке толқының.
Көбік шашып күркірейді, соғып жартас төсіне,
Бұрқ-сарқ етіп құлап түсіп, қайта ұрады өшіге...
Онан сенің қайтпас қайсар қайратыңды көрем мен,
Асқақ үнді жыр іздесем күнде саған келем мен.
Тымық түнде тұңғыыққа қонақтаттың сен Айды,
Күміс күн де көкжиектен қимай саған қарайды [7, 162].

«Теңізге» өлеңі ақынның бүкіл өмірінің теңізбен байланысты екенін, қаншама естеліктер, қаншама жүрек тебіреністері осы теңіз жағасында өткені жайында сыр шертеді.

Мұзафар Әлімбаев «Қаһарманын халық ұмытпайды» естелігінде: «Тұңғыш жолығысуымыз сыпайы сәлемнен әріге бара қойған жоқ сияқты. Алматыға екінші келісінен бастап еркін сырласа бастадық.

Сенің де «Е, бишара-ай» деп көзінше айтпасақ та ішінен аяп тұрғаныңды о да тұспалдамай ма, көзіңнен оқымай ма әрі өзі тумысынан өр, қайсар болса, саған қалай иілсін?!

Көмірдей қап-қара, қайратты шашы Зейнолланың қайсарлығын да айтқандай еді. Кезіккен сайын сөйлесіп отырып, мен қайсар тұлғаның сол қайратты қара шашынан көзімді айырмаушы едім. Зейнолланың бүкіл өмірі дерлік Бөгенде, Аралда, Қызылордада өтті. Алматыға ара-тұра ғана қатынайтын», - деп пікір білдіреді [8.111].

Бар ғұмыры Қызылордада өткен ақын туған жері мен туған өлкесін өз жырларына арқау ете отырып, теңіз жырын оқырманына ерекше сипатпен жеткізе білді. Ақын жырлары ғасырдан-ғасырға жетіп, кейінгі толқын ұрпақпен бірге болашаққа қарай батыл адымдай беретіні хақ.

Сыр өңірінің әдебиетінде ерекше із қалдырған таланттың бірі – Қазі Данабаев. Оның қаламынан туған «Гүлдәурен», «Ақ кептер» хикаяттары кітап болып басылды. Тұңғыш өлеңдері «Көктем тыныс», «Дария жыры» жинақтарына енді. Сыр елінің танымал тұлғалары туралы он шақты деректі кітап шығарды. Шығармашылық еңбегі «Сырдария кітапханасы» сериясымен «Сағыныш екен бала кез» атауымен кітап болып шықты [9].

Туған ауылы Қарақұмда еңбек жолын ұстаздықтан бастаған ақын әдебиет әлеміне деген құштарлығы ақынның Қызылорда қаласына қоныс аударуына себеп болды. Ақын ағаның соңғы жылдардағы өлеңдерінің бірі – "Сен аман бол, Қазақстан" деп аталады. Бұл өлеңге сазгер Л. Әбдіхалықова ән жазып, өзі орындап жүр.

Қазі Данабаев - ұлттық ерекшелігімен дараланатын ақын. Оның жырларының негізгі арқауы – туған жері, туған өлкесі. Ақын өзінің туған өлкесінің бейнесін «Қарақұмда» өлең топтамасында ерекше шабытпен жырлайды. Өлең жолдарына назар салайық:

Тыныштық! Тылсым тыныштық!
Селт еткен бұта көрмейсің.
40 градус! Күн ыстық
Алысқа қара, сағымдар...
Көкжиек қуа шықты ұшып.
Нарлардай шөккен шағылдар,
Ыңыранып жатыр бүк түсіп.
Бір жан жоқ алыс, жақында,
Өлдім де ешкім ұқпайды [10.12].

Жусан иісі бұрқыраған қасиетті Қарақұмнан өн-бойын өлең буып, Қызылорда асқан, кейін сол Сыр өңірінің ең бір маңдайалды қаламгеріне айналған, саф алтындай тума талантымен айналасын тамсандырған Қазекең нар жігітке аздық етер ғұмырында өзі жан-жүрегімен шексіз, алғаусыз сүйген, кие тұтқан сырлы әлемнен өзі кетсе де, қалың жұрты қазағына толымды туындыларын мұра етіп қалдырды, соның бірі - «Жаным, Арал» өлеңінде: Мен Аралдан кеткем жоқ,

Айта көрме,
Жетелейді ел жаққа қайта кеуде.
Көк теңізден келген бір базаршымын,
Бұйымымды бітірсем,
Қайтам елге.
Тіршілікті думандап бір тынбаған.
Қашық тартты көк теңіз бұл күн маған
Әр күн сайын ақ толқын еске түсіп,
Сағынышым сыздайд шым-шымдаған.
...Жаным, Арал
Жүрегімнің түбінде жасырынып.[10.56].

Айдарынан жел естіртіп, астанаға табан тіремегенімен, көзінің тірісінде-ақ қазақ әдебиетінің көрнекті тұлғаларының аузына ілікті, ең бастысы, өзіндік оқырмандарын тапты. «Новелла» деген атауы да, мазмұны да өзгеше шағын өлеңді сан қайтара оқығанмын. Әсері сұмдық болды. Көңілде жатталып қалды. Новелла десе новелла, сөз бояуымен салынған керемет картинадай-тын. Сол топтама өлеңдерді қиып алып, өзім жинақтап жүретін өлең-жырлардың ішіне қосып қойғанмын [11].

Ақынның поэзиясындағы биік-биік пафосқа, елжандылыққа тамсандық. Ертеректе бұрқыратып өлең жазған Қазекең кейін прозаға басы бүтін ден қойған. Дегенмен де ол мықты ақын боп қалған екен.

Ақ сарайың тартатын көз алыстан,
Ақ сәулелі әлемге тарап ұшқан.
Мен болмасам болмаспын,
Сен аман бол! Жаһандағы жалғызым Қазақстан! –

деп рухын асқақтата бүкіл Алаш жұртымен қоштасыпты. Осы өлең туралы белгілі ғалым Қ. Ергөбек «Қазақ әдебиеті» газетінде мақала жариялап, оның тамаша ақындығын, талант табиғатының ерекшелігін айқындап берді [12].

Кез келген көркем шығармада туған жер, туған өлке келбеті айрықша көркемдікпен суреттеледі десек, З. Шүкіров, Ә. Тәжібаев, Қ. Данабаевтар- пафоспен ұлтқа деген сүйіспеншілікті, атамекен мен атажұрт туралы сұлу жырды тере білген ақындар. Сыр ақындарының сыршыл лирикасы жастарды қанаттандырып, ұлтжандылыққа, елжандылыққа баулиды.

Туған өлкеге деген сүйіспеншілік Туған елге - Қазақстанға деген патриоттық сезімге ұласатыны айқын. Елбасы «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» баяндамасында: «Туған жердің әрбір сайы мен қыркасы, тауы мен өзені тарихтан сыр шертеді. Әрбір жер атауының төркіні туралы талай-талай аңыздар мен әңгімелер бар. Әрбір өлкенің халқына суықта пана, ыстықта сая болған, есімдері ел есінде сақталған біртуар перзенттері бар. Осының бәрін жас ұрпақ біліп өсуі тиіс», - дейді. Өз туған өлкесі, Отаны үшін жасалған ерен еңбектердің иегерлері Ә. Тәжібаев, З. Шүкіров, Қ. Данабаев поэзиясы жас ұрпаққа тәрбие берумен ғана шектелмейді, туған елдің көркем бейнесін сипаттай отырып, жас ұрпақты Отанға деген ыстық сезіммен тербейді.

Біз бұл шығармалар жеке автордың ғана таңдаулы шығармасы емес, бүкіл қазақ әдебиетінің жетістігі ретінде бағаланады деп есептейміз.

Әдебиеттер:

1. Н.Ә. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласы. - Егемен Қазақстан, 12 сәуір 2017 ж.
2. Тәжібаев Ә. Шығармалар жинағы 5-томдық. - Астана: «Фолиант», 2007 ж.
3. <https://abai.kz/> (Abai.kz ақпараттық порталы)
4. Б.Кәрібозұлы. Сыр бойындағы ақын-жыраулар шығармашылығында көрініс табатын шығыстық дәстүр туралы. Шығармалары. Астана: Фолиант, 2008 ж. 368 б.
5. Қазақ әдебиеті энциклопедиялық анықтамалық. Аруна баспасы. Алматы-2005 ж.
6. www.rusnauka.com/14_KPSN_2017/.../7_224941.doc.htm
7. Шүкіров З. Таңдамалы. Өлеңдер және поэмалар. - Алматы, «Жазушы», 1976. -304 б.
8. Шүкіров З. Адам – Жер – Ана. Жыр кітабы. – Алматы, «Жазушы», 1974 ж.
9. adebiportal.kz/http://adebiportal.kz/kz/authors/view/2279
10. Данабаев Қ. «Сағыныш екен бала кез». Әңгімелер, хикаяттар, ертегілер, өлеңдер.- Астана: Фолиант, 2008 ж.
11. Ерғали Абдулла «Сыр бойы» газеті
12. Құлбек Ерғөбек «Қазақ әдебиеті» газеті

ИНТЕГРАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ И КРАЕВЕДЕНИЯ НА ОСНОВЕ ПРОЕКТНОГО МЕТОДА ОБУЧЕНИЯ В РАМКАХ ИЗУЧЕНИЯ МОДУЛЯ «WEB-ПРОГРАММИРОВАНИЕ»

Абдрахманова С.В.
Профессионально-технический колледж,
г. Караганда

Дистанционная форма, посредством которой осуществлялся процесс обучения в прошлом 2019-2020 учебном году, открыл новые возможности интеграции специальных дисциплин с изучением родного края.

В марте 2020 года перед обучающимися групп ТУ 17/3 и ИС 18/2 преподаватель Абдрахманова С.В поставила задачу о создании ресурсов достопримечательностей Карагандинской области посредством методов верстки на HTML, CSS и языков программирования JavaScript и PHP, дав возможность студентам реализовать в малых проектных группах свои собственные информационные ресурсы по тем направлениям краеведения, которые вызывают у них мотивацию к обучению.

Актуальность подобного подхода к обучению заключается в том, что для развития профессиональной компетентности и повышения познавательного интереса студентов возникает реальная потребность разработки новых методов творческой работы со студентами и выбора наиболее эффективных и рациональных средств образования. Такой эффективной педагогической технологией является проектная деятельность студентов КГУ «Карагандинский профессионально-технический колледж» специальностей 1304000 «Вычислительная техника и программное обеспечение» и 1305000 «Информационные системы», которая позволяет повысить качество профессионального обучения с сфере IT-технологий за счет включения студентов в различные виды деятельности. Также изучение достопримечательностей Карагандинской области, во-первых, является одним из видов воспитательной работы; во-вторых, расширяет и обогащает знания студентов о родных местах, пробуждает интерес и любовь к родному краю и его непростой, а порой и

тяжелой истории; в-третьих, помогает более полно ощутить и осознать связь истории своей семьи с жизнью в Караганде.

Студенты единогласно выразили мнение, что проектный метод обучения лучше применять на производственном обучении. Как показал эксперимент, проводимый преподавателем Абдрахмановой С.В. в группах ТУ 17/3 и ИС 18/2 КГУ «Карагандинский профессионально-технический колледж», студенты, выполняющие проект в малых группах, демонстрируют более качественный уровень выполняемого проекта, нежели студенты, работающие над проектом во время практических занятий. Это связано с:

- большим количеством времени в один день, которые студенты посвящают работе над проектом (6 часов в день);
- работа над проектом проходит в рамках «мозгового штурма», «круглого стола» (даже в дистанционной форме);
- помимо общей для всех учебной программы производственного обучения в учебный процесс вводились занятия, на которых осуществлялась самостоятельная исследовательская, краеведческая и практическая работа студентов;
- занятия производственного обучения в рамках проектной деятельности проходили в свободной форме,
- студенты в микрогруппе осваивали элементы деятельности лидера микрогруппы, получая социальный опыт коллективного решения практических задач, проявляя настойчивость в достижении цели;
- информация, представленная на ресурсе, не должна была дублироваться, поэтому студенты каждой микрогруппы проявляли заинтересованность в исследовании Карагандинской области на наличие мало известных достопримечательностей.

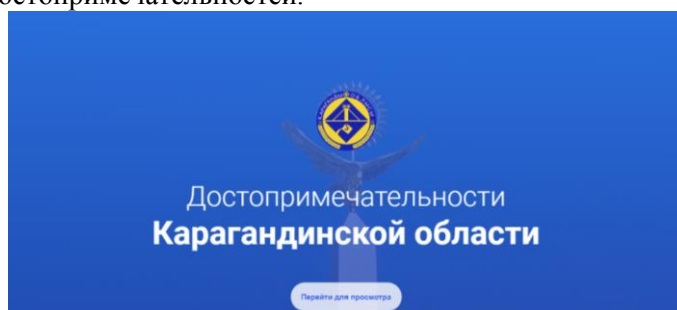

Рисунок 1 –Работа студента Гатауллина Алексея. Начальная страница

Изучая новую тему модуля, преподаватель ставила проблему перед студентами – как новые знания применить к обучающим ресурсам.

Рисунок 2 –Работа студента Гатауллина Алексея.

Академический театр муз. комедии

В начале работы над проектами перед студентами были поставлены определенные исследовательские задачи, решение которых обсуждалось с каждой микрогруппой индивидуально. Необходимо было разработать ресурс, функционирующий в качестве web-приложения. Приложение должно быть написано на языке web-программирования PHP. Приложение предполагает ознакомление с достопримечательностями Карагандинской области с использованием дистанционных методов. Необходимо обеспечить возможность получения доступа к web-сайту с любого клиентского компьютера с установленным Интернет-браузером без необходимости установки дополнительного программного обеспечения.

Основываясь на выборе интернет-технологии дистанционного обучения также формулировались дополнительные требования к разрабатываемому программному обеспечению:

- простота в освоении, требующая знаний и умений на уровне пользователя компьютера среднего уровня;
- открытость программного кода;
- отсутствие необходимости установки дополнительных программ для функционирования созданного продукта;
- web-совместимость (совместимость с различными браузерами).
- модификация web-приложения с незначительными финансовыми и трудовыми затратами;
- незначительный объем (компактность);
- обеспечение полного цикла самостоятельной работы с создаваемым web-приложением;
- обеспечение «на выходе» готового продукта, не требующего специальной доработки, но имеющего такую возможность, и пригодного к включению в образовательный процесс.

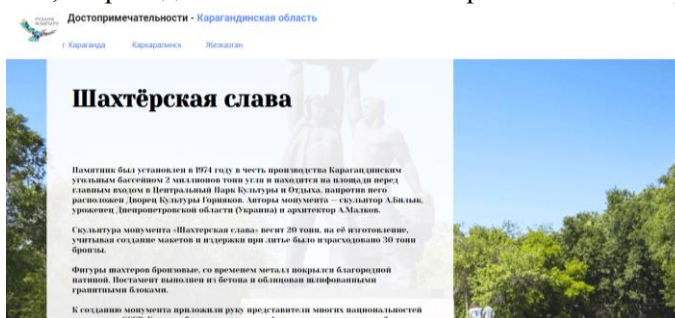

Рисунок 3 –Работа студента Мирау Вадима. Шахтерская слава

Использование проектного метода обучения осуществляется тогда, когда в образовательном процессе возникает творческая или исследовательская задача, решение которой требует от студентов использования интегрированных знаний в различных областях (например, программирования и истории родного края), а также применения исследовательских методик. Проектный метод обучения предусматривает разработку проекта, который заранее тщательно планируется преподавателем специальных дисциплин или мастером производственного обучения и обсуждается со студентами.

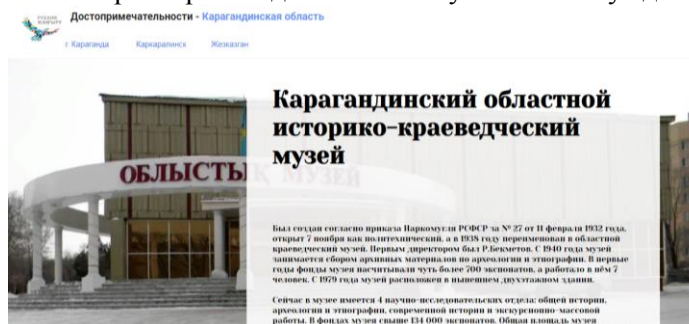

Рисунок 4 –Работа студента Жаманова Абылая. Областной историко-краеведческий музей

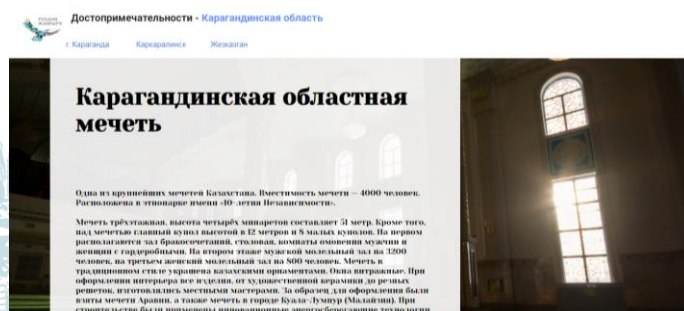

Рисунок 5 –Работа студентки Юсуповой Дианы. Областная мечеть

В системе проектного обучения важен индивидуальный подход к студентам, поскольку в каждой группе КГУ КПТК есть студенты с различными образовательными способностями. Сильные студенты могут выполнить более глубокие исследования, выдвинуть больше интересных идей и

изготовить более сложное программное обеспечение. Менее способным студентам требуется больше поддержки при меньшей требовательности со стороны преподавателя. Такие студенты могут ограничить круг исследований, исходить из меньшего количества идей и изготавливать несложное программное обеспечение.

В процессе выполнения проекта преподаватель должен продолжать обучение, задавая вопросы, предлагая информацию или побуждая студентов находить нужные сведения. Создание проекта целостного универсального образовательного процесса в соответствии с программой развития человеческого капитала за счет организации на занятиях программирования модели мотивирующей образовательной среды, реализующего идею развития индивидуальности обучающихся, их интересов, склонностей и способностей, с одной стороны, и удовлетворения запроса парадигм четвертой промышленной революции на развитие IT-технологий, с другой стороны дает результат, качественно преобразующий образовательный процесс.

На данный момент электронные ресурсы достопримечательностей Карагандинской области готовы для внедрения в образовательный процесс Карагандинского профессионально-технического колледжа.

По итогам 2019-2020 учебного года можно сделать вывод, что применение инновационных методик образования в сфере проектной деятельности способствует развитию профессиональных компетенций обучающихся для возможности дальнейшего участия студентов в развитии цифровизации Республики Казахстан развития человеческого капитала в условиях четвертой промышленной революции.

Литература:

1. Савельева В.В. «Профессиональная подготовка бакалавров к проектной деятельности». Диссертация (На правах рукописи) – Алматы, 2020

«КАРЛАГ» – ҚАЗАҚ ЕЛІНЕ КЕЛГЕН ҚАСІРЕ

*Абдыхалық Д., Даулетхан С.
Кузнецкий ЖББОМ, Қарағанды обл
Бұқаржырау ауд, Тогызқұдық ауылы*

«Мың рет естігенше, бір рет көрген артық» –деп халық даналығы артық айтпаған болар. Сондай ойдың куәсіне кездейсоқ кенелдім. 2019 жылдың сегізінші қазанында Қарағанды облысы бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты «Өрлеу» Ұлттық Орталығында екі апталық курста болған кезімде ойламаған жерден «Долинка» кентінің саяси қуғын-сүргін құрбандарын есте сақтау мұражайына жол түскен еді. Осындай жол түсуге мұрындық болған тобымыздың кураторы Тусупкалиева Гулмира Қуантайқызының басшылығы еді. Сонымен мұражайға да жеттік. Мұражай сол 1930 жылдары салынған ғимарат алыстан сұсты бейнесімен мен мұңдалап қаһарын төккендей үрей туғыза көрінді. Лагерь туралы қысқаша мәлімет келтіре кетсем: «Карлаг» аталынған лагерь өлкесінің негізі немесе Қарағандының еңбекпен түзеу лагері КСРО Халық Комиссарлар Кеңесінің 1930 жылғы мамырдағы қаулысы арқылы ашылды. Қаулыда былай деп көрсетілген:

1. Жер Халық Комиссариатының қорытындысына және ОГПУ-дің ерекше мақсаттағы Қазақстандағы лагерьлер басқармасының Қоянды жәрменкесі территориясы мен құрылыстарынан басқа 110 мың гектар алаңды мерзімсіз тегін пайдалануға деген өтініш қанағаттандырылсын.

2. Қазақ КСРО Жер Халық Комиссариатына аталмыш лагерьлерге бөлінетін жерді дереу бөліп, жұмыс жүргізетін техникалық қызметкерлерді іріктеу тапсырылсын. Бүкіл жұмыстар ерекше мақсаттағы лагерьлердегі адамдар күш арқылы жүзеге асырылсын.

Осы қаулыға сәйкес 1930 жылғы мамырда Қарқаралы округінің Бесоба мен Қоянды жәрменкесі арасындағы 110 мың гектар жер бүкіл құрылыстарымен лагерьдің қарамағына берілді [1:12] Алайда, бір жылдан кейін, яғни, 1931 жылғы 19 желтоқсанда басқаша шешім қабылданды. Онда «Қазақ еңбекпен түзеу лагерінің» бірінші бөлімшесі – «Гигант» совхозы осы күннен бастап қысқартылған түрде «Карлаг ОГПУ» деп аталынатын, ГУЛАГ –қа тікелей бағынатын Қарағандының жеке еңбекпен түзеу лагері болып қайыра құрылатыны, лагерь басқармасы Долинка селосында орналасатыны айтылған.

Сөйтіп, Қарағанды еңбекпен түзеу лагері 1931 жылы 19 желтоқсанда құрылды. Лагерь орталығы Қарағанды қаласынан 45 шақырым жердегі Долинка селосы болды. Оған 120 мың гектар егістікке жарамды жер, 41 мың гектар шабындық жер бөлініп берілді. Деректер бойынша: («Карлаг», Д.А.Шаймұханов, С.Д.Шаймұханова, 1997ж) Карлаг территориясы солтүстіктен оңтүстікке дейінгі 300 километр, шығыстан батысқа дейінгі 200 километр жерді алып жатты. Оған қоса, осы территориядан сыртқары лагерьден 350 километр жерде Ақмола, 650 километр жерде Балқаш бөлімшелері құрылды. Лагерьдің аумағы бір Долинкада ғана емес, сол аумақта бөлімдері көптеп құрылып, әр жыл сайын саны ұлғайып отырған екен. Бөлімшелер мен учаскелердің лагерь орталығынан қашықтығы 5 километрден 650 километрге жететін. Ал, 1953 жылы 26 бөлімше, 192 лагерь учаскесі болыпты. Сонымен қатар Карлагтағы тұтқындардың саны 1931 жылы - 21329 болса, бұлар 47 ұлттың өкілі болған, 1950 жылы – 66208 тұтқын болған екен. Жазықсыз жазалау адам айтқысыз әрекеттерді қолданып отырған. Жазықсыз адамдарды бас жоқ, көз жоқ жазалай беру КСРО ВЦИК – тің 1932 жылғы 7 тамыздағы Заңы бойынша және басқа да қылмыстық, қылмыстық-процессуалдық заңдар бойынша жүзеге асырылып отырған. Лагерьлерде өлген тұтқындарды жерлеудің өзіндік рәсімі болыпты. Бейіт ортақ болатын. Қайтыс болған тұтқынды тыр жалаңаш күйінде әрқайсысын бес-бестен үш қатар етіп көметін. Аяғына және саусағына нөмірі жазылған жез шығыршық кигізіліп, моланың бір бұрышына жерленгендердің нөмірлері күйдіріліп жазылған тақтайша қойылатын болған. Сөйтіп, әрбір мола-шұңқырға он бес адам жерленетін. Өліктердің топырақпен дұрыс жабылмайтыны соншалық, кей кездерде аш қасқыр мен иттер моланы қазып, ашып тастайтын.

Карлагта қаншама адамның із-түзсіз, жермен жексен болып кеткен бейіті жатыр десеңізші?! Оны ешкім де білмейді. Архипелагта ешқандай белгі қалмаған. Бөлімшеде жұмысқа жарамайтын ауру шал-кемпірлер көп болған. Оларды жеке баракта болмашы тамақпен аш ұстаған. Солардың арасында әбден қуаты кеміген бір бүкір қарт бар екен. Бірде ол бұршақ егістігі жанынан өтіп бара жатып, оның бір талын үзіп алмақ болған. Алайда, оны күзетші ешқандай ескертусіз атып өлтірген. Ұлы Отан соғысы басталғаннан кейін, ГУЛАГ лагерлеріндегі жағдай мүлде өзгерді. Карлагты күзету әскери жағдайға көшірілді. Контрреволюциялық қылмыстары үшін сотталғандар, шекарадан өтіп кеткен шет ел азаматтарды, сондай-ақ бандиттер, кәнігі қылмыскерлер, поляк және неміс ұлтшылдары бақылаусыз жұмыстарға пайдаланылмайтын болды. Саяси себептерге байланысты сотталғандар соғыстың алғашқы аптасында-ақ, Карлаг басқармасының бастығына өздерін майданға аттандыруды сұрап өтініш түсіре бастаған. Алғашында олар өз өтініштеріне: «Күтіңіздер, керек уақытында шақырамыз» деген екіұшты жауап алып жүрді. Кейін бұл өтініштерді қабылдамайтын болды. Тіпті, қайсыбір тұтқындарды майданға жібер деп мазаламас үшін басқа лагерьлерге ауыстырды.

Тек, Сталиннің №227 бұйрығынан кейін лагерьдегілерді шартты жазамен босатып, майданға жібере бастады. 1942 жылдан бастап мерзімі бітуге [1:31]

жақындаған бұзақы және тұрмыстық қылмыскерлер кезең-кезеңмен майданға

аттандырылыпты. Жалпы бүкіл соғыс жылдары ішінде, яғни 1944 жылдың тамызына дейін Карлагтан 6672 адам майданға жіберіліпті. Карлагтан соғысқа кеткендердің басым көпшілігі майданда ержүректілік танытып, жоғары орден-медальдарға ие болды, біраз бөлігіне офицерлік атақ берілді, кейбіреулері соғыс даласында партия қатарына өтіпті. Солардың бірі - Владимир Ефимович Бреусов. Ол қылмыс Кодексінің 162-В бабы бойынша жазасын өтеуден мерзімінен бұрын босатылып, 1943 жылдың басында соғысқа аттанды. Сол жылдың қараша айында неміс басқыншыларымен күрестегі ерен ерлігі үшін Кеңес Одағының Батыры атағы беріліп, Ленин ордені мен Алтын Жұлдыз медалі қоса тапсырылғанын да айтуға болады [2:10]. Сол сықылды бұрынғы сотталғандардың бірқатары жарақатына байланысты майданнан оралып, лагерьлер бөлімшелерінде, оған таяу поселкелерде, совхоздарда, кәсіпорындарда түрлі жұмыстарда істеген көрінеді. Дегенмен, тұтқындарды ұстаудың қатаң тәртібі болды.

ГУЛАГ лагерьлеріндегі тәртіп адамды бүтіндей тұқыртып, қорлауға, азғындатып құртуға негізделген. Тұтқындарды жігерсіз, мүсәпір құлға айналдырып, олар тек берген азын-аулақ тамақты ішіп, көрінген жерге жатып, жұмыс істесе болғаны деген мақсат көзделді. Қарапайым есептің өзінде Карлагта 1 миллионнан астам тұтқындар болса, мұның өзі бір мемлекеттің ішіндегі тағы бір құл иеленушілік мемлекет болып табылады. Тұтқындар киім-кешекпен 40-50 пайыз ғана қамтамасыз етілген. Оның өзінде олары өте нашар. Тұтқындар ауырып, дәрігердің келісімімен жұмысқа шықпаған кездерде оның киімі келесі тұтқынға берілетін болған.

ГУЛАГ қызметкерлерінің 1941 жылғы 5 ақпандағы жазған құжатында былай деп көрсетілген: «Тұтқындар стандартты, шикі кірпіштен салынған екі баракта орналасқан, ішінде қос қабат сөре,

едені жоқ. Монша, кір жуатын бөлме, дизенфекция камерасы жылу жоқтықтан үздік-создық істейді. Іш киімдер ауыстырылып жуылмағандықтан, тұтқындардың бәрі педикулезге шалдыққан. Қайнаған су баракта да, жұмыс орындарында да жоқ. Жұмыс басында тіпті қайнамаған судың өзі жоқ. Тұтқындар су орнына қар жейді. Киім мен аяқ киімнің жоқтығынан тұтқындар жұмысқа шыға алмаған жағдайлар кездеседі. Олар жұмыстан әдейі бас тартқандар қатарына жатқызылып, арнаулы ас-суға отырығызылады да, жаза бөлмесіне (штрафной изолятор-ШИЗО) жіберіледі. Лагерь бөлімшелерінде 45 жаза бөлмесі бар, солардың 41 талапқа сай емес».

1941 жылдың қазан айынан бастап, күзгі-қысқы кезеңде жарығы бар жердегі жұмыс күні 12 сағат, ал жарығы жоқ жерде 10 сағат болып белгіленді [1: 37] Демалыс күндері тоқтатылды, тек бұл күндерде жұмыс 8-9 сағат қана болды.

Міне, Карлагтағы жазасын өтеушілердің ауыр да - қиын жағдайы дерек көздері бойынша осылай болған екен.

Сонымен діттеген жерімізге де жеттік. Мұражайға өтуге мекеменің қызметкерлері жылы ілтипатпен қарсы алды. Кіреберісте, бейнекөрсетілім қойылған. Көрсетілімде Елбасы Н.Ә. Назарбаев өкінішпен ұлы қасіреттің зардабын ашына айтып тұрғаны көрсетілсе, әр жағында сол заманның қанқұйлы әрекеттері көз алдында іске асырылуда. Ешбірі аман қалып жатқан жоқ, тек, бір саусақтың қимылымен бастарын ажал оты жалмауда. Бірінші қабаттан бастап, келушілерге жол сілтеп, әрбір оқиғаны, суреттерді, жәдігерлерді түсіндіріп баяндаған азамат жол бастап, саяхаттап өттік. Саяхатымыз әуелгіде қызықты басталған еді. Әңгіменің төркіні, төменгі қабат, немесе жертөледе екенін кім білген?! Мұнда дәлізден бастап, әрбір камералар қорқыныш үрей туғызады. Сол уақыттағы азаптан өткен адамдардың өмірі шынайы қалпында бейнеленген. Тіпті, адамдардың бейнесін, киімін, қолданған заттарын сол қалпында сақтап, шынайы жасалынғандығы таңқалдырды. Ерлерге, әйелдерге арналған адам тұруға мүмкіндік жоқ бөлмелер, ату жазасына кесілгендерді жазалайтын арнайы орын және ең ауыр да азапты жаза зынданға дейін сақталған. Бұл ең төменгі қабаттың қабырғалары мен төбесінің кереметтей қалыңдығы, нағыз адам құтыла алмастай, тіпті ешбір дыбыс та шықпастай жасалынғандығы, сол уақыттағы, бүгінгідей техниканың дамыған кезінен де ерекше сапалы істелінгендігінде. Әуелі азаптап, атылғандардың дыбысы сыртқа естілмесін деп, күндізгі уақытта сыртта үнемі үрмелі музыка аспаптар ойнап тұратын деседі. Себебі ондай азапты өмірді сырттағылар естисе, халықтың аты халық, қарсылық әрекетке баруы мүмкін деген қорқыныш сол кездегі билік басындағылардың да жасырын үрейде болғанын айғақтайды. Жоғарғы қабатта мекеме басшылары мен қызметкерлерінің кеңселері орналасқан. Лагерь басшысының кеңсесі сол заманның өзінде ерекше жайлы етіп жасалынған. (демалатын жайлы орын, теледидар, радио, телефон бәрі де сол заманғы) Не бәрі 20 жылдай ғана қызмет еткен лагерьге 4 басшы ауысып билік етіпті. Басшыға лагерьдің ауласын бақылап, бір мәрте өз көзімен көріп отыратын жағдайы да жасалыныпты.

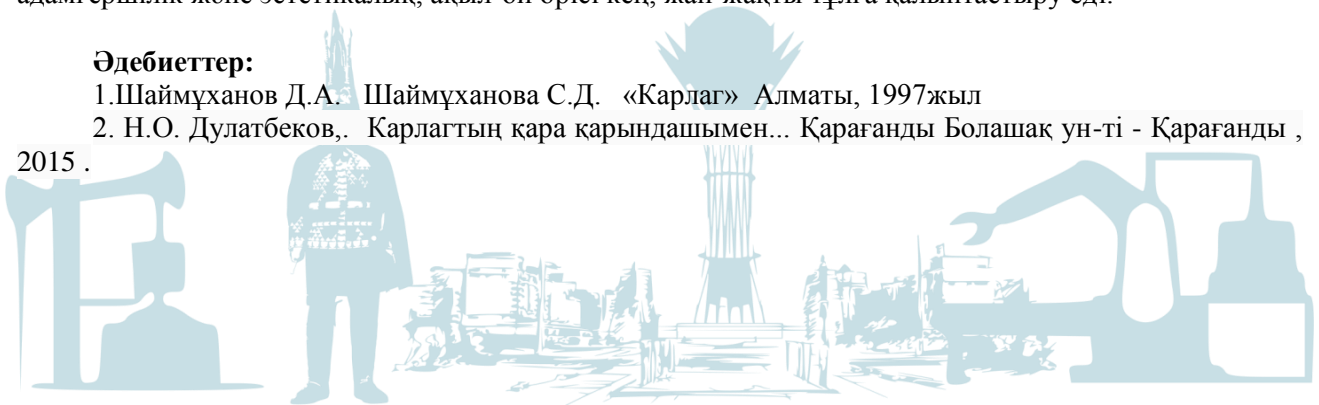
Жалпы Сталиндік қуғын-сүргін дәуірі – жантүршігерлік сұмдық дәуір. Халық сұрапыл қыспаққа ұшырап, рухани азғындатылды. Езгіден, қырып-жоюдан әбден зөрезап болған халықты көрген қорлығын ұмытуға, лагерьде, НКВД түрмелерінде аштықтан, азаптап-қинаудан өлген ата-ана, аға-іні, апа-қарындас, туған-туыстарын ұмытуға, сөйтіп ақыл-есі жоқ мәңгірт тобырға айналдыруға күш салынды. Еңбексүйгіштік, ақжарқын, ашықтық, қайырымдылық және басқа да адамгершілік қасиеттер орнын сақтық, үрей, сенімсіздік пен секемшілдік басты.

Міне, тек қана қазақ халқы үшін ғана емес, бүкіл Кеңес Одағы халықтарының басына төнген және халықты жалмаған «Карлаг» туралы тарихи деректер мен бір күнгі көзбен көргенім жайында қалам алып қағаз бетіне түсірген ойдың түйіндісі осылай болмақ!..

Мақсат - халқымыздың басынан өткен нәубет оқиғаны, туған өлкенің тарихын, кешегісін бүгінгі ұрпаққа жеткізу және танымал ету еді. Өскелең ұрпақтың азаматтық-патриоттық, рухани-адамгершілік және эстетикалық, ақыл-ой өрісі кең, жан-жақты тұлға қалыптастыру еді.

Әдебиеттер:

1. Шаймұханов Д.А., Шаймұханова С.Д. «Карлаг» Алматы, 1997жыл
2. Н.О. Дулатбеков,. Карлагтың қара қарындашымен... Қарағанды Болашақ ун-ті - Қарағанды , 2015 .

ТАҒЛЫМЫ МОЛ, МАЗМҰНЫ ҚЫЗЫҚ, ҚҰПИЯСЫ ТЫЛСЫМ ТУҒАН ӨЛКЕ ТАРИХЫ

*Адамбаев Ш.С.
№100 кешкі мектебі
Қарағанды қаласы*

Қазіргі күні туған өлке тарихын зерттеу мен мектепте оқыту өте маңызды бағыт болып отыр. Жас ұрпақтың бойындағы елге, жерге деген сүйіспеншілігін қалыптастыруға, ұлтжанды патриот азамат болып өсуіне үлкен негіз болатын маңызды құрал болып табылады. Еліміздегі кейінгі ондаған жылдар бойғы жүзеге асырылып жатқан «Мәдени мұра», «Туған жер», «Рухани қазына» бағдарламалары қазіргі ғаламдық даму үрдісіндегі Қазақ ұлтының ұлттық кодын сақтап қалудағы жасалып жатқан, өмір талабынан туындаған дүниелер екендігі баршаға мәлім. Сол себепті мектептегі Қазақстан тарихы, қазақ тілі мен әдебиеті, музыка және тәрбие сабақтарында өлкетану тақырыбына назар аударып отыру аса маңызды деп білеміз. Қазақстанның жалпы тарихы жазылса да жергілікті жерлердің тарихына байланысты біраз мәселелер әлі де өз зерттеушілерін күтіп жатыр. Жекелеген отандық және шетелдік авторлардың жазбалары бар болғанмен де жергілікті жердің тарихымен астаспай жеке дара тақырып болып қана жазылуда.

Ал сондай дүниелерді халық арасындағы аңыз әңгімелермен, шежіре тарихпен толықтыра отырып бір жүйеге келтіру жергілікті жердегі тарихшылар мен өлкетанушылардың міндеті болмақ. Дегенмен де сең қозғалған: жазушылар мен тарихшылар және белсенді өлкетанушылар тарапынан да көптеген жұмыстар атқарылып, мақалалар жарық көріп, том-том кітаптар шығуда. Әрине атқарылған жұмыстың көлемі бар дегенмен оның сапасына да мән бергеніміз абзал. Атап айтсақ кейбір шежіре кітаптардағы аты елге белгілі тұлғалардың ата-бабасын таратуда қателіктер орын алып жатады немесе бір әулеттен шыққан бидің немесе батырлардың өмір баянында, «сол айтқан екен» деген сөздерде басқа бір тұлғаның өмірінде орын алған оқиғамен қатты ұқсастық болып жатады. Әрине оған жекелеген бір авторды кіналаудан аулақпыз, өйткені оған дейін ел аузында солай айтылып келуі мүмкін. Десекте сондай бір тұлғалар туралы шығарма жазуды қолға алған әр зерттеуші деректерді барынша терең зерттеп оның дұрыс-бұрыстығына көз жеткізіп барып жарыққа шығарғаны дұрыс. Тағы бір мәселе ілгеріде бір автордың жазып кеткен мақаласын келесі бір автор өзінің кітабына немесе мақаласына сол авторға, баспа шығарылымына сілтеме жасамай енгізіп жібереді. Ол да дұрыс емес әрекет, біреудің еңбегін бағаламаушылық болып табылады. Жалпы өлкетанушыларға айтарым - тарихи тұлғаға, жергілікті жердің тарихына байланысты кітап болсын, мақала болсын көпшілікке ұсынбастан бұрын тарихшы ғалымдарға көрсетіп, күмәнді жерлерін сұрап ақылдасып алса нұр үстіне нұр болар еді.

Бұдан әрі туған өлке тарихын оқушы мен мұғалімнің біріккен ғылыми жоба әзірлеу барысындағы зерттеу жұмысында пайдалануға болатын оңтайлы тәсілдерді ұсынуды жөн көрдім. Архивтік немесе арнайы интернет сайттарындағы құжат-деректерді іздеп іріктеу жұмыстарын жүргізуде мыналарға назар аудару қажет: 1) Сол өлкеде болған ел аузында жүреген тарихи оқиғаларға; 2) Жекелеген тұлғаларға (хан, би, болыс, батыр, қоғам қайраткері); 3) Өндіріс орнындары; 4) Табиғат нысандарына (өзен, тау, көл). Мысалы, ертедегі сауда керуен жолдары өзендерді жағалай жүріп, елді мекендерге аялдап өткен. Таулы, жері құнарлы, сулы жерлерде ел жайланып, қоныстар салынды. Ежелгі саяхатшылар, географтар, елшілер көбіне сол керуендерге еріп жүрген. Керуен өткен жердің табиғаты, халқы мен елді мекендері туралы олар міндетті түрде жазба деректер қалдырған. Табылған деректерді жинақтап, кезеңдерімен топтастырып, бірімен бірін байланыстырып жаңа тарихи мәліметтер қорын қалыптастыруымызға болады.

Атап айтсақ, Қарағанды облысындағы Ақтоғай ауданы өңірі XIX бен XX ғасырдың басында Қарқаралы округінің құрамында болып жеке әкімшілік-территориялық аймақ ретіндегі тарихы 1928 жылдан басталады. Сол 1928 жылға дейінгі тарихы Семей облысы Қарқаралы округімен тікелей байланысты. Ақтоғай ауданын солтүстіктен оңтүстікке қарай Тоқырауын өзені кесіп өтеді. Оңтүстігінде Балқаш көлімен шектеседі. Ақтоғай ауданы территориясында Орталық Қазақстандағы ең биік тау Қызыларай таулары орналасқан. XIX ғ. Тоқырауынның бастауына жақын маңда Орталық Қазақстандағы Өспен-Спасск зауыттарымен қатар түсті металл балқытқан Берікқара зауыты жұмыс жасаған. Сол себепті қазіргі Ақтоғай өңірі Ресей деректерінде Тоқырауын алқабы, солтүстік Балқаш аймағы атауларымен және Берікқара, Қызыларай топонимдерінің айналасында жиі баяндалады. Сонымен қатар Ресей баспасөзінде, тарихи-этнографиялық зерттеулеріде, әр-түрлі экспедициялар

мен жекелеген зерттеушілердің есеп –жазбаларында жергілікті ру атаулары мен Тоқырауын аймағында Берікқарада тау-кен кәсіпшілігімен айналысқан Поповтардың, 1913 жылы Тоқырауын бойына келген этнограф-саяхатшы Г.Н. Потаниннің, саяси көзқарасы үшін Сібірге жер аударылған, мемлекеттік шекара қызметіндегі санақ комиссиясының құрамында Ақтоғай өңірінде болған поляктың революционері, жазушы А.Янушкевичтің аттары жиі кездеседі. Осы атаулардың айналасында да деректер іздеуімізге болады.

Сондай деректердің бірнешеуіне тоқталып өтейік.

Қазіргі күні Тоқырауын өзенінің өткен тарихы туралы әр-түрлі пікірлер бар. Сол пікірлерді бірарнаға тоғыстыру үшін Тоқырауын өзенін XVIII-XXғғ. кезеңінде өз көзімен көрген адамдардың қалдырған жазба деректері бойынша суреттеп көруімізге болады. Осы аймақтың өмір нәрі болып отырған Тоқырауын өзенінің атырабын патша заманында жан –жақты барлау мақсатында ондаған экспедициялар жіберілген. Сол барлау нәтижесінде жинақталған Тоқырауын туралы мәліметтерде: Балқаш көліне солтүстіктен ағып келетін бірден бір суы мол өзен деген баға беріледі. Тоқырауын арнасының орташа ені 10-18 метрге дейін, кейбір жерлері 30-40 метрге дейін жететіндігі айтылады. Тереңдігінің орташа деңгейі 0,5-2 метрдің көлемінде, су айдыны көктемгі су тасқыны кезінде 1-3 шақырымға дейін жайылады.[1] Кей деректерде Балқашқа жетіп суы көлге құйылады десе кей деректерде Балқашқа жетпей құмға сіңіп жер астымен барады деп көрсетеді. Бұдан өзен суының молайып біресе азайып отыратындығын көреміз. Тоқырауынның басты ерекшелігі оның суының мөлдірлігі мен жағасын бойлай өскен жүздеген шақырымға созылған тал, шеңгел ағаштарының өте қалың өсетіндігінде. Орталық Қазақстандағы басқа өзендердің жағасында тал ағашының бұлай қалың өсуі кездеспейді, тек шоқ-шоқ болып әр жерде өседі. Тоқырауын орманының ені 500 метрге дейін жетеді деп жазады орыс саяхатшылары.[13] Жергілікті халық ертеден Тоқырауынмен қоса Бегазы, Жәмші өзендерінің бойында суармалы егіншілікпен айналысады. Негізінен бидай еккен. Егінді қазылған тоғандар мен арықтарға су жіберу арқылы суарған.[4] Тоқырауын бойында бес су диірмені жұмыс жасап тұр дейді.[13]

Қазіргі күні антропогендік, техногендік себептердан Тоқырауын орманы сұйылып барады, кейбір жерлерде өзеннің екі жағалауы ашық алаңқайға айналған. Сондықтан Тоқырауын бойының осы ерекше экожүйесін қазіргі күні сақтап қалуымыз керек. Елді мекендердің тұсындағы өзен жағасындағы талсыз ашық алаңқайларға тал егу жұмыстарын қолға алып, арнайы бағдарлама жасап, мемлекеттің қолдауымен жүзеге асырылса құба құп болар еді. XIXғ. Семейден Ташкентке жүретін Қарқаралы керуен жолы осы Тоқырауынды бойлай өтеді.[2] Осы сауда жолын орыс көпестері Балқаш-Іле су жолымен жалғастырып, Сібірден Қытайға тауар тасу үшін пайдалануға талпыныстар жасаған. Омбылық В.П.Кузнецов деген көпес Тоқырауынның Балқаш көлінде құяр тұсындағы Бертис шығанағында баржа құрастырып Іле арқылы Жетісу аймағымен су байланысын орнатады. Кейіннен инженер И.Коззелл-Поклевский деген Англиядан бумен қозғалатын баркас сатып алып, тауар тиіп Іле өзенімен жүзіп отырып Құлжа қаласына бірнеше барып келеді. Бірақ бұл қарекет әрі қарай жалғасын таппады. Оның көптеген себептері болды: өзен бағытының жылда өзгеріп отыруы, кеме табаны тиетін жайдақ жерлердің көп кездесуі, ағыстың қатты болуы және басқа да себептер.[14] Бірақ Іле пороходствосы кейіннен кеңес дәуірінде 1920-50 жж аралығында Қапшағай су қоймасы салынғанға дейін жақсы жолға қойылып даму кезеңін басынан өткерді.

XIXғ. Балқаш-Іле өңірінде болған орыс көпестері мен саяхатшыларының жазбаларында Іленің жағалауында жабайы қабан мен қамыс жолбарысының (тұран жолбарысы) көп кездесетіндігін айтады.

1846 жылы Тоқырауын бойына санақ комиссиясының құрамында келген Адольф Янушкевич жазбаларында осы аймақтағы елдің тұрмысы мен салт-дәстүрі жөнінде, кәсібі, шаруашылығы туралы, қарапайым адамдар мен патша шенеуніктерінің арасындағы әлеуметтік қайшылықтар туралы жазады.

А.Янушкевич ақтоғайлық белгілі күйші Ахметжанның әкесі, Дадан-Тобықтының болыс басқармасы Сармантаймен әңгімелесіп елдің, жердің жағдайы туралы мәліметтер алады. Қарқаралы дуанбасы Құсбек сұлтан туралы, Ғазы сұлтан мен оның баласы сол жылдары қазақ жерінде дүрілдеп жүріп жатқан Кенесары хан көтерілісіне қатысып, Кенесарының сенімді серіктерінің біріне болған Құдайменде сұлтандар туралы айтады. [6]

А.Янушкевич Тоқырауынның төменгі атырабында құланның қалың жайылатындығын және жергілікті аңшылар құлан аулайтынын жазады.[6]

Берікқара кеніші туралы

XIX ғасырдың басындағы Ресейден келген барлау экспедициялары көптеген кен көздерін тауып картаға түсіргеннен кейін осы аймаққа орыс кәсіпкерлері мен алтын-күміс іздеушілері үлкен қызығушылық таныта бастайды. Олардың ішіндегі Тоқырауын халқына жақсы танысы, томскілік

кейіннен семейлік болған көпес Степан Иванович Попов болатын. Ол Семей қаласының жанынан бір шұрайлы жерді алып үй салып, сонда қоныстанады. Поповтың осы үйінде П.П.Семенов-Тянь-Шаньский, Ф.И.Достоевский, А.Гумбольд, А.Янушкевичтер тоқтағандары туралы шығармаларында баяндайды.[2]

С.Попов Қарқаралы, Баянауыл округтарындағы кенді жерлерді іздеуге жергілікті қазақтарды пайдаланып көптеген алтын, мыс, күміс-қорғасын, тас көмір кен көздерін тапты. Жергілікті тұрғындар (қазақтар авт.) ежелгі кен орындарын жақсы білген бірақ өздері тікелей өндірумен айналыспайды деп жазады орыс деректерінде. [12]

Берікқара кен орнының тарихы XIX ғасырдың отызыншы жылдарынан басталады. Алғашқыда жер қыртысы аршылып, құрылыс жұмыстары жүргізіледі. Поповтың ашқан кен көздеріндегі өндіріс жабайы, тонаушылық әдіспен жүргізілді. Кен өндірудің ешқандай заңдылығы (ол уақытта болғанда жоқ шығар,- авт.), реттілігі сақталмады. Кеннің ең жақсы қалыптасқан қыртыстары ғана қазылып алынды.[15] Кен қазу жұмыстарына жергілікті қазақтарды жалдады. Деректердегі мәліметтерден қазақтарға еңбек ақы Ресейден, Алтай зауыттарынан әкелген шаруаларға қарағанда 2-3 есе төмен төленгендігін, ешқандай әлеуметтік жағдай жасалмағандығын байқауға болады. Қазақ жатақтары кеніш поселкесінің шет жағына өздері әкеліп тіккен киіз үйлерде тұрды. Оған қоса С.Поповтың кәсіпшілігінің дамуы біркелкі болмаған, кейде аяқ астынан ісі оңға басып байып кетсе, кей жылдары өнімнің бағасы түсіп кетуі мен сұраныстың болмай қалуынан қарызға батқан кездері де болған[11].

Берікқараның алғашқы кені алынып жергілікті қазақтардың көмегімен Ертіске дейін жеткізіп, одан әрі Алтайдағы Колыван зауыттарына өткізген. Берікқара кеніші Поповтың ашқан кеніштерінің ішінде ең бай кеніш болып саналды.

XIX ғ. 60-шы жылдарына қарай Берікқара кенішінің қасынан Николаевск кен балқыту зауытын салады. 1853ж кен өндіру ісінің негізін салушы Степан Попов қайтыс болады. Оның тау кен өндірісі ісін ұлдары, кейіннен немерелері жалғастырады. Берікқараның ресми атауы сол жердегі салынған шіркеудің атымен Богослов кеніші деп атала бастайды. Кеніштегі салынған құрылысқа негізінен Қарқаралының қарағайлары пайдаланылды. Берікқара елді мекені мынадай құрылыс нысандарынан тұрған: зауыт корпусы мен қоймалардан, зауыт шенеуніктерінің үйі, қазақтарға арналған казарма, дүкен, шағын аурухана, басқарманың үйі, шіркеу және священниктің үйі, кантор үйі мен зауыттың бірнеше қосымша қоймалары.[10] Кеніштің маңайында зауытта жұмысқа жалданған жергілікті қазақтардың(жатақтардың) киіз үйлері орналасты. Зауыттағы кен үгіту жұмыстары Ресейден арнайы жеткізілген Бу машинасының көмегімен атқарылды. [10] Алғашқыда күміс-қорғасын кені балқытылса, кейіннен мыс балқытыла бастады. Зауытқа отын ретінде Қарқаралының қарағайы мен Берікқараның маңайындағы сайлардағы терек, қайың ағаштарының көмірі пайдаланылды, кейіннен Баянауыл округіндегі Қызылтау, Майкүбі кеніштерінен көмір жеткізілген.[10] Дегенмен көмір мен қарағайды жеткізу жер шалғайлығына байланысты қиынға түсті әрі металл құнын қымбаттатып, зауыттың кеңейуіне қолбайлау болды. Сол себепті мыс балқыту пештерін көмір кеніштеріне жақын маңға көшіру қолға алына бастайды. Берікқараның кені көмір кеніштеріне жақын орналасқан Баян ауыл округіндегі кен балқыту зауыттарына және Алтай зауыттарына жіберіле бастайды. Ал Богослов (Берікқара) кенішіндегі Николаев зауыты өз жұмысын тоқтатады.

Бұл тоқырап қалған істі 1880 жылдардың аяғына қарай С.И.Поповтың немересі С.А.Попов қайта жандандырады. Ол Берікқара болысының аумағында жаңадан Козьмо-Демянск зауытын салып Мойынты маңындағы Қызыл еспеден кен тасу жұмыстарын қолға алады. Сол кен тасыған жол ел аузында «Қызыл еспе керуен жолы» деген атпен қалды.

Этнограф-саяхатшы Г.Н. Потанинге тоқталсақ оның Әлихан Бөкейханов пен Әлімхан Ермековпен достығы көңіл аударарлық еді. Г.Н.Потанин алды Шоқан Уалихановтан, Абай Құнанбаевтан бастап, берісі Алаш зиялылары Ә.Бөкейханов, А.Байтұрсынов, М.Дулатовтармен жақын достық қарым қатынаста болған. Тіпті Алаш партиясының құрамында да болған. Орыс географиялық қоғамының мүшесі, үлкен энциклопедиялық білім иесісі Г.Потаниннің Томскідегі үйінде ғалымдар жиі бас қосып ғылыми жаңалықтар жөнінде пікірсайыстар өткізіп тұратын еді. Сол жиында этнограф ғалымдардың алдында жерлесіміз, жас Әлімхан Ермеков сөз сөйлеп, қазақтың ұлттық ойындары мен жыр қиссалары туралы мағұлмат беріп қазақ халқының салт-дәстүрі мен ауыз әдебиетіне деген көпшіліктің ықыласын оятады.[8] Потаниннің Әлімханмен таныстығы сол кезеңдерден басталған болатын. Кездесулерде Потанин Әлімханның туған жері туралы сұрастырып жүретін. Әлімхан Потанинді Тоқырауын бойына келуге шақырады. Ондағы ойы ел арасындағы жыр-қиссаларды, аңыз әңгімелерді жаздыру болды. Сөйтіп қазақ халқының тарихы мен мәдениетін алдыңғы қатарлы орыс интеллигенциясына, одан әрғы Еуропалықтарға таныстыру арқылы қазақ

халқының ешқандай да жабайы халық емес екендігін көрсету, мәдениеті мен тарихы жоқ деген жаңсақ пікірді мүлдем жоққа шығару жолында жасалған талпынысы еді.

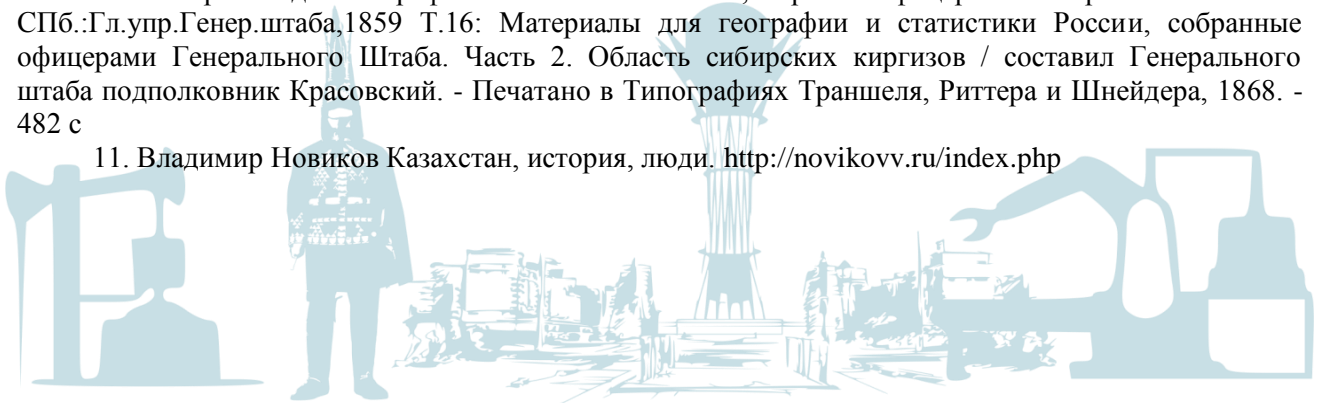
Ә. Ермеков пен Г.Потаниннің Тоқырауын бойында кездесуіне 1913 жылдың жаз мезгілінде сәті түседі. Г.Потанин Темірші болысындағы Ермековтердің ауылында арнайы тігілген киіз үйге тұрақтайды. Ел жайлауға көшкенде, маусым айында келіп біраз уақыт Тоқырауын бойындағы алыс жақын ауылдардан арнайы алдырған халық арасындағы әнші, жыршы, ертектілерді аса ыждахаттылықпен тыңдап, жинақталған мол мәдени мұраны бірден қағазға түсіріп алады. Ел арасынан келген жыршылар мен ертектілердің берген мәліметтерін жас студент Ә.Ермеков бірден орысшаға аударып отырады. Сөйтіп Тоқырауын бойынан барлығы 27 аңыз-ертегі қағазға түсіріледі.[8] Ал Г.Потанинмен бірге келген суретшінің Ермековтердің ауылын аралап жүріп салған этнографиялық тақырыптағы суреттері қазіргі күні Санкт-Петербургтегі Бірінші Петр атындағы антропология және этнография музейінде(Кунсткамера) сақтаулы тұр.[7] Ә.Ермеков Потанинге келген әнші, жыршылармен қоса сол заманның дүдүлі болған, аймаққа аты мәшһүр әнші, орындаушы Ғаббас Айтпаев пен әнші Майраның келгендігі туралы да естеліктерінде жазады.[8] Сол жолы Ә.Ермеков пен Г.Потанинге Тоқырауын бойынан Санкт-Петербург университетінің студенті Дінмұхаммед Сұлтанғазин халық мұрасын жинауға қолғабыс береді. Г.Потанин Д.Сұлтанғазинмен таныстығын сонау 1895 ж. басталғандығы туралы “Қазақтың соңғы ханзадасының үйінде болғанда” атты мақаласында айтады...[5]

Қазақта бір әділ айтылған сөз бар: «Бір жоқты -бір жоқ табады» деген. Бұған бір ғана мысал: Г.Потанин туралы іздестіріп отырып ақтоғайлық белгілі азамат, қоғам қайраткері Әлімхан Ермековке келдік, тоқырауынның тумасы, үш жоғарғы білім иесі болған Д.Сұлтанғазинге кезіктік... Міне өткен тарихты білу, оны зерттеп тылсым құпияларын ашу осындай ерекшелігімен зерттеушіні өзіне бауырап алады.

Әрине, жоғарыдағы айтылған мәліметтердің кейбірі оқырман қауымға ілгеріден таныс болғанымен де, кейбір қырлары осындай тың ізденістер барысында табылып, теңізге қосылған тамшыдай болса да жергілікті жердің тарихын, одан әрі жалпы Қазақ елінің тарихын жылдан-жылға байыта түсетіндігі айдан анық.

Әдебиеттер:

1. Волости и населенныя места 1893 года. С.-Петербург : издание Центрального статистического комитета Министерства внутренних дел, 1893-1896. - 26 см. - (Статистика Российской империи). Вып. 5: Семипалатинская область. – 1895
2. Россия, полное географическое описание. 18 том, Киргизский край., СПб-1903 г.
3. Топографо-статистический словарь Российской империи. 5-том., СПб-1885 г.
4. Вопросы колонизации: сборник статей/ред.О. А. Шкапского. - Санкт-Петербург : А. В. Успенский, 1907-1917.
5. Потанин Г.Н. В юрте последнего киргизского царевича (из поездки в Кокчетавский уезд) // Валиханов Ч.Ч. Собрание сочинений в пяти томах. – АлмаАта: Главная редакция Казахской советской энциклопедии: Том 5. 1985 – 528 с., С.314-335.
6. Янушкевич А. Қазақ даласына жасалған саяхаттан күнделіктер мен хаттар. Павлодар, 2006ж.
7. Культурное наследие народов центральной Азии, Казахстана и Кавказа. Сборник музея антропологии и этнографии., СПб «Наука» 2006г.
8. Казахский фольклор в собрании Г.Н. Потанина. (Архивные материалы и публикации). Алма-Ата «Наука» 1972г.
9. Г.Н.потанин «На притоке реки токрау» статья. Газета «Сибирская жизнь», г.Томск 1914г.,№82,83.
10. Материалы для географии и статистики России,собранные офицерами Генерального штаба.- СПб.:Гл.упр.Генер.штаба,1859 Т.16: Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального Штаба. Часть 2. Область сибирских киргизов / составил Генерального штаба подполковник Красовский. - Печатано в Типографиях Траншеля, Риттера и Шнейдера, 1868. - 482 с
11. Владимир Новиков Казахстан, история, люди. <http://novikovv.ru/index.php>

ОҚУШЫЛАРДЫҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕСІНДЕГІ ӨЛКЕТАНУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Айгожина А.Ж.

*«Ж.Ақылбаев атындағы эксперименталдық
мектеп-гимназиясы базасындағы
тірек мектебі(РО)» КММ
Қарағанды облысы Шет ауданы*

Елбасы Н.Ә.Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласында бәсекеге қабілеттілік, прагматизм, ұлттық бірегейлікті сақтау, білімнің салтанат құруы, еліміздің революциялық емес, эволюциялық дамуы, сананың ашықтығы сияқты қағидалар негізінде стратегиялық бағдарлар мен жаңа міндеттер анықтаған [1:4].

«Рухани жаңғыру» бағдарламасының әр бағыты қоғамдық сананы, рухани-адамгершілікті жаңғыртуда басты рөл білімге беріледі. Себебі, мектеп- қазақстанның барлық азаматтары өтетін жалғыз әлеуметтік институт. Сондықтан, «Жаңа қазақстандық патриотизм мен азаматтыққа тәрбиелеу, құқықтық тәрбиелеу» орта білім беру ұйымдарында тәрбие берудің басым бағыттарының бірі.

Әрине, жеке тұлғаның құндылықтары ең алдымен отбасында қалыптасады, бірақ жеке тұлғаны ең жүйелі, дәйекті және терең рухани-адамгершілігінің дамуы мен жеке тұлғаны тәрбиелеу білім беру саласында жүреді. Сондықтан мектепте оқушының интеллектуалды ғана емес, рухани, мәдени өмірі де шоғырлануы керек.

Мектеп жасындағы бала рухани-адамгершілік даму мен тәрбиеге өте сезімтал. Бұл даму мен тәрбиенің кемшіліктерін кейінгі жылдары толтыру қиын. Балалық шақтағы тәжірибе мен білім үлкен психологиялық тұрақтылықпен сипатталады.

Тәрбие белгілі бір идеалға жетуге бағытталуы керек. Қазіргі заманғы ұлттық тәрбие идеалы - бұл қазақстанның көпұлтты халқының рухани және мәдени дәстүрлеріне негізделген, өз елінің тағдырын жеке тұлға ретінде қабылдайтын, өз елінің бүгінгі мен болашағы үшін жауапкершілікті сезінетін, Отан алдындағы перзенттік парызын түйсінетін, өзінің өскен өлкесіне, ауылына, қаласына, оның тарихы мен мәдениетіне, салт-дәстүріне құрметпен қарайтын, шынайы патриот, құзыретті Қазақстан Азаматы.

Дана халқымыз «Туған жердей жер болмас, туған елдей ел болмас» деп айтқан. Өйткені, патриотизм кіндік қаның тамған жеріңе, өскен ауылыңа, қалаң мен өңіріңе, яғни туған жеріңе деген сүйіспеншіліктен басталады.

Туған жерге, қалаға, ауылға деген сүйіспеншіліктің қайдан пайда болатының, оның себептері мен көріністерін түсіндіру өте қиын. Білмеген нәрсені жақсы көру мүмкін емес. Осыған байланысты мектептегі өлкетанудың басты міндеті – оқушыларды кіші отанымен таныстыру, оларға оның тарихының, мәдениетінің, әдебиетінің жаңа беттерін ашу, осы өлкеге өз жанының бөлшегін берген, осы жерде өз талантын ашқан, жұмыс істеген және туған өлкесінің игілігі үшін жұмысын жалғастырған адамдармен таныстыру. Өлкетану туған өлкені кешенді зерттеуді көздейді.

Мемлекет тарапынан да, ауқымды жұмыс атқарылуда «Үкімет тапсырмасымен облыстарда «Өлкетану» курсы жүргізуге арналған оқулықтар дайындалды. Аталған оқулықтарды жергілікті өлкетанушы ғалым ұстаздар, этнографтар құрастырған. Жергілікті жердегі тамаша табиғат пен киелі орындар оқулықтың арқауы болып табылады. Бүгінде «Өлкетану» курсы бойынша оқулықтарға электрондық қосымша әзірленуде. Оқу құралына қосымша материалдар қосу мақсатында білім беру үдерісінің оқу құралы білім алушылардың танымдық қызығушылықтарын арттыруы мен нәтижелілігі электрондық өтінім және ақпараттық білім беру ресурстарымен бірге жүреді» [2:12].

Біздің мектептің педагогикалық ұжымының маңызды міндеттердің бірі - оқушылардың белсенді азаматтық позициясын тәрбиелеу. Бұл процесс тәрбиенің әртүрлі бағыттары, соның ішінде рухани-адамгершілік аясында жүреді.

Өлкетану - рухани-адамгершілік тәрбиенің маңызды құралдарының бірі. Сол себепті, ҚР білім және ғылым министрлігінің қатысуымен «Өлкетану» базалық жобасы әзірленді.

Жобаны жүзеге асыру орта білім беру ұйымдарындағы тәрбие жұмысының басты міндеттерінің бірі болып табылды. Өлкетанулық жұмыстар барысында оқушылар өлкенің табиғаты мен тарихын зерттеуге, киелі орындар мен ескерткіштерді қолмен ұстап, көзбен көріп қана қоймай оны

абаттандыруға, қорғауға, бастапқы қалыпқа түсіруге, археологиялық қазба жұмыстарына қатысуға, туристік жорықтар мен экологиялық шараларға қатысуға мүмкіндік алды.

Кіші Отанға деген сүйіспеншілікті тәрбиелеп, азаматтық ұстанымды қалыптастыра отырып, біз оқушыларға туған өлкенің, қаланың Отанымен байланысын көрсетеміз, ажырамас байланысты: қаланың еліміздің тарихы мен өмірімен бірлігін түсінуге, оған әрбір отбасының қатыстылығын сезінуге және туған өлкенің үздік дәстүрлерінің лайықты мұрагері болуды өзінің парызы мен абыройымен қабылдауға көмектесеміз.

Рухани-адамгершілік тәрбиесінде мектептің тарихи-өлкетану мұражайы үлкен рөл атқарады. Мұражайдың міндеті-өз өлкесінің тарихы мен нақты адамның тағдыры арқылы оқушылардың бойында патриотизмді, Отанға деген сүйіспеншілікті, жасампаз бастауларды тәрбиелеу. Мұражай рухани-адамгершілік тәрбие орталығы болып табылады. Оқушыларды кіші Отан тарихымен таныстыру үлкен және кіші жорықтар, экспедициялар мен экскурсиялар арқылы, сондай-ақ өлкетану конференциялары мен конкурстарына қатысу арқылы жүзеге асырылады. Мұражай материалдары тарих, әдебиет, география, биология сабақтарында практикалық қолданыс табады. Осы ақпараттық әлеуетті тиімді пайдалану арқылы патриоттық рухы асқақ, азаматтық сана-сезімі биік, рухани-адамгершілік құндылықтары жоғары тұлға ретінде оқушы жастарға тәрбие беру музейдегі «жанды сабақтың» басты міндеті [3].

Сонымен қатар, оқушылар заманауи технологиялар көмегімен электронды нұсқада дайындалған бейнебаяндарды, тарихи, танымдық, көркем, анимациялық және деректі фильмдерді тамашалай алады [4].

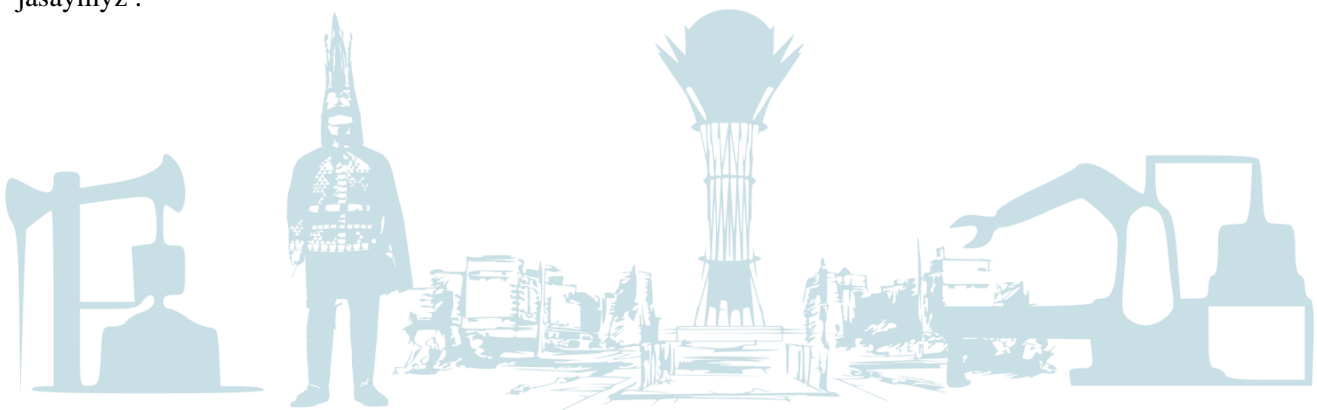
Тамыры терең Қазақстан тарихында патриотизм мәселесі ерекше назарда болды. Мыңжылдықтар ширегінде қазақ халқының бойында патриотизмді тәрбиелеу процесі сатылап дамып келді. Біз ұлтқа, патриотизмге, руханиятқа, ынтымаққа және дәстүрді құрметтеуге негізделген мәдениетті қалыптастырдық. Патриотизм туған үй мен туып-өскен өңірден басталады. Біз кіші Отанымыз арқылы бүкіл Қазақстанды сүйеміз. Туған жерге, оның мәдениетіне, салт-дәстүріне деген сүйіспеншілікпен берілген патриотизм мәдени-генетикалық кодтың негізі болып табылады. Бәсекеге қабілетті ұлт болу үшін қоғамдық сананы жаңартып, мәдениетімізді, ұлттық код пен патриотизмді сақтауымыз керек. Мұның бәрі жерді және кіші Отаны сүйуден басталады.

Өлкетану жұмысының құндылығы оқушылардың туған өлкенің тарихы бойынша білімнің тұтас жүйесін құруға, танымдық саласын кеңейтуге, зерттеу дағдылары мен шығармашылық қабілеттерін дамытуға, өз бетінше білім алу дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік беретіндігінде. Осылайша, өлкетану материалдарын зерттеу рухани-адамгершілік тәрбиенің маңызды құралы болып табылады.

Сабақтарда және сабақтан тыс іс-әрекетте бірыңғай білім беру және тәрбие ортасын құра отырып, рухани-адамгершілік және патриоттық тәрбие мәселелерін шеше отырып, біз бәріміз өскелең ұрпақтың рухани және физикалық денсаулығын сақтай аламыз.

Әдебиеттер:

1. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласын ақпараттық-түсіндіру жұмысы бойынша әдістемелік құрал.-Астана – 2017- 4-бет.
2. «Білім беру ұйымдарында «Туған жер» бағдарламасы арқылы білім алушылардың қазақстандық патриотизмін қалыптастыру бойынша» әдістемелік ұсынымдар. – Нұр-Сұлтан: Б.Алтынсарин атындағы ҰБА, 2019-12 бет
3. Г. Ш. Балыкбаева «Мұражай педагогикасының ЖОО білім беру жүйесіндегі орны» . Қостанай қ. http://emirsaba.org/pars_docs/refs/3/2923/2923.
4. «Мектеп мұражайын жасаймыз» № 7-2010 «Білім беру мекемесі басшыларының анықтамалығы» журналы. <https://edu.mcf.kz/article/1942-qqq-10-m7-01-07-2010-mektep-mrajaun-jasaumyz> .

МЕКТЕПТЕРДЕГІ ӨЛКЕТАНУДЫҢ РӨЛІ*Алибаева Г.С.**«Ж.Ақылбаев атындағы эксперименталдық мектеп-гимназиясы базасындағы тірек мектебі(РО)» КММ Қарағанды облысы Шет ауданы*

Мақалада мектептегі өлкетану жұмысының ұйымдастырушылық формалары қарастырылады. Бүгінгі таңда өлкетану өлкенің өзіндік ерекшелігін (география, тарих, биология, экология, көркем әдебиет және фольклор, өнер және т.б.), білім беру саласындағы өңірдің ерекше қажеттіліктері мен мүдделерін көрсететін білім беру стандарттарының өңірлік құрамдас бөлігінің ажырамас элементіне айналды.

Адамда азаматтық сезімін, ұлттық өзін-өзі тануды, өзін-өзі бағалауды, адамның жағымды қасиеттерін тәрбиелеуге арналған өлкетанудың рөлі артып келеді. Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев "Қазақстанды әлеуметтік жаңғырту: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай жиырма қадам" бағдарламалық мақаласында Қазақстанның орта, техникалық, кәсіптік және жоғары оқу орындарында міндетті оқу курстары ретінде басқа пәндермен қатар "өлкетануды" енгізуді ұсынды [1]. Өлкетану жұмысы ежелден жалпы білім беретін мектептегі оқу процесінің құрамдас бөлігі болды. Бүгінгі таңда бұл компонент айтарлықтай кеңейіп, өзгертілуде. Өлкетану өлкенің өзіндік ерекшелігін (география, тарих, биология, экология, орыс және шет тілдері, көркем әдебиет және фольклор, өнер және т.б.), білім беру саласындағы өңірдің ерекше қажеттіліктері мен мүдделерін көрсететін білім беру стандарттарының өңірлік құрамдас бөлігінің ажырамас элементі болды.

В. И. Далдың түсіндірме сөздігінде: "Өлкетану – бұл жекелеген жерлер немесе тұтастай алғанда ел туралы білімнің (тарихи, географиялық) жиынтығы, бұл жергілікті жерлерді – табиғатты, экономиканы, тарихты, адамдардың өмірін жан-жақты зерттеу-жергілікті мектептер үшін басым" деп жазылған. Қазақстандық өлкетанушылар тобына Шоқан Уәлиханов, Салих Бабаджанов, Николай Коншин, Евгений Михаэлис, Мұхамеджан Тынышпаев, Александр Чулошников, Николай Ивлев, Владимир Проскурин, Евгений Черных, Сажид Ахметова, Неля Букетованы жатқызуға болады. Қазіргі кезеңде өлкетану қозғалысының тарихын, оның ішінде мұрағат көздері контекстінде зерделеу ерекше мәнге ие болады [2, 314 б.].

Өлкетану жұмысы – бұл оның өмірі мен жұмысының ерекшеліктері, ұлттық сипаты, психологиясы, дүниетанымы, мәдениеті, сондай-ақ отбасы, оның асыл тұқымы, туған жері және онымен байланысты барлық нәрсе туралы іргелі білім жүйесі. Өлке тарихындағы белгілі тұлғалардың рөлі мен орнын көрсету студенттерге белгілі бір тарихи тұлғалармен сәйкестендіруге мүмкіндік береді. Жерлестеріміздің ерлігінің мысалдары даралау арқылы оқушылардың патриотизмі мен азаматтығына тәрбиелеуге көмектеседі.

Өлкетану ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруға, ұлттық-аумақтық құрылымдарда немесе одан тыс жерлерде тұратын ұлттар мен ұлыстардың тарихына, дәстүрлеріне, салт-дәстүрлеріне, мәдениетіне, тіліне төзімділік пен құрмет сезімін қалыптастыруға қабілетті. Өлкетану, сондай-ақ туған өлкенің мәдени және рухани мұрасын сақтау, өз туған жерлерін ғана емес, олар туралы білімді де сүйеге үйретеді, тарихқа, өнерге, әдебиетке, мәдениетке қызығушылық танытуға, өзінің мәдени деңгейін көтеруге үйретеді. Туған жерге деген сүйіспеншілік, оның тарихын білу-бұл оқушылардың азаматтығына тәрбиелеу процесі жүзеге асырылатын негіз.

Қазіргі заманғы білім беру мекемелерінде өлкетануға қызығушылықтың өсуінің оң үрдісі "Білім туралы" ҚР Заңына сәйкес мектептегі білім берудің ұлттық-өңірлік компонентін енгізумен байланысты. Өлкетану бүгінгі кезеңдегі білім берудің элементі болып табылады, ол оқушыларды Туған жер туралы біліммен байытады, оған деген сүйіспеншілікті тәрбиелейді және азаматтық пен толеранттылықты қалыптастыруға ықпал етеді. Ол оқушыларға туған қаланың, ауылдың ұлы Отанымен байланысын ашады, тарихтың ажырамас бірлігін түсінуге, оған әрбір отбасының қатыстылығын сезінуге және туған өлкенің үздік дәстүрлерінің лайықты мұрагері болуды өзінің парызы, абыройы деп тануға көмектеседі. Өлкетану жұмысының негізінде іздеу, батылдық, өткенге терең қызығушылық жатыр.

Өлкетану көптеген оқу пәндерін біріктіруде байланыстырушы буын болып табылады. Өлкетану курсы география, биология, тарих, әдебиет және басқа да пәндер курстарын өз аймағы туралы білім беру білімімен логикалық түрде толықтырады. Оқу барысында Туған өлкені тікелей зерттеу мүмкіндігі шектеулі. Сондықтан жұмыстың жүйелі және белсенді нәтижелеріне сабақтан тыс уақытта

және сабақтан тыс уақытта белсенді қол жеткізіледі. Бағдарламадан тыс өлкетануға балалар ерікті негізде қатысады. Бұл туған өлке бойынша туристік жорықтар, мектеп экспедициялары, археологиялық қазбалар, мектеп мұражайының экспозицияларын ұйымдастыру және өлкетану мен ізденіс жұмыстарының басқа да түрлері. Мектептегі өлкетанудың осы түрлерінің оқу жоспарын ұйымдастыру және оған деген көзқарас әртүрлі, бірақ соған қарамастан олар өте байланысты.

Өлкетану жұмысының мазмұнына өлкенің тарихи өткенін, археологиялық ескерткіштерді, мәдениет ескерткіштерін (сәулет, әдебиет), әртүрлі жанрдағы фольклорлық материалдарды, Ұлттық-қолданбалы өнер мен қолөнерді, өңірді даңқтаған көрнекті тұлғалардың өмірі мен шығармашылығын зерттеу кіреді.

Өлкетану басқа ешбір пән сияқты оқушылардың ата-бабаларының тарихына қатыстылығын тәрбиелейді, туған өлкенің салт-дәстүрлерін іздеу, зерттеу, зерделеу, өз тамырларын білу, алдыңғы Ұрпақтармен ажырағысыз байланыс арқылы өткені мен бүгін туралы ойлануға мәжбүрлейді, яғни бүгінгі күні қажетті құндылықтарды қалыптастырады: патриотизм, руханилық, ұлттық сана-сезім.

Оқушылардың өлкетану жұмыстарының сапасы мен көлемі, олардың ынта-жігері мен ауқымы көбінесе мұғалімге байланысты. Егер мұғалім ресми түрде қарамаса, егер ол қызығушылық танытса, онда сіз үлкен нәтижелерге қол жеткізе аласыз. Сондықтан мектептегі өлкетанудың сәтті нәтижелері көбінесе оқушылардың өлкетану (іздеу) қызметіне қызығушылық танытатын мұғалімнің қызығушылығына байланысты. Мұғалім өз аймағын (облыс, аймақ) жақсы білуі керек, оны жүйелі түрде оқып, оқушылармен өлкетану жұмыстарын білуі керек. Балалармен және жасөспірімдермен өлкетану жұмысымен айналыса отырып, мұғалім бірінші кезекте өзінің зияткерлік деңгейін арттырады және кәсіби құзыреттілікті терең меңгереді. Өлкетану мұғалімі үшін-ғылыми-зерттеу қызметінің дұрыс жолы.

Осылайша, өлкетануды дамыту қазіргі заманғы білім берудің өзекті бағыты болып табылады, өйткені оның негізгі функциясы жас ұрпақтың азаматтық және патриоттық сезімдерін тәрбиелеу болып табылады.

Әдебиеттер:

1. Казахстанская правда. -Астана, 2012, 10 шілде
2. Шиликова е.в. Тәуелсіз Қазақстан мұрағатшыларының өлкетану/ мұрағатқа қосқан үлесі туралы. Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. -Алматы.2012. 334 б.
3. Электрондық ресурс: <http://www.kladraz.u>
4. Кобылянский В.А. Ұлттық идея және патриотизмді тәрбиелеу // Педагогика.1998-№ 5-.112с
5. Веденева Г.И. Журнал. ТМПУ хабаршысы, № 12 / 2010

БАЛҚАШ Өңіріндегі тораңғы тоғайы

*Амирбекова М.М.
«С.Сейфуллин атындағы
№7 мектеп-гимназиясы»КММ
Балқаш қаласы*

Туған жерді сүю парыз, сүю үшін туған жердің мақтанар ұл қызын білу парыз. Туған өлке тарихын әспеттеп, келер ұрпаққа жеткізу біздің міндетіміз. Мемлекет басшысы қатты тұрмыстық қалдықтарға қатысты мәселелерді шешу, соның ішінде сынақ алаңдарын экологиялық және санитарлық талаптарға сәйкестендіру, сондай-ақ, қатты тұрмыстық қалдықтарды шығару және қайта өңдеу саласының инвестициялық тартымдылығын күшейту қажеттігін айтты. Су және өсімдік әлемін қорғау, браконьерлікпен және орманды заңсыз отаумен күрес жүргізу мәселелері айрықша бақылауда болуы тиіс екеніне тоқталды. Сонымен қатар, Қазақстан Президенті халықтың экологиялық мәдениеттілігін арттыруға және қоршаған ортаны қорғау керектігін айтты.

Тірі табиғаттың бір бөлігі - өсімдіктер. Өсімдіктер адам өмірімен және жануарлар әлемімен де тығыз байланысты. Табиғатта өсетін өсімдіктердің адамзатқа тигізетін пайдасы зор. Олардың кейбіреуін тамаққа пайдаланса, енді бір тобын әр түрлі шаруашылықта пайдаланады. Өсімдіктер адам өміріне қажетті ауаны оттегімен байытады. Өсімдіктер қалалар мен ауылдарды шаң - тозаңнан қорғайды. Яғни, өсімдіктер адам көңіл - күйіне ерекше әсер етеді. Өсімдіктердің өмірі қоршаған ортамен әіресе топырақпен және климатпен тығыз байланыста болады. Өсімдіктің тіршілік ортасының өзгеруіне тез және ерекше нәзіктікпен жауап беруінің өзі осыған байланысты болады.

Сонымен бірге өсімдіктердің өзі тіршілік жағдайының барысында, өздерін қоршаған ортаны өзгертеді.

Балқаш қаласына жақын жерде бірнеше ескіден қалған тораңғы тоғайы (азиялық теректер) бар. Бұл ағаш дүние жүзі бойынша 3 мемлекетте ғана өседі Канада, Индия және Қазақстанда. Мұндай жер, атап айтқанда, Тоқырау өзені ағысының төменгі бойында, Орта Дересін кентінің аумағында орналасқан. Азиялық терек әсіресе құмды мен сорлы топырақтарда егіуге тұрақты болып келеді, сондықтан оның тоғайлары жазғы қапырықты күндері мен ыссы құрғақшылықта қорғаланып паналайтын жер болады. Бұл маңай мүгілген, тіпті түнерген дала, Балқаш өңірі өзендерінің құрғақ арналарының өзі жоғалып кеткен. Ыстықтан шаңытқан аспанның астында ақ тақыр мен жапырайған төбешіктер. Көз жетер жердің бәрі жансыз дала. Аспанда құстар топ болып ұшып келіп, тораңғы ағашына келіп отырады. Шөл далادا өскен бұл ағаш баға жетпес байлық деп ойлаймын. Мұнда бұдан басқа еш нәрсе де өспек емес. Егер өсімдіктердің көпшілігі аптап ыстықта және қуаңшылықта өмір сүру қабілетін дереу тежеп, ұйықтап қалатын секілді болса, тораңғы қашанда сергек тұрады. Осы төзімділігіне қарап тораңғыны шөл даланың падишасы деп атайды. Көл жақтан соққан суық жел ағаштарды болып, өршелене түседі. Алайда ағаштың бұтақтары ғана майысып, өсіп тұрғанына таңданбасқа лажың жоқ. Міне, қазір осы ағаш жойылып барады. Осындай ағашты тудырған табиғатқа бас июмен бірге біз осындай ғажайыптың тамырына балта шапқан адамдар үшін ұялдық та. Балқаш өңіріндегі Тораңғы – тоғайы мені қатты қызықтырды. Мен үшін бұл ғажайып ағашты зерттеу қызық болды. Оны қазақта киелі ағаш деп тиіспеген екен. Дегенмен, тораңғыны шауып отын ретінде қолданғандар саны көпте болар. Тораңғы ағашы қазір қызыл кітапқа енген сирек ағаштардың бірі. Мені үнемі мазалаған сұрақ тораңғының неге жойылып бара жатқаны, тораңғының ені, биіктігі, жапырақтары, тамыры, діңі жалпы сипаты болды.

Оқушыларыммен, әріптестеріммен бірге осы ағаш туралы жинаған мәліметтерімді бөліскім келіп, «Біздің өлкедегі ерекше ағаш» тақырыбында мектепшілік экологиялық сағат өткіздік. Бұл тақырыптағы пікірталас өте қызықты өтті. Мен өз жаңалығымды ортаға салдым. Тораңғы ағашы шөл даланың қиыншылықтарына биімделе өседі. Тораңғыны шөл падишасы дейді. Зерттеу жұмысымның негізгі мақсаты тораңғы ағашын тереңірек зерттеп, сақтап қалу жолдарын қарастыру.

Тораңғы талдар тұқымдасының теректер туысына жататын ағаш екен. Маман ғалымдардың пікірі бойынша Қазақстан аумағында тораңғы ағашының 3 түрі өседі. Оның бірінші түрі қара тораңғы, ал екінші түрі – ақ тораңғы деп аталады. Бұлардан басқа Литвинов тораңғысы да өседі. Бұл тендесі жоқ жуан дінді және шашыраңқы жарты шар тәрізді әдемі ағаш. Қара тораңғы өлкемізде біршама кеңінен таралған. Ол Арал маңындағы шөлейтті, шөлді өңірлерден бастап ендік бойынша Балқаш, Алакөл ойпаттарындағы ескі өзен аңғарлары мен жағалауларында, құмды төбелердің аралықтарындағы сортаңды, тақырлы жерлерде өседі. Тораңғы ағашының қасиетін қолөнер шеберлері жақсы біледі.

Шеберлер оның берік діңінен домбыра, қобыз жасаған. Тораңғының қурап қалған ағашынан қол өнер шеберлері әр түрлі бұйымдар жасайды. Соңғы екі он жылдықта мұндай ормандар көлемі күрт қысқарды. Жылына бір рет ұрпақ береді. Тораңғы - табиғаттың ұзақ өмір жұлдызының бірі, қариялардың айтуларына қарағанда тораңғы үш мың жылда қурамайды, қурағаннан кейін үш мың жылда құламайды, құлаған соң үш мың жылда шірімейді. Бұл суретте қартайса да әлі де қасқайып тұрған тораңғы ағашы. Тораңғы құмды шөлдің қорғаны болып табылады. Олай дейтініміз құмды бекітіп ұстап тұрады. Тораңғының жас өскіндері ұсақ малға жақсы азық. Оның себебі жас бұтақ жапырақтың қызметін атқаратын болғандықтан құрамында малға қажетті барлық органикалық заттар болады. Және көп суы бар. Бұл малға бір жағынан азық болса, екіншіден сусын. Тораңғы шөлдің тірі қазба байлығы болып табылады. Ол көптеген өсімдіктер өсе бермейтін өңірлерде еркін өсе береді, яғни табиғаттың кез келген қаталдығына төзімді ағаш. Тораңғыны қолдан өсіруге болады. Тіпті тораңғыны қалалар мен елді мекендерді көгалдандыру үшін қолдан көптеп өсіруге болады. Ол онша күтімді қажет етпейді. Маман ғалымдардың пікірі бойынша, әр түп тораңғы ағашы жыл сайын орта есеппен 1 тоннадан астам шаң-тозанды сіңіріп, айналсына 1,5 мың литр оттегін бөледі. «Тораңғалы» ботаникалық қорықшасы Қарағанды облысы, Ақтоғай ауданы, Орта Дересін ауыл шаруашылық округінің аумағында орналасқан. Тораңғы ағашы осы ботаникалық қорықша маңындағы Тораңғышылық ауылдық округы мен шартты түрде «Балқаш-9» деп аталатын

әскери бөлімше аймағында да өседі. Бірақ бұл алқаптар ботаникалық қорықша аумағына жататындықтан ондағы тораңғы ағаштары қатаң қорғауға алынбаған. Тораңғы ағашының сиреуіне негізінен 90-жылдардағы дағдарыс кезінде оны отын ретінде пайдалану басты себеп болған. Тораңғы Балқаш көлінің солтүстік-батыс өңіріндегі Қызылкөңгір, Ақсор топырақ, Кеңаңғар, Мыңшұқыр деп аталатын шағын шоқтоғайларында жиыңғылмен қоса өскендігін көнекөз қариялар есіне алып отырады. Өкініштісі, қазір бұл аталған тоғайларда тораңғы ағашының саны жойылған. Балқаш көлін жағалай өскен тораңғы ағашы құрып кетудің аз-ақ алдында тұр. Осылай деп дабыл қаққан сол өңірдің экологтары Қызыл кітапқа енген сирек кездесетін өсімдікті сақтап қалудың қарекетіне кірісті.

Қаламыздың Ардагер, эколог Рымкүл Машұрбекованың айтуынша, қазір Балқаш маңында бар-жоғы 500 түп тораңғы қалыпты. Дана халқымыз бұл ағашты ежелден қадір тұтқан. Тораңғы шөлді аймаққа төзімді, құм көшкінінен, аптап ыстықтан және жерді тұздандырудан қорғайтын қасиеттерімен ерекше.

Жергілікті табиғат жанашырлары араша түсіп, бірер жыл бұрын тораңғы тоғайын қорыққа айналдыруға ұсыныс жасадық. Өкінішке орай оның аумағы аз болып шығыпты. Өкінішке орай қорық мәртебесін алу үшін аумағы кемінде 50 гектардан асу керек көрінеді. Осы тақырыптың мәні мен мағынасын ашу үшін мысалдар келтіре отырып зерттеулер жүргіздім. Тораңғы ағашын қазақ халқының кеңінен қолданылуына қол жеткізе отырып, оны жойылып кетуінен сақтау керектігін түсіндім. Тораңғы ағашы жайлы ғылыми зерттеу жүргізу жағдайында деректер жинақтадым. Қазіргі кезде тораңғының қажеттілігі құны жоғары екені жайлы айтылған оған мысал: Көне көз қариялардың күнделікті тұрмыста тораңғы ағашын пайдалануы нақты дәлел болып отыр.

1. Тораңғы жапырағын қайнатып аллергия ауруына қарсы қолданған.
2. Балалар шошып ұйықтамаған жағдайда, ауыл қариялары тораңғының саясына балаларды отырғызған. Жапырақтың сылдырынан бала бойындағы қорқынышты жеңе білген. (аңыз – әңгіме)
3. Тораңғыны отын ретінде қолданған
4. Шеберлер ұста көрігіне пайдаланылған.
5. Тораңғы діңіне жасалған ыдыстарға құйған сусын көпке дейін сақталған.
6. Ыдыс – аяқтар жасалған.

Сонымен қатар Орта Дересіннің 1987 – 2011 жылдары әкім қызметін атқарған ардагер зейнеткер Жаксылықова Қарлығаш Несіпбайқызымен кездесіп көптеген қызықты мәліметтер алдым. 2011 жылдан бастап «Орман шаруашылығын қорғау» бақылауға алынған. Сол ауылдың Шарипов Орал деген тұрғыны орман сақшысымен кездесіп, Тораңғы тоғай араладық. Кездесуден кейін тамаша әсер алдық.

Тораңғының тоғайлары. Табиғаты қатал, жазы ыстық, қысы құрғақ, желі көп, ылғалы аз Сырдың шөлді-шөлейтті алқаптары үшін жаратқанның өзі тарту етіп бере салған, адам қолының күшінсіз-ақ өз бетінше өсіп-өне беретін осынау қасиетті де қастерлі өскіндерді жәй сақтап қана қоймай, оларды мүмкін болатын аумақтардың бәрінде жапырақ жаюларына жағдай жасайтын нағыз келелі уақыт келген сияқты. Экологиялық апаттың зардаптарын тартып жүрген барлық аймақ үшін тораңғының керектігіне ешқандай күмән жоқ. Сондықтанда осы ойымды жүзеге асыру мақсатында....

ҰСЫНЫС:

1. Шөлді, құмды жерлерде қорған болған тораңғы аз зерттелген, сондықтан да зерттелу аясы кеңейсе.
2. Қазіргі кезде тораңғы алқапты қорғау аймақтық дәрежеде, осы қорғауды мемлекеттік қорық деңгейіне жеткізсе.
3. Жоғарыда атап өткен халық педагогикасына сүйене отырып, тораңғы ағашын дәріптеуді тұрмыста кеңірек қолданысқа енгізсе.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан ұлттық энциклопедиясы 6 том, Алматы, 2004ж;
2. Асқарова Ұ. Б. Экология және қоршаған ортаны қорғау, Алматы – 2004
3. Скупченко Б.К. Новая древесная порода для создания оазисов в пустыне.
4. Скупченко Б.К. К вопросу о биологии туранги в Южном Прибалхашье//Вестник АН КазССР.-1949 -№8.
5. Р.М. Мустафаева, А.Т. Байкенжеева. Тораңғы теректерінің биологиясы, экологиясы және шаруашылықтық маңызы. Доклады национальной академии наук республики Казахстан. -2008. -№ 6.

СҮЛУ БАЛҚАШ ЖАНЫМА ҰЯЛАҒАН ЖАЗУШЫ ЖАНБОЛАТ БАШАРДЫҢ АЗАМАТТЫҚ ҰСТАНЫМЫ ҺӘМ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ

*Ахметова А.С.
«Сәкен Сейфуллин атындағы
№7 мектеп-гимназия» КММ
Балқаш қаласы*

Қазақстан Жазушылар одағының мүшесі, ардагер журналист, қалалық «Балқаш өңірі» қоғамдық-саяси газетін ұзақ жылдар басқарған Жанболат Башардың есімі мен шығармашылығы Балқаш жұртшылығына кеңінен таныс. Қаламгер жазбаларының тақырыбы әр алуан, мазмұны терең. Хакім Абай Құнанбайұлының тілімен айтсақ, «тілге жеңіл, жүрекке жылы тиетін» дүниелер.

Жанболат Башарұлының Балқаш өңірінде ұлттық дәстүрді және тарихи тұлғалардың шығармашылығын жаңғыртуға, мемлекеттік тілдің қолданыс аясын кеңейтуге қосқан үлесі де тым салмақты. Бір ғана Шашубай Қошқарбайұлының мұрасын зерттеп, зерделеп хатқа түсіруі – Жанболат Башарұлының ұлт руханиятына қосқан олжасы деп білеміз. Ал, Тәуелсіздік алған тұста Балқаш қаласында «Қазақ тілі» қоғамын құруға атсалысып, қала көшелерінің атауларын өзгертуге бар күш-жігерін салғанын архив құжаттары айғақтайды. Осы тұста біз жазушының патриоттық болмысы арқылы ұлтқа қызмет қылудың бір үлгісін танимыз.

«Қолұшын беріп азат күн,
Қолдашы тілін қазақтың.
Сағасын, ұшсын, бер қанат

Өзгеден енді азатсын», – дейді қаламгер Жанболат Башар [1:130]. Сондай-ақ, Жанболат Башарұлының бұрынғы Балқаш телестудиясындағы қолтаңбасы да тарих беттерінде қаттаулы.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев биылғы «**Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі**» Жолдауында білім саласын жетілдіру, бала тәрбиесіне мән беру арқылы ұлттық болмысты айшықтау мәселелерін көтерді. «Қазіргі міндет – халқымыздың жаңа болмысын қалыптастыру, тұтас ұлт сапасын арттыру. Адамды және қоғамды уақыт талабына сай жетілдіру қажеттігін өмірдің өзі көрсетіп отыр. Жанарған ұлт қана жаңғырған елдің жетістігін жаһан жұртына таныта алады. Мен халқымыздың әлем үлгі тұтарлық жақсы қасиеттерінің көбірек болғанын қалаймын», – деді ел Президенті. Яғни, мектеп оқушыларын патриоттық рухта тәрбиелеуде, ел мен жер тарихын, өңірден шыққан тұлғалар есімін дәріптеуде Жанболат Башарұлы сияқты қаламгерлердің мұрасын танудың маңызы зор.

Жазушы, ҚР Мәдениет қайраткері Қайырбек Сәдуақасұлының да лебізімен бөлісейік. «Жанболат Башар бауырымыз – Балқаш, Ақтоғай өңірінің бір тұтқасы іспетті азамат. Өйткені, көзі ашық, көкірегі ояу азаматтар сол өңірде рухани сілкініс болған жағдайда ту ұстаушысы, қазығы Жанболат Башар болып, барлығы соның маңайына жиналады.

Халықпен біте қайнасқан Жанболат Башарұлы өзіне жүктелген аманатты ауырсынбай, үнсіз-түнсіз, ешкімге салмақ салмай атқарып, дұрыс жолға сілтейді.

...Бұл кісі шын мәнінде құрметтеуге лайықты азамат». Шынайы баға ғой, балқаштықтар да зиялы қауым өкілдерінің осынау пікірлерін қуаттайды. Жанболат Башарұлының газет редакторы ретінде жас қаламгерлерге бағыт-бағдар беріп, шәкірт тәрбиелеуде сіңірген еңбегі де өлшеусіз. Редакторлық қызметінің кейінгі жылдарының өзінде-ақ қарамағында қызмет істеген жас тілшілердің түрлі басылымдарға редактор болып тағайындалуы Жанболат Башарұлының ұстаз ретіндегі болмысын аңғартқандай. «Сарыарқа ақпарат» медиахолдингінің директоры Қамбар Ахмет, «Қасым» республикалық журналының Бас редакторы, Қазақстан Жазушылар одағы Қарағанды облыстық филиалының директоры Серік Сағынтай, «Балқаш өңірі» газетінің Бас редакторы Қуаныш Аманқұлов және өзге де қаламы жүйрік журналистер Жанболат Башарұлының мектебінен өткен.

Біз жоғарыда келтірген деректер мен пікірлер Жанболат Башарұлының азаматтық ұстанымының биік екендігін көрсетсе керек. Кейіпкеріміздің шығармашылығы да оқырманның жүрегіне жол тауып, ірі қаламгерлердің оң бағасын алған. Мысалы, ақын, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты Несіпбек Айтұлы «Жанболаттың қаузап жүрген тақырыбы – өткен ғасырдың 30-жылдарындағы халықтың басынан өткен қасірет, ашаршылық, зұлмат жылдары. Кеңес үкіметінің солақай саясаты әсерінен қазақ халқының көрген қорлығы – Жанболат Башар творчествосының алтын өзегі.

...Ол, әсіресе, Балқаш, Ақтоғай, Қарағанды өңіріндегі жас таланттардың жетекшісі, ақылшысы екен. Біз соған қатты қуандық», – дейді. Ал, әдебиеттанушы, «Дарын» мемлекеттік жастар сыйлығының иегері Айгүл Кемелбаева Жанболат Башардың «Қабір үстіндегі зұлмат» кітабы тұтас қазақ халқының тарихымен тығыз байланысты. [2:5] Ашаршылық, геноцид тақырыбын жазу үшін де үлкен жүрек, азаматтық ұстаным керек. Осының барлығы Жанболат Башардың бойында бар. ...Жанболат ағаның прозадағы орны бөлек. Жазушының прозадағы қолтаңбасы өзіме ерекше ұнайды», – деп баға берген. Осы күнге дейін Жанболат Башарұлының «Құс жолы», «Үкілі үміт», «Көкше көлдің самалы», «Самғау» жыр жинақтарымен қатар, «Кепиет» прозалық шығармалар жинақтары жарық көрген.

Жазушының туған жер, еркіндік, ең дала тақырыптарын қаузаған шығармалары да өз алдына бір төбе.

Бірде: «Дала – сұңқар қиялы,

Дала – тұлпар тұяғы.

Сол даланың кесіпті

Кіндігімді қияғы», – деп тебіренсе, енді бірде:

«Сұлу Балқаш жаныма ұялаған,

Қайық болып кезеді қиял-арман.

Күміс қармақ секілді,

Балқашым-ай!

Сауырына Арқаның сыя қалған», – деп туған жердің әр сүйемінің құнын арттыра жырлайды.

[1:133] Қала іргесіндегі киелі Бектауата тауы да Жанболат Башарұлының көптеген шығармасына арқау болған. Мәселен, Бектауатаға қаратып:

«Сан рет келдім саяңа,

Биіктік жайлы білсем деп.

Биігің болса, аяла

Биіктің парқын білсін деп», – деген түйінінің өзі ғажап емес пе?! [1:134]

Киелі Тоқырауын өзені де қаламгердің шабытына шабыт қосқан. Үзінді келтірейік.

«Қағып толқын қоңырауын,

Тасып жатыр Тоқырауын.

Ақ толқындар жағаласып,

Ай сәулесін ала қашып,

Қырдан қырға барады асып...».

Жанболат Башарұлы шығармашылығының негізгі өзегі – туған халқымыздың, өз өлкеміздің кешегі-бүгінімен сабақтас. Сондықтан, келесідей ұсыныс жасасaq:

1. Жанболат Башарұлының шығармаларын мектеп бағдарламасындағы факультативтік курстарға енгізіп, жүйелі жүргізу;

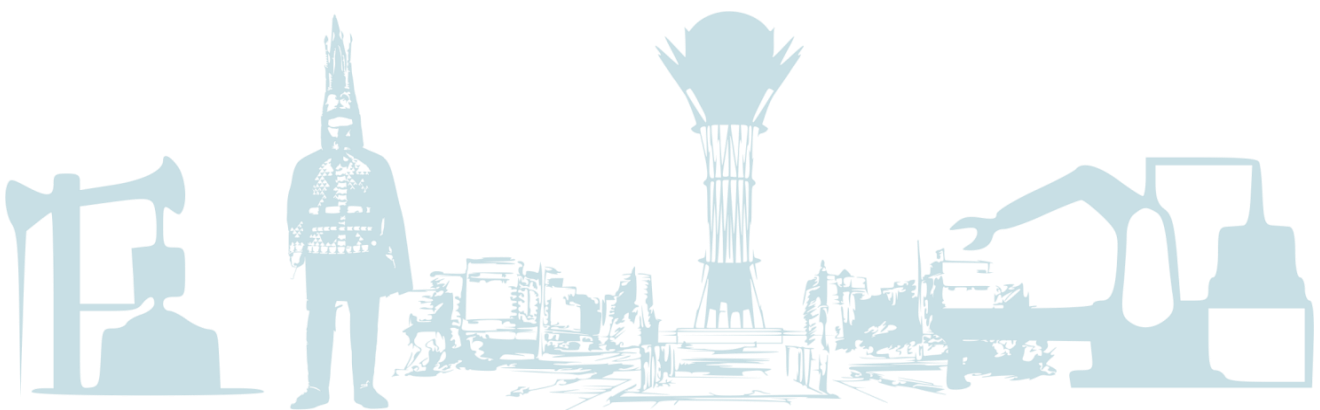
2. Жанболат Башарұлымен онлайн-офлайн форматтарда кездесулер ұйымдастырып, оған мектеп, колледж студенттерін қатыстыру;

3. Жанболат Башарұлына «Балқаш қаласының Құрметті азаматы» атағын беру;

Әдебиеттер:

1. Башар Ж. Балқаш аймақтық ақындар антологиясы – Алматы, 2013.

2. Башар Ж., Қабір үстіндегі зұлмат – Астана, 2016

РОЛЬ ШКОЛЬНОГО КРАЕВЕДЧЕСКОГО МУЗЕЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ ШКОЛЫ

Базарбаева Ж.К.

женская гимназия,

Муслимова Г.М.

казахская школа-гимназия №15

г.Темиртау

В настоящее время одним из приоритетных направлений современного казахстанского образования является воспитание патриотизма. Знать историю своей родины, гордиться героическим прошлым должен каждый человек. Понимание же истории немыслимо без документальных источников, будь то вещественный ряд или свидетельства очевидцев. Большую роль, поэтому при обучении школьников имеет посещение различных музеев. Яркой особенностью работы музеев является создание единых образовательных сред как совокупности условий воздействия на личность детей, способствующих их развитию, воспитанию и образованию. Именно поэтому, музейная педагогика - одно из ключевых направлений деятельности в воспитании и образовании.

Изучать опыт своего народа, черты национального своеобразия в облике людей, в их одежде, знать историю края, обычаи его населения, значит формировать у школьников их самосознание. Чтобы не утратить традиции надо не только рассказывать о них, но и показывать историю и культуру. Здесь на помощь и приходит школьный краеведческий музей. Воспитание школьников на народной культуре – сохранение исторической преемственности поколений. Недаром Елбасы Н.А.Назарбаев подчеркивает, что «...лучшая форма патриотизма – это изучение истории родного края в средних школах» [1].

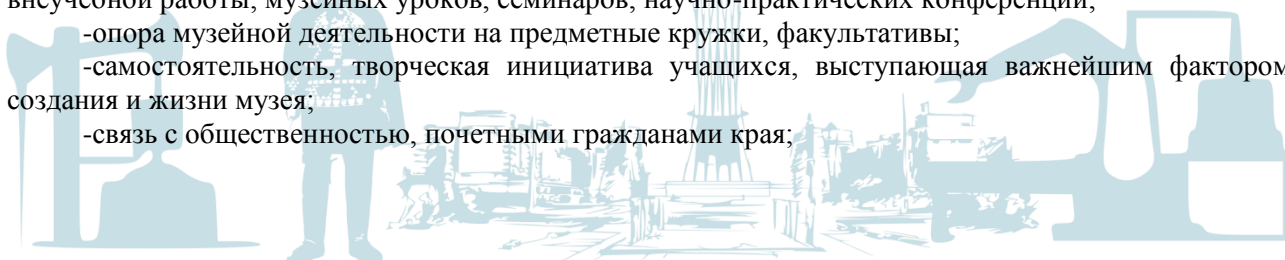
Школьный музей способствует формированию у учащихся гражданско-патриотических качеств, чувства любви к малой родине, уважения к опыту предыдущих поколений. Школьный краеведческий музей – центр воспитательной работы, эффективная форма организации и подачи краеведческого учебного материала, база углубленного изучения истории, жизни школы, города, массового вовлечения учащихся в краеведческую и поисковую деятельность.

В последнее время в республике заметно активизировалось движение по созданию школьных музеев, однако можно выделить несколько проблем в данном вопросе. Первая проблема встречается чаще всего и связана с тенденцией формального использования школьного музея в качестве храма «истории», торжественно открытого и с тех пор редко посещаемого, т.к. главной задачей музея на взгляд создателей является сохранность экспонатов и стендов для показа всевозможным комиссиям и почетным гостям. Образовательная и воспитательная функции музеев в данном случае не выполняются. Вторая проблема связана с недостаточной исследованностью в отечественной науке вопросов создания и развития школьных музеев, поэтому процесс формирования настоящих, «живых» музеев все еще остается в руках малого количества энтузиастов. Отсюда возникает необходимость в обмене опытом по данному вопросу.

Школьный музей не является традиционным музеем в обычном для нас понимании, но имеет такую же структуру, как и государственные: наличие фонда, экспозиций, работников музея (актив музея) и т.д. Самая главная особенность школьных музеев в том, что ученик не является созерцателем работы музея, а главным ее участником, несомненно, это является ключевым фактором в формировании патриотизма и нравственности подрастающего поколения.

Работа школьных музеев вне зависимости от выбранного профиля, будь то краеведческий, военный, исторический и т.п., основывается на определенных принципах:

- систематическая связь с учебно-воспитательным процессом;
- проведение научного и учебно-исследовательского поиска, включающего в себя краеведение как базу развития и деятельности школьного музея;
- использование в учебно-воспитательном процессе разнообразных приемов и форм учебной и внеучебной работы, музейных уроков, семинаров, научно-практических конференций;
- опора музейной деятельности на предметные кружки, факультативы;
- самостоятельность, творческая инициатива учащихся, выступающая важнейшим фактором создания и жизни музея;
- связь с общественностью, почетными гражданами края;

-обеспечение единства познавательного и эмоционального начал в содержании экспозиций, проведении экскурсий, во всей деятельности музея;

-организация постоянных связей с государственными музеями и архивами, их научно-методическая помощь школьным музеям;

-строгий учет, правильное хранение и экспонирование собранных материалов [2:94].

Школьный музей выполняет многообразные социально-воспитательные функции, обладает практически неограниченным потенциалом в гражданском воспитании детей и подростков. Участие в поисково-исследовательской работе, встречи с интересными людьми, знакомство с историческими фактами помогают учащимся узнать историю и проблемы родного края изнутри, понять, как много сил и души вложили их предки в экономику и культуру края, частью которого является семья и школа. Все это способствует формированию уважения к памяти прошлых поколений, бережного отношения к культурному и природному наследию, без чего невозможно воспитать граждан и патриотов своего Отечества.

В КГУ «Казахская школа-гимназия №15 города Темиртау» школьный музей начал свою работу в 2018 году. Созданию музея предшествовала большая подготовительная работа: был издан и утвержден приказ о создании музея, сформирован актив музея из педагогов и учеников, налажена связь с другими музеями города и области, началась поисковая работа по сбору экспонатов. К сожалению, не удалось найти средства для полной реализации задуманного, но благодаря активной поддержке администрации, совместной работе всего педагогического коллектива, удалось создать школьный музей.

Музей работает по трем направлениям:

Первое направление: «История первой казахской школы города Темиртау». Актуальность этого направления обоснована тем, что школа была основана в 1991 году, ровесница Независимого Казахстана и является первым казахским учебным заведением города Темиртау. Педагоги школы стояли у основания других казахских учреждений города Темиртау, например, ОСШ №5, ОСШ №8 и т.д. За 27 лет своего функционирования сменилось три директора, на 95% переменялся педколлектив, был осуществлен переезд школы в другое здание, многие сведения утерялись, мало остается свидетелей создания истоков казахского образования в городе, поэтому возникла необходимость в сохранении истории школы. Первым директором школы была Ахметова Дарига Камзиновна, заслуженный учитель КазССР, которая заложила основы национального образования в городе, сменив кресло чиновника на не совсем престижную работу в школе. Выпускниками и учениками школы в разное время являлись достойные граждане города Темиртау.

Второе направление: «История людей, вернувшихся на Родину». Выбор данного направления обоснован тем, что 80% учащихся и педагогического коллектива являются этнические казахи, переехавшие в Казахстан из зарубежья: Монголии, Узбекистана. Именно представителям малых казахских диаспор, находящихся в окружении более многочисленных народов, удалось сохранить те ценности, которые были утеряны в Казахстане в годы тоталитарного социализма. Возвращение этих обычаев, традиций, преодоление границ в общении, взаимовлиянии культур между «приезжими» и «местными» является главной задачей данной экспозиции.

Третье направление: «Национальные обычаи и традиции казахского народа». Выбор третьего направления связан с главной темой музея («Духовные ценности казахского народа») и является связующим звеном между всеми направлениями школьного музея. В Программе "Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания", Елбасы указывает, что «Наши национальные традиции и обычаи, язык и музыка, литература и свадебные обряды, – одним словом, национальный дух, должны вечно оставаться с нами» [1]. По данному направлению экспонируются сохранившиеся предметы быта (посуда, одежда, домашняя утварь и т.п.).

Основной фонд музея составляет более 300 экспонатов, различных направлений. Большую ценность представляют предметы домашней утвари: деревянная ступа, прялка, веретено, торсык и др. Фонд постоянно пополняется экспонатами. За 2019 – 2020 учебный год в музей поступило более 20 экспонатов, среди которых седло XIX века, лисья шкура, волчья шапка малахай, чаша для омыwania рук. На базе музея проводятся уроки краеведения. Так за время функционирования музея было проведено более 30 музейных уроков по краеведению.

В музейно- педагогической деятельности выделяют 3 этапа работы с детьми; информирование, обучение и развитие творческих начал [3:131]. Информирование является начальным этапом освоения музея ребенком как социокультурного явления. На втором этапе – этапе обучения, ученик не только осваивает информацию, но и приобретает новые умения и определенный опыт. На третьем этапе он достигает высшего уровня развития, когда он не просто учится, но начинает творить.

Особенно ярко это проявилось на примере работы актива музея. Так в январе 2020 года учениками и активом музея была проведена реконструкция – инсценировка событий в АЛЖИРЕ. Учащиеся сумели понять дух эпохи в реальном времени. С начала создания музея вели активную поисковую работу по сбору краеведческого материала. Учениками и собран материал по истории школы, биографии и фотоснимки известных выпускников, документы, научная литература по краеведению. Ученики защитили проекты по направления работы музея и заняли призовые места на городском и областном уровне. На базе музея были организованы встречи с ветеранами и выпускниками школы, ученики выступают в роли экскурсоводов, проводят музейные уроки. Налажена связь с внешкольными организациями: Областным краеведческим музеем, Историко-культурным центром Первого Президента, а с Городским историко-краеведческим музеем заключен меморандум о сотрудничестве.

Работа в музее это не только сбор экспонатов и создание проектов, но и организация и проведение экспедиции по историческим местам. За 3 года существования музея были организованы поездки в музей КарЛАГ, музей АЛЖИР, Национальный музей г.Нурсултан, г. Туркестан в Мавзолей Ходжа Ахмета Яссауи, а летом 2019 года ученики школы-гимназии посетили международный фестиваль «Көк Майса - 2019» в Улытау, познакомились с уникальными памятниками Карагандинской области – мавзолей Жошы хана, мавзолей Алаша хана, Домбауыл и т.д..

Благодаря системной работе по данным направлениям:

- музей стал стержнем нравственно-патриотического воспитания учеников школы-гимназии
- налажена поисковая работа по исследованию истории края, в частности по изучению истории первой казахской школы города Темиртау, биографий известных деятелей города
- собран уникальный фонд экспонатов, большинство которых могли бы быть утеряны или просто выброшены за ненадобностью
- освоен новый практико-ориентированный способ работы по популяризации истории края.

Таким образом, школьный музей – это неотъемлемая часть образовательного учреждения, участвующая в реализации основных задач, стоящих перед школой: обучение, воспитание, развитие, социализация подрастающего поколения. Музей - центр творческой деятельности; просветительская, культурная площадка; центр патриотического воспитания подрастающего поколения; место хранения и демонстрации результатов поисково-исследовательской, творческой деятельности учащихся, учителей, родителей. Все это свидетельствует об особой роли школьных музеев в ряду социально-культурных институтов современности.

Литература:

- 1.Назарбаев Н.А. «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания»/
https://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy
- 2.Макеева И.А. Возможности школьного музея в гражданском воспитании детей и подростков. – Актуальные задачи педагогики (II): материалы междунар. заоч. науч. конф. (г. Чита, июнь 2012 г.). – Чита: Издательство Молодой ученый, 2012. – 92-96 с.
- 3.Шляхова Л.М. Основы музейного дела: теория и практика. – Москва: Высшая школа, 2009. – 182 с.

САРЫАРҚА ЖЫРШЫСЫ

*Баймагамбетова Ф.К.
КМҚК «Нұра көпсалалы колледжі»
Қараганды облысы, Нұра ауданы.*

Халық арасында, «ескінің көзі еді» деген сөз бар. Көбіне, қарт адам жайлы айтылатын сөз. Әйтеуір көп жасап, бір ұзақ тіршілік еткенге талғаусыз айтыла салатын сөз емес, ел үшін еңбек еткен, өзі кешкен көп өмірін ел өмірінің көркеюі сапарында сарп еткен, өткен заман жайлы білікті, адамгершілігі мол адамға айтылатын сөз. Осы ғылыми жобаның басты зерттеу тұлғасы - Қайып Айнабеков сондай бір «ескінің көзі» болатын. Ол қазақ әдебиетінде Ұлы Жамбыл жырау бастаған талантты топтан қалған көз еді. Әр жыл сайын тіршілік заңы өз дегенін істеп, сол топты сетінетіп, сиретіп барады. 1945 жылы толассыз сөздің дариясы болған қарт Жамбыл дүние салды. 1951 жылы соның тетелес інісі, әр жерде өздерімен үзеңгі қағыстырып, өнер жарыстырып жүрген асқақ үнді сері Шашубай алыс жолға аттанды. 1955 жылдың 28 қаңтарында татымды сөз іздегіш, нәзік жанды Қайып

ақын қайтыс болды. Бұл бізге ой салады. Қарттардың арттарына қалдырып кеткен мол мұрасы алдында кейінгі әдеби ұрпақты жауапкер етеді. Келешекте халық поэзиясында Жамбыл, Шашубай сияқты алыптар туа ма, жоқ па, ол өз алдына бір мәселе. Біз «ескінің көзі болған» солардың мол мұрасын терең зерттеуге, әділ бағалауға жауаптымыз да, міндеттіміз де.

Қайып өзі қарт болса да, жастық шақты жырлап өткен ақын. Оның жаны жас, ақыл-ойы жас кеткен. Өлеңдері де сол бір жас жаннан, терең ойдан толқып туады. Қайып ақындықты арлылықтан айырмайды. Арлы адамның бәрі бірдей ақын болуы шарт болмаса да, ақын атаулының бәрі бірдей арлы болуы шарт! Жас кезінен осы шартты ол мүлтіксіз сақтап өтті. 1920 жылы коммунистік партияның қатарына алынды. Ұзақ жыл совет қызметінде болды. Өзі оқытушы болмаса да, ауылдық жерде мектеп салу, балаларды оқыту ісімен шұғылданды. Және ауыр науқасқа шалдығып, төсек тартып қалғанға дейін кеңестік өмірдің әр саласында үнемі қоғамдық жұмыстарды атқарумен болды.

Осындай таза өмірбаяны бар, өзінің саналы өмірін кеңес заманының гүлденуіне жұмсаған Қайып ақынның шығармашылығы 1907 жылдардан басталады. Жас Қайыптың шығармаларында қыз сұлулығы, табиғат сұлулығы сөз болады, үлкен мәселелер кейін 20-жылдардағы шығармаларынан бастап кең орын ала бастайды.

Бұдан біз Қайып ақынның мәдени мұрасы көңіл аударарлық, зерттеуге тұрарлық мұра екенін көреміз.

Сарыарқа жыршысы

Орталық Қазақстандағы халық ақындары ішінде елімізге ақындық дарындылығымен, абзал азаматтығымен танылғандардың бірі Нұралық деп те танылатын әйгілі Сәкен, Сәйділдермен есімін қатар қоярлық жерлесіміз Қайып Айнабеков дер едік.

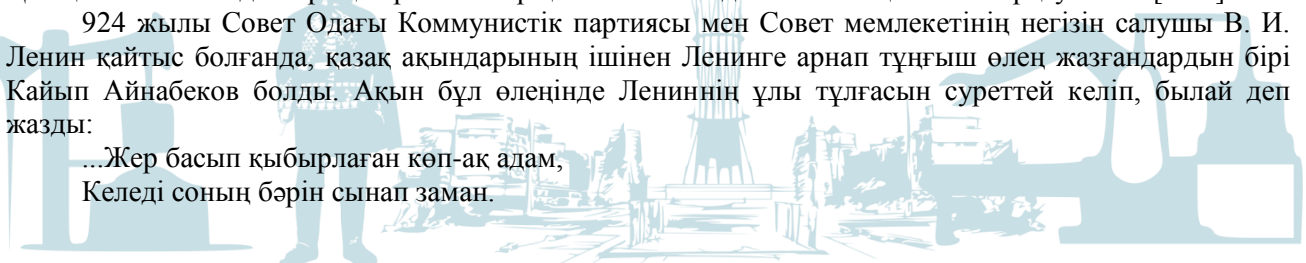
Қайып Айнабеков 1885 жылы апрель айында Нұра өзенінің жағалауындағы Кеңкия ауылында (қазіргі Қарағанды облысы, Нұра ауданы, Көгілдір селосы) кедей шаруаның отбасында дүниеге келеді. Әкесі - Айнабек Қайыптың қаршадайында қайтыс болған. Есі кіріп, өз бетімен еңбек етуге жарағанға дейін Қайып нағашыларының қолында тәрбиеленеді. Қазақ даласындағы қалың көптің сол кездегі шеккен азабын Қайып та басынан өткізеді. Тек Ұлы Октябрь социалистік революциясының арқасында ғана Қайып та қалың көппен бірге азат өмір құшағына еніп, кеудесін кере емін-еркін тыныстайды. Кейін ол әртүрлі қоғамдық қызметтерге қатысады. Орталық Қазақстанда Совет өкіметін орнату жолындағы күреске белсене араласа отырып, Қайып 1920 жылы Коммунистік партияның қатарына кіреді. Саяси, шаруашылық мекемелерінде жігерлі жұмыс істейді. Ауылда балалар үшін мектеп ашып, жас ұрпақтарға білім, тәрбие беру ісіне атсалысады [6:15].

Осы жылдардан бастап ол саяси-әлеуметтік тақырыптарға арнап өлеңдер жаза бастады. «Кедейлерге», «Тілеу ниетім», «Үндеу», «Азат құс», «Қазақстан үкіметінің мүшелеріне» деген өлеңдерінде жаңа өмірді тебірене жырлады. Бұл жерде, Қайыптың елдің әлеумет өміріне еркін араласып, қоғамдық-саяси тақырыптарға батыл үн қосуына елеулі әсер еткен революционер-ақын Сәкен Сейфуллин болды. Өйткені, Сәкен 1916-17 жылдары Нұра өзені бойындағы Сұлтан-Ахмет ауылы (қазіргі - «Энтузиаст» совхозы) деген жерде мұғалім болып қызмет атқарады. Кейін ол (1927 жылы) Қ. Айнабековтің немере қарындасы - Гүлбаһрам Батырбекқызына үйленеді. Міне, осыдан бастап, Қайып Сәкенмен жақын дос, жақсы сырлас, жолдас болған. Олардың бұл достық-туыстық байланысы, қоғамдық және әдеби-шығармашылық қарым-қатынастары дауылпаз ақын өмірінің соңғы кезіне дейін үзілмеген. Ел арасында «сал-сері — Қайып-пері» аталып жүрген аңғал ақынның алғаш саяси сауатын ашып, тұңғыш таптық санасын оятқан да, сол сияқты тек махаббат, жастық, табиғат тақырыптарына ғана өлең шығарып жүрген «ауыл арасы ақынынан» үлкен саяси қайраткер, тап мүддесін жырлаушы сөз зергерін тудырған да Сәкен еді. Сондай-ақ, Қайып өлеңдерінің алғаш баспасөз беттерінде жарияланып, жеке кітап болып басылып шығуына да. Сәкеннің көп көмегі тиген [7:4].

Қайып ақынның шығармашылыққа ден қойып, елдегі әлеуметтік істерге араласуына 1915-1916 жылдарда Омбы семинариясын бітіріп келіп, Нұра атырабында мұғалімдік қызмет атқарған белгілі мемлекет және қоғам қайраткері, ақын-жазушы Сәкен Сейфуллинмен ниеттес дос, жақын сырлас болуы айрықша әсер еткенін белгілі ақын Бүркіт Ысқақов 1965 жылы 30 қаңтарда «Социалистік Қазақстан» газетінде жарық көрген «Жыр қанаты талмайды» атты мақаласына арқау еткен [5:10].

924 жылы Совет Одағы Коммунистік партиясы мен Совет мемлекетінің негізін салушы В. И. Ленин қайтыс болғанда, қазақ ақындарының ішінен Ленинге арнап тұңғыш өлең жазғандардың бірі Қайып Айнабеков болды. Ақын бұл өлеңінде Лениннің ұлы тұлғасын суреттей келіп, былай деп жазды:

...Жер басып қыбырлаған көп-ақ адам,
Келеді соның бәрін сынап заман.

Тотығып тозса басқа, жаңарумен—
Қадірін дәуір сайып қымбаттаған.

Қайып Айнабеков өзінің 1920-30 жылдардағы өлеңдерінде совет адамдарының ерлік еңбегін, олардың бойындағы адамгершілік қасиеттерді шабыттана жырлайды. Ұлы бесжылдықтар кезеңіндегі қол жеткен еңбектегі табыстарымызды орынды мақтан етеді.

Ақынның алғашқы өлеңдер жинағы «Қырдың қызыл гүлдері» деген атпен 1928 жылы Қызылорда қаласында басылып шықты [2: 3]. Әрине, бұл жинаққа кірген өлеңдерде қазіргі талап тұрғысынан қарасақ, кейбір көркемдік және сталиндік кемшіліктер де байқалады. Бірақ соның өзінде де ол қазақ совет поэзиясының алғашқы қарлығаштарының бірі болуымен құнды да, бағалы. Қайыптың одан кейінгі өлең жинақтары 1951 жылдары Алматы қаласында басылып шықты. Бұл кітаптың жарыққа шығуына қазіргі Қазақ ССР халық әртісі Асқар Тоқпанов пен Қазақ ССР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты, жазушы Сафуан Шаймерденовтер елеулі еңбек етті. Мұнан кейін ақын өлеңдері 1958 жылы Москвада, орыс тілінде шыққан «Қазақ поэзиясының антологиясынан» да орын алған. Кейінгі жылдары «Халық ақындары», «Ақындар айтысы», «Пернедегі термелер» «Ленин деп халық жырлайды» атты коллективтік жинақтарға енді. Қайып өзінің шығармаларында өз елін сүюді, өз халқына айнымай, адал еңбек студі уағыздайды. Қалың ел қазағымыздың ортасынан шыққан ол қашан да халықпен бірге болды, оның ой-арманын өзінің өлең-жырларында жария етіп отырды.

Арқаның атақты әнші ақындарына еліктеумен ол домбыра, қобыз тарту өнерін де меңгерген. Тіпті, 1923 жылы Москвада болған көрмеде ол республика өнерпаздары қатарында қобыз тартып, Астана жұртшылығына өз өнерін көрсетеді. Осы жылдардан бастап ол советтік өмір тақырыбына арнап өлеңдер жаза бастайды. «Кедейлерге», «Тілеу-ниетім», «Үндеу», «Азат күс», «Қазақстан үкіметінің мүшелеріне» деген өлеңдерінде қазақ кедейлерін, оның басшы қайраткерлерін жаңа өмірге белсене араласуға, өздерінің бойындағы барлық күш-жігері мен ақыл-ойын осы ұлы мақсатқа жұмсауға шақырды.

1943 жылы Қарағандыда өткен облыстық ақындар айтысын бастаушылардың бірі болды. Илияс Манкинмен, Сәби Әзденбаевпен, Көшен Елеуовпен айтысты. Оның еліміздің хас батырларына арналған «Әбдірдің Нүркені», «Ер Төлеген» атты толғаулары жарық көрді [3:105]. Өз жанынан эпикалық дастандар да шығарды. Қайыптың «Қолаң» атты дастаны елдің сүйіп оқитын шығармасы болды.

Қайып Айнабеков - сегіз қырлы, бір сырлы талант. Ол ақын, әнші, композитор. Оның отты да ойлы өлеңі мәңгі жасай бермек.

Жерімізде, елімізде жақсы адам өлі-тірі арасында бетке ұстарымыз көп. Сахнаға бірі ерте, бірі кеш шыққан. Қоғамдағы орны да биік белеңде. Нұра, Сарысу сағасынан Ұлы Октябрьде Сәкен Сейфуллин, Абдолла Асылбеков, Жанайдар Садуақасов, Бәкен Серікбаев, Хамза Жүсіпбеков, Шәбден Ералиев сынды ардақты азаматтар, октябрьдің ерлері, қазақ даласындағы жаңа өмірдің жыл құстары жарқ етті.

Көш басшыларға ілесе, тыңнан жол тартқандардың бір тобы ағайынды Айнабековтер – Қайып, Жақия, Салық. Сәкеннің «Тар жол тайғақ кешуінің» бетінде белгілі сурет бар: «Совдеп мүшелері Абдолла Асылбеков, Жақия Айнабеков, «Жас қазақ» мүшесі Салық Айнабеков». Сурет астына «Айнабековтер ауылда совдеп ұйымдастырушылар» деп жазылған [1:3].

Қазіргі Нұра ауданы – бұрынғы Ақмола уезіндегі Бұғылы, Амантау, Жыланды, Нұра болыстары. Айнабеков Жақия, Қайып, Салық 1917-1918 жылдары бірден Ақмоланың төңкерісшіл тарихи оқиғаларына, патшаға, Колчакқа, Алашордаға қарсы қажырлы қимыл көтеріліске қатысты.

Ағайынды Айнабековтер Нұра бойында алғашқы совет ұйымдарын, партия ұяларын құрысты. Ағайынды Айнабековтер өмірдің сан қилы соққысына, талқысына ерте ұшырасты. Қайып, Жақия, Салық өздерінше талпынып, ауыл молдасынан ептеп қара таниды. Жақия жігерлі жастарды ертіп, өзен-көлден қысы-жазы балық аулайды, аңға шығады, саман-кірпіш құяды, жұртқа пеш, үй салады. Ағасын да, інісін де қалаға сүйрейді. Оқыған, талпынған көзі ашық, білімді азаматтармен танысады.

Ж. Айнабеков Нұра бойын, Ақмола мен екі араны қысы-жазы демалыссыз шарлайды. Қолтығына Лениннің суретін қысып, көңілінде сөзін ұстап, ой-қырға шапқылап жүреді. Жүрегі «бостандық, теңдік, азаттық, еркіндік, кедей үстемдігі» деп соғады. Ағайынды Айнабековтердің ағартушылық-ұйымдастыру, саяси-бұқаралық жұмысы өз ауылдары шеңберінде ғана қалып қойған жоқ.

1920 жылы октябрьде Орынборда Қазақстанның тұңғыш Советтер съезі шақырылды. Қазақ совет республикасы құрылды. Ақмоладан бұл тарихи съезге С. Сейфуллин, А. Асылбеков бастап отыз делегат аттанды. Ішінде Жақия да бар. Келесі жылы Бүкілқазақстандық екінші съезге

Ақмоладан Қайып Айнабеков қатысты. 1922 жылы үшінші съезге Салық Айнабеков барды. Салық Қазақстан орталық атқару комитетіне мүше болып сайланды [4:18]. Ағайынды үш азаматтың бір ауданнан бастапқы үш съезге қатысуы ел ардагерлері болғандықтарының белгісі.

Қазақ халқының досы, тұңғыш халық әртісі Александр Затаевич «Қазақ халқының 1000 әні» атты атақты жинағын 1925 жылы Москвада бастырғанда Қайыптың аузынан жиырма шақты ән кіргізіп, ескертпесінде былай депті: «Қайып Айнабеков – қазақ ақыны, Орынборға 1921 жылдың күзінде Бүкілқазақстандық съезге делегат болып келді. Сондай-ақ, Москвадағы Бүкілодақтық көрменің қазақ бөлімінде 1923 жылы қыл қобызда ойнады. Есте қалаларлық сырт киімдері: басында төбесі тік жекей тымақ, үстінде құндыз жаға қысқа шапан, белінде күміс кісе, аяғында кигіз байпақты қонышы кең саптама етік, көтеріңкі қоңыр даусы құлаққа жылы тиеді. Өлең айтқанда ырғағын нақышына келтіріп, жүректі елжіретіп жібереді. Сөйлескенде мінезі жібектей, жаратылысында ақжарқын. Қорғалақ емес, өркөкірек те емес. Өзін еркін ұстайды. Жанынан суырып салатын өлеңдері білгір оқымысты қазақтардың айтуынша, жамбыдай сұлу, бейнелеуі мүлтіксіз. Қорыта айтқанда, бойында туа біткен ақындығы күшті, дарынды адам. Туып-өскен ұлан-байтақ сахара даласын жанындай жақсы көрді. Дүниеқорлық-пайдакүнемдіктен де, қала тіршілігінің әуре-сарсаңынан да бойын аулақ ұстайды» [1:3].

Қайып Айнабеков 1955 жылы дүние салды. Оның алғашқы өлең жинағы – 1928 жылғы «Қырдың қызыл гүлдері». Екінші жинағы 1951 жылы, соңғысы 1955 жылы жарық көрді. Қайып 1929 жылдан Қарағандыда тұрды. Қарт ақынның Қарағанды кеншілерін, Арқа еңбек ардагерлерін, сонау жиырма төртінші жылдан ұлы Лениннің кемеңгерлігін мадақтаған өлең жырлары, жұрт аузынан тастамайтын өсиет-әндері өз алдына бір белес.

Еліміздің барлық жеріндегідей, Арқаның да ардақтылары көп. Қайып Айнабековтің ақындық мұрасы әлі толық жинақталып, зерттелген жоқ. Оның жарыққа шыққан үш кітап өлеңдерінен басқа да ел аузында жүрген немесе кезінде түрлі газет-журналдарға басылып, бірақ кейінгі жинақтарына кірмей қалған өлеңдері әлі де көп. Тіпті, оның ақындық өнерін былай қойғанда, оның бойындағы адамгершілік, азаматтық асыл қасиеттері бүгінгі және кейінгі ұрпақтар үшін үлгі-өнеге бола алады.

Әдебиеттер:

1. Бектұров Ж., Ағайынды Айнабековтер. Орталық Қазақстан. Б.3
2. Жыржысұлы Д., Халық ақыны. Жаңа жол, 1993, 29 мамыр. Б.3
3. Махмет Темірұлы., Нұра ақындары., Нұра ауданының мәдениет және тілдерді дамыту бөлімі. Қарағанды, «Болашақ-Баспа» РББ, 2008, - 105 б.
4. Нұрлы Нұра Қайыбы., Зерттеулер, мақалалар, өлеңдер, дастандар. Қарағанды: Болашақ-Баспа, 2004. - 18 бет.
5. Смағұлов Ғаббас, Оспан Жомарт., Өз дәуірінің үні болды. Орталық Қазақстан. 2005ж. - 10 шілде. Б 10
6. Сыдыков Т., Көненің күмбезі. Жұлдыз. 1985. №3. - Б 15-20.
7. Ысқақов Б., Халық ақыны. Орталық Қазақстан. - 1990 ж. - 1 қараша (№251). Б.4

МОДЕРНИЗАЦИЯ ТУРИСТИЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА «ЧЕРКАСАЙ» - ДЖАЙЛОО – ТУРИЗМ

*Бутузова Т.В., Рахимжанов Е.Т.
КТУ средняя общеобразовательная школа № 58,
г. Караганда*

Сохранение и укрепление здоровья детей – одна из главных стратегических задач страны. В Послании Президента страны «Казахстан – 2030» и Республиканской комплексной программе «Здоровый образ жизни» рассматривается здоровье казахстанцев как один из главных долгосрочных приоритетов, направленных на изменение отношения людей к своему здоровью, образу жизни. Одной из программных целей «Стратегии «Казахстан – 2050» является формирование интеллектуального, физического и духовно развитого гражданина Республики Казахстан с высоким внутренним потенциалом. Именно это отражается в контексте национальной идеи «Мәңгілік ел». В соответствии с Законом «Об образовании» здоровье школьников относится к приоритетным направлениям государственной политики в сфере образования. В здоровье детей заложено наше

будущее, поэтому перед педагогами, родителями и общественностью стоит задача воспитания здорового поколения – сформировать необходимые знания, умения и навыки по здоровому образу жизни, научить их использовать полученные знания в повседневной жизни. Сегодня, как никогда, актуален вопрос о необходимости изменения своего отношения к жизни, к природе и обеспечения соответствующего воспитания и образования нового поколения. Туризм - прекрасное и эффективное средство воспитания подрастающего поколения.

Отдельные пункты 5 раздела Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2020-2025 годы посвящены обеспечению безопасной и комфортной среды обучения, а также обеспечению интеллектуального, духовно-нравственного и физического развития обучающегося:

- развитие сети загородных детских лагерей, в т.ч. за счет государственного частного предпринимательства;
- организация загородного детского отдыха - приоритетное направление;
- совершенствование нормативных правовых актов по безопасности проведения мероприятий с детьми, в том числе туристских походов, экспедиций и экскурсий с обучающимися.
- экологическое воспитание,
- бережное отношение к окружающему миру,
- привитие финансовых и предпринимательских навыков.

Во поэтому Казахстан, обладая уникальными природными ресурсами и самобытной культурой кочевого народа, имеет огромный нереализованный потенциал для развития туризма на международном и региональном рынках. У нашей страны есть свои преимущества - нетронутая природа, горы Джунгарского, Заилийского Алатау. Экотуризм и Джайлоо – туризм по Шелковому пути - вот два направления, по которым Казахстан может работать на международном уровне.

Одна из жемчужин природы - это туристический комплекс «Черкасай», расположенный в предгорье Джунгарского Алатау. Туристическая база «Черкасай» – это редкое сочетание бюджетного по финансовым затратам и впечатляющего, неповторимого отдыха для всех желающих. Это возможность отдохнуть и улучшить свои физические качества, проходя разной сложности предложенные маршруты. В рамках реализации туристическо-спортивной программы летнего оздоровительного отдыха с 2017 года ученики, родители и учителя нашей школы, за исключением этого летнего сезона, постоянно отдыхают на этой турбазе и привозят массу впечатлений об удивительном месте «Черкасай».

Однако 69% из 190 отдохнувших (это наши ученики, родители и учителя) хотели бы улучшить условия проживания. Тогда нам пришла идея, как можно улучшить жилищные условия, а значит, привлечь туристов из других регионов страны, и даже из ближнего и дальнего зарубежья.

На основе наших наблюдений и пожеланий отдохнувших на турбазе, в школе был создан проект по модернизации туристической базы «Черкасай», в котором приняли участие ученики школы, занимающиеся в туристическом кружке. В социальных сетях мы провели опрос «Знаете ли вы, что в Алматинской области есть туристическая база «Черкасай» – 61% респондентов ответили, что знают о такой турбазе, 38% - о турбазе ничего не слышали.

Палаточный туристско-спортивный лагерь «Черкасай» начал свою работу с 2014 года. Сегодня своим туристам «Черкасай» предлагает 10-дневную программу для детского и семейного отдыха с проживанием в благоустроенном коттедже в любое время года до 20-ти человек или в 4-х местных домиках с комплексным питанием. Инструктора туризма, педагоги с большим стажем и опытом работы проводят туристов по интереснейшим тропам, учат основам туризма и скалолазания.

Туристический лагерь «Черкасай».

Данная туристическая отрасль за несколько лет активно развивается, мы предлагаем для дальнейшего развития свой бизнес-план в двух направлениях - этно-и экотуризма. И первый шаг к такому туризму – это проживание в различных условиях: юртах в национальных убранствах и в оригинальных купольных (пенополистирольных) домиках, а также использовать современный и экологичный продукт, который представляет собой вариант автономного освещения, работающего на солнечной энергии.

Проживание в юртах с прекрасным национальным оформлением - связь между прошлым и будущим. Туристам будет определенно интересно погрузиться в историю казахского народа или выбрать оригинальное, энергосберегающее сферическое жилище, а потенциальным инвесторам - эффективно вложить денежные средства в реконструкцию и модернизацию комплекса «Черкасай». Наш бизнес – план был одобрен и принят директором туристической фирмы Рузановым Сергеем Викторовичем. И уже в 2019 году на территории

Рассмотрев стоимость прибытия детей в различных оздоровительных лагерях Алматинской области, пришли к выводу, что стоимость на турбазе «Черкасай» самая низкая.

Юрточный туризм стал модным в Центральной Азии. Один из самых молодых подвидов этого туризма—**джайлоо – туризм**. Это отдых вдали от благ цивилизации в условиях примитивного быта. Мы предлагаем установить на территории турбазы юрты, оформленные в традициях казахов-кочевников. Тогда гости турбазы смогут ощутить местный колорит и «окунуться» в эпоху прошлых веков. **Юрта** - традиционное жилище кочевников. Она легко перевозится, быстро устанавливается и разбирается.

Второе направление – экотуризм – установить два купольных энергосберегающих дома. Преимущества таких домов - легкий вес конструкции, возможность монтажа в любых климатических условиях, демонтажа и переноса в другое место. Лёгкость и малое количество несущих конструкций отлично подходит для строительства в сейсмически активных зонах. Самое главное, быстрое возведение - за несколько дней! Сферическая конструкция - энергосберегающая, непревзойденная аэродинамика купола обеспечивает огибание ветрами, позволяет длительно сохранять стабильную температуру внутри дома.

Хотя на территории турбазы уже есть несколько солнечных батарей, которые преобразуют энергию солнца в электричество, но мы, изучив этот рынок, предлагаем, для автономного освещения территории установить светильник KRAUSEN SOLAR GARDEN LIGHT. Принцип работы заключается в том, что в светлое время суток, солнечная батарея заряжает аккумулятор от дневного света, заряд происходит даже во время дождя. При наступлении сумерек светильник автоматически включается и горит всю ночь до наступления рассвета.

Стоимость нашего предлагаемого проекта составила **8 000000 тг** (с учетом установочных работ и оснащения оборудованием). Сделав приблизительные расчеты при условии полной загрузки на каждый сезон, полная окупаемость будет возможна в том случае, если стоимость путевки на проживание в новых условиях будет от 90 000 до 115 000 тг. На второй год проект будет приносить 100% прибыль, которую можно вложить в создание горнолыжной и конно-спортивной базы.

Потенциальный инвестор в лице нынешнего генерального директора на основании наших расчетов убедился в эффективности вложения денежных средств в модернизацию турбазы с установкой юрт и купольных домов, так как все это приведет к притоку туристов.

При реализации данного проекта появятся новые возможности развития региона по нескольким направлениям: привлечение клиентов из других регионов Казахстана, но главное, из зарубежья; создание объекта, отвечающего экологическим требованиям; участие в развитии спорта и волонтерского движения, поддержание здорового образа жизни, тем самым мы внесем свой посильный вклад в реализацию задач Государственной Программы развития образования и науки в Республике Казахстан.

Литература:

1. Иващенко А.А. Заповедники и национальные парки Казахстана. Алматы: АлматыкАлматы: Алматыкітап, 2006. – С. 214-225.
2. Информация о тур.базе «Черкасай» [Электронный ресурс] <http://veters.kz>
3. Туристический сайт. [Электронный ресурс] <http://kattur.kz/ru>
4. О Джунгарии [Электронный ресурс] <http://www.marshruty.ru>
5. Написание бизнес-плана <http://vashbiznesplan.ru>
6. Купольный дом <http://domatut.com>
7. Каталог товаров <https://satu.kz> <https://kz.all.biz>

СӘУЛЕТ ЕСКЕРТКІШТЕРІ БІЗДІҢ ТАРИХЫМЫЗ

Ғалым Ж.М.

*№28 мектеп – гимназиясы
Қостанай қаласы*

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласында тәрбие үдерісінде жаңа жобаларды жүзеге асыруды ұсынды. Нәтижеге бағытталған бұл жобалар арқылы таяу жылдары жалпыхалықтық қоғамдық сананы жаңғырту – тәрбие жұмыстарының басты бағдарына айналатындығы. Мақсат – жаһандану үдерісіне жойылып кетпейтін, ұлттық бірегейлік пен дәстүрімізді сақтаған, бәсекеге қабілетті саналы азамат тәрбиелеу болып табылады.

Осы мақсатқа жету үшін мақаладағы «Туған жер» бағдарламасын жүзеге асыру қарқын алып келеді. Мақаладағы ауқымды идеялар мен тұжырымдамалық пікірлерді терең зерделей отырып, білім алушыларға тәрбие беру жан-жақты жүргізілуде. Кез-келген халықтың тағдыры тамыры терең тарихтан бастау алатыны шындық. Қазақтың арғы-бергі тарихында бүгінгі ұрпақ ұялатын ұятты оқиға болған емес. Ұшқан құстың қанаты талатын кең байтақ Ұлы дала төсінде батыр бабалар тұлпардың тұяғын тоздырып жасаған ерліктері бізге аңыз болып жетті. Көкірегі кеніш, сөзі пейіш ақберен ақындарымыздың халықтың намысын оятып, жігерін жаныған ғибратты өлеңдері ауыз әдебиеті арқылы бізге жетті. Қауырсын қаламын жанына серік етіп, халқына даналықтың сәулесін шашқан данышпан ғалымдардың даңғайыр еңбегі ұрпақтан-ұрпаққа аманат болып бізге жетті. Біздің осындай тамаша тарихымыз өскелең ұрпақтың рухын оятып асқақ армандарға бастай береді [1].

Туған жерге туынды тік! Халқыңа осылайша үндеу тастаған Елбасы – Отанды сүю отбасыдан басталатынын айта келе, - «... Патриотизм туған үй мен туып-өскен өңірден басталады. Біз кіші Отанымыз арқылы бүкіл Қазақстанды сүйеміз» - деп жалпыұлттық қоғамдық сананы қалыптастыруды кезең-кезеңмен жүйелі түрде жүзеге асыруды түсіндіріп өтеді [1].

Сондықтан, бүгінгі білім беру жүйесінде өлкетануды оқу мен оқытуды ғылыми және әдістемелік деңгейін жетілдіру маңызды мәселе болып табылады. Осы бағытта мектебімізде бірнеше жұмыстар жүргізіледі. Мәселен,

1. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2013 жылғы 03 сәуірдегі № 115 «Жалпы білім беру ұйымдарына арналған жалпы білім беретін пәндердің, таңдау курстарының және факультативтердің үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы» бұйрығы негізінде Қазақ әдебиеті, Қазақстан тарихы, География, Музыка сабақтарында кіріктірілген белгілі тақырыптар негізінде;

2. 6- сынып оқушыларына арналған «Қостанайдың дарабоз тұлғалары» атты оқу құралы, авторы қазақ тілі және әдебиеті мұғалімі Қайырбек Т.Б., 2017;

3. 5- сынып оқушыларына арналған «Қостанай облысының пайда болу тарихы» атты арнайы курс бағдарламасы, авторы тарих пәні мұғалімі Есетова Ү.К., 2012;

4. 7- сынып оқушыларына арналған «Қостанай қаласының архитектуралық ескерткіші» атты арнайы курс бағдарламасы (әзірленуде), авторы география пәні мұғалімі Ғалым Ж.М..

Бұл әдістемелік құралдарда мектеп қабырғасында туған өлкені танып, білімдерін практикалық тұрғыдан күшейту жолдары қарастырылады. Сонымен қатар, өлкетанудың білім берудегі рөлі және оны жүзеге асырудың әдістемелік тәсілдері ашып көрсетіледі.

«Қостанайдың дарабоз тұлғалары» атты оқу құралы арқылы оқушылар Қостанай өңірінен шыққан ақын-жазушыларымыздың өмірі және шығармашылығымен танысады.

Қостанай облысының пайда болу тарихы» атты арнайы курс бағдарламасы арқылы Қостанай облысының шығу тарихымен қоса Қостанайдың аудандарының қысқаша тарихыменде танысады.

«Қостанай қаласының архитектуралық ескерткіші» арнайы курс бағдарламасы арқылы Қостанай қаласының архитектуралық ескерткіштерінің пайда болу тарихы, маңыздылығымен танысады.

Курс бағдарламасының мақсаты: Сәулет ескерткіштері туралы мәліметтер бере отырып, Қостанай қаласындағы архитектуралық нысандардың тереңірек зерттеліп, түрлі ортада насихатталуын қадағалау, туған жер мен қоршаған орта туралы географиялық, тарихи – мәдени мәліметтер жинау. Мәдени мұраларымыздың жас ұрпаққа насихатталу деңгейін анықтау мақсатында анкеталау сұрақтарын құрастыру. Мектеп оқушыларының арасында мұраларымызды кенінен насихаттау, сабақтар мен ашық сабақтар өткізу, саяхат маршрутын ұйымдастыру.

Курс бағдарламасының міндеті:

1. Архитектура ұғымы мен оның қалыптасу тарихына жалпылама сипаттама беру, сәулет ескерткіштеріне қойылатын талаптар мен алғышарттарды анықтау;
2. Қостанай қаласындағы сәулет ескерткіштерінің тізімін құрып, оларды кезеңдер бойынша жіктеу;
3. Архитектуралық ескерткіштердің архитектуралық сипаты жағынан жан-жақты толық мәліметтер беру;
4. Қала тұрғындары (жастар мен жұмысшылар, зейнеткерлер, оқушылар арасында сәулет ескерткіштері туралы білімін анықтау;
5. Тарихи орындарға мектеп оқушыларымен саяхат-жорық маршрутын ұйымдастыру, оның мектеп қабырғасында қолдау табу тенденцияларын анықтау;
6. Қостанай қаласындағы сәулет ескерткіштерін қорғау мен насихаттауды дамытудың концепциясын жасау, ұсыныстар жасау.

Курс бағдарламасының негізгі нысаны: Қостанай қаласындағы сәулет ескерткіштері. Сабақ барысында оқушылар қаладағы сәулет ескерткіштерінің кеңістіктегі орналасу реті, олардың пайда болу тарихы, жалпы архитектуралық сипаттамасы біледі. Сол арқылы мәдени мұраларымыздың жас ұрпаққа насихатталу деңгейін артады.

Курс бағдарламасының жаңалығы:

- Мәдени мұра, Рухани жаңғыру бағдарламасының болашақтағы даму тенденциялары туралы мәліметтер беріледі.
- Алғаш рет Қостанай облысы бойынша Қостанай қалалық сәулет ескерткіштері жайында терең және ауқымды зерттеу жұмыстарын жүргізуге негіздеме болады;
- Ғимараттардың бұрынғы келбеті мен қазіргі таңға дейін болған ондағы өзгерістер туралы салыстырмалы сипаттамалар беріледі;
- Мектеп жасындағы балалармен тарихи сәулет ескерткіштеріне жорық маршруты жасалады;
- Мәдени мұраларымыз арқылы балаларға патриоттық тәрбие беру туралы баяндама жасалады;

Курс бағдарламасынан күтілетін нәтиже:

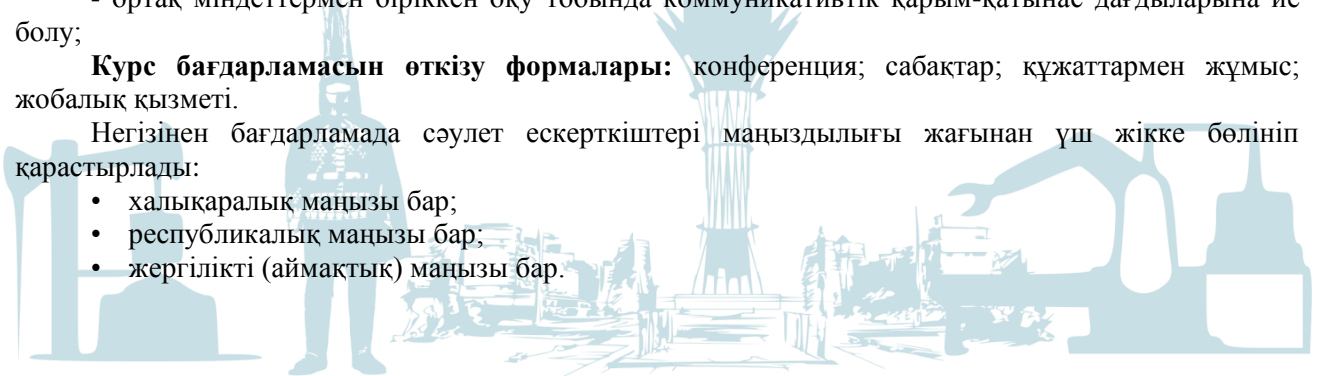
Болжам:

- балалардың туған өлкесіне сүйіспеншілік сезімін дамыту және нығайту күтіледі; туған өлке тарихы және мәдениеті жөніндегі білім арқылы патриот жеке тұлғасы, өз елінің азаматы қалыптасады;
- балалардың бойында эстетикалық, сұлулыққа деген сүйіспеншілік, Отансүйгіштік қасиеттері қалыптасады;
- туған өлке туралы көрсету және әңгімелеудің қарапайым формалар алгоритмін меңгеру;
- өз саласында еңбек ресурстары үшін экономикалық білімнің талап етілуі;
- ортақ міндеттермен біріккен оқу тобында коммуникативтік қарым-қатынас дағдыларына ие болу;

Курс бағдарламасын өткізу формалары: конференция; сабақтар; құжаттармен жұмыс; жобалық қызметі.

Негізінен бағдарламада сәулет ескерткіштері маңыздылығы жағынан үш жікке бөлініп қарастырылады:

- халықаралық маңызы бар;
- республикалық маңызы бар;
- жергілікті (аймақтық) маңызы бар.

Қостанай қаласында «Халықаралық» дәрежедегі ескерткіштер жоқ. Бірақ «республикалық» маңызы бар - 3, «жергілікті» маңызы бар - 48 сәулет ескерткіші белгілі

Төмендегі 1 және 2 кестелерде аймақтық және республикалық маңызы бар ескерткіштер тізімі берілген [2].

1 кесте

Қостанай қаласының аймақтық маңызы бар мәдени және тарихи ескерткіштерінің тізімі.

№	Ескерткіштің атауы	Ескерткіш датасы	Орналасу орны мен мекен-жайы
1	«Братская могила» (1918 – 1919 гг.) Азамат соғысы бір қабірге жерленген Батырларының қорымы	1930	Жеңіс саябағы Батырлар алейсы
2	«Қызыл қабырға» -1918 – 1919 жж. қызылгвардиялықтарды, партиялық және Кеңес жұмысшыларын атқан орын.	1975	Алтынсарин к-сі, 115
3	Бұрынғы «Халық үйі» (Қостанай облысындағы мәдениет басқармасының кеңсесі)	XIX ғ. аяғы 1896 – 1909	Әл-Фараби к-сі, 60
4	«Фурор» жекеменшік кинематографы (Облыстық драма және қуыршақ театры)	XIX ғ. аяғы	Баймағамбетов к-сі, 191
5	Кеңес Одағының батыры Л.Н. Макиров (1922 – 1954 гг.) қабіріне қойылған ескерткіш	1954	Жеңіс саябағы Батырлар алейсы
6	Кеңес Одағының батыры М.В. Карачевтің (1908 – 1958 гг.) қабіріне қойылған ескерткіш	1958	№ 4388 Нариман зираты
7	Кеңес Одағының батыры И.Ф. Павлова (1922 – 1950 гг.) қабіріне қойылған ескерткіш	1950	Жеңіс саябағы
8	«Паровоз», 1954 ж. Алғашқы тың игерушілерді тасымалдаған эшелон»	1980	Темір Жол аумағында
9	В.И. Ленин ескерткіші Скульпторы – Щербаков Н.А.	1967	Жеңіс саябағы
10	Мұсылмандар мешіті	1893	Әл-Фараби, 44 Абай көшесі
11	№ 1 кешкі мектеп, Ұлы Отан соғысы жылдарында № 2445 аурухана (Тұрғындарға қызмет көрсету орталығы)	1937	Тәуелсіздік көшесі, 114
12	Бұрынғы химиялық талшық зауытының ғимараты («АТФ Банк» АҚ филиалы)	XX ғ. басы	Павших Борцов көшесі, 87
13	Көпес Яушевтің Пассажи (Достастық үйі, тарихи-өлкетану музейі)	XIX аяғы – XX ғ. басы 1902	Алтынсарин к-сі, 115
14	Көпес Каргиннің үйі («Қазақтелеком» АҚ)	XIX аяғы – XX ғ. басы.	Әл-Фараби к-сі, 71
15	Жоғары бастауыш училищесі (дарынды балаларға арналған көркемөнер мектебі)	XX ғ. басы. 1907	Әл-Фараби к-сі,, 77
16	Реальное училище (гуманитарлық колледж)	XX ғ. басы 1910	Әл-Фараби к-сі, 109
17	«Мысль» дүкенінің ғимараты (сурет көрмесінің салоны)	XIX аяғы – XX ғ. басы 1913	Алтынсарин к-сі, 113
18	Көші-қон басқармасы (олимпиядалық резервтегі жас-өспірімдер мектебі)	XIX аяғы – XX ғ. басы	Алтынсарин к-сі, 124
19	Көпес Дәулетқалиевтің үйі («АПК Қунай» ТОО кеңсесі)	XIX аяғы – XX ғ. басы	Алтынсарин к-сі, 126, Пушкин көшесімен қиылыста
20	Көпес Сенокосовтың үйі (офис городской архитектуры)	XIX аяғы – XX ғ. басы.	Алтынсарин к-сі, 128
21	Алғашқы земстволық аурухананың ғимараты, №3597 Ұлы Отан Соғысы жылдарындағы аурухана	1913	1 мамыр көшесі, 151 «А»

	(денсаулық сақтау басқармасы кеңсесі)		
22	Облисполком ғимараты (А. Байтұрсынов атындағы Қостанай Мемлекеттік Университеті)	XX ғ.30-жж.	Байтұрсынов к-сі, 47
23	Көпес Воищевтің үйі (қалалық білім-беру бөлімінің кеңсесі)	XIX аяғы – XX ғ.басы.	Байтұрсынов к-сі, 68, Тәуелсіздік көшесі
24	Қалалық казначейлік ғимараты («Үміт» балалармен жұмыс істеу қоры)	XX ғ.басы 1913	Байтұрсынов, 73 Пушкина бұрышы
25	Мемлекеттік бастауыш мектеп, Ұлы Отан Соғысы жылдарында № 3598 аурухана (профессиональный лицей сферы обслуживания)	XIX аяғы – XX ғ.басы 1919	Н.Назарбаев проспектісі, 68 Қайырбеков көшесінің қиылысында
26	Тұрғын үй («Ардагер» қоғамдық қоры)	XIX аяғы – XX ғ.басы	Гоголь к-сі, 70
27	Көпес Лорецтің үйі (офис АО «НК СПК «Тобол»)	XIX аяғы – XX ғ.басы	Дулатова к-сі, 68
28	Нормативті-зерттеу станциясы («ҚР Ұлттық лотореясы» уәкілетігі)	XIX аяғы – XX ғ.басы.	Дулатова к-сі, 94 «А»
29	Балалардың музыка мектебінің ғимараты (Петякова мектебі)	XX ғ.басы. 1911	Қозыбаев к-сі,, 37 А.Павлов к.
30	Қалалық гимназия (Білім беру бөлімінің түзету мектебі)	XIX аяғы – XX ғ.басы	Қайырбеков к-сі, 75, Тәуелсіздік к. қиылысы
31	Гимназия директоры үйінің ғимараты (нотариус)	XIX аяғы – XX ғ.басы	Қайырбеков к-сі, 75/1, Таран к-сі
32	Көпес Лорецтің сыра қайнату зауытының ғимараты («Арасан» ТОО Фирмасы)	Кон. XIX – нач. XX вв.	Қайырбеков к-сі, 238
33	Жилой дом	XX ғ.басы 1902	Набережная к-сі, 9
34	Мұғалімдік институт ғимараты, Ұлы Отан Соғысы жылдарындағы № 2446 аурухана («Архитектуралық Ателье «Дом» ТОО)	1912	Пушкин к-сі, 33
35	Темір жол вокзалының ғимараты	1976 – 1977	Перронная к-сі, 7
36	Су кернеуіш мұнара (Водонапорная башня)	1913	Темір жол территориясының ғимараты
37	Кәсіпкер Стольдің үйі («Қостанай нан маркеті» АҚ)	XIX аяғы – XX ғ.басы.	Қасымханов к-сі, 59
38	Көпес Вороновтың үйі (балалар мен жас-жеткіншектер кітапханасы)	XIX аяғы – XX ғ.басы..	Қасымханов к-сі, 74
39	Реальное училище (институт повышения квалификации работников образования)	XXғ. Басы 1910-1912	Пролетарь к-сі, 82
40	Жилой дом	XIX аяғы – XX ғ.басы.	Таран к-сі, 42
41	Көпес Қиятқының үйі (Облыстық дәрігерлік –дене тәрбиесі диспансері)	XXғ. Басы 1911	Толстой к-сі, 40 5-сәуір к-сі
42	Тұрғын үй (Әкімшілік-шаруашылық қызмет А. Байтұрсынов атындағы Қостанай Мемлекеттік Университеті)	XXғ. Басы. 1910	Толстой к-сі, 66
43	Б.Майлинға ескерткіш Мүсіншілері: И.М. Большанин, И.Т. Яуфман	1994	Вокзал маңы алаңы
44	А. Байтұрсынов ескерткіші Мүсіншілері: С. Досмағамбетов	2000	ҚМУ алаңында
45	Қазыбек Би ескерткіші Мүсіншілері: Б.Ж. Баталова	2007	Пушкин к-сі, 100/1

46	А. Иманов бюсті	1986	Амангелді к-сі– Баймағамбетов
47	«Азамат соғысында қаза болған Қостанайлықтарға арналған ескерткіш» Мүсіншілері: И.М. Большанин, Л.П. Белоусов	1963	Алтынсарин к-сі, 115
48	«Тың игерушілер» монументі Авторлары: М.Б. Смирнов, А.П. Семенов, А.П. Тимошечкин	1984	Тың игерушілер алаңы

2 кесте [2].

Қостанай қаласындағы Республикалық маңызы бар ескерткіштер тізімі.

№	Ескерткіштің атауы	Жасалған жыл	Ескерткіштің орны
1	Кеңес Одағының Батыры атағын екі рет алған И.Ф. Павлов бюсті (1922 – 1950 гг.)	1952	Пушкин к-сі, 93
2	Кеңес Одағының Батыры атағын екі рет алған Л.И. Беда (1920 – 1976 гг.)	1951	Пушкин к-сі, 93
3	Ыбырай Алтынсариннің мүсіндік ескерткіші	1970	Әл-Фараби даңғылы Қала орталығы (сити центр)

Сәулет ескерткіштері туралы мәліметтерді мектеп оқу бағдарламасында пайдалану, сәулет ескерткіштерінің тарихы, құрылымы мен құрылысы туралы мәліметтер бере отырып, балалардың бойында эстетикалық, сұлулыққа деген сүйіспеншілік, Отансүйгіштік қасиеттері қалыптасады.

Сәулет ескерткіштері қазіргі Қазақстан мәдениетінің ажырамас бір бөлігі. Тәуелсіздікке қол жеткізгеннен кейін халқымыздың ғасырдан ғасырға мирас болып келе жатқан бай рухани мұралары мен ұлттық мәдениетіне ерекше көңіл аударылып келеді.

Сәулет ескерткіштері біздің өткен тарихымыз, аталардан қалған мирас, өткен заманның асыл қазынасы сондықтан ол туралы барлық мәліметтерден хабардар болу, олар туралы білуге асығу біздің азаматтық борышымыз!

Әдебиеттер:

1. Назарбаев Н.Ә. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақала. 12 сәуір, 2017.
2. Қостанай қаласының архитектуралық нысандарды қорғау орталығынан алған мәліметтер.
3. Сілтеме: https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИСЛАМ СӘУЛЕТ ЕСКЕРТКІШТЕРІНІҢ БЕЗЕНДІРІЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

*Джанасбаева А.Б.
«№19 мектеп-лицейі» КММ
Сәтбаев қаласы*

Ислам және әлемдік діни сәулет ескерткіштерінде көп кездесетін әртүрлі пішіндегі сегіз бұрышты жұлдыз көптеген түрлі мәдениеттерде болған символ. Осындай символдарды Қазақстандағы ислам сәулет ескерткіштерінде кездестіруге болады. Сегіз бұрышты таңбаларды вавилондықтар, христиандар, мысырлықтар, индустар, буддистер қолданған. Зерттеушілер «таңба ерте астрономиядағы жұлдыздарға арналған белгілерді де, адамның әлемді құруда бар ғарыштық тәртіпті және бірлікті бейнелеуге деген ұмтылысын білдіреді. Бұл діни, астрономиялық және мистикалық белгі» дегенге саяды.

Буддизм ілімінде шеңберге жазылған сегіз сәулелік белгіні қолданады, ол буддалық «дхарма дөңгелегі» символын білдіреді. Онда Будда ілімдері әрдайым дұрыс болуы керек 8 негізгі адами қасиеттер: дүниетаным, ниет, сөйлеу, мінез-құлық, өмір салты, күш салу, есте сақтау, шоғырландыру туралы бейнеленген. Дхарма дөңгелегі айналғанда, бұл адамды азап шеккен қажетсіз қосымшалар

мен құмарлықтардан құтқарады деп есептеген. Қытай мәдениетінде сегіз өлмес құдай бар [1.12]. Сегіздіктің жалпы мағынасы тепе-теңдік, үйлесімділік және ғарыштық тәртіп.

Иудао-христиандық сенімінде сегіздік саны көбінесе еврейлердің бастамаларымен, қайта тірілуімен, құтқарылуымен және молдығымен байланысты. Бұл жеті аяқтауды білдіретіндігіне байланысты. Мысалы, сегізінші күн - жаңа аптаның басы. Православие бағытының пайымдауынша, сегіз бұрышты жұлдыз шексіздік ретінде қабылданады, өзгермейтін, сонымен қатар қазіргі әлем шегінен шығады. Сондай-ақ ол жұмақты, көктегі Иерусалимді және түпкілікті өзгеруді бейнелейді. Хиристиан дінінде бұл таңба Саваоф құдайы суреттелген иконада бейнеленген. Бұл құдайлық күштің, соғыстың құдайы болып табылады. Православия бағытында аталған таңба никониан заманынан бері келе жатыр. Индуизмде байлық құдайы Лакшми сегіз сәуледен тұратын аурамен қоршалған [1.27]. Олар бір-біріне сызылған және жұлдызды құрайтын екі квадраттармен бейнеленген. Бұл сәулелер байлықтың сегіз түрін білдіреді: ақша, қашықтыққа бару мүмкіндігі, шексіз өркендеу, жеңіс, шыдамдылық, денсаулық пен тамақтану, білім және отбасы деген түсінік. Армян халқында V ғасырдан бастап христиандық ескерткіште кездескен мәңгілік символы алтыбұрышты немесе сегізбұрышты болып кездеседі. Бұл таңбалар айқыш түрі ретінде қолданып өмір қозғалысының бір кезеңін атап айтқанда, өмірдің өлімге айналуы, өлімнің өмірге айналуын білдірген екен. Ежелгі Грецияда сегізбұрышты таңба хаос деген ұғымды - бәрінің негізі, бәрінің соңы. Ғылыми фантаст жазушы Майкл Муркок өз еңбектерінде октограмманы хаостың жұлдызы деп сипаттаған. Бұл таңба иесіне басқа әлемдердің құпияларын білуге, сиқырлы мүмкіндіктер береді деп саналады. Хаостың күші адам біле алмайтын қатал табиғи күшпен бейнеленген.

Діни таным аясындағы әлемдегі сәулет ескерткіштерінде көп кездесетін сегізбұрышты жұлдыз Ислам сәулет ескерткіштерінде кездестіруге болады. Оның сәулеттік-сәндік бейнесімен қатар басқа діндердегідей астарында өзіндік мәні жатыр [2.67]. Ол әрқашан ислам қоғамының дүниетанымы мен идеяларымен байланыста бір ойды бейнелегені анық.

Сегіз бұрышты жұлдыздың терең мағынасын бір уақытта философ және қоғам қайраткері Гейдар Джемал зерттеген. Ол: «Құранда Алла тағала сегіз періште алып жүретін сегіз бұрышты бейнелейді дейді, сондықтан кейбір қабірлер, әулиелер сегіз бұрыш түрінде салынған» деген пікірге келген. Сонымен қатар ол, «сегіздіктің мағынасы болашаққа байланысты. Дін бізге өткен жеті ғасырдан тұрады деп үйретеді. Біз 7-ші ғасырдың аяғында өмір сүреміз. Келесі ғасыр - VIII онымен бірге жаңа кеңістік пен аспан әкеледі. Өткен шындық жоғалып, жаңа сегізбұрышты пішін пайда болады. 8-нөмірде квадратты шеңберге айналдыруға мүмкіндік беретін кілт бар. Ежелгі уақытта ғалымдар бұл тұжырымдаманың құпиясын ашуға тырысты және құпия 8 санында жатыр деп санайды, 12 саны шеңберді, ал 4 - квадратты білдіреді. Яғни, 4-тен 12-ге көшу - 8 санымен жүреді. Сондықтан Пифагор мектебі әрдайым үлкен құпияларды 8 санымен байланыстырды дейді сондай-ақ, Ислам мәдениетіндегі сегізбұрышты жұлдыз жұмақтың нышаны. Сегіз бұрышты жұлдыздың мағынасы төртінші өлшемге - жұмақтың символына айналған уақыт. Кәдімгі кеңістікте үш өлшем бар, ал төртіншісі - уақыт. Келесі кеңістікте уақыт тоқтайды және жұмақта төртінші өлшемге ауысады» деген пікірді айтты. Мұсылмандық нанымда қасиетті кітап - Құранда сегіз бұрышты жұлдыздың белгісін де қолданады. Ол бір-біріне салынған 2 шаршы түрінде бейнеленген және мұсылман әлеміндегі дәл осындай белгі Руб аль-Хизб деп аталады. Бұл белгі Азияның кейбір елдерінің жалаулары мен эмблемаларында, сәулет ескерткіштерін безендіруде кездеседі [4.102]... Бастапқыда бұл нышан Құранның қасиетті кітабында хизбтерді бөлу үшін, жазуды оқуды жеңілдету үшін қолданылған. Кейде сегіздіктер каллиграфиялық символ ретінде қолданылады, бұл тараулардың соңын білдірген. Түрікмен елтаңбасы сегіз бұрышты жасыл жұлдыз аңызға айналған оғыз тайпаларының көсемі құрметтейтін мифтік оғызханның жұлдызы деп атайды немесе «Селжук жұлдызы» деп аталады, қазіргі Түрікменстан аумағында пайда болған ең ірі түрік империясының - Селжук империясының символы болған екен. Әзірбайжанның мемлекеттік елтаңбасында сегіз бұрышты жұлдыз бейнеленген. Сегіз бұрышты жұлдыз - бұл Азербайжанның ежелгі дуалистік дініндегі жақсылық пен жамандықтың мәңгілік күресін бейнелейтін бір-біріне қатысты айналған екі шаршы.

Мектебімізде «Туған өлке» бағдарламасының жоспарына сәйкес былтырғы оқу жылында Ұлытау өңіріндегі тарихи ескерткіштерге саяхат ұйымдастырылған болатын. Осы саяхатта мені қызықтырған жайттың бірі Алашахан ескерткішінің қабырғасының жоғарғы жиегіндегі осы айтып өткен сегізбұрышты таңбалар. Әлем діндерінде кездесетін сегізбұрышты жұлдыздың Алашахан сәулет ескерткішінде де таңбалануының жоғарыда айтқан таңба белгілермен байланысы болуы мүмкін бе? - деген сұрақ туындады. Дерек көздерінде Алашахан ескерткіші болжам бойынша ғалымдар күмбезді Қарахан әулетіне, оғыз-қыпшақ заманындағы сәулет үлгілерінің Салжук өнері

аталатын түрлерімен байланыстырылады [3.47]. Бұл үлгідегі ескерткіштер көбіне Түркіменстанда кездеседі екен. Тарихшы Әбілғазының шежіресінде Алашаханның әкесі Көк хан болғандығы, ұрпақтарының бірінің есімі Қарахан, ал немересі Оғызхан аталғанын жазады. Яғни Алашахан ескерткішіндегі сегіз бұрышты жұлдыз Түркіменстан аумағындағы мифтік оғызханның жұлдызы немесе «Селжүк жұлдызының» байланысы барма деген ойға келдім. Еліміздегі Айшабибі ескерткішінде осы таңба бейнеленген Бұл ескерткіш те Қарахан дәуірінің туындысы.

Әдебиеттерде Алашахан күмбезінің Қазақстан жеріндегі Қожа Ахмет Яссауи, Айшабибі көне Сығанақ маңындағы Көккесене ескерткіштері көркемдік нышандарымен үндестіктің бар екені айтылады. Осы ақпаратқа көз жеткізу мақсатында биыл жаз айында арнайы Түркістан қаласындағы Қожа Ахмет Яссауи кесенесіне барып, безендірілу ерекшелігіне мән бердім. Кесененің екінші кіре беріс есігінің жақтауындағы сегіз бұрышты таңбаның іші өсімдік стиліндегі ою-өрнекпен безендірілген, үндестіктің бар екеніне көз жеткіздім.

Ойымды қорытындылай келе, Ұлы Дала киелі жерлерге толы. Ол жерлерді қадірлеп-кастерлеу — ғасырлар бойы ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан дәстүріміз. Тамырлы тарихтың киелі нысандардың сиқырлы жұмбағын шешу, жер астында қалған ежелгі қалаларды зерттеу бізге бұйырған бақ. Осындай киелі жерлерді зерттеуде ең басты табан тірейтін - аңыз. Ол заманнан жеткен жазба әдебиеттер аз болғаннан кейін, аңыз әңгімелерге де ғылыми тұрғыдан келуіме тура келді.

Әдебиеттер:

1. А. Сейдімбеков., Күңгір-күңгір күмбездер. 1981 ж.
- 2.«Ұлытау» энциклопедиясы. 2011.
3. А. Х. Маргулан., Из истории города и строительного искусство древнего Казахстана. 1950 г.
4. М.С. Булатов., Геометрическая гармония в архитектуре Средней Азии IX-XV вв. 1978 г.
- 5.hrammladencev.ru/baza-znaji/ сай

ӨЛКЕ ТАРИХЫН ЗЕРТТЕУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫ ҒЫЛЫМИ ЖОБА ЖҰМЫСЫНА БАУЛУ

Дукенбаева Г.М.

№1 Ұлытау ЖОББМ базасындағы
Тірек мектебі (РО) КММ, Ұлытау ауданы

Туған жерге айрықша іңкәрлікпен атсалысу
шынайы патриотизмнің маңызды көрінісі.

Н.Ә.Назарбаев

Туған еліңе, жерге оның топырағына деген сүйіспеншілік – әрбір жан үшін аса киелі ұғым. Туған ел кіндік қанымыз тамған туып-өскен жеріміз, отбасымыз, ата-анамыз, ауасын жұтып, суын ішіп жүрген, кең-байтақ атамекеніміз. Әркімнің өсіп-өнетін жері – оның туған елі. Адам туған жерін қастерлеп, қадіріне жете білуі тиіс. «Туған елінің қадіріне жетпеген өз қадіріне жетпейді» деген халық нақылында. Ендеше туған жері мен елін құрметтейтін, оның даңқын асыратын ұрпақ тәрбиелеу әрбір педагогтің міндеті.

Елбасы «*Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру*» мақаласында «Туған жер» бағдарламасын жүзеге асыруды тапсырды. «Туған жер» бағдарламасы жалпыұлттық патриотизмнің нағыз өзегіне айналады. *Бағдарлама мақсаты* – қазақстандықтарды шынайы патриотизм рухында тәрбиелеу, өлкетану туралы білімді терең меңгерту, дамыту. Өлкенің тарихын зерттеу үшін вариативті компоненттен бөлінген «*Өлкетану*» курсы арқылы оқушыларды ғылыми жоба жұмысына баулу басты мақсатымыз.

Қазіргі таңдағы оқу процесінде қолданылатын кез келген оқыту технологиясы өскелең ұрпақ бойында ұлттық рухты қалыптастыруға бағытталуы қажет. Ұлттық рух – халықтың өзін-өзі танумен айқындалатын, өскелең ұрпақтың арман-мұраттарымен сипатталатын, елдің тұтастық идеясымен негізделетін өміршеңдік күш-қуаты. Қай халықтың болсын бойында өз табиғатына тән өзге де қайталанбас қасиеттері, мінезі, тілі болуы ұлттық рухпен тікелей байланысты. Сондықтан да ұлттық рухты қалыптастырудың негізі өлке тарихын танудан, оқып білуден басталады. «*Жалпақ жұртыңды, Алашыңды құрметтеу алдымен өзің тұрған өлкенің тарихын, табиғатын танудан, адамдарын ардақтаудан басталады*», - деп Елбасы айтқандай, әркім өзінің туып өскен мекенінің тарихын, жер-

су аттарын, олардың аталу себептерін, сол топырақта дүниеге келген батырлардың ерліктерін, ұлы адамдардың өмір жолын біліп өссе, туған жерге деген жанашырлықтары да жастайынан қалыптасады.[2]

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев өзінің іргелі еңбегінің «Таяу жылдардағы міндеттер» тарауында «Туған жер» бағдарламасын қолға алуды ұсынады. *Туған жерге, оның мәдениеті мен салт-дәстүрлеріне айрықша іңкәрлікпен атсалысу – шынайы патриотизмнің маңызды көріністерінің бірі.* Бұл кез келген халықты әшейін біріге салған қауым емес, шын мәніндегі ұлт ететін мәдени-генетикалық кодының негізі. Патриотизмнің ең жақсы үлгісі орта мектепте туған жердің тарихын оқудан көрініс тапса игі.[1]

Мектеп оқушыларын, өскелең ұрпақты тылсымға толы өлкеміздің тарихын зерттеу арқылы ғылыми жоба жұмысын жазуға баулуда алдымызға келесідей мақсат қойдық:

➤ өлкетану материалдарын оқыту арқылы оқушылардың бойына елдің тарихын оқып меңгерген тарихи сананы қалыптастыру;

➤ өлке тарихы туралы материалдарды жинақтай отырып, оны ғылыми тұрғыда зерттеп, шығармашылықпен қолдана білу іскерліктерін дамыту,

➤ Туған өлкеміз Ұлытаудың айбынын асқақтатудың және оны әлемге паш етудің бірден-бір жолы өлке тарихын зерттеп, ата-бабаларымыздың ерлік істерін үлгі етіп отыру екендігін түсіндіру.

Жоғары сынып оқушылары арасынан зерттеу тобын құрып, «*Ұлытау – ұлт ұясы*» тақырыбында ғылыми жоба жаздық. Ұлытау жайлы сонау ерте, бағзы замандардағы көне тарихтарда да тайға таңба басқандай айқын да, нақты берілген. Тарихтың атасы аталатын Геродоттың жазбаларында «*Тұран ойпатындағы тау*» деп аталатын дала төсіндегі алып тау да осы Ұлытау болып саналады. Дүниені дүр сілкіндіріп, атының тұяғы бүкіл әлемді басып өткен Шыңғысханның сұрапыл жорықтарына да осы тау куә. Асан қайғының тамсанып, таңданып, ат сауырына бөктеріп алып кете алмай, қимаған жерұйығы Ұлытау болғанын бүгінгі ұрпақ мақтанышпен еске алады. Жошының ордасының керегесі де тау бөктеріндегі кең далада керіліпті. Алтын Орданың одан кейінгі билеушілері болған Тоқтамыс пен Едігенің де шабысып жүріп мәңгілікке табысқан мекені осы таудың төбесі. Ия, тылсымға толы өлкемізді зерттеу үшін шығармашылық тобымызбен бірге жоспар құрып, зерделеудің маршрутын, күнделігін жасадық.

Ұлытау аудандық білім бөлімінің әдістемелік кабинеті өлкеміздегі ұлы бабаларымыздың есімін ұлықтау, ел үшін еткен ерен еңбектері, батырлық, қолбасшылық, қайраткерлік секілді сан алуан қасиеттерін дәріптеу, тұлғалардың ел санасынан мәңгілік орын алуы жолында зерттеу жұмыстарын жүргізу мақсатында «*Ұлылыққа тағзым – ұрпаққа тағдылым*» жобасын биылғы оқу жылынан бастап ауданымыздың мектептеріне енгізді.

Елбасы Н.Ә.Назарбаев Ұлытау өңірін киелі жер деп атаған болатын. Тарихтың куәгері – Ұлытау тарихын білмеген ұлттың болашағы да бұлыңғыр. Мысалы, керемет үлкен еменнің тамыры терең болмаса, ол дауылға шыдап тұра алмайды. Сондықтан тарихымызды таныту үшін қазір көп нәрсе жасап жатырмыз. Сондай тарихтың куәгері – Ұлытау екенін Елбасы Н.Ә.Назарбаев Ұлытау жеріндегі сұхбатында айтқан болатын.

Түптеп келгенде, өмірдің мәні де, сәні де ұрпақтар сабақтастығында, өзара байланыста жатыр. Тарих сабағында жергілікті материалдарды тиімді пайдалану жас ұрпақтың бойында туған жерге, елге деген сүйіспеншілікті, патриоттық сезімді арттырады. «*Дүниеде туған еліңнен артық ел де, жер де жоқ*» - деп Ғ.Мүсірепов айтқандай, баланы туған өлке тарихымен сусындату, тарих пәні мұғалімдерінің негізгі міндеті. Өскелең ұрпақты ел тарихын білуге, құрметтеуге тәрбиелеуде жүйелі түрде зерттеу жұмысымен айналыстық. Өлке тарихы бойынша оқушыларды ғылыми жұмысқа баулу арқылы мынадай нәтижеге қол жеткіздім:

➤ оқушылардың туған жерге деген құрмет сезімімен бірге өлке тарихын зерттеуге деген қызығушылығы артты;

➤ шығармашылықпен айналысып, өзіндік ой-тұжырымын еркін білдіре алды;

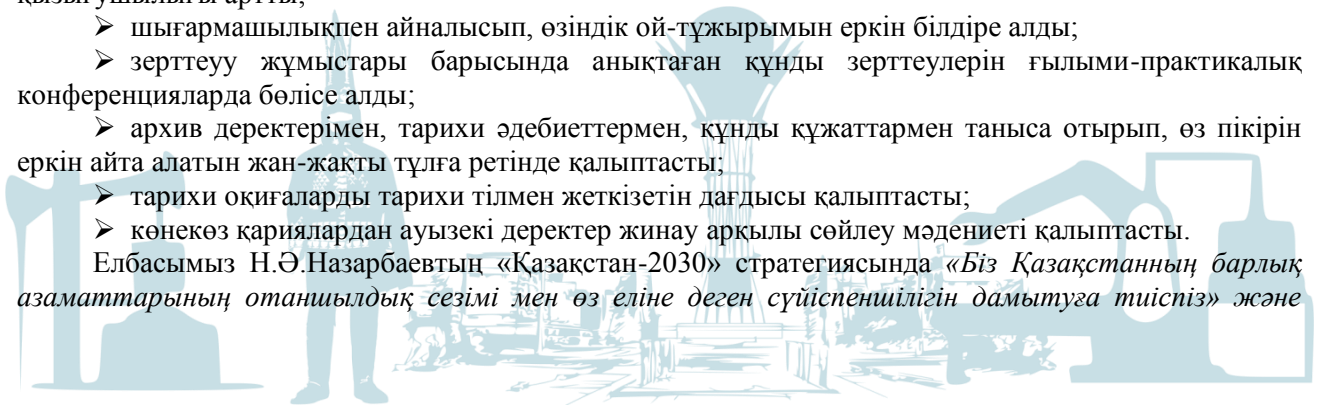
➤ зерттеу жұмыстары барысында анықтаған құнды зерттеулерін ғылыми-практикалық конференцияларда бөлісе алды;

➤ архив деректерімен, тарихи әдебиеттермен, құнды құжаттармен таныса отырып, өз пікірін еркін айта алатын жан-жақты тұлға ретінде қалыптасты;

➤ тарихи оқиғаларды тарихи тілмен жеткізетін дағдысы қалыптасты;

➤ көнекөз қариялардан ауызекі деректер жинау арқылы сөйлеу мәдениеті қалыптасты.

Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2030» стратегиясында «*Біз Қазақстанның барлық азаматтарының отаншылдық сезімі мен өз еліне деген сүйіспеншілігін дамытуға тиіспіз*» және

«Болашаққа біздің қадам енді басталды, оның қандай болуы сіз бен бізге байланысты» деген сөзін есте сақтай отырып, өскелең ұрпақ тәрбиелеуде жүзеге асыруға атсалысу басты міндетіміз.

Әдебиеттер:

1. «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ», атты халыққа арнаған жолдауы. «Егемен Қазақстан» газеті, 2014 жыл, 17 қаңтар [1]
2. Сатай Сыздықов. «Мәңгілік Ел» Бұл көне тарихтан тін тартқан идеяның жаңа дәуірмен ұштасуы», Егемен Қазақстан
3. Амангелді Айталы. «Мәңгілік Ел» идеясының тарихи тамыры», «Егемен Қазақстан», 2014 ж 26 ақпан, «Қазақстан мектебі» № 7, 2016 ж
4. Шмидт.С.О. «Краеведение и документальные памятники» -Тверь , 1992 г

СОХРАНЕНИЕ ГЕНОФОНДА РАСТЕНИЙ ПУТЕМ КРИОКОНСЕРВАЦИИ

*Ералиева Г.С., Сыздықов Али
ученик 11 класса ОСШ №13,
Карагандинская область, г. Жезказган*

Сохранение генофонда –одна из важнейших задач в деле сохранения природы, которой уделяют большое внимание во всем мире. Связано это с ограниченностью необходимых для существования человека биологических ресурсов и угрозой их истощения, вызванной мощным техногенным воздействием цивилизации на окружающую среду, от которого страдают растения. Многие виды еще недостаточно хорошо изучены, однако все они являются генетическими ресурсами, которые человек может использовать. Поэтому потеря любого из них –невосполнимая утрата. В настоящее время очень актуальна проблема сохранения генофонда, как культурных видов, так и дикорастущих растений, представляющих собой ценный селекционный материал.

Одним из первых важных генных банков была коллекция семян растений ВИР (Всесоюзный институт растениеводства), собранная советским учёным-ботаником Н. И. Вавиловым и его сотрудниками в результате 110 ботанико-агрономических экспедиций по всему миру.

Коллекция института активно пополнялась и после войны. Здесь есть семена сортов сельскохозяйственных растений из разных стран мира, причем многих из этих растений уже давно нет на Земле.

Криоконсервация - буквально означает сохранение в замороженном состоянии. Это сложный многоступенчатый процесс, целью которого является неограниченное длительное хранение жизнеспособных клеток, меристем или органов растений в состоянии холодового анабиоза. Однако на практике обычно это хранение при очень низких температурах: при температуре сухого льда (- 74 ° С), в морозильниках с ультранизким температурой (- 80 ° С и ниже), в жидком азоте (- 196 ° С) или его парах (« - 140 ° С).

Поскольку изначально некоторые виды семян не могут воспринять резкие перепады температур, в нашей работе в основу было взято решение этой проблемы. Уменьшение смертности семян во время заморозки, увеличение морфометрических показателей.

Криопротекторы - вещества, позволяющие снизить повреждающее действие физико-химических факторов при криоконсервировании. К ним относятся сахароза, декстран, этиленгликоль, поливинилпирролидон, диметилсульфоксид (ДМСО), глицерин.

По характеру взаимодействия с клетками все криопротекторы могут быть разделены на две группы:

- эндоцеллюлярные, которые свободно проникают в клетку (диметилсульфоксид – ДМСО, глицерин)
- экзоцеллюлярные – не проникающие в клетку, но которые в свою очередь, делятся на две подгруппы: осмотически активные (сахароза) и осмотически неактивные (поливинилпирролидон – ПВП).

Общие закономерности действия эндоцеллюлярных и экзоцеллюлярных криопротекторов следующие: дегидратация клеток, которые находятся в прямой зависимости от времени контакта и концентрации; вакуолизация цитоплазмы, пикнотизация ядер и другие цитоплазматические эффекты, направленные на снижение адгезивных свойств клеток.

Объектом исследования являлся семенной материал иссопа крупноцветного.

Для определения жизнеспособности семенного материала изучаемых видов в лабораторных условиях исследовали показатели прорастания (всхожесть и энергия прорастания) согласно общепринятым методикам.

Замораживание семян исследуемого объекта осуществляли в криобиологическом сосуде Дьюара X-34БМ, заполненном жидким азотом, имеющим температуру -196°C

На следующем этапе мы экспериментировали с замораживанием семян иссопа с использованием криопротекторов. Для этого мы готовили различные растворы протектора.

Замораживание материала проводилось в пластиковых пробирках с использованием криопротекторов- 10%, 25%, 50% растворах глицерина, фруктозы и пропиленгликоля.

Семена предварительно замачивали в криопротекторах на 30 минут, затем они подвергались быстрому замораживанию в жидком азоте (-196°C) с криопротекторами.

Были изучены следующие варианты протекторов:

1 вариант. Контроль – замораживание без криопротекторов.

2 вариант. Замачивание в 10%, 25%, 50% растворе глицерина в течение 30 минут, замораживание с криопротектором в жидком азоте (-196°C);

3 вариант. Замачивание в 10%, 25%, 50% растворе фруктозы в течение 30 минут, затем замораживания с криопротектором в жидком азоте (-196°C);

4 вариант. Замачивание в 10%, 25%, 50% растворе пропиленгликоля в течение 30 минут, а затем замораживание с криопротектором в жидком азоте (-196°C).

Фенонаблюдение исследуемого объекта

Подсчет семян исследуемого объекта

Заморозка семенного материала проводилась в пластиковых пробирках, конвертах из фольги и бумаги путем погружения в жидкий азот. В эксперименте были использованы несколько режимов оттаивания: быстрое – на водяной бане ($+60^{\circ}\text{C}$), медленное - при комнатной температуре ($+22^{\circ}\text{C}$)

Создание криопротектора

Криокамера для хранения растущего образца

После часа оттаивания семена при быстром и медленном режиме объекты отмывали от криопротекторов дистиллированной водой в течений 30 минут, затем в лабораторных условиях семена проращивали в чашках Петри в 4-кратной повторности на 2-х слоях фильтровальной бумаги, смоченной дистиллированной водой. Семена после замораживания дезинфицировали 0,5% KMnO₄ и отмывали дистиллированной водой в 4-х кратной повторности.

Ежедневно проверяли степень увлажненности ложа, при необходимости смачивали его водой комнатной температуры, не допуская переувлажнения. Каждый день на несколько секунд приоткрывали крышки чашек Петри.

При учете энергии прорастания подсчитывают и удаляют только нормально проросшие и явно загнившие семена, а при учете всхожести отдельно подсчитывают нормально проросшие, набухшие, твердые, загнившие и ненормально проросшие семена.

Влияние тары и режима размораживания – оттаивания на сохранение жизнеспособности семян исследуемого вида

На первом этапе исследований была установлена контрольная всхожесть семян иссопа крупноцветкового с 10 месячным сроком хранения в 45,3±1,7%, а энергия прорастания 40±1,4%.

Согласно литературным данным на степень жизнеспособности семян при криоконсервации большую роль играет тара, в которой производится замораживание. Семена исследуемого вида были помещены в пластиковые пробирки, и конверты из фольги и бумаги

Проведя серию опытов, было установлено, что семена с полным физиологическим дозреванием в достаточной степени сохраняют жизнеспособность после замораживания в жидком азоте

Лучшие показатели всхожести и энергии прорастания после криоконсервации показали семена, замораживаемые, в пластиковых пробирках их всхожесть составила 64,2%, тогда как энергия прорастания 57,3%. (таблица 1).

Таблица 1

Криогенное хранение семян иссопа в различных тарах

Тара	Всхожесть, %	Энергия прорастания, %
Контроль	45,3±1,7	40±1,4
Конверты из фольги	56,4±2,2	50,3±1,9
Конверты из бумаги	36,4±1,2	30,3±1,7
Пластиковые пробирки	64,2±2,8	57,3±2,0

Таким образом, при хранении семенного материала иссопа крупноцветкового в экстремально низких температурах следует использовать семена с полным физиологическим дозреванием, рекомендуемая тара при замораживании - пластиковая тара.

На следующем этапе экспериментов изучили влияние режимов размораживания-оттаивания. Литературные данные свидетельствуют, что на сохранность биологического материала помимо тары, в которой производят замораживание влияет режим размораживания-оттаивания. При введении в генбанк растительного материала необходимо оптимизировать режим оттаивания объектов. Были применены два режима размораживания: медленное при комнатной температуре +22°C и быстрое на водяной бане при температуре +60°+70°C.

Быстрый способ оттаивания для семян иссопа крупноцветкового является лучшим вариантом при использовании пластиковых пробирок – 63,7%, что выше контрольных значений на 18,4%. Оттаивание на воздухе оптимально при использовании конвертов из фольги, всхожесть составляет от 32,2 % до 50,6% (таблица 2). При медленном оттаивании в пластиковых пробирках, очевидно, происходит кристаллизация гиалоплазмы.

Таблица 2

Влияние режима оттаивания на прорастание семенного иссопа крупноцветкового, замораживаемого в различных тарах

Показатели прорастания	Конверты из фольги		Пластиковые пробирки	
	Быстрое	Медленное	Быстрое	Медленное
Всхожесть%	32,2±1,5	50,6±2,9	63,7±2,9	45,4±2,6
Энергия прорастания, %	28,5±1,8	46,0±2,3	57,7±2,7	38,3±1,9

Использование криопротекторов при криохранении семенного материала иссопа крупноцветкового

На следующем этапе экспериментов мы изучали влияния криопротекторов при криохранении семенного материала иссопа крупноцветкового.

Рассмотрев показатели всхожести и энергии прорастания семенного материала *иссопа* замораживаемого в жидком азоте с использованием криопротекторных веществ было установлено, что оптимальным режимом оттаивания-размораживания при использовании 25% раствора глицерина является быстрое размораживание на водяной бане (таблица 3).

Таблица 3

Показатели прорастания семенного материала иссопа крупноцветкового после криоконсервации с применением 10% криопротектора

Криопротектор	Всхожесть, %		Энергия прорастания, %	
	Быстрое оттаивание	Медленное оттаивание	Быстрое оттаивание	Медленное оттаивание
Без криопротектора	45,3±1,7	28,9±0,8	40±1,4	20,4±0,6
10% раствор глицерина	66,6±2,4	43,3±1,4	52,8±1,6	34,2±1,0
10% раствор фруктозы	57,5±1,7	26,08±0,7	51,0±1,7	17,4±0,7
10% раствор пропиленгликоля	31,8±1,0	16,2±0,7	26,7±0,7	9,6±0,4

Всхожесть семян исследуемого вида при использовании 10% раствора глицерина показала наилучшие результаты и составило 66,6%, что выше контрольных значений на 21,3%. (таблица 3).

Таблица 4

Показатели прорастания семенного материала иссопа крупноцветкового после криоконсервации с применением 25% криопротектора

Криопротектор	Всхожесть, %		Энергия прорастания, %	
	Быстрое оттаивание	Медленное оттаивание	Быстрое оттаивание	Медленное оттаивание
Без криопротектора	45,3±1,7	28,9±0,8	40±1,4	20,4±0,6
25% раствор глицерина	85,7±2,6	67,7±1,9	72,3±1,9	40,5±1,3
25% раствор фруктозы	39,2±0,8	10,8±0,9	35±0,5	8,9±1,0
25% раствор пропиленгликоля	26±0,8	8,4±0,7	23±0,9	6,7±0,7

Лучшие показатели всхожести после криогенного хранения продемонстрировали семена, помещенные в 25% раствор глицерина замораживаемые в пластике и быстро размороженные на водяной бане 85,7±2,6 (таблица 4).

Таблица 5

Влияние режима оттаивания на всхожесть семенного материала иссопа крупноцветкового погруженного в 50 % криопротекторные вещества

Криопротектор	Всхожесть, %		Энергия прорастания, %	
	Быстрое оттаивание	Медленное оттаивание	Быстрое оттаивание	Медленное оттаивание
Без криопротектора	45,3±1,7	28,9±0,8	40±1,4	20,4±0,6
50% раствор глицерина	33,8±0,6	26±0,8	20,7±0,6	23±0,9
50% раствор фруктозы	15,8±0,6	45,7±0,9	12,3±0,9	40,5±1,3
50% раствор пропиленгликоля	10,8±0,9	39,2±0,8	8,9±1,0	35±0,5

Таким образом, установлено, что для семян *иссопа* наилучшими условиями хранения, позволяющими сохранить наиболее высокие показатели всхожести, является использование криопротектора – 25% глицерина и быстрое размораживания на водяной бане. При этом наблюдается увеличение всхожести семенного материала на 40,4% по сравнению с контролем (таблица 5).

Литература:

1. Далецкая Т.В., Полякова Е.Н. Влияние криоконсервации на прорастание семян и некоторые стороны метаболизма // Биофизика живой клетки. 1994г. 6, 81–85 стр.
2. Валиханова Г.Ж. Биотехнология растений. Алматы, Конжик, 1996г. 55стр.
3. Жимулев И.Ф. Криосохранение семян: итоги и перспективы. 2014. 112стр.

4. Кушнарченко С.В., Мухитдинова З.Р. Аралбаева М.М. Криоконсервация семян: методические рекомендации. Алматы: 2011. 33 стр.

5. Додонова А.Ш., Гаврилькова Е.А., Ишмуратова М.Ю., Тлеукенова С.У. Рекомендации по криоконсервации семенного материала лекарственных и эндемичных видов растений: Справочное издание. Караганда 2017. 76 стр.

КҮЙДЕН КҮМБЕЗ ТҮРҒЫЗҒАН МАҒАУИЯ

Ерубаета Р.Б.

*«С.Сейфуллин атындағы
№7 мектеп-гимназиясы» КММ
Балқаш қаласы*

Туған жерді сүю парыз, сүю үшін туған жердің мақтанар ұл қызын білу парыз. Туған өлке тарихын әспеттеп, келер ұрпаққа жеткізу біздің міндетіміз. Бұл жайында Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласында да ерекше аталып көрсетілді. Болашаққа қалай қадам басарымыз – өскелең ұрпаққа беретін тәлім тәрбиеге байланысты.

Шертпе күйдің шебері Мағауия Хамзиннің өнерін Рухани жаңғыру бағдарламасы аясында қазақ фольклоры мен музыкасын сақтау және насихаттау мақсатындағы «Дала фольклоры мен музыкасының мың жылы», даланың ұлы тарихи қайраткерлерінің өмірі мен мұрасын зерделеу және танымал ету мақсатында «Ұлы даланың ұлы есімдері», қазақстандықтарда шынайы патриотизм сезімін тәрбиелеу мақсатындағы «Туған жер» жобалары аясында жүзеге асыруға болады.

Мен қазақстандықтарда шынайы патриотизм сезімін тәрбиелеу мақсатындағы «Туған жер» жобасы аясында жүзеге асыруды жоспарлады.

Яғни, бүгінгі туған өлке азаматтарын танымал ету ұлттық жаңғыру осы орайда шертпе күйдің шебері күйші қазіргі Қарағанды облысы Ақтоғай ауданы Қоңырат кентінде дүниеге келген қаламыздың құрметті азаматы, домбырашы, күйші-композитор, шертпе күйді шебер орындаушы, Қазақстанның халық артисі Мағауия Хамзин туралы.

Әкесі Хамза мен ағасы Әшімтай дара туған өнер адамдары болған. Арғын тайпасы Тобықты руының дадан бөлімінен шыққан. Күйшілік өнерге баулыған әкесі Хамза және Сатан, Хамит, Әшірбек сияқты әнші-күйшілер болды. Ұстазы күйші, әнші - Аққыз апамыз. Мағауия Хамзин жеті жасында халық композиторы Әшімтай атасынан “Қоңыр қаз”, “Сылқылдақ”, “Саржайлау” күйлерін үйренеді. «Қосбасар» атты алғашқы күйін анасына арнап шығарған. 10 жасында Алматыда өткен өнерпаз оқушылардың байқауына қатысып, бірінші рет халық алдына шығады. [1: 15] Мағауия Хамзин 17 жасының өзінде-ақ, Қарағанды филармониясында күйші-артист болып жұмыс істейді.

1954-1959 жылдары Мағауия Балқаш қаласының Мәдениет сарайының жанында ұлт аспаптарынан музыкалық оркестр ұйымдастырады.

Мағауия Хамзиннің өз күйі «Жайлауды» тартқан бейнетаспасы сақталған. Сол бейнетаспаға қарап отырып саусақ басу тәсілі, реттілігі қазіргі күйшілерден өзгеше екенін байқай аламыз. Мағауияның орындаушылық ерекшеліктері домбырасының үні құлаққа жағымды, сай-сүйекті шымырлатардай тазалықтың шамшырағындай. [1: 28]

Мектептегі музыка сабағында оқушыларға қазақ халқының музыкалық мұрасы тақырыбында Мағауия Хамзиннің күйшілік өнерін көрсете отырып күй құдіреті тақырыбында шертпе күйді тыңдап, біліп тануға Хамзиннің орындауындағы шертпе күйлері өте қолайлы.

Мағауия Хамзин туған жері Балқашқа келіп, өзінің өнер мектебін ашып, көптеген шәкірттер тәрбиеледі. «Нағыз қазақ қазақ емес, нағыз қазақ домбыра» дегендей

Дәниеліа Хамзин
еңбек ардагері.
Ақтоғай ауданы.

Дарабоз күйші

атақты күйшінің домбыралары басқа домбыраға ұқсамайтын ерекше екені бірден көзге көрінетін. Домбыраның құрылысы ерекше болды. Домбыраның кеудесі үшбұрышты және бет қақпағы ішке қарай жасалса, домбырасының пернесі мойынның ішінен тағылғаны байқалады. Мағауия домбыраны

өз қолымен жасағанын барлық шәкірттері біледі. Тиегі де өзгеше, пернелік дыбыстар тегіс анық, бір домбырасында 33 перне болды. Мағауияның бұл домбыралары бауыры Дanelия ақсақалдың үйінде сақтаулы тұрғанын көрдік. [2:3]

Күйшінің домбырасы жайында Балқаштың домбыра жасаушысы Аман Садуақас ағаймен Балқаш Гуманитарлық Техникалық колледжінің оқытушысы Жақсылық Нәдірбековпен сұхбаттасқанда Мағауия ағайымызбен ұстаз бен шәкірт болып бірге жұмыс атқарғанымен, тек күй шертуді үйретіп қоймай шәкірттерінің домбыраларын да жөндеп, «сөйлейтіндей» етіп беретін деп айтып өтті. Осы орайда айта кету керек, күйден қазына қалдырған күйшіге Балқаш қаласының 70 жылдық мерейтойына [3:2] орай мысшылар сарайының алдына еңселі ескерткіш бой көтеріп мысшылар мәдениет сарайы күйші есімімен аталды.

Мектебіміздің дамуы стратегиясында жоспарланған «100 күй» жобасының аясында мектеп оқушыларынан құрылған домбыра оркестрі «Мағауия күйлері» атымен жұмыс жасайды. Оркестрге 1-11 сынып оқушылары қатысады. Оркестердің жоспарлы репертуарында шертпе күйлер бар. Олар: Тәттімбет Қазанғапұлының «Сарыжайлау», «Сылқылдақ», «Қосбасар», Құрманғазы Сағырбайұлының «Адай» күйлерін нақышына келтіре орындайды. Оркестр Балқаш қаласында өткен Республикалық «Ұлы дала мұрагерлері» атты форумына қатысқан 300 баланың 80 баласы, яғни 80 домбырашы Мағауия күйлері оркестрінің домбырашылары. Оркестр домбырашылары мектебіміздің барлық іс-шараларына қатысып, репертуарда Мағауияның күйлерін орындайды.

2019-2020 оқу жылында «Сәкен-сұңқар, Сәкен-жыр» атты Сәкен Сейфулиннің 125 жылдық мерейтойына орай өткен облыстық семинардың да басталуына оркестр күйлерін орындап келген қонақтарды тәнті етті.

«Мағауия күйлері» атты оркестр күйшілерінің арасында күйшінің бауыры Дanelия атамның немерелері де бар. Сонымен қатар мектебімізде осы туған жер жобасы аясында ұлттық құндылықтарды дәріптеп жандандыру мақсатында екінші қабаттан ұлттық зал ашылды. Сол залда қазақтың ұлттық аспаптарына да арналған қолдан жасалған ұлттық аспаптар домбыра, асықтан жасалған қобыз, т.б. қолөнер көрмесі де бар.

Менің осы баяндамада айтылғандай, күй құты қонған Мағауия Хамзин- қос ішекті домбырамызды оркестрде ойнатуымен ерекшеленген дарын иесі. Ол - шертпе күймен бірге, әлемнің классикалық шығармаларын үлкен сахналарда ойнап, шетелдің талғампаз көрерменін тәнті еткен күй иесі. Күйшінің күй өнерін тыңдағанда көкірегі ояу, көзі ашық әлеумет әуезді әуен мен кеменгер күй құшағынан біраз уақытқа дейін шыға алмайды. Күйшінің өнердегі ғұмыры ұзақ әрі әлі де насихаттала беретініне еш күмән келтіре алмаймыз. Осындай жобалар арқылы қазақтың ұлттық бай мұрасы ұрпақтан-ұрпаққа табыстала беретіні сөзсіз ақиқат.

Әдебиеттер:

1. Қарағанды облысының мәдениет, архивтер және құжаттама басқармасы Облыстық мәдени-сауық және халық шығармашылығының ғылыми-әдістемелік орталығының Мағауия Хамзиннің шығармашылығына арналған жинақ-Қарағанды -2018 ж.

2. Садуақасқызы Ә., Күй киесі қалған. Алматы ақшамы. – 1998. – 26 қаңтар.

3. Өнердің көзі жатыр тұлғасында // Балқаш өңірі. – 1998. – 4 ақпан.

ӨЛКЕМНІҢ ТАРИХЫ

(Авторлық бағдарлама негізінде)

Жапабаева М.С.

*№1 «Білім –Иновация» лицей- интернаты» КММ
Қарағанды қаласы*

Мектептегі өлкетану пәні білім беру мен тәрбиелеуді өмірмен байланыстыратын маңызды құрал болып табылады. Өз өлкесінің бұрынғы және қазіргі өмірін білу, өлкенің жаңаруына тікелей ат салысуымыз үшін қажет, өйткені туған өлке – шегі жоқ әлемнің бір бөлігі. Өлкетану отансүйгіштік сезімді – Отанға деген терең махаббатты тудырады. Мектептегі өлкетану, жалпы өлкетанудың бір бағыты болғандықтан, оқушының адамгершілік, интеллектуалдық, эстетикалық, еңбексүйгіштік, тұлғалық дамуының маңызды факторы болып табылады. Туған өлкенің өткенімен, қазіргі кезімен және жорамалды болашағымен, табиғи, экономикалық, тарихи, мәдени және басқа да ерекшеліктерімен танысу оқушының дүниетанымын қалыптастыруға жағдай жасайды. Бұл оқушының өзінің бір нақты ұлт өкілінің қатарына жататындығын түсінуіне және ол үшін мақтаныш сезімінің туындануына көмектеседі.

Осы мақсатта жазылған «Өлкемнің тарихы» элективті курс бағдарламасы 8 - сыныптарға арналған, аптасына 1 сағат, жылына 34 сағат оқытылады.

Қазақстан Республикасының жалпыға міндетті білім беру стандартына негізделіп, Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының талаптарын және «Қазақстан Республикасының гуманитарлық білім беру тұжырымдамасын», Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласында берілген тапсырмаларды орындау мақсатында әзірленген.

Аталған қосымша пән бағдарламасын жасауда өлке тарихынан алынған фактілер мен оқиғаларды мына талаптарға сәйкестендірдік. Туған өлке тарихы ғана емес, біздің үлкен Отанымыздың тарихы да әлі зерттеліп болған жоқ. Егер де әрбір мектеп өз өлкесінің, ауданының, аймағын жан-жақты да, терең зерттей алса, Отанымыздың тарихына жаңа беттердің қосылатыны сөзсіз.

Әрбір қалада, аудан территориясында сол өлкенің материалдық және рухани өмірін көрсететін тарихи, мәдени орындар жеткілікті. Ұлт-азаттық қозғалыстар, көтерілістер болған тарихи орындар, сәулетті кесенелер, аттары ұмытылуға айналған тарихи тұлғаларға қойылған ескерткіштер, қайраткерлер есімдері берілген ауылдар, қоныстар, көшелер мен мектептер бар.

Білім алушылар осындай белгілі орындарды, қайраткерлердің тарихын білуі тиіс. Мұның барлығын өлкетану жұмысы таныстырады. Қазақ елінің тәуелсіздік алғанынан бері бұрынғы тоталитарлық жүйе заманында мүмкін болмаған көп істер қолға алынып, нәтижелі атқарылып жатыр. Сол істердің бірі – ел тарихы мен мәдениеті. Кеңес дәуірінде марксистік тұрғыда, таптық көзқараста жазылған тарихта ел тарихының көп бөлігі қалыс қалып келді немесе теріс пиғылда көрсетілді. Бүгінгі күні сол кем-кетіктердің орындары толтырылып, ел тарихының ақтаңдақтары ашылып, жаңа тарихы жазылуда. Әрбір аймақтарда, жергілікті жерлерде өз өңірін танып-білуге деген де құштарлық арта түсуде. Бұған түрлі шежіре кітаптарының, өлке тарихы мен мәдениетіне арналған иллюстрациялық альбомдардың, монографиялар мен энциклопедиялардың жарық көруі дәлел бола алады.

Бұл курстағы негізгі мақсатымыз туған өлке тарихын оқытуда білім алушыларды белсене қатыстыра отырып, шығармашылық қабілетін дамыту. Тарихи құбылыстар мен оқиғаларды өзіндік талдауға және бағалауға үйрету. Сонымен қатар, бағдарламаның негізгі міндеттері «нені оқу қажет?» деген түсініктен «нені қалай оқу керек?» деген көзқарасқа бағыттап ғылыми және ғылыми-көпшілік әдебиеттермен жұмыс істей білуге бағыттау қабілетін дамыту болып табылады. Білім алушылар өлке тарихының негізгі кезеңдері мен дамуын, көне жәдігерлер мен жақын маңдағы тарихи нысандағы археологиялық ескерткіштерді, елдің дамуына еңбек сіңірген белгілі тарихи тұлғалар туралы біледі.

Ғылыми зерттеулер мен ізденіс жұмысының айқын мақсатын, өлкенің тарихи өткені мен бүгінгі археологиялық ескерткіштерінің маңызыдылығын, іс-әрекетті және зерттеуді жоспарлауды, танып білу әдістерін түсінеді. Картаның көмегімен аумақтың географиялық орнын белгілеуді, туризм аймақтарының негізгі ошақтарын анықтап, бизнес-жоспар құрады.

Өлкенің атауларына байланысты шежіре-аңыз, тарихи оқиғалар туралы топографиялық, этнографиялық зерттеулерді, мұрағат деректерінен алынған ақпаратты өңдейді және SWOT – анализ талдайды. TEDx форматында жыл бойына алған білімі бойынша өз жұмысын таныстырады, бөліседі, PBL – алған білімін жоба негізінде қорғайды, макет, бейнеролик, таныстырылым, буклет, мұражай

эскизі түрінде өнімдер ұсынады. Осы жұмыс түрлерін саралай келе, БАҚ құралдарында әлеуметке насихаттайды, облыстық, республикалық ғылыми жобалар сайысында, конференцияларда және кіші Ғылым Академиясында жариялайды.

Білім алушылар Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» мақаласы аясында Отанымыздың тарихына жаңа беттер қосуда. Республикалық және облыстық баспасөз беттерінде білім алушылардың мақалалары мен зерттеулері жарияланған. Төменде оқушылардың өлке тарихын зерттеудегі экспедициялық күнделіктерінен үзінді ұсынамын.

Тақырып	«Мәңгілік Ел жолында»	
күні	Зерттеу нысандары	
21.06.2020 22.06.2020	Экспедицияға қатысушылармен кездесу	Маршрут: Жезқазған қаласы. Ұлытау
Бірінші күн. 23.06.2020	<p>Ғылыми жобаның бизнес жоспары: Жолаушылар назарына: Жолға керекті қажеттіліктерді әр жолға керектінің барлығын қалауы бойынша алуы керек . Болашақта тарихи ескерткіштерді қорғау, оларды насихаттау мақсатында тек Ұлытау ауданы бойынша бірнеше этнотуристтік қысқа мерзімдік маршруттар ұйымдастырып, оларды іске асыру.</p> 	
Екінші күн 24.06.2020	<p>Бірінші бағыты: Жезқазған - Жошы хан – Домбауыл - Алаша хан кесенелері және осы өңірдегі қазақ күмбездері, орта ғасырлық қалашықтар бойымен бір-екі күндік этнотуризмді ұйымдастырып, Жезқазған қаласына қайтып келу. Екінші бағыты: Жезқазған - Жошы хан - Домбауыл, Алаша хан - Дүзен - Ерден күмбездерінің бойымен Қаракенгір селосы арқылы Ұлытауға жорыққа шығу. Мұнда Хан Ордасы, Ұлытау аудандық мұражайын аралап, ұлттық-табиғи паркке саяхат жасай отырып, қайтар жолда Басқамыр, Аяққамыр қалашығы, Жезді қаласының көне металлургия мұражайы арқылы Жезқазған қаласына қайтып келу. http://el.kz/news/archive/content-1506 http://kartv.kz/kz/news/society/ulytau-audany-zhuzdegen-tarihi-medeni-eskertkishter-shogyrlangan-ordaly-meken https://articlekz.com/kk/article/15658 Зерттеу аймағы. Өлке тарихы Зерттеу тақырыбы: Ұлытау - қазақ халқының тарихи-мәдени орталығы</p> 	

Әдебиеттер:

1. Ащурков В.Н., Кацюба Д.В., Матюшин Г.Н., Историческое краеведение М.,1980.
2. Ахметова С.Ш., Историческое краеведение в Казахстане.А-А., 1982
3. Кравченко Л.Б., Тематические выставки в школьном краеведческом музее. // История Казахстана: преподавание в школе №7,2004.
4. Нурбекова Н., Целесообразность изучения краеведческого материала на уроках. // История Казахстана: преподавание в школе № 4,2005.

ЖЕЗҚАЗҒАН - ҚАНЫШ БІР ЕСІМ

*Жекенова А.Ж.
«№7 ЖББОМ» КММ
Сәтбаев қаласы*

Жезқазғанның асылын
Армансыз-ақ ақтарған
Қаныш едің зор тұлға!..

Ж. Иманжан

Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында: «Біз-ұлан-ғайыр жері мен аса бай рухани тарихы бар еліміз. Ұлы Даланың көз жеткізгісіз кең-байтақ аумағы тарихта түрлі рөл атқарған. Бірақ, осынау рухани географиялық белдеуді мекен еткен халықтың тонның ішкі бауындай байланысы ешқашан үзілмеген. Туған жердің әрбір сайы мен қырқасы, тауы мен өзені тарихтан сыр шертеді. Әрбір өлкенің халқына суықта пана, ыстықта сая болған, есімдері ел есінде сақталған біртуар перзенттері бар. Осының бәрін жас ұрпақ біліп өсуге тиіс».

Жерінің асты қазына, үсті ырысты құт мекен, жәннат қала Жезқазған аты бүгінде әлемнің қай түпкірінде болса да, өзінің теңдесі жоқ қазба байлықтарының арқасында танылып, талайлардың таңдайын қақтырған мысты қала, алтынды қалаға айналуына қарапайым қазақ баласы, Қаныш Имантайұлы Сәтбаев жол ашты. Табиғат байлығының ел дәулетіне айналуына шын пейілімен, ықылас-ниетімен, ақыл-парасатымен мақсатты түрде қызмет атқарды. Әйтпесе, жусанды, сағым қуған дала төсіндегі кен байлығын жер бетіне шығаруды, оны өндіруді, байытуды, ғылыми түрде меңгерудің пайдасы мен қажеттілігін дәл Қаныштай дәлелдеп, Қаныштың қамқорлығындай қамқорлыққа алған ғалым, жанашыр жан оған дейін болған жоқ еді. Әрине, бұған қарап, бұл өңірдің байлығын Қанышқа дейін ешкім болжаған жоқ, оны Қанышқа дейін бірде-бір адам білген жоқ десек, ол әрине, тарихқа да табиғатқа кереғар болар еді.

Қаныштың Жезқазғанды зерттеуін тарихқа саяхат ретінде де көруге болады. Әр тарихи кезеңдеріндегі оқиғалар Қаныштың зерттеуінен байқалады. Қола дәуірінде ата-бабаларымыз мыс балқытып, түрлі бұйымдар жасапты, сақ тайпаларының тұсындағы ержүрек жауынгерлердің қару-жарағы шыққан отаны деуге болады. Тарихшылар «Ұлы жібек жолынан» бұрын «Мыс жолының» болғанын, керуеннің дәл осы Ұлытау жерінен өткенін айтады.

Қазақстан - қара және түсті металлургияның қайнар көзі. Қазақ даласындағы түсті металлургияның тарихы Қаныш Сәтбаевтың есімімен біте қайнасып жатыр. Себепп, бұл өңір Жезқазған аймағын қос Кеңгірдің сағасы, жалпақ дала қасиеттеп, кие тұтқан, ұлттың ұясы атанған Ұлытау баурайындағы жер асты мен жер үсті байлығының ұшан-теңіз екені туралы сонау заманнан бері, адамзат баласының алғашқы қоғамы қалыптасып, бірігіп тірлік етуге ұмтылған кезеңінде-ақ мал бағып, мыс балқытып, жез алғандардың болғаны туралы және олардың өзге емес осы айтып отырған Жезқазған жері еді. «Жезқазған өңіріндегі көне дәуір ескерткіштері» атты ғылыми еңбегінде былай деп жазған: «Көне мәдениеттің археологиялық ескерткіштерін нақтылы зерттеу, бәлкім, бұл өңірде адамдар тіршілігінің пайда болу, гүлдену мерзімін дәлірек анықтауға себепкер болар. Ал біз бұл мерзімді әзірше адамдар тіршілігінің неолиттен мыс-қола (бұдан 2500-3000 жылдар бұрын) дәуіріне дейінгі аралығы деп білеміз.

Мәскеу мен Ленинградтың архив қазыналарын ақтару жас геологты өте-мөте қызық деректерге жолықтырды: грек тарихшылары Геродот пен Страбон Арал теңізінің солтүстігі мен шығысында массагет, сақ халықтары көшіп жүретінін, олардың елі алтын мен мысқа керемет бай екендігіне куәлік етіпті. Біздің дәуірімізге дейінгі V ғасырда өмір сүрген Геродоттың мәліметі бойынша, қазіргі Жезқазған өңірінде массагеттердің қару-жарағы найзаның ұшы, садақ оғы, айбалта түгелдей мыстан жасалды делінген.

Массагеттер мен сақтардың қай халыққа тәркін болғаны жайында талас көп. Ал грек шежірелері сөз етіп отырған «теңіздің ар жағындағы жерлер»- осы күнгі Қазақстан атырабы. [1:162]

Жетіқоңыр құмында садақ оқтары көп кездеседі. Құдауанда, соның бірі де шірімеген, шымқай мыстан құйылған қара қожыр кездіктердің талайын қолына ұстағаны жайлы сол ауылдың ақсақалының сөзінде айтылған.

Осы аймақта іргелес жатқан Сәтбаев қаласының қасындағы «Сорқұдықтағы» ертедегі мыс балқыту пешінің орны мен Талдысай елді мекеніндегі жүргізіліп жатқан археологиялық ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижесінде табылған ежелгі қала орнының онда Андрон мәдениеті деп

аталған кезеңде өмір сүрген біздің ата-бабаларымыздың мал бағып, аң аулап, жер қазып, мыс балқытқанын дәлелдейді. Жерінің байлығы бұрыннан-ақ бүкіл әлемге өз деңгейінде белгілі болғанын білуге болады.

Жер астындағы асыл тастар қорының ұшан-теңіз бұл өлкеге осы өмірде өмір сүргендерден бұрын оған сырттан қызыққандар, оның байлығын игеруге, оны жеке бас пайдасына жаратуға ұмтылғандар аз болмаған. Байлыққа кім қызықпаған, арбасын сүйретіп ағылшындар да келіп, алтын, күміс, мыс, темірді тапқанынша да, тартқанынша да тасыды. Солдатпен сары даланы шарлаған Ушаков сынды көпес те бұл жерді заңдастырып сатып алып, жеке меншігіне айналдыруды армандап, алтынға белшесінен батып отыруды қиялына қондырғаны тарих беттерінде жазылып қалған. Ушаковтың Мысық деген ауылнайға бір тай, төрт жүз сом пара беріп, жер иесінің атынан сенім қағаз жасалғаны жайлы ел аузында Мысықтың бұл қылығына Ерденнің «ауызы асқа, ауылың атқа жарымасын, тұқымың құрып, тұяқ қалмасын!» деген қарғысына ұшыраған оның келешек ғұмыры, шынында да, солай аяқталыпты-мыс. Демек, жер бетіндегі тіршілік атаулы қалыптасқаннан бері бірге жасасып келе жатқан Жезқазған жезінің тарихта таңбалануы мен тасылуының арасында әдемі бір байланысы бар. Шын мәнінде де сонау тас үңгірде тұрып тіршілік еткен ата-бабалар дәуірінен әрлі-берлі өткен саяхатшылар мен саудагерлер, тарихшылар да өз жазбалары мен күнделіктерінде Жезқазған жерін, Ұлытау елін, тұтас тұрған Тұран ойпатындағы тұнып жатқан қазба байлықтардың отаны деп белгілеп отыруы кейін де бұл аймаққа ұлтының қамын жеген Қаныштай алтын адамның да назарын өзіне аударып, оның жол картасына ескіден қалған қадау-қалау кен орындарының атаулары ерекше, айрықша бөлек белгілермен белгіленуіне және оны кейіннен ғұламаның өзі ақтық демі таусылғанша тамаша тағдырына белгіленген бағдар шамдай құрметтеп, қастерлегені аян. Ал оның осыншама қадірлі болуына зер салсақ, Баянауыл бөктерінде Тендік жерінде 1899 жылы 12 сәуірінде (ескіше 31 наурыз) яғни доңыз жылында Имантай ақсақал мен Әмина шешейдің үйінде дүниеге келген Қаныш (Ғабдуғани) болды.[2:37] Әке алғысына бөленіп, ана ықыласына кенеліп өскен бала Қаныш ауыл маңындағы оқуды тауысып, үлкен білімге ұмтылып, Томск шаһарына оқуға баруы, онда оқып жүріп, бұрынғы өткен ғұламалар мен білгірлердің, жиһанкездер мен саяхатшылардың қол жазбалары мен естеліктерін оқып, танысып тұңғыш рет Ұлытау-Жезқазған аймағы, ондағы кен байлықтары бар жерлер бедерленген белгілерді көріп, өзінің алған білімі мен жүрегінің жылуын осы өлкеге арнауын мақсат етеді. Осы мақсат, осы арман осы ниеттен Қаныш Имантайұлы бір күн де, бір сәт те айнымаған. Қ.И.Сәтбаевты білгендердің барлығын оның көп қырлы таланты таң қалдыратын.

Жезқазған шежіресін ертелі-кеш ақтарып танысқан сайын Қаныш бір жайды таңдана ойлаған. Саралап көрсе, бұл өңірде кімдер болмаған: оның «қисапсыз мол мыс көмбелері» жайында алғаш жазған Николай Рычков; Орталық Қазақстандағы мыс кендерінің білгірі М.П.Русаков пен Сарыарқа жонында ондаған қазыналар қоймасына қазық қаққан И.С.Яговкин; ағылшын геологтары Уэст, Гарвей т.б. Осылардың бірде-бірі «Жезқазғанда мыс жоқ» демейді. Тек соның көлемі мен қуаты жайында әр түрлі болжамдар айтқан. [3:80]

Күзеубай Жидебаевтың (Жезқазған атырабындағы «Жетіқоңыр» ауылы) естелік әңгімесінен: «Күлтөбеге қазына көмдім, қымбаты үстінде, арзаны астында» деген екен. Қаныш шырақ, сен осы қолыңдағыны қомсынып, жерде жоққа қызығып жүрмегейсің. Асыл кен шығып жатқан Жезқазғанды қарамай, қу медиен мына даладан не іздейсің, нендей үміт күтпексің,- дегенінде «Таза, мінсіз, асыл тас су түбінде жатады, өлмейтұғын асыл сөз ой түбінде жатады. Су түбінде жатқан тас жел толқытса шығады, ой түбінде жатқан сөз шер толқытса шығады» деді емес пе Бұқар жырау атамыз. Бұл даланың біз білмейтін асылы іздемесе көріне ме? - деп сөзін аяқтады Қаныш.[4:157]

Академик А.Л.Яншин: «Әдебиет пен өнердің проблемалары, философия мен экономиканың, геологияның, астрофизиканың, археологияның, ботаниканың мәселелері оның күш жұмсағанының тек бір бөлігі ғана. Қаныш Имантайұлы аса жылы жүректі жан еді. Ол тек жолдастарына ғана емес, кез келген іске байланысты өзіне келген барлық адамдарды көңіл бөліп, қамқорлыққа алатын», - деп атап өтті. [5:434]

Бұл жерде Сәтбаев туралы академик Д.И.Щербаковтың «Қ.И.Сәтбаев туралы айтқанда мен тұтас, дербес, кең мемлекеттік ауқымда ойлай алатын тұлғаны көзіме елестетемін. Қ.И.Сәтбаев бүкіл әлемдік ғылыми көзқарасты игерді, белгіленген мақсатқа қарай ешқандай толқусыз баруға қабілеті дұрыс жол таңдай білетін. Қазақтың кең байтақ даласында туған ол жеңіске деген күресте қажырлық дағдысын қамтамасыз етуде қатал табиғаттың кейбір қырларын да бойына сіңірген.

Томск оқуын 1926 жылы үздік бітіріп, бүкіл қазақ даласының кіндік мекені саналатын Сарыарқаның сауырындағы Ұлытау –Жезқазған өңіріне тұңғыш рет келіп, барлау жұмыстарын жүргізгенінде-ақ бұл өлкенің болашағын болжап, бұл жердің аты әлемге танымал боларын алдын-ала білген. Қаныш өзінің 1928 жылы жазған бір мақаласында «Ұлытауда естілетін алғашқы зауыт

дабылының үні, сөз жоқ Қазақстанның алыстағы түпкір-түпкірінде өзінің қуанышты жаңғырығын табады. Бұл жаңғырықтың күші Ұлытаудың тарихи мәлімділігі және оның орталықта орналасу, қазақ халқының кең пейілділігі және оның табиғи шығармашылыққа икемділігі. Оның үстіне жаңа өлеңдерді өткеннің өкінішті ноталары емес, басқа қуат пен жігерге толы екпінді ноталар естілетін болады, ол индустриалды Қазақстанның жаңа өлеңдері» - деп өлке болашағын бейнелей болжауының астарында үлкен ғұламалық пен көрегендіктің жатқаны. Себеп, бұл өлкенің Қанышқа дейін де келіп, барлап-байқаған сол кездегі Одақтық деңгейде Мәскеуден келген ғалым-инженер барлаушылардың қай-қайсысы болса да өздерінің күнделік есеп жазбаларында «Жезқазған аймағы келешегі жоқ кеніш» деп санап және соған өздерін де, өзгені сендіріп келген.

Қ.И.Сәтбаев үшін Жезқазған эпопеясының бірінші кезеңі бірнеше монографиялармен тұжырымдалды: «Совет Одағы мен Қазақстанның мыс құмдары», «Қазақстанда қара металлургияның даму мүмкіндіктері туралы», «Жезқазған ауданын мыс кен орындары». Бұл еңбектер 1942 жылы екінші дәрежелі Сталин сыйлығымен марапатталды.

Ғалымның ірі еңбектерінің бірі - Жезді мырыш кен орнына байланысты. Ұлы Отан соғысы кезінде, немістер Украинадағы Никополь мен Кавказдағы Чиатура мырыш кен орындарын жаулап алғаннан кейін, айрылған мырыш кен орындарының орнын толтыру мәселесі көкейкесті болды. Жездіге байланысты барлық міндет ол кезде КСРО Ғылым академиясының филиалын басқарып отырған Қаныш Имантайұлына жүктелді. «Жезді-соғысқа бастар қолбасшы болмағанмен, осы жеңіске қол жеткізер батыл да ержүрек солдат» - деген.

Ғұлама ғалым Қаныш есімдерін тек кен байлық арқылы ғана тұтастырған жоқ, қайта тұтас қазақ халқының қазба байлығы туралы том-том кітаптар мен энциклопедиялық басылымдары арқылы ұрпақтан-ұрпаққа жалғастыратын ешқашанда ескермейтін егіз ұғымды да қалыптастырды. Бүгінде қай жерде, қай елде болса да Жезқазған есімі аталып жерде міндетті түрде Жезқазған кенді аймақ Кенгір мен Қарсақбай, Жосалы мен Байқоңыр, ұлан байтақ Ұлытау өңірі ойына оралып, көңіліне қона кетеді. [6:10] Оның көңілден де өмірден де солай орын алуы заңды да. Олай дейтінім қазақ елінің бүгінгі күні әлемге аты мысымен танылған Жезқазған сияқты әдемі де айшықты, жасампаз қаланың кеншілер мен металлургтердің құт дарыған қонысына айналуы, сөз жоқ, Қаныш есімімен тікелей байланысты. Өзіне-өзі сенімді, білімді, ең бастысы ұлтына жаны ашитын Қаныш міне осындай сыңар жақ, бір жақты теріс пікірлерге, дәлелді еш қажет етпейтін дәлдікті құжаттар арқылы сан мәрте дәлелдеп шығуы - бүгінгі Жезқазған. Мәскеулік ғалымдар бұл өлкенің болашақ тұрғындарына, тіпті тұтас бір ұлттың тағдырын шешетін ірі өндіріс орнына жете мән бермей «болашағы жоқ» деген жазуы бар тақтаны бұл өңір бейнеленген карта бетіне жапсыра салғанын жасыра алмаймыз. Сол кездегі 1931 жылдардың басында да геолкомнан әлсін-әлсін келген барлаушы-геологтары «болашағы бұлыңғыр» деген беттерінен бір тайған жоқ. Олардың бұл тұжырымдары айналып келіп, 1933 жылдың ақпан айында Жезқазған аймағындағы геологиялық барлау жұмыстарын жүргізуге қаржыландырудың мүлдем тоқтатылуына әкеліп соқты. Міне, сол кезде үлкен Жезқазған үшін, бүгінгі біздің сәулетіне дәулеті сай мыс шаһары атанған жаңа Жезқазған үшін көзге көрінбейтін, ұзаққа созылған күрес басталған еді. Онда таразының екі басында Жезқазғанның «болашағы бар», «болашағы жоқ» деген екі пікір қатар салынып, «жоқ» деушілер Мәскеу мен оның айтқанын бұлжытпай орындайтын бергі жақтағыларға арқа сүйегендер де, «болашағы бар, мен оған сенемін» деуші тек бір адам, өз ұлтын сүйген Қаныш болатын. Сол айтыс үстінде Қаныш Жезқазғанның бүгінгі келбетін, сол жердің өзінде-ақ ойына оралтып, көпшіліктің көзі алдына қолмен қолғандай көрсете алды. Бұл сөз жоқ, Қаныштың, Қаныш арқылы қазақ ғылымының, тұтас қазақ халқының жеңісі еді.

Әдебиеттер:

1. Сәрсек М., Қазақтың Қанышы. Роман-эссе. Алматы: Атамұра, 1999. №1.162-164бет
2. Сәрсек М., Қазақтың Қанышы. Роман-эссе-Алматы: Атамұра, 1999.- №2.37-39бет
3. ҚазССР энциклопедиясы 10 том. №3.80бет
4. Сәрсек М., Қазақтың Қанышы. Роман-эссе-Алматы: Атамұра, 1999.- №4.157-158бет
5. Сәрсек М., Қазақтың Қанышы. Роман-эссе-Алматы: Атамұра 1999.- №5.434бет
6. Ұлытау және ұлт республикалық тарихи-танымдық көркем-әдеби журналы №3 шілде-қыркүйек №6. 10бет.
7. Ұлытау және ұлт республикалық тарихи-танымдық көркем-әдеби журналы №3 шілде-қыркүйек №6. 10-13бет.

ЛЮБИМЫЙ ГОРОД В ЗАДАЧАХ

Иванова А.П., Кочнева Т.В.
КГУ «Лицей №2»
г. Караганда

Знание истории родного города, это очень большое богатство для каждого человека. Край, где ты родился и вырос твоя малая Родина на протяжении всей жизни будет с тобой. История, культура, традиции родного края, это ценное наследство, оставленное нам предками. Каждый человек в повседневной жизни выполняет оценочные действия и навыки устного счета, действия с натуральными числами необходимы всем. Как решать задачи, чтобы научиться этому? Во-первых, чем больше решаешь задач, тем большего результата добиваешься. Во-вторых, если школьники научатся составлению задач сами, в том числе авторских задач на основе интересующего детей материала, например, задачи о родном городе им будет интересней и понятней решать эти задачи. Поэтому мною был открыт кружок «Любимый город в задачах». Авторские задачи позволяют многое узнать: принадлежности к региональной общности, достопримечательности, историю многих построек, улиц. В ходе решения таких задач, учащиеся получают дополнительные сведения о развитии экономики города, его истории, о том, что город делает для подрастающего поколения.

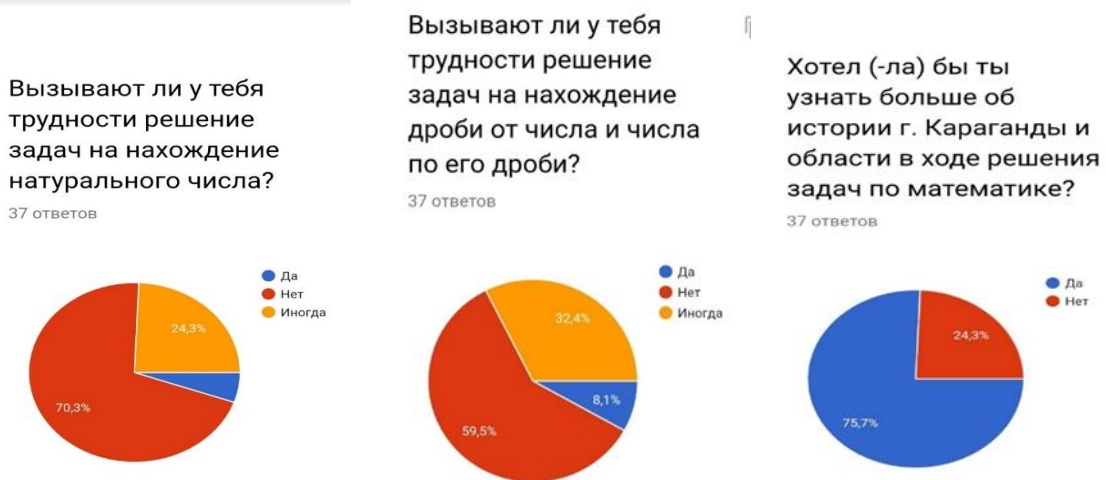
Придумывая собственную задачу, учащиеся глубже вникают в ее математическую суть, анализируют и сравнивают известные типы задач и пополняют свой математический опыт. Особенно интересно им составлять задачи, используя краеведческий материал.

Для того чтобы создать сборник задач по математике для учащихся 5-6 классов с использованием исторических сведений о городе Караганда и его жителях предусматривается решение ряда **задач**:

- обучение школьников составлению и решению текстовых задач;
- усиление взаимосвязи математики с другими дисциплинами, прежде всего с историей;
- демонстрация значимости математических знаний в практической деятельности.

Для того чтобы узнать интересно ли учащимся решать задачи и при этом узнавать историю города, а также узнать проблемные зоны, было проведено анкетирование среди учащихся 5-ых и 6-ых классов. Анкетирование было проведено с помощью google формы, которая позволяет экономить время анкетиремых (респондентов), экономить бумагу, а также экономить время того, кто проводит опрос (интервьюер).

Данные проведенного анкетирования в 5-ых классах:

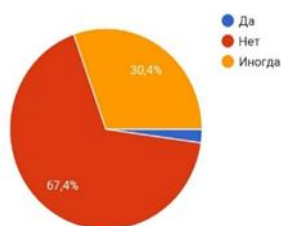

Данные проведенного анкетирования в 6-ых классах:

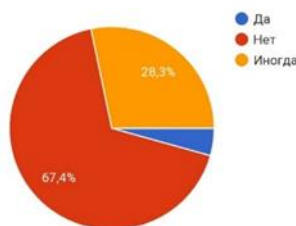
Вызывают ли у тебя трудности решение задач нахождение дроби от числа и числа по его дроби?

46 ответов

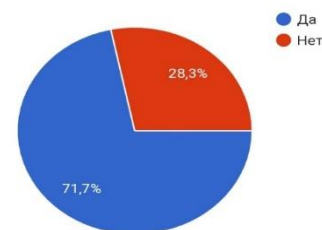
Вызывают ли у тебя трудности решение задач нахождение процентов?

46 ответов

Хотел (-ла) бы ты узнать больше об истории г Караганда и области в ходе решения задач по математике?

46 ответов

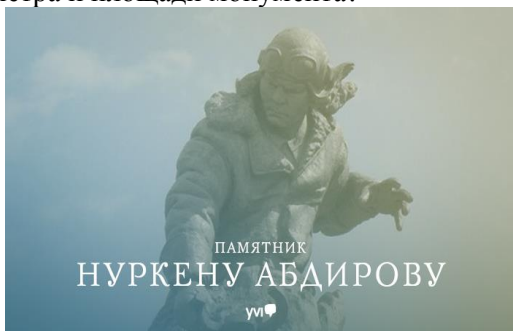
Как видно из анкетирования 5-ых и 6-ых классов большинство опрошенных хотели бы узнать историю нашего города и области в ходе решения задач.

Следующим этапом нашей работы становится сбор информации по городу. Посещение библиотек, изучение интернет платформ.

После чего учащиеся приступают к составлению математических текстовых задач и их решению. Задачи составляются на разные темы. Вот несколько примеров составления задач по изученным данным.

1.Ширина памятника Нуркену Абдирову 1.5метра, а длина на 0.3метра меньше. Можно составить задачу:

Ширина памятника Нуркена Абдирова 1.5метра, а длина на 0.3метра меньше. Каковы значения периметра и площади монумента?

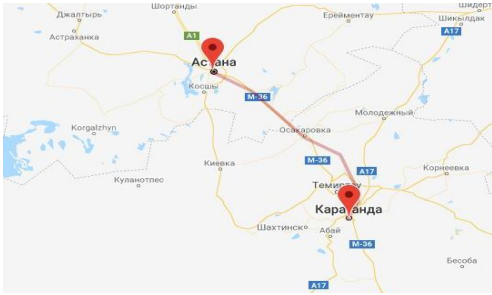
3.Монумент Шахтерская слава сооружен в 1974 году. Высота 3.8м ширина 2.1, а длина 1.2м составим задачу:

Высота 3.8м ширина 2.1, а длина 1.2м. Найдите объем и площадь монумента

4.Расстояние по маршруту от Карагандинской области до города Астана -262 км. Автобус проезжает это расстояние за 4 часа 13 минут. С какой скоростью двигался автобус?

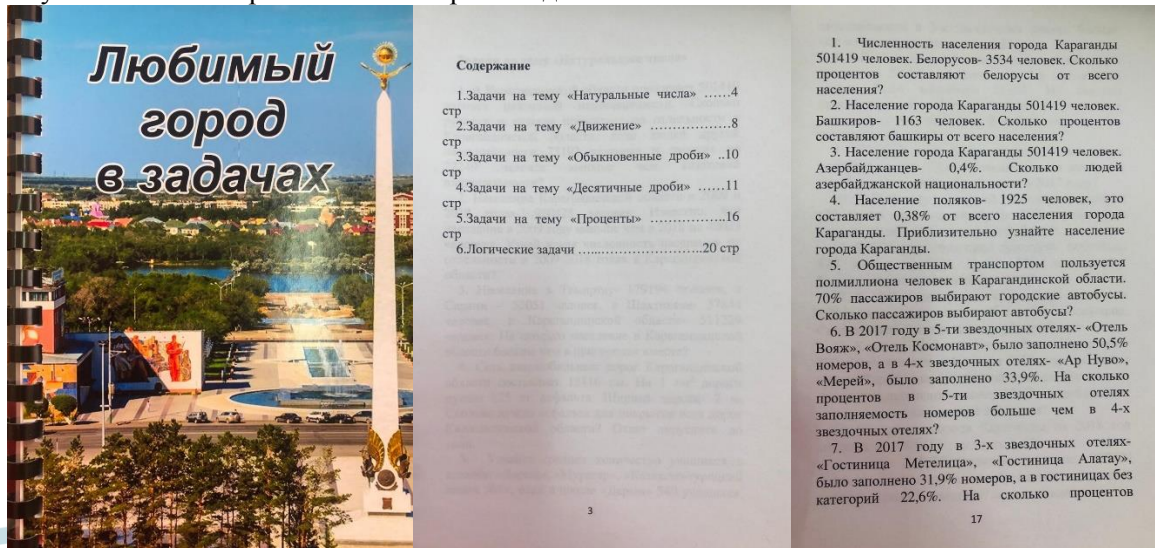
5. В 2017 году в 5-ти звездочных отелях: «Отель Вояж», «Отель Космонавт» было заполнено 50,5% номеров а в 4-х звездочных отелях : «Ар Нуво», «Мерей» было заполнено 33,9%. На сколько процентов в 5- звездочных отелях заполняемость номеров больше чем в 4-х звездочных отелях?

6. В Карагандинской области проживает 501419 человек различной национальности. Сколько русских и казахов проживает по отдельности в Карагандинской области, если людей другой национальности 73192 человека и русских на 22249 человек меньше чем казахской национальности?

Результатом нашей работы стал сборник задач.

Задачи с краеведческим содержанием хорошо уживаются с «серьезным» учением. Включение таких задач в урок делает процесс обучения интересным и занимательным, облегчает преодоление трудностей в усвоении учебного материала.

Разнообразные задачи с краеведческим содержанием поддерживают и усиливают интерес детей к учебному предмету. Дети, как правило, стремятся решать такие задачи побыстрее, чтобы узнать новое о своем родном крае.

Использование таких задач на уроках позволяет учащимся овладеть знаниями по математике более непринужденно и легко.

Литература:

1. Главная редакция Казахской Советской энциклопедии. «Караганда, Карагандинская область», из-во АЛМА-АТА, 1986 г.
2. Энциклопедия Қарағанды қаласының тарихы.
3. <https://www.rutraveller.ru/place/129584>
4. <https://ru.m.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0>
5. <http://tanym.gakaz.kz/index.php/19-chistaya-planeta/152-obshchestvennoe-ob-edinenie-karagandinskij-oblastnoj-ekologicheskij-muzej>
6. <http://www.karlib.kz/index.php/ru/ulitsy-karagandy/337-puteshestvie-po-ulitsam-karagandy>

САКРАЛЬНАЯ КАРТА МАНГИСТАУ

Идаев Ж.Е.

школа – лицей №7 им. Н. А. Марабаева

г. Актау

После выхода в свет статьи первого президента «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» в стране реализуется несколько проектов, нацеленных на осовременивание ментальности казахстанцев. Один из них — «Сакральная география Казахстана», суть которого в том, чтобы собрать воедино так называемые мнемонические и сакральные места «для регенерации исторической и культурной памяти». На сегодня в проект «Сакральная география Казахстана» вошли 100 общенациональных и 600 региональных сакральных объектов.

Важно добавить, что в основу проекта «Сакральная география Казахстана» вошла идея французского интеллектуала Пьера Нора, который выдвинул концепцию мест памяти. Места памяти пробуждают в людях воспоминания о прошлом, гордость за историю своего народа. Феномен коммеморации очень важен как в политическом плане (для укрепления национальной идентичности), так и в педагогическом: сакральные и мнемонические места, которые будут посещать школьники и студенты, должны рождать в них чувство гордости за свою историю.

Основная задача проекта заключается в возрождении духовных ценностей, о которых, к сожалению, мы часто стали забывать. Духовные ценности в первую очередь помогут сформировать национальную идентичность, целостность национального исторического сознания. Целостность означает непрерывный исторический процесс, начиная от каменного века и до сегодняшнего дня.

Сакральные объекты условно разделены на шесть блоков: особо почитаемые памятники природного наследия (культурный ландшафт), археологические и архитектурные памятники, крупные средневековые городские центры и столицы Казахского ханства, религиозные и культовые объекты — места поклонения, сакральные места, связанные с историческими личностями, и сакральные места, связанные с историческими и политическими событиями.

В республиканском перечне сакральных объектов, составленном в рамках программы модернизации общественного сознания «Рухани Жанғыру» — 15 объектов Мангистауской области. В региональном перечне их почти три десятка.

Урочище Саура

Руины сауринской крепости известны давно. Остатки крепостной стены представляли собой широкий каменно-грунтовый вал протяженностью более 30 м, перегораживающий узкий перешеек длинного останца, сформированного небольшим каньоном и глубоким сухим руслом. В основании каньона располагается пресноводное озеро Каракуп, питаемое родниками из водоносного пласта мергелистых глин. Глубина озера около 5 м. Здесь обитает большая популяция болотной черепахи. На основе фрагментов каменных кладок и находкам изделий из кремня и кусочкам медной руды крепость была датирована бронзовым веком. На первом этапе раскопок была произведена полная расчистка всех каменных развалов кладок сооружения и составлен детальный план. Затем

производилась поэтапная разборка каменных завалов с изучением их структуры и зарисовкой многочисленных разрезов. В ходе расчистки завалов была найдена каменная гробница с останками плохо сохранившегося скелета взрослой женщины времени раннего железного века. В захоронении найдены два глиняных сосуда, железный нож, несколько бусин и грузик для веретена. На уровне древней поверхности достаточно точно определены фундаменты всего первоначального сооружения, на основе чего стала ясна полная конструкция фортификационного сооружения. В конце исследования археологи предприняли попытку натурной реконструкции памятника. Первоначально возведена крепостная стена с «чешуйчатой» плитчатой облицовкой внешней стороны. В плане стена имеет форму ломанного зигзага с двумя углами – внутренним и внешним. Во внутреннем углу был оставлен сквозной проход, а к внешнему было пристроено прямоугольное помещение с массивными стенами. В проходе и под завалами крепостных стен найдено несколько фрагментов стенок глиняных сосудов, подтвердивших первоначальное мнение археологов о возрасте крепости – бронзовый век (середина 2 тыс. до н.э.). Крепость просуществовала недолго и была разрушена в результате землетрясения. Сауринская крепость – объект фортификации эпохи бронзового века, впервые изученный на территории Арало-Каспийского региона. Наиболее значимой находкой Сауринской крепости является изображение геометрической фигуры, выполненной на одной из плит прохода. Рисунок выполнен красной минеральной краской и представляет собой сетку, состоящую из 21 ячейки. Вероятно, это изображение имело магическое значение. На втором этапе исследования археологи предприняли попытку восстановления части кладок крепостных конструкций. При этом они полностью сохранили и законсервировали все имеющиеся фундаменты в нетронутом виде, перекрыв их современной кладкой, выполненной тем же природным камнем[1].

Урочище Тамшалы

Крепость состоит из двух объектов: объект 1 - крепостная стена, перегораживающаяся мысовидный выступ, ее протяженность 200 м. В плане линия стены слегка изогнута углом в сторону поля. Толщина стен 1,2-1,5 м. Стена невысокая до 1,5 м, максимальные отметки 2-2,3 м. Сложена методом двухрядной кладки природным камнем с грунтово-щебнистой забутовкой. Местами на уровне цоколя кладка укреплена крупными вертикально установленными плитами. Стена с напольной стороны укреплена пятью полукруглыми башнями диаметром 3,5-4 м с выносом за линию стены на 3-5 м. С внутренней стороны башни имеют проемы. Местами на стене и башнях прослеживаются парапеты высотой 40-50 см. В северо-западном секторе стены имеется проход шириной около 2 м. Перед стеной и башнями с напольной стороны просматривается заплывший ров шириной 2 м и глубиной до 50 см с разрывом в районе входного проема. Перед рвом просматривается сильно оплывший вал шириной 3 м и высотой 30-50 см. Напротив башен и входа находятся каменные дугообразные выкладки, вероятно остатки надолбов. С северной стороны мыса имеется обустроенная тропа-спуск. На площади крепости единично встречаются кремневые отщепы. Конструкция и сохранность крепостной стены указывает на позднее средневековье. Объект 2 - массивный вал на оконечности мысовидного выступа. Вал протяженностью 48 м шириной 10-12 м при высоте более 2 м. В плане вал зигзагообразный. На участке мыса, отгороженном валом, встречаются фрагменты лепной керамики, кусочки медной руды и кремневые отщепы и редко сечения ножевидных пластин. Данные материалы могут быть сопоставлены с периодом бронзового века[2].

Некрополь и подземная мечеть Шакпак ата

Мечеть Шакпак ата – единственный памятник в Арало-Каспийском регионе, стены которого имеют надписи и рисунки. По словам геолога А.Медоева «Скальная мечеть имеет сложную архитектуру и является великолепным зрелищем редкого каменного искусства в Казахстане». Пещерная мечеть Шакпак ата вырублена на западном склоне плато, на большой высоте в толще известковых пород. Мечеть представляет собой сооружение из четырех помещений-камер, крестообразно сгруппированных вокруг центрального помещения, имеющего купольный свод. Длинная ось мечети ориентирована по линии восток-запад. На концах этой оси устроены входные проемы. Входной проем у западного конца оси устроен как небольшой коридор, на конце которого, имеется небольшая площадка, а внешняя сторона проема оформлена в виде портала. В средокрестии расположен центральный зал с полусферическим куполом. Четыре угла центрального квадратного зала украшены полуколоннами, декор каждой из них не повторяется на другой. В центре купола вырублен световой люк диаметром 1,2 м и высотой 5 м. Портальная ниша главного входа имеет форму треугольной арки. Внизу слева и справа от входа устроены погребальные ниши, укрепленные снизу подпорными стенками. Снаружи над сводом был возведён квадратный павильон (ротонда) с ориентировкой стен строго по сторонам света, служивший защитой от атмосферных осадков и

башней-минаретом. Это сооружение имеет с четырёх сторон четыре оконных проёма со стрельчатым арочным завершением, выполнявших функцию светового фонаря[3].

Время возведения памятника приблизительно относится к раннему средневековью, в частности, М. Мендикулов датирует строительство мечети приблизительно XIV-XVI вв., во времена правления Золотой Ордой хана Узбека (1312-1342гг.).

К западу от мечети Шакпак ата расположен одноименный средневековый некрополь. Территория некрополя делится на южную туркменскую и северную казахскую части с их характерными памятниками, представленными главным образом стелами-кулпытасами. В обеих частях некрополя имеются как древние, так и поздние надгробия, частично отмеченные родовыми тамгами. Наиболее интересными в архитектурно-художественном плане являются памятники XVIII-XIX вв. и начала XX столетия, которые относятся к казахской части. Это в основном койтасы, кулпытасы, саркофаги и саганатамы. На некрополе находится могила известной исторической личности религиозного проповедника Ержана Хазрета (Ержан Тулекенулы - 1888-1967гг.) Адаевского рода Бектемис, получившего высшее духовное образование в Бухарском медресе и Стамбульском университете.

Мечеть Шакпак-ата – единственный в Арало-Каспийском регионе памятник стены которого испещрены надписями и рисунками. Надписи, выполненные на арабском, тюркско-чагатайском языках и фарси, свидетельствуют о том, что мечеть являлась святым местом и суфийской обителью. Большая часть текстов носит посетительский характер. Здесь имеют место отметки посетителей из Хаджи-Тархана (ранее название Астрахани), Казани, Азербайджана, Хорезма, Бухары и Андиждана. Самая ранняя дата посещений, встречающаяся в надписях, относится к 1707-1708 гг. Нередко посетители указывают свой род – арабаджи, жары, таз, туркмен-адай. На стенах мечети и погребальных ниш встречаются изображения конных воинов и лучников, лошадей, гепарда, цветков лотоса и раскрытой ладони. У суфиев изображение ладоней считается оберегом, защищающим священное место и всех сюда входящих от нечистых сил[4].

Подземная мечеть Бекет ата

Мечеть расположена в скальных выходах меловых пород, возвышающихся на высоту 10 м. Представляет собой вырубленные в мягкой породе 2 небольших помещения, сообщающихся между собой. Первоначальный облик мечети хорошо сохранился. Его комнаты примыкают друг к другу, крыша освещена, и есть отверстие, чтобы проникал воздух в помещение. Находится под охраной государства как исторический памятник, связанный с жизнью Бекет Мырзагулулы, который был религиозной и исторической личностью, философом, просветителем, удостоенный звания Пира. Площадь первой комнаты составляет около 10 кв.м. Вторая комната овальной формы размером 5х3 м. В настоящее время мечеть в хорошем состоянии. Диаметр светового отверстия составляет 1,5 м. Через это отверстие установлены 3 деревянных шеста. Согласно исследованиям наших ученых специалистов, эта мечеть является одной из мечетью, где просветитель Бекет Мырзагулулы обучал детей суфизму.

Бекет Мырзагулулы – философ и просветитель, выходец из рода Адай, населявших Мангистау, Устюрт и Атырау. В молодости он прославился как искусный военачальник и храбрый воин в сражениях за свободу своего народа с соседними воинственными туркменами и калмыками, за что народ прозвал его Ер Бекет. Желая установить мир и согласие на родине, Бекет становится на путь религии. Это был единственный путь, который мог остановить бесконечные кровопролитные и изнурительные распри с соседями, не только препятствовавшие культурному развитию народа, но и грозившие ему физическим истреблением. Пройдя обучение в Хиве у знаменитого суфия Бакиржан-кажы, Бекет возвращается на родину и продолжает его дела среди своих соплеменников. Он обустроивает подземные мечети, организует обучение детей, проповедуя личным примером служение Богу. За свою жизнь он обустроил несколько мечетей в местах сезонных кочевков своего рода.

Мырзаболатулы Байсал был сверсником Бекет ата. Услышав, что Бекет ата собирается обустроить мечеть на горе Огланды он присоединяется со всеми вместе к постройке мечети. Байсал тоже не жалея сил прикладывает все свое усилие к благому делу. После длительных работ все строители возвращаются к себе домой, один только Байсал непрерывно и без усталости остается и трудится. Нет никого кого бы не удивили его особые сила и энергия. Конечно и мимо Бекет ата не проскользнул его особенный энтузиазм и намерения. В один из дней Бекет говорит Байсалу: «Байсал, ты многое сделал. Нету конца и краю твоей силе воли. Пусть Всевышний воздаст тебе за твой труд!», благославляя его. И тут же, будто прочитав грустные мысли Байсала о наследнике: «Передай своей жене, пусть не переживает. Будет у вас наследник в будущем году. Один – но достойный тысячи.

Если родится сын назови его Мынкиси. Довольный возвращается Байсал из аула Бекет аты, обрадовав по приезду жену Карашаш..

На следующий год сбылось предсказание Бекет ата. В 48-летнем возрасте Карашаш становится матерью мальчика. Прогремел той и мальчика назвали Мынкиси..»

«Когда сбылась его заветная мечта, радостный Байсал отправляет гонца к Бекет ата с приглашением на шилдехана-той. На приглашение гонца Бекет ата: «Пусть будет благословенен новорожденный! Даст Аллах я специально приеду к нему по прошествии 40 дней. Передай, что не смогу приехать на этот раз». Услышав слова гонца по возвращению от Бекет ата Байсал подумал: «Надо же, этот человек всю свою жизнь читал намаз только в мечети. До его приезда мне обязательно надо подготовить мечеть специально для Бекета» и придя к такому заключению начинает искать удобное место на полуострове Бузачи, начав песчаный раскоп в возвышенном месте низины Тобыкты. Наверно к такому благому делу мы полагаем, присоединились все его сородичи и аульчане. Мечеть эта была готова за 3 дня до приезда Бекет ата в аул Байсала. В обещанный срок Бекет ата приезжает в аул Байсала. И в подготовленной Байсалом мечети он читает предвечерний, вечерний, ночной и утренний намазы[5].

Литература:

1. Журналы «Мангистау экотуризм».
2. Материалы архива ГУ МГИКЗ 2009 г. А.Астафьев
3. М.Калменов, О.Кошбайулы «Подземные мечети Мангистау» - Алматы, издательство «Орхон» - 2010
4. Серикбол Кондыбай «Святые места Мангистау и Устюрта». Издательство «Арыс» - 2007
5. Книга «Адай шежиреси», 336-337 стр.

ИСТОРИЯ ВЫДАЮЩИХСЯ ЛИЧНОСТЕЙ КАЗАХСТАНА КАК КЛЮЧЕВОЙ ФАКТОР РАЗВИТИЯ РОДНОЙ СТРАНЫ

(разработка и внедрение программы вариативного курса «Светочи Сары-Арки» для учащихся 8-9-х классов)

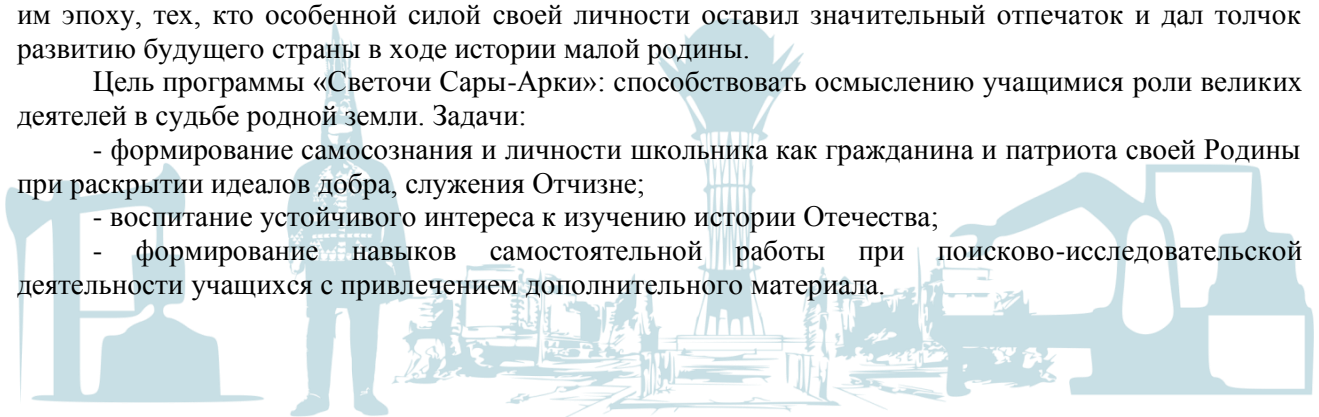
*Иоцус С.В., Абдуселимова Г.А.
КГУ «Школа-гимназия №1
г.Сатпаев»*

В школьном курсе русской литературы практически не уделяется времени изучению личностей, с чьими именами связаны основные вехи истории Сары-Арки. А ведь именно с этими людьми связаны главные события родного края, которые происходили в политике, культуре, науке и искусстве, и позволили дать толчок развитию многочисленных отраслей страны. К сожалению, школьная программа дает ограниченную информацию о знаменитых людях, всего лишь упоминая о них. Чего недостаточно для воспитания патриотической личности. А наша задача, как учителей-просветителей, – продвижение истории родного края и популяризация граждан малой родины, а также культурно-географического пояса сакральных мест Центрального Казахстана.

В данной статье мы хотели бы предложить результат исследовательской деятельности по внедрению Программы вариативного курса «Светочи Сары-Арки», разработанной для преподавания в 8-9-х классах и направленной на расширение представлений и знаний учащихся о выдающихся людях, которые наиболее полно и объективно отразили в своей жизни и деятельности современную им эпоху, тех, кто особенной силой своей личности оставил значительный отпечаток и дал толчок развитию будущего страны в ходе истории малой родины.

Цель программы «Светочи Сары-Арки»: способствовать осмыслению учащимися роли великих деятелей в судьбе родной земли. Задачи:

- формирование самосознания и личности школьника как гражданина и патриота своей Родины при раскрытии идеалов добра, служения Отчизне;
- воспитание устойчивого интереса к изучению истории Отечества;
- формирование навыков самостоятельной работы при поисково-исследовательской деятельности учащихся с привлечением дополнительного материала.

Необходимость целенаправленного формирования личности школьника продиктована современной жизнью. Поэтому главной задачей школы стоит задача воспитания гражданина и патриота Республики Казахстан. Именно школа формирует гражданское самосознание, мировоззренческий идеал – служение своему народу. Стержень просвещения – литература. Сейчас роль литературных идеалов, героев искусства и науки, к сожалению, померкла, подросткам нужен земной идеал, нужна вера в человека. Таким образом, занятия по данной программе помогают пристально всмотреться в легендарных, живших и живущих рядом на одной земле, достойных сынов и дочерей Сары-Арки. Что является актуальным требованием в настоящее время и на что нацелены государственные Программы «Мәңгілік Ел» и «Рухани жаңғыру». В них экс-президент Н.А. Назарбаев обозначил ряд задач, решение которых будет способствовать ещё большему вовлечению молодежи в жизнь страны, улучшению её перспектив на будущее [1:3].

Обучение литературе призвано прививать школьникам потребность к рассуждениям, анализу героев и явлений, поиску объяснений тех или иных действий и поступков. Практическая часть программы ставит перед собой задачу формирования атмосферы научно-доказательного поискового мышления на основе технологии критического мышления и таксономии Блума, на основе постановки проблемных вопросов; формирования умений анализировать и систематизировать учебный материал в связи с требованиями обновленного содержания образования.

Обучение построено на использовании широкого круга источников самого разного характера. Подобранные тексты выступают в программе как специфическое средство обучения. Особое место занимают источники, представляющие собой материал для размышления и формирования собственной точки зрения, развития мышления образности и творчества.

В ходе работы с разными материалами у учеников формируется привычка и умение делать умозаключения и давать оценку. Самостоятельный поиск учениками истины развивает их критическое мышление, нацеливает на то, что любой вывод, содержащийся в учебниках или предлагаемый учителем, каждое обобщение должны быть научно обоснованы и доказаны. Учащимся дана возможность не только усвоить основное во взглядах каждого деятеля, но и разобраться в аргументации, критически ее оценить, определить свое отношение к прочитанному и жизненным подвигам каждого.

Степень усвоения материала выявляется в ходе бесед, дискуссий, диспутов-диалогов, творческих размышлений и т.д. Занятия проводятся в виде импровизированных спектаклей, где постепенно выстраивается ансамбль главных лиц, и предлагаются наиболее мотивированные варианты их поступков в сложные жизненные моменты. Причем учащимся предлагается самостоятельно выбирать для себя роли защитников, обвинителей, свидетелей, а также выступать от лица конкретной личности или взглянуть на того или иного лидера с точки зрения современника, иностранца, потомка и т.д. В любом случае на занятиях отсутствуют фиксированные оценки, характеристики более разноплановые и менее тенденциозные.

Программа предусматривает теоретические и практические занятия:

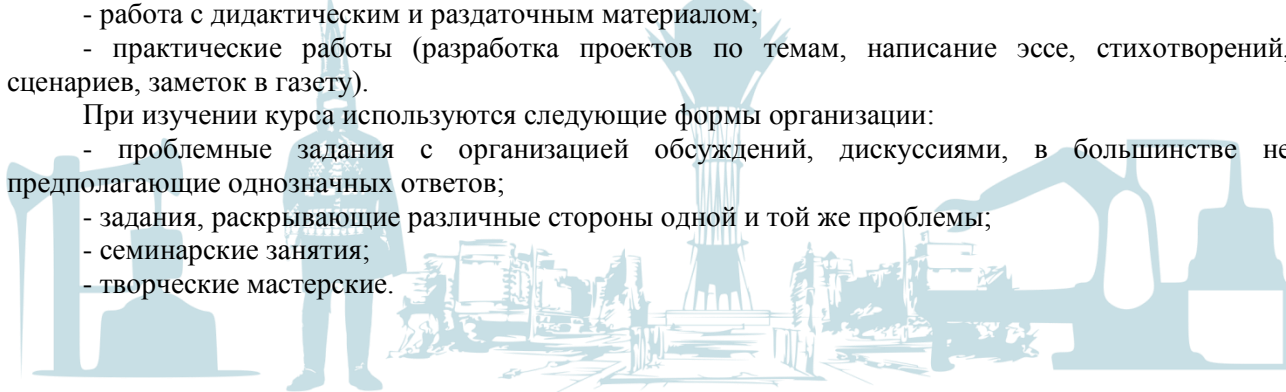
- 1) теоретические (беседы, лекции, викторины, самостоятельные работы);
- 2) практические (встречи, практикумы в библиотеках школы и города, работа с документами, материалами СМИ, работа с информационными носителями).

Для повышения интереса учащихся к обучающей деятельности и более успешного решения образовательных и воспитательных задач применяются разнообразные формы и методы проведения занятий. Основные виды деятельности, используемые на занятиях, которые обеспечивают достижение поставленных целей:

- анализ биографий исторических деятелей (ролевые игры, инсценировки);
- разработка проекта и его защита;
- самостоятельная работа с дополнительной литературой;
- работа с дидактическим и раздаточным материалом;
- практические работы (разработка проектов по темам, написание эссе, стихотворений, сценариев, заметок в газету).

При изучении курса используются следующие формы организации:

- проблемные задания с организацией обсуждений, дискуссиями, в большинстве не предполагающие однозначных ответов;
- задания, раскрывающие различные стороны одной и той же проблемы;
- семинарские занятия;
- творческие мастерские.

Словесные методы создают у учащихся предварительные представления об изучаемом. Для этой цели учителями используются: объяснение, рассказ, замечание, указания. Наглядные методы применяются в виде показа практических пособий, презентаций, видеофильмов.

Основные принципы реализации программы: научность, доступность, добровольность, субъектность, деятельностный и личностный подходы, преемственность, результативность, партнерство, творчество и успех.

Программа предусматривает проведение занятий в следующих формах: в группах, парах, индивидуальную работу, работу с привлечением библиотекарей, родственников выдающихся предков, общественности города, преподавателей колледжей и вузов, родителей.

Межпредметные связи на занятиях:

- с уроками истории и краеведения;
- с уроками русского языка: запись отдельных выражений, предложений, абзацев из текстов изучаемых произведений;
- с уроками изобразительного искусства: знакомство с репродукциями картин знаменитых художников;
- с уроками информатики: работа с компьютерами и СМИ;
- с уроками самопознания.

Ожидаемые результаты обучения. **В результате успешного изучения курса** ученик должен уметь:

- анализировать деятельность личностей;
- самостоятельно ориентироваться в сложных реалиях прошлого и современности;
- научно обосновывать и доказывать основное во взглядах каждого автора, разбираться в аргументации, критически ее оценивать, определять свое отношение к прочитанному;
- видеть проблему, выдвигать гипотезы, планировать ход исследования, давать определения понятиям, работать с текстом, делать выводы;
- пользоваться дополнительной литературой (словарями, энциклопедиями, хрестоматиями, интернет-ресурсами);
- выполнять практические задания (написание рефератов, разработка проектов по темам, эссе, стихотворений, сценариев, заметок в газету).

Кроме этого, учащиеся должны обладать компетенциями по использованию полученных знаний и умений для:

- приобщения к национальной истории и духовной культуре;
- формирования гражданской личности;
- умения работать в группе, прислушиваясь к мнению членов группы и отстаивая собственную точку зрения;
- выработки убеждений и потребности в сознательном, добровольном и творческом служении Отечеству на гражданском поприще.

Программа курса «Светочи Сары-Арки» построена с учетом возрастных и психологических особенностей.

Курс рассчитан на 34 часа, призван служить основой социального и гражданского самоопределения подростков, формируя основы духовности молодого поколения.

По итогам апробирования Программы можно сделать следующие выводы:

- учащиеся, задействованные в вариативном курсе, значительно расширили кругозор о выдающихся гражданах и патриотах малой родины;
- школьники совершенствовали поисково-исследовательские навыки;
- ученики повысили интерес к изучению истории, что подтверждает результат выбора будущих профессий выпускников 9-х классов (журналисты, медицинские работники, геологи, учителя географии и истории)

Образец разработки занятия

Раздел 2. Мудрые мужи казахской степи

Занятие 6. «Великий исполин» Евней Букетов

Цель: мотивировать учащихся на знакомство с личностью и деятельностью Е.А. Букетова

Ход занятия

1. Вступительное слово учителя

- Евней Букетов в Казахстане знают как ученого и ректора Карагандинского государственного университета. Его и в прямом и переносном смысле можно назвать выдающимся человеком. В

прямом – потому что Евней Арстанович был почти два метра ростом. А в переносном – потому что ему сопутствовал успех в научной карьере. В 35 лет возглавил Карагандинский химико-металлургический институт. А к 45 годам он запатентовал три десятка изобретений и получил Государственную премию СССР за разработку и внедрение технологии комплексной переработки медных концентратов Балхашского горно-металлургического комбината. Правда, потом из-за политических интриг он лишился кресла ректора Карагандинского университета и оказался забыт на долгие годы [5:11].

2. Работа с текстом (стратегия «Поразмышляем над прочитанным»)

Задание: прочитать, составить сложный план статьи, выписать ключевые слова, продумать и записать по два «толстых» и «тонких» вопроса.

Букетов Евней Арстанович

(1925-1983)

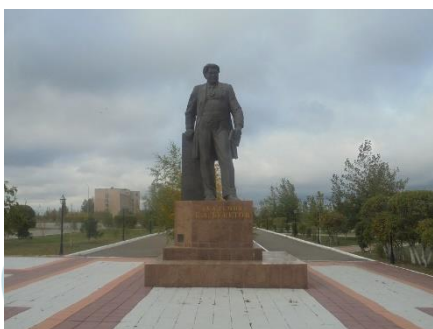
Многогранный талант и энциклопедическая образованность Е. А. Букетова, химика-металлурга, ученого, доктора технических наук, профессора, академика АН КазССР, члена Союза писателей СССР, помноженные на титанический труд в самых разных областях деятельности, внесли заметный вклад в духовный и научно-технический потенциал Казахстана. Карагандинцы гордятся своим выдающимся земляком, десятки лет плодотворно трудившимся в шахтерской столице.

Родился Евней Арстанович 23 марта 1925 года в простой семье крестьянина-скотовода в ауле Баганаты Северо-Казахстанской области. Детство, как и у большинства сверстников тяжелых времен, военных и послевоенных лет, самое заурядное: учился в школе, удалось закончить только девять классов, так как после смерти отца стал основным кормильцем семьи. Когда закончилось военное лихолетье, мать настояла на продолжении образования тянувшегося к знаниям сына. С этой целью он едет в Алматы, где в 1950 году заканчивает Казахский горно-металлургический институт по специальности инженера-металлурга по цветным и редким металлам. Через четыре года там же окончил аспирантуру и защитил кандидатскую диссертацию. С 1950 по 1960 гг. Евней Арстанович – аспирант, ассистент, доцент кафедры металлургии легких и редко встречающихся металлов, а затем зам. директора по учебной работе Казахского горно-металлургического института [2:15].

С образованием в 1960 г. в Караганде химико-металлургического института АН Казахстана Е. А. Букетов становится его первым директором, на должности которого проработал 12 лет. Это были самые насыщенные и плодотворные годы его деятельности, изобилующие многими научными открытиями и внедрением их в практику. С 1972 по 1980 годы Е. Букетов – ректор Карагандинского государственного университета, а в 1980-1983 годах – старший научный сотрудник, зав. лаборатории Химико-металлургического института АН Казахстана.

Е. А. Букетов – автор свыше **200** научных трудов, девяти монографий, около 90 изобретений, запатентованных в США, Канаде, Австралии, Швеции, Финляндии, ФРГ, Японии и других странах. Основные научные труды по металлургии цветных металлов. Он создал научные разработки по ускорению металлургических процессов.

Евней Арстанович признан и как профессиональный мастер слова. Он опубликовал около 30 критических статей на театрально-художественные темы, ряд литературных произведений на казахском и русском языках в жанре воспоминаний и автобиографической повести, художественной публицистики о деятелях науки и культуры Казахстана. Он автор очерков «Человек, родившийся на верблюде» (1975), «Грани творчества» (1977), «Время светлой судьбы: Записки научного работника» (1978) [3:29].

Евней Арстанович Букетов ушел в расцвете творческих сил (1983 г.) на 58-м году жизни, так и не осуществив многих своих творческих замыслов.

В 1985 году установлена мемориальная доска на химико-металлургическом институте, где он проработал последние годы жизни. Имя Букетова присвоено Карагандинскому государственному

университету (1991), одной из улиц г.Караганды. У главного корпуса КарГУ установлен памятник Букетову (2006). В Караганде открыт мемориальный музей (2005) [4:57].

3. Работа по тексту в парах «Расскажи мне...»

Задание: проработать в паре составленные вопросы, дать оценку друг другу (по стратегии «Большой палец»).

4. Рефлексия (стратегия «Зона важности»)

Задание: нарисовать свою собственную зону важности, решив для себя, существенна ли информация сегодняшнего занятия. Если материал существенен, то рассмотреть степень его важности и отметить его в соответствующем месте в Зоне Важности. Объясните свой выбор.

Литература:

1. Назарбаев Н.А., Послание Президента народу Казахстана, октябрь 2018 года
2. Попов Ю.Г., Их помнит Сарыарка. – Алматы, 1989.
3. Попов Ю.Г., Под небом Каркаралы. – Кемерово, 2009.
4. Попов Ю.Г., Творцы и свидетели историй Каркаралинска. – Караганда, 2014.
5. Хавин А., Знатные люди Караганды. – Углетехиздат, 1947.

ҚАСИЕТТІ «АРАСАН-ҚОРАСАН» БАБАЛАР ҚОРЫҒЫ

*Искакова Х.Р.
ғылыми жетекшісі Тулекова М.К.
тарих ғ.д., ҚазҰПУ,
«Жангелдин атындағы орта мектеп
Қараарша бастауыш мектебімен» КММ
Алматы облысы*

Рухани жаңғыру тек бүгін басталатын жұмысы емес. Біз Тәуелсіздік кезеңінде бұл бағытта бірнеше ауқымды іс атқардық. 2004 жылы «Мәдени мұра» бағдарламасы аясында Қазақстан аумағындағы тарихи – мәдени ескерткіштер мен нысандарды жаңғырттық.

2013 жылы «Халық – тарих толқынында» бағдарламасы арқылы әлемнің ең белді архивтерінен төл тарихымызға қатысты құжаттарды жүйелі түрде жинап, зерттедік.

Туған жерге, оның мәдениеті мен салт-дәстүрлеріне айырықша атсалысу – шынайы патриотизмнің маңызды көріністерінің бірі. Елбасы «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласында туған жерге қатысты келелі ойлар айтты. Елбасының бастамасын қазақстандықтар, оның ішінде ұстаздар қауымы жылы қабылдап, оны жүзеге асыруда барын салудамыз.

«Туған жер» бағдарламасы жалпыұлттық патриотизмнің нағыз өзегіне айналады. Туған жерге деген сүйіспеншілік туған елге, Қазақстанға деген патриоттық сезімге ұласады. [1:3]

Жергілікті нысандар мен елді мекендерге бағытталған «Туған жер» бағдарламасынан бөлек, біз халықтың санасына одан да маңыздырақ жалпыұлттық қасиетті орындар ұғымын сіңіруіміз керек.

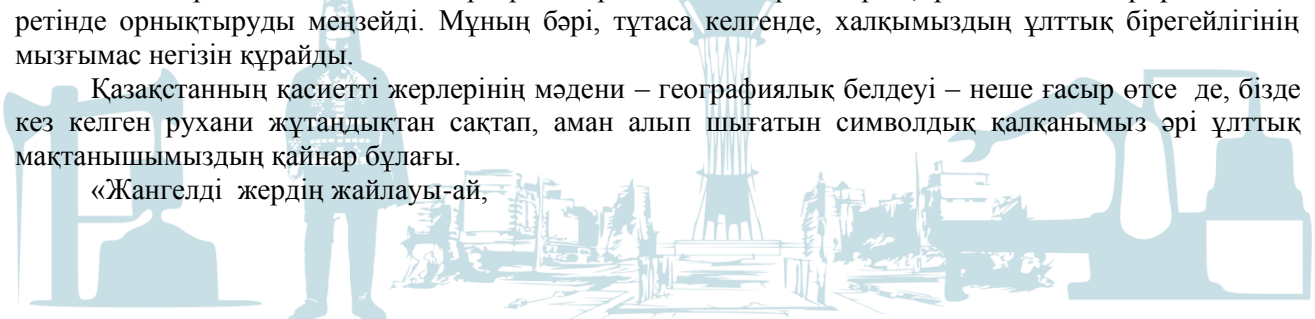
Ол үшін «Қазақстанның қасиетті рухани құндылықтары» немесе «Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы» жобасы керек. Әрбір халықтың, әрбір өркениеттің баршаға ортақ қасиетті жерлері болады, оны сол халықтың әрбір азаматы біледі. [2:4]

Бұл – рухани дәстүрдің басты негіздерінің бірі. Біз тарихымызда осынау көркем, рухани, кастерлі жерлеріміздің біртұтас желісін бұрын – соңды жасаған емеспіз.

Идеяның түпкі төркіні Ұлытау төріндегі жәдігерлер кешенін, Қожа Ахмет Ясауи мавзолейін, Тараздың ежелгі ескерткіштерін, Бекет ата кесенесін, Алтайдағы көне қорымдар мен Жетісудың киелі мекендерін және басқа да жерлерді өзара сабақтастыра отырып, ұлт жадында біртұтас кешен ретінде орнықтыруды меңзейді. Мұның бәрі, тұтаса келгенде, халқымыздың ұлттық бірегейлігінің мызғымас негізін құрайды.

Қазақстанның қасиетті жерлерінің мәдени – географиялық белдеуі – неше ғасыр өтсе де, бізде кез келген рухани жұтандықтан сақтап, аман алып шығатын символдық қалқанымыз әрі ұлттық мақтанышымыздың қайнар бұлағы.

«Жангелді жердің жайлауы-ай,

Өмірдің бар ма байлауы-ай», - деп жырға қосқандай жазиралы мекенімізге айналған, Жангелді жері тарихи кезеңде талай тағылымды зерделеді. Жат жұртша тағдыр тәлкегін көрген бауырласқа, қандасқа құшағын жайып пана болды. Мұндағы татулық салт-дәстүр, жан сергектігі де ерекше.

Ауылымызда Бұғымүйіз және Бесмойнақ деген таудан келетін екі өзен бар. Бұрын ол Қопаға дейін барып қосылатын болған. 1909 жылы Сергей Минин деген кісі 30 отбасы орыстарды көшіріп алып келген. Орыстар егін мен ағаш егіп, жағдайлары жақсарған соң, ауылдарын әлгі Сергейдің атымен Сергеевка деп атапты. Ал жергілікті халық көшпелі болғандықтан, бір ауылда тұрақтап отырмаған. 1932 жылғы халық қатты қырылған ашаршылықта тірі қалғандарын күштеп алып келіп, Сергеевкаға қоныстандырады. Осы жылы ауылға Әліби Жангелдин келеді. Колхоздың мән-мағынасын халыққа түсіндіреді. Ол кеткен соң, тұрғындар құрылған колхозды Ә. Жангелдиннің атына беруді ұйғарады. 1922 жылы Ащықайнар деген жерде алғашқы мектеп ашылады. Кейін ол мектепті осы Бесмойнаққа көшіреді. Қазір аталмыш ауылдағы мектеп Ә.Жангелдиннің атында. Соғыс жылдары Алматыдағы зауыттарға жұмысшы күші жетіспей, орыстар көшіп кетеді. Содан бері ауылда қазақтар тұрып жатыр.

Тәуелсіздік алғаннан кейін бұрнағы тарихи атауы берілген. Ауыл жоғарыда айтып өткен екі өзеннің атымен аталған. Бұл атау ұзақ болған соң, үлкен өзенге Бесмойнақтың аты таңдалынған. Тау аңғарындағы ауылда ескі үйлер жоқ. Жаңа мектеп пен балабақша салынған. Найманбай батыр ұрпақтары да осы ауылда тұрады.

Ақын Ілияс Жансүгіров Бұғымүйіз – Бесмойнақ жайлауына баға жетпес сөз қалдырды. Өз сөзінде «Жамбыл жырлары Бұғымүйіз–Бесмойнақ жайлауының гүлдеріндей алуан түрлі, хош иісі күншілік жерден аңқып тұрады», – деген екен.

Жалпы, біздің елімізде көрікті әрі шипалы жерлер, минералды заттарға бай, әлі тарихы ашылмай, зерттелмей жатқан жерлер көп. Сондай шипалы суы бар киелі бұлақ-біздің ауылымызда орналасқан «Арасан-Қорасан» бабалар қорығы.

Алматы облысы Жамбыл ауданы Бесмойнақ ауылындағы «Арасан-Ата» емдік су қоймасының жол картасы

Арасан (Жаманты) минералды суы – Алматының батысында 135 км, Сергеевка селосының солтүстік батысында 17 км жердегі бұлақтар. Теңіз бетінен 1620 м биіктікте. Жергілікті халық «Қайнар арасан» деп атайды. Бұл шипалы, жылы сулы (17 – 28⁰С) бұлақтар Жаманты өзенінің аңғарын кесіп өтетін, беті борпылдақ шөгінді жыныстармен жабылған тектоникалық жарықтардан шығып жатыр. Төрт бұлақтың әрқайсысы тәулігіне 860 л-ден 7800 л-ге дейін су береді. Судың минералдылығы 0,4 г/л. Су құрамында едәуір мөлшерде сульфат, гидрокарбонат, кальций, натрий және денсаулыққа пайдалы микроэлементтер бар. [3:249]

Бұл шипалы бұлақты ел ерте кезден емдік қасиетін біліп, пайдаланған. Бұл судың аяқ, қол, нерв т.б. ауруларына шипалық қасиеті анықталған. Ол туралы Қазбек бек Тауасарұлының «Түп тұқияннан өзіме дейін» деп аталатын кітабында сонау жоңғар-қалмақ шапқыншылығында жараланған қазақ сарбаздары осы бұлаққа келіп емделгенін жазған, ол кезде бұл бұлақты «Алым бұлағы» деп атапты. Бұл шипалы бұлақтың атағы күллі Қазақстанға, тіпті бұрынғы ТМД елдеріне де мәлім болған. Куәлердің айтуынша, Ресейден, Украинадан, Қырғыз, Өзбек елдерінен шипа іздеп келіп, сауығып қайтыпты. Осы бұлақты қамқорлыққа алып, бұлақ көздерін тазалап емделуге келген кісілердің айналыны таза ұстап, ағаштарды сындырмауын қадағалап, оларға ақыл – кеңес беріп отырған Сақпантай деген ата болған. Бүгінгі таңда сол кісінің шөбересі Сақпантаев Қуаныш атасының қызметін жалғастырып, осы бұлақта шырақшылық міндетін атқаруда. Бұлақ басында емделушілерге қолайлы болу үшін жатын орын, асхана салынған. Оған қол ұшын берген кәсіпкер азамат осы шипалы бұлақтың шапағатын көрсе керек.

Арасан – Қорасан суының құрамы

Жазушы Есболат Айдабосынның осы өлкенің шипалық қасиетіне арналған «Арасан» атты эссесі бар. Шипалы бұлаққа арнайы зерттеулер жүргізіліп, оның жүйке, аяқ пен қолдың қақсауы, бүйрек пен жүрек ауруларына ем екендігі анықталған.[4 :202]

Сонымен бірге шипалы бұлақ басына барып, сәби сүйгісі келген келіншектер көп ұзамай құрсақ көтеріп, ана атанған жағдайлар жиі айтылады. Түсіп-шығу жолы мен судың және табиғаттың, сенімнің әсерінен тілек қабыл болып жатуы мүмкін. Әйтеуір, «Арасанға түнеп жүріп көтерген балам еді» дегенді біз жақтан жиі кезіктіруге болады.

Негізі «Арасан» сөзі шипалы су дегенді білдіреді. Қазақ жерінде ондай орындар көп. Қапал арасан, Алма арасан, Ыстық арасан сынды шипалы жерлердің аты секілді, біздің бұлақтардың да емдік мәніне қарай Арасан деген ел арасындағы дәрежесі болған. Ал Қорасан деген қыстау қораларына жақын бұлақтары. Арасанға ұйқастыру үшін солай аталған. Жаздың ыстық кезінде тау қойнауына, шипалы бұлаққа 120-ға жуық адам келеді. Ел арасында судың киесі мен иесі бар деген ұғым қалыптасқан. «Жылы су хауызының бас жағында тәжді жылан бар, ал тауда киелі түйе жүреді» дегенге халық сенеді. Тәжді жыланды көрген адам сырқатынан айығады, боталы түйе көрсе де жолы ашылады деп жатады. Сондықтан келушілер бұл аймақтың аң-құсына тиіспейді. Арасанға қатысты аңыздың шығуы осы аймақты таза ұстап, табиғатты аялау мақсатында туған деп есептеймін. [4:209]

«Егер Арасанға қатысты аңыздарды жинақтайтын болсақ, оның өзі де айтарлықтай әдеби мұра болар еді. Қыста суының алыстан буы бұрқырап көрініп жатады. Суы қатпайды. Тауда кішкене үңгір бар. Енді мұсылман болған соң, бір жерге намаз оқу керек қой. Сол үңгірді мешітке айналдырған болу керек. Тастарында қола дәуірінде өмір сүрген тайпалардың салған суреттері бар. Демек, қола дәуірінде де адамдар сол жерді білген», - деп тарихшы өзі білетін ақпараттармен бөлісті. Бұл аймақтағы орта ғасыр дәуірінің археологиялық ескерткіштер кешенін өлкетанушы В.В.Сараев ашқан. Суықтөбе жанының солтүстік баурайындағы кешенді 2005 жылы А.Х.Марғұлан атындағы Археология институтының Алматы барлау экспедициясы зерттеген болатын.

Шынында да рухани жаңғыруды табиғаттан, туған жерден бастау керек, себебі, біздің қазақтың көшпелі мәдениетіне адамгершілік межесімен қарайтын болсақ, өте жоғары болғандығын көруге болады. Көштің өзіне күл қалдырмай, қоқысын шығарып, төрт түлік малының иесі мен киесін жадында ұстаған. Қазақтың осы мінезін біз, шынында да ұрпақ санасында жаңғыртуымыз керек.

«Жер жанаты – Жетісу» аталған Алматы облысының табиғаты баршамызға белгілі. Тянь-Шань тауының сілемдерінен бастау алатын жеті өзен – Іле, Қаратал, Ақсу, Шу, Лепсі, Тентек және Көксу өзендері. Жалғасын тапқан таулары Іле Алатау, Үшқоңыр, Қастек, Бұғымүйіз, Бесмойнақ, Арасан шипалы сулары, табиғатты әрі әрлендіріп, одан әрі асқақтата түседі.

Осындай емдік қасиеті бар киелі жерлерді ел игілігіне жаратсақ, игілікті істерге көмектесетін азаматтар қолдау көрсетсе, ауылымыз үшін де, еліміз үшін де нұр үстіне нұр болар еді.

Елбасымыздың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты Жолдауында «Туған жер» бағдарламасын іске асыру барысында тарихи орындарға ерекше назар аудару мақсатында «Арасан-Қорасан» бабалар қорығын жандандыру жұмыстары жүзеге асырылса деген арман-тілегіміз бар.

Әдебиеттер:

1. ҚР президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» Жолдауы 13 сәуір 2017 жыл
2. Жамбыл аудандық қоғамдық-саяси, әлеуметтік экономикалық басылым «Атамекен» -2017 -№38
3. Қазақ Совет энциклопедиясы. –1974. –4-том. –Б. 249
4. Айдабосын Е., Сүлікқара. «Толғанай Т» –Алматы, 2017

АЗАТТЫҚ ТАҢЫН АҢСАҒАН АЛАШ АРЫСТАРЫ

(Базарбай Махетов- Мәметов)

Кабышев Т.К.

*«К.Ушинский атындағы
орта мектебі мектепке дейінгі
шағын орталығы» КММ,
Алматы облысы, Сарқан ауданы*

«Ұлы тұлғаларын білмейінше бірде-бір дәуірді дұрыстап тану мүмкін емес. Адам тарихының айнасынан біз тарих көшінің жүрісін ғана аңдап қоймаймыз, оның рухын, тынысын сезінеміз. Алаштың басты мақсаты қазақ қоғамын бірте-бірте өзгертіп, заманға бейімдеу еді. Алаш орыстары бізге мемлекеттік идеясын ту етіп көтеруді табыстап кетті. Тарихтың қай кезеңінде болсын, олар өз ұлтының бетке ұстар мақтанышы болып келген», - деді Н.Ә.Назарбаев

«Алаш» - осы төрт-ақ әріптен құралған мазмұны терең елеулі сөз былай қарасаң айтуға оңай. Алайда, осы сөздің астарында қисапсыз қасіреттер, ұлты үшін құрбан болған қазақ зиялыларының қиын тағдырлары, қазақ халқының тарихы жатыр. Иә, «Алаш» сөзі- киелі ұғым. Алаш - Қазақстанның «Мәңгілік ел» ел мұратын саясат пен руханият тұрғысынан айқындаған, айшықтаған кезең атауы. Алаш- Қазақ елінің мемлекет құру тәжірибесі мен мемлекетшілік мүддесінің үзілмеген арқауы. Алаш –Тәуелсіздік жылдары Қазақстан Республикасының батыл да бастамашыл білік пен парасат, білім мен жауапкершілік тарихына қараған айнасы.

1803 - 1917 жылдары Қазан қаласы Қазандық білім округінің орталығы болып, оған орта және төменгі Поволжье губерниялары кірді. Қазан білім округінің инспекторлары сонымен қатар осы округке қарасты қазақ білім ошақтарын да назарында ұстады. Қазан университеті мен Қазан ветеринариялық институтында XIX ғасырмен XX ғасырдың басында көптеген қазақ студенттері білім алды. Олардың біразы кейін көрнекті ғалым, мемлекет және қоғам қайраткерлері болды. Солардың қатарында Базарбай Мәметов, Ували Таначев, Махмуд Чултуров, Мұхамеджан Қарабаев, Шафқат Бекмұхамедов, Әбубәкір Алдияров, Мұхаммед-Қазы Чутаев және көптегендері болды. Қазанда білім алған қазақ тұлғалары қазақ зиялыларының белді ортасын құрап, Қазақстанның ғылыми, мәдени және саяси-қоғамдық өмірінде айрықша із қалдырды. Аты тең дәрежесінде ардақталмай, туған ұлтына терең таныстырылмаған Алаштың бір арысы – Махетов – Мәметов Базарбай.

1988 жылы тамыз айында Жетісу губерниясы, Лепсі уезі, қазіргі Көктерек болысы (бұрынғы Балқаш-Лепсі болысы) Шілікті жайлауында руы Садыр, Асипов Мәметтің кедей отбасында дүниеге келген. 1898 жылы жасы онға толғанда ата-анасы Верный ерлер гимназиясының пансионна қазына қаржысы арқылы білім алуға тапсырады. 1900 жылы пансионның дайындық курсынан соң емтиханнан өтіп, гимназияның төменгі эзирлік класына қабылданып, 1911 жылы аяқтап шығады. Білімін жалғамақ болып, Семиреченск әскери губернаторынан стипендия тағайындауын өтінеді, бірақ қолдау таппай сол жылғы маусым айында Ташкент қаласына кетеді. Бұнда келген соң да Түркістан генерал – губернаторына өтінішпен кіреді. Бірақ нәтиже болмайды. [1:29]

Білімін ары қарай жалғастыра алмай және туған ел-жұрттан жырақта, ешбір таныссыз, күн көрістің өзі қиындыққа соғады. Енді амалдап нан тауып жеудің қамын ғана ойлап бір қызметке орналасуды ойластырып, осы мақсатпен жүргенде кездейсоқ Ташкент қаласына келе қалған танысы Тынышпаевқа жолығады. Ол өз тарапынан Ұлы князь Константин Константиновтың канцелярия меңгерушісі - сол тұста Ташкентте айдауда жүрген полковник Беловпен таныстырып, одан көмек өтініп, егер мүмкіндік болса жұмыс тауып беруін сұрайды. Базарбай Мәметовтың жағдайымен танысқан соң ол кісі Ұлы князға материалдық көмек сұрап жолыққанын жөн көріп, өзі де қолқабыс көрсететінін айтады. Ұлы княздің жеке қабылдауында болып, өтініші өтіп, оған бір жыл көлемінде

айына 20 сом стипендия тағайындалады. [2:143] Бірақ, бір жыл өткен соң баяғы таршылыққа қайта тап болады. Бұл тығырықтан шығуға Түркістан студенттер жерлестігі мен азамат Тынышпаев қол ұштарын берген еді. Жазды күндері қызмет жасап ақша тауып, сонымен қатар қыс айларында жалданып сабақ беріп, осының арқасында университет төлемақысын төлеген.

1917 жылы 21-26 шілде аралығында Орынбор қаласында өткен 1-Жалпықазақ съезіне Жетісу облысының өкілдері қатарында қатысты. Съезд Мәметовті Бүкілресейлік Құрылтай жиналысының депутаттығына Жетісу облысынан кандидат ретінде тізімге енгізді, әрі Бүкілресейлік мұсылмандар кеңесіне (Шура-и-исламға) өкіл етіп сайлады. 1917 жылы 5-13 желтоқсанда Орынборда өткен Екінші жалпықазақ съезінде Кеңеске 8 адамның бірі болып тікелей Алашорда үкіметіне мүшелікке өткен. Екінші жалпықазақ съезінің шешімімен 1918 жылы 25 маусымда Алашорда үкіметінің төрағасы Ә. Бөкейханов халық милициясын құру туралы қаулыға қол қояды. Осы қаулыны жүзеге асыру мақсатымен Семей қаласында капитан Х. Тоқтамышов басқарған 1-Алаш полкін ұйымдастыруға Алаш басшылары Х. Ғаббасов, М. Тынышпаев, А. Тұрлыбаевтармен бірге Мәметов те белсене араласты. 1918 жылы 10-31 тамызда Лепсіде өткен Жетісу облысының Екінші қазақ съезінде жергілікті Кеңес мүшелігіне сайланады. [3:160]

Алаш әскерін жасақтау, ашаршылыққа ұшыраған халыққа көмек ұйымдастыру ісімен айналысты. 1918 жылы 10-31 тамызда Алашорданың Лепсіде өткен Жетісу облыс съезінде оның кеңесінің мүшелігіне сайланды. 1919 жылы Колчак үкіметі тарапынан большевиктермен қатысы бар деген желеумен қысымға алынған. Жетісуда Кеңес өкіметі орнаған соң да саяси қуғын-сүргінге ұшырап, 1928 жылы отбасымен түрмеге қамалды. 1931 ж. Саратовқа жер аударылды. Өмірінің соңына дейін Саратовта, Қарақалпақстанда, Жамбыл мен Талдықорған облыстарында әртүрлі қызметтер атқарған. 1946 жылы қайтыс болған [4:122].

Кеңес Одағы Жоғарғы Кеңесінің 1989 жылғы 16 қаңтардағы Жарлығының 1-бабына сәйкес «30-40 жылдар мен 50-ші жылдардың басында қуғын-сүргінге ұшырағандар мен құрбандарына байланысты әділдік орнатуға толықтыру іс-шаралары» негізге алынып, 1989 жылы 6 сәуірде Мәметов Базарбай ақталды. [5:26] Қазақ елі өз тәуелсіздігінің арайлы ақ таңын жиырма бесінші жылы қарсы алған болатын. Әрине, ширек ғасыр, дегенмен аз уақыт болса да біздің бағындырған белестеріміз бен орындаған арман-мақсаттарымыз әлем таңғалардай. Біз үшін ата-бабаларымыздың жанымен келген киелі тәуелсіздік мерекесі айтулы күн. Бұл айтулы күн оңайлықпен келген жоқ. Өткен ғасырдың басында жеке ел, мемлекет боламыз деген Алаш зиялылары аңсаған армандарына жете алмай арманда кетті. Алаш зиялылары тұңғыш ұлттық идея көтеріп, тұңғыш партия, үкімет құрып мемлекеттіліктің алғы шартын жасап кетті.

Кешегі Алаш идеясы-бүгінгі Тәуелсіз Қазақстан! Қазақстан бүгінде егеменді ел болып дүние жүзіне танылуына сол кезеңдердегі Алаш зиялыларының да еңбегі зор еді. Біздің отанымыз - егеменді тәуелсіз Қазақстан Республикасы. Тарих бізге тәуелсіздікті тарту етті. Еліміз егемендік алып бір кездегі Алаш арыстарының арманы 80 жылдай уақыттан кейін орындалып қазақ елі бүкіл дүниежүзі таныған іргелі үлкен мемлекеттің біріне айналды. Еліміздің өткенінен сабақ ала отырып, бүгінгі жаңаруларда жаңылыспауға тиіспіз. Енді біздің парызымыз - ұлттық рәміздерді қастерлеу, тәуелсіз мемлекетімізді өркениетті елдер қатарына қосу, мәдениеттің биік шыңына көтерілу.

Туған өлке төсіндегі тылсым табиғат пен тамыры терең тарихты, шаруашылық пен саясатты, мәдениет пен тұрғындардың тіршілік ету әрекетін қосып, адамға ауқымды білім мен тәрбие беретін өлкетану, мәселе ретінде өзінің өзектілігін жойған емес. Бұл ретте, біздер де бай өлкенің кешегі көрінісі мен бүгінгі бейнесін жастарға насихаттаудан еш танбаймыз.

Қорыта айтқанда, туған өлкенің, жергілікті жердің тіпті, аймақтың өз ерекшеліктерін, ұлы тұлғаларын, табиғатын, тарихын, халқы мен тұрмысын сипаттайтын факторларды зерттеп, туған өлке азаматтарын танымал ету оны жас ұрпақ тәрбиесінде пайдалану өзінің маңыздылығын ешқашан жоймақ емес. Өлкетану жұмыстары тұлғаның дүниеге деген дұрыс көзқарасын қалыптастыру мен сенімін нығайтуға негіз болады.

Әдебиеттер:

1. Әбдешев М., “Алаш Орда” министрлігі/ Министры “Алаш Орды” – Алматы, 2008. – 114б.
2. Төлелберген Б., Мәңгі жас – Алаш идеясы. – Алматы: Алматы баспа үйі, 2008. – Б.142-143
3. Мәметов Базарбай, // Тілешов Е., Қамзабекұлы Д., Алаш қозғалысы. – Алматы: Сардар, 2014. – Б.301

4. Құраст. Ғ.Әнес., С.Смағұлова., Алаш. Алашорда: энциклопедия /– Алматы: «Арыс» баспасы, 2009. – Б.239
5. Нұрпейіс К., Жетісулық алаш қайраткерлері // Қазақ тарихы. – 2006. – №2 . – Б.59

БЕКТАУ АТА ҮҢГІРІ

Калкина А.Ж.

*А.Ермеков атындағы жалпы білім беру мектебі
базасындағы тірек мектебі (ресурстық орталық)*

Ақадыр кенті

«Туған жердің жері де көрікті, елі де сүйікті», «Туған жер – тұғырың» дейді тағы халық даналығы. Жалпы туған жер туралы, оның қадір – қасиеті жайында айтып тауыса алмастай боласың. Отанды сүюдің іргетасы алдымен туған жерге деген сүйіспеншіліктен қаланады. Кіндік қаның тамып, кіндік бауың кесілген, туып-өскен жер әрбір адам үшін қастерлі де қасиетті. «Туған жердей жер болмас, туған елдей ел болмас», «Туған жер — тұғырың, туған ел — қыдырың» деген ұлағатты сөздер Отан-Ананың қаншалықты киелі екенін білдіреді. Бүгінгі таңда «Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында «Туған жер» жобасын іске асырып жатырмыз. Туған жердің тарихи маңызы бар, қасиетті жерлерін оқушыларға таныстырып олардың бойында патриоттық сезім қалыптастыру мақсатында жұмыстар жүргізіледі.

Мен бүгінгі күні Қарағанды облысы Балхаш қаласы маңында орналасқан Бектау ата жеріне тоқталғым келіп отыр.

Жұмбағы көп, сыры беймәлім **Бектау ата** кереметінің ең күштісі Әулие тас үңгірі. Осы үңгірге байланысты таудың өзін де қазақ «Әулие» деп атайды, Бектау ата дегеннен көрі Әулие сөзін көбірек қолданады. Бектау атаны республикалық маңызды қасиетті нысандардың қатарына қосылған. Бектау ата мезозой дәуірінің соңына қарай жер бетіне шығып қалған жанар тау ма деген ойлар да айтылады, себебі, жер бетіне балқыған гранит болып шыққаны, бірақ атқыламағаны жанартауға ұқсас. Егер сіз Балқаштан Қарағандыға қарай шықсаңыз, тура 70 шақырымнан кейін, жолдың оң қапталынан жазық далала Бектау ата тауын көресіз. Етек жеңі жып-жинақы тау оңтүстік-шығыстан солтүстік-батысқа қарай жеті шақырымға созылып жатыр, ені 3 шақырым болар. Бектау атаның ең биік шыңы 1215 метр болады. Ертеде «емел» деп аталса керек, осыған қарап орыстар «седло» дейді. Бектау атаның солтүстік беткейін қазақ сол жердегі бұлақтың атымен Беттерек деп атайды. Одан әрі Сарыөлең, Шеттерек деген жерлер бар. Одан әрі Ұраңқай аталатын шоқы бар. Бектау атаның биіктерінің ішінде Қоңырқұлжа мен Сарықұлжа ерекше, осы екеуінің ортасындағы асу Апар асу аталады. Сарықұлжа мен Бектау атаның өзге биіктерін Құбылтай өзегінің аңғары бөліп тұр. Бектау атаның беткейлері тік, жылтыр көкшіл тасты, төбесі үшкірлеу келеді. Бектау атаның табиғаты да керемет, оны шөл даланың ортасындағы оазис деуге келеді. Тау шатқалдарында орман- тоғайлар, емдік шимпалы сулары бар бұлақтар көп. Әр жерде тас бетінен көлшіктерді көресіз. Бұл жерде биолог ғалымдар өсімдіктің сирек кездесетін 40- тан аса, ал Қызыл кітапқа енген 8 -і бар дейді, соның ішінде Бектау атымен аталатын да өсімдіктер бар. Тауды некен-саяқ елік, қарақұйрық, арқар мекендейді, өкінішке қарай соңғы кезде, бірнеше өрттен кейін таудың өсімдігі де, аңы да жұтап кетті. Осынау табиғаттың керемет сиын адамдардың күтуі керек-ақ. Әулие тас Бектау ата кереметінің ең күштісі Әулие тас үңгірі. Осы үңгірге байланысты таудың өзін де қазақ «Әулие» деп атайды, Бектау ата дегеннен көрі Әулие сөзін көбірек қолданады. Енді біз Бектау ата тауының батыс жағында орналасқан Әулие тас үңгіріне тоқтайық. Бектау атаның негізгі шыңына оңтүстік-батыс жағынан өрлейсіз. Алдымен таудың етегінде, үңгірге баратын соқпақ жолдың басында, жайқалған көктерек тоғай жанында «Қыз әулие» деген үшкіл келген қасиетті тасқа келесіз. Егер сіз тауды қиялап жүрсеңіз теңіз деңгейінен 600 метрде үңгірдің кірер аузына келесіз. Кіре берісі ұзындығы 7, ені 5 метр болатын тегіс алаңша. Әулие тасқа кіре бергенде үңгірдің ауызының біктігі 3 метрдей, одан кейін сәл аласара береді. Үңгірдің ені де тарыла түседі, әуел баста 1,5 метр, кейін 1 метрдей. Үңгірдің ішіне кіргеннен кейін тас дәлізбен, тегіс жермен 15 метрдей жүресіз, одан кейін аздап төмен қарай көлбеу. 30 метр жүрген соң алдыңыздан көлшік шығады. Суы мөп-мөлдір, тастай суық, тұщы. Су бетінің деңгейі әрдайым бір қалыпты: не жоғары көтерілмейді, не төмен түспейді. Үңгірдің жалпы ұзындығы 50 метрдей болар. Егер сіз Әулиенің қарсы бетінен шықсаңыз, ол жақтан үңгірге кіретін екінші ауызды көресіз. Оны қазақ «Үндемес әулие» деп атайды. Үндемес әулие ас үй сияқты шағындау бөлме, ортасында тастан жасалған сәкі бар. Қазіргі күні Бектау атаны білетін, үңгірдің екі аузынан хабардар адамдар, көбінесе

туристер, сол жерде ас ішіп отырады екен. Әулие тас үлкен үңгірінің кіре берісінің оң жағында – «шокпар тас» аталатын үлкен жақпар тас тұр. Үңгірден 250 метр төменірек бір құрылыстың ірге тасы, қирандылары жатыр. Жергілікті ел оны «Әулиенің шошаласы» деп атайды. Шошала ерте заманның құрылысына ұсқайды, қирандылары оның біраз ғасырлар тұрғанын көрсетеді. Сөз жоқ Бектау ата әсем табиғатымен де, одан бөлек тылсым құбылыстарымен де ерекше қасиетті жер. Қасиеттілік негізі Бектау атаның қасиеттілігі оның шөл даланың ортасында орналасқан оазистік жағдайында. Астана мен Алматы сияқты ірі мегаполистердің басын қосатын күре жолдың бойындағы қасиетті аймақ.

Тағылымды туған жерге тағзым етіп түлету – перзенттік парызымыз. Ұлттық бірегейлік темірқазығы саналатын «Туған жер» жобасы патриоттық тәрбиенің негізгі өзегі болмақ. Ұлы дала өркениетіне өрнектеп жол салған жобада ұлттық дара қасиеттеріміздің жоғалмауы, жаңғырып жоғарлауы қарастырылған. Ұлттық бірегей сана-сезімге ұлттық игі мүдделер арқылы әсер ететіні ақиқат. Сол себепті жас ұрпаққа ұлттық патриоттық сезімдерін ояту мақсатында осындай қасиетті, тарихи жерлермен таныстыруымыз керек.

Әдебиеттер:

1. Қазақ энциклопедиясы. 1998 ж
2. Сәденов, Қ. Бектібек әулие Қ. Сәденов // Балқаш өңірі. -1994. -19 қараша.

«РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ» ЖӘНЕ «МӘНГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫ НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРҒА ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ

*Куанбаева А.А.
№ 36 ЖББОМ
Қарағанды қаласы*

«Мәңгілік Ел» болуға қадам басқан тәуелсіз Қазақстанның ендігі жаһандану алдында ұлт ретінде жойылып кетпеуі үшін ұлттық кодын сақтаған, терең білімді, бәсекеге қабілетті, ұлттық құндылықтарын бойына сіңірген ақыл-ойы кемел тұлға болуына маңыз береді. Елбасы Н.Ә.Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласында тарихтың өткеніне көз жүгіртіп, жаңа тарихи кезеңдерге жан-жақты баға бере отырып, рухани жаңғыру арқылы болашаққа деген өзінің парасатты пікірлері мен көзқарасын білдірді. «Екі дәуір түйіскен өліара шақта Қазақстанға түбегейлі жаңғыру және жаңа идеялар арқылы болашағын баянды ете түсудің теңдессіз тарихи мүмкіндігі беріліп отыр... Мен барша қазақстандықтар, әсіресе, жас ұрпақ жаңғыру жөніндегі осынау ұсыныстардың маңызын терең түсінеді деп сенемін. Жаңа жағдайда жаңғыруға деген ішкі ұмтылыс – біздің дамуымыздың ең басты қағидасы», - деп ел келешегіне үміт артады. Елбасымыз бүкіл қазақ халқы ежелден армандаған мақсатты, яғни ұлттық жаңғыруды қолға алып, бұл рухани жаңғырудың жолын көрсетіп қана қоймай, оны жүзеге асырудың нақты бағыт-бағдарын да ұсынды.

Адам баласының мемлекет пен ұлт алдындағы қызметі ең алдымен туған жерге деген құрметінен басталатынын Елбасы былайша жеткізді: «Патриотизмнің ең жақсы үлгісі орта мектепте туған жердің тарихын оқудан көрініс тапса игі. Туған жердің әрбір сайы мен қырқасы, тауы мен өзені тарихтан сыр шертеді. Әрбір жер атауының төркіні туралы талай-талай аңыздар мен әңгімелер бар. Әрбір өлкенің халқына суықта пана, ыстықта сая болған, есімдері ел есінде сақталған біртуар перзенттері бар. Осының бәрін жас ұрпақ біліп өсуге тиіс» [1, 2].

Тарихымызды терең зерттеп, оның тәжірибиесінен тағлым алу Қазақстанда патриотизм қалыптастырудың, Отанның лайықты азаматтарын тәрбиелеудің басты шарттарының бірі», деп тарихи таным мен ұлттық патриотизмге тәрбиелеудегі музейлердің танымдық ағартушылық пәрменін ерекше атап көрсеткен [3]. Жас ұрпаққа берер тәлімі мен маңызы зор мұражайтаным жобасын жүзеге асыруда Қарағанды қаласындағы №36 жалпы білім беретін орта мектепте 24 қазан 2005 жылы тарихи өлкетану мектепішілік музей тәжірибесін атауға болады. Музейдің ашылуы БАҚ құралдарында кеңінен жарияланды. Оқушылардың мектепішілік тарихи-өлкетану музейіне қызығушылығын, музей қызметі арқылы әлеуметтік белсенділігін арттыру, үйірме мүшелерін өлкетану іздестіру-зерттеу жұмыстары негізінде азаматтық патриоттық тәрбиеге баулу мақсатында ашылған музей бес жылдай өз қызметін жалғастыруда.

Оқушылардың рухани дамуының мәселелерін шешуіне өзінің үлесін қосатын, музей ісінің деңгейінің көтерілуі ғылыми ізденіссіз мүмкін емес. Мұражай «Алтын – ұя мектебім», «Қазыналы, құтты өлке - Қарағанды» блоктары бойынша оқушылар мен мұғалімдердің зерттеу жұмыстарымен ұйымдастырылған. «Алтын – ұя мектебім» бөлігінде, мектеп тарихы, мектептің бұрынғы басшылары, ұстаздары, ардагер ұстаздар бұрышы бар. Мектебіміздің танымал тұлғалары, мектептегі спорт шеберлері, оқу үздіктері туралы ақпараттар жинақталған.

Музейде өлкетану бағытында түрлі шаралар ұйымдастырылып тұрады. Мектеп сайтында арнайы вебпарақшада музей қызметі жарияланады. Музейге келген қонақтар туралы деректер, өткізілген іс-шаралар жүйелі түрде БАҚ беттерінде жариялануда. «Рухани жаңғыру» және «Мәңгілік Ел» идеясы негізінде оқушыларға патриоттық тәрбие беруде төмендегідей іс-шараларды ұсынамыз.

«Музейге сый» акциялары жыл сайын ұйымдастырылып, мектеп музейдің негізгі қоры бағалы экспонаттармен толықтырылуда. Алдыңғы оқу жылында бастауыш сынып оқушылары мен ата-аналары осы акция аясында «Беғазы-Дәндібай мәдениеті» мен Қарқаралыдағы «Құнанбай қажы мешітінің» макеттерін музейге тарту етсе, биылғы жылы «Қарағанды қаласының ескерткіштері» тақырыбында үстелге арналған күнтізбе, «Қарағанды өлкесінің тау-шыңдары» тақырыбында альбом, «Қарағандылық өнім» муляж, «Түлектер» мектеп түлектері туралы деректер, фотолар жинақтап арнайы кітап (А-3 форматта) шығарды.

«Тұлғатану» жобасы бойынша мемлекет, әдебиет, өнер, ғылым қайраткерлерімен, соғыс және еңбек ардагерлерімен, қоғам қайраткерлерімен кездесулер, зерттеулер жүргізіледі. Музей белсенділері мұражайда өтетін түрлі іс-шараларда гид жұмысы, баяндама, тренинг, презентация қорғайды. Осы аралықта төмендегідей кездесулер мен іс-шаралар ұйымдастырылды:

- 2015ж. Мүсінші, Қарағандының Құрметті азаматы - А.Билықтың отбасымен кездесу, мұражай сағаты;

- 2016ж. «Тәуелсіздік тұлғалары» атты кездесуге Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері Қасымбек Медиұлы Медиев, «Ғасыр адамы», «Ғасыр ғұламасы» Темірғали Көкетаев шақырылды;

- 2017ж. 1 желтоқсан Президент күні қарсаңында, Н.Ә.Назарбаевтың үзеңгілес досы, Қарағанды, Теміртау қаласының құрметті азаматы, құрметті металлург Қуаныш Омашевпен кездесу ұйымдастырылды;

- «Тәуелсіз елдің батыры, тұлға тағылымы» атты ҚР Ұлттық Қауіпсіздік Комитетінің Теңіз шекара қызметінің запастағы офицері, жерлесіміз контр адмирал – Әбикеев Кенжеберген Қабышұлымен кездесу өтті.

- 2019ж. айтыскер ақын – Дидар Камиев.

- 2020ж. айтыскер ақын – Айтбай Жұмағұлов.

Құрметті металлург, Елбасының досы - Мүсінші, Қарағандының Құрметті азаматы - Қуаныш Омашевпен кездесу

Мүсінші, Қарағандының Құрметті азаматы - А.Билықтың отбасымен кездесу

24 қазан «Мұражай күні» ерекше аталып өтеді. Биылғы жылы мектепшілік тарихи-өлкетану музейінің ашылуына 5 жыл толуына орай түрлі шаралар жоспарлануда.

«Рухани жаңғыру» бағыттарын негізгі ала отырып бастаған «Жас турист. Жас өлкетанушы» мектепшілік жобасы 2018-2019 оқу жылында басталып, өлкеміздің киелі жерлерін дәріптеу мақсатында өлкедегі тарихи тағлымы мол мұраларды насихаттап, туризмді дамытуға деген оқушылар қызығушылығын туғызу үшін «Өлкенің киелі жерлеріне саяхат» жасалды. Жоба аясында Бұқар жырау кесенесіне, «Қарлаг» мұражайына, Теміртау қаласына, Қарқаралы ауданының тарихи

орындарына оқушылар экскурсияға барды. Экскурсия зерттеулері нәтижесінде түрлі қасиетті адамдар, тұлғалар туралы мағұлмат жинақтайды, видеорепортаж, деректі фильм жасайды;

- материалды талдап, өңдеп, дайын өнімді (газет, журнал, альбом, видео ролик, презентация) шығарды; - дайын өнімдер арқылы қала мектептеріне насихат жүргізетін еріктілер тобының жұмысын жандандырады.

Контр адмирал – Әбикеев Кенжеберген Қабышұлымен кездесу

ҚарМУ тарих және Қазақстан халықтары ассамблеясы кафедрасының ұстаздары

Патриотизмнің ең жақсы үлгісі орта мектепте туған жердің тарихын оқудан көрініс тапса игі. Елбасы жергілікті нысандар мен елді мекендерге бағытталған «Туған жер» бағдарламасынан бөлек, біз халықтың санасына одан да маңыздырақ – жалпыұлттық қасиетті орындар ұғымын сіңіруіміз қажет деп көрсетеді. Ұлттық мүддеміз бен болмысымызды айқындайтын «Рухани жаңғыру» бағдарламасын жалпы білім беретін орта мектеп деңгейінде жүзеге асыруда өлкетану жұмыстарының, мектепшілік музейдің қызметінің орыны ерекше.

Әдебиеттер:

1. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. – //Егемен Қазақстан. 2017, 12 сәуір. – 16 б.
2. Санақұлова Б.Қ. Қазақстан Республикасындағы музей құрылысы мен қызметі (1991-2004 жж.): тар. ғыл-ң. канд. дис. автореф. - Орал, 2006.-30 б
3. 12 сәуір 2017ж. Мемлекет басшысының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы

КРАЕВЕДЕНИЕ НА УРОКАХ ГЕОГРАФИИ В АСПЕКТЕ ТРЕБОВАНИЙ ГОСО И ОБНОВЛЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

*Манатаева Г.М.
КГУ «Школа-гимназия №7 имени С.Сейфуллина»
г.Балхаш*

Любовь к родному краю – основа, на которой только и может осуществляться рост духовной культуры всего общества

Д.С. Лихачев

В проекте модернизации образования главная задача казахстанской образовательной политики сформулирована как обеспечение современного качества образования на основе сохранения его фундаментальности и соответствия актуальным и перспективным потребностям личности, общества и государства. Принципами являются информатизация образования и оптимизация проектного метода обучения, активное использование технологий открытого образования и углубление в школе интеграционных и междисциплинарных программ. Все это соответствует главной задаче образования: формирование человека и гражданина, интегрированного в современное ему общество и нацеленного на совершенствование этого общества.

Решить эти задачи позволяет краеведение. Сегодня, в эпоху IT технологий, в погоне за цифровизацией мы не замечаем окружающий нас мир. Увлекаясь интернет ресурсами и гаджетами дети, подчас забывают о естественном окружающем нас мире. Перед учителем географии всегда стоит задача- научить ребенка видеть красоту родной природы, беречь и любить ее. Если бы урок был на природе, то несомненно зародилось бы стремление к познанию, которое, прежде всего, должно быть направлено на знание природы родного края и его особенностей.

Все начинается с изучения родного края! Учащиеся опираясь на личный опыт на свои наблюдения и кругозор будет открывать себе новые горизонты. Они исследуют мир!

Как учитель географии считаю, что использование краеведческого материала на уроках географии способствует формированию более глубоких и прочных знаний учащихся, помогает детям познать красоту окружающей природы, будит в них творческие силы и ведет к нравственному совершенствованию.

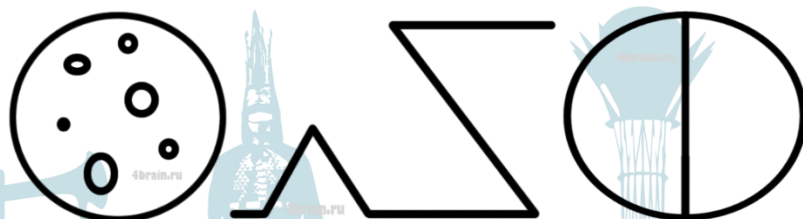
Отличная помощь при сборе материала для уроков географии оказывает проведение краеведческих экскурсий, туристических походов и проведение летних экологических экспедиций по озеру Балхаш, урочищу Бектау Ата и по туранговым зарослям нашего края. Всу это помогает собрать уникальный материал, оживляет содержание урока и делает его более эффективным.

Краеведческий аспект при обновлении содержания вошло в программу начиная с начального звена познания мира , углубляется в начальном курсе географии с 6 класса, а в 9-11 классах идет полное исследовательская работа по изучению местности как физического так и экономического состояния.

В основном заинтересованы учащиеся 6,7 и 9 классов. В 6 классе исследуют территорию школы и своего дома. Чертят первые карты и сами достигая больших результатов удивленно начинают развивать тему свою дальше. В 7 классе, понятно, сам предмет пробуждает интерес к материкам и открытиям. В 9 классе учащиеся начинают вместе со мной работать над созданием своего мини-проекта так как изучается экономическая география и я мотивирую на развитие частного предпринимательства. Через изучение родного края находят проблему и начинают исследовать. Прежде всего это анализ ситуации и постановка проблемы (Что известно, а что нет и что надо узнать). Сначала исследуем, какой рынок у нас в городе, стоит ли заниматься в малых городах этим, а затем они сами начинают искать причины и следствия. Таким образом, я формирую положительную мотивацию к предмету и к родному краю. Начиная исследовать учащиеся глубже изучают родной край и размышляют. При исследовательском методе обучения чаще применяю нетрадиционные формы занятий.

Мы живем в мире медиа – расширяющейся системы массовых коммуникаций, «информационного» взрыва. Соответственно, цель образования - формирование «личности, способной читать, анализировать, оценивать медиа текст, заниматься медиа творчеством, усваивать новые знания посредством медиа».

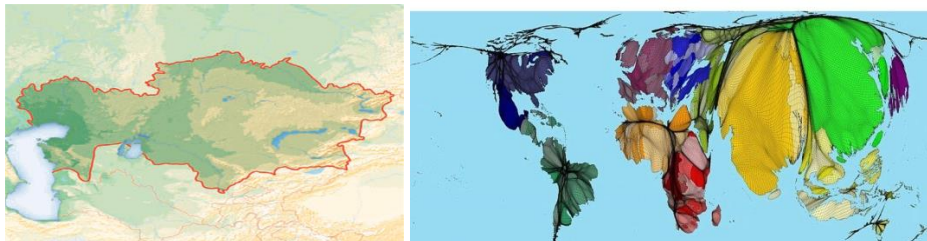
Наши ученики сегодня, готовы к исследованиям с использованием информационных ресурсов и для них не является новым и неизвестным работа с интернет платформами. Но для реализации единого подхода необходимо, чтобы учитель – предметник сам умел обрабатывать текстовую, цифровую, графическую и звуковую информацию для подготовки дидактических материалов, чтобы работать с ними на одной волне. Опираясь на имеющиеся у ребят навыки, учитель постепенно вводит, следующие формы использования цифровых ресурсов: начиная с 5-6 класса, применяю формы, не требующие от учеников специальных знаний ЦР, например, компьютерные график местности. С 8-7 класса можно практиковать работу с мультимедийными картами , программой «Компас» и созданием карт друдлов по местности на разных этапах исследования территории родного края. Это очень интересует ребят и они начинают работать активной.

Карты друдлы, объемные краты анаморфозы являются самым интересным способом мотивации учащихся к исследовательским проектам. Во всех случаях ЦР выполняют функцию «посредника», «который вносит существенные изменения в коммуникацию человека с окружающим миром». В

результате учитель и ученик не только овладевают информационными технологиями, но и учатся отбирать, оценивать и применять наиболее ценные образовательные ресурсы, а также создавать собственные медиа тексты по изучению родного края.

В 9 классе в форме защиты проектной, исследовательской, творческой работы с обязательным мультимедийным сопровождением. В 10-11 классах ЦР дает возможность ученикам совершенствоваться и само актуализироваться, создавая свои проекты, размещать творческие и исследовательские работы в Интернете; получать дополнительную информацию по интересующему вопросу через общение Zoom платформе, on-line, видеоконференций и др. На данном этапе учитель - уже лишь помощник ребят, дающий возможность в полной мере проявлять и развивать их потенциал.

Учащиеся изучая определённую территорию – своего края выполняют две задачи: всестороннее изучат свою область и собирают краеведческий материал. Очень эффективно идти «от известного к неизвестному», «от близкого к далёкому». Имея представление о природе и её закономерностях, легче усваивать географию родного края. В этом огромную помощь окажут интернет ресурсы.

Завершение работы по изучению краеведения - метод проекта. Главная идея проекта - «педагогике удивления». Учащегося нужно научить удивляться: «Мне действительно важно это знать!» ,он должен задавать вопрос «Что я лично могу сделать для решения этой проблемы?» В

работе над проектом ученик выступает в роли исследователя, а учитель в роли эксперта и консультанта. Стадии работы над проектом удобно описывать, опираясь на датскую схему, которую можно условно назвать «улитка». Вертикальная линия - каждый ребенок должен получить знания в области одного или нескольких предметов. Горизонтальная линия подразумевает знания, имеющиеся у учеников к началу проекта. Проект движется поэтапно, по алгоритму. Улитка поэтапная работа над проектом. После поэтапной работы внедрение полученных результатов через выступления, публикации, участие на конкурсах различного уровня, участие учителя в научно педагогических конференциях

Подводя итог, важно активизировать самостоятельную учебную деятельность школьника,

изменив при этом не только характер его работы, но и позицию и характер деятельности учителя. Теперь краеведение сближает историю страны с историей области, города, семьи. Знакомит ученика не с отвлеченными событиями, а с конкретными действиями, в которых принимали участие его родители, предки. Это позволяет лучше осмыслить события, происходившие в стране, понять их истинный смысл, воспитывает чувство гордости как за всю страну и за конкретный уголок, где живет ученик, способствует развитию творческих, поисково-исследовательских способностей каждого ребенка.

Литература:

- 1.Зенов А.З. Формы и методы работы краеведческого музея //Педагогический информационно-справочный вестник Оренбуржья. – Оренбург, 1995. – № 25. – С. 117.
2. Козлова Ю.В. Краеведение. М. «ТЦ Сфера», 2007. 127с.
- 3.Гузеев В.В. «Метод проектов» как частный случай интегральной технологии обучения // Директор школы. М., 1995, №6, с. 39-47.
- 4.Даутова О.Б., Крылова О.Н. Современные педагогические технологии в профильном обучении. Учеб.-метод. пособие для учителей/Под ред. А.П Тряпицыной. СПб.: КАРО, 2006

СӘКЕН - ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНІҢ АҚСҰҢҚАРЫ*Медиева П.Н.**С.Саттаров атындағы № 57 мектеп-лицейі**Қарағанды қаласы*

Қарағанды қаласы-қара алтын қоймасы болған үлкен қала. Өлкемізден Бұқар жырау, Қаныш Сатбаев, Әлихан Бөкейханұлы, Сәкен Сейфуллиндей зиялы азаматтар шыққаны белгілі.

Бүгінгі таңда жазып отырған мақаламды өлкеміздің зиялы азаматы, педагог-әдебиетші ғалым нар тұлға Сәкен Сейфуллинге арнамақпын. Қазақ педагогика институтының филология- тарих факультетінде қазақ әдебиетінің кафедрасын басқарған. Әдебиетіміздің тарихы, сыны, теориясы жайында дәріс оқып, практикалық семинар сабақтарын жүргізді. Осындай еңбегі үшін оған профессор атағы берілді. Егер де біз бес арысымыздың бірі Сәкеннің шығармаларын бағалап, зерттеп, оқырман қауымға жеткізетін болсақ, келер жас ұрпақтың білім-ғылымға деген құштарлығы арта түсер еді. Қазіргі таңда елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Мәдени мұра» бағдарламасында ұлт тарихына қатысты құнды пікір білдірді. Қазақстанның мәдени мұра жобасы- елбасы бастамасымен іске асырылған мемлекеттік бағдарлама, стратегиялық ұлттық жоба. Қазақстандағы мәдени, экономикалық және әлеуметтік капитал, жалпы адамзаттық мәдениеттің құрылымдық бөлігі, этнос, қоғам, адам парасатының дамуы мен құрылуының бастауы, тарихи естеліктерін зерттейді.

Ата-жұртқа құйылған ұлы көшпен ақын-жыраулардың жауһар жырлары, әнші-күйшілердің асқақ әндері мен алдаспан күйлері ұлтымыздың рухани қоржынын толтырса, «мың өліп, мың тірілген» қазақ жұртының тарихи-ұлт тарихының әлі аршылмаған ақтаңдақ беттерін толықтырып отыр. Сәкеннің бейнесі тарихи кезеңдерде өршіл күрескерлік сипатта болғаны белгілі. XX ғасырдағы қазақ жаңа әдебиетінің негізін салушылардың бірі, Қазақстанның қоғамдық тарихында көрнекті орын алатын қайраткер Сәкен Сейфуллин аз ғұмырында найзағайдай жарқырап өтті. Жаңашыл жазушы қаламынан туған шығармалар халық өмірінің көкейкесті, өзекті тақырыптарын аша түсті. Сондықтан да ақынның туындылары халқымыздың қымбат рухани қазыналарының қатарына жатады. Осы тақырыпта жазған мақсатым, С. Сейфуллиннің қазақ әдебиетінің қалыптасуына үлес қосқан еңбегін бағалау еді.

«Күнделікті баспа бетінде көптеген мақалалар жазған Сәкен қазақ публицистикасының дамуына да елеулі үлес қосты. Сәкен қазақтың ескі әдебиет нұсқаларын жинау, зерттеу, бастыру ісімен де шұғылданған». [1: 469]

Расында, баспа бетін көрген мақалалар сол заманның шыңдығымен қоса ақынның азаттық жолындағы күрескерлігін көрсетеді. Жарық дүниеде небәрі 44 жыл өмір сүріп, құйрықты жұлдыздай ағып өткен, өмірде артына **өшпес із қалдырған қайсар** тұлғалы, өр ақын Сәкен Сейфуллин тұлғасы біздің жүрегімізде мәңгі сақталады.

Ақынның «Туған жерім, өз елім» өлеңі туып-өскен өлкені, әсем табиғаты мен көңіл күйді, сүйіспеншілік сезімді баяндайды. Оқырман қауым осы өлеңінен туған жерге деген ыстық сезімді таниды деген ойдамын. Қазіргі жастардың туған жерге деген сезімі сөніп бара жатқаны, мені қатты алаңдатады. Батысқа еліктеушілік салдарынан туған жерінен көшіп, бөтен елге көшуі, бұл үлкен мәселе туғызды. Өз жерімізді, өз елімізді өркендетіп дамытпасақ, несіне біз қазақ боламыз? Бөтен елдің барып шамын жағып, бөтен жерге қызмет еткенше, неге қазақ елін дамытпасақ деген ой келеді. Мәселен туған жеріміздің тамаша табиғатын, көрікті жерлерін аралаудың орнына, қаншама жастар шетелдік туристік фирмалардан билет алып, бөтен елге барып демалуды жөн санайды.

Меніңше, біздің Қазақстан жас мемлекетіміздің туризмді дамытуға мүмкіншілігі жоғары. Қазақ баласының «мен қазақ» деп соққан жүрегі әрқашан өз еліне қызмет етіп, өркендетсе нұр үстіне нұр болар еді. 1923 жылы 15 ақпанда «Еңбекші қазақ» газетінде С.Сейфуллиннің «Қазақты қазақ дейік, қатені түзетейік» деген мақаласы жарияланды. Бұл мақаласында қазақ автономиясының «қырғыз» деп аталып, тарихи шындықтың бұрмаланып отырғанын халыққа жеткізген. Сәкен-қазақ тілінің мәртебесі мен тағдыры үшін күрескен ұлтжанды ақын. Проза мен драматургияда, әдебиет зерттеу мен сын саласында да азаттық іздеген халықтың көңіл күйін бейнелей білді. Сәкеннің алғашқы өлеңдер жинағы «Өткен күндер» деген атпен 1914 жылы Қазан қаласында шыққан. Жинаққа кірген өлеңдерін, негізінен, қазақ ауылының сол тұстағы өмір шындығын суреттеуге құра отырып, Сәкен ақын тұрмыстың әлеуметтік жағдайларына, туған халқының бүгінгі тіршілі мен болашағы жайлы ойлануға көңіл бөлді.

Қазақ жастары Сәкен ағамыздың туындыларын оқып өссе деген ниетпен, Қарағанды қаласына Сәкеннің шығармашылығына арналған, әдеби аялдама жасаса деген ұсыныс айтамын. Әрбір қазақ

Сәкен аға сияқты ұлтына жанашыр болса деймін. Ұлт көсемі болған, ұлтымыздың мақтанышы Сәкен ақын-мен үшін нар тұлға. Сәкен Сейфуллиннің шығармашылық, ізгілік жолын халыққа үлгі ету, шығармаларындағы адамгершілік мәселесін насихаттау басты мәселе болғандықтан, ақынның өмірі жайлы қызықты деректер жинауға, зерттеуге баса назар аудардық. Сәкентану мәселесіне келетін болсақ, Сәкен ақын өзінше бір әлем. Зерттелмей келе жатқан қырлары, сырлары көп. Ақынның жеке тұлға ретінде әр қырынан таныту, ақынның бейнесін ашу біз үшін маңызды болды.

«Сәкен Абай үлгісімен талай шумақтар жазғаны белгілі. Қазақ өлеңінің өрнегі жағынан да, әуендік мақамы, әуездік ырғағы жағынан болсын реформа жасауда Абай мен Сәкеннің орындары ерекше» [2]

Сәкен Сейфуллиннің бір ғасыр бұрын жазған мақалалары бүгінгі күннің де өзегіне, тіл мәселесі бүгінде заманымыздың көкейкесті проблемасына айналып отыр. Сәкен Сейфуллиннің «Ұлт мәселесі туралы», «Кеңсе істерін қазақ тілінде жүргізу керек» деген мақалаларын оқысаң, бүгінгі заманның тамыр бүлкілін дөп басқан, халқының жанашыр перзенті екеніне көзің жетеді. Сәкен бабамыздың азаматтық борышы, халқына жасаған жақсылығы бүгінгі ұрпақ келбетіне үлгі, тәлім-тәрбие болмақ.

Ақын-педагогтің ұстаздық, методистік қызметі оның ар-ұжданымен, азаматтық парасатымен ұштасып жатады. Ол жазған оқу құралдары қазақ мектептері үшін әдебиет оқулықтары мен бағдарламаларын жетілдіру, жасау ісінде көп жеңілдіктер туғызды. Мұның өзі қазақ әдебиетін пән ретінде оқыту методикасы мен теориясына, практикасына қосылған құнды еңбектер болғанын дәлелдейді.

Қорыта келгенде, тіл - біздің ертеңіміз. Ана тіліміз – ұлттығымыздың, мемлекеттігіміздің белгісі. Қазақстанда өмір сүретін әр азамат елін ойласа, ұлтының рухын ойласа, мемлекеттік тілді дамытуға үлес қосуы қажет. Қазақта «Тіл тас жарады, тас жармаса, бас жарады» деген керемет нақыл сөзде айтылғандай, тілдің күдіретін бүгінгі жас ұрпақ ерте сезінуі керек. Ол үшін балабақшаларда, мектептерде көп жұмыс жүргізілуі қажет. Бүгінгі жастар ойын ашық айта алады, жаза алады, өз тілін біледі. Бірақ, сол тілді жоғалтпау үшін, тілдің дамуы үшін күрескен зиялыларымыздың қандай қиын кезеңде өмір сүргенін біле ме екен? Оны біліп, жете түсіну үшін оқу бір бөлек, сол кездегі құжаттарды көзбен көріп, танысу ол тіптен басқаша әсер береді. Сол үшін де үнемі мұражайларға барып, терең мағлұмат алып тұру қажет.

Астана қаласындағы Сәкен Сейфуллин мұражайы сондай игі істерді атқарып отыр. Мемлекетіміздің тіл деңгейін одан ары асқақтату үшін, өткенімізді ұмытпау - біздің парызымыз. С.Сейфуллиннің көзі тірісінде бастаған ісі, қалдырған мұралары, еңбектері, айтқан нақыл да өткір сөздері арқылы қазіргі жастар көп мәлімет ала алады.

Қазақ үшін, елінің тәуелсіздігі үшін, зор еңбек еткен, күрескерлерімізді ұмытпайық, ағайын!

Әдебиеттер:

1. Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. - Алматы: Аруна баспасы, - 2005 469- бет
2. Қазақ әдебиетінің қысқаша тарихы. - Алматы: Қазақ университеті. - 2002.

МЕКТЕПТІҢ ТУРИСТІК – ӨЛКЕТАНУ БАҒЫТЫНДАҒЫ ЖҰМЫСЫН «ТУҒАН ЖЕР» БАҒДАРЛАМАСЫ НЕГІЗІНДЕ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Момынов М.Ү.

ғылыми жетекшісі Үміткалиев Ұ. Ү., т.ғ.к. доцент

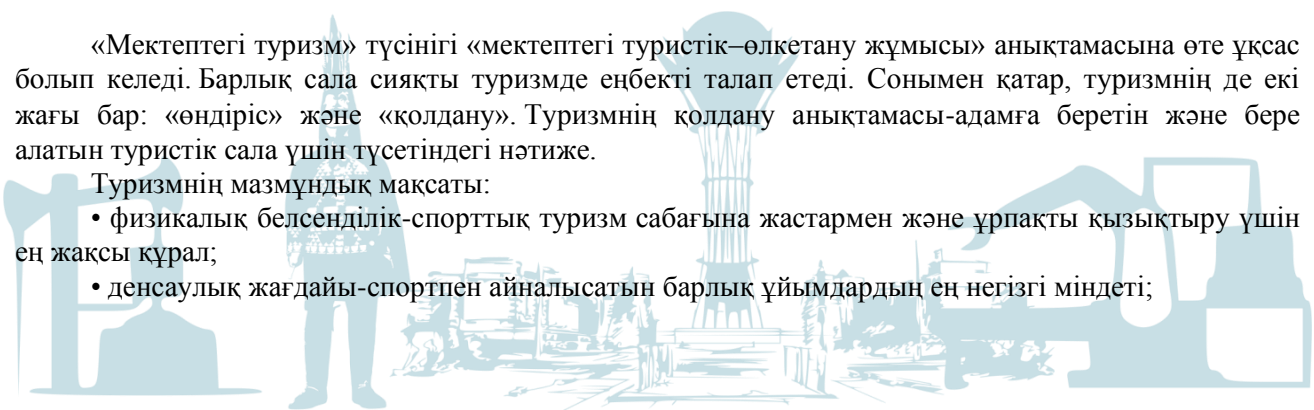
«№19 орта мектеп» КММ

Нұр – Сұлтан қаласы

«Мектептегі туризм» түсінігі «мектептегі туристік–өлкетану жұмысы» анықтамасына өте ұқсас болып келеді. Барлық сала сияқты туризмде еңбекті талап етеді. Сонымен қатар, туризмнің де екі жағы бар: «өндіріс» және «қолдану». Туризмнің қолдану анықтамасы-адамға беретін және бере алатын туристік сала үшін түсетіндегі нәтиже.

Туризмнің мазмұндық мақсаты:

- физикалық белсенділік-спорттық туризм сабағына жастармен және ұрпақты қызықтыру үшін ең жақсы құрал;
- денсаулық жағдайы-спортпен айналысатын барлық ұйымдардың ең негізгі міндеті;

• әлеуметтік белсенділік-спорттық жорықтағы бағдарламаны жүзеге асыру барысында белсенді әлеуметтілікті және команданы құру.

Педагогика, мектеп, мұғалім туризмнің тұтынушы сипатына сәйкес келу керек. Көптеген тәжірибелер түсінігі бойынша «мектептегі туризм»- өлкені зерттеу, яғни танымдық ретінде. Өлкетану жұмысын туризмнің негізі мазмұны деп санайды. Мұндай жорықтар туристік жорықтарда тәрбиелік рөлді қамтиды. Мектептегі туристік жұмыстардың топтық формалары: саяхаттар, жорықтар, экскурсиялар, мектептік туристік лагерь, жарыстар, көрмелер, мектептік туристік кештер, мұражайлар. Туристік жұмыстарда топтықты қалыптастыру үшін, ең бастысы, біріншіден туристік активті жүзеге асыру керек. Мұндай активтерді, жорықтарды ұйымдастыру барысында және туристік саяхаттарда жүзеге асыруға болады. Жақсы насихатталған туризмсіз туристік жорықтар, саяхаттарды ұйымдастыру мүмкін емес. Әр туристік мектептерде туристік бұрыш ұйымдастыру керек.

Туризмнің келесі тағы бір формасы-туристік өлкетану. Бұл мектептегі сабақтардан тыс жасалатын жұмыс. Мұндай туризм формасы-балалардың өз өлкесін, тарихын танып білудің үлкен мүмкіндігі. Туризмнің осы түрі арқылы ғана оқушылардың қызығушылығын қанағаттандыруға болады, себебі олар өз өлкесіне экскурсия жасау барысында көптеген білмеген ақпараттарды таниды. Сондықтан да мектептерде осындай туризм формаларын көп қолданған жөн. Мұндай туризм түрі жорық секілді бір мақсатта болып келеді. Туризм әр мектептерде сабақтан тыс жүйелерде қолданылуы керек. Педагог, ғалым, доктор В. М. Коротованың айтып кеткен тезисіне келсек, «оқытушылармен туристік-өлкетану жұмыстары өткізілмейтін мектептер қазіргі заманға сай мектеп емес». Мектептерде туризм саны қанша болуы керек? Осыған байланысты екі шешім айтуға болады: сыныптық туризм және туристік салада шұғылданатын балалар арқылы мектептегі туризм саны анықталады, әр мектеп туризмнің қанша жағы болатынын осы үш жағдайлар арқылы өздері шешу керек:

1. Педагогикалық біліктілік;
2. Біліктілік қажеттіліктер;
3. Біліктілік мүмкіндіктер.

Мектептегі туризмнің жүйелік жағдайы, оның әртүрлілігі және формасы сипатталуы керек. Үйірме туризм, оның сандық жағы, оқу жоспары және бағдарламасы арқылы анықталады.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университетінің ректоры Сыдықов Ерлан Батташұлының бастамасымен бірнеше жылдың көлемінде «Қазақстан археологиялық экспедициясы» құрылып, соның негізінде тарих факультетінің археологтері 2015 жылдан бастап археологиялық және этнографиялық бағытты жандандыру мақсатында Шығыс Қазақстан облысының Абай ауданында зерттеулер жүргізуді жолға қойған болатын. 2019 жылдың жазғы дала жұмыстары Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті тарих факультетінің археология және этнология кафедрасының студенттері, магистранттары мен оқытушылары үшін қызықты, әрі табысты маусым болды. Университетіміздің «Көне Шыңғыстау жәдігерлері» атты ғылыми зерттеу жобасына «Археология және этнология» кафедрасының меңгерушісі т.ғ.к., доцент Ү.Ұ. Үмітқалиұлы жетекшілік жасады. Шыңғыстау археологиялық экспедициясына Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің экспедиция құрамымен қатар Семей қаласы, Шәкәрім атындағы мемлекеттік университетінің студенттері және мектеп оқушылары қатысты. Экспедиция құрамы 58 адамнан тұрды. Экспедиция құрамында Адильханов Куат Серікұлы археология мамандығының 3-курс докторанты, Скаков Қуаныш Алдабергенович археология мамандығының 2-курс докторанты, Әбдіғали Нұркен Әбдіғалиұлы Қазақстан Республикасы Ұлттық Мұражайының қызметкері, археология мамандығының 2-курс магистранты, Курманғалиев Арман Қазақстан Республикасы Ұлттық Мұражайының қызметкері болды.

Тоқтамыс (Бестамақ) ауылына жақын тамаша табиғатымен таң қалдырарлық қырық үңгірі бар «Қырық үңгір» тауының қойнауындағы Шаған өзенінің жағасына орналастырылды. Қазба жұмыстары барысында үш мың жыл бұрынғы қола дәуіріне жатқызылатын: алтыннан жасалған әшекей бұйым, сүйектен жасалған бұйымдар, 10-нан астам қыш ыдыстар табылды, сүйектен жасалған жебе ұштары мен қола және сүйектен жасалған моншақ бөлшектері табылды.

Ал, этнографиялық зерттеулер лагерь маңындағы Тоқтамыс пен Саржал (Бестамақ) ауылдық округінде өтті. Ауыл хабарлаушыларымен кездесу арқылы тарих, мәдениет, топонимика және қазақ этнографиясы салалары бойынша көлемді ақпарат алынды. Болашақ этнологтер, яғни студенттер мен магистранттар өздерінің диссертациялық және дипломдық жұмыстарына қажетті материалдар жинақтады. Зерттеудің ең басты тақырыбы-жылқы культі, материалдық мәдениеттің өзгешелігі, күнделікті шаруашылықтың салт-дәстүрмен өзара байланысу ерекшеліктері болды. Қазіргі таңда, экспедиция жұмысы жалғастырылуда. Алдағы уақытта тағы да көптеген археологиялық жәдігерлерді

табуды мақсат еттік. Шыңғыстау аймағына барлау жұмыстары алдағы жылдары да жалғастырылатын болады.

Шыңғыстау тарихы көптеген әдеби шығармаларға арқау болғанмен, ғылыми ортада бұл аймақ жайлы зерттеулер жоқтың қасы. Аталған аймақтағы археологиялық қазба жұмыстарының маңызы зор, себебі Таулы Алтай мен Сарыарқа сияқты, дамыған екі өркениеттің арасында орналасуы бұл өңір жайлы көптеген мәлімет беретіні сөзсіз. 2014 жылғы жазғы далалық зерттеулер Еуразия Ұлттық Университетінің ректоры, тарих ғылымдарының докторы Сыдықов Ерлан Батташұлының қолдауымен «Шыңғыстау археологиялық экспедициясы» жасақталды. 2014 жылғы кешенді археологиялық – этнологиялық зерттеу жұмыстарының негізгі мақсаты: аймақтың көне дәуірін, археологиялық ескерткіштердің ерекшеліктерін зерттеу, сондай-ақ Шыңғыстау өңіріндегі халықтың этногенезі және этникалық тарихы жайлы мәліметтерді жинастыру болып табылды. Шыңғыстау ауданында осыған дейін зерттеу жұмыстары негізінен Сарыкөл маңында ғана жүргізілді. Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін белгілі ғалым ұзақ жылдар Алматы қаласы Орталық Мемлекеттік музейді басқарған Абусағит Жиреншиннің бастауымен Шыңғыстау аймағында өлкетанушылық жұмыстар жүргізілді. Алматы қаласы Орталық Мемлекеттік музейінің ғылыми қызметкері Л.К. Нифонтова Сарыкөл маңы ескерткіштерінің бірқатарын ғылыми айналымға енгізді.

1980 жылдардың соңында Шыңғыстау өңірінің тумасы, белгілі археолог А.М.Оразбаев Сарыкөл, Көлденең, Базаралы аймақтарында ерте темір дәуірінің қорғандарына археологиялық қазба жұмыстарын жүргізді. Тәуелсіздік алғаннан кейін де аталған аймақта зерттеу жұмыстары өз жалғасын тапты. Семей мемлекеттік университетінің профессор ғалымдары, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінен Толеубаев А.Т., Омаров Ғ.Қ сынды белгілі профессор, археологтермен бірігіп зерттеу жұмыстарын жүргізді. Экспедиция құрамында тарихшы ғалым Амантай Исин, жергілікті өлкетанушы Кәкен Шылғаубаев, Қазақ ұлттық университетінің археологтерімен бірге осы мақаланың авторы да қатысты. Шыңғыстау аймағында 2004 жылы «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы бойынша «Шыңғыстау өлкесіндегі түркі дәуірінің ескерткіштері» атты жобасымен Зейнолла Самашевтің басшылығында археологиялық қазба жұмыстары 3 жылға созылды. Қазба жұмыстарына Ә.Х.Марғұлан атындағы археология институтының кіші ғылыми қызметкері Ерден Оралбай жетекшілік жасады.

Жоғарыда атап көрсетілгендей, зерттеушілердің барлығы Шыңғыстау бөктерінің оңтүстік бөлігін, Сарыкөл аймағындағы ескерткіштерге зерттеу жұмыстарын жүргізген. Шыңғыстау өңірінде Үмітқалиев Ұлан Үмітқалиұлы жетекшілігімен соңғы үш жыл көлемінде археологиялық барлау жұмыстары жүргізіліп, нәтижесінде қола дәуірінен орта ғасырларға дейінгі аралықты қамтитын 500-ге жуық ескерткіштер тіркелді. Солардың бірі-қола дәуірінен кейінгі орта ғасырларға дейінгі ескерткіштерден тұратын Қырықүңгір жерлеу кешені. Қырықүңгір жерлеу кешені Шығыс Қазақстан облысы, Абай ауданы, Тоқтамыс батыр (Бестамак) елді мекенінен солтүстікке қарай 2 км жерде, екі мұсылман зиратының арасында орналасқан. Қырықүңгір тауынан батысқа қарай 350 м, қорым мен таудың арасында Шаған өзені ағып жатыр. Таудың «Қырықүңгір» деп аталуы тау беткейінде көптеген үңгірлер орналасуында, соған байланысты қазақтың «қырық» және «үңгір» деген сөздерінің бірігуіне байланысты аталған.

Қырықүңгір жерлеу кешенінде бір шаршы шақырым аймақта орналасқан қола дәуірінің, сақ, ғұн-сармат, түркі дәуірінің ескерткіштері кездеседі. Оңтүстік-шығыстан солтүстік-батысқа қарай созылып жатқан Қорымның құрамында 100-ге жуық ескерткіштер анықталған. Ескерткіштердің негізгі бөлігін қола дәуірінің қоршаулары құрайды (андронов кезеңіне жататын қола дәуірінің классикалық қоршаулары), соңғы қола дәуірінің құрылысы күрделі болып келетін қоршаулары, ерте темір дәуірінің қорғандары және түркі кезеңінің қоршаулары. Осылардың ішінде өлшемдерімен ерекшеленіп тұрған биіктігі 3-4 метрді, диаметрі 35-40 метрді құрайтын ерте темір дәуірі қорғандары және биіктігі 2,5 метрді құрайтын пішіні тіктөртбұрышты келетін қорған орналасқан. Археологиялық қазба жұмыстары әр кезеңге жататын үш ескерткішке жүргізілді. Олар: сақ дәуірінің мұртты қорғаны және қола дәуірінің екі қоршауы.

«Мұртты» қорған» қорымның шығыс бөлігінде, Тоқтамыс батыр ауылынан солтүстікке қарай 3 км жерде орналасқан. Қазба жұмыстарына дейін қорған тас және топырақ араласқан пішіні дөңгелек үйінді тәріздес болған. Өлшемдері: диаметрі оңтүстіктен солтүстікке қарай 11 метр, шығыстан батысқа 12 метр, биіктігі 0,5 метр. Мұрттың ұзындығы : солтүстік бөлігі-47,5 метр, оңтүстік бөлігі-41,7 метр, солтүстік бөлігінің ені-3 метр, оңтүстігі-2,5 метр. Қорғанның беткі бөлігіне тазалау жұмыстарын жүргізгеннен кейін орталық нүктеден оңтүстік-шығысқа қарай жер бетінен 0,3 метр тереңдікте үй жануарларының сүйектері табылды. Қорғанды тазалау жұмыстары біткеннен соң басқа құрылымдық ерекшеліктер байқалмады. Қорғанның орталық бөлігінен оңтүстіктен солтүстікке

ВЕХИ ИСТОРИИ

Мукеева Ж.А.

КГУ «Школа-лицей имени Ю.А.Гагарина»

Карагандинская область,

Шетский район, пос.Агадырь

Знать историю родного края – это не показатель образованности, это показатель чести, долга и патриотизма. Не зря этот вопрос поднял наш первый президент Н. А. Назарбаев в программной статье "Социальная модернизация Казахстана: двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда" и предложил ввести "Краеведение" наряду с другими дисциплинами как обязательные учебные курсы в средних, технических, профессиональных и высших учебных заведениях Казахстана [1].

Следовательно, учащиеся будут знать не только историю Казахстана в целом, но и много удивительного и увлекательного о том регионе, в котором он родился. Но, чем больше он будет узнавать о свое маленьком поселке, селе, в котором он живет, тем больше гордости у него будет вызывать родной край.

Очень важно акцентировать внимание учащихся на изучении своего родного края. Необходимость дополнительных курсов по краеведению, направленных на изучение исторических событий, географических особенностей, экономического, социального и культурного развития маленьких поселков, сел уже доказана.

Каждый ребенок, узнавая новое о своей земле, осознавая значимость его родного края для страны, чувствует гордость за свою малую Родину. Таким образом, формируются патриотизм, ответственность, гражданственность, что является наиболее важным в настоящее время.

Сколько интересного можно узнать и исследовать о тех местах, где мы живем. На самом деле очень богата история нашей страны. Множество литературы написано о каждом регионе Казахстана. Так, в Карагандинской области библиотека также богата краеведческими работами о Центральном Казахстане, Сары-Арке. Но еще мало написано работ об отдельных местностях, поселках, сел, которые также имеют значение в экономическо-социальном развитии нашего государства.

В связи с этим, изучив и исследовав ряд историко-географических работ, а также проведя экскурсии по местностям бывшего Агадырьского района (ныне Шетский район), интервью у видных деятелей – «старожилов», аксакалов, был собран материал, содержащий исторические, географические и социально-экономические сведения о данном регионе. Весь полученный материал был собран в электронный учебник «Өлкетану: Ақадыр өлкесі» («Краеведение: Агадырьский край»). Также была разработана программа прикладного курса по краеведению «Летопись родного края» для учащихся 7-х классов. Целями данного курса стали во-первых, воспитание патриотических чувств, формирование патриотического сознания учащихся, во-вторых, формирование гражданского самосознания, чувства гордости за достижения своих земляков, в-третьих, развитие интереса к изучению окружающего мира. Для достижения этих целей были поставлены следующие задачи: ознакомление с основами краеведческой работы и практическое накопление опыта; привитие навыков исследовательской работы с историческими, архивными и литературными источниками; обучение приемам самостоятельной и коллективной работы, самоконтроля и взаимоконтроля. На основании этой программы была создана рабочая тетрадь, в которую вошли различного вида задания (исследовательские вопросы, таблицы, работа по карте, логические задания и т.д.). Кроме этого была составлена карта, на которой помимо населенных объектов, обозначены археологические памятники, полезные ископаемые.

Несмотря на то, что Агадырь в настоящее время уже не является районным центром, но все же имеет важное стратегическое значение не только в Карагандинской области, но и в государстве в целом. Поскольку расположен он на главной железнодорожной трассе Алматы – Нурсултан. Здесь имеется ДЕПО по ремонту электропоездов, крупная электростанция «KEGOC», перевалочная база АО «NOVA – ЦИНК», которая занимается экспортом полезных ископаемых горнодобывающей промышленности, полученных в ближайших шахтах, рудниках, в другие регионы государства, а также в другие страны. Все это является важным значением для нашей области и Казахстана. И поэтому, изучая историю Агадыря, нельзя было оставить в стороне близ лежащие поселки, села, которые тесно связаны с ним.

«Мы являемся 14-й в мире страной по объемам выбросов парниковых газов, и до недавнего времени использование ВИЭ ограничивалось лишь несколькими гидроэлектростанциями, построенными еще в советские времена. Однако ситуация стала быстро меняться в лучшую сторону. Напомним, что в

Карагандинской области на сегодняшний день реализованы три проекта солнечных электростанций: в Сарани, в районе поселка Гульшат Актогайского района и поселка Агадырь Шетского района» [2]. Еще один стратегически важный объект находится в нашем поселке. Таки образом, основываясь на конкретных фактах можно показать учащимся о значимости их родного края для государства в целом.

Весь собранный материал по истории и географии Агадыря, Акжала, Акшатау, Кайрақты, Успенска, Мойынты и других населенных пунктов был включен в данную программу.

Изучая данный курс у учащихся будут формироваться не только патриотизм, гражданственность, ответственность, но и исследовательские навыки.

Конечно же научнодоказанной информации по отдельным местностям не так много, что является проблематичным при исследовании этих мест. Но, тем не менее, есть возможность организовать поисковую и исследовательскую деятельность путем различного рода экскурсий, тех же самых видеорепортажей, интервью, посещений онлайн музеев, делая сравнительный анализ, изучая энциклопедии, исследуя различные источники. И в итоге предоставить возможность учащимся самостоятельно собрать дополнительную информацию в краеведческую «копилку» родного края.

В заключении хотелось бы отметить, что, учитывая события, происходящие в последнее время во всем мире, прослеживается необходимость правильного воспитания подрастающей молодежи. А это возможно путем формирования, прежде всего, патриотических чувств, любви к своей Родине и ответственность перед своим будущим.

Литература:

1. Казахстанская правда (газ.). – Астана, 2012 – 10 июля.
2. Индустриальная Караганда (газ.) – Караганда, 2019 – 12 декабря.

ИНТЕГРАЦИЯ МУЗЕЙНОГО ПРОСТРАНСТВА В СОВРЕМЕННУЮ ОБРАЗОВАТЕЛЬНУЮ СРЕДУ ЧЕРЕЗ РЕАЛИЗАЦИЮ ПРОЕКТА ШКОЛЬНОЙ ГАЛЕРЕИ "МОЙ КРАЙ. МОЙ ГОРОД"

*Наймушина О. П.
КГУ "Школа-гимназия № 1"
г. Самтаев*

Думаю, каждый из нас не раз задумывался: как должна выглядеть современная школа? Какой будет школа будущего? Думаю, что воображение сразу рисует оборудованные по последнему слову техники интеллектуал-кабинеты, занятия по робототехнике, инновационные лаборатории, многофункциональные коворкинг-центры и многое другое. Но образовательный смысл должны нести не только образовательная среда учебных кабинетов, но и все образовательное пространство современной школы. Это пространство должно быть функциональным, развивающим, формировать особую школьную атмосферу, так сказать, «дух школы». В условиях обновления содержания образования, а также в связи с новым курсом Елбасы на духовную модернизацию, меняются и подходы к изучению краеведения: расширение и углубление знаний о родном крае и всего Казахстана, внедрение курса «Өлкетану» в предметные области, использование местных аспектов в обучении и воспитании учащихся, перенос образовательного процесса в музеи, сакральные места, проведение экскурсий, совершенствование внеурочной деятельности в школе. Краеведение имеет большое значение в воспитании патриотических чувств школьников, расширении кругозора, развитии их интеллектуального и творческого потенциала. «Малая Родина» ребёнка - это и природа, которая его окружает, семья, дом, школа, это и памятные места города, его исторические и культурные центры, промышленные предприятия города, это и известные люди, гордость и слава нашего края.

В 2017 году Н. А. Назарбаев объявил о начале третьего этапа модернизации Казахстана - Рухани жаңғыру - модернизация общественного сознания. "Первое условие модернизации нового типа – это сохранение своей культуры, собственного национального кода." - Н. Назарбаев. В программе «Рухани жаңғыру» выделено несколько направлений модернизации сознания как общества в целом, так и каждого казахстанца. Одно из них - программа «Туған жер» - является краеугольным камнем патриотического воспитания, которое может противостоять глобальным, региональным, внутренним и внешним вызовам нового века. В программе «Туған жер» ("Родная

земля") особо подчеркивается необходимость организовать серьезную краеведческую работу в сфере образования, экологии и благоустройства, изучение региональной истории, восстановлении культурно-исторических памятников и культурных объектов местного масштаба[1:2]. А лучшая форма патриотизма - это изучение истории родного края в средних школах.

Н. А. Назарбаев в программной статье "Социальная модернизация Казахстана: двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда" предложил ввести "Краеведение" наряду с другими дисциплинами как обязательные учебные курсы в средних, технических, профессиональных и высших учебных заведениях Казахстана [2:11]. В рамках подпрограммы «Тәрбие және білім» и спецпроекта «Туған жер» во всех организациях образования реализуется проект Олкетану (Краеведение), который предполагает проведение серьезной краеведческой работы. Я считаю этот проект краеугольным камнем патриотического воспитания в школе. В 2018- 2019 учебном году школы Казахстана приступили к работе с новыми учебниками курса «Краеведение», разработанными в рамках статьи «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» [1:11]. Курс "Краеведение" для учащихся 5-7 классов интегрирован в 4 дисциплины: «История Казахстана», «Казахская литература»; «География» и «Музыка», общий объем- 20 часов, что, я считаю, недостаточно для реализации всех задач вышеуказанных программ! Поэтому системно-деятельностные результаты работы активно достигаются во внеклассное и во внеурочное время, в том числе, через организацию музейной практики в школе. Именно это позволит привить учащимся ценности и принципы, которые изложены в программе "Рухани жаңғыру" .

Кроме того, еще в 2013 году учебно-методическим центром развития образования Карагандинской области был разработан проект «Мир открытий-2014. Молодой турист. Юный искатель». Все школы нашего города приняли в нем участие: разрабатывали электронные путеводители края, школьные газеты. Таким образом, работа по краеведению велась, но ее сложно было назвать системной. А ведь все эти нововведения имеют одну общую цель- активизировать краеведческую работу в каждом городе, в каждой школе. Но возможности для непосредственного изучения родного края в процессе учебных занятий ограничены, поэтому краеведение сегодня – это не только уроки, отдельные мероприятия или участие в тематических конкурсах, это должны быть большие системные интересные проекты, и интересные, прежде всего, самим учащимся школы.

Именно таким проектом, направленным на реализацию базового проекта «Өлкетану» в школе-гимназии № 1, стало создание школьной галереи "Мой край. Мой город". Главной целью проекта является создание условий для духовно– ценностной и практической ориентации ученика в окружающем микромире через интеграцию музейного пространства в современную образовательную среду, углубленное изучение культурного и исторического наследия, воспитание патриотизма, выявление талантливых и одаренных детей. Символично, что открытие галереи произошло 12 сентября 2018 года, в преддверии 45-летнего юбилея города Сатпаев.

Центральным местом галереи является название нашего города САТПАЕВ, каждая буква которого оформлена тематически: Буква "С" - это общая характеристика города (географическое положение, этнический состав, этапы становления города, легенды о крае). Буква "Ә" демонстрирует становление промышленности края от первых рудокопов эпохи бронзы до современных шахт и рудников. Буква "Т" посвящена К.И.Сатпаеву- его детству и юности, семье, карьере, вкладу в науку, наградам. Буква "Б" раскрывает трагические страницы истории - депортация народов СССР, история Степного лагеря, вклад наших земляков в Великую Победу, воины-интернационалисты, проходившие. Буквы "А" и "Е" - это полный список всех почетных граждан города Сатпаев-первостроителей, именитых шахтеров, партийных работников, педагогов, медицинских работников, транспортников, деятелей культуры и предпринимателей города. Буква "В" - это современное развитие города по различным направлениям: образование и культура, здравоохранение и спорт, молодежная политика, духовная жизнь города- религиозные организации, национально-культурные центры, "Дом дружбы". Экспозиция "Улицы, на которых мы живем" не только раскрывает учащимся значение названий улиц, но и знакомит с биографией людей, в честь которых эти улицы названы: Ерден батыр, Абай Кунанбаев, Беймбет Майлин, Каныш Сатпаев, Омирхан Байконуров и другие выдающиеся люди нашей страны.

Еще одна экспозиция- карты " Заповедные охраняемые места региона" и "Флора и фауна Центрального Казахстана", где представлены редкие виды животных и растений, занесенных в Красную книгу Казахстана.

В рамках проекта «100 новых лиц Казахстана» была создана "карта выпускников". На карте Казахстана фотографиями отмечены города, где осуществляют профессиональную деятельность выпускники школы-гимназии №1, достигшие значимых результатов в своем деле. Реальные истории

успеха выпускников могут стать стимулирующим фактором при выборе профессии и одновременно доказательством того, что добиться успеха может лишь тот, кто готов трудиться на благо общества и государства, способен добиваться поставленной цели.

В будущем мы планируем дополнить галерею новой экспозицией- "Выдающиеся деятели и исторические личности края".

Каковы же первые результаты реализации проекта? Уже сегодня галерея стала средством обучения и воспитания учащихся, центром формирования патриотических и гражданских качеств наших ребят. Посредством галереи проводятся классные часы, уроки мужества, тематические встречи с представителями науки, культуры, интеллектуальные квесты. Постоянно пополняется "Электронный краеведческий архив" (фото и видео материалы, документы, презентации, научно-исследовательские проекты об истории края), на основе которых каждый учитель и ученик может создать свой собственный интеллектуальный, творческий продукт.

В школе действует экскурсионная группа, состоящая из учителей и учащихся, которые проводят обучающие экскурсии для учеников, родителей и гостей школы. Таким образом, школьная галерея для многих учащихся стала первым шагом на пути формирования интереса к родной истории.

Данная галерея - результат совместной исследовательской работы учителей и учащихся в области краеведения. Взаимодействуя с ребятами в процессе работы над проектом, я слышала от них настоящие откровения. У ученицы 10 класса дедушка, по национальности чеченец, был депортирован в наши края, и его приютила казахская семья, тем самым спасла от голодной смерти. Поэтому девочка с особым трепетом участвовала в подготовке экспозиции, посвященной теме депортации. А у мальчика- восьмиклассника папа- воин- интернационалист, был ранен, чудом не погиб в Афганистане. У другого ученика мама также служила в Афганистане- работала на водонасосной станции. Имена их родителей золотыми буквами вписаны в историю нашего края, чем ребята очень гордятся. И таких примеров немало! Именно так в глазах детей "оживает" история. Вместе мы делали маленькие открытия, с восторгом наблюдая, как тесно переплелись судьбы семей наших ребят с историей города.

Вместо заключения. Невозможно не вспомнить рассказы современников о том, как К. И. Сатпаев в ходе разведки полезных ископаемых, проходя километр за километром по степи, помимо ценных пород и минералов, скурпулезно собирал и древние артефакты, передавал их в музеи. Думаю, что реализуя данную идею, мы в какой-то степени выполняем и волю К. И. Сатпаева, который так бережно относился к историческому наследию своего народа. Считаю, что наша идея успешно воплощается в жизнь и может быть реализована в любой школе города. Ведь двух одинаковых галерей, музеев не получится, и это здорово!

Литература:

1. Назарбаев Н.А. , "Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания".- Акorda , 12 апреля 2017
2. Назарбаев Н.А., "Социальная модернизация Казахстана: Двадцать шагов на пути к Обществу Всеобщего Труда".- КАЗИНФОРМ.- Астана, 10 июля 2012

МЕНИҢ ТАРИХҚА ТҰҢҒАН ӨЛКЕМ

Нуржанова К

*«Қарағайлы кентінің ЖББ №16 орта мектеп» КММ
Қарағанды облысы, Қарқаралы ауданы,*

Ата-бабаларымыздың ержүрек мінездерімен, айбатыр күштерімен қол жеткізген кең даламыздың тарихын білу - біз үшін аса маңызды. Осы орайда алдымыздағы білім алушыларымызды тәрбиелеу барысында өз елінің ұлтжанды патриоты болуы үшін жергілікті тарих парақтарын зерделей келе, туған өлкесін қадірлеуге, сол өлкенің ұланы екенін мақтан етуге тәрбиелеу зор жауапкершілікті қажетсінеді. Өскелең ұрпақ та үшін, біз де үшін табан астындағы тарихымызды біліп жүрген қандай керемет. Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев тарихтың маңызы туралы: «Өркениетті алға бастырар ғылым десек, соның бірден-бір саласы жас ұрпақты дәл тарихтай отаншылдыққа, ұлтжандылыққа, әділдікке тәрбиелей алмайды», - дейді. Өйткені ол бүкіл адамзат баласының тарихын, жүріп өткен жолын, тәжірибесін баяндайды. Тарихты білу – өзінің, отбасылық әулетінің,

туған өлкесінің тарихын зерделеп-білуден басталады. Осыған байланысты бірнеше жыл бұрын «Кент қонысы – қола дәуіріндегі қалалардың қарашаңырағы» атты тақырыптағы менің ғылыми жоба жұмысым да нақты ғылыми деректерге сүйене отырып, өлке тарихын зерттеу, Қазақстан тарихы беттеріне өзіндік тарихи үлесін қосу бағытында жұмыстар атқарылып алынды. Ізденіс барысында себепкер болған да туған өлке тарихына қызығушылықтан басталып, жұмысыма арқау болды. Міне осы жұмысым бір жыл бұрын Жезқазған қаласында өткен Ө.А. Байқоңыров атындағы жыл сайынғы «Төртінші өнеркәсіптік революция дәуіріндегі тәрбие мен білім беру» республикалық ғылыми-практикалық конференциясында еленіп, дәрежелі дипломмен марапатталған болатынымын. Ол кезде маған осы жұмысымның нәтижесі ретінде курс ашуыма ұсыныс түскен болатын. Енді биылғы жаңа оқу жылында мен тарихымызға тікелей қатысы бар өлкетану бағытын қолға алып, «Менің туған өлкем» атты факультативтік курсымды жоспарлап, оқушыларыма бар мүмкіндіктерді ұсына отырып жұмысымды жүргізудемін. Міне, осы конференция өзім үшін қандай зор нәтиже берді деп ойлаймын!

Әр жыл сайын Е.А.Бөкетов атындағы тарих факультетінің профессоры, тарих ғылымдарының докторы С.Ү.Жауымбаевтың жетекшілігімен бір топ студенттер Кент қонысын қазба жұмыстары арқылы зерттейді. Осы қазба жұмыстарының барысын мектеп оқушыларымен бірге барып, үнемі қатысып, қадағалап отырдық. Аталған қазба жұмыстары оқушыларымыздың бір жағынан археология ғылымы туралы түсінігін байытса, екінші жағынан өлкетану бағытында Қазақстан тарихына жаңа бет ашуға, жас ұрпақтың отаншылдық сезімін дамытуға үлкен үлес қосады. Ежелгі қоныстардың қалалық статусы бірқатар археологиялық белгілері бойынша анықталынады: ауданы; тұрғындар саны; монументтік (храмдық) архитектурасы; ауыл шаруашылық округтері; қолөнер өнімдері; айырбас. Ал Кент қонысы осы археологиялық белгілерге сай келетінін тарихшы аталарымыз жыл сайын жаз айларында келетін студенттермен қоса куә. Қола дәуіріндегі Кент қонысынан қоғамдық мәні бар құрылыс деуге лайық «Үлкен қоршау» деп аталатын кешен зерттелген. Ол жоспары бойынша тікбұрышты болып келген.

Бұл қаланы қазіргі картадан таба алмайсыз, оның көшесімен жүре алмайсыз, үйіне де кіре алмайсыз, тұрғындарының сөзін есту де мүмкін емес. Оны ортағасыр үшін дағдылы көрініс болған қорғаныс қабырғалары мен су толтырылған ор қоршап жатқан жоқ, тіпті қала орамдары да, ауыр ысырмалы сықырлауық темір қақпаларыда көрінбейді. Бірақ ол көптеген жасанды бұйымдарнегізінде өмір сүреді, оған қалаға қатысты барлық формулалар: алаң, тұрғындар саны, монументальды сәулет, ауыл шаруашылығы, қолөнер кәсіпшілігі, сауда мен айырбас, қоғамның әлеуметтік стратификациясы қосылады. Бұл қаланың аты – Кент, ол қола дәуірінің соңына қарай б. з. д. XII–IX ғғ. бүгінгі Қарағандыдан 220 км жерделі Кент таулы-орман сілемінің Қызылкент шатқалында тіршілік еткен. Оның негізін Беғазы-Дәндібай мәдениетінің тұрғындары қалады. Кент қонысын 1984 ж. құрамында В. В. Евдокимов пен И. В. Рудаковский болған Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің археологиялық барлау тобы ашқан болатын. 1985 ж. Кент қонысында археологиялық қазба жұмысын В. В. Варфоломеев басқарып, Ә. Х. Марғұлан негізін салған отандық археологияның Беғазы-Дәндібай мәдениетін зерттеу дәстүрін әрі қарай жалғастырды. Қола дәуірі малшыларының қонысы екі гектардай болды. Ал Кент қалдықтары 30 гектарды құрайды. Қызылкеніш өзенін бойлай салынған бұл құрылыстардың жалпы саны – 130. Мұнда бір жарым мыңдай адам тұрған. Әрбір үй 12–14 адамнан тұратын бір отбасына тиесілі болды, бұл XIX ғ. Сарыарқада тұратын қазақ үйелмендерінің дәстүрлі санына сәйкес келетін. Кенттің төңірегіндегі шағын қоныстар ауыл шаруашылығымен және мал шаруашылығымен шұғылданды. Кентте болған ғибадатханалық сәулет құрылыстары еш жерде болған емес. Қоршауда діни рәсім өткізген болуы мүмкін. Оның ортасы көне заманғы дүниеге көзқарастыңбасты архетипінің бірі болған «Әлемдік бағананың» нышаны –ағаш бағана секілді. «Үлкен қоршаудың» өзіндік киелі мәні ғибадатханаға ұқсады, онда абыздар құлшылық еткен, оныңжұмбақ мәні тек беғазылықтардың өздеріне ғана түсінікті болса керек.Кент қонысының мәдени қабатынан табылған остеологиялық (сүйек) материалдар оның тұрғындары сиыр,жылқы, ұсақ мал өсіріп, ит асырағанын көрсетеді. Жабайы аңдардан киік, қабан, құлан, марал, бұлан, қасқыр, қарсақ аулады; үй жануарларының ішінде жылқы мен қойды көбірекөсірді, сонымен қатар көшпелі малшылыққа тән болмаса да, сиыр көп болды. Тұтастай алғанда шаруашылық жар-тылай көшпелі сипатқа ие болып, көшпелі өмір тәжірибесіжинақталды.Кейінгі қола дәуірінде малды жайылымда баға ба-стады. Кенттік беғазылықтар жайылымды қыстық жәнежаздық деп екі бөліп пайдаланды. Қыс кезінде мал шатқалішіне бағылса, жазда ұзатып жаю үшін далалық жайылымдарпайдаланылды. Қазақ дәстүріндегі қыстау, жайлау дегендеросыдан шыққан.

Мал шаруашылығы ет, сүт, май өндіруге мүмкіндікберді. Жүн мен терілерді киім мен тұрмысқа қажеттібұйымдар әзірлеу үшін өңдеді. Үй жануарлары мен жабайыандардың мүйізі, сүйегі әртүрлі

бұйымдардың басты шикізаты болды. Мал шаруашылығы негізгі бағыт болғанымен ола жер өңдеумен де шұғылданды. Бірақ оның экономикадағы үлес салмағы аз еді. Осыған қарамастан қола орақ, кетпен, тас дәнүккіштер Кент тұрғындарының астық өнімдерін жинағанын дәлелдейді. Кентте колөнершілер орамы болды. Сол жағадағы алаңқайдан металл өндірісінің іздері байқалады. Көптеген темір қождары олардың темірді де пайдалануға бет алғанын танытады. Үш пештің қалдықтарын тазалағанда, оның әрқайсысында тас пен тақтадан жасалған көлденең түтін жүретін мұржа қуысы бары көрінеді. Кенттің оң жағасынан жүзден астам қола бұйымдар табылды. Дағдылы колөнер саласының бірі сүйек жонукәсібі болды. Мүйізден, түтік сүйектен әзірленген шикізат түрлері Кенттің мәдени қабатынан жиі табылды. Олардан тұрмыстық заттар, қарулар, жебе ұштығы, жүген бөлшектері жасалды.

Олармен бірге шеберлерден шынайы шеберлікті талап ететін жоғары көркемдікпен бетіне өрнек салынған аса әдемі түпнұсқа бұйымдар да болды. Формасы жағынан скифтік және сарматтық айналарды еске түсіретін сүйек «ай-налар» жасалды. Бұл бұйымдар диаметрі тоғыз сантиметрлік бұғы, бұлан мүйіздерінен жұмырланды. Олардың бетіне өрнек ойылып, қара пастамен әсемделгені тіпті ғажап. Бұл дөңгелектерді «күн» деп атауға болады. «Үлкен қоршауда» жасалған сүйектен, темірден өрнектеп істелген бұйымдар олардың салт-дәстүрлерінде пайдаланылғандығына ешкүмән жоқ және бұл бұйымдардың кейбір қалдықтары да табылды. Сондай-ақ мұндай заттар өзгелерден ерекшестеру үшін көсемдердің тапсырысымен жасалған бұйымдар кендігінде сөз жоқ. Мұндай сәндік заттар – Беғазы-Дәндібай дәуіріндегі дала «салтанаты» болып есептеледі. Табиғаты өте көрікті Қызылкент шатқалынан керуен жолдарын, керуен сарайларын және шулы базарлардың іздерін таба қою қиын. Импорттық қыш ыдыстардың қалдықтарынан байқалғанындай мұнда өзіндік сауда айыр-басы болған. Кенттегі барлық қыш коллекцияның бес пайызы импорттық бұйымдар. Олардың ішінде арнаулы көзешілер жасаған ыдыс қалдықтары кездесті. Мұндай қыштар Оңтүстік Өзбекстан мен Түрікменстан аумағында жасалған. Ирандық нұсқа болып есептелетін жекелеген үлгілер де жоқ емес. Тағы бір қыш түрі Шығыс Арал маңынан шыққан. Енді бірі өзара байланыс бағытын көрсететін Батыс Сібір ыдыстары. Импорттық ыдыстар Кент тұрғындарының кенауқымды географиялық байланысын көрсетеді, соның ішінде металл айырбасы да болғанға ұқсайды.

Орта Азия мен Батыс Сібірдің көптеген өңірлерінде мыс кені тек айырбастаудың нәтижесінде келді. Орталық Қазақстанның мыс кенін меңгерген беғазы-дәндібай мәдениетінің кеншілері мен металлургері мұндай айырбаста тиімдісеріктестер болған көрінеді. Кент қонысы және соған ұқсас Орталық Қазақстан өңірі бір мезетте көсемдер ордасы және сауда орталықтары болды. Оларда металл, айтулы заттар, импорттық ыдыс сынықтары өте мол. Беғазы-дәндібай қоғамының қарапайым тұрғындары тұрған шағын қоныстарда – малшылар мен егіншілер мекендеген жерлерде мұндай олжалар кездеспейді және металл бұйымдар да мүлде аз. Мұндай айырмашылық жерлеу құрылыстарынан да байқалады: билеушінің зираты – кесене болса, қарапайым тас қоршаулар қоғамның қатардағы мүшелеріне тиесілі. Қола дәуірінің соңындағы Беғазы-Дәндібай мәдениетінің ірі қалаларының бірі – Кент біздің алдымызда осылайша көрініс береді. Ғалымдар пікірінше, Кент маңызды діни орталығы болған: оның аймағында «Үлкен дуал (қоршау)» атанып кеткен 84*46 тас ғибадатханасы табылды. Ежелгі қала орнында оның Батыс Сібірі, Орта Азия, Синцзян мен Иранмен ауқымды сауда және саяси байланыстарын дәлелдейтін керамика үзінділері (көріністері) және басқа да жасандылар табылған [1]. Қазба барысында 100-ден астам бүтін қола бұйымдары табылған екен. Сүйек пен мүйізден жасалған бұйымдар өте көп. Қолданбалы өнердің мұндағы тамаша үлгілерін кәсіби сүйекшілер дайындау әбден ықтимал.

Қаншама жұмыстарды зерделей келе, Кент қонысынан алыс жатқан өңірлердің тұрғындарымен өзара қарым-қатынас орнағандығын айғақтайтын мол мағлұматтар алынған. Кент қоныстарындағы қыш құмыралар арасынан басқа елдерде жасалған ыдыстар да табылған. Демек, бұл дәуірде осында өмір сүргендер сауда жасаса да, жаугершілік жорыққа шықса да өз беделін алысқа жүргізе алған дейді археолог аталарымыз. Бұның өзі Кент қонысына басқа ел саудагерлері, елшілері келгенін хабардар етіп, басқа ел мәдениетімен әрі өркениетімен тоғысқанын түсіндім. Қызылкент аңғарындағы он қорымнан екі жүз қырық бейіт құрылыстары анықталған екен. Алпыстан астам конструкциялар қазылған. Археологиялық тұрғыда зерттей келе, осындай кесенелерге жерленген көсемдердің тұрғылықты жері қыста Кент секілді қоныстар болды, ал жазда далалық тұрақтар болған еді. Көсемдер әскери отрядтар мен сауда керуендерін жасақтады, жылқыны алысқа пайдалана отырып, экспедициялар ұйымдастырды. Кент тұрғындарының басты экспорт көзі металл болған деуге болады. Оның өндірісі мен таралуын жергілікті билеуші өкілдері бақылап отырды. Бұл жағдай кен көздері мол Орталық Қазақстанның көптеген өңірлеріндегі археологиялық кешендерден де анық байқалады.

Жергілікті кәсіпшілер өз өнімдерін малға, мал өнімдеріне айырбастаса керек. Айырбас жасаудың өзі сауданың қарқынды дамығанын көріп отырмыз. Бұл дала ақсүйектерінің әлеуметтік жай-күйі мал санының артуына байланысты күшейді, оған олар бақылауын орнатқан кең ауқымды металлургиялық өндіріс те өз септігін тигізді. Нәтижесінде қоғам мүшелері арасында мүліктік қатынастар күшейе түседі. Осы кездері мемлекеттік құрылымның қалыптасу үрдістері жүріп жатты. Шығыс Сарыарқа аумағында Кентке ұқсас бірнеше бірлестіктер болғаны анық. Олардың бірқатарын Бұғылы, Беғазы төңірегіне шоғырландыруға болады. Бұл ескерткіштер Кентке уақытына сәйкес және де аумағы бойынша оған өте жақын келеді, әрі сүйектен жасалған олжалары мен металл бұйымдары мол. Олардың төңірегіне қоныстар мен қорымдар көптеп шоғырланған. Кесенелер де жеткілікті екен. Мұнда да мемлекеттіліктің қалыптасуына байланысты үрдістер де жүріп жатқанын түсінуге болады.

Біздің туған жеріміз шынымен де тарихқа тұнған өлкелердің бірі екеніне көзім әбден жетті. Неге десеңіз? Кент қонысы ежелгі қаланың орны екені туралы тарихымыз сыр шертуге дайын тұрғандай. Тағы зерттеуім бойынша, Қызыл кеніш сарайы 15 гектардан астам жерді алып жатыр екен. Өз дәуірінде сарайда шамамен 5000-ға жуық адам мекен еткен[2]. Қалада сауда ісі жақсы дамыған. Оған себеп археологиялық қазба жұмыстары аясында сарайдан сауда орындары, сырт мемлекеттерден келген сауда бұйымдары табылған. Бұдан бөлек бұл жерде мекендеген халықтың ғибадатханасы болған. Оны археологтар 2011 жылы ашып, Қызыл кеніш орнында үлкен қала болғандығын және үлкен топырақтың астынан Будда храмын тауып алады. Бір қызығы бұл ғибадатхана табылмай тұрып, жергілікті халық, әлгі орында Қыз әулие мазары деп, басына барып тәу етіп, қасиетті жер деп қастерлеп жүрген болса керек. Міне, қызық! Сөйтсе, Қыз әулиенің қорымы деп жүргендері топыраққа көміліп қалған Будда храмы болып шығады. Тексеру жұмыстары барысында сарайдың негізгі бөлігі, үш қосымша бөліктері және сарай манында орналасқан оншақты зират орындары анықталды. Ғалымдардың сөзіне сенер болсақ, қазба жұмыстары барысында табылған жәдігерлердің көпшілігі жергілікті жердің жағдайына сай келмейді. Олардағы ою-өрнектер Моңғол елінің лама храмдарындағы дүниелерді әшекейлеу үшін қолданылатын өрнектермен ұқсас. Соған байланысты зерттеушілер бұл будда дінінің лама тармағын ұстанушылардың ғибадатханасы болған деген қорытындыға келіп отыр. Оны XVII ғасырдың 40-ыншы жылдары Хундулен-Убаши хан немесе сол ғасырдың 70-ыншы жылдары Очирту-Цецен хан тұрғызуы мүмкін. Бұл сарайдың ғұмыры ұзақ болмаған. Қазба жұмыстары барысында жануарлар сүйектерінің аз табылуы және жәдігерлердің аз болуы дәлел ретінде келтіріледі. Сарай құрылысы басталып оны қызыл граниттен салған. Сондықтан, оны Қызыл Кеніш деп атау ұйғарылды». Бүгінде қаланың тек шағын бөлігі ғана зерттелген. Қазба жұмыстары уақытша тоқтатылған. Оның себебі – осы уақытқа дейін табылған жәдігерлер санының тым көп болуында. Олардың барлығын тексеріп, жазып, реттеп қою үшін біршама уақыт пен көп қажыр-қайрат керек. Сонымен қатар, табылған бұйымдарды дер кезінде зерттеп отырмаса, ертең бұдан да мол дүние табылған кезде көпшілігі аяқ асты болып, рәсуаға айналып кетуі мүмкін. Соның алдын алу мақсатында қазір қазба жұмыстары жүргізілмейді.

Барлық күш-қуат табылған дүниелерді тексеруге бағытталған. Қосарым — археологияның, археологтың міндеті қазу емес. Ескерткіштерді зерттеп, сақтап қалу, тарихи негізді анықтап, тек жәдігерлер жинастырып, мұражайларды толтырып қою емес. Археологтың басты міндеті ең әуелі ескерткіштер арқылы толық тарихи заман келбетін анықтау. Мәселен, жоғарыда айтқан Кентке Хорезмнен әкелінген құмыраның ішінде не болды? Жүзім бе, өрік-мейіз бе? Кентте кімдер тұрды? Олардың қанша бас малы болды? Орта жастары қанша екен? Немен тамақтанды? Бойлары қандай екен? Неден ауырды, немен жазылды? Шаруашылығын толық реконструкциялауымыз керек. Бүгінгі археологияның мұны анықтауға дәрмені жетерлік. Біз шетелдіктердің технологиясымен жұмыс жасап үйренуіміз керек. Мойындауымыз керек — шетелде техникалық даму өте қарқынды. Олардың құрылғылары топырақ астында не жатқанын күрек қадамай-ақ анықтап береді. Қазылған құмыралар ішінде қандай тағам болғанын, адамның сүйектері арқылы немен дерттенгенін, жасын, тегін-тайпасын анықтап бере алады. Біз «Мәдени мұра» бағдарламасына сәйкес, үш жыл бойы осы Кент қалашығын қазуда бұрын атқарылған жұмыстарды жалғастырумен айналысамыз. Бұрынғы игерілген материалдарды саралаймыз. Нәтижесінде, ғылыми-археологиялық, табиғи қорық жасауымыз керек. Біз тек отаршылдық саясат кезінде қала мәртебесі берілген даталы күнді ғана пайда болу уақыты деп кесіп аламыз, ал арғы тарихқа басымызды ауыртпаймыз. Қарқаралы қаласынан шығысқа қарата 40 шақырым жерде орналасқан Кент қалашығы қазіргі Қарқаралының әу бастағы орыны болған. Кент 1985 жылдан бастап қазылып келеді.

Бүгінге шейін жасалған шаруалар бізге белгілі дәрежеде Қарқаралының бүгінгі атқарып отырған миссиясын ежелгі дәуірде Кент қалашығы атқарған деуге толық мүмкіндік береді. Кемге онтүсткте сонау Хорезмнен солтүсткте Сібірден ағылып керуендер келген Олар өз тауарларын осы

аймақта өндірілетін қола бұйымдарға айырбастаған Керуендер шеру тартқан жол «Жібек жолы» емес, қола дәуірі мәдениетіне тән өзіндік үлкен арналы жол болған. Кент біздің дәуірімізге шейінгі I мыңжылдықтың басында аса дамып, үлкен өнеркәсіп-сауда орталығы болды. Ал бұл сол дәуірдегі үлкен қалалардың бірден-бір белгісі. Кент қола дәуірінде пайда болып кейін дәуірлерде де орталық болып есептелген. Оған дәлел. осы аумақта тас мүсіндердің көптеп кездесуі, Доңғалақ, Домалақтас, Әкімбек, Нарбас, Еңбексүйгіш ескерткіштері, қалмақ қорымдары, Қызыл кеніш — Қыз әулиелердің орналасуы бұған дәлел. Жалпы, қола дәуірі Орталық Қазақстанда аса қатты дамыған. Ол дәуір тек Орталық Қазақстан тайпаларының ғана емес, бүкіл қазақ халқының қалыптасу тарихында үлкен бастау көзі. Біздің бүкіл салт-дәстүріміз сол кезеңнен келе жатыр. ақпараттық аласапыранның айғыз аспанының астында ғұмыр көшін түзеген адамзат баласы ашық күнде адаспас үшін ең әуелі тарихи сана керек. Тамырыңды танымасаң, топырағыңды тонатсаң, көкке қол созып, мәуе шашып, бұтақ бүрлете алмайсың. Тарихи сана бәрімізге де керек. Ол тек өткенді білу ғана емес, ата-баба мұрасын болашаққа жеткізу...

Тарихи тамыр, тарихи өзектің мықтылығынан. Нақты айтуымыз керек Орталық Қазақстандағы қола дәуірі осы өңірдегі үлкен қалалардың пайда болу тарихының бастауы! Орталық Қазақстан қола дәуірінде мемлекеттік деңгейде дамыған. Тарихи тек, негіз ешқашан жойылмайды. Бұл өзі Арқаның өзендері секілді – бастауынан тұна ағып, бір жерінде құмға сіңіп кетіп, біраздан соң қайтадан жер үстімен аға бастайтын... Қызылкеніш шатқалындағы үйіндіде будда монастырының қалдықтары сақталғанын Қазақ ұсақ шоқыларының таулы оазисінде XIX–XX ғғ.басында болған көптеген саяхатшылар мен зертеушілер атап өтеді. XIX ғ. 20-шы жж. жартылай құлаған бұлқұрылысты көрген ресейлік офицер С. Б. Броневский ол туралы былай деп жазады: «Үй ғибадатхана болар немесе қандай да бір қожайынның тұрғын үйі болар». «Оның құрылысшылары танымал емес, – деп толықтырады оны саяхатшы К. А. Мейер, – мына көне екі қабатты құрылыс шығу тегі жағынан, сірә, жоңғарларға, мүмкін, ноғайлықтарға тиесілі болар». «Әктас араластырып жабайы тастан әдемілепқаланған» Кент тауындағы құрылыс туралы көп адам-дар жазды. Ол ерекше сәнді болды, сондықтан да барлық зерттеушілер бұл ғажайып ғимаратты басқадай емес, Қызылкеніш, Қызылгеніш немесе Қызылкент сарайы деп атап кетті. Бұл сәулеттік құрылыстың қай мәдениетке жататынын алғаш рет 1928 ж. И. А. Чеканинский анықтаған болатын. Зерттеушілер оны ойраттар тұрғызған ламаистік монастырь ретінде қарастырады. Атақты археолог С.С. Черников ойраттардың сәулет өнері туралы жазған мақаласының жеке бір бөлімін осы ескерткішке арнады. 1950-ші жж. соңында бұл тарихи ескерткіш Қазақстанның Археологиялық картасына енгізілді. Шын мәнінде аңызға айналған бұл кешенді қазу жұмысын 1985 ж. Қазақ КСР мәдениет Министрлігіне қарасты «Қазақтың жобалау және қалпына келтіру» институтының археологиялық жасағы бастаған болатын. Одан сәл кейін оған Қарағанды мемлекеттік университетінің археологиялық экспедициясы қосылып, үш жеке құрылыстан тұратын негізгі «сарай» толықтай қазылды. Нағыз көзешілердайындаған геометриялық зооморфтық және өсімдіктікөрнектер шеберлікпен ойып түсірілген тақтайша, қызылтүсті ағаш таяқшалар, ортасындағы ойыққа дөңгелек сюда орнатып ақ тастан жасалған әшекей, мыс монета және басқа жасанды заттар табылды. Жазба деректерде бұрын табылған бұйымдардың ішінде төбе жағы дөңгеленіп келетін, ішінде бидай дәндері қозғалып тұратын конус тәрізді ақ саздан жасалған будда дінінің заттары туралы мәлімет бар. И. А. Чеканинскийден кейін «сарайды» зерттеуші археологтар Ж. Е. Смайылов пен А. З. Бейсенов те XVII ғ. ойраттар тұрғызған ламаистік монастырь деп есептеді. Болымсыз ғана мәдени қабат пен аз мөлшердегі табылған заттар бойынша алып қарағанда, ол ескерткіш ретінде ұзақ уақыт өмір сүрмеді. Жазба деректер монастырдың пайда болу тарихы ментағдырын Кент тауларында деген қосымша мәлімет береді. Қазақстандық тарихшы И. В. Ерофееваның мәліметінесәйкес, Қызылкент ламаистік кешенін XVII ғ. ортасында дүрбіт билеушісі Далай Баһадүр тайшының ұлы, беделді ойрат ақсүйегінің өкілі – Кундолон Убаши (1672/1673 жж. қайтыс болды) салдырды [3]. Тибет дәстүрі бойынша монастырлар әдетте өзен жағасына тұрғызылады. Онда да дәстүр таудың күнгей бетіне, өзеннің солтүстік жағасына салынуы ең қолайлы деп есептелінді. Қызылкент монастырының топографиясы осы талапқа сәйкес келді – тибеттік дәстүр сақталып, үй-храмның басты кірер есігі оңтүстікке қарады. Геомантия (тибетше – са-че, sa-druad – «Жерге жанасу») неме-се ғимарат-ғибадатханалы ландшафтпен үйлестіре орналастыру, монастырь құрылысшыларына белгілі болды. Мүмкін, граниттен түзілген таулы жердің өзі, яғни қызғылтас күн батарда қызыл реңге ие болып, буддалық сананың маңызды символы қасиетті Меру тауына табыну идеясын көрнекілікпен көрсеткен болар.

Бұл монастырдың қасиеттілігін бұдан асырып дәріптеу мүмкін еместігін көрсететін тағы бір ерекшелік – бұл қазақ халқының діни төзімділігі. Мұнда атап айтатын бір нәрсе – ламаизм пұтқа табынушылық дінге қатынасы жағынан өте икемді болды. Шамандық мазмұнға өз салт-жораларын

енгізе отырып, ол қазақтардың киелілік жөніндегі түсініктерімен үндесіп жатты. Саяхатшылар ұзақ уақыт ішінде жартылай қираған бұл үйден қазірдің өзінде қорыққан жергілікті тұрғындар «...оданбір қасиетті көреді, құрбандық ретінде оған жылқыныңқылын, қойдың жүнін, ескі шүберектер апарып тастайды» деп атап көрсетті (К. А. Мейер). Жүздеген жылдардан бергі құрметтеу сезімі бүгінгі күні де өшкен жоқ. Әдетте дөңгелек – Будда заңын білдіретін Ілім Дөңгелегінің нышаны. Бетіне өрнексалынған ламаизмге арналған дәстүрлі алтын түсті және қоңыр қызыл түспен боялған ағаш тақтайша қандай да бір салт-жоралық затты сәндеуге немесе сыйлықтарды сақтауға арналған шкаф ретінде пайдаланылуы мүмкін.

Осыған дейін қаншама жұмыстарды зерделей келе, биылға жаңа оқу жылында 6-7 сыныптарға арналған «Менің туған өлкем» атты факультативтік курс жұмысын бастап кеттім. Жұмыс жоспарын жыл бойына құрап, бағдарламасын бекіттіріп алдым. Ендігі қадамым - келешігі зор білімпаз әрі елжанды ұландарымның бойына тамыры терең, жоспары айқын тарихымызбен таныстыру. Елжанды ұрпақ алдындағы парызым - Кент қонысыма әлі де терең зерттеу жүргізілуіне үлесімді қосу. Баршаңызға сәттілік тілеп, әрдайым қоныстарыңыз берекелі болсын дегім келеді.

Әдебиеттер:

1. Тарихи негіз ешқашан жоғалмайды. Ж.Е.Смайылов // Орталық Қазақстан. – 2004. – 8 сәуір (№67-68)
2. Алтайдан Каспийге дейін Қазақстанның табиғи, тарихи және мәдени ескерткіштері мен көрнекті орындарының атласы. 1 том- Алматы, 2011
3. Евдокимов В.В., Варфоломеев В.В. Эпоха бронзы Центрального и Северного Казахстана Учеб. пособие. - Караганда, Изд-во КарГУ, 2002. – с.138 .
4. Евдокимов В.В. Формальные и существенные аспекты периодизации эпохи бронзы Центрального и Северного Казахстана // Культуры древних народов Степной Евразии и феномен протогородской цивилизации Южного Урала: материалы III Междунар. науч. конф. «Россия и Восток: проблемы и взаимодействия». Ч.V. Кн.1. — Челябинск, 1995. — С. 39–43.
5. Жауымбаев С.У. Қазақстанның палеолит дәуірі ескерткіштерін зерттеуге ғалым Х.Алпысбаевтың қосқан үлесі. Олжабай есен болса — ел аман. «Ерлер есімі ұрпақтар есінде» атты халықарал. ғыл.-теор. конф. материалдары (23–24 мамыр 2005 ж.) — Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2005. — 175–183 б.

ГЕОГРАФИЯЛЫҚ ӨЛКЕТАНУ ҮРДІСІНДЕ ОҚУШЫЛАРДА БІЛІМ МЕН ІСКЕРЛІК ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Рахмет Г.Х.

*Жалпы білім беретін №9 орта мектептің
Қарағанды облысы Балқаш қаласының*

“...Келер ұрпақ алдында зор жауапкершілік тұр, оны арқалап жүрген – ұстаздар. Себебі еліміздің болашағы көркейіп, өркениетті елдер қатарына қосылу бүгінгі ұрпақ бейнесімен өлшенеді”, – деген ұлт көшбасшысы Нұрсұлтан Назарбаев.

Қазақстан Республикасының дамыған бәсекеге қабілетті отыз ел қатарына ену туралы алдына мақсат қойған тарихи кезеңде Тұңғыш Елбасымыз “Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру” бағдарламалық мақаласын жариялағаны белгілі. Бұл маңызды мақаланың «Туған жер» бөлімін іске асыру мақсатында ұлтжанды ел азаматтарын тәрбиелеуде өлкетану ұстанымы – жергілікті жерді оқыту өмірмен жақындастыруға қолдау көрсететін маңызды ұстанымдардың бірі екендігіне басты назар аударды. Қазіргі уақытта өзгеріп жатқан туған өлкенің тарихи, географиялық ерекшеліктері мен әлеуметтік-экономикалық мәселелері бойынша оқу мәліметтері толықтырылып, әлемдік білім қорына туған өлке шежіресінен, тарихынан, географиясынан не қосылды, қандай жаңа технологиялық жаңалық ашылды, ғалымдарымыздың мақтаныш тұтатын еңбектері қайсы, міне, осы мәселелер төңірегінде әдістемелік ізденістер жасалып, нәтижесі оқу үрдісінде көрініс табуы осындай игі бастаманың баспалдағы іспеттес.

Осыған орай мектепте география пәнін оқытуда өлкетану мәліметтерін қолданудың маңызы ерекше болып отыр. Географиялық өлкетану туған өлкенің табиғатын, халқын, шаруашылығын, тарихы мен мәдениетін зерттейді. Кешендік өлкетану осылардың бәрін бір-бірімен байланыста

қарастыратын болса, салалық өлкетану, географиялық өлкетану, тарихи өлкетану, этнографиялық өлкетану, топонимикалық өлкетану сияқты жеке салаларын зерттейді. География пәнін оқытуда өлкетану мәліметтерін қолданудың басты мақсаты: туған өлкенің табиғат жағдайлары мен әлеуметтік ерекшеліктерін жан-жақты оқыту; оқу және тәрбие жұмыстарын жетілдіру мақсатында меңгерген өлкетанушылық білімдерін жетілдіре отырып, практикалық дағдылар мен жеке қабілеттерін дамыту болып табылады.

Өлкенің тарихын білу-өзінің отбасының, әулетінің, туып өскен өлкесінің тарихын білуден басталады. Өзінің тегін оның тарихын білмеген адам өз халқының тарихын білуге ұмтылмайды, оған қызықпайды. Ал мұндай адам басқа халықтарды, оның тарихын, тілін, әдет-ғұрыпын құрметтей де сыйлай да алмайды. Осы жағдайлардың бәрі туған өлкенің тарихын зерттеудің, оған оқушыларды белсене қатыстырудың қажеттілігін дәлелдейді. Сонымен қатар мектеп географиясында өлкетану деректерін қолдануда мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамытуға, олардың танымдық қызығушылығын арттыруға, отансүйгіштікке тәрбиелеуге ықпал етеді. Географиялық білімнің маңызды көзі және өлкетануды оқытуда негізгі құрал географиялық картаны оқып, үйрену, географиялық сипаттағы мағлұматтарды ала білу дағдыларын дамыту, қалыптастыру болып табылады.

Ал, география сабақтарын картасыз елестету мүмкін емес. Картасыз өткен сабақта тек теориялық білім ғана алады, практикалық тұрғыда ол оның ешбірін жүзеге асыра алмайды. «Көзбен көріп, қолмен ұста» дегендей, әр сабақта картамен жұмыс оқушының карта бетіндегі географиялық нысандардың есте сақталуына ықпал етеді. Мүмкіндігіне қарай оқулықтармен қоса, атластар мен жұмыс дәптерлері бірге берілсе, оқушының картамен, кескін картамен жұмыс жасауына үлкен жағдай туғызар еді. Оқушылардың таным әрекеттері сипатына қарай ажыртылатын географияны оқыту әдістері: түсіндірмелі көрнекілік, репродуктивті, проблемалық баяндау, ішінара іздену және зерттеу. Әрбір әдістің міндеті оқытушы мен оқушылардың іс әрекеттері, географияны оқыту процесінде қолдану мүмкіндігі.

Оқытудың түсіндірмелі көрнекілік әдісі—оқушылардың білім алуын ұйымдастыру. Әдістің басты бағыты оқушының ақпаратты оқу құралдарын хабарлау арқылы игеруін ұйымдастыру мен жақсы қабылдауын қамтамасыз ету. Мұндағы оқушының іс әрекеті берілген ақпаратты қабылдауға, оймен және есте сақтауға негізделген. Репродуктивті әдістің басты бағыты – алған білімді қолдану мен пайдалануды білу және дағдыны қалыптастыру. Оқушының әрекеті әртүрлі тапсырмаларды шешуде олардың белгілі бір жаттығуларды орындау амалдарына ие болуға, практикалық іс әрекетке алгоритмге сүйенуіне тура келеді. Проблемалық әдістің мақсаты – меңгеретін оқу материалдарына әр түрлі мәселелер мен әдістер және олардың шешімдерін ашып көрсету. Оқушының әрекеті дайын ғылыми нәтижені ойлау мен еске сақтаумен, қабылдаумен қатар шектелмейді, сондай дәлелдеудің логикасын бақылау, оқушының ойлау әрекетіндегі қозғалысты бақылауға да бағытталады.

Ішінара іздену әдісінің негізгі бағыты – оқушының үнемі дайындық үстіндегі мәселені өзіндік қою және мәселені шешуі. Оқушының әрекеті проблеманы қою және шешу жолын табуды меңгеру барысында оқушы белсенді қатысады. Зерттеушілік әдіс – ғылыми таным әдістерімен қамтамасыз ету, оқушылардың шығармашылық әрекетін дамыту және шығармашылық әрекетті ойдағыдай қамтамасыз ету, епті пайдалынатын білімнің тұрақталуын үйрету. Оқушының әрекеті олардың өз бетімен мәселе қойып, оны шешу тәсілін табумен аяқталады. Өлкенің табиғат жағдайлары (жер бедері, пайдалы қазбалары, климаты, өзендері, көлдері, батпақтары, топырақ және өсімдік жамылғысы, жануарлар дүниесі) – зерттеудің маңызды бөлігі. Бұл зерттеу жұмыстары бақылау жүргізетін арнайы стансаларда немесе жергілікті жердің метеорологиялық стансасында, мектептің географиялық алаңында, арнайы экскурсия, саяхаттарда жүргізілуі тиіс. Бақылау жүргізілетін стансалар табиғатты бақылауға және сабақтар өткізуге қолайлы сәйкес құралдар-жабдықтармен жабдықталуы, сонымен қатар сынып оқушылары толық сиятын алаң, қауіпсіздік ережелері қарастырылуы тиіс.

Жер бедерін оқу барысында алдымен Отанымыздың, содан кейін оқыланын өлкенің аумағын қамтитын жекелеген аймақтардың физикалық, геологиялық карталарының мәліметтері алынады. Даладағы зерттеу жұмыстары кезінде (неғұрлым жан-жақты) жер бедерінің әр түрлі формаларының (кеуіп қалған жерлер, төбелер, тау тізбектері, шұңқырлар, жылғалар, жыралар, көшкіндер, сайлар) шығу тегі түсіндіріледі, өлшеу жұмыстары жүргізіледі, олардың сыртқы бейнесі, пішіні суреттеледі және қағаз бетіне бейнеленеді. Жер бедерімен танысу барысында қандай пайдалы қазбалар бар және олардың кен орындары туралы мағлұматтар анықталады. Өлке аумағындағы пайдалы қазбалар не себепті пайда болғанын түсіндіру қажет, сонымен қатар олардың пайда болуының, геологиялық

құрылыммен және жер бедерімен байланысы бар немесе жоқ болуы түсіндіріледі. Кен орындарын картада шартты белгілермен белгілеу қажет.

Пайдалы қазбалардың үлгілері мектептің өлкетану мұражайына қою үшін немесе сабақтарда пайдалану үшін жиналады және олардың қай жерден алынғаны туралы мағлұмат толық жазылады. Ауа райын зерттеу адамның күнделікті тұрмысы мен шаруашылық әрекеті үшін қажет. Ауа райының жай-күйі тек қана бір белгісіне, мысалы, температураға немесе жауын-шашынға ғана емес, барлық элементтерінің жиынтығына қарап анықталады. Мысалы, ауа райына тек «салқын» не «жылы» деп баға беру жеткіліксіз. Салқын не жылы ауа райы желді, жаңбырлы, бұлыңғыр және тағы басқаша болуы мүмкін. Ауа райы жиі өзгеріп тұрады. Оның бір элементінің өзгерісі басқасының да өзгерісін тудырады. Оның толық сипаттамасын беру үшін ауа райын құрайтын элементтерді түгелдей бақылау қажет. Туған өлкенің климатын зерттеп-білу барысында ауа райын бақылау әдісін қолданған дұрыс.

Жергілікті жердің сулары (өзендер, көлдер, бұлақтар, батпақтар, жер асты суы, құдықтар) да адам өмірінде үлкен рөл атқарады. Туған өлкені оқу барысында жергілікті жердің суларына қажетті деңгейде көңіл аудару керек, өйткені олар өлкенің табиғат жағдайларының ерекшеліктерін және адамның шаруашылық іс-әрекетін сипаттайды. Оқушылар мысалы, өзен ағысының жер бедеріне және өзен аңғарын құрайтын тау жыныстарына тәуелділігіне көз жеткізеді. Қорыта келсек, қазіргі кезде географиялық білім берудің өлкетанушылық мазмұны, туған өлкедегі алуан түрлі үдерістер мен құбылыстарға біртұтас кешенді-жүйелі көзқарасты қалыптастыруы басты мәселе екені анық.

Мұндай көзқарас оқылатын аймақтың жағдайын қалыптастырушы және өзгертуші факторларды, олардың өзара тең байланысында табиғи, экономикалық, әлеуметтік және мәдени факторлар тұрғысынан қарастыруға мүмкіндік береді. Бұл оқушыларда ғылыми дүниетанымдық көзқарасты, өмір сүру ортасының біртұтас бейнесін, ғылыми негізделген экологиялық және әлеуметтік-мәдени көзқарас жүйесін, оқушылардың туған өлкеге тек қана эмоциялық тұрғыдан емес, тиімді пайдалану тұрғысынан да қарау сияқты құндылықтарды қалыптастырудың неғұрлым тиімді жолы болып табылады.

Яғни, мектептегі географиялық өлкетану, жалпы өлкетанудың бір бағыты болғандықтан, оқушының адамгершілік, шығармашылық, интеллектуалдық, эстетикалық, еңбексүйгіштік, тұлғалық дамуының маңызды факторы екені бәрімізге белгілі.

ТУҒАН ӨЛКЕМ – ЖҰМБАҚ МЕКЕН

*Саней А.
№15 ЖББМ КММ
Қарағанды облысы,
Абай ауданы, Қарабас кенті*

Маған бүгін керек емес ертегі,
Ертегіні балам өзі шертеді.
Тарих керек – іргетасы қазақтың,
Іргетассыз қаланбайды ертеңі.

Қадыр Мырза Әлі

Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мазмұны аса терең бағдарламалық мақаласында, үшінші жаңғырту жөнінде міндетті аясында, экономикалық және саяси жаңғырумен қатар, оны өзара байланыстыратын мәселе – рухани жаңғыру деп айтты.

Рухани жаңғырудың басты шарты – ұлттық кодты сақтай білу. Өйткені, жаңғырған қоғам өзінің тамырын тарихтың тереңінен бастау алады. Ол үшін қазіргі жаңғыру саясаты елдің ұлттық – рухани тамырынан нәр алады. Тарихи тәжірибе мен ұлттық дәстүрлерге шекеден қарамай, қазақ халқының тағылымы мол тарихымен тікелей сабақтастықта болуы тиіс.

Мақаланың өзектілігі: Дүние жүзіне мәлім ұлы бабамыз Әбу – Насыр Әл Фараби «тарихты білмей өткенді, қазіргі жағдайды білу, келешекті болжау қиын» - деген екен. Тарих - халықтың зердесі. Зердесі жоқ, өзінің кім екенін, қайдан шыққанын білмейтін адамның Шыңғыс Айтматов ағамыздың романындағы мәңгүрттен еш айырмашылығы болмайды деген еді. Сондықтан, осы жоба арқылы өзіміздің өмір сүріп, суын ішіп отырған елді мекен Қарабастың тарихи жерлерін, ескерткіштерін тереңірек білу біздің ұрпақтық парызымыз деп ойлап, қолға алдым.

Жер бетінде дүниеге келген әрбір адам – өз ұлтының бір бөлшегі. Адам дүниеде өз жолын тауып, мәнді де сәнді, саналы ғұмыр кешуі үшін, өз ұлтының рухани құндылықтарын біліп қана қоймай, өскелең ұрпаққа мұра етіп қалдыруы керек. Қазақ халқы – тамыры терең жайған алып бәйтерек. Бабаларымыз талай дауылдарға қарсы тұрып, тағдырдың тәлкегімен алысып, өсіп өркендеумен қатар, егемен елдің қара шаңырағын шайқалтпай ұрпағына жеткізді. Бұл киелі тарих.

Тәуелсіздік – біздің ұрпаққа берілген баянды бақыт, халқымыздың мәңгілік құндылығы. Халқымыз ең басты игіліктерін, ұлттық болмысын, туған тілі мен ділін сақтаған, тамыры терең тарихын таныған, сол жерді мекендеген этникалық топтардың рухани кемелденуіне жол ашқан ел ғана шынайы тәуелсіздікке қол жеткізе алады. Қазақстан осы талаптарды іс жүзіне асырып, өзге елдерге үлгі болған.

Ғұндар, Көк Түріктер, Алтын Орда, Қазақ хандығы, Қазақ ССР-і, Тәуелсіз Қазақстан Республикасы – Қазақ мемлекетінің ғасырлар бойғы тарихы. Осы даму тарихына бойлай келсең, Тәуелсіздіктің тамыры тереңде жатыр. Еліміз ерікті, өз бостандығын қолына алған, әлем таныған мемлекет болуы үшін талай тағдырлар тәлкекке ұшырап, талай тұлғалы азаматтарымыз құрбан болды. Сондықтан да, Тәуелсіздік - қазақ халқының бостандыққа ұмтылған асқақ армандары мен қайсар рухының жемісі дейміз. Мәңгілік елдікке нұрлы жолмен бет алған – Ұлы дала елі. Ұлы дала елінің бір бөлшегі менің киелі мекенім Қарағанды облысы, Абай ауданы, Қарабас елді мекенінің тарихына тереңірек тоқталайын. Қарағанды облысы Орталық

Қазақстанның тарихи мұраларға ең бай өлкесінің бірі. Тек табиғи қазыналарға ғана емес, адам капиталының ең жарқын өнегесін көрсететін рухани мұралар да біздің өлкемізде жақсы сақталғанына дау жоқ. Қола мен

Темір дәуірі, сак, ғұн, түркі кезеңдеріндегі құнды археологиялық ескерткіштермен қатар, Алтын Орда – Ұлы Дала Елі кезеңі мен Қазақ хандығы заманындағы ең келелі де, киелі де, бағалы рухани жәдігерлер осы өлкеде сақталған және жасалған.

Туған жердің әрбір сайы мен қырқасы, тауы мен өзені тарихтан сыр шертеді. Әрбір жер атауының төркіні талай – талай аңыздар мен әңгімелер бар. Әрбір өлкенің халқына суықта пана, ыстықта сая болған, есімдері ел есінде сақталған біртуар перзенттері бар. Осының бәрін біз сияқты жас ұрпақ сұрастырып, мәлімет деректер іздестіріп білуіміз керек.

Қарабас кентінің тарихы.

Қарабас атауы туралы халық арасында мынадай аңыз бар екен. Бай көпес шаршаған түйелерімен керуен көшпен келе жатады. Бай отырған үлкен ақ түйе баймен бірге байлық тиелген ақ сандық көтеріп келе жатады. Оның ішінде ханға арналған сыйлық бар еді. Алдарынан шаң көрінеді. Алдында кеткен барлаушылар қарақшылардың күтіп тұрғанын жеткізеді. Байлық толған сандықты қара басқа ұқсайтын төбешіктің ар жағына апарып жасырындар дейді. Сол Қарабас байлықты күзетсін дейді. Бірнеше жүз жылдықтар өтсе де Қарабас әлі сол сандықты қорғауда деген аңыз бар. Бұрын карьер болмаған кезде төбенің басында жануардың басына ұқсайтын үлкен қара тас жатқан. Қарабас аты содан шыққан.

Кент бұрын ауыл болып құрылған. Осы кентке жер аударылғандар көшіп келген. Орыс тілінің мұғалімі В.И. Ярошенко Қарабас туралы өлеңдер жазған. Өкінішке орай олар жоғалған. Ол кісі осы елдің тарихы туралы кітап та жазған екен.

Қарабас кенті 1927 жылы құрылған. Өткен ғасырдың 80 жылдардың соңында орыстың атақты жазушысы «Русский Букер» сыйлығының лауреаты «Казенная сказка» романының авторы Олег Павлов осы жерде әскери міндетін атқарған. Ол өзінің романында Қарабас туралы былай деп жазған: «Лагерь орналасқан Қарабас кенті өте ертеден белгілі болған жер. Феодалдық кезеңде қазақтар бұл жерде мекендеген». Қала типті кент мәртебесі 1950 жылы берілген. 2017 жылы Қарабас кентіне 90 жыл толыпты.

Абай ауданының Қарабас кенті үш тұрғын бөлікке бөлінеді: «Шлак», «Карлаг» және «Станция». Қарабас кентінің тарихы – еліміздің тарихының бір бөлшегі.

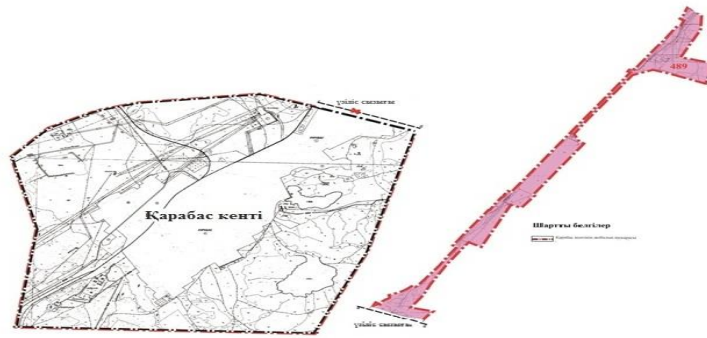
Кенттің аумағы 809 га, оның ішінде егістік 30 га, көп жылдық егіндік 13 га, жайылым 571 га, жолдар мен көшелер 137 га, саябақтар 25 га, құрылыс 33 га. Депортациямен күштеп жер аудару еліміздің қайғылы беттерінің бірі.

Қазақстан жеріне жер аударылғандар арнайы көшірілгендер мәртебесінде болған.

Қарабас - Карлагтың қақпасы, қоныс аудару пункті.

Қарабас кенті – Қарағанды облысы Абай ауданының қала типтес елді мекені. Кент Қарағанды қаласының оңтүстік – шығысында -25 км, аудан орталығы – Абай қаласынан оңтүстік – шығысында 6 км жерде орналасқан. Жерінің жалпы ауданы 0,8 мың га. Іргесі 1927 жылы қаланған. 1950 жылдан

бастап қала типтес кент. 1961 жылы Абай қалалық халық депутаттар Кеңесінің құрамына кіреді. 1930 жылы Қарабас Карлагтың қақпасы, қоныс аудару пункті болған.

1930 жылдың мамыр айында КСРО ХКК «Қазақ еңбекпен түзету лагерлерін ұйымдастыру туралы» Қаулысы қабылданды. Қарабас станциясы «Карлаг қақпасы» болса, Спасск оның бауырлас зираты болды. Карлаг – сталиндік қуғын –сүргіннің азалы тарихы. Карлаг, Қарағанды еңбекпен түзеу лагері –ГУЛАГ архипелагы құрамындағы ең ірі азап аралы еді. Қарағанды еңбекпен түзеу лагері 1931жылы 19 желтоқсанда құрылды, лагерьдің орталығы Қарағанды қаласынан 45 шақырым жердегі Долинка ауылы болды. Қарабаста жерде АК 159/18 түрме колониясы бар. Бұл мекеме ГУЛАГ және Карлаг тарихымен тығыз байланысты.

ГУЛАГ –еңбекпен түзету лагерлерінің, еңбек қоныстарының және қамау орындарының Бас басқармасы және 1934-1960 ж. ж. еңбекпен түзеу лагерлерінің жүйесін басқаруды жүзеге асыратын ПХК, ПМ, КСРО ӘМ бөлімшесі. Бұл жүйе мыңдаған лагерь бөлімшелері және пункттері мен 53 лагерьлерді, 425 колонияларды, сондай-ақ 2000-нан астам арнайы ұсыныстарды біріктірді.

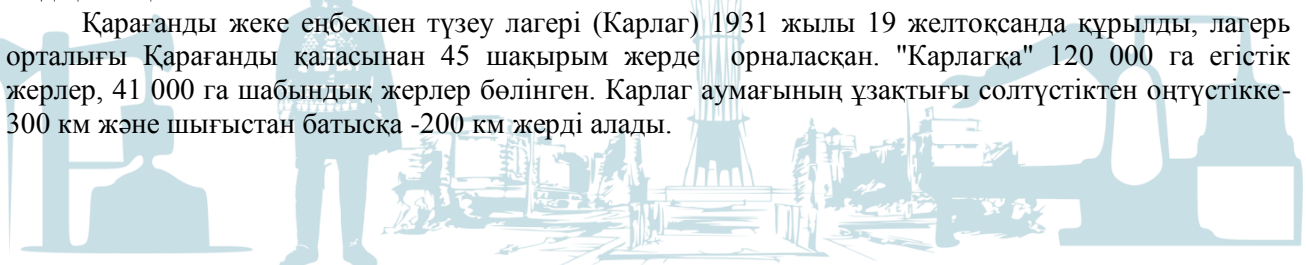
АК - 159/18 колониясында қылмыскерлер жазасын өтейді. Қазіргі таңда бұл колония жылумен, электр энергиямен, сумен өзін өзі қамтамасыз етіп отыр. Сонымен қатар арнайы киім және аяқ киім тігеді. Металл және ағаш өңдеу цехтары жұмыс істейді. Бұл цехтарда темірден тор жасайды және ағаштан орындық, тумбочка т.б. заттар жасайды.

XX ғасырдың 20 жылдары байлар мен кулактардың жаппай жер аударылатын жеріне айналған. Кейбір мәліметтерге сүйенсек, 20-30 жылдары Қазақстанға 189 мың шаруа Украинадан, Россиядан, Кавказдан, Орталық Азиядан жер аударылған. Олардың ұлттық құрамы әртүрлі болған. Кулактардың көпшілігі немістер, орыстар, украиндар болған. Олардың ішінде қазақтар поляктар, беларустар, еврейлер, эстондықтар, литвалықтар, армяндар да болған. Қарабас кентінде де лагерь орналасқан.

1920-1953 жж. КСРО Ішкі Істер Министрлігінің мұрағаттық мәліметтеріне сәйкес еңбекпен түзеу лагерлері жүйесі арқылы 10 млн. жуық адам өткен.

1930-1950 жж. ГУЛАГ тұтқындары, бірқатар ірі өнеркәсіптік және көлік нысандарының құрылысын жүргізді, бұл Беломор-Балтық, Волго-Лонский каналдары, Мәскеу атындағы арна, металлургиялық кәсіпорындар, бірқатар теміржолдар, соның ішінде Қарағанды - Мойынты - Балқаш темір жолы, кеңестік ядролық бағдарламаның нысандары және т.б. Кеңес қалаларының қатары ГУЛАГ мекемелерімен құрылған. Мысалы: Комсомольск –Амур және бірқатар Ресей қалалары және біздің Жезқазған.

Қарағанды жеке еңбекпен түзеу лагері (Карлаг) 1931 жылы 19 желтоқсанда құрылды, лагерь орталығы Қарағанды қаласынан 45 шақырым жерде орналасқан. "Карлагқа" 120 000 га егістік жерлер, 41 000 га шабындық жерлер бөлінген. Карлаг аумағының ұзақтығы солтүстіктен оңтүстікке-300 км және шығыстан батысқа -200 км жерді алады.

Қарлагты ұйымдастырудың басты мақсаттарының бірі - Орталық Қазақстанның қарқынды дамып келе жатқан көмір-металлургия өнеркәсібі үшін ірі азық-түлік базасын құру болды, мысалы: Қарағанды көмір бассейні,

Жезқазған және Балқаш мыс балқыту комбинаттары, сонымен қатар, осы өнеркәсіптің салаларын құру және дамыту үшін жұмыс күші қажет болды.

Қарлаг бос жерде ұйымдастырылған, яғни, Орталық Қазақстанның ашық даласында орналасқан деген ұғым дұрыс емес.

Лагерге бөлінген үлкен аумақта қазақтардың, орыстардың, немістердің және украиндердің қоныстары болған.

Қарлаг аумағында халқы 80 000 адам 4000 қазақ киіз үйі, 1200 неміс, орыс және украин халқы тұратын қоныстар болған.

Естеліктер беттерінен...

1955-1957 жылдары 246-12 №1 лагпунктінде есепші болып жұмыс істеген Волна Антонина Петровнаның естеліктерінен:

«Қызметкерлер жұмысы мезгілсіз болды. Біз тек күндіз ғана емес түнде, демалыс күндері, мереке күндері де істедік. Өйткені, сотталғандардың қозғалысы үлкен болды. Әрбір жолаушылар пойызында сотталғандарға арналған арнайы вагондар болды және оларда бізге әкелген немесе басқа жаққа жөнелтуге апаратын адамдар болды. Күн сайын ондаған автокөлік сотталғандарға келіп отырды. Сотталғандардың эшелондары келіп түскенде, олармен барлық қызметтер жұмыс істеді және штабтың барлық қызметкерлері ашық аспан астындағы алаңда тікелей жұмыс істеді. Сотталғандарды жөнелтуге дайындаған кезде, ол жиі, арнайы дайындықпен өткізілді. Штабтың бір бөлігі жұмыс күнінің соңына қарай бізге тізімдер беріп, біз түнде құжаттарды дайындадық, ал күндіз жібердік. Жұмыс қатаң тәртіппен орындалды, және оны біздің бұзуымызға, шағымдануымызға еш құқығымыз жоқ еді.

Біздің негізгі жұмысымыз әрбір сотталғанды киіндіріп, төсек орнын беруге, кетушілер үшін асханадан құрғақ азық-түлік жазып беруге міндетті болдық. Ұсталғандардың арасында ерлер де, әйелдер де болды, бірақ барлығы жалпы темір қоршауының астында болды»

Қарабас кентінің тұрғыны, АҚ 159-18 бөлімінің бухгалтері Волынкин Виктор Ивановичтің естелігінен: «Сотталған әйелдер тұратын екі барак болған. Ол жерде әйелдер тігін цехында жұмыс істеген. 1960 жылы әйелдер лагері жабылып қалды. Сотталғандардың көбін рақымшылықпен босатқан. Қалғандарын басқа лагерьлерге жіберген. Ол кезде лагерьдің бастығы Балтыбаев болған. 1960 жылдың 1 қаңтарында Спасскдегі лагерьді жауып сотталғандарды Қарабасқа көшірген. Олар екі баракқа орналастырылған. Сонымен қатар, Спасскіден жындыхананы да Қарабасқа көшірген. Осы жылдары әкімшілікпен клуб салынған. Онда кино көрсетілген. 1963 жылы «Гнездышко» балабақшасы ашылған. Қазіргі №15 мектептің орнында ескі мектеп болған. Ол жабылған соң жатахана болған. Онда сырттан келген жұмысшылар тұрған. Сол орынға 1968 жылы жаңа мектеп салынған».

Ауылымыздағы «Саяси қуғын сүргін құрбандарына» арналып қойылған ескерткіштер

Саяси қуғын-сүргін құрбандарына арналған мектептегі өлкетану бұрышынан көріністер

Ұлы Отан соғысының ардагері Қарабастың тұрғыны И.А.Ростовтың қолжазбамен қалдырған естелігі мектепте сақталған. Ол естелікте Карлаг зоналарының сол кездегі жағдайы туралы жазылған. Мысалы, «Долинкада шойын зауыты, Топарда шыны зауыты, Жартаста қант зауыты, Қарабаста ағаш өңдейтін шеберхана мен цемент – кірпіш зауыты болған. Сонымен қатар, Долинкада өсімдіктердің селекциясымен айналысатын ғылыми орталық болған және асыл тұқымды мал шаруашылығы болған. Олардың жетістіктері Карлаг ғылыми үйінде жиналып сақталған. Осы жұмыстың барлығын саяси және басқа да себептермен сотталған адамдар жасаған. Қарабас Карлагтың қақпасы ретінде болған. Себебі сотталғандардың барлығын алдымен Қарабасқа әкеліп, кейін басқа зоналарға жіберіп отырған. Мұнда келген адамдар әртүрлі статьямен сотталғандар болған. Олардың ішінде ұрлықшылар, ғылым докторлары, дәрігерлер, ғалымдар да болған. Мерзімін өтеп босап шыққан адамдар құжаттарын Қарабастан келіп алып отырған. Сотталғандардың тамақтары қатаң нормамен ғана берілген. Тамақтың сапасын дәрігер және кезекші бақылап отырған. Нан 0.6 граммнан берілген. Ауырған адамдарды госпитальға жатқызған. Оларға қосымша көкөністер берген. 1950 жылдары өз еңбек ақшаларына тамақтана алатын асханалар болған. Сотталғандардың ішінде керемет білімді дәрігерлер болған. Олар босап шыққан соң медицина ғылымының кандидаты атағын алғандар болған. Мысалы: Сверлик Борис Довыдович және т.б. Зонада мәдени іс -шаралар жақсы жүргізіліп отырған. 1947 жылы 12-16 жас аралығындағы сотталғандарда болған. Оларды ішіндегі мектептерде оқытқан».

Сөз соңында, «ГУЛАГ жұлдыздары" кітабынан үзінді келтіре кетсек:

«Екеуі Қарабастың қараңғы барактарында кезікті . Олардың біреуі -белгілі қолбасшы, саяси қайраткер Василий Константинович Блюхердің анасы болса, екіншісі белгілі ақын Эдуард Багрицкийдің әйелі еді. Біреуінің үстінде өңі кеткен, тозған көйлек, екіншісінде – мал көңі мен күзгі даланың иісі сіңген ескі жыртылған күпі. Олардың қара суықтан білеуленіп, қызарып кеткен қолдары ыстық қауышқан еді. Сол кезде жасы отызға енді ғана келген Глафира Лукинична Блюхер егіліп жылады... Бұл батыл әйелдің көз жасы еді. Бірақ, ол өзінің қатал тағдырына налығандықтан емес, ол жан жарының нәзік құшақтарын, оның сүйкімді сөздерді еске алып еді.

Қазір кенттің аумағында еңбекпен түзету профилакторийі бар. 6505 әскери мекеменің бір бөлімі Қарабаста орналасқан. 1956 жылы Долинка кентінде ашылған, 199 бөлім КСРО ішкі істер министрлігінің қорғау бөліміне жатады.

2009 жылы Қарабас кентінің әкімі Оспанов Қанат Масағұтович «Саяси қуғын сүргін құрбандарына» ескерткіш орнатқан. 31 мамыр күні ескерткішке гүл шоқтары қойылады.

Кентіміздегі Ұлы Отан соғысы және тыл ардагерлері

Кентіміздегі Ұлы Отан соғысының ардагерлерін ұлықтау-перзенттік борышымыз. Ер есімдері – ел ес есінде. Олар мыналар:

Ростов Иван Алексеевич, 1 қаңтар 1915 жылы туған. 1941 жылы әскер қатарына шақырылған. 10 шаңғы майданында әскери міндетін өтеген. 13/98 минасаперный батальонында соңыстың соңына дейін әскери міндетін атқарған. 23.02.43 жылы сол аяғы мен кеудесінен жарақат алған.

Дойчик Василий Иванович, 10 қазан 1924 жылы туған. 1943 жылы әскер қатарына алынған. 71 дивизия, 126 шы атқыштар полкінда әскери міндетін атқарған. 1944 жылға дейін Украин майданында соғысқан. Соғысты Крипимен қаласында аяқтаған.

Кашин Александр Васильевич, 22 шілде 1923 жылы туған. 1941 жылы 1 Украин майданында 560 атқыштар полкінде, 1942 жылы 72 атқыштар полкінде әскери міндетін атқарған. 1949 жылға дейін әскери қызметте жүрген. Берлинге дейін жеткен.

Түлепбергенов Аманбек, 1925 жылы 5 шілдеде Қарағанды облысында дүниеге келген. 1943 жылы Шет ауданынан іскери қатарға шақырылған. 13 қаңтарда 3-ші Украина фронтына 2 жіберілді. Украина фронтында аяғынан жарақат алады. Екінші рет алыс Шығыс фронтынан оң аяғынан жеңіл жарақаттанды.

Любовь Афанасий Михайлович, 28.12.1915 жылы Витебск облысында дүниеге келген. 07.41 – 04.42 дейін 3-ші Беларус фронтында, 05.42– 01.45 жылдары Батыс фронтында соғысқан.

Воинова Александра Сергеевна, 27.02.1924 жылы Саратов облысында дүниеге келген. 3-ші Беларус фронтында соғысқан.

Шерстюк Федор Емельянович, 12.01.1915 жылы Полтавск облысында дүниеге келген. 12.42 – 09.45 жылдары 3-ші Украин фронтында болып, Праганың босатылуына қатысып, Днестр шайқасын аяқтап, 1945 жылы желтоқсан айында сол иығынан ауыр жарақат алған.

Тыл ардагерлері:

Гайнов Михаил Иванович, 1914 жылы Горьковск облысында дүниеге келген. Қазақстанға 1938 жылы келген. Ішкі істер бөліміне жұмысқа тұрған.

Курочкина Елена Михайловна, 1924 жылы 5 маусымда Пермской облысында дүниеге келген. 1939 жылы Балхашқа көшіп келген. 1941 жылы құрылыста жұмыс істеген. 1942 жылы Ақтаудан «Карлагқа» келіп, Долинка кентінде санитарка болып жұмыс істеген. 1948 жылы Биданск совхозына ауысқан.

Түлепбергенов Аманбек, 1925 жылы туылған.

Қарабас кентінің тұрғыны төмендегідей марапаттары бар:

Ұлы Отан соғысының ордені II дәрежелі, «Ұлы жеңіске 40 жыл» медалы (1941 – 1945жж) , «Еңбек ардагері» медалы, «СССР Қарулы күштеріне 70 жыл» медалі, «Ұлы жеңіске 50 жыл» медалы (1941 – 1945жж).

Дойчик Василий Иванович, 1924 жылы дүниеге келген. Қарабас кентінің тұрғыны төмендегідей марапаттары бар:

ҚАРАБАС КЕНТІНІҢ АРДАГЕРІ И.А. РОСТОВТЫҢ ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫНА ЕРЛІКПЕН ҚАТЫСҚАНЫ ТУРАЛЫ КУӘЛІКТЕРІ МЕН ОРДЕНДЕРІ

Ұлы Отан соғысының ордені II дәрежелі, «За отвагу» ордені, «Орден Славы» III дәрежелі, «Ұлы жеңіске 20 жыл» медалы (1941 – 1945жж), «СССР Қарулы күштеріне 50 жыл» медалі, «Ұлы жеңіске 30 жыл» медалы (1941 – 1945жж),

«СССР Қарулы күштеріне 60 жыл» медалі, «Ұлы жеңіске 40 жыл» медалы (1941 – 1945жж), «Ұлы жеңіске 50 жыл» медалы (1941 – 1945жж), Маршал Жуков Г.К атындағы медаль.

Михайлович, 1915 туылған. Қарабас кентінің тұрғыны төмендегідей марапаттары бар:

Ұлы Отан соғысының ордені I дәрежелі, «За отвагу» медалі, «За оборону Москвы» медалі, «За Победу над Германией в Великой Отечественной войне» медалі (1941 – 1945жж), «Ұлы жеңіске 20 жыл» медалы (1941 – 1945жж), «СССР Қарулы күштеріне 30 жыл» медалі, «СССР Қарулы күштеріне 50 жыл» медалі, «Ұлы жеңіске 30 жыл» медалы (1941 – 1945жж),

«Еңбек ардагері» медалі, «Ұлы жеңіске 40 жыл» медалы (1941 – 1945жж), «Ұлы жеңіске 50 жыл» медалы (1941 – 1945жж), «СССР Қарулы күштеріне 60 жыл» медалі, Маршал Жукова Г.К атындағы медаль.

Ростов Иван Алексеевич, 1915 туылған. Қарабас кентінің тұрғыны төмендегідей марапаттары бар:

Ұлы Отан соғысының ордені I дәрежелі, «За оборону Ленинграда» медалі, «За Победу над Германией в Великой Отечественной войне» медалі,

«За отвагу» медалі, «Ұлы жеңіске 20 жыл» медалы (1941 – 1945жж), «СССР Қарулы күштеріне 50 жыл» медалі, «Ұлы жеңіске 30 жыл» медалы (1941 – 1945жж), «Еңбек ардагері» медалі, «Ұлы

жеңіске 50 жыл» медалы (1941 – 1945жж), «СССР Қарулы күштеріне 60 жыл» медалі, «СССР Қарулы күштеріне 70 жыл» медалі, Жукова Г.К атындағы медаль.

Қарабаста тұратын тыл ардагерлері (01.09.2016ж мәлімет бойынша)

1. Оболенцева Анастасия Васильевна 13.10.1922 туылған. Рабочая көшесінде 37 үйде тұрған.
2. Минзак Андрей Николаевич 07.10.1925 туылған. Джамбула 4-4 үйде тұрған.
3. Иванова Харестиана Игнатъевна 14.11.1927 туылған. Парковая 8-2 үйде тұрған.
4. Козерогова Вера Ивановна 20.07.1928 туылған. Мира 7-2 үйде тұрған.
5. Луканина Акулина Евтихеевна 01.07.1928 туылған. Трансформаторная 12 үйде тұрған.
6. Малышева Зинаида Николаевна 06.05.1933 туылған. Джамбула 5 үйде тұрған.

Ауған соғысы КСРО қарулы күштерінің Ауғанстанға басып кіріп, оның ішкі істеріне қол сұғуы салдарынан тұтанған соғыс. КОКП және КСРО басшылығы Ауғанстандағы 1978 жылғы сәуір төңкерісі нәтижесінде билікке келген халықтық демократиялық үкіметі қолдап, көршілес елдің социалистік бағытпен дамуын көздеп, «Интернационалдық әскери жәрдем береміз» деген желеумен оның ішкі істеріне араласты. Сол интернационалдық жауынгер қатарында біздің Абай аудандық және Қарабас кентінің азаматтары да әскери борышын өтеп кете барды. Оларды атап айтсақ, Гнилосыров Евгении Николаевич, Тореев Виктор Салаевич, Могиш Иван Корьевич, Шаяхметов Мунахмат Амирзанович, Старухин Ростислав Васильевич, Смирнов Владимир Дмитриевич, Ельгизбеков Серик Тилеубекович, Омаров Тулеген Кошкимбаевич, Какарманов Тажибай Алипбаевич, Молин Евгений Леонович. Бұл азаматтар мәңгілік біздің жанымызда.

Қазақ халқы сан ғасырлар бойы қиын кезеңді басынан өткізді. Тәуелсіз ел болуды армандады. Бабаларымыздың арманы орындалып егеменді ел болдық. Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың даналығының арқасында өзге елге жаутаңдатпай шет елдегі қандастарымызды атамекенге жиналған еді. Тәуелсіздігімізбен бірге бізде өсіп өркендеп, тереземіз тең, жүрегіміз бірге соққан қандастарымыздың бір тобы Қарабас елді мекеніне қоныстанған еді. Салт - дәстүрімізді берік ұстанған ағайындарымыздың басты арманы ұлт болашағы еді. Сонымен қатар мектебіміздің екінші кабатында «Өлкетану» мұражайы ашылды. Бұл мұражайды ашу үшін де көптеген мәліметтер, деректер жинастырылды.

Қарабас кентінде 5100 адам (1990ж), 2,5 мың адам (2005ж), 2,4 мың адам (2009ж) тұрған. Тұрғындар арасында «Дружинник» отряды болған. Бүгінгі күнде кентте 2622 жуық адам тұрады. Олардың көбісі Монғолия,

Қытай елдерінен тарихи Отанына көшіп келген ағайындар.

Олар ауыл шаруашылығымен айналысады. Кент тұрғындарының этникалық құрамы мынадай: қазақтар 1323, орыстар 940 және басқа ұлт өкілдері 287 адам. Бүгінгі күнде Қарабаста мәдениет үйі, ЖББМ №15, «Қуаныш» мектеп балабақшасы, амбулатория, кітапхана, пошта, жиырма шақты дүкендер, әскери бөлімше, карьер, Кірпіш заводы т.б нысандар бар. Қазіргі таңда Қарабаста бір зона жұмыс істейді. Мектепке оқушыларды №200 автобуспен тегін тасымалдайды. Қарабаста сонымен қатар жанар - жағармай бекеті жұмыс істейді.

Ауылымның бұл тарихы егеменді ел болғалы еңсемізді ерекше көтерді, ана тіліміз, салт-дәстүріміз қайта жаңғырды, атамекен атаулары байырғы атауларына қайта ие болып өшкеніміз де, өлгеніміз де қайта тірілуде. Ел жаңарды, жер жасарды, дәуір өзгерді. Еліміз айлап, жылдап емес күндер өтіп көркеюде. Өркениетті, өрісі кең ел қатарына теңелеміз деген қарышты қадам, дүркіреген дәулет, бақ қонған ынтымақ көрші елдерге таңданарлық таңсыққа айналу. Оған біз тәуба деудеміз. 2030 жылға жеткізсін. Оны ұзағынан сүйсіндірсін, ол ең қомақты тарих, нағыз шежіре. Соның ішінде мақтауға да, тұрарлық ауылымыз жылдан жылға жанданып, экономикасы өсіп, халықтың әлеуметтік жағдайы жақсарып, жан сүйсіндіруде...

«Бұл тәуелсіз Қазақстанның әрбір азаматы ғасырлар тоғысында өзінің арғы бергі тарихи жолын ой елегіне өткізіп, кеше кім едік? Бүгін кіміз? Ертең кімі боламыз демек. Бұл әрбір азамат

туған елімнің, туған халқымның тарихы ешкімнен де олқы еместігін түсінсін деген сөз. Бұл әрбір азамат тарихы қойнауына ойша тереңдеу арқылы өзінің ата-бабалары қалдырған осындай кең байтақ жердің лайықты мұрагері болуға ұмтылсын деген сөз» Н.Ә.Назарбаев.

Мақаламды қорытындылай келе, туған өлкеміз еліміздің бір бөлшегі. Туған жер –киелі орын. Тарихқа тағылым - туған өлкеден басталады. Біз, өзіміздің туған жерімізге деген құрмет - сезімімізді осылайша оның тарихын білу арқылы жеткізгіміз келеді. Біздің кіндік қанымыз тамған жерге, Отанымызға деген сүйіспеншілігіміз зор.

Әдебиеттер:

1. Аршабеков Т.Т. Шотбақова Л.К. Абай ауданының тарихы. Қарағанды. «Гласир», 2016 ж.
2. Қарағанды. Қарағанды облысы: Энциклопедия. –Алматы: Атамұра, 2006ж.
3. «ГУЛАГ жұлдыздары" кітабы, «Москва» баспасы Нумеров Н.В.1999ж
4. Қарабас кентінің тұрғыны Т.Г. Осипованың естелігінен ...
5. Қарабас кентінің тұрғыны, бухгалтер Соболевская Валентина Борисовнаның естелігінен ...
6. Қарабас кентінің тұрғыны, АҚ 159-18 бөлімінің бухгалтері Волынкин Виктор Ивановичтің естелігінен ...
7. Ұлы Отан соғысының ардагері И.А.Ростовтың қолжазбамен қалдырған естелігінен ...

АУЫЛ – РУХАНИ ЖАҢҒЫРУДЫҢ ҚАЙНАР БҰЛАҒЫ

Сейткулов Б.К.

*«Аль-Фараби атындағы орта мектебі,
мектепке дейінгі шағын орталығы
және Еркін бастауыш мектебімен» КММ
Алматы облысы, Сарқан ауданы, Қарабөгет ауылы*

Әрқашан біздің қазақ халқы үшін ауыл – рухани жан азығы, ұлттық мәдениет пен өркениеттің алтын бесігі, нағыз ынтымақ пен татаулықтың тұтасқан жері. Ауылда өсіп, туған жердің таза ауасын жұтып, мөлдір суын ішіп, көз тоймас табиғатынан қуат алып өскен әрбір азамат өзі туған топырағын қолынан келгенше құрмет тұтары сөзсіз.

Қазіргі дамыған заман тұсында ұлттық руханияттың қайнар көзі -ауылға жаңа серпін, тың тыныс беретін кез келді. Сол себепті ауыл үшін игілікті істерді бірігіп атқаруға барлық азаматтар күшін салса екен деймін. Әсіресе, ауылдан шыққан аумақтыларды ауыл балаларының арнаулы және жоғары оқу орындарынан ауылына қажет мамандықтар бойынша білім алуына жағдай жасауға жұмылдыру қажет деп санаймын. Қазақтың мәрт меценаттары әр заманда болған және бола да береди деген сенім зор.

Менің туып-өскен жерім, тұрып жатқан жерім ол - ғажапқа толы Қазақстан. Қазақстанның жері көптеген байлықтарға толы және шұрайлы жерлері де аз емес. Менің елімнің табиғаты өте сұлу. Биік-биік таулары, мөп-мөлдір көлдері, неше түрлі өсімдіктері мен дәрілік қасиеті бар шөптер де өседі. Қазақстан жерінде құстар мен аңдар, неше түрлі жан-жануарлар өмір сүреді. Сол жерде біздің ата-бабаларымыз, батырларымыз, ақындарымыз, ғалымдарымыз, жалпы айтқанда, мақтаныштарымыз. Туып өскен. Қазақстандай жері шұрайлы, шөбі шүйгін өлкені мен әрқашан да мақтан тұтамын. Қазақстанның кең даласындай байтақ дала еш жерде жоқ шығар. «Отан — елдің анасы, ел - ердің анасы», «Отан оттан да ыстық.», «Туған жердің ауасы да шипа» - деп дана халқымыз бекер айтпаған. Өз Отанын сүю, өз ана тілін ардақтау - әрбір азаматтың бірінші міндеті. Ал біздің халқымызда атамекенді ардақтау сезімі өте терең деп ойлаймын. Халқымыздың басынан қандай қиын кезеңдер өткенде ата-бабаларымыз елімізді сыртқы жаудан қорғай білген. Өз елі үшін жанын да, барын да аямаған. Халқымыздың осы бір қасиеті жанымызға ана сүтімен тарап, ана тілімен дарып, ақ наныммен бекуі тиіс. Өйткені Отан біз үшін оттан да ыстық.

Қазақ халқының атам заманнан орнығып, өмір сүріп жатқан аумағы қандай үлкен, көлемді болса, жер бедеріне меншіктелген атаулардың да мыңдап саналатыны анық. Сол атаудың бірі менің сүйікті мекенім, кіндік қаным тамған жерім – Қарабөгет ауылы. Қарабөгет ауылы аудан орталығы Сарқан қаласының солтүстік-шығысында Лепсі өзенінің бойында, 64 шақырым жерде орналасқан. Республикамыздың әрбір аймағы сияқты Біздің де Қарабөгет ауылының шежіресі баршылық. [1:27]

1930 жылы №16 ауыл, яғни Қарабөгет ауылдық Кеңесі құрылды. Алғашқы ауылдық кеңестің төрағасы Түлкібаев Рысбай болды. Оның құрамына 5 ауыл кірді: Еңбекші- Қарағұла ауылы, Бірлікті – Ерші ауылы, Жасұлан-Құнанбай ауылы, Қызылқайың-Кененбай ауылы, Түсінік-Шәржетім ауылы. Осылайша ауыл-ауыл болып колхоздарға бөліне бастаған шақта Ұлы Отан соғысы басталып кетті. Қиын –қыстау кезеңде Қарабөгет өңіріндегі әйелдер мен балалар ер-азаматтардың орнын жоқтатқан жоқ. Бел шешпей еңбек еткен біздің ата-әжелеріміз жеңіске жетуге өз үлестерін қосты. [2:37]

1974 жылы Қарабөгет ауылында қабырғасы кірпіштен қаланған, 3 қабатты, 642 оқушыға шақталған А.С.Пушкин атындағы орта мектеп пайдалануға берілді. Ал қазіргі кезде мектепте 22 оқу бөлмесі, 2 зертхана, 1 кітапхана, 2 оқу шеберханасы, компьютер сыныбы, спорт және мәжіліс залы, мұражай, оқу – әдістемелік бөлмесі бар. 1991 жылы 26-шы қыркүйекте Министр кабинетінің қаулысы бойынша мектепке көрнекті философ және энциклопедист – ғалым Әл – Фарабидің аты берілді. [2:42]

1993 жылдың 8-ші желтоқсанында құрылған Қарабөгетіміз бүгінде біраз өзгерген қалыпқа ие. Қарабөгет ауылдық округіне Қорған, Еркін ауылдары кіреді. Ауылымызда 304 үй бар, Еркін ауылында 34 үй, Қорған ауылында 3 үй. Тұрғындар саны екі мыңнан асады. Мектепте 200-ден аса оқушы білім алып 30-дан аса мұғалім қызмет жасайды. Халыққа 8 дүкен, пошта бөлімі, аурухана қызмет жасайды. [2:49] Туған жерімнің жақсы жағдайынан өте жақсы күйге ауысқанын көру мен үшін аса бір мақтаныш. Қысқа уақыт ішінде үлкен тарихқа ие болған Қарабөгет елдімекенінің өткені әрдайым жадымда.

Қазақ халқының атам заманнан орнығып, өмір сүріп жатқан жерінің аумағы қандай көлемді болса, жер бедеріне меншіктелген атаулардың да мындап саналатыны мәлім. Ауылымыздың жанынан ағып жатқан Лепсі өзені атауының шығу тарихы туралы бұрын айтылған екі пікір бар.

Солардың бірі - лапылдап қатты ағатын өзен болғандықтан кейін дыбыстық өзгеріс нәтижесінде «лап»- тан «леп»- ке айналған. Екіншісі, көне түркілердегі сай, өзен, сала, жыра мағынасында қолданылған . «Лаба - лапа » сөздеріне «су» тұлғасы қосылу арқылы «Лепсі» пайда болған дегенді айтады.

Чуваш тілінде «Леп» дыбыстағы құрамды сөз «жылырақ», ал «лепшыв» тіркесі «жылылау су» мағынасында қолданылады. Сонда «Лепсіміз», «Жылы сулы» өзен болмақшы.

Ендігі сөз Сарқан ауданының атауы жөнінде. Қазақстан этнотопонимикасын зерттеп жүрген ғалым А. Әбдірахмановтың зерделеуінше бұл атау Сібір халқының тілінде «Өзен» деген мағынада кен тараған «қан» деген сөзбен тамырлас деп айтуға негіз бар. Олай десек, Сарқан өзені өз атауын «Сары өзен» ұғымынан алған деген пікірге тоқтау керек. Осылай жер – суымыздың атауын зерделеу арқылы тарихымызды тануға ұмтылыс жасаудың пайдасы зор. Жер тарихын білу еліміздің өткенін білуге құлшындыра түсетіні сөзсіз.

Сарқан өңірі - сонау қола, сақ-ғұн дәуірлерінен бастап ата бабаларымыз қоныстанған шежірелі, қасиетті және киелі өлке. Оны қола дәуірінен бастау алатын тасқа салынған суреттер, сақ дәуірінің қорған төбелері, ежелгі сауда- экономикалық мәні бар керуен жолдарының бойында бой көтеріп, негізі VII-X ғасырлардағы түркі, Қарахан қағанаттары тұсында бой көтерген ежелгі шағын қалашықтар, төрткүлдер мен ежелгі Қойлық қалалары, XI- XII ғасырлардан бастау алатын қыпшақ заманының жәдігері болып табылатын бал- бал тастары, Орта ғасырда астрономиялық және әскери мақсатта бой көтерген қарауылтөбелер, XVII-XVIII ғасырлардағы қазақ –қалмақ соғысының ізі қалған майдан төбелер, XVIII- XIX ғасырларда салынған суару каналдары, басқа да тарихи – археологиялық ескерткіштерге бай, туризм индустриясын дамытуға мүмкіндігі зор өлке.

Біздің Қарабөгет ауылымыздың тарихы – бір бөлек әңгіме. Тарихи- археологиялық ескерткіштердің екінші түрі тау аңғарлары мен жазиралы тау алды жазықтарындағы сақ-ғұн дәуірлерінің қорған төбелері. Қорған төбелер Қарабөгет маңында жиі кездеседі.

Қорған маңындағы егіс алқаптарынан табылған тас үккіш, тас диірмен, басқа да құрал-жабдықтар, мал шаруашылығы мен егіншіліктің біздің жыл санауымыздан бұрынғы 1 мың жылдықтың өзінде қарқынды дамығанын айғақтайды.

Қарабөгет, Қорған елді мекендерінде құнды тарихи – археологиялық ескерткіштердің бірі VII- XIV ғ. аралығында сауда-экономикалық маңызы бар шағын елді-мекендер-төрткүлдер кездеседі. Олар 200-300 метр шамасындағы төртбұрыш, қалыңдығы 2-3 метрге жететін биік қорғандармен қоршалған. Қорған ауылының атауы осы қорғандарға байланысты қойылған. Қарабөгет пен Еркін ауылының ортасындағы төрткүлден қыш құмыра, күміс теңгелер табылды. Олар мектеп мұражайында тұр. Қарабөгет ауылының атауы 1930 жылдары берілді. Осылай аталу себебі су шығару үшін бөгеттер салынғандығынан шыққан деседі. Қазақ пен қалмақ әскерлерінің арасында кескілескен шайқас болған орын Қарауылтөбе ауылына жақын жердегі Байтулақ жазығының маңында және Алматы ауылының солтүстік батысындағы Басқан өзенінің сол жақ жағалауындағы Үштөбе, Қойлық,

Қарабөгет ауылдарының маңында бар. Жоңғар шапқыншылығына қатысты ескерткіштердің елеулісі ретінде ерен ерліктерін қастерлеп ұрпақтары тұрғызған батырлардың кесенелері. Осы орайда Бұғыбай кесенесін атауға болады. [1:57]

Біздің халқымызда атамекенді ардақтау сезімі өте терең деп ойлаймын. Халқымыздың басынан қандай қиын кезеңдер өткенде де ата-бабаларымыз елімізді сыртқы жаудан қорғай білген. Өз елі үшін жанын да, барын да аямаған. Халқымыздың осы бір қасиеті жанымызға ана сүтімен тарап, ана тілімен дарып, ақ наныммен бекуі тиіс. Өйткені, Отан біз үшін оттан да ыстық. Туған жер адам өмірінде киелі орын алады. Нақты осы жер оны елімен, өткенімен және болашақпен байланыстырады. Міне, сондықтан да тіпті балалық шақтан бастап-ақ адамда Отанға деген махаббат сезімі оянады. Барлығымыз үшін Отан ошақ басынан басталады.

Әдебиеттер:

1. Игіман Ж., Саялы төрім-Сарқаным. – Алматы: «Үш Қиян», 2006.
2. Жетісу.Энциклопедия.,-Алматы: «Арыс» баспасы , 2004. Ж 56

ТАЛДЫСАЙ ЖЕРІНЕН ТАБЫЛҒАН ЖӘДІГЕРЛЕР

Смаилова Б.Б.

№ 3 жалпы орта білім беретін мектебі

Нағызханова А.

11- сынып оқушысы

Жезқазған қ.

Ұлытау жеріндегі киелі орындарының бірі-көне металлургиялық Талдысай қонысы. Бұл жерде қола дәуірінде ата-бабаларымыз мыс балқытып, бұйым жасапты. Шахталық тәсілмен жұмыс істейтін жер асты пештері- соның дәлелі. Тарихшылар «Ұлы жібек жолынан» бұрын «мыс жолының» болғанын, керуеннің дәл осы Ұлытау жерінен өткенін айтады.

Жезқазған, Ұлытау, Қарсақбай, Жезді аймақтары ежелден кенді өлкелер. Бүгінде түсті металлургияның орталығына айналған өңірлерде қола, темір дәуірінен бастап металлургия орталықтары болды. Кеңгір, Талдысай, Жезді, Сарысу өзендерінің бойы ежелгі өркениет орталықтары ғана емес, қазақ тарихында өзіндік шежіресі бар жерлер. Бұл жерлердің тарихы туралы көптеген тарихшы ғалымдар, археологтар өз еңбектерінде жазып өтті. Сол еңбектердің барлығында қазіргі Кеңгірдің бойындағы Жезқазған, Ұлытау, Жезді аймақтарында қолөнер кәсібі мен кен қорыту ісі, металлургия өндіру істері жазылған. Бұл еңбектерді жазып көрсетуде кенді аймақтың ежелгі кеніштерін зерттеген археолог Ә.Марғұлан, академик Қ.Сәтбаевтың сіңірген еңбектері зор.

Талдысай– ежелгі шеберлер қонысы, Жезқазған, Ұлытау аймағында бірегей өркениет деңгейіне дейін жеткен ежелгі металлургия орталықтары жөнінде ертедегі дерек көздерінен бастап қазіргі ғалымдардың еңбектерінде жеткілікті материалдар жинақталған. Б.з.б.2 мыңжылдықта Еуразия далалық аймақтарында қола алу тәсілі ойлап табылып, тас құралдарды күнделікті өмірден ығыстырып шығарды. Бұл кезеңдегі негізгі өзгерістер: рулық қатынастар ыдырап, орнына тайпалық бірлестіктер құрыла бастады; түсті металдар мен алтын өндірістік жолмен игерілді; мал шаруашылығы қалыптасты; біртіндеп көшпелі мал шаруашылығына ауыса бастады. Бұл екі бағыт-мал шаруашылығы мен металлургияның тез дамуы ер адамның еңбегіне қажеттілікті арттырып, аталық отбасылық рулық қатынас орнады. [3:69]

Сол деректердің барлығында дерлік қазіргі Ұлытау аумағында қолөнер кәсібі, әсіресе, кен қорыту ісі негізгі кәсіп ретінде біздің заманымыздан екі жарым-үш мың жыл бұрын қалыптасқандығы дәйектеледі. Табиғатта кездесетін түрлі минералдардың табиғатын танып, металл балқыту және оны өңдеу тәсілдерін меңгеру сөз жоқ адамзат дамуындағы бетбұрысты оқиға және ақыл-ойдың жетістігі болды. Осының барлығы өз кезегінде адам баласының тұрмысы мен мәдениетіне елеулі өзгеріс әкелді. Белгілі геолог С.Боллдың Жезқазған аймағының ежелгі кеніштерін зерттеу барысында жасаған тұжырымын ғұлама археолог Әлкей Марғұлан, академик Қаныш Сәтбаев

өз зерттеулерінде дәлелдей түсті. Яғни, бұл аймақта біздің дәуірімізге дейінгі кезеңдердің өзінде миллион тоннадан астам кен өндірілген. Басқамыр ортағасырлық қала орны.

Талдысай өзенінің құйылысында Талдысай мекенінде орналасқан. Көне деректерде Қиян қаласы Оғыздардың бас қаласы ретінде аталады. Идриси картасында ол Сары Басқамыр (Қиян, Хиям) қаласы. Көне деректерде Қиян қаласы Оғыздардың бас қаласы ретінде аталады. Идриси картасында ол Сарысуға (Руза) Құятын Кеңгір (Магра) өзенінің бас жағында, Ертағы (ұлытау) тауының шығыс бетінде тұр. Оның орналасқан жері Басқамыр атап жүрген ежелгі қаланың жұртына дәл келеді. Оғыз дәуірінде салынған көне қала және осы қала аттас кесене. Оны бірінші рет XIX ғасырдың орта кезінде академик А.И.Шренк арнайы іздеп барып суреттеп жазған. Қаланың ауданы 60 м x 60 м. Үш жағынан ормен, төртінші жағынан топырақ жол, тас қабырғамен қоршалған. Бұрыштарында мұнаралар болған. Қазба жұмыстары нәтижесінде қаланың оңтүстік жақ бетінен бір-бірімен қабырғалас сегіз бөлменің орны ашылды. Сүйек, ағаш, тас және металдан істелген көптеген бұйым-тұрғызылған қабырғалары өріліп шығарылған. А.И.Шренк пен Ш.Уәлихановтардың жазбаларында бұл ескерткішті бұрын ел Қамыр ханның күмбезі деп атаған. Алайда ондай кісінің аты әзірге тарихтан кездескен жоқ.

Көне қала аумағында Басқамыр моласының екі мазары мен көне ортағасырлық көмбесі бар. Ескі қаланың орны қышпақтардың құрылыс өнерімен тығыз байланысты. Қазба жұмыстарының нәтижелері көрсеткендей, көне қалада қарауыл мұнарасы, жер суаратын жүйе қалдықтары, жекелеген құрылыс және үңгір шахта болған. Ескерткішті ҚазССР ғылым Академиясы 1948, 1950, 1952 жылдары зерттеді. Дереккөзі: Ә.Х.Марғұлан. Орталық Қазақстандағы отырықшы қоныстардың қалдықтары. Тарихи деректерде аттары аталатын Орталық Қазақстандағы орта ғасырлық қалалардың барлығына жуығы Ұлытау-Жезқазған өңірінде орналасқан. Олар оғыз (гуз) тайпаларының VIII-XI ғасырлардағы тұрақтары ретінде белгілі. [2:59]

Бұл қалалардың осы өңірде тұрған орындарын анықтауға С.Г.Агаджанов пен Ә.Х.Марғұлан үлкен үлес қосты. Олар әйгілі араб тарихшысы Әл-Идрисидің «Нузхат-ал-Муштак фи ихтарак ал-Афак» атты еңбегі мен «Сурат ал-Ард» (Жер бедері) атты картасын зерттеу барысында Ұлытаудағы ежелгі қалалар мен іргелі қоныстардың жұрттарын айқындап берді. Көне деректерде Қиян (Хиям) қаласы оғыздардың бас қаласы ретінде аталады. Идриси картасында ол Сарысуға (Руза) құятын Кеңгір (Магра) өзенінің бас жағында, Ертағы (Ұлытау) тауының шығыс бетінде тұр. Оның орналасқан жері біз Басқамыр атап жүрген ежелгі қаланың жұртына дәл келеді. [1:72]

Қорыта келе, Талдысайда әлі де көптеген бірнеше жылдарға құпиясы ашылмаған зерттеуді қажет ететін сыры ашылмаған ескерткіштер көп. Біздің ежелгі бабаларымыздың мыс қорыту әдістері сонау сырт жақтағы ғалымдарды қызықтырып, құпиясымен таңқалдыртып, зерттеушілікке апарып отырғанына қарағанда, әлі де осында металлургияда ашылмаған сырлардың бар екендігіне ой салдыртады. Бұл шапталық тәсіл металлургияның озық технологиясының болғанын біздің бабаларымыздың үш-мың жылғы бұрын тіршілігінде қолданысты болғанын дәлелдейді. Күкіртті-сульфитті мыс қорытып сапалы өнім алған. Талдысай қонысында металлургиялық орталық болғанының дәлелі, сол кездегі өркениет кешкен, қалмаған бабаларымыздың озық көрсеткіші. Жерастымен жасалған пешінің мұржасы, екі шеттегі желдеткіші көріктің қызметін атқарған. Қазіргі заман өндірісінде металдарды алу әдістері химиялық операциялар арқылы қамтылады, қоршаған ортаны ластайды. Табиғи биотопливаны металлургияда ұтымды пайдалану әдісін тапса, адамзатты толғандырып отырған маңызды экологиялық проблема оңтайлы шешілер еді.

Елбасы Н.Ә.Назарбаев «Бүгінгі күнді түсініп-түйсіну үшін де, болашақтың дидарын көзге елестету үшін де кешегі кезеңге көз жіберуіміз керек», - дегендей туып өскен өңірдің тарихына бейжай қарамай, өз елінің патриоты болуы керек деп санаймын.

Әдебиеттер:

- 1.Собрание соч., 1-4 т., А., 1998 – 2003; Шығармалары, А., 2007.
- 2.Открытие новых памятников культуры эпохи бронзы Центрального Казахстана, А.-А., 1966;
- 3.Бас редакторы С.Қожамсейітов., Ұлытау. Ұлытау ауданы энциклопедиясы.

ШЕКШЕК НҰРАЛЫ: ДЕРЕК ЖӘНЕ АҢЫЗ

*Тлегенов А.Д.
пед.ғ. магистрі,
Үштөбе ЖОББ ТМ (РО)
Қарағанды облысы, Бұқар жырау ауданы*

Еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін ұлттық тарихымыз бен рухани мұрамызды тереңінен зерттеп, жаңаша зерделеуге мүмкіндік туды. Әрбір азамат өз елінің өткені мен тарихын білуге, Отан тарихының тәжірибесі мен құндылықтарын келесі ұрпаққа үйретуге міндетті. Қазақстан Республикасы деп аталатын мемлекетті құрушы негізгі ұлт – қазақ ұлтының тарихын терең де жан-жақты зерттеп зерделеу қажет.

Қасиетті Арқаның топырағынан елін қорғаған батырларымыздың, білікті билеріміздің өмір жолдары әлі толық зерттеліп болған жоқ. Қазақ батырлары – көшпелі қоғамының әскери тәжірибесін, дәстүрін сақтаушы және оны келешекке дәріптеуші. Батырлар өздерінің әскери өнері арқылы келешек ұрпақты патриоттық сезімге тәрбиелейді. Қазақ батырына ел үшін, жер үшін ұрыс майданында өлу үлкен мәртебе болған. «Көпшіліктің санасында тарихи үдерістер, негізінен, тұлғаландыру сипатына ие болатыны белгілі. Көптеген халықтар өз елінің ерекше елшісі сынды ұлы бабаларының есімдерін мақтан тұтады. Қазақта ұлт тағдырын өз тағдырынан биік қойған ұлы тұлғаларымыз жетерлік. Олардың халық жадында есімдері жаңғырып, үлгі болып та келе жатыр.

XVIII-XIX ғасырдың алғашқы жартысындағы қазақ қоғамында саяси-экономикалық рөлі ерекше әлеуметтік топтың бірі батырлар болды. Қазақ қоғамының ішкі қоғамдық-саяси ұйымдасу үлгілері туралы сөз еткенде оның бірлігіне негіз болған әлеуметтік топтардың институциялануы туралы мәселе әлі күнге дейін отандық тарих ғылымында шешімін таппай келе жатқан мәселелердің бірі екендігіне көз жеткіземіз. XVIII ғасыр – қазақтардың «Елім – айлаған» ғасыры. Шоқан ол ғасырды «қанды қырғын» «кровавый», «жан түршігерлік» «ужасный», «жауынгершілік» «рыцарство» ғасыры деп атаған. Ел басымыз Н.Назарбаевтың сөзімен айтсақ – «халық тағдыры қайқы қылыштың үстінде қылшылдаған кезең». Әсіресе, XVIII ғасырдың I жартысы қазақ халқы үшін қатал сынаққа толы кезең болып келгені баршаға аян. Бұл уақытта Жоңғар хандығының қазақ жеріне экспансиясы өзінің шырқау шегіне жетті. Қазақ жүздерінің геосаяси жағдайы олардың толықтай дерлік жан-жағынан анталаған жауларының қоршауында қалуымен одан әрі тереңдей түсті.

XVIII ғасырдың 30-40 жылдары қазақтар мен жоңғарлардың қарым-қатынастары шиеленіскен күйінде қала берді, қақтығыстар мен соғыстар тиылмады. XVIII ғасырдың басында туған жерді азат ету жолындағы өзекті мәселені шешуді қазақ халқының арасынан шыққан ержүрек батырлар өз мойнына алады. Міне осындай батыр, билеріміздің бірі Шекшек Нұралы Орта жүздің Арғын тайпасының Қаракесек руынан шыққан XVII-XVIII ғасырлардағы қазақ тарихында елеулі орын алған тарихи тұлға.

Қазақ тарихындағы “Ақтабан шұбырынды” оқиғасынан кейін, XVIII ғасырда қазақ қоғамында көптеген өзгерістердің болғандығы белгілі. Осы оқиғаның салдарынан қазақ руларының ғасырлар бойында қалыптасқан көшіп-қону бағыттары бұзылып, олар жайылым іздеу мақсатымен батысқа, солтүстікке қарай ығысты. Аталған өзгерістер қазіргі уақыттағы Орталық Қазақстанның этно-территориялық құрылымының қалыптасуына да әсер етті. Ол туралы Щербина экспедициясының жинаған мәліметтері бірқатар ақпарат береді. Онда 1728 ж. Түркістан аймағынан Қарқаралы территориясына алтай және қаракесек руларының келгендігі айтылады (1). Сонымен қатар, осы деректерде XVIII ғасырдың 40-жылдары қаракесек руы Қазыбек бидің бастауымен Сары–Арқа жеріне көшіп келіп, көбейіп, қанжығалы руын Баянауыл территориясына қарай ығыстырғандығы мәлімденеді (2).

Аталған процестер барысында назар аударатын мәселе, қазақ руларының Орталық Қазақстанға көшіп-қонуы кезінде төре тұқымдарының да осы өңірге келуі. Ол жайында экспедиция мәліметтеріне сүйенеміз: “Спустя лет 20 после прихода киргиз (1728 ж. алтай, қаракесек руларының келуінен соң - А.Т.), за ними пришел султан Букей, посланный из Ташкента, где его отец султан Барак, занимал какою-то городскую должность Бегдер – бегы” (3) немесе “40 кибиток шли впереди родов алтай и каракесек, с ними же пришел султан Букей, которого по преданию нес киргиз Нуралы Чекчек, родоначальник киргиз VI ст. Беккаринской волости” (4).

Жоғарыда аталған Шекшек Нұралы деген кім? Ол жайында ғылыми тарихи әдебиеттерде ешқандай мәлімет жоқ. Дегенмен, Нұралы аты бірқатар жазушы, журналистердің жазбаларында кездеседі. М. Әдікенұлы: “Жас төре Бөкейді осы Нұралы бабамыз «төресіз ел болмайды, төбесіз жер

болмайды», - деген сол замандағы даусыз қағиданы тірек етіп, Барақ төреден қалап сұрап алып, елге әкелген екен» (5), - деп жазады. Дәл осындай деректі жазушы Қ. Исабаев та өзінің «Серт» атты роман-диалогиясында Қаракесектің Нұралы биінің: «Түркістанға барып: “Елімде төре жоқ, сол себепті де бізбен ешкім санаспайды», -деп, Бөкейді он жеті жасында Қарқаралы өңіріне алып келгендігі» (6) туралы баяндайды. А. Жақатаевтың мақаласында: “Кезінде осы оқиғаға орай Нұралы бабамыз айтыпты деген мына бір шумақ өлеңді бұл күндері біздің еліміздегі көнекөз қариялардың бәрі біледі деуге болады: «Құдайға берген антым бар, төреге берген сертім бар. Табанын жерге тигізбеймін, маңдайын күнге күйгізбеймін», - деген ақпарат келтіріледі (7).

Нұралының негізгі мекен-жайы қазіргі Қарқаралы ауданына қарасты, көршілес Жамбыл және Нұркен атындағы ауылдардың территориясындағы Бөкей бұлағының (ел арасында - Бақыбұлақ) жанындағы Қарақуыс мекенінде орналасқан. Осы жерден Бөкей төреге де енші бөлініп беріледі. Оны Шербина экспедициясының материалдары да дәлелдейді: “Прикставное урочище этого аула называется “ханнин- каратобесы”, что значит “черная ханская сопка”, получившая свое название, как кстау – Букейкана” (8).

Халық шежіресінде Нұралының шығу-тегі, ұрпақтары былайша таратылады: “Нұралы Қаракесектердің (Болатқожаның) жетінші ұрпағы Шекшектен туған екен. Төрт ағайынды болыпты: Нұралы, Бигелді, Жангелді, Жайнақ. Нұралыдан Мырза, Жанкісі, Байкісі, Боранбай, Жаманбай, Қабанбай, Сеңкібай, Боқан, Қармыс есімді тоғыз ұл туыпты. Ал, Бигелдіден Аралбай, Төлеген, Ақан; Жангелдіден Байсақ пен Барақ; Жайнақтан Малдыбай мен Жанбай туады” (9).

Нұралы мейлінше терең ойлы, алды-артын дәл болжай білетін көреген, әділ би, басына аруақ қонған киелі адам болыпты. Ел аузында Нұралыға байланысты көптеген әңгімелер сақталған. Солардың бірқатарына тоқталатын болсақ:

Нұралы жайдары жаздың таңғы самалымен, есік алдында жайымен демалып отырады. Оның қалың қабағы көз жанарын тегістей жауып тұратын кісі болған екен. Бір сәтте сұқ саусақтарымен қос қабағын жоғары қарай көтеріп, жан-жағына көз салса, қолына жүгенін ұстап, қарсы алдындағы аласа белге қарай кетіп бара жатқан адамды көреді, дереу қасында жүрген балаларынан:

- Ана жаяулап бара жатқан кім болды екен? – деп сұрапты.

- Ол Мырза емес пе, соны танымадыңыз ба, үлкен аға-ау? – деген жауап қатыпты сонда балаларының біреуі.

- Ол шіркінде бала жоқ па еді, атын әкеліп беретін?

- Жоқ, - депті сонда тоқалынан туған Жанкісі деген баласы, - әйелі бала көтермеді емес пе?

- Иә, пірім-ай, тәубә дейінші ... ертеде бір тапсырған шаруам орнынан шықпаған соң, «кежегесі кері тартқан қу екенсің ғой өзін» деп қатты кейіп, зекігенім бар еді. Сондағым қарғыс ретінде қабылданып, шіркіннің ұрпақ жаюына кедергі жасаған болмаса қайтіп? ... Қазір үйіне қайтіп келген соң, маған шақырып келші, - деп, әлгі Жанкісінің өзіне тапсырса керек. Содан Мырза алдына келгенде, Нұралы баба сол мезетте: - Иә, пірім!... қайттым райдан, кешірім сұраймын бір құдайдан! – деп алыпты да, қолын жайып, былай деп бата беріпті: - Шын пейілмен тіледім - шын дәулет бер сенім болсын, иә Алла - кең дәулет бер белгілеп бергін, - бек дәулет, және де бергін, - жан дәулет”(10).

Бала көрмей зарығып жүрген Мырзаның әйелі осы батадан кейін көп кешікпей жүкті болыпты. Араларына бір-бір жылдан салып, жоғарыда айтылған Дәулеттерді өмірге әкеліпті. Бұл төрт Дәулеттің ұрпақтары бүгінде Қарқаралының Жамбыл және Нұркен атындағы, «Бейбітшілік» ауылдарында, Қарағайлы поселкесінде, Қарқаралы мен Қарағанды қалаларында мекендейді.

Келесі ел арасында сақталған әңгіме: ... Нұралының Аманбол, Көкбесті деген екі бәйге аттары болыпты. Сол аттарына да аруақ қонған екен дегенді айтады көнекөз қариялар. Мәселен, Көкбесті деген аты бәйгеге тігілген мал саны жүзден кем болса, шаппайды екен. Соны білетін иесі оны бәйге саны аталған шартқа сай келмесе бәйгеге қоспаған.

Ал, Аманбол деген аттың жасы Көкбестіден көп кіші болған. Кішкене ғана жирен төбе ат екен. Сол Аманболды аламан бәйгеге қосқанда қалың аттың жуан ортасынан озбай қойыпты. Бәйгенің жақын қалғанын сезген бала астындағы атын тақымдап, қамшылағанымен ол бір қарқыннан танбайды. Содан табанда бала көп аттың ұзап кеткенін көріп, әбден қысылып, қара терге түседі де: «әй, Аманбол-ау, қош айттың ба бәйге аттарға, саған не болды?!» - деп кеиіді ғой. Сол сөзден-ақ Аманбол зымырай жөнеледі, ұзамастан алдындағылардың бәрін басып озып, көнбеге өзгелерден көп бұрын жетеді. Сөйтсе, мерзімді жерге келгенде шабандоздың мықтанып алып, тақымын қысып «қош Аманбол» деуі керек екен. Шабандоз бала бұл атқа алғаш рет шабуы себепті бұл сөздерді айтуды білмегендіктен, жаны қысылғанда «Ай Аманбол-ау» деп ренжігені абырой болып, бәйгеден озып келеді. Аттың аты да осы сөзге байланысты қойылған екен. Қалмақтардың шабуылы толас таппай тұрған шақта қолбасшы жұмсауымен екі батыр Нұралыға келіп, Көкбестіні қалап, болмай сұрап алған

екен. Содан жасақшы Көкбестіге ертоқым салып, жолға шықпақшы болғанда есті ат бөгде қылықпен аттанайын деп тұрғанын сезіп, бір баспай қойыпты. Жасақ аруақты ат Көкбестіні иесіне қайтарып беріп, ат-шапан төлегендігі жайлы әңгімелер ел арасында сақталған (11).

Қазіргі «Қырғыз» кеншары мен Қарағайлы поселкесінің арасындағы Бадыраң тауының бауырайында, Қарағайлы елді-мекеніне тартылған су құбырының солтүстік жағын ала Нұралының бейіті орналасқан. Осы бейітке байланысты Нұралының киелі адам болғандығын дәлелдейтін аңыз-әңгімелер бар. Мәселен, А. Әрінов ақсақалдың айтуынша (12), 1954-1955 жылдары осы «Қырғыз» ауылы қоныс теуіп, іргесін қалай бастаған кезде үй тұрғызу үшін оның бейітін бұзып, тасын алмақ болған екі бірдей адам іле-шала ауыр науқасқа ұшырап, қайтыс болған көрінеді. Сонымен бірге бейіт тасын алуға келгендердің тракторы аяқ астынан қирап, өздері сырқаттанып, ізінше кері қайтыпты. Осы әңгімелерді естіп, анық-қанығына көз жеткізген ақсақалдар басшыларға жолығып, оның киелі адамның бейіті екендігін түсіндіріп, қайыра соқтығып, мазасын алмауды ескерткен.

Ал Қарағайлы поселкесінің тұрғыны Қ.Қысатайұлы қарияның айтуы бойынша (13), Нұралы бейітіне қызығушылар, бұзып тасын алуға әуестенушілер болыпты. Осы Бадыраң тауының баурайында ұйымдасқан «Қызыл шоқы» колхозының құрылысшылар бригадирі бейіттен өгіз арбамен тас алып келу үшін екі адамды жұмсайды. Нұралының киелі адам екендігімен таныс әлгі адамдар бейітті бұзуға бата алмай, құр қол қайтады. Содан оларға ренжіген әлгі бригадирдің өзі ертеңінде қайыра келіп, бейіттің бір бұрышын бұздырып, тасын арттырады. Сол бригадир осы оқиғадан екі күн өтпей жатып, үйіндегі аңшы мылтығымен байқаусызда атылып өледі.

Нұралының қасиеті кіші әйелінен туған кенжесі Қармысқа қоныпты дейді. Қармыс та аруақты, аузы дуалы адам болған. Оның бейіті Қарақуыс жерінде, Көктал өзенінің бойында. Төртқұлақты тас бейітінің ішіне қара бурген мен тобылғы бұталары тып-тығыз болып, бітік өскен. Қармыстың аруағына сыйынған адамдар күні бүгінге дейін осы бейітке жиі соғып, құран оқып, ақ байлап кетеді. Түрлі ауруға ұшырап, көмек сұраған адамдар осы бейіттің басына түнеп жүреді. Олардың ішінде тілегіне жеткен адамдар жайында әр түрлі әңгімелер бар (14).

1824 жылғы шілде айында Қарқаралы аймағында сыртқы округтің құрылғаны белгілі. Округтың тұңғыш аға сұлтандығына Бөкей ханның немересі Тұрсын (Жамантай) Шыңғысов, кеңесшілері болып Үлдебай Ортаулов пен Жаманбай Нұралин тағайындалады (15). Нұралының бір баласы осы Жаманбай би. Ол Жамантай сұлтанға ел билеу ісін дұрыс жүргізу, әділеттілік пен біліктілік жолында ақыл-кеңес беретін, шешен де білгір би болған.

Осындай XVIII ғасырда өмір сүрген, өз заманының ірі тұлғасы болған Шекшек Нұралы бидің өмірі мен қызметі осындай болды. Батырдың қайраткерлік қызметіне қатысты әлі де ашылмаған проблемалар жетерлік. Тұлға туралы негізгі дерек көздері ауызша аңыз-әңгімелер, мұрағат деректері болып табылады. Көбінесе Омбы мұрағатының құжаттарында батыр туралы мәліметтер кездесуі мүмкін. Қазіргі жағдайда ол жаққа барып, мұрағат құжаттарымен жұмыс істеу мүмкін болмай отыр. Бұл проблема болашақта өз шешімін табады деп ойлаймын. Сондықтан осындай батырларымыз бен билердің өмірі мен қызметіне қатысты зерттеу жұмыстарын кешенді түрде жүргізу керек.

Әдебиеттер:

1. Материалы по киргизскому землепользованию, собранные и разработанные экспедицией по обследованию степных областей. - Т. VI. - СПб., 1905. - 20-б.
2. Әдікенұлы М. Тарихи тұлғаларға ескерткіш орнатылды // Жұлдыз. - 2005.- №10.- 143-144-бб.
3. Исабаев Қ. Серт. – Алматы, 1991. - 223-б.
4. Жақатаев А. Нұралы баба көреген би, белгілі батыр, киелі әулие адам болған // Орталық Қазақстан. – 1993. - 26-қазан. - 3-б.
5. Материалы по киргизскому землепользованию, собранные и разработанные экспедицией по обследованию степных областей. - Т. VI. - СПб., 1905. - 28-б.
6. Қарағанды облысы. Энциклопедия. - Алматы: Атамұра, 2006. - 424-б.
7. Жақатаев А. Нұралы баба көреген би, белгілі батыр, киелі әулие адам болған // Орталық Қазақстан. – 1993. - 26-қазан. - 2-б.
8. Әдікенұлы М. Тарихи тұлғаларға ескерткіш орнатылды // Жұлдыз. - 2005.- №10. - 144-бет.
9. Әдікенұлы М. Тұлғаға тағзым // Орталық Қазақстан. – 2005. - 24-қараша. - 9-б.
10. Мәлімет Қ. Біләловтың Шекшек Нұралыға қатысты материалдар жинағынан алынды.
11. Материалы по истории политического строя Казахстана. – Т. I. – Алма-Ата, 1960. – 113-б.

«ҰЛТЫМ» ДЕП СОҚҚАН ЖҮРЕК

*Уалиева А., Елеубекова Ә.З.
«С.Сейфуллин атындағы №7
мектеп-гимназиясы» КММ
Балқаш қаласы*

«Өткенсіз бүгін жоқ» деп халық даналығы айтқандай, тарих сахнасында өзіндік із қалдырып, өз мүддесін ұлт мүддесімен ұштастыра білген тау тұлғалы ұлдарымен халық қашан да мақтанатыны анық. «Тірі болсам, халыққа қызмететпей қоймаймын» деп ұран салған Әлихандардың жалғасы, кесек те өткір сөздерімен, ешкімге ұқсамайтын дара қасиеттерімен жасындай жарқырап өткен ұстаз есімінің шыққан биігін, асқан асуын бүгінгі рухани жаңғыру жолындағы ұрпақ санасына сіңіру - біздің ұстаз алдындағы парызымыз деп білемін.[1] Өйткені ол бүгінде 1564 балаға білім беріп, даналықтың дәнін сепкен, қаламыздағы өрісі биік, өресі кең білім ордасы С.Сейфуллин атындағы №7 мектеп-гимназиясының негізін қалады. 45 минуттық сабағы 40 жылдық ұстаздық еңбек жолына айналған тұлғаның есімі бүгінгі ұрпақ үшін үлкен мектеп болып отыр. Осынау Ұлы мектептің негізін салған, әр сөзі ақ жаңбыр болып жауып, арнасына сыймай төгілген ардақты жанның есімі - Тілеуберген Тұрысбекұлы Нұрашев болатын. Өмірінің 40 жылын ұстаздық жолға арнаған ардагер ұстаз, ұлттық мектептің негізін салған Қазақстан Республикасы білім беру ісінің үздігі Нұраш Тілеуберген Тұрысбекұлының есімі ұстаз ретінде ғана емес, ұлтын сүйер азамат ретінде де халқымен бірге жасап келеді. Әкесінің ұстаздық жолын қуып, ұрпақ тәрбиелеуге бар күш-жігерін жұмсады. Бір кездері күйіншіткі күй кешкен ана тіліміздің тұғырын биіктетіп, мемлекеттік тіл дәрежесіне көтеруде қажыр-қайратын жұмсаған еңбегі - өзінше бір тарих. Қырық жыл ішіндегі ізденіс пен жаңашыл ұмтылысқа толы өмірі білімі мен біліктілігін, тәжірибесі мен жоғары талғамын шебер ұштастыра отырып, елін, жерін сүйетін ұрпақ тәрбиелеуге арнаған. Ұстаздық жолын қазіргі Шашубай қонысының №3 мектеп-интернатында тәрбиеші болудан бастап, жұмысшы жастар мектебінде 10 жыл жұмыс істеп, Балқаш қаласында кәсіпорындарда, мекемелерде, зауытта жұмыс істеп жүрген жұмысшы жастардың бәріне білім берумен жалғастырған. Осылайша Тілеуберген Тұрысбекұлы еңбек жолын Қоңырат қонысындағы Ы.Алтынсарин атындағы мектепте жалғастырады. Бір жылдан кейін Балқашқа қайтып келіп, қаладағы №7 аралас мектепке орналасады. 1989 жылы Тіл туралы заңның қабылданып, «Қазақ тілі» қоғамы құрылып, қазақ тілінің қанат жая бастаған кезінде мемлекеттік тілге деген көзқарасты қалыптастыруға әлшеусіз үлес қоса білді. Сол кезде қоғам «Балқаш қаласына қазақ мектебін ашу қажет» деген шешім қабылдаған. Осы шешімге байланысты Қоңырат мектебіндегі директор лауазымынан бас тартып, 17 орамдағы мектептен қазақ сыныптарын ашып, ұлттық мектептің негізін қаламақшы болады. Үгіт-насихат жүргізіп, орыс сыныптарындағы оқып жатқан балаларды қазақша оқуға тарту мәселесімен айналысады.

Нәтижесінде қазақ сыныптарының саны артып, керісінше, орыс сыныптарындағы балалардың саны 1650-ден 500-ге дейін азаяды. 1994-1995 жылдары қазақ мектебі болып, 1800 бала білім алып, Балқаш қаласындағы қазақ мектептерінің қара шаңырағы болады. Еліміз тәуелсіздікке қол жеткізген уақытта азат елдің болашағы мектеппен ғана шектеліп қалмай, елін-жерін сүйетін, салт-дәстүрін қадірлейтін нағыз азамат тәрбиелеу үшін «гимназия» болу керек деген шешім қабылдайды. Көп ұзамай бұл шешім қабылданып, 1998 жылдан бастап мектеп Т.Тұрысбекұлының ұсынысымен мектеп «гимназия» статусын алады. Намысшылдығы мен қайсарлығының арқасында қысқа уақыт ішінде гимназияға халқының азаттығы үшін күрескен тұлғалардың бірі С.Сейфуллиннің есімін алып беруі мектеп тарихындағы ең игілікті істердің бірі болатын. Басшылықпен қатар қазақтың қарапайым балаларына туған тіліміз бен әдебиетіміздің құдіретін түсіндіріп, рухани құндылықтарды бойларына сіңіріп, адамдық биік қасиеттерге де тәрбиелей білген.

Сонымен қатар халықтың көкірек көзіне нұр сәулесін құйып, бақыттың бастауы білімде екенін ұрпақ санасына сіңіретін бірден-бір жан іздесеңіз, алдыңыздан Тілеуберген Тұрысбекұлы шығатын еді. Махмұд Қашқари бабамыздың «Ілім қалар артында, ғұмыр сырғып жоғалар» деген сөзі де осы ағамызға арналғандай. Қиыны мен қызығын, азабы мен рахатын, жемісі мен жеңісін қатар көтере білген ұстаз мектеп ұжымындағы әр мұғалімнің жүрегінен жол таба біліп, әрқайсысына дұрыс жол сілтей білді, айналасындағы жастарға үлгі-өнегеге айналып қана қоймай, өзі де сый-құрметке бөлене білді. Ұстаздың көзін көрген мұғалімдер оның сөйлеген сөзінен-ақ парасаттылық көрініп тұратынын әлі мақтана айтады. Көзінің тірі кезінде Тілеуберген ағай зейнет демалысына шықса да, мектеп өміріне алаңдап, оның тыныс-тіршілігінен хабардар болып, ақыл-айтып отырды. Тіпті ұлттық құндылықтарымыз ұлықтанып, Наурыз мерекесі қайта оралған сәтте тәрбиелік тағылымы мол іс-

шаралардың өтуіне мұрындық болды. «Әдет-ғұрып», «Экология», «Абайтану» деген сабақтарды оқу бағдарламаларына енгізген алғашқылардың бірі болды. «Тораңғы» залын ашып, оқушыларды зерттеу жұмыстарына жұмылдыра білді. «Ұрпағымды ұлттық рухта тәрбиелеу – мақсатым» деп білген Т.Нұрашев өзінің жаңашылдығымен ерекшеленді.[2] Бүгін мен сол ағай сүрлеу салып кеткен ұлттық мектептің мұғалімімін. Мектептің қай бұрышына барсам да, Тілеуберген Тұрысбекұлының сайрап жатқан ізін көремін. 100-ден астам мұғалімге дұрыс бағыт беріп, жас буын мен аға буын арасындағы сабақтастықтың жібін жалғай білді және әкелік мейірімін көрсетіп, үлкен-кішінің жанын ұға білді. Осындай қасиеттерімен ол халықтың бағасын алып жатса, қоғам да оны сырт қалдырмады. Отанына, өлкесіне деген өлшеусіз еңбегі үшін «Ерен еңбегі үшін» медалімен, «Қазақ ССР халық ағарту ісінің үздік қызметкері» төсбелгілерімен марапатталған. Алдынан тәрбиеленіп шыққан шәкірттері де бүгінде әр салада қызмет етіп, өмірлік жолдарын тандап алған.

Осындай ұлттық мектеп құру жолында жарғақ құлағы жастыққа тимей еңбек еткен ұстаз есімін дәріптеуде мектебіміздің 2005 жылғы түлектері «Нұраш атындағы стипендия» тағайындаса, жылда мектебімізде Нұраш оқулары өтіп тұрады.

Киелі мұғалім мамандығын құрметтеген асқақтық пен өрлік, ірілік пен ізгілік, қайсарлық пен өткірлік, қажыр мен жігер, кесектік пен кішілік бір бойынан табылған ешкімге ұқсамайтын Ұлы Ұстаздың дара тұлғасымен ерен еңбегі мәңгі тарихта қалмақ. Ұстаз мамандығын бар жанымен жақсы көріп, бар ғұмырын халық баласына арнаған Тілеуберген ағаның есімі қасиетті қара шаңырақтан түлеп ұшқан әр шәкірттің жүрегінде мәңгі сақталатыны атар таңдай ақиқат.

Әдебиеттер:

1. Бөкейхан Ә. Таңдамалы – Алматы, 2012
2. Нұрашев Т.Т. күнделіктері

ҚАСИЕТТІ МЕКЕНІМ – ҚАРААҒАШ

*Хамитова А.Ж.
«Ғ. Мұстафин атындағы №83 ЖББОМ» КММ
Қарағанды қаласы*

Ықылым замандардан бері қазақтың атақоныс, атажұртына көз салып, қызықпаған ел жоқ. Әлем бойынша жер көлемінен 9-орынға тұрақтаған. Қазақ елі қанша ғасыр өтсе де, өжеттілікпен осы бір байтақ жерді қорғаумен келеді. Қайсыбір өлкені алсақ та, өзіндік қасиет пен ерекшелікке тұнып тұр. Қазақтың Алтайдан Алатауға дейінгі жердің өзі ел-жұртымыздың тарихы мен шежіресін айқындап, көрсетіп тұрғандай. Шырайлы Шымкент елімізді азық-түлікпен қамтып, қазақтың көңілін ауласа, алпауыт Алматы бүгінде киелі де қасиетті мекенге айналды. Әулиелі Маңғыстау күллі әлемді қаратарлық салт-дәстүрімен баураған. Кенге бай Қарағанды қарғадай қыста да мекенін тастамас жұртты тәрбиеледі. Ата-бабамыздың қаны мен жанының жемісі - осынау ұлан-ғайыр жерге иелік етуіміздің көрінісі. Бұл қасиетті жерлер туралы талай жырлар да жазылған.

Ендігі ел назарынан қалып, бірі білсе, бірі біле бермейтін Жаңаарқа ауданы, оның ішінде Қараағаш ауылы туралы жазғым келді. Жаңаарқа елі қымыздың отаны десек те артық болмайды. Өткен жылдың қыркүйегінде Жаңаарқа қымызы Гиннестің рекордтар кітабына енген еді. Мың күбіге құйылған он мың литр қымыз бір мезетте пісілген болатын. Нағыз қазағымның молшылығының, кеңшілігінің иісін күллі әлемге танытты. Қазіргі таңда осы COVID-19 індеті жайлаған кезде, ауруға бірден-бір қарсы тұрарлық ем – қымыз. Сондықтан әлемдік бренд болатын орталық ашылса, қазағымның қымызы әлемнің түкпір-түкпірінде, індет жайлаған уақытта, қаншама елдің еміне шипа болар еді. Балдай қымызымен, сары майымен, дәмі тіл үйірет жылқы етімен ғана емес, табиғатымен де ерекше көзге түскен Қараағаш ауылы туралы жыр ғып жазарым көп. Қараағаш селолық округінің жер көлемі Орталық Қазақстанның ұсақ шоқылы өлкесінің оңтүстігінде Сарысу-Теңіз көтерілімінің аумағында орналасқан. Қараағаш ауылында далалық өсімдіктерден қара жусан, боз жусан, шағыр жусан, бетеге, беде, атқонақ, ебелек, еркекшөп, шеде, кермек, қаңбақ, селеу, тобылғы, баялыш, теріскен, изен, көклек, ши, бұйырғын, түйреуік, сарысазан көп тараған. Қараағаш сарымсағы дәмділігімен және тағам ретінде құндылығымен белгілі. Дәрілік қасиеті бар өсімдіктерден, ағаш-бұталардан: ақбақсұрай, аққайың, аққаңбақ, ақтаспашөп, әріпдәрі, итмұрын, қоға, тасжарған, шайқурай, сылдыршөп көп тараған [1]. Жануарлар дүниесіне келер болсақ, Қараағаш өңірінде аңдардан қасқыр (*Canus Lupus L*), түлкі (*Vulpes L*), қарсақ (*Vulpes corsac L*), сасыққүзен (*Vustela*

erininea L), ормансыз жерлерде дала суыры, дала тоқалтисі, секіргіш қосаяқ, сұр атжалман, сарышұнақтар жиі кездеседі. Орман туралы алғашқы деректердің бірі Шоқан Уәлихановтың жазбаларында кездеседі. XIX ғасырдың 60-жылдарында Жаңаарқа жерімен жүріп өткен Шоқанның күнделігінде «Жұбан Ана күмбезі сол өлкеге белгілі Қараағаш дейтін жерден 57 шақырым қашықтықта» деп атап көрсетілген. Шоқан Уәлиханов еңбектерінің жинағында тағы бір назар аударарлық дерек бар. Тәшкен құсбегінің қазақ жеріне бекіністер салынуына қарсылығын білдіріп, Батыс Сібірдің губернаторына жолдаған хатында Абылайхан заманында қытай әскері Орта жүз мұсылмандарымен келіссөз жүргізіп, Қараағашта өз белгілерін тұрғызып, қалдырып кеткендігі жайлы айтылады [1].

2000 жылы 12 сәуірде Қазақстан Республикасы Үкіметінің Қаулысымен кәсіпорынға жаңа мәртебе беріліп, «Жаңаарқа орманды және жануарлар дүниесін қорғау мемлекеттік мекемесі» деген атауға ие болды. 2001 жылғы 27 маусымдағы Қазақстан Республикасы Үкіметінің №877 Қаулысымен Қараағаш орман саябағы Мемлекеттік табиғи (зоологиялық) қорық болып ұйымдасты. Қазіргі уақытта орман және жануарлар дүниесін қорғау шаруашылығының Қараағаш қорығы теңіз деңгейінен 480-580 метр жоғары, бір жағына қарай ойыстау келіп 6,8 мың шаршы км жазық жерді алып жатыр [1]. Бұл ауылда «Әулие Жартас» аталып кеткен етегі көл төбешік бар. Аңыз бойынша бір батыр жаулардан қашып келе жатып: «Тас жарыл, құтқар мені!» - деген екен. Сол мезетте тас жарылып, батыр сол тасқа кіріп кетсе керек. Содан тарихта «Әулие Жартас» деген атпен қалған. Осы «Әулие Жартас» тастарының бірінде ойылып, қашалған тоғызқұмалақ бейнесі де бар. Бұл – тарихи оқиғаға толы қасиетті жер. Ерекше ықыласқа лайық, тағдырдан алған тағылымы мол, жарастықты мекен.

Қайнаған ауыл өмірінде белсенділік танытудан қарияларымыз да құр алақан емес. Әжелері алабота емдік шөбін қайнатып, қара сабын жасайды. Ол сабын түрлі жараларға, бет безеулеріне таптырмас ем.

Ауылымыздың орман шаруашылығы орналасқан шұрайлы жеріне киіз үйлер тігіліп, кеуденді кере дем алсаң сарайыңды ашатын, ауасы саф алтын таза ну орманы ішінен шипажайлар, саябақтар ашылса, нұр үстіне нұр болар еді!

Ауылымыз осындай
Жасыл майса, жусанды белестен де,
Қараағаштан мап-майда жел ескенде,
Әтір иісі аңқыған ару сынды
Ерікті алар пәк сезім елес менде [1].

Тағы бір елдікті, ата-баба тағылымын ұлықтауды мұра тұтқан еңбекке нүкте қойылды. Барымызды бағалайық!

Әдебиеттер:

1. Ібірахым І., Сайлау Б., Жомарт Қ., Қасиетті мекен Қараағаш. – Қарағанды, 2009.

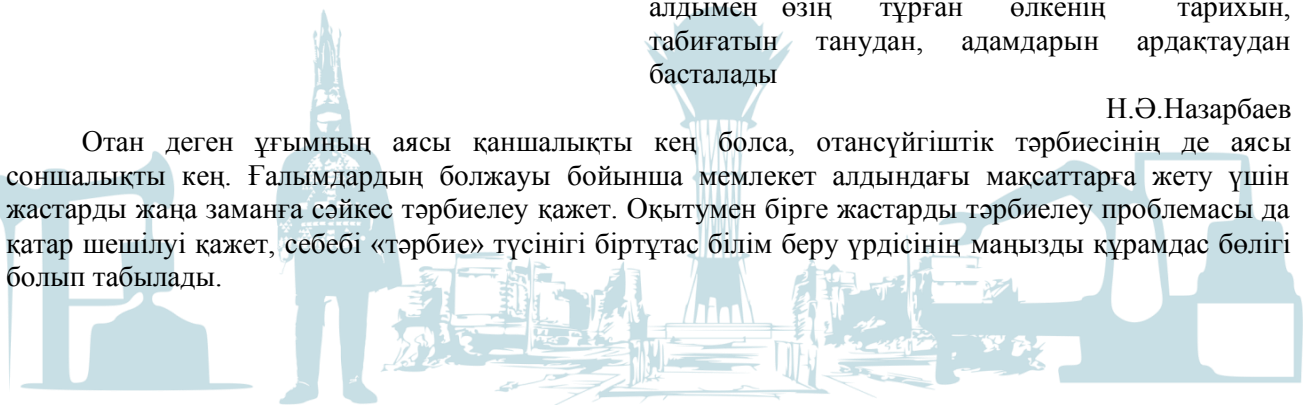
ТАРИХИ – ӨЛКЕТАНУ МҰРАЖАЙЫНЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ

*Шушаева З.К., Сақимбаева М.Ш.
«Ростовка тірек мектебі (РО)» КММ
Қарағанды облысы, Бұхар жырау ауданы*

Жалпақ жұртыңды, игі алашыңды құрметтеу
алдымен өзің тұрған өлкенің тарихын,
табиғатын танудан, адамдарын ардақтаудан
басталады

Н.Ә.Назарбаев

Отан деген ұғымның аясы қаншалықты кең болса, отансүйгіштік тәрбиесінің де аясы соншалықты кең. Ғалымдардың болжауы бойынша мемлекет алдындағы мақсаттарға жету үшін жастарды жаңа заманға сәйкес тәрбиелеу қажет. Оқытумен бірге жастарды тәрбиелеу проблемасы да қатар шешілуі қажет, себебі «тәрбие» түсінігі біртұтас білім беру үрдісінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Педагогтың оқушылар мен жастар тәрбиесіндегі басты мақсаты- жалпы рухани адамгершілік және этно-әлеуметтік құндылықтардың арақатынасын түсіндіре отырып, қазақтың төл мәдениетін құрметтеп, насихаттау арқылы әлем құндылықтарына да қол жеткізу үшін жастарды тұлға ретінде тәрбиелеу болып табылады.

Кіші отан – адам туылған, елді мекен. Отан – адам туылған, сонымен бірге, туылған мемлекет, адамның тамыры, ата-бабалары шыққан, тағдырына өзінің рухани ортақтығын сезетін жер. Нағыз Отан – ол адам, өзін сол жердің бір бөлігі болып сезетін жер. Жасына және жағдайларға қарамастан, адам қайта оралуға ұмтылатын мемлекет. Отан – біз оны сақтап, қорғап, аялауға тырысатын, және өзімізді жақсы және еркін сезетін орын. Отанды сүйю және қорғау – ол әр адамның міндеті. Сондықтан, білім беру ошақтарындағы мұражайлар елжандылық пен азаматтықты тәрбиелеу орталығы, барлық халықтар үшін де «тарихи естелік кітабы» болып, оқу-тәрбие жұмысында маңызды орын алады. Осындай ауқымды жұмыстар “Ростовка тірек мектебі(РО)” КММ тарихи-өлкетану мұражайында жүзеге асырылып жатыр.

Өз өлкеңнің тарихын, оның ескерткіштерін тек біліп, сүйсініп жүру жеткіліксіз, оларды сақтап, қорғап, насихаттау қажет. Өткеннен қалған зор тарихи-мәдени құндылықтарымыз жас ұрпақ тәрбиесінің қайнар көзіне айналуы тиіс. Ал тәрбие құралы ретінде тарихы - өлкетану мұражайы жұмыстарын да қолдануға болады. Тарихы - өлкетану мұражай тарихқа деген қызығушылық туғызып, бұрынғының естелігін сақтауға ұмтылдырады.[2.81]

Бұл құр түрлі заттар мен жәдігерлер жиынтығы ғана емес. Білім ордасындағы тарихы-өлкетану мұражайы – тірі ағза, яғни оқушылардың, ұстаздардың ертеңгі күнге ұмтылған күнделікті шығармашылық жұмысы. Оны аз ғана уақытта өткен онжылдықтарға сапар шегуге мүмкіндік беретін «сиқырлы уақыт машинасы» сияқты көруге болады. Ол жай өткен мен бүгінгіні көрсетіп қана қоймайды, болашаққа да көз салуға мүмкіндік береді. Осы ретте мектебіміздің тарихы-өлкетану мұражайы Қарағанды Облыстық тарихы-өлкетану мұражайымен біріге отырып, ауқымды тәрбие жұмысын жасап отыр.

Менің ойымша, тәрбиелеу барысында тұлғаның рухани және адамгершілік дамуына ұлттық мәдениетке деген орын беру керек. Жалпы балаларды тәрбиелеу жолында мынандай нақты тәсілдерге көңіл қою керек деп ойлаймыз.

- Тарихи ескерткіштерді сақтауға ұмтылдыру;
 - Бос уақытты пайдаланудың мәдени үлгілеріне бейімдеу;
 - Мұражай құндылықтары арқылы өскелең ұрпаққа тәрбие беру;
- бала тәрбиесіндегі ұтымды жолдардың бірі.

Мектеп мұражайының негізгі жұмысы – тарих арқылы, тарихи-мәдени ескерткіштерді насихаттау, сол арқылы жас ұрпақты рухани-адамгершілік және патриоттық рухта тәрбиелеу. Жастарды мұражай мәдениетіне тарту, тарихын сүйю, еліне деген мақтаныш пен отаншылдық сезімін ояту, тарихи кезеңдермен таныстыру, материалдық-рухани құндылықтармен таныстыру.

Қай ғасырда болмасын тәрбие мәселесі назардан тыс қалған емес. Кез-келген мектеп мұражай экспозициясы және онда қойылған мектеп мұражай экспонаттары жоғары ізгілік пен адамгершілігі бар, жан-жақты мәдениетті тұлғаның қалыптасуына ерекше әсер етері сөзсіз.[2.161]

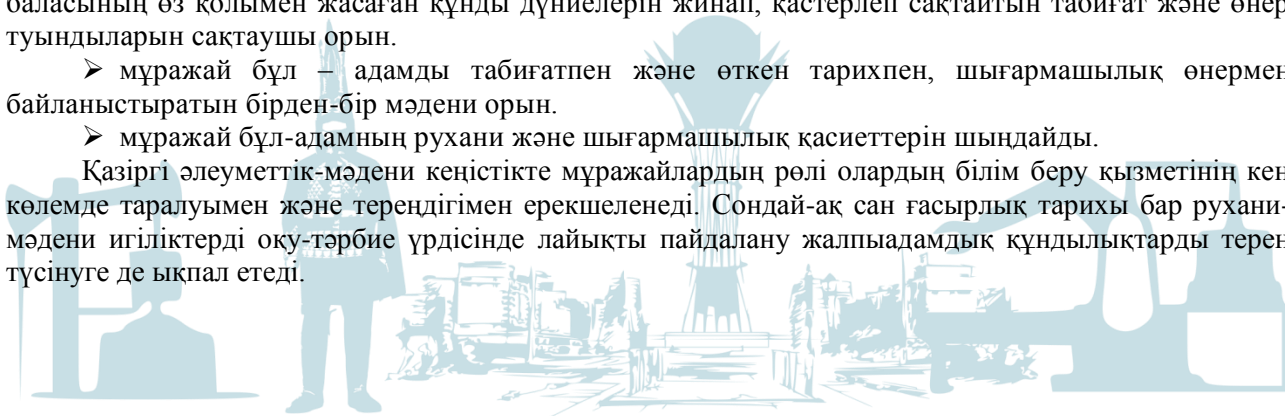
Жас ұрпақты тәрбиелеуде олардың білім мен ғылымға деген ынта жігерінің құлшынысын, қызығушылығын, қабілетін дамытуда мектеп мұражайлары қашан да маңызды жұмыстар атқарады. Мектеп мұражай экспозициясын көрген оқушылар одан көргендерін көңілдеріне түйіп, ой елегінен өткізгендей етіп қабылдаса, айналасындағылардың іс-әрекетін түсінуіне, ойлауына, сезінуіне ықпал етеді. Ағылшын публицисті, өнер теоретигі Дж. Рескин қоғамның мәдени-рухани тәрбиесін зерттей отырып мұражайдың бұл саладағы міндеттеріне былай тоқталған екен:

➤ мұражай бұл – барлық адам көріп қызықтай алатын, бәріне де қолжетімді, адамзат баласының өз қолымен жасаған құнды дүниелерін жинап, қастерлеп сақтайтын табиғат және өнер туындыларын сақтаушы орын.

➤ мұражай бұл – адамды табиғатпен және өткен тарихпен, шығармашылық өнермен байланыстыратын бірден-бір мәдени орын.

➤ мұражай бұл-адамның рухани және шығармашылық қасиеттерін шыңдайды.

Қазіргі әлеуметтік-мәдени кеңістікте мұражайлардың рөлі олардың білім беру қызметінің кең көлемде таралуымен және тереңдігімен ерекшеленеді. Сондай-ақ сан ғасырлық тарихы бар рухани-мәдени игіліктерді оқу-тәрбие үрдісінде лайықты пайдалану жалпыадамдық құндылықтарды терең түсінуге де ықпал етеді.

Оқушылар тек іздеу, жинау, сұрыптау жұмыстарымен айналысып қана қоймай, табылған заттар мен деректемелерді, дереккөздерді есепке алу, қалпына келтіру, зерделеп оны терең зерттеу, нәтижеге жеткізу әр баланың жауапты ісіне айналып отыр.

Осы жұмыстар арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығын, олардың біліктілігін және практикалық дағдысын жоғары деңгейге жеткізетін оқу үдерісін ұйымдастыр біздің басты міндетіміз. Қосымша білім беру негізінде ауыл мектебінде оқитын балалардың сапалы білімге қол жеткізе отырып, оны өмірдің кез-келген орайында қолдана алуына мүмкіндік жасап, мектеп қабырғасында нақты бір мамандық таңдауға бағыттау үшін әр-бір ұстаз ерекше көңіл бөлуге, ауқымды жұмыстар атқаруға тырысуда.

«Тарихи-өлкетану мұражайында» алған білімдерін пайдаланып, оқушыларға кәсіптік бағдар беру, сұраныс тудыратын мамандыққа баулып, өлкеміздің тарихын, жергілікті халықтардың өмірін зерделеу, насихаттап, анықтап қана қоймай оны жан-жақты зерттеу, мектептің тарихи-өлкетану мұражайы қорын молайту, қалалық мұражайлармен байланыста болу, ШЖМ(шағын жинақталған мектеп) оқушыларын қызықтыру, баулу, бірлесе жұмыс жасау әр мектеп оқушысы мен тарихи-өлкетану мұражайы белсенділерінің міндеті. Мұражайда орындалған жұмыстар нәтижесінде қалыптасқан жаңа заманға лайық жан-жақты, ізденгіш, патриоттық сезімі жоғары, алдына мақсат қоя білетін және де сол мақсатқа жету жолдарын таба білетін тұлға қалыптасады. Ғасыр тарихына құрмет көрсетуді, табылған жаңалықтарды насихаттауды, туған өлкенің табиғатын қастерлеуді, отбасылық жәдігерлерді және шежіресін үйренеді. Танымды, сый-құрмет көрсете білетін тәлімгер, өнегелі ұлан болып өседі. («Мәдени мұра» мектепшілік акциясына «Жас ұлан» ұйымы жетекшілік етеді). [3.261]

Мұражай арқылы оқушылардың теориялық білімдері жетілдіріледі, жас ұрпақ өлкетану шежіресімен танысады, туған жерге деген отаншылдық сүйіспеншілігі артады, көне жәдігерлерді келешек ұрпаққа жеткізеді. Оқушылардың өзіндік шығармашылық іскерлігі артады және қоғамдық өмірге бейімделген интеллектуалды жеке тұлға қалыптасады. Міне, осындай керемет жетістіктерге қол жеткізіп отырған ұжым мұғалімдері болашаққа үлкен мақтанышпен қарайды.

«Ростовка тірек мектебі (ресурстық орталық)» КММ «Тарихи-өлкетану мұражайы» ғылыми-зерттеу шеберханасы оқушылар үшін мұражай ескерткіштерін сақтайтын орын ғана емес, оларға тәрбие және білім беру мекемесі ретінде ерекшелігі зор, мұражай жұмыстарының бағыттарын, сонымен қатар мәдени мұра өнер туындылары жөнінде оқушыларға танымдық түсініктерін терең қалыптастыру орталығы деп танымыз.

Мұражай заттық және рухани құндылықтарды тануды, ғылыми тұрғыда зерттеп, оның нәтижелерін насихаттауда, осы негізде тәлім-тәрбие беруде маңызды рөл атқарады. Мұражай ғылымның, білімнің, мәдениеттің қалыптасуына ықпал ететін ғылыми мекеме ретінде өскелең ұрпақтың тәрбиесіне, тарихи сананың қалыптасуына ықпал етеді. Нық мақсатты алға қоя отырып, мұражайда тәжірибелік шаралар ұйымдастырылуда. Осыған орай өлкеде орналасқан басқа да мұражайларға саяхатқа шығып тұрамыз. Аудандық мұражайда жинақталған жәдігерлермен танысамыз. Оқушылардың өз күшімен жинақталған материалдары туралы пікірлесу, әңгімелесу өткіземіз. Оқушылардың жазған шығармашылық жұмыстарын талдаймыз. Мұражай қызметінің мамандарымен, шығармашылық адамдармен кездесулер ұйымдастырамыз. Мектепте арнайы сайыс өткізіп отырамыз және оқушылардың еңбектерін көрсетіп бағалаймыз. Мұражай өткен күндерден ақпарат жеткізуші ғана емес, ақпаратты заттай деректер арқылы насихаттайтын, сол тарихи кезең жөнінде түсінік қалыптастыратын мәдени мекеме. Сондықтан да, мұражай және өлкетану жұмыстары арқылы жас ұрпаққа рухани-патриоттық тәрбие беру дұрыс жолға қойылған. Жас ұрпақты өлкетану шежіресімен таныстыра отырып, туған жерге деген отаншылдық сүйіспеншілігін қалыптастыру бағытында керемет құнды жұмыстар ұйымдастырылуда. Өлкеміздегі мұражаймен байланыс жасау, көне көз қариялармен сұхбат жүргізе отырып, көне жәдігерлерді келешек ұрпаққа жеткізу жолында біршама іздену жұмыстары жүргізілуде. Оқушылардың өзіндік шығармашылық іскерлігін арттыру және қоғамдық өмірге бейімделген интеллектуалды жеке тұлғаны қалыптастыру үшін мұражайдағы құнды құжаттар пайдаланылады да, түрлі іс-шаралар өткізіліп отырады. Мұражайда орындалған жұмыстар нәтижесінде оқушылардың теориялық білімдері жетілдіріледі, жас ұрпақ өлкетану шежіресімен танысады, туған жерге деген отаншылдық сүйіспеншілігі артады, көне жәдігерлерді келешек ұрпаққа жеткізеді. Соңғы жылдары: «Ростовка тірек мектебі (ресурстық орталық)» КММ тарихи-өлкетану мұражайының ашылу салтанатына облыстық және аудандық тарихи-өлкетану мұражай үйі директорлары мен қонақтар шақырылды. Оқушылар мәнерлеп өлең оқып, ән айтып, би билеп, қонақтардың көңілінен шықты.

Қарағанды тарихи-өлкетану мұражайына әдістемелік көмек алу, мұражайды құжаттандыру және оқушыларды таныстыру мақсатында шеберхананың белсенді мүшелері үшін экскурсия ұйымдастырылды. Осы экскурсияға мектеп оқушыларымен бірге мұражайдың белсенді мүшелері де барды.

Тарихи-өлкетану мұражайы ғылыми-зерттеу шеберханасында мектептің 50%-дан аса оқушылары тәрбиеленеді. Олар әр -түрлі бағыттарда жұмыстар жүргізіп, мектеп оқушыларына мұражайды таныстыру мақсатында іскерлік танытуда. Сондай-ақ, сессия кезінде ШЖМ оқушыларының да ғылыми жұмыстарына, тәжірибе жасауларына жағдайлар жасалған.

«Тарихи-өлкетану мұражайы» ғылыми-зерттеу шеберханасының бағыттары: тарихи бағыт, өлкетану- географиялық бағыт, этнографиялық бағыт, пәнаралық байланыс бағыты(АКТ, биология,химия, бастауыш сынып).

«Тарихи-өлкетану мұражайы» шығармашылық зертханасының ғылымилығы барысын қарастыратын болсақ, біріншіден: Ростовка тірек мектебі мен ШЖМ оқушыларынатарихи-өлкетану мұражайында кәсіптік бағдар беріледі, сұраныс тудыратын мамандыққа баулу бағыттары бойынша жұмыстар жүргізіледі.

Екіншіден: Оқушылар өлке тарихын, табылған көне заттарды зерттеп, зерделеп, жинақтап, сұрыптап, сақтау жұмыстарын үйренеді. Үшіншіден: Республика, облыс, аудан көлемінде кездесулер, форумдар, конференциялар өткізу кезінде оқушылар қонақтарды қарсы алып, мұражай ішімен және құнды дүниелермен еркін таныстыру жұмыстарын жүзеге асыра алатын қабілетке жетеді, келген қонақтар үшін тәжірибе алмасу барысында мұражай туралы кеңестер де бере алады.

«Тарихи-өлкетану мұражайы» шығармашылық зертханасының мүмкіндіктері өте зор және ерекше атап өтуді жөн көріп отырмыз.

1. ШЖМ оқушылары үшін қолжетімдіғылыми жобалар қорғау мүмкіндіктері бар.

2. Интеграциялық сабақ, әр-түрлі бағыттағы тәрбие сағаттарын, сабақтарын өткізу ұйымдастырылып отырады.

3. Сахналық көріністер ұйымдастыру мақсатында мұражай жәдігерлерін пайдалану жақсы жолға қойылған.

Мұражай жұмысының жетістіктері деп айтуға әбден мүмкін қаншама жұмыстар аудан, облыс, республика көлемінде жүлделі орындарға ие болуда. Бұл- біздің мектеп мұғалімдерінің жұмыла жүріп жасаған ерен еңбегінің нәтижесі деп білеміз.

Тарихи-мәдени мұраны сақтау - стратегиялық маңызы бар мемлекеттік мәселе. Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә.Назарбаевтың өзі қолдау көрсетіп бастамашы болған «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы көпшілік қауымның қолдауына ие болып отыр. Біз оны мақтан етеміз! Олай дейтініміз, өлкеміздің тарихын, жергілікті халықтардың өмірін зерделеп, насихаттап, анықтап қана қоймай оны жан-жақты зерттеп, мектептің тарихи-өлкетану мұражайы қорын молайтып, қалалық мұражайлармен тығыз байланыста болып отырамыз. Демек, бүгінгі тәрбиеленіп келе жатқан жас ұрпақ осы қажеттіліктерді сезініп өсуі керек. Бәсекеге қабілеттілікті жан-жақты түсінуі маңызды деп білеміз.

Тарих пен мәдениеттің жаңа ескерткіштерін ашу, ұлттық мәдениет үшін айрықша маңызы бар айтарлықтай тарихи-мәдени ескерткіштерді жинау, сұрыптау, қалпына келтіру және қайта жасау, мәдени мұраның, оның ішінде дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарды зерделеудің біртұтас жүйесі жасалды. Қорыта айтқанда, елдің, жергілікті халықтың рухани-мәдени, көрнекі орны ұйымдастырылып жасалды. Мұражайда сирек кездесетін мұрағаттар ежелгі тарихты сипаттаумен қатар, көне мәдениетіміздің жоғын түгендеуге аса зор үлес қосқан «Мәдени мұра», «Ғылыми қазына» сияқты мемлекеттік бағдарламалардың жемісін көрсету және дәріптеуді-де алдымызға мақсат етіп қойдық.

«Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде табылған көптеген құнды дүние біздің мұражайымыздан орын алған,ол мұражайдың баға жетпес қорын құрайды. Мұражай «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасын іске асыру шеңберінде Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә.Назарбаевтың тапсырмасы бойынша құрылды.

Әдебиеттер:

1. Музеи занимают особое место в культурной жизни страны. Поздравление Президента РК Н.А.Назарбаева работников музеев Казахстана с Международным днем музеев //Казахстанская правда.-1998.-19 мая.-С. 1.

2. Қазақстан. Ұлттық энциклопедия. -6 том. Алматы: қазақ энциклопедиясының Бас редакциясы, 2004 жыл -696 б:

3. Кайназарова А.Е. Музейное дело в Казахстане (1831-1925 гг.) 1995.-25 с.

РАЗВИТИЕ ПРОЕКТНЫХ УМЕНИЙ ОБУЧАЮЩИХСЯ МЛАДШЕЙ ШКОЛЫ

*Абдикерова Б.Х.
учебно-методический центр развития
образования Карагандинской области*

Сегодня образование вступило в стадию фундаментальных реформ, основу которых составляет принципиально новое мышление. Поэтому, чтобы подготовить школьника для жизни обладающего основными навыками широкого спектра, необходимо развитие функциональных навыков, личностных компетенций и одним из действенных технологий в обучении является проектная деятельность.

Объект: развитие проектных умений школьников в образовательном процессе.

Предмет: педагогические условия развития проектных умений младших школьников в образовательном процессе современной школы.

Цель работы: теоретически обосновать и апробировать педагогические условия развития проектных умений младших школьников.

Гипотеза: развития проектных умений младших школьников происходит успешно, если:

- поддерживается ценностное отношение младших школьников к проектной деятельности;
- моделировании учебных ситуаций для развития проектных умений осуществляется на основе поэтапного усложнения проектных заданий на уроках и реализация краткосрочных проектов;
- во внеурочной деятельности реализуются исследовательские и социально значимые проекты.

В соответствии с целью и гипотезой исследования были определены следующие **задачи:**

1. Изучить процесс развития проектных умений школьников как педагогическую проблему.
2. Охарактеризовать организацию проектной деятельности на младшей ступени общеобразовательной школы и выявить ее особенности.
3. Обосновать педагогические условия развития проектных умений учащихся начальных классов в образовательном процессе современной школы.
4. Разработать и апробировать программу курса по выбору, направленного на развитие проектных умений младших школьников.
5. Проанализировать результаты опытно-экспериментальной работы.

Для решения поставленных задач и проверки гипотезы были использованы такие методы исследования, как анализ литературы по теме исследования; анкетирование; диагностический материал; наблюдение; педагогический эксперимент.

Практическая значимость исследования: заключается в том, что разработанный учебно-методический комплекс курса по выбору «Путешествие по стране Исследстан» может быть использован учителями начальных классов.

Базой исследования явилось учебное заведение КГУ «Гимназия №93» г. Караганды, Республика Казахстан. Всего в экспериментальной работе участвовало 8 педагогов и 247 учащихся.

Структура работы. Выпускная квалификационная работа состоит из введения, двух глав основной части, заключения, списка использованных источников и приложений. Выпускная квалификационная работа изложена на 83 страницах, содержит 11 рисунков, 4 таблицы. Список литературы включает 55 источников.

Первая глава освещает теоретические основы проблемы развития проектных умений младших школьников в общеобразовательном процессе.

Во второй главе, изложены подходы и опыт практического развития проектных умений младших школьников. Приведены анкеты, опросники для учащихся и педагогов.

В приложениях к настоящей дипломной работе представлена разработанная программа курса по выбору «Путешествие по стране Исследстан», диагностический материал.

Этапы эксперимента:

На первом этапе изучалось состояние организации по формированию и развитию проектных умений в практической деятельности, на уроках и во внеклассной работе учащихся 3-4 классов. Определялось понимание учащимися необходимости и важности проектной деятельности, уровень

сформированности проектных умений младших школьников, создание, реализация проектов разного направления.

Второй этап опытно-экспериментальной работы был посвящен апробации педагогических условий на основе реализации и развития проектных умений младших школьников через реализацию курса по выбору «Путешествие по стране Исследстан».

На третьем, итоговом этапе эксперимента использовались элементы уровневого, сравнительного и комплексного анализа, а также статистической проверки достоверности полученных данных, производилась качественная и количественная оценка произошедших изменений.

Достоверность и обоснованность результатов исследования обеспечиваются результатами эксперимента, разнообразием методов исследования, разносторонним анализом проблемы, практическим внедрением результатов исследования.

Научная новизна и теоретическая значимость исследования определяется тем, что:

разработанный курс по выбору «Путешествие по стране Исследстан» помогает учащимся 3-4 классов развить проектные умения и навыки. Рабочая тетрадь по данному курсу помогает учащимся лучше понять изучаемый материал на занятиях, закрепить терминологию и осознать структурные компоненты проведения исследования.

Результаты исследования выявили ряд педагогических условий развития проектных умений у младших школьников. Прежде всего, важным педагогическим условием является целенаправленная организация учителем образовательного взаимодействия направленного на практическое применение знаний младших школьников. Необходимость системной работы в организациях образования по формированию и развитию исследовательских навыков и проектных умений учащихся через кружковую работу, разработку тематических курсов по выбору с УМК.

Эксперимент подтвердил гипотезу исследования. Полученные результаты позволяют нам сделать вывод о том, что урочная, внеурочная деятельность, направленная на развитие проектных умений у младших школьников является эффективной.

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОЙ САМОСТОЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ ЧЕРЕЗ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКУЮ И ПРОЕКТНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Мукашева Г.Г.

*учебно-методический центр развития
образования Карагандинской области*

Вступление человечества в XXI век, который уже сейчас называют веком информации, объективно повышает роль личности в жизнедеятельности общества. С возникновением информационного общества, на построение которого наряду с другими странами ориентирован Казахстан, появилась потребность в гражданах, способных самореализовываться, саморазвиваться и самостоятельно принимать правильные, нравственно-ответственные решения в условиях быстроизменяющегося мира. Для современной системы образования Казахстана актуальной становится проблема создания условий, обеспечивающих развитие творческого потенциала индивида. Основные проблемы современного педагогического процесса связаны с дальнейшим совершенствованием системы образования, направленным на развитие творческой личности школьника. По мнению психологов, главным показателем всесторонне развитой личности является не сама по себе сумма знаний, а знания в синтезе с творческими способностями.

Начальная школа является фундаментом общего образования. Именно в этот период начинается формирование личности, характера, способов мышления и деятельности. Одной из важнейших задач, стоящих перед учителем начальных классов, является формирование у ребят готовности и способности самостоятельно, творчески осваивать новые способы деятельности в любой сфере человеческой культуры.

Для целенаправленного и систематического развития интеллекта и творческого мышления учащихся применяются современные педагогические технологии, направленные на активизацию деятельности учащихся. Использование на уроке проблемных ситуаций, применение заданий поискового характера – творческий процесс, путь поиска и находок.

Обновленная программа нацелена на развитие логического, критического мышления, на интеллектуальное развитие учащихся. Поэтому очень важно, чтобы дети прошли этот нелёгкий путь, прежде всего без ущерба своего здоровья, не утратив интереса к учёбе, не потеряв веру в себя и свои силы. А это возможно только при личностно – ориентированном, системно-деятельностном подходе в обучении и воспитании учащихся. Педагог сегодня должен не столько учить, сколько понимать и чувствовать, как ребёнок учится. Это задача личностно – ориентированной педагогики, одним из методов которой является метод проектов.

Особенностью обучения в обновленном содержание образование является интенсивная самостоятельная деятельность, коллективный поиск, который включает детей в решение проблемных, жизненных ситуаций. Проблемная ситуация помогает проявиться внутреннему миру ребёнка, миру мыслей и чувств. Начиная с 1 класса, учащиеся постепенно приходят к мысли о необходимости самосовершенствования, что проявляется в адекватной положительной самооценке младшего школьника, повышении самостоятельности суждений и оценок, развитии интеллектуальной сферы и стремлению к сотрудничеству.

Содержание образования ориентирует на формирование у учащихся широкой картины мира на основе ценностей науки, литературы, искусства, непосредственного познания действительности и себя. В процессе обучения дети сами открывают знания, а это уже ступень к творчеству. Творческая самостоятельность предполагает, независимость, оригинальность мышления, богатство отношений.

Развитие творческой самостоятельности лучше всего происходит, когда дети вовлечены в проектно-исследовательскую деятельность. Наблюдая за учениками во время такой работы, понимаешь, что они выполняют данную работу не только ради конечного результата. Им интересен сам процесс работы: наблюдения, опыты, расчеты, эксперименты, сравнение полученных результатов – все, что помогает сделать правильный вывод, совершить открытие.

Исследовательская работа должна проводиться, как на всех уроках (познание мира, математика, литература, русский язык, художественный труд), так и во внеурочной деятельности. Чаще всего работа строится на основе естественного стремления ребёнка к самостоятельному изучению окружающего мира в малых группах, что способствует еще и развитию устойчивых коммуникативных навыков:

- организация внутригруппового сотрудничества и делового общения;
- совместная выработка решений.

Такая работа приносит удовольствие детям от собственных открытий, что является субъективным творческим процессом. Изучение педагогических инноваций показывает, что стремление обучаемых понять окружающий мир требует от учащегося умения находить способы объяснения наблюдаемого процесса, явления, систематизировать его свойства, изучать возникающие ассоциативные связи;

стремление к приобретению нового опыта приводит к овладению учащимися приемами самостоятельного исследования, к поиску альтернативных средств и способов решения проблемы;

потребность в самоутверждении - достижению поставленной цели, во что бы то ни стало;

стремление к самоорганизации ведет к активности, инициативности в процессе исследования, к способности к напряженному творческому труду.

Проектно-исследовательская деятельность учащихся вызвана познавательными мотивами и направлена на разрешение познавательных проблем, на создание качественно новых ценностей, важных для формирования качеств личности учащегося: самостоятельности, самонаблюдения, творческой активности, творческой индивидуальности. Ее ведущей характеристикой является творческая активность, которая проявляется в инициативном, преобразующем отношении к внешней действительности, к другим людям, к самому себе.

Таким образом, проектно-исследовательская деятельность учащихся, как вид деятельности, имеет огромные возможности для самореализации и творческого роста учащегося, является надежным способом развития творческой самостоятельности, независимости мышления и повышения мотивации учащихся к самообразованию.

Литература:

1. Матяш Н.В., Симоненко В.Д. «Проектная деятельность младших школьников»-М., 2014.
2. Ниталимова Л.В., Семенова С.Н. «Развитие читательского интереса младших школьников» - М.: Ментор, - 2007. - № 1.

МЕТОДЫ НАБЛЮДЕНИЯ: НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ НАУЧНОГО ПОЗНАНИЯ

Калинина О.Ю.
учебно-методический центр развития
образования Карагандинской области

Любое знание человека начинается с наблюдения. Иногда мы наблюдаем какие-то объекты сами, иногда - пользуемся данными наблюдений других людей. Но это – житейская практика. Наблюдение в качестве научного метода сбора материала значительно отличается от нее.

Наблюдение - это самый простой вид научного познания, который опирается на данные наших органов чувств. Наблюдение предполагает минимальное влияние или отсутствие влияния на наблюдаемый объект и опирается на естественные органы чувств. И разного рода приборы, должны лишь помочь усилить способность органов чувств. Попробуем выделить различные виды наблюдения:

- вооруженное (использующее приборы, например, микроскоп, телескоп) и невооруженное (приборы не используются),
- полевое (наблюдение в естественной среде) и лабораторное (в искусственной среде).

В наблюдении исследователь получает чрезвычайно ценную информацию об объекте, которую обычно невозможно получить иным способом. Данные наблюдения обладают огромной информацией, сообщая уникальные сведения об объекте в этот момент времени и в данных условиях. Результаты наблюдения составляют основу фактов.

Согласно индуктивистской методологии, начинавшейся еще от Ф. Бэкона, научное познание начинается с наблюдения и определения фактов. А потому, ранее единственным методом научного познания считали *индуктивный* метод. Когда факты установлены, ученый приступает к их обобщению и строит теории. Теория - это обобщение фактов и считается достоверной. Но еще Д. Юм заметил, что нельзя вывести из фактов общее утверждение, и не всякое индуктивное обобщение достоверно. Так что же позволяет нам от фактов переходить к общим утверждениям?

Видимо, именно эти проблемы, возникающие, когда индуктивный вывод претендует на достоверность заключения, а доказать это невозможно, привели Поппера к тому, что он стал отрицать индуктивный метод познания вообще. Поппер пытался показать, что процедура, которую описывает индуктивный метод, не может использоваться в науке. [8, с. 98]

Поппер утверждал, что не существует “чистого” наблюдения, которое могло бы снабдить нас действительно достоверными фактами, так как “наблюдение всегда носит избирательный характер. Нужно избрать объект, определенную задачу, иметь некоторый интерес, точку зрения, проблему. А описание наблюдений предполагает дескриптивный язык и определенные свойства слов; оно предполагает сходство и классификацию, которые, в свою очередь, опираются на интерес, точку зрения и проблему” [7, с.265]. То есть, наука не может начать с наблюдений и констатации фактов, как это рекомендует индуктивный метод. Прежде чем наблюдать, необходимо иметь некоторые основы теории, определенные знания о наблюдаемых объектах и проблему, требующую решения.

Даже в тех случаях, когда уже есть набор фактов, теория настолько далеко опережает эти факты по своему содержанию, что, уже нет разницы, какое количество фактов мы учитываем при создании теории. Их все равно всегда будет недостаточно для ее обоснования. Поппер приходит к выводу, “индукция, т. е. вывод, опирающийся на множество наблюдений, является мифом. Она не является ни психологическим фактом, ни фактом обыденной жизни, ни фактом научной практики” [9, с.136].

Наблюдение как научный метод исследования не сводится к простой регистрации фактов, его основная цель — научное объяснение причин того или иного явления. Обязательные условия научного наблюдения: постановка цели; подготовка плана; выбор объекта и обстоятельств наблюдения; поддержание естественных условий; невмешательство; объективность и систематичность наблюдений; разработанность способов фиксации результатов.

Есть два главных вида наблюдения: качественное и количественное. Качественное наблюдение было известно людям давно и использовалось ими задолго до появления науки в ее современном понимании. [11, с.82] Использование количественных наблюдений совпадает с развитием науки в Новое время. Количественные наблюдения связаны с успехами в развитии измерительной техники. Чем более точные приборы применялись для измерений, тем больше использовались именно

количественные методы. Переход к измерениям и появление количественных наблюдений означали и переход на математизацию науки.

Но нельзя свести задачи науки только к сбору фактического материала. Это, по мнению А. Пуанкаре, означало бы «полное непонимание истинного характера науки». «Ученый должен организовать факты, – писал он, – наука складывается из фактов как дом из кирпичей. И одно голое накопление фактов не составляет еще науки, точно так же, как куча камней не составляет дома».

«Таким образом, – писал О. Копт, – под давлением, с одной стороны, необходимости делать наблюдения для образования истинных теорий, а с другой – не менее повелительной необходимости создавать себе какие-нибудь теории для того, чтобы иметь возможность заниматься последовательным наблюдением, человеческий разум должен был оказаться с момента своего рождения в заколдованном кругу, из которого он никогда не выбрался бы, если бы ему, к счастью, не открылся естественный выход благодаря самопроизвольному развитию теологических понятий, объединивших его усилия и давших пищу его деятельности». [3, с. 118]

Наблюдение — в целом самостоятельное направление научной деятельности. Оно характеризуется целенаправленным восприятием свойств объекта. Результаты наблюдения соответствуют данным органов чувств — зрения, слуха, тактильного (осязательного восприятия). Иногда наблюдение за объектом требует дополнительного оснащения приборами — микроскопом, телескопом и пр. Наблюдение направлено на объективное отражение действительности, оно является эмпирическим обоснованием теории, отражающим и фиксирующим знание о свойствах объекта.

Наблюдением называется заранее определенное восприятие явлений с фиксированием их результатов. Обычно наблюдение применяют в сочетании с другими эмпирическими методами. В любом случае в новую общую картину изучаемых объектов вносятся новые данные о различных процессах и явлениях окружающего мира.

Наверное, наблюдение – это старейший научный метод.

В то же время, наблюдение, как метод научного познания дает необходимый эффект только при систематичности и целенаправленности применения. Это один из множества способов получения начальной информации о предмете исследования. [2, с.37]

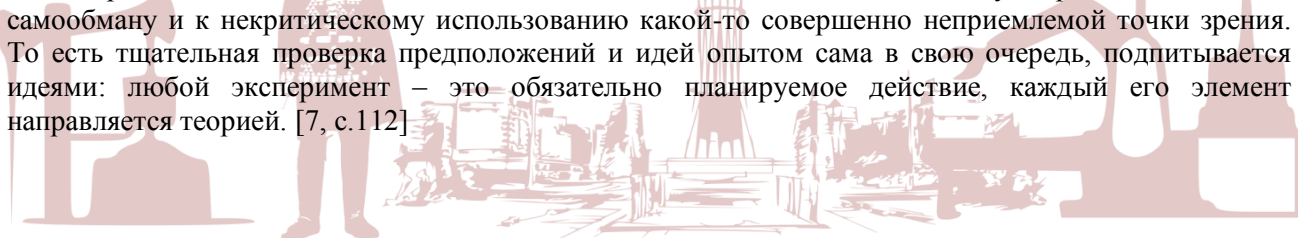
В хорошем наблюдении не нужно торопиться объяснять изменения объекта, выдвигать те или иные гипотезы. Здесь полезно оставаться беспристрастным, невозмутимо и непредвзято регистрируя все происходящее (такая независимость наблюдения от рациональных форм познания называется теоретической ненагруженностью наблюдения). То есть, научное наблюдение - это то же наблюдение, что и в обыденной жизни, но усиленное различными дополнительными ресурсами: временем, измерительными инструментами, повышением внимания, нейтральностью, разнообразием, протоколированием, интересубъективностью, ненагруженностью. Это особенно педантичное восприятие, количественное усиление которого способно дать гораздо более качественную разницу по сравнению с обыденным восприятием. Именно здесь и будет заложена основа научного познания.

... «Экспериментальные наблюдения получают научное значение только после определенной работы нашего ума, который, каким бы он ни был быстрым и гибким, всегда накладывает на сырой факт отпечаток наших стремлений и наших представлений» [2, с.36].

Как считает К. Поппер, наука начинается именно с проблем, а не с наблюдений, и развитие науки – это переход от одних поставленных задач к другим - от простых - к более глубоким. Проблемы возникают при столкновении двух различных теорий. Чаще всего, как противоречие в отдельно взятой теории или в результате столкновения теории с наблюдениями.

А. Уайтхед отмечал, что научное познание представляет собой два слоя. [10, с.74] Один слой складывается из непосредственных данных, полученных конкретными наблюдениями. Другой - это наш общий способ постижения мира. Уайтхед считает, что их можно назвать Слоем наблюдения и Концептуальным Слоем, причем один из них составлен с помощью понятий, представленных другим слоем. То есть Слой Наблюдения не может существовать без Концептуального Слоя.

Верить в то, что мы можем начать научное исследование с “чистых наблюдений”, не имея “чего-то похожего на теорию” К. Поппер, считает неверным. Поэтому некоторая концептуальная точка зрения действительно необходима. Попытки обойтись без нее могут привести только к самообману и к некритическому использованию какой-то совершенно неприемлемой точки зрения. То есть тщательная проверка предположений и идей опытом сама в свою очередь, подпитывается идеями: любой эксперимент – это обязательно планируемое действие, каждый его элемент направляется теорией. [7, с.112]

Именно теоретик указывает путь наблюдателю и экспериментатору, теория всегда господствует над экспериментальной работой от ее первоначального плана и до ее последних шагов.

Во-первых, научное наблюдение подчинено главной задаче исследования. Это целенаправленный процесс, который исключает беспорядочный и хаотичный набор случайных фактов, а процесс точно направленный.

Во-вторых, при наблюдении устанавливаются определенные сроки и средства сбора этой информации. Выбираются виды наблюдений и определяются необходимые приборы. Наблюдение планируется по заранее обдуманной процедуре.

В-третьих, данные научного наблюдения записываются в дневники наблюдателя, протоколы, другие документы исследователя. Все материалы и записи носят упорядоченный характер.

В-четвертых, наблюдение как метод сбора информации должно контролироваться и проверяться с точки зрения надежности и обоснованности получаемых данных.

«Начало всякого исследования состоит в собирании неанализированных фактов и в накоплении обобщений, произвольно являющихся естественной восприимчивости». [5, с.45]

И все же, представление о том, что наука развивается от наблюдений к теории, довольно широко распространено. Однако «вера в то, что мы можем начать научное исследование, не имея чего-то похожего на теорию, является абсурдной». Даже простая инструкция: «Наблюдайте!» – является абсурдной... Наблюдение всегда носит избирательный характер. Нужно выбрать объект, определенную задачу, иметь некоторый интерес, точку зрения, проблему, начатки какой-либо теории.

Один из главных вопросов: можно ли использовать при наблюдении приборы? Если мы отвечаем “нет” и решаем говорить только о “непосредственном” наблюдении, т.е. запрещаем использовать любые приборы. Можно ли тогда пользоваться очками или наблюдатель через очки не наблюдает “непосредственно”? — Вопросы подобного рода показывают, что понятие “непосредственного наблюдения” лишено смысла, ибо в процессе наблюдения мы не можем исключить воздушную среду, которая изменяет свои оптические свойства в зависимости от колебаний температуры, загрязненности атмосферы и т. п.

Приходится разрешать использование приборов при наблюдении. Кроме того, сфера наблюдаемого постоянно расширяется по мере появления новых приборов.

Когда результаты научного наблюдения все же получены, они обычно презентуются каким-либо научным способом, т.е. на особом языке, использующем термины описания, сравнения или измерения. Информация, полученная, в ходе наблюдения, может быть представлена, в виде описания, в терминах сравнения, в единицах измерения.

Иначе говоря, данные наблюдения сразу тем или иным образом структурируются и преобразовываются (как результаты специального описания или итоги измерения). При этом данные обычно записываются в виде графиков, таблиц, схем и т.п., так проводится систематизация материала, которая необходима для дальнейшей теоретической обработки.

Не можем же мы сказать, что язык Аристотеля и Эйнштейна один и тот же или что перед ними была одна и та же подборка наблюдаемых фактов. Доверие к приборам и результатам, полученным с их помощью, опирается на доверие к теориям, на основе которых созданы и работают эти приборы. Это означает, что в наш язык наблюдения проникают теории, и он существенно зависит от теорий. Но тогда уже нельзя считать, что познание начинается с наблюдения. Иначе говоря, не существует автономного языка наблюдения, который будет принципиально отличаться от языка теории.

В принципе, не может быть “чистого языка наблюдений”, так как все эти языки “пронизаны теориями”, а голые факты, взятые из наблюдений вне связи с основными научными понятиями, не могут являться основой какой-либо теории.

Идею языка наблюдения, термины и предложения которого относятся к вещам и их свойствам, воспринимаемым с помощью чувств, разработал Р. Карнап. [4, с.17]

Идея языка наблюдения на первый взгляд представляется довольно простой и ясной. Но неясным оказывается основное понятие “наблюдаемости”.

Но понятие наблюдения все же носит субъективный характер: то, что наблюдаемо для одного человека, может оказаться ненаблюдаемым для другого благодаря индивидуальным физическим различиям наблюдателей (близорукость или дальновзорукость, дальтонизм, профессиональная тренированность и т. п.). Даже если не обращать внимания на эти различия и ориентироваться на “среднего” наблюдателя, трудности сохраняются. [6, с.26]

Как уже говорилось: главное требование, предъявляемое к наблюдению, — ни в коем случае не вносить процессом наблюдения какие-либо изменения в изучаемую реальность.

Наблюдение, эксперимент и моделирование ситуации — это различные формы взаимоотношений между субъектом и объектом исследования. Это реальные исследовательские ситуации, которые возникают, а большей частью самостоятельно создаются ученым в ходе своей научной деятельности.

Наблюдение — это метод эмпирического уровня, он имеет общенаучное значение. Наблюдение сыграло важнейшую роль в историческом развитии научного познания, т.к. до появления экспериментального исследования оно было главным средством получения опытных данных.

При наблюдении создается исследовательская ситуация направленного восприятия предметов, явлений и процессов окружающего мира. Существует еще и самонаблюдение, то есть наблюдение внутреннего мира психических состояний, применяемое в психологии. Оно называется интроспекцией.

Наблюдение как исследовательская ситуация включает:

- 1) субъекта, осуществляющего наблюдение, или наблюдателя;
- 2) наблюдаемый объект;
- 3) условия и обстоятельства наблюдения (сюда входят конкретные условия времени и места, приборы и технические средства наблюдения и теоретическая основа, поддерживающая данную исследовательскую ситуацию).

Существуют различные варианты классификации видов научного наблюдения. Есть несколько видов наблюдений:

1) по изучаемому объекту — наблюдение прямое (при котором исследователь изучает свойства непосредственно наблюдаемого объекта) и косвенное (при котором воспринимают не сам объект, а изменения, которые он вызывает в среде существования или другом объекте. Анализируя эти изменения, мы можем получить информацию об исходном объекте, хотя сам объект остается ненаблюдаемым. Например в физике микромира судят об элементарных частицах по следам, которые частицы оставляют во время своего движения, эти следы фиксируются и теоретически интерпретируются);

2) по средствам исследования — наблюдение непосредственное (без инструментов, осуществляемое непосредственно органами чувств) и инструментальное (проводится с помощью технических средств, т.е. приборов, часто сложных, требующих специальных знаний и вспомогательного материально-технического оснащения). Такой вид наблюдения является сейчас основным в физике и других естественных науках;

3) по воздействию на объект — нейтральное (не влияющее на состояние и поведение объекта) и преобразующее (при котором происходит некоторое изменение изучаемого объекта и условий его деятельности; такой вид наблюдения чаще является промежуточным между наблюдением и экспериментированием);

4) по отношению к общей системе изучаемых явлений — сплошное (когда изучаются все составляющие исследуемой системы) и выборочное (когда обследуется только определенная часть, выборка из системы); такое деление имеет важное значение в статистике;

5) по временным параметрам — непрерывное и прерывное; при непрерывном исследовании наблюдение ведется без перерывов в течение достаточно длительного времени, оно применяется в основном для изучения процессов, прогноз которых вызывает естественные затруднения, например в социальной психологии, этнографии. Прерывное может быть периодическое и непериодическое и т.д. [11, с.172-178]

Существуют и другие виды классификации: например, по уровню детальности, по предметному содержанию и др.

Один из вариантов классификации наблюдений педагогических (или социологических) ситуаций можно представить в виде сравнительной таблицы:

Непосредственное Проводит сам исследователь, непосредственно наблюдая за изучаемым явлением и процессом.	Опосредованное Используются готовые результаты наблюдений, подготовленные другими людьми.
Открытое (явное) Наблюдение, протекающее в условиях осознанного факта присутствия посторонних лиц.	Скрытое Использование скрытых камер и т.д.
Включенное (причастное) Наблюдатель выступает как член наблюдаемой группы.	Не включенное (непричастное) Исследователь ведет наблюдение со стороны.

Систематическое (сплошное) Регулярное наблюдение в течение определенного периода.	Несистематическое (выборочное) Наблюдается какой-либо один процесс, какое-либо одно явление
Казуальное (причинное) Наблюдение отдельных случаев, которые имеют какой-либо интерес	Эпизодическое Фиксируются отдельные факты, типичные для данной ситуации.
Внешнее (наблюдение со стороны)	Внутреннее (самонаблюдение)

Принято считать, что основная характеристика наблюдения - это его невмешательство в наблюдаемые процессы, в то время как экспериментирование осуществляет активное внедрение в исследуемую область. В целом это утверждение правильно. Однако данное положение все же следует уточнить. Дело в том, что наблюдение тоже является в определенной степени активным.

Правда, вмешательство исследователя при наблюдении осуществляется только тогда, когда важно добиться оптимальных условий для самого же наблюдения. Потому что задача каждого наблюдателя — получить максимальное количество первичных данных об объекте.

Однако наблюдатель не изменяет структуру этих данных, не вмешивается в регистрируемые им отношения между объектами исследования.

То есть накапливаемый материал при наблюдении возрастает путем расширения наблюдений и экстенсивном накопления данных. Наблюдатель повторяет серии наблюдений, увеличивает продолжительность и детальность восприятия, фиксирует все новые данные, изучает новые варианты начального явления и т.п.

Дело в том, что в чистом виде наблюдение и эксперимент представляют собой идеализированные исследовательские действия, чем действительно существующие виды научной практики или совокупность действий, которым исследователь должен обязательно точно следовать.

Активность исследователя при наблюдении направлена на увеличение количества полученных данных, а при экспериментировании — на их углубление, интенсификацию. В данном случае наблюдается интенсивный и экстенсивный способ получения информации.

Очень важным для научного наблюдения является требование независимости его результатов от конкретных условий времени и места и от особенностей технического оснащения. В реальности такой независимости добиться достаточно трудно.

Поэтому каждый исследователь добивается максимально возможной в данных конкретных условиях степени независимости наблюдений от различного рода искажений, так как требование независимости – это своего рода методологический идеал.

Первичные данные, непосредственно полученные во время наблюдений, и выведенный из этих наблюдений эмпирический материал, квалифицированный ученым как научный факт, — это совершенно различные вещи.

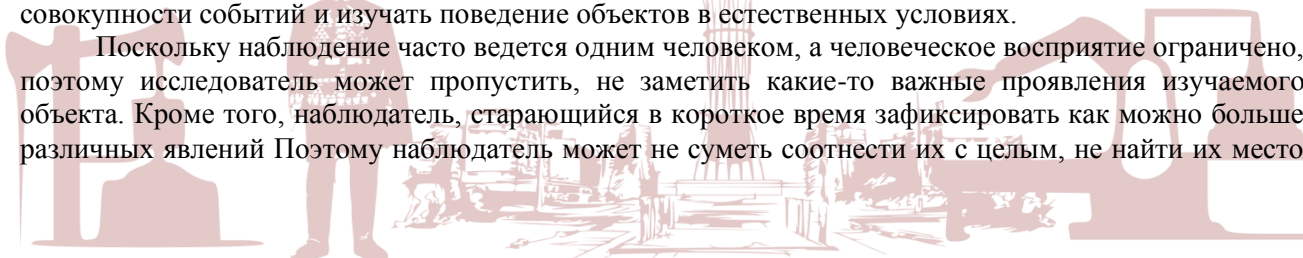
Обычно обстоятельства того или иного сеанса наблюдения могут сами служить источником искажений. Это могут быть особенности используемых приборов, а также субъективные особенности самих наблюдателей.

Так как современные частнонаучные концепции наблюдения достигают высокой степени развития; они рассматривают наблюдение как сложный и специализированный исследовательский метод. Происходит сближение современного наблюдения с экспериментальным методом: современный наблюдатель часто применяет усложненные методики, и, решая трудные задачи, проявляет исследовательскую инициативу.

В то же время, наблюдение редко бывает основным методом сбора информации. Обычно оно применяется наряду с другими методами и служит определенным целям. Наблюдение дает информацию описательного характера. Поэтому оно применяется на тех стадиях исследования, где необходимо нарисовать общую картину происходящих процессов.

Есть у наблюдения и неоспоримое преимущество - его непосредственность. Этот метод сбора информации позволяет фиксировать различные изменения изучаемого объекта с момента его появления. Исследователь получает возможность видеть развитие событий в рассматриваемой совокупности событий и изучать поведение объектов в естественных условиях.

Поскольку наблюдение часто ведется одним человеком, а человеческое восприятие ограничено, поэтому исследователь может пропустить, не заметить какие-то важные проявления изучаемого объекта. Кроме того, наблюдатель, старающийся в короткое время зафиксировать как можно больше различных явлений. Поэтому наблюдатель может не суметь соотнести их с целым, не найти их место

в контексте свойственных изучаемому объекту процессов. В этом случае его наблюдения могут так и остаться набором разрозненных впечатлений.

Наблюдение - это весьма трудоемкая процедура. Оформление итогов наблюдения в виде записей, заполнение дневников наблюдений занимает значительно больше времени, чем непосредственное наблюдение.

В то же время, при использовании методологии количественного подхода, наблюдение как метод сбора первичных данных часто наводит на гипотезы и служит трамплином для более глубокого изучения процессов, либо применяется на заключительной стадии изучения для уточнения и интерпретации основополагающих выводов.

Вообще, наблюдение имеет, прежде всего, активный, целеустремленный характер. То есть, наблюдатель не просто регистрирует эмпирические данные, а проявляет исследовательскую инициативу: он ищет те факты, которые его действительно интересуют в связи с заданными теоретическими установками, производит их отбор, дает им первичную интерпретацию.

Далее, научное наблюдение обычно хорошо организовано, в отличие от повседневных наблюдений. Оно направляется имеющимися теоретическими представлениями об изучаемом объекте, обычно хорошо оснащено технически, часто строится по определенному плану и интерпретируется в соответствующем теоретическом контексте.

Техническая оснащенность является одной из главных черт современного научного наблюдения. И назначение технических средств наблюдения состоит не только в том, чтобы повысить точность получаемых данных, но и обеспечить саму возможность наблюдать познаваемый объект, т.к. многие области современной науки обязаны даже своим существованием наличию соответствующей технической поддержки.

То есть основными характеристиками научного наблюдения являются его целеустремленность, инициативность, концептуальная и инструментальная организованность.

Достоинства метода наблюдений – это его доступность, дешевизна средств (за исключением оснащения приборами), отсутствие искажения естественного протекания процессов, богатство собираемых сведений.

Недостатки этого метода в основном – это большие затраты времени в связи с пассивностью наблюдателя (позиция выжидания). Иногда трудно предвидеть, когда появится нечто важное с точки зрения исследуемой проблемы. Некоторые явления бывают недоступны наблюдателю. Трудность статистической обработки.

Кроме того, результаты часто зависят от опыта, научных взглядов, интересов исследователя

Разумеется, квалифицированный исследователь не будет игнорировать и те явления, которые не входят в его установку в качестве собственных целей данного наблюдения. Обычно они тоже фиксируются и вполне могут оказаться полезными для познания изучаемых объектов. Данные, полученные в ходе проведения наблюдения, иногда бывает трудно истолковать однозначно. И И, конечно, ограничено использование наблюдения в педагогическом исследовании. Это связано с тем, что не все педагогические явления поддаются наблюдению.

Литература:

1. Вернадский В.И. Философские мысли натуралиста, - М., 1988
2. Гайденко П. П. История новоевропейской философии в ее связи с наукой. - М.,2000.
3. Луи де Бройль. По тропам науки. - М., 1962.
4. Милль Д. С. Огюст Конт и позитивизм. М., 1897.
5. Никифоров А. Л. Философия науки: история и методология. – М., 1998.
6. Поппер К. Р. Предположения и опровержения.
7. Философия и методология науки/ под ред. А.И. Зеленкова: учеб. пособие для аспирантов. – Минск, 2007.

РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ИНТЕРЕСА У ПОДРОСТКОВ ПОСРЕДСТВОМ ИНТЕРАКТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ОБУЧЕНИЯ

*Тулепбекова С.К.
магистр педагогических наук
учебно-методический центр развития
образования Карагандинской области*

В условиях социально-политических и экономических преобразований, которые происходят во всех институтах общества, в том числе и в системе казахстанского образования, возникает ряд новых проблем, непосредственно связанных с человеком, его духовностью, сознанием, менталитетом, интересами.

Современные требования к подготовке будущих специалистов выдвигают совершенно новые задачи по формированию, прежде всего, мотивационно-ценностной сферы обучаемого, в которой приоритетное место занимает развитие познавательного интереса.

Отправным звеном в развитии познавательного интереса выступает его направленность на формирование познавательного интереса к изучению естественных дисциплин. Именно здесь закладывается побудительная основа к развитию ученика как всесторонне и гармонично развитой личности. Правильный учет разносторонних интересов подростков, методологически и практически эффективное разрешение возникающих противоречий способствует тесной взаимосвязи и согласованию ценностного сознания и реального развития учащихся в современной школе. Наличие у подростков познавательных интересов способствует развитию у них творческого мышления, познавательной активности, расширению общенаучного кругозора, совершенствованию профессиональной предрасположенности как основы профессиональной пригодности к дальнейшей профессиональной деятельности.

Познавательный интерес - важный фактор учения и становления личности. Под его влиянием познание приобретает личностный смысл. Благодаря сформированному познавательному интересу деятельность учащегося становится плодотворной. Он активизирует духовный потенциал учащегося, поднимает деятельность на более высокую ступень, приближает к ценностям окружающей действительности.

К настоящему времени выполнен ряд исследований по изучению вопросов классификации интересов, их формирования и развития. Различные аспекты проблемы развития познавательного интереса исследованы Ю.К.Бабанским, В.Ф.Башариным, В.Б.Бондаревским, В.Г.Ивановым, И.Я.Лернером, В.Н.Максимовой, Ф.К.Савиной, Г.И.Щукиной и др.

Существующие исследования и публикации позволяют всесторонне подойти к анализу интереса подростка. Вместе с тем, новая образовательная парадигма ориентирована на личность, на необходимость гуманистической оптимизации образовательного процесса. В связи с этим возрастает роль инновационной деятельности в области содержания и методов обучения.

Возможности интерактивных форм и методов прежде всего базируются на их многофункциональности: единстве теории и практики, повышении мотивации к самоопределению, самоорганизации, саморазвитии личности, формировании социального интеллекта и опыта, развитии познавательных интересов, что связано с умением слышать другую точку зрения, вести дискуссию, отстаивать и защищать свою позицию, конструктивно разрешать конфликтные ситуации. В результате использования технологий интерактивного обучения формируется в общении субъект-субъектный подход против субъект-объектного, манипулятивного.

Ценным для дидактики является вывод о том, что интерактивные технологии «не противостоят традиционному типу обучения, не противоречат современным педагогическим теориям, а объединяют все типы обучения, всё лучшее, что было, есть и будет в теории и технологии обучения»

При обновлении содержания образования и освоении новых форм организации учебно-воспитательного процесса качественно меняется и роль преподавателя: не транслятор знаний, а организатор, руководитель и соучастник учебного процесса, построенного как диалог учащегося с познаваемой действительностью. Педагогам необходимо целенаправленно овладевать интерактивными формами и технологиями проведения занятий, потому что именно они развивают базовые компетентности ученика, формируют необходимые умения и навыки.

Интерактивные технологии активно входят в нашу жизнь, помогают каждому человеку максимально раскрыть свой творческий потенциал, стать более успешным в учебе и работе, сделать

мир вокруг себя ярче. Применение интерактивной доски позволяет преподавателю намного эффективнее управлять демонстрацией визуального материала, организовывать групповую работу и создавать собственные инновационные разработки, при этом не нарушая привычный ритм и стиль работы.

Актуальность введения в школьную программу интерактивных технологий связана с тем, что повышает и развивает познавательный интерес у подростков.

Каковы педагогические условия применения интерактивных технологий обучения для развития познавательного интереса у подростков?

Наблюдается противоречие между необходимостью применения интерактивных технологий для развития познавательного интереса у подростков и практикой обучения в школе, которая не всегда соответствует этому требованию. Объектом исследования является развитие познавательного интереса у подростков. Предмет исследования применение интерактивных технологий обучения для развития познавательного интереса у подростков.

Цель исследования: заключается в выявлении и обосновании организационно-педагогических условий использования интерактивных методов обучения в развитии познавательного интереса подростков.

Развитие познавательного интереса подростка посредством интерактивных технологий обучения будет осуществлено, если

- учителя готовы использовать интерактивные технологии обучения в образовательном процессе школы;
- осуществлен учет возрастных и индивидуально-личностных особенностей подростка;
- создана благоприятная среда на уроке для развития учебной мотивации, активности и позитивного отношения к предмету.

Теоретические основы развития познавательного интереса у подростков посредством интерактивных технологий обучения выявляет сущность феномена познавательного интереса, анализирует различные научные позиции исследователей, закономерности развития познавательного интереса, факторы и условия, влияющие на формирование стремления ребенка к познавательной деятельности, а также рассматривают критерии сформированности познавательного интереса.

Под познавательным интересом понимается «эмоционально-познавательное отношение (возникающее из эмоционально-познавательного переживания) к предмету или к непосредственно мотивированной деятельности, отношение, переходящее при благоприятных условиях в эмоционально-познавательную направленность личности».

Интерактивные технологии обучения в процессе современной школы рассматривают взгляды учёных, педагогов и исследователей к проблеме использования интерактивных технологий. Показывают различные взгляды на позицию ученика с точки зрения его активности и взаимодействия. Раскрывают цели интерактивного обучения. Демонстрируют возможности использования интерактивных методов в структуре урока. Дают характеристику групп интерактивных методов и представляют классификацию интерактивных средств обучения.

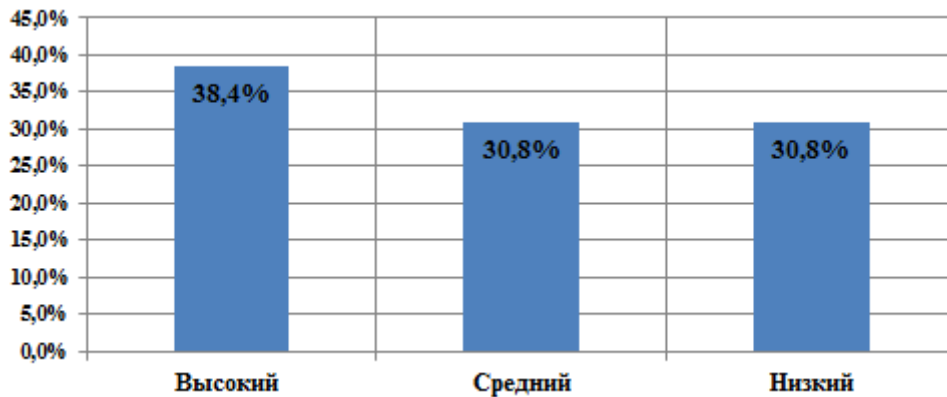
Все исследователи сходятся в одном, что внедрение интерактивных технологий является одним из факторов интенсификации процесса обучения, позволяет успешно достигать цели активизации учебно-познавательной деятельности, обеспечения осмысления и глубокого понимания учебного материала, индивидуализации педагогического взаимодействия, обеспечения постоянной двусторонней связи в учебном процессе.

Проанализированы организационно-педагогические условия развития познавательного интереса у подростков посредством интерактивных технологий обучения. Такими условиями являются:

1. Формирование готовности учителей к использованию интерактивных технологий на уроках.
2. Учет возрастных и индивидуально-личностных особенностей подростка.
3. Создание благоприятной среды на уроке для развития учебной мотивации, активности и позитивного отношения к предмету.
3. Педагогическая поддержка и организованное руководство педагога учебной деятельностью обучающихся.

В процессе констатирующего этапа определен начальный уровень развития познавательного интереса, выявлены следующие результаты: у 38,4% учащихся высокий уровень развития познавательного интереса, у 30,8% – средний уровень, у 30,8% – низкий уровень. На формирующем этапе на уроках географии реализованы организационно-педагогические условия развития познавательного интереса у подростков посредством интерактивных технологий обучения.

Диаграмма 1.Общий уровень развития познавательного интереса

Исходя из полученных данных, нами намечены пути разработки формирующего этапа исследования, который призван повысить уровень познавательного интереса на уроках географии за счет интерактивных технологий обучения.

После формирующего этапа исследования было проведено повторное исследование, которое показало положительную динамику в развитии познавательных интересов к уроку почти у каждого ученика. Так, уровень познавательного интереса по всем 3 – м критериям повысился, соответственно повысился и общий уровень развития познавательного интереса

В ходе проведения опытно – экспериментальной работы было установлено, что применение интерактивных технологий на уроках вызывает положительные эмоции к данному предмету, повышает интерес и творческую активность, а также способствует повышению качества знаний, умений и навыков.

Результаты этих исследований позволяли корректировать учебно - воспитательный процесс: анализировать и совершенствовать отношения «учитель – ученик»; следить за развитием межличностных отношений в классе и группе; искать наиболее адекватные методы обучения (именно наблюдения за личностным развитием обучающихся привело к необходимости сделать акцент на интерактивные технологии).

В заключении подведены итоги диссертационного исследования, которые подтверждают обоснованность выдвинутой гипотезы. Можно утверждать, что цель и задачи, поставленные в начале исследования, достигнуты и решены. Педагогические условия использования интерактивных технологий обучения для развития познавательного интереса теоретически подтверждены и проверены.

Результаты проведенной научно-исследовательской работы позволяют сформулировать следующие основополагающие выводы:

1. Если педагог заинтересован и готов к использованию интерактивных технологии обучения в образовательном процессе школы, то развитие познавательного интереса подростков посредством интерактивных технологий обучения будет осуществлено эффективно.

2. Исследование развития познавательного интереса посредством интерактивных технологий выявило существенное различие количественных и качественных показателей, в сравнении с началом эксперимента.

3. Анализируя и сравнивая выводы по каждому направлению опытно – экспериментальной работы, убедительна положительная динамика банка достижений обучающихся под воздействием интерактивных технологий обучения.

4. Целесообразное использование интерактивных технологий обучения значительно повышает развивающий эффект обучения, создаёт атмосферу поиска, вызывает у обучающихся и педагога массу положительных эмоций и переживаний.

В приложении помещены методики для выявления уровня развития познавательного интереса по мотивационному и эмоционально-волевому критериям.

Исследование по проблеме обоснования эффективности технологии интерактивного обучения в развитии познавательного интереса позволило сделать вывод о том, что интерактивные методы обучения позволяют повысить эффективность обучения за счет новых форм представления информации, ее восприятия, обсуждения, анализа и осмысления. Данные методы создают необходимые условия для развития умений взаимодействовать, самостоятельно мыслить, ориентироваться в новой ситуации, находить свои подходы к решению проблем.

Исследовательская работа подтвердила, что в педагогическом процессе на уроках географии следует максимально использовать активные, развивающие методы. Они могут быть включены в реальный педагогический процесс, расширяя дидактические рамки традиционного урока.

Литература

1. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. М. 1989.-178 с.
2. Кларин М.В. Инновационные модели учебного процесса в современной зарубежной педагогике: Дис. . д-ра пед. наук.-М., 1994.-365с
3. Королев Ф.Ф. Системный подход и возможности его применения в педагогическом исследовании // Советская педагогика. 1970. №9. С. 103-116.
4. Кукуев А.И. Педагогический мониторинг личности — ориентированного образовательного процесса // Автореф. дис.канд.пед.наук. Ростов-на-Дону: РГПУ, 2001.-23 с.

БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ МЕН КЕМШІЛІКТЕРІ

*Абдулина П.К.
техника ғылымдарының магистрі,
№19 мектеп, Нұр-Сұлтан қаласы*

Оқудағы ынталандыру туралы жазыла бастағаннан бастап, цифрлық технологияны білім беруде қолдану үлкен проблема тудырды. XIX ғасыр экономикасы дамыған елдерде, жалпыға бірдей базалық білім беруді қамтамасыз етуге бағытталған болса, XX ғасыр мұғалімдерге ресми білім беру ортасындағы бірінші ретті практиктер рөлінде көмектесетін технологиялық жетістіктермен сипатталды. Мұндай жетістіктерге радио, теледидар, проекторлар, фотокөшірмелер, аудио және бейне жазбалар және интерактивті тақталар кіреді.

Алайда барлық кезеңдерде мұғалім, оның ішінде, оқушыларға формальды білім беру процесінде негізгі тұлға болып қала береді. XXI ғасырда цифрлық технологияның дамуы мұғалімнің негізгі рөліне қауіп төндіре келе, барлық кезеңдерде қол жетімсіз болған оқытуды жақсартудың әдістерін ұсынады, әрі оқушылар арасында және оқушылардың оқу барысындағы қарым-қатынастарын өзгертудегі мүмкіндіктерін кеңейтеді. Алайда қолда бар деректер ресми білім беру ұйымдары мен мекемелерінде жұмыс істейтін тұлғалар осы цифрлық технологияларды қолдану мәселесін түсінуі, немесе оларды студенттермен, оқушылармен қарым-қатынаста тиімді пайдалануы керек екенін көрсетеді. Әр адам, әдетте, қазір осындай құрылғыларға ие және оларды әртүрлі себептермен жеке өмірінде қолданады. Жастардың қазіргі буыны, әсіресе бүгінгі ұрпақтар қол жетімді интернетсіз әлемді тани алмай отыр және көбіне мәліметтермен, ақпарат көздерімен жазба әдебиетінсіз интерактивті түрде өзара байланыс орната алады.

1989 жылы заманауи интернет пайда болған кезде кез-келген адаммен сөйлесуге, ақпарат алмасуға оңай болды. Білім беру саласында технологияларды қолдану арқылы білімге қол жетімділікті кеңейтеді, сонымен қатар қарым-қатынас пен ынтымақтастық үшін мүмкіндіктер жасайды [1].

Сыныптағы оқушылардың цифрлық технологиямен танысуы білім беру ортасында сөзсіз оң септігін тигізе алады, бірақ сонымен бірге ол барлық оқушыларға бірдей жетістікке жету үшін тең мүмкіндікке қол жеткізуді талап етеді.

Білім берудегі цифрлық технологияның артықшылықтары

Цифрлық технология сыныптағы толқуды тудыруы мүмкін. Оқытудың жалғыз құралы тек кітаптармен, тақтамен немесе бормен, маркермен шектелетін күндер артта қалды. Сонымен,

студенттер, оқушылар мұғалімдердің алдында отыру мен оларды тыңдаудан гөрі цифрлық технологияны қолдану арқылы сабақ оқығанды қалайтынын және оның студенттер мен оқушыларды қызықтыратыны анық.

Білім беру саласында интеграцияланған технологиямен мұғалімдер енді сабақ беру кезінде кескіндерді, бейнелерді және басқа графиканы, суреттерді қолдана алады. Олар ноутбуктерде, планшеттерде және басқа да осыған ұқсас құрылғыларда өз жұмыстары мен презентацияларын жасауды және бағдарламалық жасақтаманы қолданғанды ұнатады.

Прогресс пен мінез-құлықты бақылау оңай: студенттердің үлгерімін, сондай-ақ олардың оқу бағдарламаларын мұғалімнің сөйлеген сөздерімен бір уақытта бақылау мекеме үшін де қиын. Бұл жағдайда цифрлық технология белгілі бір деңгейге қатысты бағдарламалық жасақтамаға өте пайдалы, мұнда барлық деректерді бір қолда ұстауға және басқаруға және өнімділікті жаңартуға болады. Бұл аз жұмыс күшімен тапсырманы жеңілдетеді және көп уақытты алады.

Ақпаратқа жедел қол жетімділікті қамтамасыз етеді: егер оқушы немесе студент сабақ үстінде кейбір тақырыптарды түсінуге қабілетсіз болса, интернеттен түсіндірме бейнелерді көру арқылы өздеріне мүмкіндік бере алады. Осылайша олар өздеріне деген сенімділікті арттырады, ертеңгі сабаққа барғанда олар тек жауапты күтеді, бірақ сұрақтан бастауы да мүмкін.

Білім алушыға презентация дағдыларын жақсартуға көмектеседі: ғаламтор өсіп келе жатқандықтан, студенттер интернеттегі жағдайды қалай жақсарту керектігін білуі керек, басқа студенттермен электрондық пошта немесе әлеуметтік платформалар арқылы байланыса алады. Заманауи оқыту - бұл басқалармен ынтымақтастық, күрделі мәселелерді шешу, сыни тұрғыдан ойлау, қарым-қатынастың әртүрлі формаларын дамыту және көшбасшылық қабілеттер, мотивация мен өнімділікті арттыру.

Болашақты зерттеу мүмкіндіктері: Цифрлық технология көмегімен адам өміріндегі мақсаттарға жетуде, әртүрлі бағыттар мен қабілеттерді зерттеуге мүмкіндік береді. Сарапшылардың кенестері мен тәжірибелі адамдардың жетістікке қалай жетуге болатындығы туралы пікірлерін оқып, көре алады немесе кеңесшінің/колледждің/адамның өзімен тікелей сөйлесіп, болашақта түсініксіздік болдырмауға септігін тигізеді. Цифрлық технология жақсы болған кезде цифрлық дәуірде өмір сүріп жатырмыз. Технологияны оқу жоспарына енгізу оқушылардың жетістігінің болашақ іргетасын қалауға көмектеседі.

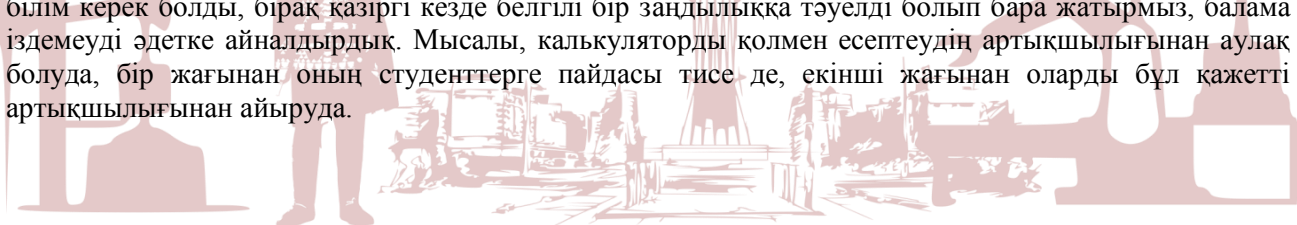
Сыртқы әлемнің жаңартылуы: мектепте оқып жүргенде цифрлық технологиялармен байланысты болашақта оқушылар бұл технологиядан қорқыныш сезімін алдын-алу арқылы жаңа өнертабыстар, жаңалықтар, географиялық және саяси мәселелер туралы білетін болады. Әлемдегі жағдайларға қалай әрекет ету, қалай жауапты болу керектігін біледі. Зерттеу туралы білу жақсы, бірақ бүкіл әлем бойынша барлық нәрсені түсіну өте пайдалы екенін көрсетеді.

Мұғалімдер үшін пайдалы: цифрлық технологиялар оқытуды жақсартуға көмектеседі. Мұғалімдер дәстүрлі, жаңартылған бағдарламаға сәйкес оқыту тәсілдерін жетілдіру және оқушылардың қызығушылығын арттыру үшін әр түрлі қосымшаларды немесе сенімді интернет-ресурстарды қолдана алады. Виртуалды сабақ жоспарлары, бағдарламалық қамтамасыздандыру және интернеттегі бағалау мұғалімдерге көп уақытты үнемдеуге көмектеседі. Бұл құнды уақытты қиналып жатқан оқушылармен жұмыс істеуге пайдалануға болады. Мұғалімдер үшін қол жетімді құралдардың қатарына Smart Board (интерактивті тақта), электрондық пошта, Skype және PowerPoint кіреді.

Енді **кемшіліктеріне** назар аударсақ.

Алаңдаушылық: оқушылар, студенттер сабақ барысында әлеуметтік сайтқа кіре алса немесе твиттерде, т.б. чат қосымшаларын қолданатын болса, олардың назарын оңай аудару қиынға түседі. Қазіргі кезде оқушыларға шынайылық жетіспейді, өйткені сабақтардың көп бөлігі компьютерлеріндегі әр түрлі веб-сайттар арқылы білімдерін толықтыруға болады, оларға оңай қол жетімді болғандықтан, сыныптарда зейін қойып тыңдамайды немесе сабақтарды себепсіз жиі босатады. Нәтижесінде оқушылардың көпшілігі оқытушыға емес, компьютерге сенім артады.

Дағдылардың дамуына әсері: Эссе, тест немесе есеп беру сияқты жеңіл тапсырмаларды оқушыларға, студенттерге бергенде, бұл ақпаратты интернетте оңай тауып, оны көшіріп алады. Басқаша айтқанда, бұл мидың дамуына кедергі келтірді. Бұл мидың ойлау қабілетін жаттықтыру үшін білім керек болды, бірақ қазіргі кезде белгілі бір заңдылыққа тәуелді болып бара жатырмыз, балама іздемеуді әдетке айналдырдық. Мысалы, калькуляторды қолмен есептеудің артықшылығынан аулақ болуда, бір жағынан оның студенттерге пайдасы тисе де, екінші жағынан оларды бұл қажетті артықшылығынан айыруда.

Денсаулыққа әсері: компьютер экранының алдында тым ұзақ отырса, көру қабілетіне, мойын ауруы, бел ауруы, шаршау сияқты кері әсерлерін тигізеді етеді. Технологияларды өте жиі пайдалану арқылы бұл оларға тәуелді боламыз және миымыздың ойлау қабілеті дұрыс дами алмайды. Күндізгі уақытта балалар интернет желілерде ұзақ отырғанда, жаттығулар жасамаған кезде, өсе келе өз денсаулықтарына байланысты әртүрлі қиындықтарға тап болады, яғни семіздік, гиперактивтілік, бұлшықет шаршағыштығы, ұйқының бұзылуы және ұзақ отыруға байланысты метаболизм проблемалары болуы мүмкін.

Технологиялық ресурстарға тең қол жетімділік жоқ: кейбір оқушылар, тіпті мектептің оқуды жеңілдету үшін барлық ресурстарға қол жетізе алмайды. Кейде студенттер интернетті қолдануда әртүрлі қиындықтарға тап болуы мүмкін: электр энергиясының бұзылуы, баяу интернет, жүйеден деректердің жоғалуы, жүйені форматтау сияқты көптеген проблемалар. Бұл олардың қоршаған ортаны және өздерінің өмірін өзгертудегі наразылығын күшейтеді. Осындай қиын және жоғары технологиялық әлемде өмір сүру олар үшін қиынға соғады және болашақтарына үлкен әсерін тигізеді.

Жеке білім берудің жалпы құндылығын төмендетеді: интернеттегі оқыту бойынша зерттеулердің нәтижелеріне көз салсақ, жек онлайн курстарға жазылғандардың үлгермеушілік, сабақтан қалу мүмкіндігі жоғары болатындығын және алған білімдерден аз пайда көретіндерін көрсетті. Бұл онлайн режимінде немесе цифрлық технологиялар арқылы өткізілетін сабақтарда мұғалімдер мен оқушылардың бетпе-бет өзара әрекеттесуінің болмауына байланысты болуы мүмкін.

Бұл мұғалімнің орнын баса алады: онлайн курстар студенттерге, оқушыларға білім беру үшін оқыту құралдарын қолданды. Мұндағы бағдарламаның өзі мұғалім болып табылады. Барлығы жүйелі түрде басқарылады және бұл студенттерге жеңілдететін процедураға сәйкес келеді. Білім алушы өз мұғалімімен байланыста бола алады, мәселені бірден шешуге, тәулік бойы жұмыс істей алу мүмкіндігі бар, өйткені құралдар ешқашан сөнбейді. Мұғалімдер ешқашан ескірмеуі мүмкін, бірақ сыныптағы технологиялар олардың бұрын істегендерінің көп бөлігін алмастыра алады. Демек, оқытудың болашағы іске асыру үшін жекелендірілген оқу жоспарын құрудың орнына жаңа технологияларды құруға қатысуы мүмкін.

Қауіпсіздік мәселелері: Киберқауіпсіздік проблемалары туындаған кезде, студенттердің интернеттегі деректері мен мекемелерінің желісі оңай бұзылуы мүмкін.

Жалқаулыққа шақырады: техника оларға белгішені басу арқылы көп ақпарат беретіндіктен, оқушылар дәстүрлі зерттеулерді оқулықтарды қолдану арқылы қосымша шақырымға барудың қажеті жоқ шығар.

Сенімсіздік: интернеттен сенімді және сенімсіз көздерді ажырату қиын.

Технологияны сыныпты орнатуда толық көлемде пайдалануға болмайды. Студенттер технологияны тек сабақтарда зерттеу және мәтінді өңдеуге арналған бағдарламалық жасақтамаға қол жеткізу үшін пайдаланады.

Білім берудегі цифрлық технологиялар - бұл цифрлық технологияларға негізделген заманауи білім беру ортасын ұйымдастыру тәсілі [1].

Цифрлық технологиялардың өмірдің барлық салаларына енуі бұқаралық жұмыскерден жаңа сапалы білім алуды талап етеді. Бүгінгі таңда қолданыстағы білім беру жүйесінде қалыптасатын қарапайым сауаттылық жеткіліксіз, қызметкерлердің 50% -дан астамы қажетті сауаттылық деңгейін компьютермен ауыстыруға болатын жұмыстарды орындайды. Олардың тек 13% -ында сауаттылық деңгейі интеллектуалды компьютерлік жүйелер деңгейінен асады (қазіргі онжылдықта бар немесе күтілуде). Сонымен қатар, жалпы сауаттылық деңгейі жоғары жұмысшылардың үлесі тоқсаныншы жылдармен салыстырғанда төмендеді. Қазіргі жұмысшыларды даярлау жиырма жыл бұрын жұмыс істеген жұмысшыларды даярлаудан төмен.

Цифрлық технологияларды шамадан тыс қолданбаған дұрыс. Біз әрқашан ұсынылып отырған цифрлық технологияның тәуекелдерін оның пайдасымен теңестіру жолын табуымыз керек. Бір нәрсе анық: цифрлық медианың әсері ішінара оларды қалай қолданатындығымызға байланысты. Мұндай жүйенің барлық оң және теріс жақтарын бағалау үшін оның салдары ондаған жылдардан кейін мүмкін болады. Уақыты келгенде білім берудің барлық құрылымы өзгереді. Жақсы немесе жаман - бұл біраз уақыттан кейін белгілі бола алады.

Әдебиеттер:

1. Джошуа К.Р. Седьмое чувство. Как прогнозировать и управлять изменениями в цифровую эпоху – Эксмо, 2016. – Б. 201-202
2. Крис С., Цифровой человек. Четвёртая революция в истории человечества, которая затронет каждого – ООО Манн, Иванов и Фербер, 2019. – Б. 113-114

ӨЛКЕДЕГІ ӨНЕРКӘСІПТІК РЕВОЛЮЦИЯ ТАРИХЫ

*Абылаева Г.С.
«№6 Жезді ЖОББМ БТМ РО» КММ
Ұлытау ауданы*

«...Болашағын айқындап, сын-қатерлерді күтіп отырмастан, оған табанды түрде қарсы тұра алатын халық қана жеңіске жетеді» делінген Елбасы Жолдауында.

Ұлы даланың екінші қыры ретінде Нұрсұлтан Назарбаев ежелгі металлургияны атады. Орталық, Солтүстік және Шығыс Қазақстан аумағында тау-кен өндірісі мен қола, мыс, қорғасын, темір, күміс және алтын өндірісінің ошақтары пайда болды.

Академик Әлкей Марғұлан өткен жүзжылдықтың 50-ші жылдары бастаған және оның шәкірттері жалғастырған археологиялық қазба жұмыстары нәтижесінде металлургиялық кешен ашылды. Салыстырмалы шағын аумақта орта қола дәуірінің жиырма бес металлургиялық пеші табылды. Осы аталған дүниелерге дәлел келтіретін болсақ, Ұлытау аймағы өзінің табиғи географиялық жағдайы және орналасқан жеріне байланысты халқымыздың тарихында ерекше орын алады. Археологтардың жүргізген зерттеулері бұл аймақта алғашқы адамдардың мекендегеніне түрлі айғақтар тауып отыр.

Бұған дәлел б.з.д XIV-XIII мыңжылдық аралығына сәйкес келеді. Алғашқы адамдар 15-20 адамнан тұратын қоғамдық тобырларға біріккен. Олар терімшілікпен, аңшылықпен, балықшылықпен айналысқан. Бірте-бірте отты пайдалануды, мамонт сүйегінен, мал терісінен қарапайым баспана тұрғызуды үйренген.

Жезді өзені бойындағы Обалысай тұрағында жүргізілген зерттеулер аса көне дүние – палеолит дәуірінің шеберханасын анықтады. Жезқазған кенішінің оңтүстік шығысында 1 км қашықтықтағы Милықұдық қалашығы негізгі зерттеу объектісі болды. Милықұдықта мәдениет қатпарларының күшті жынысы сақталған. Ол қола дәуірінен кейінгі орта ғасырлар арасында адамдардың кен шығару, мыс, қалайы, темір, алтын, күміс өндіруі мен қорытуы жайлы құнды мәліметтер берді. Өлкеміздің негізі аймағы табиғи жағдайлары шөлейтті болғандықтан негізгі кәсібі көшпелі мал шаруашылығы болған. Кейінен VI-IX ғасырларда көшпелі өркениеті халықтың жаңа кәсібіне байланысты Ұлытау аймағының оңтүстік бөлігіндегі Жезқазған өңірі өркениеті дамыған металлургия қолөнершілігінің ірі орталығы болды. Археолог Н.В.Валукинский 1946 жылы Жезқазған кен орындарының бірі Милықұдықта қазба жұмыстарын жүргізген кезінде үлкен апан құдықты айнала орналасқан 15 темір қорытатын пеш тапқанын, олар «тұтас завод аймағын құрайтынын» жазды.

Бұл жәдігерлерді Жошы ұлысының, Алтын Орданың дәуіріне жатқызады. Милықұдық металл балқыту пешінің көшірмесі қазіргі таңда Жезді кентінің М.Төрегелдин атындағы тау-кен және балқыту ісі тарихи музейінде сақтаулы. Деректерге сүйене отырып, бұл шағын өлкеде 400-ден астам кен өндірген орын бар екені дәлелденіп, картаға енгізілген. XIII ғасырда Дешті Қыпшақ даласында мал өсіру, тау-кен ісі, егіншілік шаруашылықтары дами бастады.

«Жез» сөзі өте ерте заманда, тас дәуірінен бұрын да қолданыста болған. Зерттеулер нәтижесінде кен өндіру энеолит дәуірінде немесе б.з.д. IV-III мыңжылдықтарда басталғанын анықтады. Бұл қола мәдениеті мен неолит мәдениетінің тығыз байланысын байқатады. Өлкемізде мыс кен өндіру ісі осыдан 6 мың жыл бұрын жүріп жатты деп нақты айтуға болады. Ежелгі технология, яғни қазу ісі өлкемізде жер-су аттарында көрініс тапқан. Атап айтар болсақ, Жезді (мысқа бай өзен), Жезқазған (мыс кенін қазған), Қазансынған (кен қойтқанда қазан атылған), Қалайықазған (Бетпақдаланың сол жағында, қалайы кенін өндірген), Кеңгір (қазыналы өзен), Қорғасын тау (қорғасын кен орны).

Көне заман халықтарының тілінде «жез» терминінің кең таралуының өзі мыстың маңызды мәдени және экономикалық мәнін және өндірілген металлургия халық қажетін өтеп қана қоймай, Еуропа мен Азия халықтарының арасында сауда эконимкалық байланыстың болғандығын дәлелдеп тұр.

Ресей императоры Петр I «Орта Азияға қақпа» атаған қазақ елінің тау-кен байлықтарын іздеу, барлау және зерттеу жұмыстарының ауқымы мен қарқынына ерекше назар аударғаны белгілі. Кең дала төсіндегі Сарыарқаның жер көлемін жан-жақты есепке алып, геодезиялық сызбалар жасап, картаға енгізумен бірге жер бетіндегі биіктіктерді өлшеп, пайдалы қазбалар жөнінде мәліметтер жинады.

Сарыарқаның сары даласына XVIII ғасырдың 70-жылдары болған капитан Н.П.Рычков 1771 жылы 12 мамырда Жезқазғанға тоқтап, сол күні өзінің күнделігіне мына жазуларды түсіріпті: «...мұнда осы елдің ежелгі тұрғындары қазып алып пайдаланатын мыс кен орындары өте көп; бұған қоса алтын мен күміс кендерінің де белгілері бар». Осыдан кейін арнайы экспедиция құрылып, кенді өлкеде кен орындарын ашу жұмысын бастап кетті.

Бұған дәлел 1928 жылы 19 қазанда Қарсақбай мыс қорту зауыты тұңғыш мыс балқымасын беріп, Одақтағы түсті металлургияның көшбасшысы болды. Осылайша, осыдан 3,5-4 мың жыл бұрын дүниенің төрт бұрышына мәлім болған Сарыарқаның мыс кеніштері қайта түлеп, Ұлытаудың етегінде жаңа дәуір индустриясының қазығы қағылды.

КСРО Халық Комиссарлар Кеңесінің 1942 жылы 23 сәуірдегі «Жезді кенішінің құрылысы туралы» №564 қаулысы негізінен әскери техникаға сауыт дайындайтын шығыстағы домна және мартен пештерінің марганецке «аштығын» жоюға бағытталған. Жездіге Одақтың әр түкпірінен келген алғашқы кеншілер, құрылысшылар, ауыл шаруалары, кент тұрғындары аса маңызды мемлекеттік тапсырманы орындау үшін іске кірісті. Маусымның алғашқы күндерінде карьерде тұңғыш жарылыс аймақты дүр сілкіндірді. Жезді кенішінің құрылысына кіріскеннен кейін небәрі 38 күн өткен соң марганец кен тасын тиеген колонналар Жезқазғанға бет алды.

«1941-1945 жж. Кеңес Одағының Ұлы Отан соғысы тарихында марганец кен тасын өндірушілердің ерен еңбегі ірі соғыс операцияларындағы жеңіспен тең екендігі атап көрсетілген. Осынау ерен еңбектің жемісі жеңістің жалауы болып желбіреді деп баға берсек, артық айтпаған болармыз. Жезді марганец кенішінің жұмысы жылдар бойы жалғасын тауып жатты. Металлға бай марганец кен тасының негізгі бөлігін ҰОС жылдары алып қойған кәсіпорынның жағдайы күрделі еді. Қ.И. Сәтбаевтың араласуымен бірқатар марганец кен орындарында жедел геологиялық, іздестіру және барлау жұмыстары нәтижелі ұйымдастырылды. Кенді ұқсату үшін байыту фабрикасы салынды. Жезді марганецін өндіру жоспары жыл сайын орындалып тұрды. Одақ тарағаннан кейін, марганецке сұраныс болмаған соң, 1995 жылы кеніш жұмысын тоқтатты. Ұлытау- Жезқазған өңірінің XX ғасыр тарихына қатысты сан қилы оқиғалар бүгінгі күні өскелең ұрпақ есінде тарихи кезеңдердің сырлары болып сақталуда.

Ежелгі мекені - сайын дала, төсегі - жасыл жайлау, көк майса көкорай шалғын, көрпесі – көк аспан болған көшпенділер - сіз бен біздің ата-бабаларымыз. Сан ғасырлық тарихы бар бабалар мұрасындағы құнды дүниелердің өзіндік ерекшелігі, сыры, тарихы бар. Ұлы жазушымыз Мұхтар Әуезов: «Біздің қазақ - жер аты, тау атын әманда сол ортаның сыр-сипатына қарай қоя білген жұрт. Қайда, қандай бір өлкеге барсаң да, жер, су жапан түзде кездескен бұлақ атының өзінде қаншама мән-мағына, шешілмеген құпия сыр жатады», - деп жазады. Белгілі жазушы, ғалым-этнограф Ақселеу Сейдімбектің: «Атау арқылы белгілі бір жаратылыс пен құбылыстың мазмұндық мәнін танып-түсінуге жол ашылады, бағдар айқындалады», - деген сөзінің тарихын білу, оқып, зерттеп, зерделеп, жаңа ақпараттанған технологиялық заман талабына сай меңгеру өскелең ұрпақ еншісінде.

Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың, академик В.А. Амбарцумянның сөзімен айтқанда, «Қ.И.Сәтбаев таңғажайып құбылыс болған». Қазақстанның индустриялық даму жолындағы кеменгерлігі, ғылыми жан-жақтылығы, әлемдік дәрежедегі ойшылдық қабілеті, елдің күш-қуатын арттырудағы орасан еңбегі, үлкен ұйымдастырушылық дарыны, сирек кездестін адамгершілік қасиеттері оны Абай Құнанбаев, Шоқан Уәлиханов, Мұхтар Әуезовтермен қатар халықтың шексіз махаббатына, өшпес құрметіне бөледі. Қ.И.Сәтбаевтың арқасында Қазақстан геологиясы өндірістік және іс жүзінде ғана қолданылатын ғылым өлшемі шеңберінен шығып, адамзаттың ой әлемін қозғайтын биік дәрежеге жетті.

Ендеше Сәтбаев салып кеткен сара жолды, жастарға бағыт берер бағдаршам ретінде ұсыну - Төртінші өнеркәсіптік революциялық дәуірде технологиялық, экономикалық, әлемдік өзгерістерді меңгеру арқылы өлкеміздің өндірістік экономикасының дамуына үлесін қосар жастарға бағыт беру.

Өзгеріс - заман талабы. Жастарымыз ғылыми-зерттеу саласына және өндірістік технологиялық ортаға тарихын тани отырып бейімделсе, жаһандық өзгеріске дайын боларымыз анық. Жоғарыда айтылған тарихы терең құнды дүниелерді көзбен көріп, сырына қанық болу үшін Елбасымыздың «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» мақаласының «Туған жер» бағдарламасы аясында мектебімізде «Мұрагер» өлкетану музейі ашылды. Музей - тарих айнасы. Музейдің мақсаты - бабалардан мұра болып қалған құнды жәдігерлер, деректер, заттай деректер, құжаттар жинақтау. Музей қоры экспонаттар, минералдар, өңірдегі тарихи ескерткіштер көшірмесі, Талдысай металлургиялық қонысының көшірмесі, кен өндіру саласының экспонаттары, өндіріске үлес қосқан еңбек ардагерлерінің құжаттары және заттарымен толықтырылған. «Егер бір жылдығыңды ойласаң,

егін ек, жүз жылдығыңды ойласаң, ағаш ек, мың жылдығыңды ойласаң, адам тәрбиелеп, білім бер» деген ежелгі данышпандар сөзіне үнілер болсақ, мамандық тандауда дұрыс жол нұсқау - міндетіміз.

Мыңдаған жылдар қалыптасып, бабаларымыз игеріп, дамытқан кәсіп – кен өндірісі бүгінгі ұрпақ үшін тарих қана емес, өлкеміздің бүгінгісі де, ертеңі де болатыны сөзсіз. Ұлы дала төсінде дамыған өркениет жалғасын тауып, әлі де ел игілігіне қызмет ете берері сөзсіз.

Әдебиеттер:

1. Ұлытау Ауданы энциклопедиясы. «Кәусар» баспасы, 2018
2. Британец Карсакпай. 19 шілде, 2018

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА ДЛЯ УЧАЩИХСЯ С ООП В РАМКАХ ОБУЧЕНИЯ НА ДОМУ, ДИСТАНЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ

Акижанов Е.Н.

*магистр техники и технологии
КГУ «ОСШ №73 г.Караганда*

Во всем мире, дети которые по медицинским показаниям не в состоянии посещать школу, имеют возможность в двух моделях организации учебного процесса: обучение на дому и дистанционное обучение. Дистанционное обучение система обучения с применением ИКТ (информационно – коммуникационные технологии). Дистанционное обучение предполагает самостоятельное изучение учениками учебных предметов под руководством учителя (тьютора) используя новейшие системы дистанционного обучения. В тоже время лабораторные задания и практические работы выполняются с использованием систем 3D моделирования и мультимедийных технологий. В законе об образовании предполагается, что обучение происходит опосредствованно (на расстоянии) или не полностью опосредствованном взаимодействии обучающегося и педагога.

В настоящее время в практики домашнего обучения фактически не используется дистанционное обучение. Дети с ООП (особыми образовательными потребностями) которым согласно результатам ПМПК рекомендовано обучение на дому обучаются индивидуально с педагогом. Хотя учащихся числится в классе и входит в комплектование, данный ученик может всю жизнь обучаться на дому и не контактировать со своими одноклассниками. Основными минусом в таком обучении, является отсутствие социализации учащихся с ровесниками.

Современные технологии позволяют использование: совместных чатов, видео конференций, вебинаров. Таким образом, под руководством учителя можно организовать класс детей обучающихся на дому и проводить совместное обучение. Учащиеся будут видеть друг друга, переписываться, обмениваться мнением, возможна совместная работа над творческими заданиями, проектами и тд. В данном случае мы решаем важный аспект обучения как социализация учащихся. Основным вопросов является оплата труда педагога, на данный момент около 250 детей только в Караганде обучаются на дому. Так учебная нагрузка на одного ученика разница в зависимости от класса в пределах от 8 до 15 часов. В данном случаи опала производится на эти часы индивидуально каждому педагогу, однако если данных учеников объединить в классы от 8 до 12 учащихся, то оплата труда будет сокращена в 10 раз, на эти средства можно будет обеспечить учащихся необходимым оборудованием для обучения, и укрепление МТБ педагога. В данном случаи существуют различные пути в организации среды обучения. Это могут быть как платные, так и бесплатные сервисы такие как Classroom от Google, Moodle (необходим хостинг или сервер), для организации видео связи можно использовать инструментарий бесплатного сервиса Skype, Zoom, MSteams. Либо таких платных дистанционных курсов как iSpring, ATutor и тд. Однако одним из минусов использования данных программ отсутствие интерфейса на казахском языке.

Дистанционное обучение невозможно без изучения предмета информатики. Хотя учащиеся обучающиеся на дому зачастую и так в достаточной мере владеют навыками работы с компьютером, однако курс по работе периферийных устройств, работы в различных программах необходимы для дальнейшего дистанционного обучения.

У детей с ООП быстрота выполнения и качество работы ниже. Зачастую отвлеченное внимания, несобранность может привести к слабой дифференциации элементов воспринимаемого, и невозможности их градации по степени важности, к пониманию урока целом, а лишь отдельных и второстепенных его звеньев, что обосновывается слабыми познавательными функциями и низкой эффективности урока. Возможность усвоения предметных знаний детьми с ООП, обучающимися на дому, в большей степени отличается от детей, обучающихся в общеобразовательном классе, в силу их особых образовательных потребностей. Чтобы помочь ребёнку более качественно усвоить программный материал, нужно более тщательно создавать и реализовать индивидуальный образовательный маршрут ученика с ООП в рамках дистанционного обучения.

Правильная организация процесса обучения на дому обучающихся с ООП даёт значительные результаты в обучении детей и их социализации.

На данный момент в школах Караганды функционирует Sdot bilimal и наряду с ней система дистанционного обучения Google Classroom, основным плюсом данной платформы является бесплатность и возможности совместного использования инструментария (Google диск, Google docx и т.д.). Данная платформа создавалась IT гигантом специально для школ, а не для бизнес обучения или высшего образования. Есть возможность публиковать теоретический материал, задания, выставлять оценки в журнале, есть календарь. Однако минусом является достаточно небольшой функционал, скудные возможности тестовых заданий, в тоже время хорошо реализована совместная работа с документом, нет возможности видеоконференции или вебинаров. Достаточно простой интерфейс, но в тоже время скучный и однотипный, данную систему сложно назвать полноценной системой дистанционного обучения больше подходит определение лента совместной работы учителя и ученика. Здесь при использовании именно данных систем больше внимание необходимо обратить на видео связь. В данном случаи нам может помочь распространённый видео сервис, такой как Zoom, его достаточно часто используют сами учащиеся, есть возможность подключения большого числа пользователей, также возможность съемки с экрана монитора. Основным плюсом данного видео сервиса является то, что большое количество пользователей смогут одновременно работать без задержки, так как сервера Zoom достаточно мощны и рассчитаны на большую нагрузку. Что сервис Zoom что сервис Google Classroom позволяют обмениваться фото материалами в том числе сделанными при помощи мобильных устройств либо web камеры. При выполнении задания, учащиеся могут отправлять фото материалы выполненных работ, в тоже время педагог с помощью графических средств сможет сразу обработать задания и дать обратную связь. Данная работа будет проводиться в тетрадях либо на листах формата А4 в дальнейшем отправляться на проверку педагогу. В случаи если задания необходимо было выполнить на компьютере, например презентация или практическое задания в среде Google Sketchup будет возможность сделать скриншот с экрана и отправить работу педагогу.

Еще один инструментарий, удаленный доступ к компьютеру учащегося используя бесплатное программное обеспечение такое как Any Desk, TeamViewer, Radmin и другие.

Таким образом, дистанционное обучение можно построить, как и обычный урок, для этого достаточно, чтобы учащиеся имели навыки пользования компьютером и соответствующая МТБ. Дистанционное обучения с использованием современных средств ИКТ решает многие вопросы: социализация учащихся, умение использовать мультимедийные технологии, сокращение нагрузки на педагога.

Литература:

1. Алешкина О. В., Миналиева М. А., Рачителева Н. А. Дистанционные образовательные технологии — ключ к массовому образованию XXI века— С. 63-65.

МҰҒАЛІМНІҢ ЦИФРЛЫҚ ОҚУ ҚҰРАЛДАРЫ: ЖҮЙЕЛІ ЖІКТЕУ ӘРЕКЕТІ

*Альжанова Т.Ж.
«№17 ЖББОМ» КММ
Қарағанды қаласы*

2020 жылдың басында әлем қауіпті COVID-19 коронавирусының таралу қаупіне тап болды, ал 11 наурызда Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы пандемия жариялады. Күрделі санитарлық-эпидемиологиялық жағдайды ескере отырып, Қазақстан Республикасының Үкіметі коронавирустық инфекцияның таралуына жол бермеуге байланысты бірқатар жедел шаралар қабылдады. ҚР Білім және ғылым министрлігі COVID-19 пандемиясы және карантиндік шаралар жағдайында қашықтықтан оқытуға көшкен басқа елдердің тәжірибесін алдын ала зерделеп, республиканың барлық білім беру ұйымдары қашықтықтан оқыту нысандарына уақытша көшетіні туралы шешім қабылдады.

ҚР Білім министрі А.Қ.Аймағамбетов өз сөзінде атап өткендей: «...барлығы қашықтықтан оқытуға көшу коронавирустық инфекцияның таралуына байланысты шектеулерге байланысты жүретінін түсінуі керек. Өкінішке орай, басқа амал жоқ. Оқу процесі тоқтамауы керек. Мен мұғалімдер үшін жаңа режимде жұмыс істеу оңай емес, керісінше, балалар мен ата-аналар үшін де ресурстарды қажет ететінін ерекше атап өткім келеді. Қашықтықтан оқыту – бұл біздің білім беру жүйеміз үшін өте маңызды сынақ» [1].

Қашықтан оқытудың ерекшелігі неде? Қашықтықтан оқыту оқу процесіне тән компоненттерді көрсететін және интернет-ресурстар мен бейне сабақтардың көмегімен іске асырылатын мұғалім мен білім алушылардың арақашықтықтағы өзара іс-қимылын білдіреді. Мектеп қабырғасынан, жоғары немесе басқа оқу орнынан тыс өтеді. Оқушы барлық тапсырмаларды үй компьютерінде орындай алады. Кестеде әр пән бойынша оқушының барлық жұмысы жоспарланған. Зерделенуі қажет тақырыптар мен орындалуы қажет тапсырмалар, онлайн-сабақтарды өткізу уақыты, тесттерді, бақылау және практикалық жұмыстарды орындау мерзімдері көрсетіледі. Қашықтықтан оқыту мемлекеттік бағдарламаға сәйкес онлайн режимінде жүргізілуде.

ҚР Білім және ғылым министрлігі қашықтан оқытуға көшкен басқа елдердің тәжірибесіне сүйене отырып, қысқа мерзімде қашықтықтан оқыту форматында оқу процесін ұйымдастыру бойынша ұсынымдар әзірледі. Оқушылардың техникалық мүмкіндіктерін, атап айтқанда жоғары жылдамдықты интернеттің, компьютердің немесе ноутбуктың болуын немесе болмауын, республикалық арналардың телехабар таратуына қол жеткізуді ескере отырып, қашықтықтан оқытуды республикалық телеарналарында телесабақтарды трансляциялауды, «Қазпочта» арқылы тапсырмаларды беруді жүзеге асыру ұсынылды. Сонымен қатар арнайы интернет-платформалар мен мессенджерлерді пайдалануды талап етті.

Қашықтан оқыту бұл онлайн оқыту емес: онлайн оқыту – бұл тікелей эфир, селекторлық режим, онда мұғалім мен оның 25-40 оқушысы нақты белгіленген уақытта оқиды; қашықтықтан оқыту – бұл интернет-платформалар арқылы оқыту, бірақ онлайн емес [2]. Қашықтықтан оқыту формалары бұл әлдеқайда кең және оқу материалын ұсынудың бірнеше құралдарын, әдістері мен формаларын қолдануды білдіреді. Қашықтықтан оқыту технологияларын пайдаланудың өзінің он жақтары бар, өйткені: көп адамды оқытуды жүргізуге; заманауи құралдарды, көлемді электрондық кітапханаларды қолдану есебінен оқыту сапасын арттыруға және т. б.; бірыңғай білім беру ортасын құруға (білім беру процесінің әрбір қатысушысы үшін оқытудың тең жағдайлары); білім беру процесі үйде өтетіндіктен, баланың немқұрайдылығына немесе оның жаман мінез-құлқына алаңдамауға болады. Әр оқушының интерактивті сабақты, материалды меңгеру үшін қанша рет көруге мүмкіндігі бар; оқушылар өз уақыттарын бөлуді үйренеді, өйткені олар қандай міндеттер көп күш пен назар аударуды қажет ететінін түсінеді; оқушылармен мұғалімдер асинхронды режимде өзара әрекеттесе алады, яғни нақты уақыт шектері белгіленбеген. Қашықтықтан оқытуды жүзеге асыру үшін ҚР БЖҒМ келесі интернет-платформалар мен сервистерді ұсынды: «Күнделік», «Bilimland», «Daryn.online», «Google Classroom», «MOODLE», «Univer», «Platonus», «Canvas», «Coursera», «ZOOM» [3].

Енді мұғалім қаншалықты цифрлық оқу құралдарын оқушылардың танымын арттыруға, оқу сауаттылығын дамытуға, танымын кеңейтуге қолдана алады? Ол әрине мұғалімнің біліктілігіне, шеберлігіне, сыни ойлау дағдысына, ақпараттық құзыреттілігіне байланысты.

Заманауи мұғалім оқушыларды оқуға үйретіп қана қоймай, өзін-өзі дамытуға бағытталған тұлғаны тәрбиелеуі керек. Сол себепті электронды цифрлық білім ресурстары мен білім беру

интернет-ресурстары заманауи мектепте сапалы оқуға көмектеседі. Ең тиімді электронды білім ресурстары – мультимедиа ресурстары. Онда оқу нысандары әр түрлі әдістермен ұсынылған: мәтін, графика, фото, бейне, дыбыс және анимация. Осылайша, қабылдаудың барлық түрлері қолданылады. Демек, оқушының сын тұрғысынан ойлауы мен практикалық іс-әрекетінің негізін қалауына септігін тигізеді.

Білім беру үдерісін ақпараттандыру қазіргі уақытта мектептердің заманауи жабдықтармен жабдықталуына алып келді. Соңғы оқу жылдары оқу үрдісінде мектеп бағдарламасының көптеген пәндері бойынша электронды оқулықтар мен электронды білім беру ресурстары белсенді түрде қолданыла бастады.

Электронды білім ресурстары дегеніміз не?

Электронды білім беру ресурстары – оқу және оқудан тыс қызметті оңтайландыруға және ықпалдастыруға ықпал ететін заманауи мұғалімнің қызметінің барлық бағыттарының маңызды құрамдас бөлігі. Сонымен қатар электронды білім беру ресурстары оқытудың қуатты және білім сапасын арттыру құралы болып табылады. Оқу процесіне оқытудың электронды құралдарын енгізу сапалы жаңа білім беру нәтижелеріне қол жеткізу міндетін шешуге, оларды сауатты пайдалану жағдайында – электронды білім беру ресурстарын оқытудың дәстүрлі құралдарымен және әдістерімен дұрыс үйлестіру. Электронды білім беру ресурстарын пайдалану білім беру процесінің мүмкіндіктерін кеңейтеді.

Электронды білім беру ресурстарының қолданушылары оқушылар мен студенттер, мұғалімдер, өндірістік оқыту шеберлері мен оқытушылар, ата-аналар, әкімшілер, тьюторлар және білім беру процесіне қатысатын басқа да адамдар болып табылады. Олардың әрқайсысының өз логині мен паролі болады. Жүйеге кіріп, пайдаланушы жеке кабинетіне кіреді, яғни оқушылар мен студенттерге сандық білім беру ресурстары бойынша қашықтықтан білім алуға, білім беру ұйымдарының басшыларына – педагогикалық үдерістердің нәтижелілігін талдауға және уақытылы басқару шешімдерін қабылдауға, ата-аналарға – өз балаларының оқу жетістіктерімен танысуға мүмкіндік беретін ресурстар жүйесі.

Мектепте, колледжде, жоғары оқу орындарында электронды білім беру ресурстарын пайдалану нәтижелері, бұл: оқушылар мен студенттер үшін – оқуға деген уәж және өз бетінше жұмыс істеу мүмкіндігін айтарлықтай кеңейту, әр түрлі конкурстарға қатысу мүмкіндігі; мұғалім үшін – сабаққа дайындалу, уақытын едәуір жеңілдету және қысқарту, білім алушылармен қарым-қатынас уақытын ұлғайту.

Мектеп оқушыларына арналған электронды білім ресурстар:

Bilimland.kz <https://bilimland.kz/ru> – қазақ, ағылшын және орыс тілдерінде анимациялық және бейнефильмдер, интерактивті электронды сабақтар, тренажерлер, симуляторлар, ойындар мен тестілер түріндегі барлық мектеп бағдарламасын қамтитын ресурс. Ресурсты пайдаланушылар: 7000 мемлекеттік мектеп, НЗМ барлық мектептері, сондай-ақ жеке мектептер. Порталдың негізгі ресурсы Bilimland.kz мектеп жасына дейінгі балаларды нөлден екі жасқа дейін дайындауға арналған материалдар, бастауыш мектеп пен орта сыныптарға арналған курстар орналастырылған [4]. Платформада 149 симуляторы бар виртуалды зертхана бар, мұнда күрделі заңдылықтар мен ғылыми құбылыстар қарапайым және көрнекі түрде түсіндіріледі.

iMektep.kz <https://imektep.kz/kz> – басты мақсаты – қазіргі технология мен білім беруді ұштастыру арқылы ұстазға да, балаға да тиімді көмекші құрал жасау. Мұнда бастауыш мектеп бағдарламасын толық қамтитын танымдық анимациялық сабақтар мен оны бекітуге көмектесетін жүздеген ойын түріндегі тапсырма бар. Бұл оқыту кешені бастауыш мектеп бағдарламасына енген негізгі 8 пән бойынша толықтай анимацияланған сабақ үлгілерін ұсынады. Әр сабақ берілген тақырыпты жан-жақты ашатын қысқа анимациялық фильм (титр шығару мүмкіндігі қарастырылған) мен ойын түріндегі интерактивті тапсырмалардан және тестерден құралған.

itest.kz <https://itest.kz/ru> – барлық қажетті пәндер бойынша сұрақтардың мәліметтер базасы бар ҰБТ және ТКТ-ға дайындалуға арналған виртуалды тренажер. Ресурста нақты уақыт режимінде байқау сынағын тапсыруға, сондай-ақ қатемен жұмыс жүргізуге мүмкіндік бар, әр сұраққа түсініктеме және дәріс жиынтығы бар. 13 пән, 15 мыңға тарта тест сұрақтары бар. Барлық мобильді құралдарда жұмыс істейді.

Twig-Bilim.kz <https://twig-bilim.kz/ru> – мұнда 11-16 жас аралығындағы оқушыларға арналған жаратылыстану ғылымдары, математика және география пәндері бойынша мыңдаған қысқаметражды фильмдер мен оларға қосымша дайындалған алуан түрлі оқу материалдары бар. Жаратылыстану ғылымдарының негізін оқытуға арналған TigTag атты сандық ресурс жүздеген фильмдерден, сабақ

жоспарларынан және практикалық жаттығулар мен сабақты қызықты етуге арналған идеялардан тұрады.

[Opіq.kz](https://www.opiq.kz/) <https://www.opiq.kz/> – мұғалімдер мен оқушыларға жетекші мамандар құрастырған жоғары сапалы оқу әдебиетін ұсынады. Opіq – бұл оқу материалы сияқты, сондай-ақ, жұмыс дәптерінен тұратын Кітапханадағы барлық 75+ оқу жиынтығына қолжетімділікті бір лицензия ашатын қызмет. Мұнда «Алматы кітап баспасы» баспасының электронды форматтағы оқулықтары ұсынылған.

«Дарын» республикалық ғылыми-практикалық орталық <https://daryn.kz/> – Ұлттық білім беру моделінің ең басым бағыттарының бірі - өнер, әдебиет, мәдениет, ғылым, экономика және ел басқара алатын жас адамдар/зияткерлік элитаны дайындау болып табылады [5].

Қазақстан Республикасының ұлттық кітапханасы <http://www.nlrk.kz/> – Қазақстан Республикасының Ұлттық кітапханасының сайтында Мұхтар Әуезов туралы үлкен ақпараттық материал, оның өмірбаяны мен шығармашылық жолы, сондай-ақ ұлы классиктің барлық шығармалары: романдар, повестер, драмалар, пьесалар орналастырылған.

Қазақстандық Ұлттық Электронды Кітапхана <http://kazneb.kz/> – бұл мемлекеттік кітапхана қорының үнемі толықтырылып отыратын каталогы және пайдаланушы қоры бар кітаптардың электронды көшірмелерінің бірыңғай электронды қоймасы.

Ашық кітапхана <https://kitap.kz/> – 20 000 астам туындысы бар ең үлкен тегін онлайн әдебиет кітапханасы. Әдебиеттің көпшілігі-көркем, бірақ гуманитарлық және әлеуметтік бағыттағы арнайы әдебиет бар. Қызмет толығымен тегін. Электронды кітаптар, аудиокітаптар мен музыкалық шығармалар түрінде ұсынылған ұлттық әдебиет, отандық ғылым мен өнер өкілдерінің шығармашылық мұрасын жинақтау және көпшілікке тарату ресурсы.

Проза <http://proza.kz/ru> – авторлардың өз шығармалары мен әдеби аудармаларын жариялауға арналған қазақстандық әдеби сервис болып табылады. Жоба қазіргі проза қызықтырған барлық адамдардың сұранысына ие бола алады. Сайтта өлеңге арналған бөлім бар және оқылған кітап туралы пікірмен бөлісуді қалайтын оқырмандар үшін ғана.

En365.ru <https://www.en365.ru/text.htm> – сайтта үлкен бөлім бар: «Грамматика», онда ағылшын тілінің барлық ережелері түсінікті және қысқа тілмен жазылған; «Танымал сөздер», онда жалпы лексика, сондай-ақ жеке етістіктер немесе сын есімдер бар; «Суреттердегі ағылшын тілі», әр түрлі тақырыптарға сөздерді көруге болады; «Ерекше бөлім», мұнда өзінің сүйікті әндерінің аудармасын еркін көруге болады; «Ағылшын сабақтары», осы сабақтарда грамматиканың барлық мысалдары танымал әндерден келтірілген.

Stepik <https://stepik.org/catalog> – математика, статистика, информатика, биология, жаратылыстану, қоғамдық және гуманитарлық ғылымдар туралы көбірек білуге болатын ресейлік білім беру платформасы. Мұнда жеке оқытушылар, білім беру ұйымдары мен компаниялар орналастырған 700 ашық онлайн-сабақ бар. Әр оқу бағдарламасында теорияны жақсы меңгеруге көмектесетін интерактивті тапсырмалар бар.

Смартия <https://smartia.me/> – сайт өзекті мамандықтармен таныстырады және оларға қалай оқуға болатынын көрсетеді. SMM – маман, фотограф, веб-дизайнер немесе басқа мамандықты таңдап, оған қажетті біліктердің тізімін көруге болады. Әрбір іскерлікке арналған алаң оқу материалдарына сілтемелердің топтамасын көрсетеді.

Twirpx <https://www.twirpx.com/> – бұл кітапханада кітаптар тақырыбы өте кең. Көркем әдебиеттен, сызба геометриясы және инженерлік графика, ғылыми тақырыптарға дейін енгізілген. Мұнда кітаптар тегін, бірақ оларды «ұпайлар» үшін жүктейді. Әрбір кітап өзінің құндылығына байланысты 5-тен 50 баллға дейін. Тіркелу кезінде сізге автоматты түрде 100 балл беріледі. Балл аяқталғаннан кейін кітапханаға өз материалдарын жүктеу қажет. Бұл кітапханада әлі жоқ кітап немесе журналмен танысуға мүмкіндік жасалған. Студент өз дәріс конспектісін жүктей алады. Әр файлды жүктей отырып, ұпайлар есептелетін болады.

Электронды білім беру ресурстары виртуалды білім беру ортасының қажетті компоненті ретінде әрекет етеді. Сапалы білімге қол жетімділіктің түбегейлі жаңа жағдайларын ескере отырып, кез-келген адам үшін, қашықтан және тұрғылықты мекен-жайына қарамай, өмір бойы білім алуға тең құқықты қамтамасыз етеді.

Бірақ қашықтықтан оқытуды сәтті жүзеге асыру мұғалім мен оқушылар арасындағы тікелей (онлайн) байланысты да қамтиды. Онлайн оқыту үшін ZOOM платформасын, Google Meet қосымшасын, бейне қоңырау қызметін пайдалануға кеңес беруге болады Mail.ru. осы платформалардың барлығы мұғалімдерге онлайн сабақтар, дәрістер және кеңестер өткізуге мүмкіндік

береді, конференцияға барлық сынып оқушыларын немесе топ студенттерін шақырады. Көптеген оқытушылар ZOOM бағдарламасын пайдаланады, өйткені оның кең функционалдығы, сенімді байланысы, үздіксіз жұмысы, 100-ге дейін қатысушыны қосу мүмкіндігі бар. ZOOM-мен жұмыс істеу үшін осы платформаны компьютеріңізге орнатып, сайтқа тіркелу қажет. Google Meet қосымшасы Google жүйесінің ашық Қосымшаларының қатарына кіреді және онлайн белсенділіктер өткізуге арналған, Google жүйесінің барлық пайдаланушыларына қолжетімді, арнайы бағдарламалық қамтамасыз етуді орнатуды талап етпейді және шартты түрде тегін болып табылады. Бейне қоңырау қызметі Mail.ru пошта қызметінің құрамына кіреді Mail.ru бұл бейнеконференциялар жасауға мүмкіндік береді. Бейнеконференцияларға бір уақытта 100-ге дейін адам қатыса алады және ол үшін пошта арқылы тіркелудің қажеті жоқ Mail.ru және кез-келген қосымшаны орнатыңыз. Уақыт шектеулері жоқ үлкен мүмкіндік және қызметі мүлдем тегін.

Желілік технология – білім алушы, мұғалім, әкімшілік арасындағы интерактивті өзара әсері мен оның оқу-әдістемелік құралдармен жабдықталуын қамтамасыз етуде телекоммуникациялық желіні қолдануға негізделген. Оқытудың желілік технологиясына жататындар:

- Интернет желісін пайдалану;
- Электрондық поштаны пайдалану;
- Телекоммуникациялық құрылғыларды пайдалану;

Мультимедиамен жабдықталған, интернетке шығу мүмкіндігі бар желілік компьютерлік класс. Электронды почта оқушыларға пән бойынша негізгі мәселелерге байланысты хат жазысуға мүмкіндік береді. Электронды почта арқылы ақпаратты жоғары жылдамдықпен жіберу мүмкіндігінің арқасында оқушыға дер кезінде көмек беріледі. Интернет көмегімен оқушылармен кері байланыс орнатып қана қоймай, олардың оқу қызметін бақылауға, бағалауға болады.

Біз қашықтықтан оқыту форматына көшу COVID-19 әлемдік пандемиясына байланысты қабылданған мәжбүрлі шара екенін және болашақта осындай шараларға дайын болу керектігін түсінуіміз керек. Қашықтықтан оқыту технологияларын одан әрі дамыту және республика мектептерін ақпараттандыруды жалғастыру қажет. Қашықтықтан білім беруді дамыту мүмкіндігіне оң болжам жалпы білім беретін мектептер мен мұғалімдер, жалпы алғанда, осы режимге жаппай көшкенге дейін, іс жүзінде онлайн режимінде тәжірибесі жоқ, жаңа жағдайға тез бейімделіп, оқушылармен қарым-қатынастың жаңа түрлерін игере алды.

Қашықтан оқытуда мұғалімнің негізгі міндеті:

- туындайтын мәселелерді қарастыру;
- білім беру;
- ұйымдастыру қызметі;
- оқушылармен өзара байланысты ұйымдастыру;
- оқу процесін бақылау.

Оқушылар қашықтан оқу кезінде өзіне қолайлы уақытта, ыңғайлы орында, тиімді қарқында, өз бетінше жұмыс жасайды. Сондықтан оқушылар өздігінен жұмыс істеу техникасы мен әдістерін, білімді өз бетімен толықтыру жолдарын меңгеруі қажет. Сонымен бірге оқу үшін ақпараттық технологияның құралдарымен жұмыс істей білуі тиіс. Сонымен, қашықтан оқыту – адамның білім алуға және ақпарат алуға деген құқықтарын іске асыратын үздіксіз білім беру жүйесі [6]. Оқытудың бұл жүйесі балаларға үйреншікті емес екендігі түсінікті, дегенмен мектеп ұжымы оқу үрдісінің мүмкіндігінше тиімді болуы үшін бар жағдайды жасайды. Басты мақсат – оқу бағдарламасын толық көлемде қамту екені сөзсіз.

Ұсынылған электронды білім беру ресурстарының мүмкіндіктері арқылы келесі бағыттар іске асырылады:

- оқушылармен жедел кері байланыс;
- жеткізілетін ақпараттың көрнекілігі;
- нақты уақытта заманауи ақпараттық технологиялар құралдары арқылы ақпаратты жедел өңдеу;
- оқушының білімі мен біліктілігінің ағымдағы деңгейін есепке ала отырып, әр түрлі деңгейдегі және әр түрлі күрделілік дәрежесі бар оқу контентін ұсыну

Қорыта келе, қазіргі уақытта ақпараттық технологиялардың заманауи талаптарға сай дамуы білімді бағалау және пайдалану жүйесін уақытылы өзгертіп отыруды талап етеді. Осыған байланысты оқытуда қолданылатын әдіс-тәсілдер, әдістемелер, технологиялар білім беру талаптарына байланысты жаңартылып отырады. Сапалы терең білімді меңгеруге талпынған өскелең ұрпақтың жеткілікті дәрежеде сандық сауаттылығы мен ақпараттық мәдениеттілігі бар, себебі олар өмір

жағдайлары барысында жаңа технологияның барлық мүмкіндіктерін пайдаланады. Сол мүмкіндіктерді нәтижелі қолдану мұғалімнің біліктілігіне, біліміне, тәжірибесіне байланысты.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі [ЭР]. – <https://www.gov.kz/memleket/entities/edu?lang=kk>
2. Қазақстандағы қашықтан оқытудың басты қиындықтары [ЭР]. – <https://okulyk.kz/news/glavnye-trudnosti-u-distancionnogo-obuchenija-v-kazahstane/>
3. «Күнделік» автоматтандырылған жүйе [ЭР]. – <https://portal.kundelik.kz/>
4. BilimLand мұғалімдер мен оқушыларға арналған әмбебап білім беру платформасы [ЭР]. – <https://bilimland.kz/>
5. Daryn.online Қазақстандық білім беру платформасы [ЭР]. – <https://daryn.online/>
6. Сыздыкова А.И. Электронды білім беру ресурстарының мүмкіндіктері// «Өрлеу» Үздіксіз білім жаршысы. «Өрлеу» Вести непрерывного образования – 2000. - №2 – Б 19-26

АҚЫЛДЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАР – ЕҢБЕК ӨНІМДІЛІГІН ДАМУ МҮМКІНДІГІ

*Анламасова С.А.
№2 орта мектеп,
Талғар қаласы*

Елбасының «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты жолдауында цифрлы технологияны қолдану арқылы құрылатын жаңа индустрияларды өркендетуге тиіс екеніміз айтылған. Сондай-ақ, 3D-принтинг, онлайн-сауда, мобильді банкінг, цифрлы қызмет көрсету секілді денсаулық сақтау, білім беру ісінде қолданылатын және басқа да перспективалы салаларды дамыту керектігі назарға алынған. Елімізде жаңа технологияны жетік меңгере түсу үшін «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасы қабылданды. Ол 4 бағыт бойынша жүзеге асырылады.

Бірінші бағыт – ауыл-аймақты кең жолақты интернетпен қамтамасыз етіп, Қазақстанның транзиттік әлеуетін арттыру.

Екінші бағыт – көлік және логистика, денсаулық сақтау, білім беру, ауыл шаруашылығы және электронды сауда экономиканың салаларына цифрлы технологияны ендіру.

Үшіншісі – мемлекеттік органдар жұмысының сапасын арттыру және төртінші бағыт – IT мамандарды даярлау.

Интернет желісі қолжетімді болу үшін облыс, аудан орталықтарынан бөлек, шалғайдағы ауылдарға да қолайлы жағдай жасалды. Мұның барлығы санды технологияны ендіру үшін жасалған қадамдар болатын. Сондай-ақ, ұлттық жерсеріктік «OTAU TV» теле-радиохабар тарату желісі іске қосылып, отандық арналардың аудиториясы кеңейіп, мүмкіндігі арта түсті. Нәтижесінде республикамыздың әрбір аймағынан хабар тарататын облыстық телеарналарды еліміздің кез келген өңірінен көруге болады. Бұрын тек Астана мен Алматы сияқты үлкен қалаларда ғана көрсететін арналарды тамашалайтын мүмкіндік туды. «Цифрлы Қазақстан» тек бір ғана IT саласын ғана емес, сондай-ақ, қоғамдағы өзге де салаларды дамытуға бағытталған. Бұл ретте әлемдік деңгейдегі жетістіктерді ескеруіміз қажет. Бірде-бір газеті немесе телевидениесі жоқ «Facebook» әлемдегі басты медиа топ болып табылады. Ал, «Alibaba» деп аталатын жер бетіндегі ең үлкен сауда жүйесінің не дүкені, не сауда орны жоқ. Олар электронды саудамен айналысады. Мемлекет басшысы онлайн сауда мен мобильді банкінг дегенде елдің назарын осыған аударып отыр. Жаңа технологиялардың артықшылығы жеткілікті. Мәселен, ғаламтордан тамашалап жүрген ақылды үйлер де бәрі оңай басқарылады. Екі алақанды бір-біріне соғу арқылы жарық қосылса, теледидарды дыбыспен өшіріп-сөндіруге болады. Сол сияқты ас бөлмесі мен жуынатын бөлмеде де осы секілді кереметтерді жасауға болады. Қолыңды созсаң, судың ағатынын өз көзімізбен көрдік. Бірақ, бұл дәл қазір біз өмір сүріп жатқан қоғамда болып жатыр. Оған ілесу үшін біз барынша білімімізді жетілдіріп отыруымыз қажет. Мұнымен қоса жаңалықтарды уақытында қабылдау да маңызды. Қазір ақпараттың жылдам тарайтын заманы. Әлем бойынша бір секундта 10 сайт ашылады екен. Тіпті, бір дегенде үш миллион хат жіберіледі. Бір сөзбен айтқанда, цифрлы жүйе әлемдік көшке ілесу үшін қажет.

Бүгінгі әлемнің әр қадамы ақпаратпен байланысты екенін ескерсек, оның болашағы да цифрлық ақпаратқа тәуелді болары сөзсіз.

Мемлекет басшының «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы жаңа мүмкіндіктер» Жолдауының жүзеге асуының маңызды факторы – цифрлық технология. Біздің санамызда цифрлық технология ұғымы күнделікті пайдаланылатын компьютер немесе ұялы байланыспен шектеліп қалмауы тиіс.

Біздің облыстың денсаулық сақтау саласындағы автоматты дистанционды ақпараттық жүйе – инновациялық жобалардың бірі. Облыс орталығындағы ауруханалар мен емханалар кешенді медициналық ақпараттық жүйеге қосылған. «DamuMed» арнайы мобильді қосымшасының қолданушылары: дәрігердің қабылдауына жазылуға, зертханалық талдауларды қадағалауға, «SOS» батырмасын басу арқылы шұғыл көмек шақыруға болады. Сонымен қатар, емделушілердің электронды картасы жүргізіліп, дәрі-дәрмек жазбалары, зертхана нәтижелері электронды түрде беріледі.

Оқушылардың үлгерім журналы электронды күнделікке айналғалы көп бола қойған жоқ. Бұл kundelik.kz – елімізде білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы бойынша қолға алынған, бүгінгі күні жемісін берген жоба.

Осы арқылы төртінші өнеркәсіптік революцияны жүзеге асыратын, цифрлық Қазақстанды алға қарай ілгерілететін техникалық бағыттағы мамандарды даярлауға басымдық береді. Цифрлық технологияларды қабылданып жатқан шешімдердің ашықтығын қамтамасыз етудің бір құралы ретінде айта кеткен абзал. Маңызды шешімдер қабылданғанда халық пікірталасқа қатысып, өз ұсыныстарын жасай алады. «Ашық диалог» немесе «кері байланыс» арқылы түрлі деңгейдегі шенеуніктерге сұрақ қойып, жауабын ала аламыз. «eGov» жүйесі немесе Қазақстанның электронды үкіметі. Осы жүйе арқылы жүздеген операцияны компьютер алдында отырып-ақ жасай аламыз. Құжат рәсімдеу, коммуналдық төлемдер, салық, айыппұл төлеу, сақтандыру және басқа да шаруаларды үйден шықпай-ақ орындауға мүмкіндік бар.

Өзіндік құн категориясын қолдану, оны бақылау, талдау өндірістің ішкі мүмкіндіктерін ашуға, оны жұмылдыруға көмектеседі. Ондай резервтер барлық кәсіпорындарда да болады. Өндіріс көлемі жыл сайын өсіп отырады, соған сәйкес шығын да көбейеді. Бағаның да негізі - өзіндік құн. Осыған байланысты өзіндік құнды азайтудың ерекше мәні бар, ол - пайданы молайтудың басты көзі.

Ауыл шаруашылығында еңбек өнімділігін арттырудың тағы бір жолы – дизель отынын арзан бағада ұсыну. Ол үшін Германия, Канада, Швеция және т.б. дамыған мемлекеттердің технологияларын пайдалану тиімді. Яғни, дизель отынын тек ауыл шаруашылығына ғана арзан баға ұсыну үшін оның түсін өзгерту қажет. Мысалы: Германияда дизель отынының екі түсі болады. Айырмашылығы біріншісі күлгін, ал екіншісі жасыл түсті. Күлгін түсті дизель отыны арзан, себебі ол отынға салық құны қосылмаған. Салық қосылмаған дизель отынын тек ауыл шаруашылығының техникалары ғана қолданады. Осындай технологиялар арқылы ауыл шаруашылығын жоғарғы деңгейге көтере аламыз.

Көптеген дамыған елдер үшін, экологиялық және экономикалық мәселелері –резеңке қалдықтарын өңдеуінің мәселесі болып табылады, оларға көптеген жағдайда автомобиль шиналары жатады.

Қазіргі уақытта әлемде жыл сайын тозған автокөлік шиналарының елеулі көлемі жиналуда, ал олардың жалпы көлемінің тек 15%-ы ғана екінші өнім ретінде қайта өңделіп, пайдаланылады. Қалған тозған автокөлік шиналарының бөлігі мүмкін болатын үдерістер мен технологиялардың болмауы себебінен кәсіпорындар мен ұйымдардың аумағы жанында жиналып, сақталады. Бұл қалдық шиналарын үнемі жинап, сақтау мүмкін емес, өйткені осы үшін жердің елеулі көлемі қажет. Сонымен қатар, бұл қалдық түрі қоршаған орта үшін де үлкен зиянын тигізеді және іс жүзінде «баяу жарылғыш» болып табылады. Табиғи мен климаттық факторлардың және кеміргіштердің әсерінен шиналардың баяу бұзылуы ұсақ бөлшектер түріндегі дисперстік бөліктердің пайда болуына әкеледі. Ал бұл бөліктер табиғи ортада ыдырап, желмен алыс қашықтықтарға ұшып кетеді.

Шиналар кеміргіштердің (егеуқұйрық, тышқан) және қансорғыш жәндіктердің (судағы тұрып қалған ескі шинада көбейетін және бірнеше километр қашықтыққа ұша алатын масалар мен москиттер) жинақталуға ыңғайлы орын болып табылады. Осы арқылы бұл жәндіктер энцефалит, сары безгек, малярия, туляремия, сибір жамандаты, холера сияқты инфекциялық және өлімге әкелетін ауруларды тасымалдайды.

Сондықтан қоршаған ортаның ластануын азайтудағы маңызды бағыт іске асыру және тозған автокөлік шиналарын қайта пайдалану болып табылады. Қазіргі кезде әлемде тозған автокөлік шиналарын пайдаланудың келесі әдістері белгілі: қоймаға сақтау, көміп тастау, безендіру және басқа да жеке мақсаттарда пайдалану, қалпына келтіру, өртеу, қайта өңдеу.

Тозған автокөлік шиналары өндірістік қалдықтардың күрделі түрлері категориясына жатады. Шиналар өзінің химиялық құрамы бойынша экологияны ластайтын зат және құрамында адам денсаулығына зиянын тигізетін қауіпті қалдықтары болуы есебінен халық үшін аса қауіпті болып табылады. Шиналарды көп мөлшерде өртеу пирен, бензопирен, антрацен тәрізді канцерогенді заттардың жинақталуына себепші болады.

Қоқысқа тасталған немесе көмілген шиналар 100 жыл көлемінде ғана ыдырайды. Бұл қосылыстар жауын және жерасты суларымен қосылып токсинді заттар түзейді.

Өндіріс қалдықтарын бөліп алып, екінші өнім ретінде тұтыну тауарларына айналдыру табиғи қорларды сақтау және үнемді пайдаланудың экологиялық және экономикалық тұрғыдан тиімді екендігін әлемде көптеген мемлекеттер дәлелдеген.

Заманауи статистикаға сәйкес Батыс Еуропада жылына 2 млн. тонна тозған шиналар және шамамен осындай мөлшерде резиналық техникалық бұйымдар (РТБ) шығады. Шина және РТБ өндірісінде басым бөлігі қайта қолданылмайтын резиналық қалдықтар шығады, мысалы өңделген бутилді диафрагмалар, этиленпропиленді қалдықтар және т. б..

Әдебиеттер:

1. «Қоршаған ортаны қорғау және Қазақстанның орнықты дамуы» жинағы
2. <https://www.zakon.kz/4959426-nazarbaev-poruchil-uprazdnit.html>
3. <https://www.nur.kz/1780478-nazarbaev-sozdal-ministerstvo-cifrovogo-razvitia-oboronnoj-i-aerokosmiceskoj-promyslennosti.html>
4. <https://www.nationsencyclopedia.com/Asia-and-Oceania/Kazakhstan-AGRICULTURE.html>
5. Переработка использованных шин: международный опыт // ТВЕРДЫЕ БЫТОВЫЕ ОТХОДЫ
№ 12 2012

РЕАЛИЗАЦИЯ ПОЛИЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ХОДЕ ИЗУЧЕНИЯ ПРЕДМЕТОВ ЕСТЕСТВЕННО-МАТЕМАТИЧЕСКОГО НАПРАВЛЕНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ ГИМНАЗИИ

*Ахметова А.Н., Юнацкая Е.В.
КГУ «Гимназия № 93»,
г. Караганда*

В 2015 году гимназия № 93 города Караганды стала участником Республиканского пилотного проекта по реализации и внедрению в учебный процесс полиязычного образования, **стратегическая цель которого заключается в том, чтобы создать необходимые условия для одновременного овладения юными гражданами Казахстана тремя языками в соответствии с международными стандартами.** На данный момент в гимназии проводится определенная работа в направлении развития триязычного образования, которая связана с тем, что реализация элементов триязычия осуществляется как на предметах естественно-математического, так и общественно-гуманитарного направлений. **Для реализации идеи триединства языков, которая выражена формулой, отражающей принцип сбалансированности языков: «развиваем государственный (казахский) язык, поддерживаем русский и изучаем иностранные языки».** Ведь в Республике Казахстан в ближайшие годы на старшей образовательной ступени планируется преподавание предметов естественно-математического направления на английском языке с целью интеграции в мировое образовательное пространство и развития языковой компетенции. Поэтому, в гимназии, в параллелях восьмых и девярых классов в качестве предварительной подготовки, разработаны пропедевтические программы курсов по выбору в предметной терминологии на английском языке по физике, биологии и информатике. Авторами-составителями являются сертифицированные учителя-предметники гимназии Арконова С.Т., Жунусова Д.Ш., Шокалова О.П., Акишева Г.Ж. и Аринова Е.Т., окончившие языковые курсы центра «Ustaz» в период с 2017 по 2019 годы. Программы курсов по выбору утверждены на педагогическом совете гимназии и рассмотрены на Методическом совете Отдела образования города Караганды. Каждый курс по выбору имеет свою предметную направленность.

Так, учитель биологии Арконова С.Т. разработала несколько авторских курсов: «Human anatomy»- анатомия в терминологии на английском языке для учащихся 8 классов и «Experimental biology» для учащихся 9 классов, «Адам анатомиясы» курсындағы ағылшын терминдері с учетом

потребностей учащихся. Курсы по выбору составлены на 34 часа в год в каждой параллели. На данный момент ею в соавторстве разработано методическое пособие по организации преподавания биологии в терминологии на английском языке. Технологии преподавания, изложенные в пособии, несколько лет внедрялись в учебный процесс в ходе изучения учащимися курсов по выбору и успешно прошли апробацию. В 2020 году данное пособие утверждено на Экспертном совете УМЦ РО Карагандинской области и рекомендовано к использованию учителями в учебном процессе.

Учитель физики Жунусова Д.Ш. так же разработала два курса по выбору с учетом преемственности между двумя параллелями. Для учащихся восьмых классов предложен курс: «Негізгі физикалық құбылыс терминдері ағылшын тілінде». А для девярых классов: «Mastering physics terms in English». Следует отметить, что учителем составлена и утверждена в 2019 году на Экспертном совете УМЦ РО Карагандинской области рабочая тетрадь для использования на занятиях курса по выбору под названием «Activiti» ағылшын тілінде физикалық терминдерге арналған тапсырмалар жинағы», которая помогает закрепить предметную терминологию на английском языке и развивает понятийный аппарат учащихся. Опыт работы Дины Шакаримовны обобщался как в ходе областной конференции по полиязычному образованию, организованной в марте 2019 года на базе ШОД «Мурагер», так и в ходе реализации областного инновационного проекта УМЦ РО Карагандинской области «Бірге оқимыз» в виде воркшопов, в ходе которых происходит обмен опытом с коллегами с целью повышения профессиональной компетенции и обсуждения актуальных форм и методов взаимодействия участников образовательного процесса в дистанционном режиме. Данная форма работы является инновационной и вызывает большой интерес среди коллег.

Для учеников восьмых классов с русским языком обучения учителем физики Шокаловой О.П. разработан элективный курс: «Physical phenomenon», который расширяет знаниевый компонент учащихся с учетом программы государственного общеобразовательного стандарта по предмету.

А для учащихся 9 классов учитель физики Аринова Е.Т. разработала программу «Science» (наука) с учетом STEAM-образования и развития практических исследовательских навыков, закрепляющих исследовательские навыки и погружающих учащихся в среду физики и её проявлений.

С целью повышения уровня предметной и языковой компетенций учащихся восьмых и девярых классов по информатике, учителями гимназии Акишевой Г.Ж. и Ахмедиевой Г.А. разработаны два курса по выбору: «Информационные процессы в терминах на английском языке» и «Ақпараттық процесс терминдері ағылшын тілінде». Для учащихся 9 классов- курс «Infomatrix», который интегрирует с основами программирования.

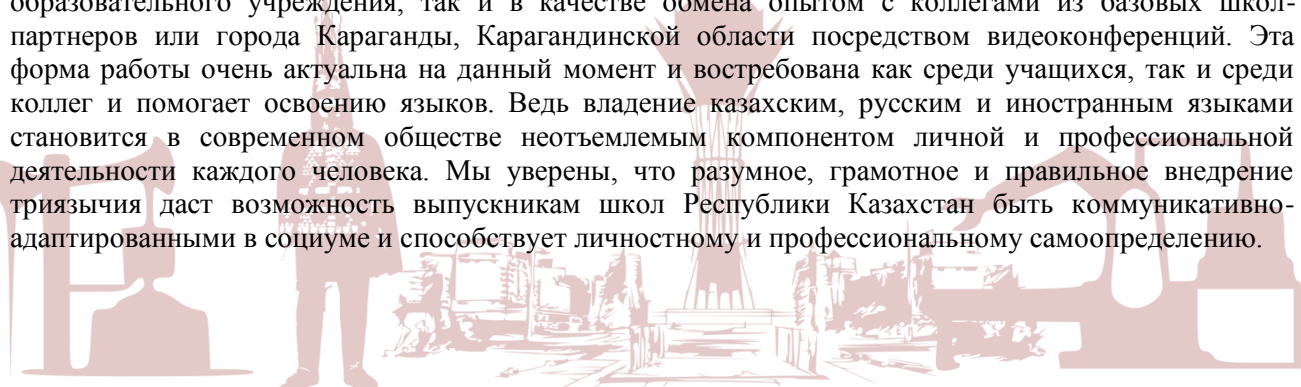
Отметим, что реализация триязычия или полиязычия предполагает наличие как методических, так и кадровых ресурсов. Учителя- предметники, реализующие элективные курсы в учебном процессе, по результатам курсовой подготовки имеют уровень владения английским языком от B1 до B2, что является оптимальным для организации работы с учащимися в рамках программ вариативной части. Третий год учителя- предметники используют в работе билингвальные учебники по информатике, физике и биологии издательства Астана USTAZ. Программы курсов по выбору составлялись с учетом содержательного контента данных учебников и предполагает постепенное погружение в языковую среду. Так в первой четверти в ходе изучения элективных курсов время рабочего языка урока на английском языке составляет 25 %, что равно примерно десяти минутам урока. Во второй четверти- около 50 %- то есть двадцать минут занятия или урока. В третьей четверти с учетом достижений учащихся и уровня языковой компетенции - 75 %, что примерно составляет 30 минут. И в четвертой четверти 90 % занятия учащиеся и учитель говорят на английском языке с учетом предметной направленности. Не смотря на то, что четвертая четверть 2019-2020 учебного года проходила в дистанционном режиме, учителя продолжили преподавание курсов по выбору через образовательные платформы и ZOOM. Это помогло учителям в новом учебном году учесть все организационные моменты дистанционного обучения и в этом учебном году продолжить преподавание данных курсов на платформе «Bilimal.kz». Учащиеся на занятиях работают по билингвальным учебникам. Учителем используются различные методы и приемы организации познавательной деятельности. Конечно, в начале пути по реализации триязычия, у нас было множество вопросов о том, с чего начать. Поэтому учителями рассматривались такие формы и методы работы, которые помогли бы найти оптимальные пути по формированию полиязычной и компетентной личности. На данный момент в гимназии активно применяется подход предметно-языкового интегрированного обучения CLIL. CLIL – это в первую очередь обучение общим знаниям через использование английского языка, а не изучение языка через предметное содержание. Известно, что навыки говорения развиваются не только на языковых дисциплинах, но и через другие

предметные области, где происходят речевые контакты. Поэтому, изучение предметов на английском языке через применение технологии CLIL сразу становится более осмысленным и мотивированным. В ходе преподавания рассматриваемых в публикации курсов по выбору происходит изучение учебного предмета через английский язык. Такой подход требует определенную языковую подготовку со стороны учащихся на уровне базового пользователя A1/ A2, то есть учащиеся должны уметь понимать на слух речь учителя и одноклассников; представлять себя и других окружающим; задавать вопросы и отвечать на них; понимать короткие простые тексты, находить в них информацию, оперировать терминами. Поэтому перед школой стоит конкретная задача развития речевых навыков учащихся, формирования словарного запаса, умение работать в диалоге [1, стр.12]. В ходе занятия развиваются четыре речевых навыка- чтение, письмо, аудирование, говорение. Учителями на занятиях используются электронные словари, терминологические языковые программы (вокабуляры), помогающие изучать и закреплять предметную терминологию. Структура занятий имеет определенный алгоритм- приветствие, «Activiti» (постановка проблемы), изложение нового материала, закрепление терминологии через выполнение практических заданий, работа в парах, малых группах, закрепление предметной терминологии- проговаривание индивидуальное и совместное. Так, как учащиеся имеют разную степень языковой подготовки, то учитель учитывает этот фактор при организации работы на занятиях и составлении разноуровневых заданий. Вся эта деятельность помогает учащимся погружаться в языковую среду и осваивать предметную терминологию на английском.

С целью оптимизации преподавания предметов естественно - математического цикла в терминологии на английском языке можно отметить некоторые особенности организации урока (занятия) с применением технологии CLIL:

1. Активация предварительных знаний в начале урока (занятия) [2, стр.18].
2. Использование на различных этапах урока (занятия) активизирующих методов и приемов (Activity).
3. Частое применение групповой и парной форм работы.
4. Наличие поясняющих и уточняющих вопросов от учителя в ходе инструктирования учащихся перед выполнением заданий.
5. Продуманная работа с input (с информацией).
6. Регулярная работа со словарем (вокабуляром), ведение глоссария предметных терминов на двух или трех языках.
7. Наличие обратной связи от учащихся с целью рефлексии по итогам каждого урока (занятия).
8. Регулярный мониторинг усвоения предметной терминологии учащимися.

Реализация подхода CLIL рекомендуется на основной и старшей ступенях обучения, когда учащиеся уже имеют определенный речевой запас и учитель может оптимально организовывать образовательный процесс. Следует отметить, что с целью взаимообмена между учителями - предметниками собственными наработками и оттачивания профессионального мастерства, в гимназии регулярно осуществлялось взаимопосещение учителями занятий друг друга в качестве «критического друга», активно работает сетевое профессиональное сообщество учителей, осуществляется менторское сопровождение. Одним из предложений учителей гимназии было организация взаимопосещения в 2019 году уроков между учителями-предметниками школ - партнеров с целью диссеминации опыта, дальнейшего развития профессиональных навыков и как результат- более оптимальной организации учебного процесса и оттачивания собственных языковых и предметных навыков. Даже в режиме дистанционного обучения учителя активно взаимодействуют друг с другом, обмениваются опытом, собственными наработками. Особо наглядно проявилась эта работа при проведении предметных воркшопов, которые можно организовывать как внутри образовательного учреждения, так и в качестве обмена опытом с коллегами из базовых школ- партнеров или города Караганды, Карагандинской области посредством видеоконференций. Эта форма работы очень актуальна на данный момент и востребована как среди учащихся, так и среди коллег и помогает освоению языков. Ведь владение казахским, русским и иностранным языками становится в современном обществе неотъемлемым компонентом личной и профессиональной деятельности каждого человека. Мы уверены, что разумное, грамотное и правильное внедрение триязычия даст возможность выпускникам школ Республики Казахстан быть коммуникативно-адаптированными в социуме и способствует личностному и профессиональному самоопределению.

Литература:

1. Кондубаева М.Р. «Научно-исторические основы формирования культуры речи двуязычного учителя-словесника». Алматы, 1995. – 339 с.

2. «Особенности использования CLIL технологии в Казахстане» // Педагогический научный форум: электронный сборник статей по материалам LII международной научно-практической конференции № 12(51). 2018 год. URL: [https://nauchforum.ru/archiv_humanities/12\(51\)](https://nauchforum.ru/archiv_humanities/12(51)). Стр 18.

ҚАШЫҚТАН ОҚЫТУ ЖАҒДАЙЫНДА МАТЕМАТИКА ПӘНІНЕН ҚОСЫМША БАҒДАРЛАМАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ТИІМДІЛІГІ

Ахметова Д.Д.

*«М.Русаков атындағы жалпы білім беретін
№ 2 санаторлық мектеп-интернаты» КММ*

Балқаш қ.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңына сәйкес «Әр баланың жеке қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуы, жеке адамның дарындылығын, талантын, қабілетін дамыту» сияқты өзекті мәселелер енгізіліп отырғаны анық. Өйткені ғылым мен техниканы, өндірісті әлемдік деңгейде дамыту үшін елімізге шығармашылықпен жұмыс жасайтын, компьютерлік, ақпараттық және функционалды сауатты, білімді, IT құзыреттіліктері жоғары білікті мамандар қажет.

Озық экономика білім беру мақсаттарын «білетін адамнан шығармашылықпен ойлайтын, әрекет ететін, өзін-өзі дамытатын адамға» ауыстыруды талап етеді. Осыған байланысты ХХ ғасырдың 80-ші жылдарында әлемнің жетекші елдері теориялық білім беруден, практикалық-бағдарланған білім беруге бет бұрды. Сондықтан, Қазақстан Республикасы білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған бағдарламаның негізгі мақсаты қазақстандық білім мен ғылымның жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттыру, жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде тұлғаны тәрбиелеу және оқыту болып табылады.

Осы мақсаттарды іске асыру барысында мен, математика пәнінің мұғалімі ретінде қашықтан оқыту жағдайында өз сабағымды тиімді өткізу үшін мобильді қосымшаларды жүйелі қолданудамын.

Математика сабағында ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы оқушылардың ақпараттық құзіреттілігін қалыптастыру, қазіргі заман талабына сай ақпараттық технологияларды, электрондық оқулықтарды және интернет ресурстарды пайдалану оқушының білім беру үрдісінде шығармашылық қабілетін дамытуға мүмкіндік береді. Оқушылардың ақпараттық құзырлығы мен ақпараттық мәдениетін қалыптастыру қазіргі таңда үздіксіз педагогикалық білім беру жүйесіндегі ең көкейтесті мәселелердің біріне айналып отыр.

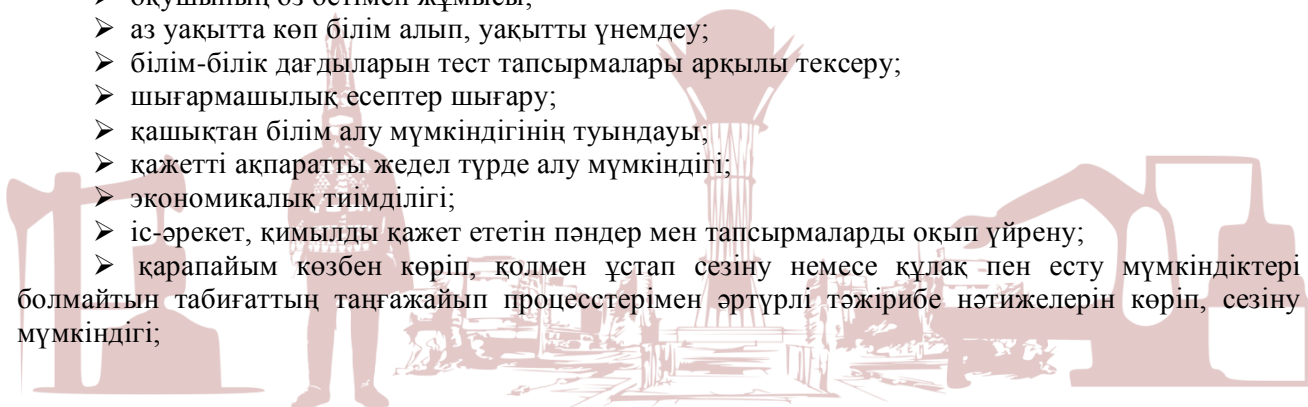
Математика сабағында жаңа технологияны пайдалана отырып, білімді, білікті, шығармашылықпен жұмыс істей алатын, өзін-өзі іс жүзінде көрсете білетін шығармашыл тұлғаны дамытуда www.learningApps.org, www.quiziz.com сайттары, «Точный транспортир», «Математические задачи Кенгуру», «Euclidean» мобильді қосымшалары таптырмас құрал.

Жаңартылған білім бағдарламасы бойынша ойлаудың әдіс-тәсілдері оқушыларды тынымсыз ізденімпаздыққа баулиды. Баланың еркін де терең ойлауына, үздіксіз жұмыс жасауына жол ашады.

Мен өз сабағымды негізгі қойған міндетім есептерді шешудегі шапшаңдық пен логикалық ойлауын дамыта отырып, оқушыны сөйлету.

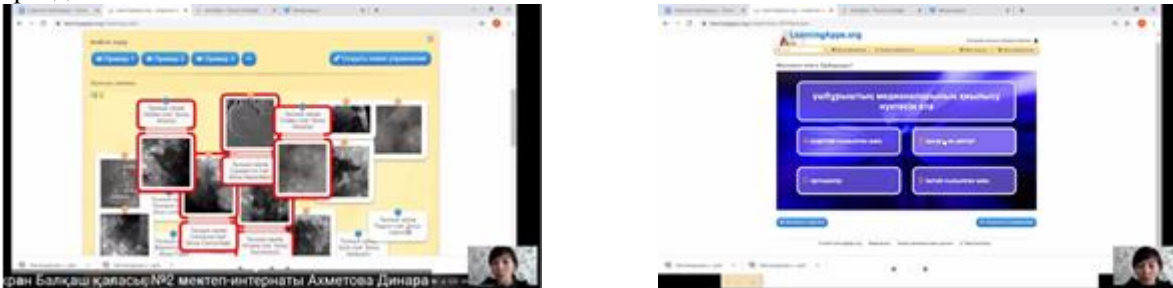
Сабақта мобильді қосымшаларды пайдаланудың тиімділігі:

- оқушының өз бетімен жұмысы;
- аз уақытта көп білім алып, уақытты үнемдеу;
- білім-білік дағдыларын тест тапсырмалары арқылы тексеру;
- шығармашылық есептер шығару;
- қашықтан білім алу мүмкіндігінің туындауы;
- қажетті ақпаратты жедел түрде алу мүмкіндігі;
- экономикалық тиімділігі;
- іс-әрекет, қимылды қажет ететін пәндер мен тапсырмаларды оқып үйрену;
- қарапайым көзбен көріп, қолмен ұстап сезіну немесе құлақ пен есту мүмкіндіктері болмайтын табиғаттың таңғажайып процесстерімен әртүрлі тәжірибе нәтижелерін көріп, сезіну мүмкіндігі;

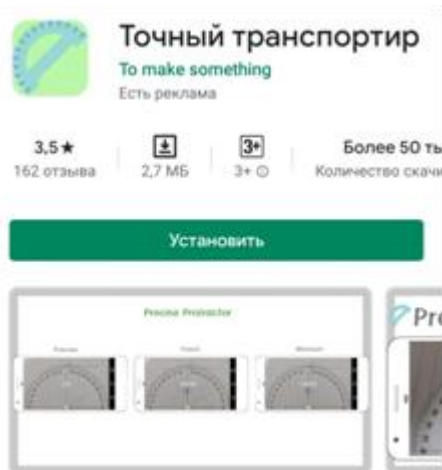

➤ оқушының ой-өрісін дүниетанымын кеңейтуге де ықпалы зор.
Мобильді қосымшаларды қолданудың артықшылықтары мынадай:

1. Олар оқытудағы тақырып шеңберіндегі немесе белгілі бір уақыт аралығында айтылуға тиіс мәліметтер көлемін ұлғайтады.
2. Білімге бір – бірінен үлкен ара қашықтықта орналасқан әртүрлі оқу орнында отырып қол жеткізуге болады. Жоғары сынып оқушыларын емтихандар мен ҰБТ даярлауға арналған жаттықтыру бағдарламаларын пайдалану.
3. Оқыту жүйесінің көп деңгейлі жетілдіруі олардың таралымдалуы мен оқу сапасын арттырады.
4. Оқушы өз бетінше немесе өзге оқушылармен топтасып бірге жұмыс істеуге мүмкіндік алады.
5. Оқушының танымдық іс-әрекеттері күшейіп, өзіндік жұмыстарды тез орындау мүмкіндіктері артады.

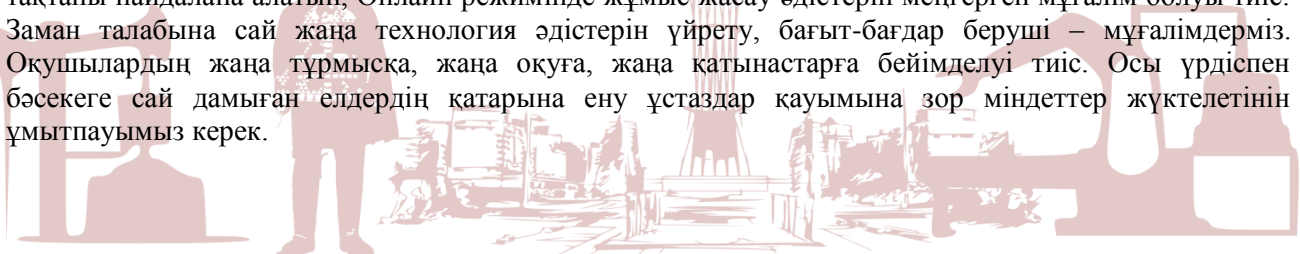

Сурет-1. www.learningApps.org сайтындағы жұмыстар

Сурет-2. Мобильді қосымшалар

Ұстаз үшін нәтижеге жету - шәкіртінің білімді болуы ғана емес, білімді өздігінен алуы және алған білімдерін қажетіне қолдану болып табылады. Бүгінгі бала – ертеңгі жаңа әлем. Бүгінгі күні ақпараттар ағымы өте көп. Ақпараттық ортада жұмыс жасау үшін кез келген педагог өз ойын жүйелі түрде жеткізе алатындай, коммуникативті және ақпараттық мәдениеті дамыған, интерактивтік тақтаны пайдалана алатын, Онлайн режимінде жұмыс жасау әдістерін меңгерген мұғалім болуы тиіс. Заман талабына сай жаңа технология әдістерін үйрету, бағыт-бағдар беруші – мұғалімдерміз. Оқушылардың жаңа тұрмысқа, жаңа оқуға, жаңа қатынастарға бейімделуі тиіс. Осы үрдіспен бәсекеге сай дамыған елдердің қатарына ену ұстаздар қауымына зор міндеттер жүктелетінін ұмытпауымыз керек.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы
2. Қазақстан Республикасы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы
3. «Математика және физика» журналы №4, 2007 жыл
4. «Физика» журналы №6, 2006 жыл
5. Мұхамбетжанова С.Т., Мелдебекова М.Т. Педагогтардың ақпараттық – коммуникациялық технологияларды қолдану бойынша құзырлылықтарын қалыптастыру әдістемесі. Алматы: ЖШС «ДайырБаспа», 2010 ж.

4К МОДЕЛІНІҢ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМЫНДА ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

*Базкенова А.С.
«Толағай» бөбекжайы КМҚК
Қарағанды қаласы*

Адам болам десеніз,
Талап, еңбек, терең ой,
Қанағат, рақым ойлап қой
Бес асыл іс көнсеңіз.

Абай

Еліміздегі жаңартылған білім мазмұнына көшу мәселесі мектепке дейінгі ұйымдарға да жетті. Бағдарламаның негізгі мақсаты – мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту мазмұнын жаңарту шеңберінде мектеп жасына дейінгі балаларды оқыту және тәрбиелеу үдерісін тиімді ұйымдастыруға қабілетті мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің кәсіби шеберлігін жетілдіру.

Заманауи еңбек нарығында өзекті болып табылатын дағдылар тізімін анықтауға бағытталған ғылыми ізденістер мен зерттеулер халықаралық деңгейде де жүргізілуде. Мысалы, ХХІ ғасыр дағдылары бойынша әріптестік (Partnership for 21st Century Skills) сыни ойлау, креативтілік, қарым-қатынаста және ұжымдаса жұмыс істеуді ХХІ ғасырдағы білім беру шеңберінің маңызды бөлігі ретінде қарастырады.

Давостағы Дүниежүзілік экономикалық форумда ұсынылған «New Vision for Education» баяндамасында қазіргі кезде адам үшін маңызды үш сала анықталды: функционалдық сауаттылық, ХХІ ғасыр құзыреттіліктері (сыни ойлау, креативтілік, коммуникация, ынтымақтастық) және жеке тұлғалық қасиеттер (білімқұмарлық, бастамашылдық, табандылық, көшбасшылық, әлеуметтік және мәдени хабардарлық).

Бағдарламаның негізгі идеялары балалардың бойында ерте жастан дамыту қажет негізгі дағдылармен тығыз байланысты:

- сыни ойлау;
- проблемаларды шығармашылықпен шеше білу;
- сындарлы диалог немесе қарым-қатынас;
- командада жұмыс істеу.

Бұл идеялар балалардың қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін, олардың психофизиологиялық және жас ерекшеліктерін ескерумен тығыз байланысты және баланың зияткерлік, әлеуметтік және тұлғалық дамуына оң ықпал етуге бағдарланған. Яғни, жаңартылған білім беру мазмұнының негізгі түйінді идеяларының бірі-баланың ерте жастан әлеуметтенуге дағдыландыру болып табылады. Осыған орай, жоғарыдағы Абай атамыздың айтылған асыл сөздерінен ғибрат алғанымыз жөн. Қазіргі жаһандану заманындағы түрлі инновациялық технологиялар дамыған уақытта болашақ ұрпағымызды бәсекеге қабілетті етіп тәрбиелеу-басты мақсатымыз.

Сондықтан, М.Монтессоридің еркін тәрбиелеу, Ж.Пиженің табиғи даму теорияларын, Л.С.Выготскийдің педагогикалық және балалар психологиясының ғылыми идеялары, Р.Штайнердің антропософиялық теориясы және Ф. Фребель, А. Байтұрсынов, Н.Құлжанова, Л. Малагуцци сияқты ғалымдардың зерттеулері қазіргі заманғы педагогикада да, мектепке дейінгі білім берудің жаңартылған мазмұнында да көрініс тапқаны рас. Демек, қазіргі жаңартылған білім беру мазмұнына жоғарыда айтылған ғалымдардың еңбектерін әдістемелік көмек ретінде қолдануымыз керек.

Ұлт көшбасшысы – Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Назарбаев «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» атты 2018 жылғы Қазақстан халқына Жолдауында білім беруде 4К моделіне: креативтілікті, сыни ойлауды дамытуға, коммуникативтілік пен командада жұмыс істеуге басымдық беріле бастағанына назар аударды. Алдымен, 4К моделіндегі айқындалған дағдыларға жауап тауып көрейік.

Креативтілік - тұлғаның дәстүрлі немесе көпшілік қабылдаған идеялардан айрықша, жаңа бірегей идеяларды қабылдауға және ұсынуға дайындығымен ерекшеленетін және дарындылық құрамында қарастырылатын шығармашылық қабілеті, сондай-ақ проблемаларды басқалардан өзгеше қарастырып, оларды ерекше тәсілдермен шешу қабілеті.

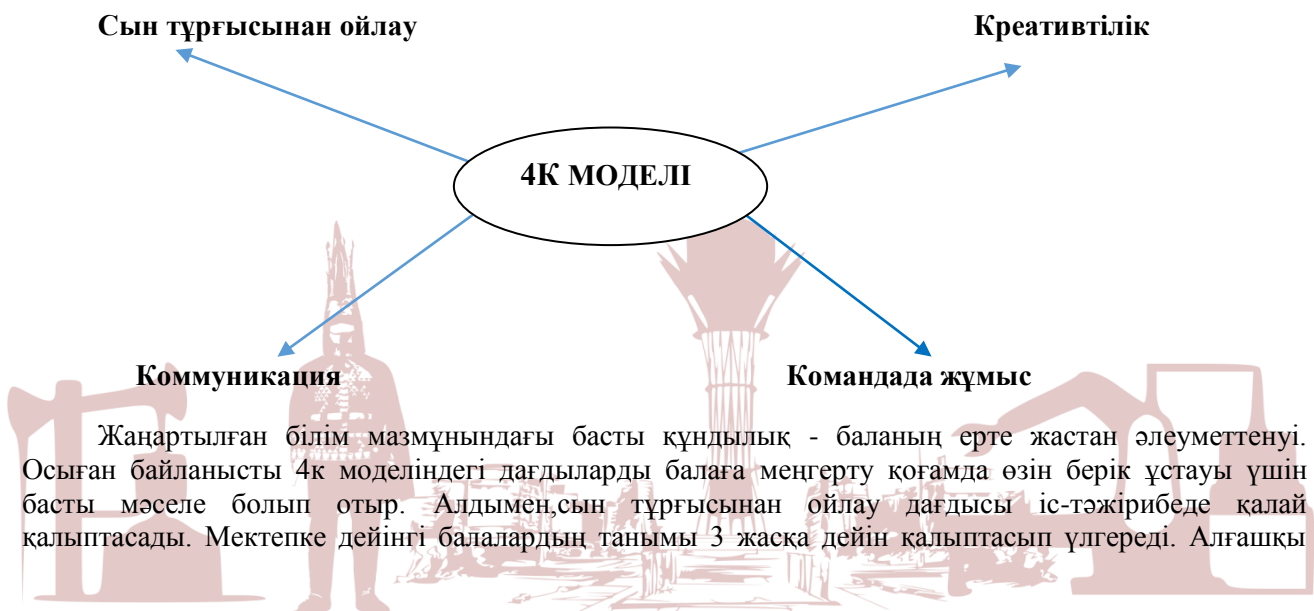
Сын тұрғысынан ойлау - қадағалау, тәжірибе, ойлану нәтижесінде алынған ақпараттың мағынасын тануда, оны бағалауда және талдауда аналитикалық тәсілдің қолданылуын көздейтін ойлау түрі. Нақты қоғамда сыни ойлау бағытындағы қадам қоғамның өркениетті дамуына бастау үшін қажет деген болжам бар. Сын тұрғысынан ойлауға «ойлау туралы ойлау» ретінде анықтама беруге болады. Психолог Диана

Ф. Халперн сын тұрғысынан ойлауды күтілетін нәтижеге қол жеткізу мүмкіндігін арттыратын танымдық тәсілдер мен стратегиялар ретінде қарастырады.

Командалық жұмыс коммуникациямен тығыз байланысты. Бұл жалпы мақсатпен оған жету жолдарын анықтауға, рөлдерді таратуға және нәтижені бағалауға мүмкіндік береді.

Мектепке дейінгі білім беру ұйымындағы 4К моделін жүзеге асыруда қандай тиімді жақтарды байқаймыз? Баланың өз ортасында әлеуметтенуі мәселесі басты рөл атқарады. Яғни, өз ортасында орнын таба алмай жүрген балаға бейімделуге педагог көмек беруі керек. Сондықтан, болашақта өз ортасында орнын тауып үйренген тұлға, үлкен өмірде тез адамдармен тіл табысуды үйренеді, өз ойын еркін жеткізеді, соған дағдыланады. Баланы сын тұрғысынан ойлауда тәрбиелеу мен оқытуда дағдыландыруда оның нені қалайтынын, баланың үнін педагог түсінуі керек. Берілген тапсырмада бала қателесе, оған жөндеуге мүмкіндік беру керек. Қателіктен олар сабақ алатындай жағдай жасау керек. Заттық-дамытушы ортаны дұрыс жабдықтап, бала танымының қалыптасуына мүмкіндік жасау. Бұл ретте ата-аналармен тығыз байланыста болу қажет. Сыни тұрғыда ойланған баланың бір сұраққа әр түрлі жауап беру мүмкін. Ол-баланың даму ерекшелігінің көрінісі. Сын тұрғысынан ойланған баланың шығармашылығы да айқын көрінеді. Креативтілігі жоғары болады. Сондықтан ұйымдастырылған оқу қызметінде баланың креативтілігі дамуы үшін ықпалдастық қағидатын ұстанған жөн. Ұйымдастырылған оқу қызметін түрлі пәнаралық байланыс жасап, түрлендіру керек. Коммуникациялық қабілет өз ортасында еркін сөйлеуден басталады. Педагог тілдік-коммуникативтік дағдыларының дамуында халық педагогикасының элементтерін алғаны жөн. Яғни, баланы жұмбақтарды шешуге баулу, мақал-мәтелдер мен жаңылтпаштарды жаттауға дағдыландыру керек. Сондай-ақ, ертегілерді сомдауға үйрету. Өз тілінде анық сөйлеуге әрекет жасау керек. Командада жұмыс жасауда бала қасындағы балалармен бірге өз ойын айта алады. Достық қарым-қатынас қалыптастырады. Бір-бірінің сөзін анық түсінуге тырысады, ұйымшылдыққа үйренеді.

Алдымен, 4К моделіндегі айқындалған дағдыларды іс-тәжірибеде қандай көрініс табатынын анықтайық.

сенсор-моторикалы дағдылары дамиды. Жапон ғалымы М.Ибуканың «3 жастан кейін кеш» кітабында айқын жазылған. Яғни, 3 жастан бастап, баланың былдырлаған сөйлеу тілінен, оның психологиясы қалай қалыпт асып жатқанын көреді екен. 3 жастан бастап, 7 жасқа дейін бала қоршаған ортада болып жатқан көзқарастарға сыни көзбен қарайды. Мысалы, аспан неге көгілдір? Күн неге батады? Қыста неге қар жауады? деген сұрақтарға жауап іздеп, өз ойларын бөліседі. Демек, бала үнін тыңдау керек екенін анықтауға болады. Ұйымдастырылған оқу қызметінде балаға проблемалық сұрақ қоя отыра, оның осы сұраққа дұрыс жауап беруін күте тұра, өзінің қиялындағы жауабын да күткен дұрыс. Себебі, мүмкін ол баланың жауабы, болашақта жаналық болып қалуы да мүмкін. Баланың жауабын дұрыс емес деп айтуға болмайды. Бала қателесуі де мүмкін, бірақ оған ойлана тұр деп мүмкіндік берген жөн. Енді креативтілік баланың бойында қалай дамиды? Балаға тапсырма берген кезде белгілі ережеге сай жаса деп нұсқау дұрыс емес. Оған еркіндік беру керек. Тек педагог сырттан бақылау жасап, оның ойын шыңдай түседі. Ал, коммуникациялық күзіреттілік өзін ортада нық ұстаған балада өздігінен дамыған болады. Ол балалармен көп жеке жұмыстар жасаған дұрыс. Ертегі, жаңылтпаш, мақал-мәтелдер жаттатып, сөздік қорларын молайту қажет. Келесі командада жұмыс жасау әрекетін жоғарыда көрсетілген дағдылармен бірге байланыстырып жасап, ұжымшылдыққа үйретеді.

Жаңартылған білім мазмұнына қысқаша SWOT талдау жасасак:

Жақсы жақтары

- 4К моделі көрініс тапты;
- бала үні естілді;
- ата-анамен кері байланыс;
- педагогикалық шеберлігі шыңдалады, тәжірибеде қолдану;
- шетелдік тәжірибені қолдануды үйрену.

Әлсіз жақтары

- ойынның түрін ажырату;
- ерекшелігін айқындау;
- топпен жұмыс жасау;
- бақылау мен бағалауды дұрыс жүргізу.

Мүмкіндіктер

- баланың қабілеті ашылады;
- ата-ана ынтымақтастығы артады;
- «Тұтас бала» бейнесі қалыптасады.

Қауіп

- ойынды жүйелі түрде өткізбеу;
- жас ерекшелігін ескермеу;
- нақты мақсатты қоймау.

Демек, мектепке дейінгі білім беру ұйымында жаңартылған оқу бағдарламасының түйінді идеяларының бірі - 4К моделін қолдану арқылы бәсекеге қабілетті ұрпақ тәрбиелей алатындығы айқын көрініп тұр.

Әдебиеттер:

1. 2017-2018 оқу жылында Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі ұйымдарында білім беру үдерісін ұйымдастыру туралы. Әдістемелік-нұсқаулық хат– Астана: 2017. – 18 б.
2. Назарбаев Зияткерлік мектептерінің тәжірибесі негізінде орта білім беру мазмұнын жаңарту. Әдістемелік құрал. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім беру академиясы, 2014. – 43 б.
3. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың Типтік оқу бағдарламасына әдістемелік нұсқаулық. – Астана, 2016 ж. – 185 б.
4. Мектепке дейінгі тәрбие мен білім берудің типтік оқу бағдарламасы. ҚР БҒМ 2016 жылдың 12 тамызы. №499

СТУДЕНТТЕРДІҢ АҚПАРАТТЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА АРНАЛҒАН ТӘЖІРИБЕЛІК-ЭКСПЕРИМЕНТ ЖҰМЫСЫНЫҢ НӘТИЖЕЛЕРІ

Балкаева К.А.

*педагогика ғылымдарының магистрі,
гуманитарлық заң және техникалық жоғары колледжі,
Қызылорда қаласы*

Оқу орнында оқытудың кредиттік жүйесіне көшуде студенттердің ақпараттық мәдениетін қалыптастыруды зерттеуге арналған тәжірибелік-эксперименттің нәтижесінде студенттер қоғамдағы ақпараттың рөлі мен мәнін, ақпараттық ресурстардың негізгі қасиеттерін меңгерді, ДК құрылғылары мен қызметін, ОЖАТ-ын басқарудың дұрыс амалдарын пайдалануды үйренді, ақпараттық мәдениетті қалыптастыруға бағытталған тапсырмаларды орындауға қол жеткізді. Студенттердің ДК жұмыс жасай білу икемділігі, ДК ақпараттық үдерістерді орындай білу икемділігі, өз білім қорын кәсіби құнды ақпараттармен толықтыра білу икемділігі т.б. қалыптасты.

Сол сияқты, тәжірибелік-эксперименттің жұмысымыздың қорытынды кезеңінде студенттердің кәсіби мазмұндық ақпаратқа қызығушылығы қалыптасқандығын, кәсіптік қызметтің ақпараттандырылуына үлес қосатын оқытудың инновациялық технологиялары мен интерактивтік әдістерін меңгергендігін көрсетті. Студенттер педагогикалық сараман кезінде өздерінің оқу іс-әрекеттерін электрондық оқу құралдарын қолдану икемділіктері арқылы оқыту технологиялары мен әдістемесін ақпараттық технологияның көмегімен басқарып, ұйымдастыра алатындықтарын көрсетті.

Студенттердің ақпараттық мәдениетін кредиттік оқытудың жүйесіне сәйкес ОЖАТ пайдалану арқылы қалыптастыру білімнің сапасына әсер етті. Оқыту жүйесінде электрондық оқулықтан басқа түрлі оқыту құралдары пайдаланылып, олар тікелей оқытуға арналған, студенттерге өзіндік оқуға пайдалы: электронды энциклопедиялар, ақпараттық оқыту бағдарламалары, электронды практикумдар, презентациялар, есептер жинағы, ақпараттық жаттықтырғыш ойындар және т.б. енгізілді. Осындай материалдар электронды оқулықтарда қосымша құрылымдық элемент ретінде қолданылды.

Студенттің ақпараттық мәдениеті:

күнделікті өмірде (өмірде кездесетін жағдаяттарда шешім қабылдау икемділігінен, ақпараттық сауаттылық пен мәдениеттілігінен),

білім беру үдерісінде (білім беруді ақпараттандырумен байланысты типтік және модельдік жағдаяттардағы іс-әрекет нәтижесі ретінде),

кәсіби-бағдарлы іс-әрекетте (өндірістік немесе кәсіптік сараман кезінде, ғылыми-ізденіс жұмыстарымен шұғылдануда, оқу мен жұмыс жасауды үйлестіру, т.б. барысында) байқалды.

Зерттеу барысында студенттің ақпараттық мәдениетін қалыптастыру үшін кредиттік оқыту жүйесінде техникалық база, яғни компьютермен жабдықталған сыныптар; университет ішілік желі; Интернет желісі қосылған сыныптар; т. б. жабдықталды.

бағдарламалық жабдықтар: бақылау және тесттік бағдарламалар; жаттықтырғыш бағдарламалар; ақпараттық-анықтамалық жүйе - мәліметтер қоры; электрондық оқулықтар; мультимедиялық бағдарламалармен қамтамасыз етілді.

Оқу- әдістемелік: бағдарламалық және ақпараттық жабдықтармен жұмыс жасау әдістемесі, жаңа бағдарламалық технологияны пайдалануға әдістемелік тұрғыдан даярлау жүзеге асырылды.

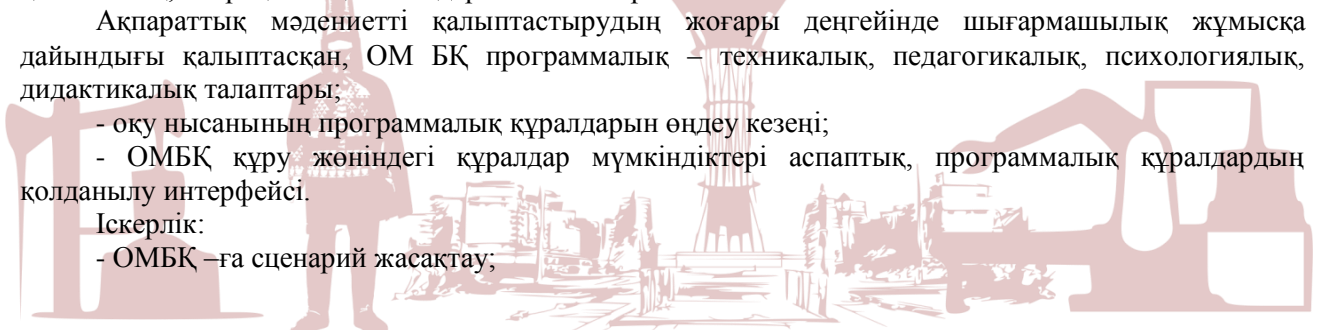
Оқу орнында оқытудың кредиттік жүйесінде студенттердің ақпараттық мәдениетін қалыптастыру деңгейлерінің көрсеткіштері практикалық тұрғыдан анықталып нақтыланды. Студенттердің ақпараттық мәдениетін қалыптастыру оқытудың кредиттік жүйесіне сәйкес деңгейлері берілді. Ақпараттық мәдениетті қалыптастырудың көрсеткіштерін ақпараттық, мотивациялық-катынастық, операциялық өлшемдерге сәйкес көрсеттік.

Ақпараттық мәдениетті қалыптастырудың жоғары деңгейінде шығармашылық жұмысқа дайындығы қалыптасқан, ОМ БҚ программалық – техникалық, педагогикалық, психологиялық, дидактикалық талаптары;

- оқу нысанының программалық құралдарын өңдеу кезеңі;
- ОМБҚ құру жөніндегі құралдар мүмкіндіктері аспаптық, программалық құралдардың қолданылу интерфейсі.

Іскерлік:

- ОМБҚ –ға сценарий жасақтау;

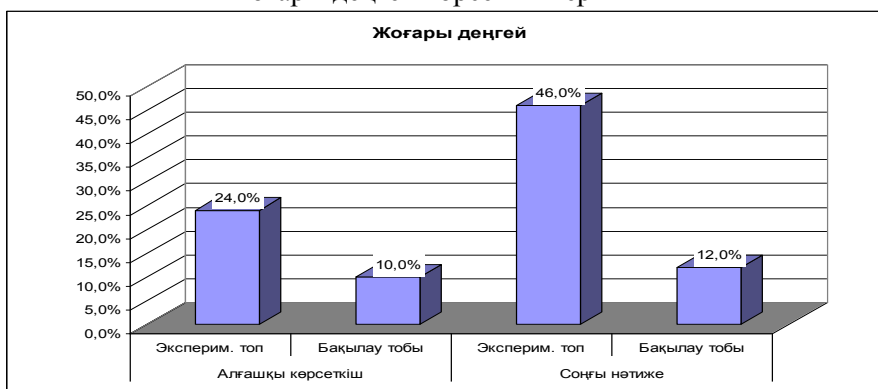

- мәтіндер жасау үшін қолданбалы программамен жұмыс жасау;
- ОМБҚ педагогикалық мақсатты сараптау;
- тәжірибені ақпараттық техниканы пайдалана отырып сараптау т.б. жоғары деңгейде қалыптасты.

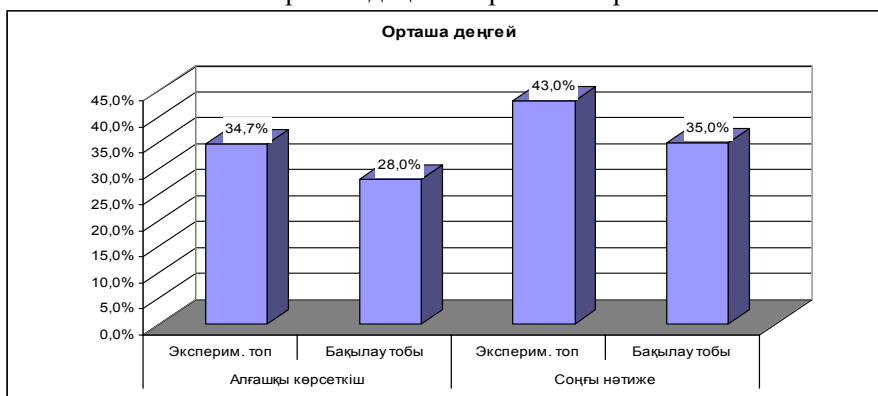
Кесте 1 – Студенттердің ақпараттық мәдениетінің қалыптасу деңгейлерінің эксперимент басы мен соңындағы көрсеткіштері

Деңгей	Алғашқы көрсеткіш		Соңғы нәтиже	
	Эксперим. топ	Бақылау тобы	Эксперим. топ	Бақылау тобы
жоғары	24,0%	10,0%	46,0%	12,0%
орташа	34,7%	28,0%	43,0%	35,0%
төмен	41,3%	62,0%	11,0%	53,0%

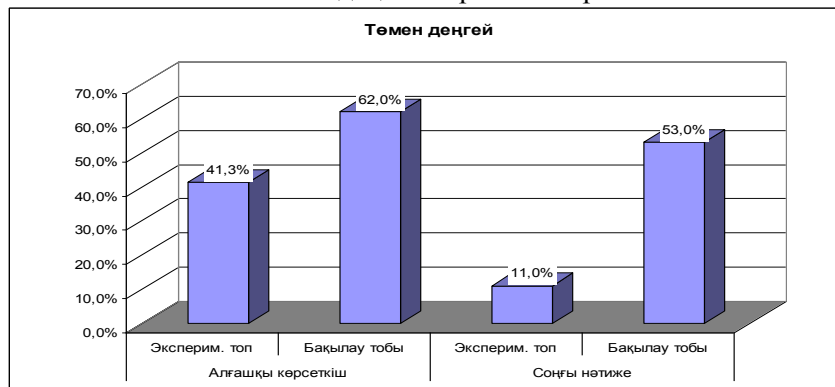
Жоғары деңгей көрсеткіштері

Орташа деңгей көрсеткіштері

Төмен деңгей көрсеткіштері

Сурет 1 – Студенттердің ақпараттық мәдениеті қалыптасуының көрсеткіштері

Тәжірибелік-эксперименттің нәтижесі жоғарыдағы кестеде және диаграммада көрініс тапқандай эксперименттік топтарда қалыптасу деңгейі төмен студенттердің саны 41,3%- дан 11%-ға кемісе, орташа деңгейдегі студенттер 34,7%- дан 43%-ға өссе, жоғары деңгейге көтерілген студенттердің саны 24 %-дан 46% -ға артқанын көрсетті.

Оқытудың кредиттік жүйесі жағдайында студенттердің ақпараттық мәдениетін қалыптастырудың тиімді әдіс-тәсілдерін теориялық зерттеу барысында алдын-ала белгіленген болжамға сәйкес күтілетін нәтижелерінің орындалуы тәжірибелік-эксперимент кезінде тексерілді. Эксперименттік жұмыстың басында студенттердің ақпараттық мәдениетін қалыптастырудың анықталған жоғары деңгей көрсеткішінің 46%-ға, орташа деңгейдегі студенттер саны 34,7 %-дан 43 %-ға көтеріліп, керісінше, төмен деңгейдің 41,3 %-дан 11%-ға азайды.

Студенттердің кәсіби мазмұндық ақпаратқа қызығушылығы қалыптасып, кәсіптік қызметтің ақпараттандырылуына үлес қосатын оқытудың инновациялық технологиялары мен интерактивтік әдістерін тиімді меңгеруге қол жеткізді. Студенттер өз бетімен жұмыс кезінде электрондық оқу құралдарын қолдану икемділіктері қалыптасты, сонымен қатар болашақ маман ретінде оқыту технологиялары мен әдістемесін ақпараттық технологияның көмегімен басқарап, ұйымдастыра алатындықтарын көрсетті.

Оқытудың жаңа ақпаратты технологиялары аса қажетті технологиялық мәселелердің шешімін табуға, СӨЖ, оқу үдерісін тиімді басқаруға негізделгендіктен, ол жаңа ақпараттық технологияның білім саласына енуі педагогтерге оқытудың мазмұны, әдістері мен ұйымдастыру түрлерін сапалы түрде өзгертуге мүмкіндік берді.

Тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың нәтижесін зерттеудің мақсатымен салыстыру қорғауға ұсынылған қағидалар мен болжамның дұрыстығын дәлелдеді. Осыған сәйкес мынадай қорытындылар шығарылды:

- ақпараттық мәдениеті қалыптасқан студент: ақпараттық үдерістердің заңдылықтарын түсіну; белгілі бір мәселенің шешіміне қажетті ақпаратты іздеу және таңдай білуді ұйымдастыруы; ақпараттың толықтығын, жеткіліктігін, бағалау, әртүрлі түрде ұсына білу, өңдеу, және т.с.с. дағдылары болуы; компьютерлік сауаттылықтың негізі туралы білімі; адам өміріндегі өзекті мәселелердің шешімін табуда компьютерді, ақпараттық технологияларды, сол мәселені шешу құралдарының жиынтығы екенін түсіну және оның мүмкіндіктері мен кемшіліктерін анықтай білу; алынған ақпаратты іс-тәжірибесінде, кәсіби қызметінде, қандай да бір мәселелерді шешуде қолдана білу, т.с.с. іскерліктер мен біліктіліктерге ие болады;

Әдебиеттер:

1 Қараев Ж.А. Активизация познавательной деятельности учащихся в условиях применения компьютерной технологий обучения: дисс...д.п.н. – Алматы, 1994.-312 с.

2 Бидайбеков Е.Ы. Білімді ақпараттандыру жоғары оқу орындарында мамандар дайындау бағыты ретінде // «Үздіксіз кәсіби білім беру жүйесінде ақпараттық және инновациялық технологияларды пайдалану» халықаралық ғ.-тәжірибелік конф.– Қызылорда: Эверо, 2007.- Б.12-18.

3 Джусубалиева Д.М. Теоретические основы формирования информационной культуры студентов в условиях дистанционного обучения. – Алматы, 1997. -77 с.

МАТЕМАТИКА ПӘНІН САРАЛАП ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

*Балтабаева А.М., Уатаева Г.С.
М.Жұмабаев атындағы №39 гимназия
Қарағанды қаласы*

Қазіргі заман талабына сай білім саласында жаңа технологияларды қолданудың маңызы зор. Елімізде білім беру барысында оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауын, яғни функционалдық сауаттылығын арттыру көзделген. Сонымен қатар, өзін-өзі дамытуға және өз бетінше дұрыс, адамгершілік тұлғасынан жауапты шешімдер қабылдауға қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру деп нақты көрсетілген [1].

Білім берудегі негізгі мақсат тек білімді, кәсіби мамандандырылған тұлға дайындау ғана емес, рухани дүниесі бай және адамгершілігі зор, қоғамдық өмірдің барлық аясында ұлттық құндылықтарды бағалауға және дамытуға қабілетті тұлғаны қалыптастыру болып табылады. Жеке

тұлғаны қалыптастыру білім беру мен тәрбие процесінде жүзеге асырылатындықтан, білім мазмұнын таңдауда әр баланың жеке тұлғалық ерекшеліктерін ескеру тереңірек және нақтырақ қарастырылуы қажет. Алайда әрбір оқушы табиғи зейіні мен шапшаңдығына байланысты бір-бірінен қатты ерекшеленеді, сондықтан дәстүрлі жүйеде мектеп бағдарламасын бірдей деңгейде меңгере алмауы мүмкін. Тіпті бір сыныпта оқитын оқушылардың мәліметтерді қабылдау, оларды игеру көрсеткіші әртүрлі деңгейде болуы мүмкін. Әдетте мұғалім орташа деңгейдегі оқушыға бағытталған оқу тәсілдерін қолданады. Бұл жағдайда жоғары деңгейдегі оқушылар ешқандай қиындықсыз жұмыс жасаса, төмен деңгейдегілер біршама қиындықтарға тап болады [2:27].

Бүгінгі таңда мұғалім әр оқушыға берілген нұсқауларды санасыз қабылдап қана қоймай, өз бетімен белсенді қатысып, барлық жетістіктері мен қателіктерін түсініп, талдай алатын, әрі қарай оқу траекториясын құруға мүмкіндік туғыза алатын тапсырмалар ұсына алады.

Математика – мектептің ең күрделі пәндерінің бірі болғандықтан, материалды игерудің бірдей нәтижесіне барлық оқушылардың жетуі мүмкін емес. Баланы оқытудағы жетістік мұғалімнің іс-әрекетіне ғана емес, оның қабілеттеріне, танымдық қабілеттеріне, ойлау қабілетіне, есте сақтауына, қиялына, қабылдауына, денсаулығына байланысты. Сондықтан математика мұғалімінің алдында деңгейлік оқу материалын, білім берудің бірыңғай стандарттарын меңгерген баланың физикалық және психикалық денсаулығын сақтауға негіздей оқыту үрдісін ұйымдастыру міндеті тұр. Бұл мәселенің шешімі – саралап оқытуды сабақта қолдану.

Саралап оқытудың мақсаты – әр оқушыға оның қабілеттерін барынша дамыту, оның танымдық қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жағдайлар жасау. Әр баланы өзіне қол жетімді деңгейде және оған оңтайлы қарқынмен оқыту керек. Бұл технологияны қолдану мұғалімге сыныпта барлық оқушылармен бір уақытта жұмыс істеуге мүмкіндік береді, олардың білім деңгейлерін орташалап қалдырмай, мықты оқушылардың шығармашылық өсуіне, ал әлсіздеріне жетістік перспективасын көруге мүмкіндік береді. Саралап оқыту сыныптағы оқушылардың психологиялық жайлы жағдайларын жасауға мүмкіндік береді, осылайша мазасыздықты, шамадан тыс жүктемені азайтады және оқуға деген ынтаны арттырады.

Сабақта саралап оқытуды жүзеге асыру үшін сыныптағы оқушылар арасынан 3 топ құру керек. Бірінші топты білімі төмен деңгейдегі оқушылар құрайды. Екінші топқа бағдарламалық материалды жеткілікті деңгейде білетін, оларды стандартты тапсырмаларды шешу кезінде қолдана алатын оқушылар жатады. Үшінші топ күрделі тапсырманы қарапайым әрекеттер тізбегіне дейін қысқарта алатын, жаңа материалды өздігінен игере алатын, тапсырманы орындаудың бірнеше тәсілдерін таба алатын оқушылардан тұрады. Топтардың жұмысы сабақ шеңберінде өтеді, мұнда сараланған тәсіл сабақтың әр кезеңінде жүзеге асырылады. Сонымен бірге мұғалім саралаудың әр түрлі әдістерін қолданады: оқу материалының көлеміне, қиындық деңгейіне, шығармашылық деңгейіне, тәуелсіздік дәрежесіне, оқушыларға көмек сипатына сәйкес.

Сіз барлық оқушыларға өнімді тапсырмаларды ұсына аласыз. Бірақ сонымен бірге оқыту деңгейі төмен балаларға өзгертілген жағдайда білімді қолдану қажет болатын шығармашылық элементтері бар тапсырмалар беріледі, ал қалғандарына білімді жаңа жағдайда қолдануға бағыттайтын шығармашылық тапсырмалар ұсынылады.

Оқу міндеттерін қиындық деңгейіне қарай саралау тапсырмалардың күрделенуін болжайды. Оған білім деңгейлері әртүрлі оқушыларға арналған тапсырмалар кіреді. Тапсырмаларды оқу материалының көлеміне қарай саралау 2 және 3 топ оқушыларына негізгі тапсырмадан басқа, негізгіге ұқсас, сол типтегі қосымша тапсырманы орындайды деп болжайды. Қосымша ретінде сіз шығармашылық немесе одан да қиын тапсырмаларды, сонымен қатар мазмұны жағынан байланысты емес тапсырмаларды пайдалана аласыз.

Саралау тәсілдерін қолдана отырып, оқушылардың математикалық есептерді шешудегі білім сапасын көтеру шарттары айқындалып, есептерді меңгеру деңгейін тексеру арқылы математикалық есептерді шешуде білігін қалыптастыруда ұтымды немесе ұтымсыз тәсілдерді қолдану зерттеліп, саралап оқытудың оқушыға әрі мұғалімге тиімді жақтары қарастырылған.

Саралап оқытудың тиімділігі – мектеп оқушыларын ізгілендіру оқыту жағдайында өздігінен даму бағдарын анықтап, дамитын және дұрыс шешім қабылдай алатын, өзін-өзі жетілдіруші, өзін-өзі тәрбиелеуші тұлға қалыптастыру [3:5].

Саралап оқытуды ескере отырып, келесі қорытынды жасауға болады:

1. Математика пәнін оқыту барысында оқушыларға саралап оқытудың екі түрін енгізген жөн.
2. Әр оқушының ерекшелігін ескере отырып деңгейлік есептерді пайдалану арқылы саралап оқытуды 5- сыныптан енгізу керек.

3. Саралап оқытуды енгізу оқушыларды бірлесіп, яғни топта жұмыста істеуге қабілеттілігін оятады.

4. Оқушылардың төмен деңгейден жоғарғы деңгейге жетуіне мүмкіндік туады.

5. Әр оқушының өз тұлғасына тән шығармашылық қасиетін дамытуға мүмкіндігі туады.

Бүгінгі күннің ұстаздарына қоғамымыздың экономикалық, саяси, мәдени дамуына үлес қосатын, әлемдік талапқа сай келетін білімді, мәдениетті азамат дайындап, тәрбиелеп шығару міндеті жүктеледі. Егеменді Қазақстанның келешегі - бүгінгі жас жеткіншектердің қолында. Әлемдік білім беру кеңістігі талабына сай қалыптасқан азамат, білімді, жан-жақты тұлға - біздің болашағымыздың жарқын кепілі.

Қорыта келгенде, математика сабағын саралап оқыту өтілген тақырыптармен сабақтастыра отырып, жақсы нәтижелерге жетуге болатындығы тәжірибеден аңғарылды. Біріншіден, оқушылардың пәнге қызығушылығы артады, екіншіден, өзара оқыту сабағында немесе өзара үйрену ойын сабағында барлық оқушы қатысады, мұнда әр оқушы өзіне тән қарқынмен және білімімен жұмыс жасай отырып, сабақта қойылған мақсатқа жету үшін қажетті қабілетін, білік дағдыларын қалыптастырады. Әр оқушының мемлекеттік стандарт деңгейінде білім алуына кепілдік береді, өз қабілетіне қарай жоғарғы деңгейге көтерілуіне толық жағдай жасалынады. Оқушының да, мұғалімнің де белсенді шығармашылық қызметін дамытады.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңы//www.adilet.zan.kz
2. Гончаров Н. К. Педагогическая система К. Д. Ушинского. — М. : Педагогика, 1974.
3. Төрмұратова,Ф. Деңгейлеп саралап оқыту технологиясын қолданудың тиімділігі [Мәтін] / Ф. Төрмұратова // Математика және физика. - 2011.

САБАҚ БАРЫСЫНДА ОЙЫН ЭЛЕМЕНТТЕРІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТІЛ БАЙЛЫҒЫН ДАМУ

*Башанова А.Е.
«№8 гимназия» КММ
Жезқазған қаласы*

Мектеп табалдырығын алғаш аттаған бүлдіршіндерге ана тілін оқытудың тиімді әдістеріне зор мән берілуге тиіс деп есептейміз. Ана тілі сабақтарында ойынды ұтымды пайдалану сондай әдістерге жатады. Сол арқылы оқу процесін жандандырып, сабақтың сапасын арттыруға үлкен мүмкіншілік бар. Баланың сөздік қорын молайтып, сөзді еркін, өз мағынасында жеткізуге, тез, жылдам сөйлеуге жаттықтыруға ойын бірден-бір таптырмайтын құрал.

«Бала сөзбен де ойнайды. Осы сөзбен ойнағанда, өз ана тілінің нәзік қасиеттерін үйренеді, тілдің саздылығын ұғынады», – деген А.М.Горькийдің сөзіне өз тәжірибемізде көзіміз жетті.

Білім беру саласында да елеулі әрі ауқымды өзгерістер өрістеуде. Сонау ХХ ғасырдың басында Ж.Аймауытов: «Сабақ беру – жай үйреншікті нәрсе емес, ол – жаңадан жаңаны табатын нәрсе» деген екен. Ал біз ұстаз ретінде ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген, мәдени мұраларды жадында өшпестей етіп сақтаған құзіретті жеке тұлға қалыптастыруда оқытудағы жаңа тәсіл 7 модульді өз сабақтарымызда пайдаланып жүрміз. Бұл тәсілдің басқа технологиялардан ерекшелігі жеті модуль арқылы іске асады.

«Сабақ – оқытушының педагогикалық мәдениетінің айнасы», - деп А. Сухомлинский айтқандай, осы жеті модульдің ішінде өзімнің пәніме тиімдісі, саралай келе әр сабақта бір немесе бірнеше модульді бірден қолдануға болатынын анықтадық. Бұл қолданыстан ұтылғанымыздан ұтқанымыз көп болды. Әр мұғалім өз сабағының – көшбасшысы. Ал көшті дұрыс бағытта білу ол шеберлігіне байланысты. Жалпы біздің оқытудағы өз міндетіміз оқушыларды өз бетімен жұмыс жасауға тәрбиелеу, үйрету, шығармашылық қабілетін дамыту. Сондықтан сабақта оқушылардан жиі тақырып бойынша жеке, жұптық, топтық жұмыс, яғни пирамидалық тәсіл түрлерін алып отырамыз. Өйткені, ол оқушының ойлауын, елестету мен есте сақтау белсенділігін, дағдысын білім саласының дамуын қамтамасыз етеді. Мұғалім бала бойындағы туа біткен түрлі қасиеттерді дәл байқап, оның сапалық ерекшеліктеріне баға беріп, ары қарай өз бетінше дамыта түсуіне жағдай туғызып,

көмектеседі. Бұл үшін, әрине ұстаздың өзі де өзгеруі, яғни дәстүрлі оқытудың таптаулары сұрлеуінен арылуы тиіс. Бұл баланың ой-өрісін кеңейтіп қана қоймайды, білім деңгейін көтеруге үлкен үлесін қосады.

Сабақ беруде мұғалім оқушылардың жас ерекшелігін негізге алады. Тапсырамаларды да меңгере алатындай, сұрақтарға дұрыс жауап іздей алатындай етіп қояды. Сол кезде сабақ күтілген нәтижеге қол жеткізеді. Бастауыш сынып оқушылары үшін тіл – білім алудың көзі болып саналады. Сондықтан да ата-аналар мен мұғалімдер баланың тілін дамытуың маңызын түсінгендері жөн. Оқушының тілінің дамуы жоғары болса, ол оның өмір жолында, сыныптастарымен қарым-қатынасына, сонымен қатар мектепте нәтижелі оқуына әсерін тигізеді.

Сөйлеу тіліне, ең алдымен, анықтама берсек. Сөйлеу тілі – күнделікті қарым-қатынаста пайдаланылатын әдеби тілдің бір түрі. Сөйлеу тілі белгілі бір жағдайда ауызба-ауыз тікілей жалғанатын қатынас тілі болғандықтан, ол сөйлеудің ауызша формасымен тығыз байланысты болады. Ал ауызша сөйлеуде еркіндік басым келеді, яғни үйреншікті жағдайда оқушылар емін-еркін сөйлейді. Сонымен бірге сөйлеу тілі жазбаша түрде де қолданылады.

Оқушылардың сөйлеу тілінің қабілеттерінің қалыптасуы және дамуының нәтижелі шарттары қандай? Ең бірінші шарт, ол – қарым-қатынастың қажеттілігі. Демек, өз пікірімен немесе ақпаратпен бөлісу тілегі мен қызығушылығын туғызатын, сөйлеу тілінің ынтасын айқындайтын жағдайларды қалыптастыру керек.

Екінші шарт, ол – қарым-қатынас ортасын құру. Қарым-қатынас ортасы – бұл ата-аналардың, жақындардың, достардың әңгімелері, көркем әдебиет, бұқаралық ақпарат құралдары, мұғалімнің сөйлеу тілі, оқулықтардың тілі... Сөйлеу тілі оқушыға қарым-қатынасқа түсуге және дүниені танып білуге көмектеседі.

Бастауыш сынып оқушыларын сөйлеуге үйретуде психологияға сүйенбей болмайды. Сөйлеу тілін дамыту процесінде адамның еркі, есте сақтау қабілеті, ой-өрісінің дамуы, сезімі, қиялдай білу ерекшеліктері негізгі рөл атқарады. Бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу тілінің дамуы әрдайым педагогикалық басшылықты талап етеді. Сөйлеу тілін дамыту мен байытуда жүйелі жұмыс болуы шарт.

Жас балалардың тілін дамытудың бір жолы ол - көрнекілік пен ойын. Ойын арқылы түрлі тілдік жағдай туғызып, балалардың түрлі тақырыпта сөйлеуіне жағдай жасауға болады. Ойын кезінде баланың сөйлеуге ынтасы артады, көңіл-күйі өседі, сөйлеуге белсенді қатысады. Ойын баланың сана-сезіміне де әсер етіп, тәрбиелік мақсатын да орындайды. Ойын кезінде балалар бір-бірімен тіл арқылы тығыз қарым-қатынасқа түседі. Ойынға байланысты сөздер ойын кезінде бірнеше рет қайталанатын. Сондықтан ойынды белгілі сөздердің қайталануына қарай ойын-жаттығу деп атау ғылымда бар, біз де осы пікірге қосылып, ойын-жаттығу терминін қолдану дұрыс деп таптық.

Ойын-жаттығу мына талаптарға сәйкес болуы керек:

Ойын-жаттығу баланың жасына сай болуы керек.

Ойын-жаттығу негізінен сөйлесімнен құрылады. Яғни, ойынның негізі саналатын тілдік жағдай сөйлеу әрекетін туғызатын болуы керек.

Тілдік қатысымды жүзеге асыратын сөйлеу нәтижесіне ойнау нәтижесі қосылады.

Ойын-жаттығу ұжымдық болады, бала ойында өзі қалған рөлді таңдай алады. Ойын-жаттығу баланың ауызша сөйлеу дағдысын, сөйлей білуін нақтылы сөйлеу әрекеттері арқылы жүзеге асу жағдайын белгілейді. Бұл әдісте білім мен ойын сабақта елеусіз байланысады да, ойында, сабақта бала өзін еркін ұстайды.

Оқыту әдістемесін зерттеген ғалымдар оқытуда қолданылатын көрнекіліктің мынадай түрін ұсынды, олар: демонстрация, иллюстрация. Оқытуды демонстрациялық негізде ұйымдастыру оқушылардың оқу материалын жеңіл әрі терең ұғынуына мүмкіндік туғызады, олардың ойлау әрекетін жандандырып, қосымша ақпараттар береді. Оқушылардың құбылысты және танымдық процесті, өздері белсенділік танытып оқып үйренсе, шын мәнінде бұл әдіс нәтижелі болмақ. Олар тарапынан мұндай қарым-қатынас оқыту процесінде проблемалық және ізденушілік жағдайға итермелейді.

Иллюстрация - демонстрация әдісімен тығыз байланыста болады. Бұл әдісті иллюстративті құралдарды (суреттер, сызбалар, портреттер, модельдер) көрсету қолданылады. Мысалы, қазақ тілі сабағында оқушыларға сурет көрсетіліп, оны сипаттау жұмысы немесе мәтін құрастыру, не болмаса екінші бір суретпен салыстыру жұмысын орындатуға болады. Көрнекіліктер айшық түсті, барлық оқушыларға жақсы көрінуі тиіс және ол оқушының жас ерекшелігіне сәйкес келуі ескеріледі. Сабақта қолданылатын түрлі көрнекіліктер оқушыларды әртүрлі ойлау әрекетіне бейімдейді.

Түсіндірілген материалды саналы түрде меңгеруге ықпал жасайды.

Бастауыш мектеп бағдарламасында балалардың жас ерекшелігіне байланысты тапсырмалар, жаттығу жұмыстары берілген. Сол сияқты тіл жұмыстары мәтіндерді оқу, оны мазмұндап айту, сұрақтаға жауап беру және шығарма, мазмұндама жазу арқылы жүзеге асырылады. Көптеген мұғалімдердің байқауы бойынша бастауыш сынып оқушыларының жаттығуларды түсінбеуі, олардың тілінің дамуының жетіспеушілігінің себебі болып отыр.

Жаңа сөздермен жұмыс тіл дамыту барысында ерекше орын алады. Оқушы әр сабақ барысында белгілі бір мөлшерде жаңа сөздерді меңгеруі тиіс. Сөйтіп, оқушылардың сөздік қоры молаяды. Сабақ барысында сөздерді жеке дара емес, белгілі бір жағдайға байланысты тақырып аясында қолдануға мүмкіндік жасалуы тиіс. Ахмет Байтұрсынұлының: «Тіл дамыту мәселесі тек қана грамматика заңдарына үйреніп, не болмаса сөздерді балаға үйретіп қана емес, сөзді тіршілігінде көрсету барысында ғана шешуге болады», – деген тұжырымы бұған дәлел бола алады. Сөйлеу тілі мен сөздік қоры молая бастаған сайын бала айналадағы адамдармен, құрбылас балалармен белсенді түрде сөздік қарым-қатынас жасайды.

Бала тілін дамытып қалыптастыруда өз ұлтымыздың ауызекі шығармашылығының тигізер ықпалы зор. Халқымыздың ертегі, аңыз-әңгімелері, мақал-мәтелдері, жұмбақ, жаңылтпаштары, ойнақы, жеңіл тілмен беріледі. Балаға жаңылтпаш үйретіп, оны айтқызу сөзді дұрыс сөйлеуге әдеттендіреді, кейбір тілі келмей, бұзып айтатын дыбыстарды анық айтуға жаттықтырады. Ал жұмбақ айтқызу баланы тапқырлыққа үйретіп, ойлау қабілеті мен тілін ұштайды. Мақал-мәтелдерді пайдаланудың әдіс-тәсілдері көп. Оларды сыныпта, сыныптан тыс оқуда белгілі бір тақырыпты оқытумен бірге сәйкестендіріп алған ыңғайлы. Сөйлеу тілін меңгерудің келесі жолы – кешенді оқыту. Ал оқушыларға арналған кешен: оқулық, фонограмма, күйтабақтар, ұнтаспалар, бейне таспалар, дидактикалық үлестірмелік жаттығулар, сөздіктер т.б. Қазақ тілі сабақтарында ұнтаспаны қосу немесе бейнетаспаны көрсету арқылы тақырыпқа шығуға болады. Тақырыпты тапқаннан кейін оқушылар алдарына мақсаттарды қояды.

Сабақ барысында тақырып мазмұнына сай дидактикалық үлестірмелі жаттығуларды беруге болады. Мысалы, жұппен жұмыста өз көршіңмен бірлесіп диалог құру және оны сахналау. Бұл оқушылардың бір-бірімен қатынасын жақсартып, сахналауда тапқырлық пен ептіліктерін дамытады. Ал топтық жұмыста оқушыларға сурет бойынша ертегі құрастыру тапсырылғанда, олардың тек сөйлеу тілі ғана емес ойлау, қиялдау қабілеттері де дамиды. Топпен жұмыста тақырыпты меңгеру, бір-бірін тыңдау, ой бөлісу, қабылдау, қорытынды шығару қабілеттерін дамыту, достық, бірлік қасиеттерге баулу т.с.с. сабақтың үш негізгі мақсаты орындалады. Шығармашылық тапсырмада оларға эссе жазу немесе постер құру сияқты тапсырмалар беріледі, яғни бұл жерде олардың ойын жүйелеу, талдау және оны көркем сөйлеу арқылы жеткізу қабілеттері дамиды. Тақырыпты оқыту барысында түрлі әдістерді қолданудың тиімділігін озат мұғалімдердің іс-тәжірибесі көрсетіп отыр. Практикалық ойындарды пайдалану арқылы дамытуға болады.

Ойын – бала үшін нағыз өмір. Егер ұстаз ойынды ақылмен ұйымдастырса, ол балаларға ықпал жасауға мүмкіндік алады. Балаларды оқытып, тәрбиелеуге әр тарапты ойын элементтерін қолдану тиімді әдістердің бірі болып саналады. Ойын баланың ой-өрісін, қиял сезімін дамытып, сөйлеу тілінің жетілуін, еркін пікір алысу, диалог, монолог түрінде өзара сөйлесу машықтарын қалыптастырады. Дұрыс ұйымдастырылған ойын негізінде баланың ауызекі сөйлеу тілі дамиды, сөздік қоры молаяды. Ұжымдық еңбек процесіне үйреніп, бірлесе қызмет атқару нәтижесінде олардың жолдастық, достық ынтымақтары нығаяды.

Оқытуда қолданылатын ойын әдістері – ойынның нақ өзі емес, ойын түріндегі әдісі. Ол логикалық дербес орындалатын жаттығу жұмыстарына балалардың зейінін аударып қызықтыру, сабаққа белсенділігін арттыру, алған білімін тиянақтау, кеңейту, кейде сабақты түсіндіру мақсатында қолданылады.

Мұғалім балалармен ойынды (заттармен, үстел үсті және сөздік ойын) үш түрлі етіп өткізуіне болады. Заттармен ойналатын ойын мультяждарды, суреттерді, АКТ-ні, табиғи заттарды қолдану арқылы өтіледі. Мысалы: «Дәл осындайды тауып ал», «Салыстыр да, атын ата», «Қай ағаштың жапырағы?», «Қайсысы көп, қайсысы аз», т.б.

Үстел үсті ойынын ұйымдастыруда домино, лото, суреттер қолданылады. Мысалы: «Сурет бойынша сөйлем құрастыр», «Қандай затқа ұқсайды?», «Қай сурет тығылды?», «Бір сөзбен ата», «Кім байқағыш?», «Қиылған суреттер», «Ұқсасын тап», «4-ші не артық?», «Есіңе сақта». Ал сөздік ойын арқылы сөзді орынды қолдана білуге, дұрыс жауап айтуға, сөз мағынасын түсінуге, орынды сөйлеуге үйренеді. Мысалы: «Сөз ойла», «Сөз құра», «Жұмбақ ойла», «Жақсы – жаман», «Жалғастыр», «Үш

сөз ата». Сонымен қатар балалардың сөздік қорларын дамыту жұмысына ойындарды қолданумен қатар, «Пішіндер көрмесі», «Өрнекті есінде сақта», «Қиын жолдар», «Суретті жалғастыр» тәрізді жаттығу тапсырмаларды да пайдаланып отыру өз нәтижесін береді. Бұл аталған жаттығу, тапсырмалар балалардың сөздік қорын дамыта отырып, таным белсенділіктерін дамытады.

Сонымен балалардың сөздік қорын дамытуда ойындарды, тапсырма-жаттығуларды қолдану үлкен нәтиже береді. Ойын арқылы балалардың сөздік қорын дамытып, ауызша сөйлеу машығын игереді, таным белсенділіктері қалыптаса түсіп, ақыл-ойы өсіп жетіледі әрі адамгершілік қасиеттер бойына сіңіреді.

1-ойын. «Күн мен түн».

Мақсаты: сөйлеу тілін, ойлау қабілетін дамыту.

Мазмұны: педагог сөз айтады, балалар оған мағынасы қарама-қарсы сөз айтады. Күн – түн, тәтті – ащы және т.б.

2-ойын. «Қонаққа барамыз». Балалар үй иелері және қонақтар болып бөлінеді. Үй иелері қонақтарды сиқырлы сөздер айту арқылы қарсы алу қажет. Қонақтар сыпайы жауап қайтарады.

3-ойын. «Сөз құра».

Балалар мұғалім мен айтылған буындарға сөз құрайды. Буындар түрлі-түсті әдемі болуы мүмкін. Мысалы: гүл шоғырына жиналатын шар немесе гүлдер түрінде.

4-ойын. «Екі шеңбер».

Балалар екі шеңберге тұрады. Сыртқы (үлкен) және ішкі (3-4 адамнан). Үлкен шеңбердегі балалар тұрады, ал ішкісіндегілер көшбасшы мұғаліммен бірге жүріп, былай дейді: «Біз шеңбер бойымен жүреміз, өзімізбен бірге аламыз – тәтті...». Үлкен шеңбердегі балалар тез арада қандай да бір тәтті затты ойлау қажет. Мысалы, қант. Қай бала бірінші атаса, ішкі шеңберге кіреді. Ойын жалғасын табу үшін жұмсақ, сұйық, ащы, қатты сынды сөздерді де пайдалануға болады. Үлкен шеңберде қалып қойған соңғы бала кез-келген тапсырманы орындайды (жаза ретінде).

5- ойын. «Мен қандай әріппен доспын?».

Бұл ойын әріптерді есте сақтап, сөйлеу тілін дамытуға ғана емес, сонымен бірге танымдық сипатқа да ие. Әрбір ойыншыда жануардың суреті болу керек (әртүрлі болуы да мүмкін). Мысалы: анасында сиыр, әкесінде түйе, баласында кірпі. Анасы айтады: – Менің сиырым «м» әрпімен дос, өйткені онда мүйізі бар. Әкесі: – Менің түйем «ө» әрпімен дос, өйткені онда өркеш бар. Бала: – Менің кірпім «и» әрпімен дос, өйткені онда инелері бар.

Қорытындылай келе, сабақ барысында балаға берген білімнің нәтижесінде олардың болашақта сөздік қорының мол әрі сауатты азамат болуларының негізі осында қаланатынын біз әрдайым ұмытпауымыз қажет.

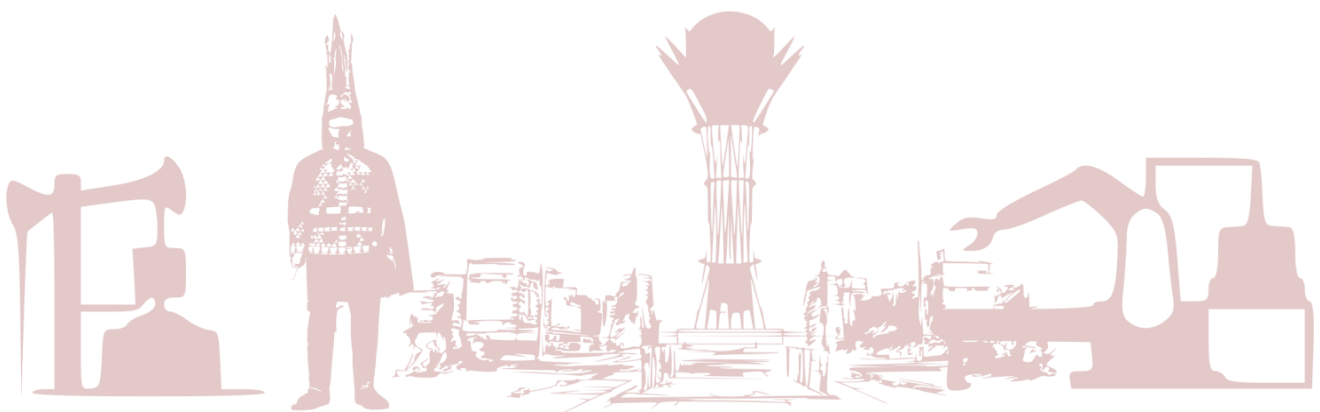
Әдебиеттер:

1. Қазақ тілі. Энциклопедия. Алматы: ҚР Білім, мәдениет және денсаулық сақтау министрлігі, Қазақстан даму институты, 1998 жыл, 509-бет.

2. Қ.Мендаяхова Байланыстырып сөйлеуге үйрету арқылы қазақ тілін оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері.

3. А.Байтұрсынұлы Тіл тағылымы. Алматы,1989

4. Ж.Д. Ізімова Халық ауыз әдебиетінің түрлері арқылы баланың сөйлеу тілін дамыту. «Тілашар», 2018/№5

ОҚУ ҮДЕРІСІН ЖӘНЕ СЫНЫПТАН ТЫС ІС-ӘРЕКЕТТЕРДІ ЖҮЙЕЛІ ҰЙЫМДАСТЫРУ БАРЫСЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ САУАТТЫ ОҚУЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

*Бейсова Л.А.
«Сәт №1 мектеп-гимназиясы» КММ
Қарағанды облысы, Сәтбаев қаласы*

XXI ғасырдағы ғаламдық өзгерістермен қатар даму – әр мемлекеттің басты мақсаты. Өркениет білім мен ғылымның дамуымен байланысты. Еліміздің болашағы көркейіп, өркениетті елдер қатарына қосылуы бүгінгі ұрпақтың біліктілік, іскерлік, құзыреттілік қабілеттеріне тікелей тәуелді.

Функционалдық сауаттылықты дамытудың жалпы бағдары Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасында анықталған, басты мақсаттардың бірі – жалпы білім беретін мектептерде Қазақстан Республикасының зияткерлік, дене бітімі және рухани дамыған азаматын қалыптастыру, тез өзгеретін әлемде оның табысты болуын қамтамасыз ететін білім алуға қажеттілігін қанағаттандыру болып табылады [1:15].

Қазіргі заман талабына сай жан-жақты, зерделі, дарынды, талантты адамдарды қалыптастыруда білім беру мәселесі, оның оқыту жүйесін үйлестіре алу міндеті туындап, жаңа талаптар қойылуда. Оның бастысы – оқу үрдісін жаңаша ұйымдастыру, оқушының оқудағы іс-әрекеті арқылы ойлау дағдыларын жетілдіру, өз бетінше білім алу, іздену. [2:42].

Осы орайда, «Оқу үдерісін және сыныптан тыс іс-әрекетін жүйелі ұйымдастыру барысында оқушылардың сауатты оқуын қалыптастыру» бағдарламасын қажет етеді.

Бағдарламаның мақсаты: Оқу үрдісін және сыныптан тыс іс-әрекетін жүйелі ұйымдастыру барысында оқушылардың сауатты оқуын қалыптасуына тәжірибелік ресми сынақ өткізу.

Бағдарламаның міндеттері: Мемлекеттік және әлеуметтік тапсырысқа сәйкес, мектептің жаңа мазмұнды имиджін құру.

Күтілетін нәтиже:

1. Оқу үрдісін және сыныптан тыс іс-әрекетін жүйелі ұйымдастыру барысында оқушылардың сауатты оқуын қалыптастыруда алғашқы педагогикалық тәжірибенің трансформациясын пайдалану.

2. Сабақ мазмұны мен сапасының өзгеруі.

3. Білім алушылардың жеке тұлғалық деңгейлерінің нәтижелерін арттыру.

Бағдарламаға қатысушылар мен орындаушылар – педагогикалық ұжым, мектеп оқушылары, ата-аналар.

Қайшылықтар – Қазақстан Республикасында білім алушылардың оқу деңгейінің төмендігі мен қажеттілігін дамытуы, қоғамның оқу сауаттылығына қойылатын талаптарының қажеттілігінің өсуі.

Басымдылық – оқушылардың қоғамда белсенді және табысты жұмыс істеу дайындығын қалыптастыруда, білім алу ортасын құру.

Мәселе – оқушылардың функционалдық оқу сауаттылық дағдыларын қалыптастыру.

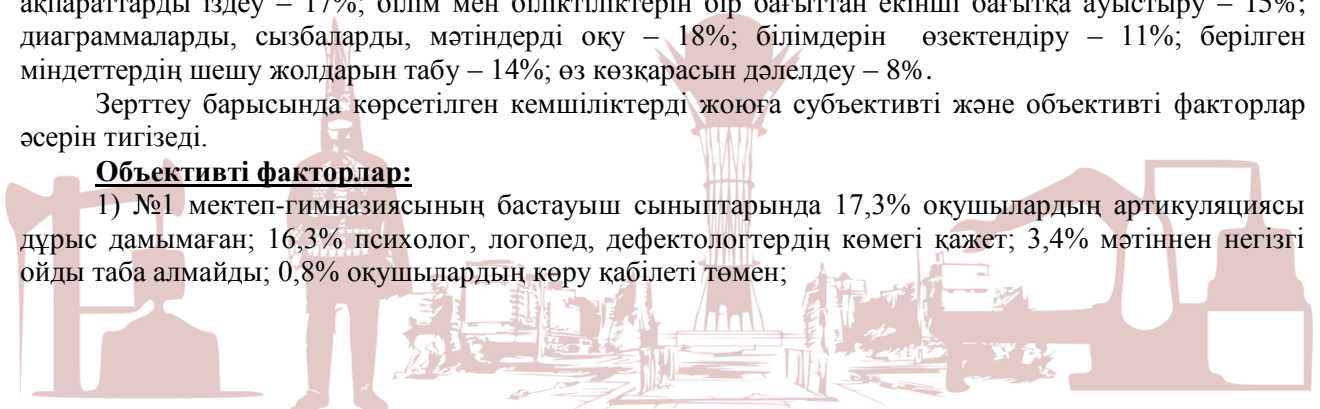
Аталған мәселе біздің мектеп үшін өзекті мәселелердің бірі болып есептеледі, жүргізілген зерттеулердің нәтижесі бойынша, стандартқа сай оқу техникасы жеткіліксіз деңгейде. 2-7 сынып оқушыларының 17,9% нормадан төмен оқиды, 32% мәтінді оқу барысында мазмұнын түсінбейді, 49% оқу барысында қателіктер жібереді, 55% мәнерлеп оқи алмайды.

Оқу тапсырмаларын орындау барысында, бейіналды және бейіндік сыныптарда келесі қиындықтар кездеседі: сөз мағынасын анықтау – 12%; кілт сөздерді табу – 18%; бағытталған ақпараттарды іздеу – 17%; білім мен біліктіліктерін бір бағыттан екінші бағытқа ауыстыру – 15%; диаграммаларды, сызбаларды, мәтіндерді оқу – 18%; білімдерін өзектендіру – 11%; берілген міндеттердің шешу жолдарын табу – 14%; өз көзқарасын дәлелдеу – 8%.

Зерттеу барысында көрсетілген кемшіліктерді жоюға субъективті және объективті факторлар әсерін тигізеді.

Объективті факторлар:

1) №1 мектеп-гимназиясының бастауыш сыныптарында 17,3% оқушылардың артикуляциясы дұрыс дамымаған; 16,3% психолог, логопед, дефектологтердің көмегі қажет; 3,4% мәтіннен негізгі ойды таба алмайды; 0,8% оқушылардың көру қабілеті төмен;

2) оқулықтар мәселесі: мазмұндаудың күрделілігі; білімді меңгеру үрдісі заңдылықтары бағыттарының болмауы; оқырман сауаттылығын дамытуға бағытталған тапсырмалардың болмауы; кілт сөздермен, түсініктемелер, анықтамалармен жұмыс істеу жүйесінің болмауы;

3) оқу мәтіндерінің қиыншылықтары: оқушыларға түсініксіз және қызықты емес; көлемінің тым үлкендігі; ақпараттың аздығы, оқушылар үшін өзекті емес; оқушылардың гендерлік ерекшеліктерінің ескерілмеуі, графиктерде, сызбаларда, таблицалар мен кластерлерде ақпарат көлемінің аздығы; алған білімдерін күнделікті өмірде қолдануына мүмкіндіктердің сирек берілуі.

Субъективті факторлар:

1) білім алу іс - әрекетінде оқушылардың оқырмандық құзыреттілігін қалыптастырудың тұжырымдамасының болмауы;

2) оқу және оқудан тыс іс-әрекеттер барысында, оқу сауаттылығы дағдыларын қалыптастыруда жүйелі оқу сауаттылығын дамытуға бағытталған, тапсырмалар құрастыру әдістемесін меңгермеген жұмыстың жүргізілмеуі;

3) 82% пайыз мектеп педагогтері;

Негізгі идея. Қазіргі заманғы білім беруді дамытудың негізгі бағыттарын ұстанып, мектеп әкімшілігі инновациялық саясатты ескеруде. Бұл негізінен, білім беру мазмұнын жаңарту, білім беру үрдісін бақылауды ұйымдастыру, оқыту мен тәрбиелеу технологиясын, білім беру мекемелерін басқаруды өзгерту.

Ресурстарды басқару. Жалпы басшылықты даму командасы жүзеге асырады, оның негізгі қызмет бағыттары мынадай: эксперименттік жұмыстар жүргізу; мектеп педагогтерін оқыту; оқу сауаттылығы деңгейінің мониторингісі; оқушылардың ойлау және оқырмандық білікті дамыту; «Сауаттылық өркендеген мектеп» бірыңғай кеңістікті құру.

Оқыту желісі бірізденген дидактикалық принцип пен жүйеліктен құрылған. **Мақсаты:** білім алушыларды «Сыни тұрғыдан ойлауға үйрету» логикалық модулін қалыптастыруға қолайлы жағдайлар жасау. Бұл бағытты іске асыруда маңызды рөлді мыналар атқарады: «Сыни тұрғыдан ойлауға үйрету» модулі, тілді дамыту және түсініп оқуға бағытталған RCWT стратегиясымен өтетін сабақтар; қалыптастырушы және жиынтық бағалауды; мәтіннің түсіну деңгейін анықтауға мүмкіндік беретін, Блум таксономиясының принциптері негізінде құрастырылған бақылау өлшеуіштері.

Берілген бағыттағы жұмыстың психологиялық-педагогикалық нәтижесі синергизмнің жоғары деңгейі болып табылады (өзара ықпалдасудың тиімділігі) өзін-өзі ұйымдастыру негізінде күрделілік деңгейі және әртүрлі көлемдегі ақпаратты өңдеу үшін оқушылар ұжымы мен оқушылардың дайындығы.

Күнделікті сабақ барысында оқушыларға әртүрлі тақырыптағы ақпараттық мәтіндер және берілген мәтіндерге тапсырмалар ұсынылады. Тапсырмалар оқу іскерлігінің үш негізгі топтамасын бағалауға бағытталады: мәтіннен ақпаратты алу, оның негізінде қарапайым қорытынды жасау; мәтіннің мазмұнын интерпретациялау және жалпы ұғыну; мәтіннің мазмұнын, формалары, құрылымдық және тілдік ерекшеліктерін бағалау. Орындалған тапсырмаларды сыныптың координаторлары іске асырады, сынып жетекшілер – өңдейді. Мониторингтің салалары ретінде мәтінді түсіну деңгейлері алынады.

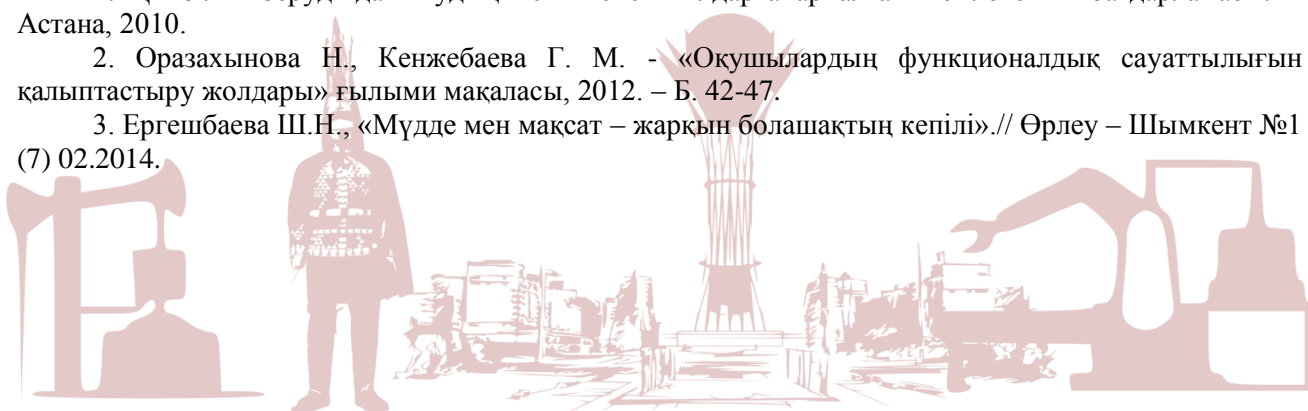
Бұл бірегей құзыреттіліктер мен зерттеулер еліміздің балалар тәрбиесінде қарапайым оқу мәдениеті мен дағдыларын дамытуға бағыттайды. Оқушының оқу сауаттылығына байланысты дағдысын қалыптастыру, тәрбиелік іс-шаралар және қосымша білім беру сияқты оқу компоненттерінің тығыз байланысы жоғары жетістіктерге жеткізеді деген сенімдемін.

Әдебиеттер:

1. ҚР білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2010.

2. Оразахынова Н., Кенжебаева Г. М. - «Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру жолдары» ғылыми мақаласы, 2012. – Б. 42-47.

3. Ергешбаева Ш.Н., «Мүдде мен мақсат – жарқын болашақтың кепілі» // Өрлеу – Шымкент №1 (7) 02.2014.

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫНДА ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУДА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

*Бектасова А.А.
«№ 1 мектеп-гимназиясы» КММ
Қарағанды облысы, Сәтбаев қаласы*

Бүгінгі білім беру сапасы – бұл біздің қоғамымыздың ертеңі. Н.Ә.Назарбаев «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру мақаласында жаңартылған білім беру мазмұнын жүзеге асыруда білім сапасын арттырудың маңыздылығын айтқан болатын. Сондай-ақ халыққа дәстүрлі Жолдауында «Адамзат үшін ХХІ ғасыр – жаңа технологиялар ғасыры болмақ, ал осы жаңа технологияларды жүзеге асырып, өмірге енгізу, игеру және жетілдіру – бүгінгі жас ұрпақ, сіздердің еншілеріңіз. Ал жас ұрпақтың тағдыры – ұстаздардың қолында» деп атап өтті. Сондықтан да біздің еліміздің болашағы, бәрінен де әрқайсымызға, соның ішінде мұғалімге, біздің азаматтық көзқарасымызға байланысты. «Неге оқыту керек?», «Қалай оқыту керек?», «Кімді оқыту керек?» деген бұрынғы шешілетін теориялық-практикалық міндеттер бірігіп кеткен тәрізді.

Ж.Аймауытов «Баланың ынтасын арттыру үшін оқытылатын нәрседі бір жаңалық болу керек», - деген екен. Осы орайда, елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «оқу үрдісінде ақпараттық технологияларды білім беру саласын жақсартуда қолданыс аясын кеңейту керек» деген сөзін басшылыққа ала отырып, «оқыта жүріп, өзіміз де үйренеміз» қағидасын ұстанып, сабақта жаңа ақпараттық технологияларды пайдалануға жаппай көшуіміз керек. Басты мақсат – ақпараттық-коммуникациялық технологияларды жетік меңгеру және оқушыларға меңгерту. Яғни, бүгінгі таңда оқушының білім сапасын, компьютерлік сауаттылығын жоғарылату үшін тек қана информатика сабағында ғана емес, барлық пән сабақтарында ақпараттық технологияларды тиімді қолдана білу керек деп ойлаймын. Бастауыш сынып оқушыларына жаңа ақпараттық технологияның керемет мүмкіндіктерін кез келген пәнге пайдалануға болады. Соның ішінде сауат ашу сабақтарында интербелсенді әдістерді қолдану бастауыш сынып оқушыларының мүмкіндіктерін ашып, қызығушылықтарын арттырады, белсенділіктерін дамытады. Оқушылар жылдам оқи алмайтын болғандықтан, олар суреттеме бейнелер арқылы көрсетіліп, түсіндіріледі. АКТ-ні көбіне жаңа сабақты ашу мақсатында қолдандым. Есте сақтау қабілеттерін арттыру мақсатында ақпараттық-коммуникациялық технологияны пайдалана отырып, таныстырылым, бейнежазбалар көрсетіп, түрлендіріп отырдым. Сабақты қызықты жүргізуге және оларды сабақтан жалықтырып алмауға көп көңіл бөлемін. Осы мақсатта сабақ ортасында сергіту сәттері қоса қарастырылады. Сергіту сәттерінде бейнежазбадан іс-әрекет, қимылды көрсету арқылы орындалады.

«Сауат ашу» пәнінің мақсаты – айтылым, тыңдалым, жазылым және оқылым дағдыларын қалыптастыру үдерісі арқылы функционалды сауаттылығының негізін қалап, білім алуға ынталы жеке тұлғаның дамуына мүмкіндік жасау. Барлығымыз білеміз, сауат ашудың үш кезеңдері бар.

Бірінші кезең – әліппеге дейінгі кезең. Мысалы: «Жануарлар», «Құстар», «Жеміс-жидектер» тақырыптарын өткенде, гипер сілтеме арқылы жұмбақтар жасырып, жауабын табуға көмек береді. Диктофон арқылы әртүрлі жануарлардың, құстардың қалай дыбыстайтынын тыңдатуға болады.

Екінші кезең – әліппе кезеңі – ең басты кезеңінің бірі. Әріп пен дыбыстарды үйреткенде АКТ-нің тиімділігі мол. Оқушылар диктофоннан дыбыстардың дұрыс дыбысталуын естіп, интербелсенді тақтадан әріптердің жазба және баспа түрлерінің әрбір элементінің дұрыс жазылуын үйренеді. Жаңа дыбыспен танысқанда, сол дыбысқа қатысты бірнеше сөздер беріледі. Балаға таныс емес бес сөз үйретсең, ал оны үйрену үшін ұзақ уақыт керек, ал сондай жиырма сөзді суретпен байланыстырсақ, оны оп-оңай тез меңгеріп біліп алатынын тәжірибелер арқылы дәлелденіп жүр. Дәстүрлі сабақтарда қолданып жүрген ойындарымызды Power Point көмегімен түрлі анимациялар мен эффекттерді қолдану арқылы түрлендіреміз. «Үйшікке орналастыру» ойыны арқылы дауысты, дауыссыз дыбыстарды қызыл және көк үйшікке орналастыру. «Адасқан буындар» ойыны арқылы буындардан сөздер құрау, оларға дыбыстық талдау жүргізуді үйренеді. Алдын ала дайындалған оқу материалдары, слайдтар сабақтың жақсы өтуін қамтамасыз етеді. Бұл жұмыстарды электронды оқулықпен де орындауға болады.

Үшінші кезең – әліппеден кейінгі кезең. Бұл кезеңде балалардың оқу, жазу дағдылары жетіле түседі. Оқылатын шығармалар жанр жағынан түрліше болып келеді. Яғни өлеңдер, ертегілер, әңгіме, жұмбақтар. Оқушыларға танысқан дыбыстарына өздері сөздер, сөйлемдер құрастыруы қажет. Және

балаларға әр түрлі диктанттар беріледі. Сыныпта өзім жазып қолданған диктанттардың ең қарапайым түрін мысалға келтіруге болады.

Шығармашылық диктант: Алм...рт, өр...к, көш..., ж...зім, көз...лдірік, қ...лам, ...урет, қай...ң, бишіл...р, ақ...у. **Тапсырма:** интербелсенді тақтаға активті қаламның көмегімен көп нүктенің орнына тиісті әріптерді орналастыру. Activ Wand укаскасының көмегімен тақтаның жоғары бөлігіне кішкентайларға да қол жеткізуге болады. Тағы да мынадай тапсырмаларды орындатуға болады: компьютер экранына бір сөйлем жазылады. Ол сөйлем белгілі уақыттан соң өшеді. Экранда қандай сөйлем жазылғанын есте сақтап, қатесіз компьютерге енгізсе, онда ойлану уақыты екі есеге азайтылады. Егер дұрыс жауап берілмесе, ойлану уақыты ұзартылады. Мұндай тапсырмалар оқушылардың сөйлем мағынасын түсіну, есте сақтау дағдыларын қалыптастырады, зейінін шоғырландырады. Нәтижесінде тапсырманы қандай дәрежеде орындағанына байланысты ұпай санын көрсету оқушылардың өз білім дәрежесін сезінуге мүмкіндік береді. Осындай диктанттар алу арқылы оқушылардың сауаттылығын арттырып отырамын.

Кинофильм, мультфильм т.б. көрнекіліктердің көп нәрселер мен құбылыстар жөнінде түсініктері кемелденбеген төменгі сынып балалары үшін орны бөлек. Осындай көрнекі құралдарды тиімді пайдалануға болады. Мұндай тапсырманы оқушылар зор ынтамен орындайды, мұғалімнің көмегімен көрген фильмнің мазмұнын эпизодтарға бөліп, оларға тақырып қояды. Тапсырма орындалып болған соң, ол тексеріліп тақтаға жазылады, оны оқушылардың дәптеріне көшіртемін. Бұл тапсырмаларды балалардың тілін дамыту үшін көрсетілген материалды көрнекті түрде жеке ұғындыру мақсатында жиі қолдануға болады.

Сабақтың параметрі	АКТ-ны қолданатын сабақ	Дәстүрлі сабақ
Ақпаратты беру	Оқушылар ақпаратты неғұрлым қаныққан, көрнекі түрде алады.	Мұғалімнің оқулық бойынша түсіндіру, жаңа сабақты өз бетімен оқуы, кестелерді қолданылуы
Жұмыс қарқыны	Әр оқушы өз қарқынымен жұмыс істейді, тапсырмалар мен мультимедиялық құралдар оқушылардың жеке ерекшеліктерін, олардың сол уақыттағы білім мен дағды деңгейлерін есепке алады.	Мұғалім сыныптағы оқушылардың көпшілігіне сәйкес келетін жұмыс қарқынын қолданады.
Кері байланыс	Түсіндіру кезінде, бекіту кезінде іске асады.	Ағымдық бақылау

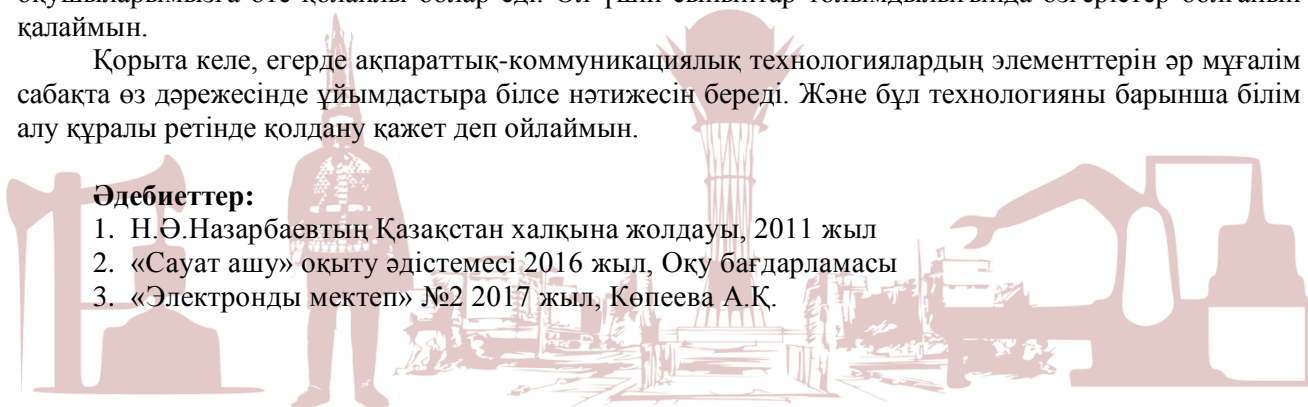
Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданудың тиімді жақтары: сабақты дайындау барысында уақытты үнемдеу; себебі интербелсенді тақта арқылы сабаққа қажетті сұрақтарды, түрлі суреттер, видео көріністер көрсету; қажетті дыбыс және музыка тыңдату, қажетті ақпаратты жедел түрде интернеттен алып, сабақтарда қолдану. Ең бастысы, мұғалімдерді қағазбастылықтан арылтар еді. Қазіргі кезде ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың бірі – электронды журнал, ата-аналардың тіркелу жобасы енгізіліп отыр. Электронды журнал арқылы ата-ана баласының күнделікті қандай баға алғанын бақылап, көріп тұруына мүмкіндік алды.

Қазіргі уақытта Назарбаев зияткерлік мектептер тәжірибесі жалпы орта білім беретін мектептеріне енгізіліп, қолданылуда. Бұл мектептерде үйге тапсырмаларды әр оқушының электронды пошталарына жіберіледі. Келешекте біздің де оқушыларымыз осы деңгейге жетеді деп ойлаймын. Қазір үй тапсырмасы жүктемесін азайту көзделуде. Үлкен көлемдегі оқулықтарды көтеру төменгі сынып оқушыларына ауыр тиеді, сондықтан электрондық оқулықтар көбірек қолданысқа енсе, онда оқушыларымызға өте қолайлы болар еді. Ол үшін сыныптар толымдылығында өзгерістер болғанын қалаймын.

Қорыта келе, егерде ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың элементтерін әр мұғалім сабақта өз дәрежесінде ұйымдастыра білсе нәтижесін береді. Және бұл технологияны барынша білім алу құралы ретінде қолдану қажет деп ойлаймын.

Әдебиеттер:

1. Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы, 2011 жыл
2. «Сауат ашу» оқыту әдістемесі 2016 жыл, Оқу бағдарламасы
3. «Электронды мектеп» №2 2017 жыл, Көпеева А.Қ.

ГУМАНИТАРЛЫҚ ПӘНДЕР САБАҚТАРЫНДА ДЕҢГЕЙЛЕП ОҚИТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ ЭЛЕМЕНТТЕРІН ПАЙДАЛАҢУ

*Бошай З.Н.
«№44 ЖББОМ» КММ
Қарағанды қаласы*

Бүгінгі күннің талабы мектептің және мұғалімнің алдына әр оқушының оқу мен оқыту сапасын жақсартуын, қабілеті мен қызығушылығын ескере отырып, жаңа технологияларды қолдану болып табылады.

Мұғалімнің алдына қойған міндетінің өзі нақты әр балаға білім беру. Бұл мұғалімнен әр оқушының енжар түрде білім алушы емес, оқу үрдісіне белсенді қатысушы ретінде тәрбиелеуін қажет етеді. Қазіргі оқу үрдісінде және мұғалімдердің тәжірибесінде мемлекеттік білім стандартта берілген оқу материалын меңгерту әр тұлғаның деңгейіне, қабілетіне сәйкес жүргізіледі.

Оқушы қызметін белсендіру негізінде қолданылатын технологиялардың бірі – педагогика ғылымдарының докторы, профессор Ж.А.Қараевтың деңгейлеп оқыту технологиясы.

Деңгейлеп оқыту технологиясының мақсаты:

- Жан-жақты дамыған тұлғаны қаыптастыру;
- Әрбір оқушы өз мүмкіндіктерін пайдалана отырып, білім алуына жағдай жасау;
- Әр түрлі санаттағы балаларға, олармен саралай жұмыс істеуге мүмкіндік беру.

Деңгейлеп оқытудың ерекшелігі – оқушылардың сабақ барысында бірнеше деңгейде жұмыс жасай алатындығында. Бүгінгі күнгі жаңадан шығып жатқан электронды оқулықтар оқушыны жаңаша оқытудың, жаңа оқу әдістерін, жаңа мазмұнды қажет етеді. Қазіргі білім беруде оқушының білім мен деңгейіне байланысты әр түрлі тапсырмалар жинағы реттелген. Оқушы мұғалімнің айтқанын кітаптан оқиды, бірақ ол сол оқығанын түсінді ме, түсінбеді ме, жауабын өзі іздестіруі мүмкін.

Сабаққа дайындалу барысында әр мұғалім үш деңгейге сүйенеді.

А - базалық, жалпыға бірдей стандартты білім негізіндегі тапсырмалар.

В – базалық тапсырмаларға қарағанда күрделі, оқушы мұғалімнің түсіндіруімен қабылдаған ақпаратты пайдалана отырып орындайтын тапсырмалар.

С – тереңдетілген күрделі тапсырмалар, оқушы өзі ізденіп, қосымша әдебиеттерді қолдана отырып, жауап бере алатын тапсырмалар.

Сабақта қандай оқушы болмасын, жақсы оқытынына қарамастан жұмысты 1-деңгейден орындайды. 1-деңгей тапсырмаларын орындау Мемлекеттік білім стандартты талаптарының орындалуына кепілдік береді. 1-деңгейді орындаған оқушы «3» деген бағамен бағаланады. Әрбір оқушы 1-деңгейді орындауға міндетті және одан жоғарғы деңгейдегі тапсырмаларды орындауға құқылы. Оқушы міндетті деңгейден кейін, басқа деңгейді орындау жауапкершілігін өзі шешеді. Бұл жерде мұғалімнің міндеті – оқушының дұрыс таңдау жасауына және табысқа жетуіне көмектесу.

Әр деңгейлік диагностика – білімнің толықтығы мен дұрыстығы ғана емес, оқушының білімін пайдалану белсенділігі, ішкі сұранысы, білім сапасы деңгейінің көрсеткіші болып табылады. Мысалы: бірінші деңгейде жұмыс істейтін оқушылар бағдарлама материалын тақырып бойынша негізгі түсініктерді түсінгенін, білімін көрсетеді. Екінші деңгейдің оқушылары түсінгенін баяндау, жағдаяттық тапсырмаларды, сәйкестікті табу сияқты тапсырмаларды орындайды, ал үшінші деңгейде жұмыс істейтін оқушылар берілген тақырыпқа әңгімелеу, қорытынды жасау, өздері сөзжұмбақ құрау, құрмалас сөйлем түрлерін пайдаланып, сөйлемдер құрау сияқты тапсырмаларды орындайды. Бақылаудың әр түрлі формалары пайдаланылады: сөздік диктанттар, өзіндік жұмыстар, шығарма, ауызекі сұрау т.б.

Оқушы тақырып бойынша нені міндетті түрде білуі керек екенін алдын ала білуі керек. Бұл оқушының өз мүмкіндігін шынайы бағалауына, пәнге деген қызығушылығын оятуға үйретеді. Оқушы бұл жағдайда бірте-бірте тек міндетті деңгейді ғана орындаумен шектелмей, бұдан да жоғарырақ деңгей тапсырмаларын орындауға көшеді. Әр деңгей дайындығындағы оқушылармен сабақ өткізу барысында топтық жұмыс түрін, топ ішінде бір-біріне өзара көмектесу сияқты жұмыс түрін де пайдалануға болады. Топта 2 оқушы А деңгейінде, 2 оқушы В деңгейінде және 1 оқушы С деңгейінде жұмыс істесе, С деңгейіндегі оқушы қалғандарына тапсырманы түсіндіріп, қатесін түзетін, мұғалімге есебін береді. Есепті сол топтағы басқа да оқушы жасай алады, бұл оқушылар арасындағы демократиялықты көрсетеді.

Деңгейлік тапсырманы сабақтың барлық кезеңінде де пайдалануға болады. Өз тәжірибемізден мысалдар келтіре кетейік.

Жаңа сабақты өту кезеңі.

Тақырыбы: Салалас құрмалас сөйлем.

Материал барлық оқушылармен дәстүрлі сабақ түрінде түсіндіріледі. Қайталау кезінде міндетті теориялық материалға конспект түрінде ерекшелене көңіл аударылады. Мұғалім түсіндіріп болған соң, барлық оқушыға сұрақ береді. Мақсат: жаңа сабақ барлығына түсінікті болды ма?

(А - міндетті деңгей)

- Қандай сөйлемдерді құрмалас сөйлемдер деп атаймыз?
- Құрмалас сөйлемнің құрамындағы жай сөйлемдер бір-бірімен қалай байланысады?
- Қандай сөйлемдерді салалас құрмалас сөйлем деп атаймыз?
- Қандай сөйлемдерді сабақтас құрмалас сөйлем деп атаймыз?
- Міндетті деңгейде бекіту кезеңінде қарапайым тапсырма беруге болады, мысалы, берілген мәтіннен құрмалас сөйлемдерді табындар.

Сондай-ақ ағылшын тілінде деңгейлеп оқыту технологиясын ағылшын тілі сабақтарында қолдану – сабақтың білім сапасын көтерудің маңызды факторларының бірі болып, тиімділігі тәжірибе жүзінде дәлелденіп отыр.

Ағылшын тілі сабағында бұл технология бойынша төмендегі жұмыс түрлерін ұсынуға болады. Бастапқы деңгейде (Beginner) мысалы «My family» тақырыбының грамматикалық тақырыбы: «To have» етістігі жайлы білім бере отырып, жаңа сөздермен жұмыс жасай алатын, сөздік қорға бай тұлғаны тәрбиелеу.

1. Complete with `has` `have`	2. Complete with `has` `have`
1. Santa Claus ... a long white beard	1. My dogs ... funny names
2. Mary and Bill ... a beautiful house	2. My parents ... a lot of brothers and sisters
3. This sock ... a hole	3. This house ... a wonderful garden
4. I a big family	4. I ... a new computer
5. Snoopy ... black ears	5. You ... a fantastic jacket

Осындай әдіспен өткізілген сабақтарда оқушылардың өздігінше жұмыс жасау дағдысы қалыптасады, тіл үйренуге деген оқушының қызығушылығы, белсенділігі арта түседі. Үйренушінің өз деңгейін біліп қана қоймай, оны әрі қарай дамыта алуы қалыптасады.

В орташа күрделіліктегі деңгейге келесі тапсырмалар беріледі:

Берілген ережеге алгоритм жаса және өз сызбаң бойынша ережені түсіндір. Бұл деңгейде сызба жасау үшін, тек ереже білу жеткіліксіз, сонымен қатар, ақыл-ой жұмысы, сызба жасай білу біліктілігі де керек.

С деңгейіндегі тапсырмалар. Берілген сызбаға мысал келтіріңдер, грамматикалық негізді көрсетіңдер. Оқушыларға өздеріне таныс, өтіп жатқан ережеге сәйкес сөйлемдері бар үзіндіні ұсынуға болады.

Бекіту кезеңінде әр оқушы өз бетімен орындай алатын, әр сабақта табысқа жете алатындай тапсырмалар берілуі керек. Бекіту ең қарапайым тапсырмалардан басталғаны жөн. Алғашқыда барлық оқушы бірге, кейінірек тапсырманы өз бетімен орындай алу дәрежесіне қарай көшу керек. Міндетті деңгейді орындаған оқушыға келесі деңгейге көшуге болады. «Зат есімнің жалғаулары» тақырыбын өтіп болғаннан кейін бекіту кезеңінде келесі тапсырмаларды беруге болады.

А - міндетті деңгейде оқушылар зат есімнің септіктерін, оның жалғауларын білуі және сөздің жалғауын ажырата алуы керек. Мысалы, «Отан» сөзін септе немесе «Отанды, анамен, табиғатқа, Алатаудан» сөздерінің жалғауларын ажырат.

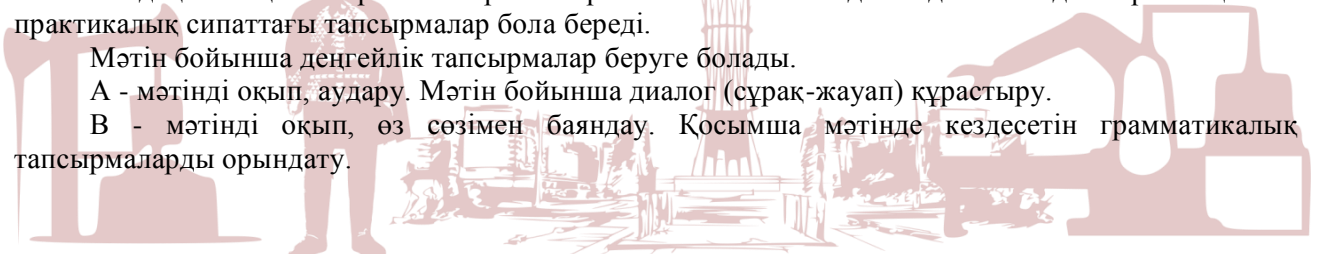
В - орташа күрделіліктегі деңгейдегі қосымша тапсырмалар беріледі. Берілген сөздерге аталған септіктердің жалғауын жалғап жаз, үнді немесе ұяң дауыссыздардан кейін барыс септігінде қандай жалғау немесе тәуелдік жалғауынан кейін қандай жалғау жалғанады? деген сияқты қосымша тапсырмалар беріледі.

С - деңгейінің тапсырмасы: берілген ереже бойынша тест дайында. Тесттіде теориялық және практикалық сипаттағы тапсырмалар бола береді.

Мәтін бойынша деңгейлік тапсырмалар беруге болады.

А - мәтінді оқып, аудару. Мәтін бойынша диалог (сұрақ-жауап) құрастыру.

В - мәтінді оқып, өз сөзімен баяндау. Қосымша мәтінде кездесетін грамматикалық тапсырмаларды орындату.

С - мәтінге байланысты эссе жазу немесе алдыңғы сабақта өткен мәтін ұқсас болса, (ақын-жазушылардың өмірі, қалалар туралы) жазу мен сызу арқылы сыни тұрғыдан ойлаудың Венн диаграммасын қолдану арқылы ұқсастығы мен айырмашылығын көрсету.

Қорыта айтқанда, деңгейлеп - саралап оқытудың элементтерін сабақта пайдалану барысында байқаған тиімді жақтарын атап өткіміз келеді.

Біріншіден, тақырып бойынша деңгейлік тапсырма жүйесі дамыта оқыту жүйесін іске асырады, ал ол оқушының ойлауын, елестету мен еске сақтау белсенділігін дамуын қамтамасыз етеді.

Екіншіден, сыныптағы барлық оқушы жұмыспен қамтамасыз етіледі, өз білімінің деңгейіне сәйкес жұмысты орындайды.

Үшіншіден, тапсырмаларды орындай отырып, оқушы өзін бағалай білуге үйренеді.

Төртіншіден, оқушының өз бетімен жұмыс істеуі тиянақтылыққа, ұстамдылыққа тәрбиелеп, жауапкершілігін арттырады.

Әдебиеттер:

1. Оразбаева Ф.Ш., Рахметова Р.С. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. Алматы, 2005жыл.
2. Қараев Ж.А., Кобдикова Ж.У., Актуальные проблемы модернизации педагогической системы на основе технологического подхода. Алматы, 2005 жыл.
3. Құдайбергенова К.С. Құзырлылық табиғаты – тұлғаның өздік дамуында. Алматы, 2006 жыл.
4. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары. 2012 жыл.

QUIZLET БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ БАҒАЛАУ КЕЗІНДЕГІ ТИІМДІЛІГІ

Букитова А.Р.

Смагулова Н.С.

ақпараттық жүйелер магистрі

«Мәшһүр Жүсіп атындағы №57 орта мектеп» КММ,

Нұр-сұлтан қаласы

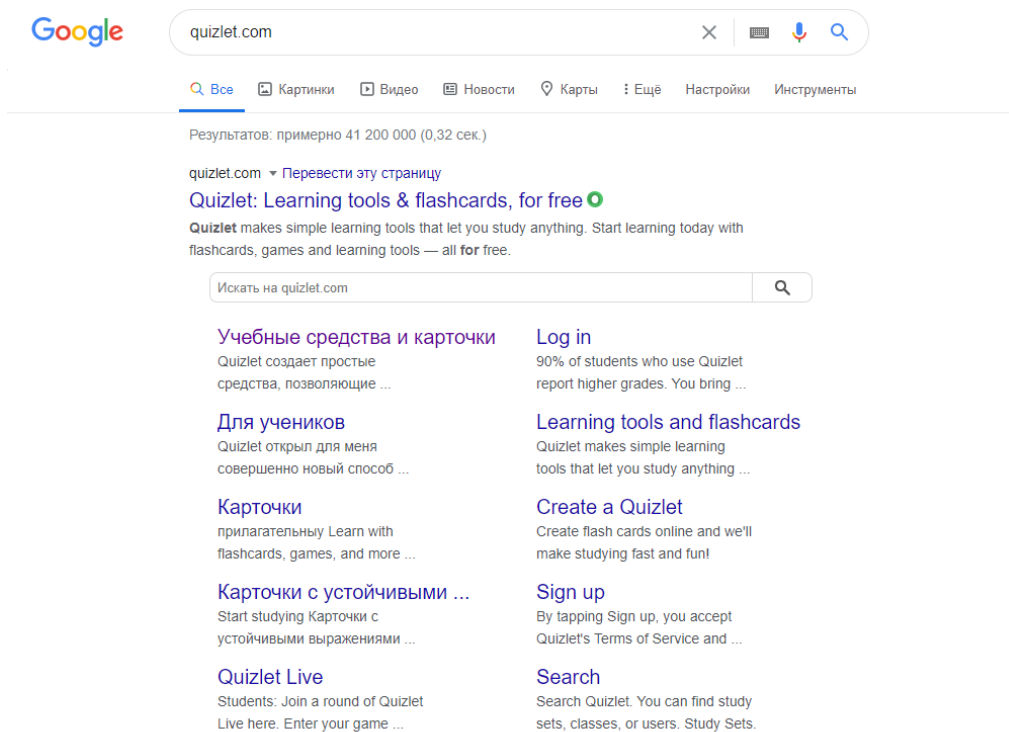
Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар өміріміздің мәні мен сәніне айналғалы қашан. Бүгінгі күнде интернетсіз және ұялы телефонсыз өмірді елестету мүмкін емес. Қазіргі заманда компьютер мен сымсыз байланыстарды меңгермеген жан XX ғасырдың басындағы жазу-сызуды, оқуды білмеген адаммен тең. Осыны ескерген Мемлекет басшысы «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты Жолдауында елімізді ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың ең үздік үлгілерімен қамту мәселесіне кеңінен тоқталып, тиісті органдарға бірқатар тапсырмалар жүктеген еді.

Аталған Жолдауында Елбасы: «Біз бүкіл еліміз бойынша әлемдік стандарттар деңгейінде сапалы білім беру қызметін көрсетуге қол жеткізуіміз керек», деген еді. Ақпараттық технологиялар мен ақпаратты таратудың жаңа нысандарына бағытталған мамандандырылған білім беру бағыттарын құру міндеті мен онлайн тәсілінде оқыту тәжірибесін дамытып, елімізде оқу теледидарын құру қажет екендігі де осынау мелекеттік құжаттан орын тапқан. Себебі, халықты ақпараттық-коммуникациялық технологиялармен толық жарақтандырып, оны жеткілікті деңгейде меңгерту үшін бірінші кезекте білім беруді тиянақтап, саланы игерген сапалы мамандар жасақталуы ләзім. Осыған орай, бүгінгі күні білім беру жүйесі жаңа педагогикалық технологияға негізделуін және ақпараттық құралдардың кеңінен қолданылуын қажет етеді. Мамандардың пікіріне жүгінсек, оқу-тәрбие үрдісінде жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану заман талабынан туындап отыр.

Сонымен мен «**Ақылды технологиялар - еңбек өнімділігін дамыту мүмкіндігі**» бағыты бойынша ақпараттық сауаттылығымызды арттыту мақсатында Quizlet бағдарламасын алуды жөн көрдім.

Quizlet – деген не және қалай жұмыс жасайды?

Google search results for 'quizlet.com'. The search bar shows 'quizlet.com' and the results are in Russian. The main result is 'Quizlet: Learning tools & flashcards, for free'. Below it, there are several links: 'Учебные средства и карточки', 'Log in', 'Для учеников', 'Learning tools and flashcards', 'Карточки', 'Create a Quizlet', 'Карточки с устойчивыми ...', 'Sign up', 'Quizlet Live', and 'Search'.

Жаңа лексиканы есте сақтауға көмектесетін көптеген әдістер бар, бірақ карталарды қолдана отырып, сөздерді үйрену тәсілі әлі де ең тиімді болып саналады. Сабақ үшін мұғалімдер жиі карталарды жасайды және қиып алады келісесіз бе? Содан кейін оларды жоғалтып, лақтырып жібересіз бе? Ал сіз құрайтын карточка ғана емес, қиып, оларды пайдалану және әр түрлі оқушылармен/топтармен жұмыс жасайсыз ба? 21 ғасырда компьютерден де, кез-келген мобильді құрылғыдан да керемет карточкалық қызметтер бар, сондықтан оқушылар кез-келген уақытта және кез-келген жерде жаңа сөздерді үйрене алады (әлеуметтік желілерде бос уақыттарын өткізудің орнына). Сөздерді оңай жаттау үшін жаттығуға жасау арқылы есте сақтайды. Рас, керемет емес пе?

Осы мақсаттар үшін ең танымал қызмет quizlet.com.

Quizlet деген не?

Quizlet — бұл оқу карталары түрінде ұсынылатын кез-келген ақпаратты есте сақтауды жеңілдететін ақысыз қызмет. Мұның бәрі дерекқордан табу немесе интерактивті материал жасау — жеке карталар, оларға суреттер мен аудио файлдарды қосу, содан кейін осы материалды есте сақтау үшін жаттығулар жасап, ойындар ойнау.

Қызметке кіру үшін Google немесе Facebook арқылы тіркелу немесе кіру қажет.

Quizlet-те сіз оқушыларға модуль/курс сілтемесін жібере аласыз немесе оларды алдын-ала жіберушінің атымен таба аласыз.

Кескіндемені (карточка) — қалай жасаймыз?

Ең алдымен кез келген браузерге quizlet.com деп жазыңыз

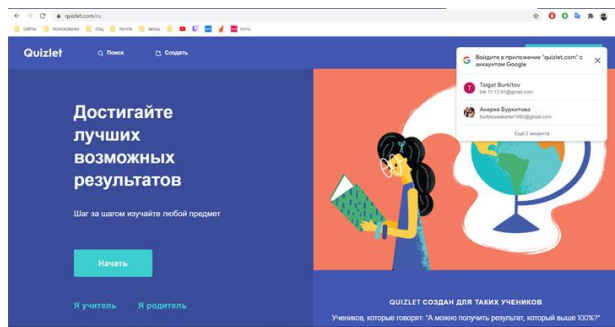
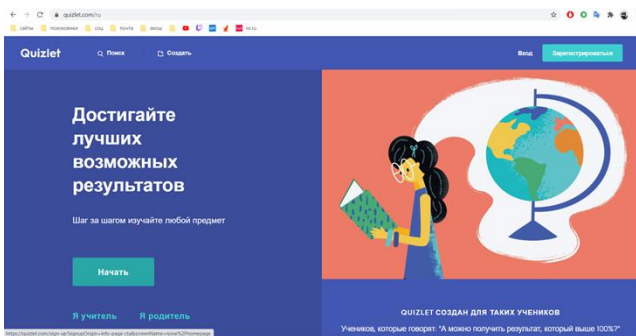
Браузерге жазған соң **Учебные средства и карточки – совершенно бесплатно** дегенді таңдайсыз.

[Quizlet: Learning tools & flashcards, for free](https://quizlet.com)

Quizlet makes simple learning tools that let you study anything. Start learning today with flashcards, games and learning tools — all for free.

Сілтемені басқаннан кейін сізде келесі терезе пайда болады

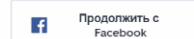

Оқу материалдарын құрастыру үшін Вход батырмасын басамыз. Егерде сіз тіркелмеген болсаңыз Авторизация батырмасын басыңыз.

Авторизация батырмасын басқан соң сізден аккаунт сұрайды. Сізде өз Google аккаунтыңыз болса

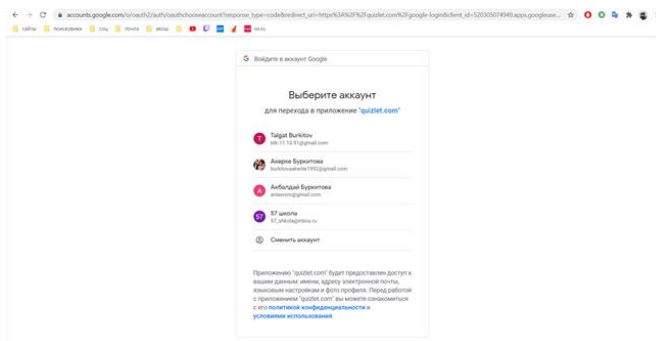
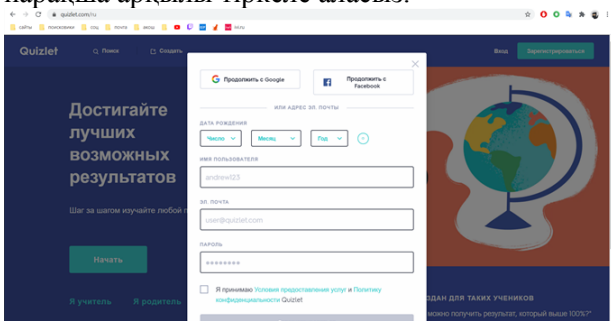

басу арқылы кіре аласыз. Егерде Facebook парақшаңыз

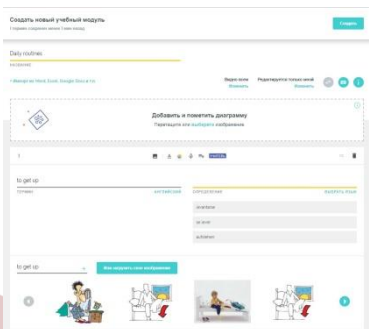
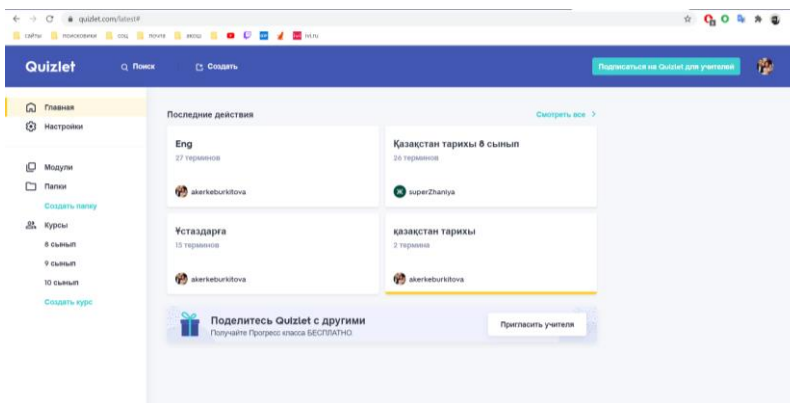
болса

парақша арқылы тіркеле аласыз.

Продолжить с Google басқаннан кейін сізде төмендегідей терезе байда болады.

Аккаунт таңдап алынғаннан кейін Quizlet.com тезесінің басты беті ашылады

Оқу материалын жасау жаңа оқу модулін жасаудан басталады. Модульдің атын енгізу керек, содан кейін терминдер мен анықтамаларды енгізу керек. Сондай-ақ, көру параметрлерін өзгертуге болады (барлық Quizlet пайдаланушыларына / белгілі бір курстарға / қатысушыларға парольмен / тек модуль жасаушыға көрінеді) және редакциялау (тек модуль жасаушы / белгілі бір курстар /парольмен қатысушылар өндейді). Сіз деректерді Word, Excel, Google Docs және т.б. - дан көшіріп, қою арқылы импорттай аласыз.

Диаграммалары бар Модульдер - бұл терминдер мен анықтамалар белгіленген суреттер. Мұндай Модульдер барлық бөліктерді, карталарды немесе графиктерді зерттеуде ыңғайлы. Мысал,

→ Әр түрлі тақырыптар үшін карточкалар жасау арқылы оқу материалдарын сұрыптаңыз.

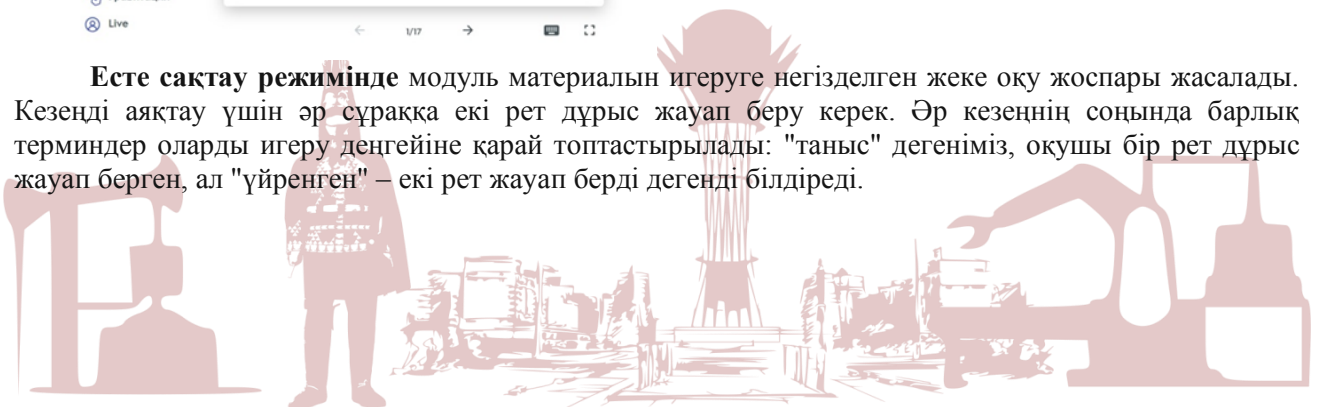
→ Курстар құру және оларды басқа пайдаланушылармен бөлісу арқылы модульдерді реттеңіз.

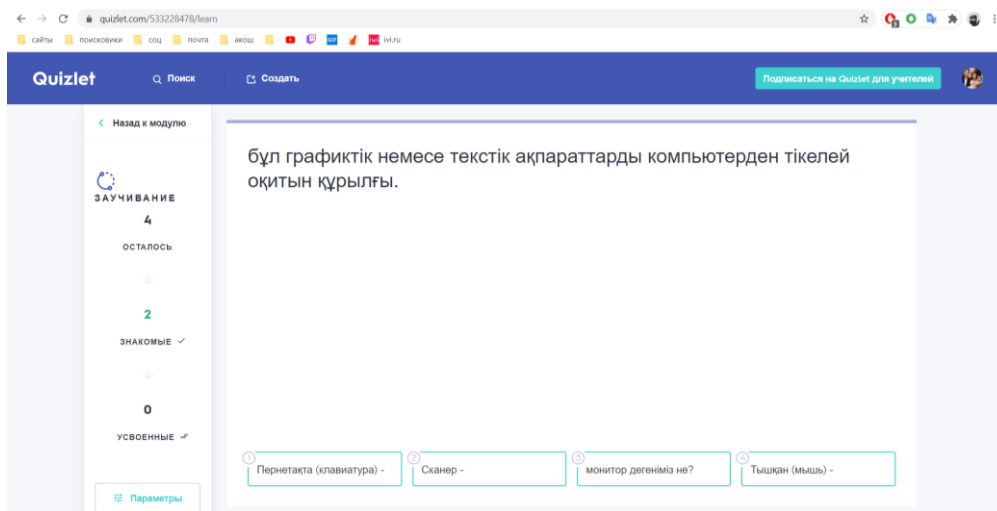
Толық нұсқаулық осында.

Оқушылар карточкалармен не істей алады?
Quizlet-те жеті түрлі жұмыс әдісі бар: бес оқу режимі және үш ойын түрі.

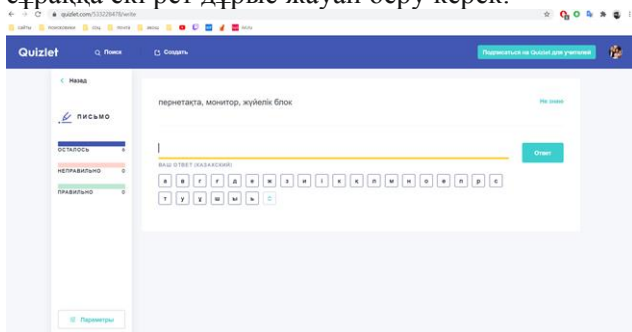
Карточка режимінде оқушылар барлық карталарды көреді, терминдер мен анықтамаларды қайталау үшін оларды аударады.

Есте сақтау режимінде модуль материалын игеруге негізделген жеке оқу жоспары жасалады. Кезеңді аяқтау үшін әр сұраққа екі рет дұрыс жауап беру керек. Әр кезеңнің соңында барлық терминдер оларды игеру деңгейіне қарай топтастырылады: "таныс" дегеніміз, оқушы бір рет дұрыс жауап берген, ал "үйренген" – екі рет жауап берді дегенді білдіреді.

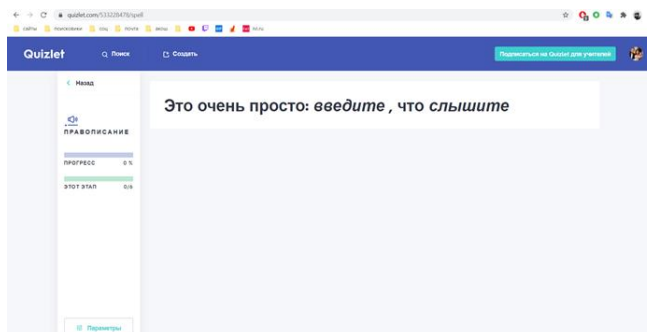

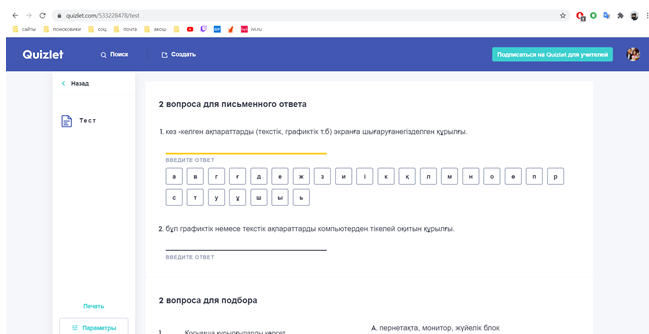
Жазу режимінде терминнің белгілі бір немесе суреті беріледі және оқушының материалды қаншалықты жақсы білетіндігі және жазу кезінде қателіктер жіберетіні бағаланады. Оқушы бірінші кезеңді аяқтаған кезде, жазу режимі екінші кезеңді бастайды, онда бірінші кезеңде дұрыс жауап берілмеген сұрақтар қолданылады. Жазу режимінің кезеңін аяқтау және нәтижелеріңізді көру үшін әр сұраққа екі рет дұрыс жауап беру керек.

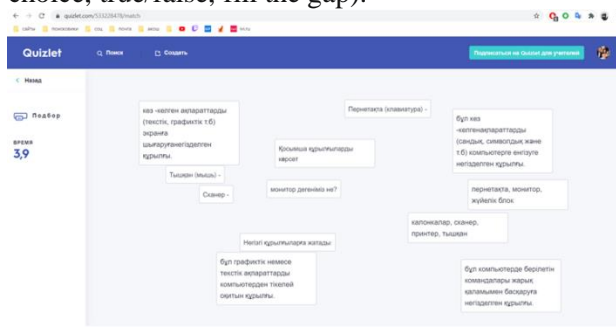
Дұрыс жазу режимінде естігенді жазу керек.

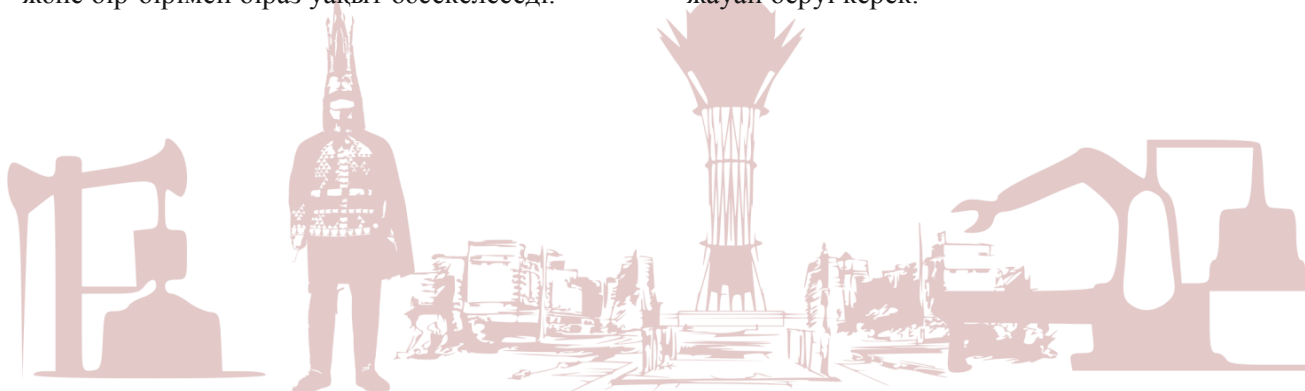
Тестілеу режимінде әр түрлі тест нұсқалары автоматты түрде жасалады (matching, multiple choice, true/false, fill the gap).

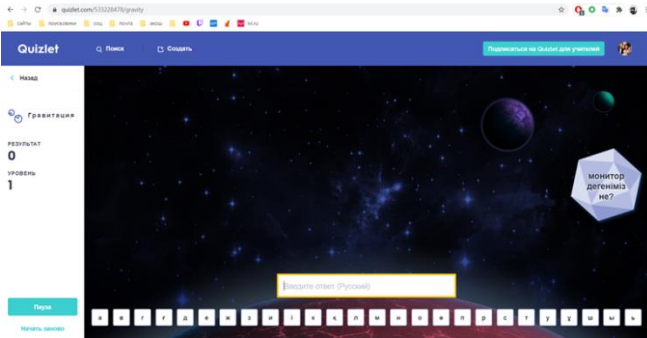

Іріктеу ойынында оқушылар анықтамаларға дұрыс терминдерді мүмкіндігінше тез таңдайды және бір-бірімен біраз уақыт бәсекелеседі.

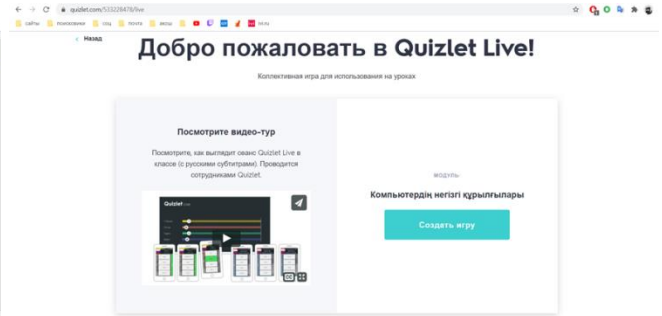

Ауырлық ойынында оқушылар планетаны астероид соққыларынан құтқару үшін дұрыс жауап беруі керек.

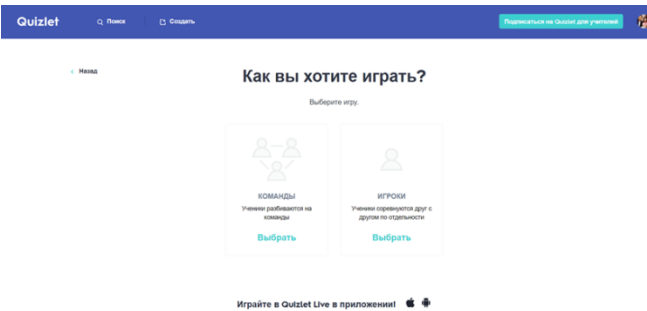

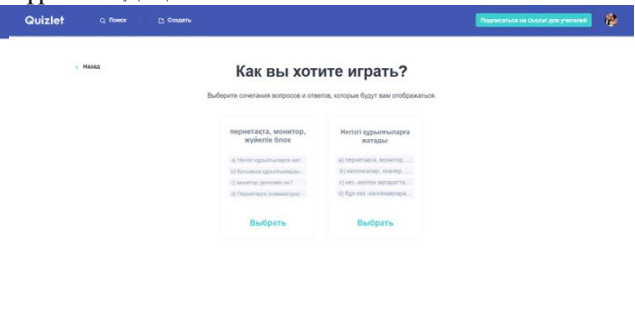
Live ойыны мұғалімнің қатысуын талап етеді. **Live** басқаннан кейін төменде көрсетілгендей **Создать игру** батырмасын басасыз.

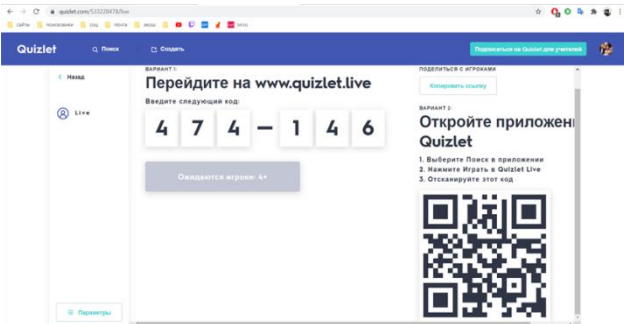
Создать игру батырмасын басқан соң, Команда немесе Игроки деген ойын түрлері шығады. Командамен жұмыс жасағыңыз келсе Команда түрін таңдаңыз

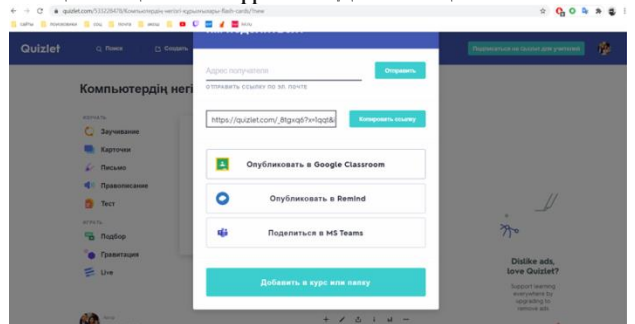
Команда түрін таңдаған соң

2 түрлі функцияның біреуін таңдау қажет. Өзіңіз ыңғайлы түрін таңдап алыңыз

Жұмысты толық жасап болған соң сіздерде осында терезе пайда болады.

Жасаған жұмысыңызды қай платформада бөліскіңіз келеді немесе сілтемесін көшіріп алып оқушыларға жіберсеңіз болады. Содан кейін **Добавить в курс или папку** батырмасын басасыз.

Мұғалімдерге арналған Quizlet функциялары

1. Мұғалімдер басқа пайдаланушылар жасаған дайын оқу материалдарын таба алады (сол жақ жоғарғы бұрыштағы "іздеу" түймесін пайдаланыңыз) немесе өз карталарыңызды жасаңыз (артқы панельдегі "жасау" түймесін пайдаланыңыз).

2. **Live** ойынын бастаңыз.

3. Ақылы нұсқада (айына 229,17 рубль) мұғалімдер өз суреттерін, диаграммаларын және дыбыстарын қолдана отырып материалдар жасай алады; мәтінді кеңейтілген пішімдеуді қолданыңыз; оқушылардың үлгерімін қадағалаңыз және олардың сабақтарын бақылаңыз.

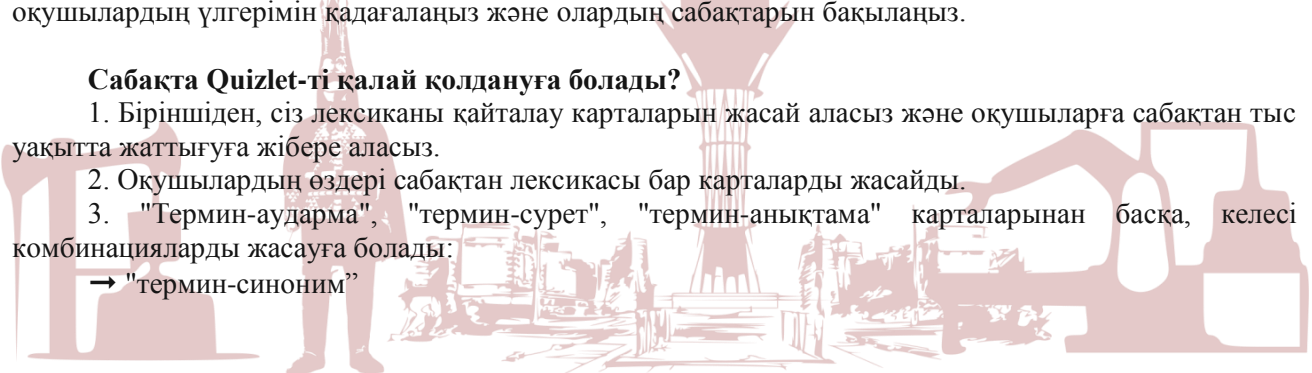
Сабақта Quizlet-ті қалай қолдануға болады?

1. Біріншіден, сіз лексиканы қайталау карталарын жасай аласыз және оқушыларға сабақтан тыс уақытта жаттығуға жібере аласыз.

2. Оқушылардың өздері сабақтан лексикасы бар карталарды жасайды.

3. "Термин-аударма", "термин-сурет", "термин-анықтама" карталарынан басқа, келесі комбинацияларды жасауға болады:

→ "термин-синоним"

- "термин-антоним"
- "фраза / идиома бөліктері"
- "сөзжасам"
- "термин – студенттер жетіспейтін сөзді таңдау үшін бірнеше сөз тіркесі".
- "термин-бірнеше сөйлем"

Осы бағдарламаны қолдана отырып оқушылардың сабаққа деген қызығушылықтарын арттырып, бір – бірімен жарыса оқуына ықпалын тигізеді.

Әдебиеттер:

1. wikipedia.org интернет желісі
2. skyteach.ru интернет желісі

КАК КРИТЕРИАЛЬНОЕ ОЦЕНИВАНИЕ ВЛИЯЕТ НА КАЧЕСТВО ВЫПОЛНЕНИЯ ЗАДАНИЙ НА УРОКАХ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

*Волосюк О. А.
КГУ «Новопокровская средняя школа»
Восточно-Казахстанская область,
Бородулихинский район*

Обновление содержания образования в Республике Казахстан ставит перед собой главную цель: совершенствование педагогического мастерства учителей в контексте обновления образовательной программы и внедрение системы критериального оценивания.

Я работаю учителем начальных классов, и считаю, что именно мы учителя начальных классов, должны начать формирование у учеников навыков самообразования, умения обучаться тому, как обучаться, становление их независимыми, самомотивированными, увлечёнными, уверенными, ответственными личностями с развитым критическим мышлением, проявляющими компетентность в цифровых технологиях.

В 2016-2017 учебном году все школы Казахстана поэтапно начали переходить на обновлённое содержание образования, и это были первые классы. И мне посчастливилось в этом году работать в первом классе. Данную программу вместе со своими учениками мы начали внедрять с самого начала.

В июне месяце 2016 года прошла курсы и получила сертификат по предметам начальных классов в рамках обновлённого содержания образования в РК. Данные курсы дали очень много интересной и новой для меня информации. Но всё же оставалось очень много вопросов. В это время в школах нашего района и области проводились семинары, коучинги, круглые столы, где мы могли получить ответы на свои вопросы.

Изучая весь материал по обновлённому содержанию образования меня заинтересовало критериальное оценивание. Почему именно критериальное оценивание? Переходя на безоценочную систему у меня был страх, как сохранится мотивация к обучению у учащихся, если они каждый день не будут видеть оценку. А повышение качества образовательного процесса тесным образом связано с повышением качества знаний и успеваемости учащихся, без формирования положительной мотивации учащихся это решить невозможно. Используя в полном объеме факторы, влияющие положительно на процесс мотивации обучающихся можно добиться успеха. Считала, что использование критериального оценивания реализует основные требования к новой системе оценки знаний.

Тогда Руководство по критериальному оцениванию для учителей начальной школы стала для меня настольной книгой.

Критериальное оценивание – процесс соотнесения реально достигнутых обучающимися результатов обучения с ожидаемыми результатами обучения на основе выработанных критериев.

Критерий оценивания – признак, на основании которого проводится оценка учебных достижений обучающихся.

Зачем нужны критерии оценки?

Для учителей:

- Содержат ясные ориентиры для учебного процесса.
- Содержат конкретные критерии для оценивания процесса усвоения учебного материала учащимися
- Делают процесс оценивания объективным и последовательным
- Облегчают процесс оценивания прогресса учащихся для учителей

Для учащихся:

- Обеспечивают четкое понимание учебных целей, ожиданий, критериев оценивания и способов улучшения собственной работы.
- У учащихся есть конкретные рекомендации в отношении ожиданий учителя.
- Когда ученики привыкают регулярно использовать критерии оценки, они начинают испытывать большую ответственность за конечный продукт. Это снимает вопросы типа "Я еще не все сделал?".
- Создают условия для самостоятельной работы учащихся.

Для родителей:

- Получают объективные доказательства уровня обученности своего ребенка;
- Отслеживают прогресс в обучении ребенка;
- Обеспечивают ребенку поддержку в процессе обучения;
- Устанавливают обратную связь с учителями и администрацией школы;
- Помогают быть уверенными и спокойными за комфортность ребенка в классе и школе.

Целью критериального оценивания является получение объективной информации о результатах обучения обучающихся на основе критериев оценивания и предоставление всем заинтересованным участникам для дальнейшего совершенствования учебного процесса.

Задачи системы критериального оценивания:

1. Расширить возможности и функции оценивания в учебном процессе.
2. Создать условия для постоянного самосовершенствования обучающихся посредством установления регулярной обратной связи.
3. Содействовать формированию единых стандартов, качественных механизмов и инструментов оценивания.
4. Предоставлять объективную, непрерывную и достоверную информацию:
 - обучающимся о качестве их обучения;
 - учителям о прогрессе обучающихся;
 - родителям о степени достижения результатов обучения;
 - органам управления о качестве предоставляемых образовательных услуг.

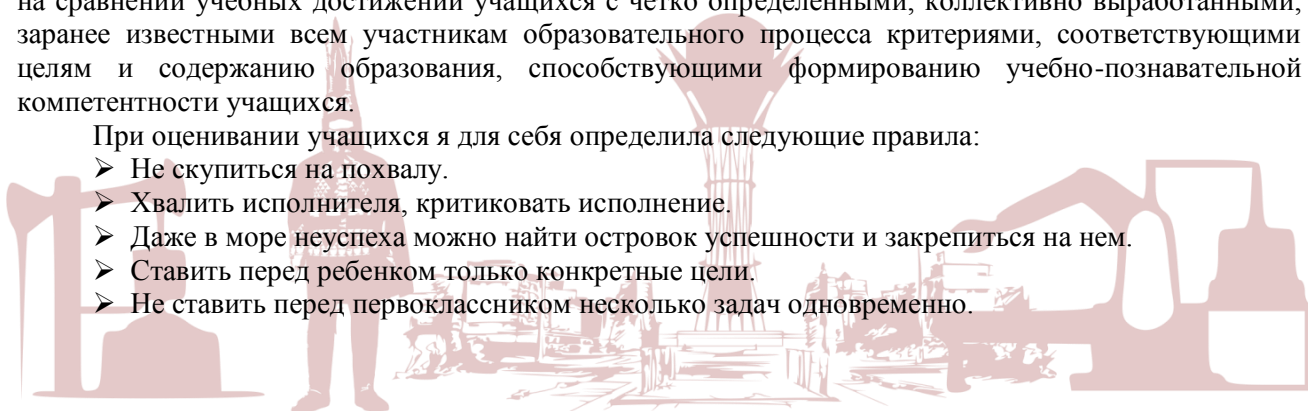
Критериальное оценивание реализуется согласно следующим принципам:

- **Взаимосвязь обучения и оценивания**
- **Объективность, достоверность и валидность**
- **Ясность и доступность**
- **Непрерывность**
- **Направленность на развитие**

Под системой оценивания понимается механизм осуществления контрольно-диагностической связи между учителем, учеником и родителями по поводу успешности образовательного процесса. Появляется так называемое критериальное оценивание, позволяющее фиксировать динамику индивидуального развития каждого ученика. Критериальное оценивание – это процесс, основанный на сравнении учебных достижений учащихся с четко определенными, коллективно выработанными, заранее известными всем участникам образовательного процесса критериями, соответствующими целям и содержанию образования, способствующими формированию учебно-познавательной компетентности учащихся.

При оценивании учащихся я для себя определила следующие правила:

- Не скупиться на похвалу.
- Хвалить исполнителя, критиковать исполнение.
- Даже в море неуспеха можно найти островок успешности и закрепиться на нем.
- Ставить перед ребенком только конкретные цели.
- Не ставить перед первоклассником несколько задач одновременно.

Переходя на обновленное содержание образования с учащимися у меня особых проблем не было, т.к. они пришли в первый класс и другой системы оценивания они и не знали. Но проблема стояла с родителями, которые хотели отследить успех своего ребёнка через «традиционную оценку».

Со временем внедрение критериального оценивания, систематическая и аргументированная обратная связь дали положительный результат. Так как я преподаю в начальных классов, знаю, что дети выполняют домашнее задание с родителями. Поэтому при проверке домашнего задания стараюсь писать конструктивную обратную связь, показывая на основе критериев, где конкретно были допущены ошибки. Смотри на работу своего ребёнка и зная критерии, сами дети, а также родители видели результат работы. Даже незначительный результат стимулировал детей на то, что в следующий раз он выполнит задание еще лучше. В это время я заметила лидерские качества и критическое мышление у своих учеников, меня это, конечно, радовало. Ведь для учителя главное, видеть результат своих трудов. А мои труды – это мои ученики. Сейчас, как я считаю, что самое главное наше достижение заключается в том, что и дети, и родители понимают: смысл оценивания не ограничивается только оценкой. Они знают, что важно узнать, усвоена тема урока или нет, причины, по которым она могла быть не усвоена.

В 1 и во 2 классе мы с коллегой с параллельного класса сами составляли алгоритм выработки критериев

- При планировании урока выделить понятия – знать и уметь;
- Выделить формируемое умение;
- Определить пошаговые операции выделенного умения;
- Из пошаговых операций выделить критерии;
- Составить таблицу критериев.

Составляя критерии, мы расписывали каждый шаг (дескриптор) выполнения задания, который даст возможность ребёнку заработать балл.

Начиная с 3 класса, критерии мы разрабатываем совместно с детьми. Основное преимущество критериального оценивания в том, что оно учит школьников применять свои знания на практике, а не гнаться за отметками.

По старой системе мы считали ошибки детей и в зависимости от их количества выставляли оценки. Самым высоким показателем была оценка «5», которая снижалась пропорционально количеству неправильно выполненных учеником заданий. Теперь, когда работая над темой критериальное оценивание, я понимаю, что данный метод не поощрял, а наказывал ребёнка. А также же старый метод не точно показывал уровень знаний учащегося. Иногда ученик смотрел на тебя с недоверием и сомневался в том, правильно ли его оценили. Новая же система оценивания позволяет ученику понимать, какие критерии повлияли на оценку и на что ему нужно обратить внимание. Благодаря обратной связи, они получают от учителя комментарии к своим ошибкам, понимают, где должны подтянуть знания и могут сделать это вовремя.

Каждый день на всех уроках проводится формативное оценивание, которое является неотъемлемой частью обучения. Учитель дает ученикам устную или письменную обратную связь по итогам выполненных ими заданий. При этом на ежедневных уроках оценка в цифровом эквиваленте не выставляется. В формативном оценивании ученики тоже принимают участие, им нравится давать оценку себе и своим одноклассникам. Новая система образования учит детей многому: внимательно слушать ответы друзей, свободно высказывать мнение и принимать справедливые решения. У учащихся уже с первого класса развивается лидерские качества и критическое мышление. Они могут сравнивать свои ответы с ответами своих одноклассников, учатся делать правильный вывод, адекватно воспринимают критику.

Иногда дети замечают небольшие, но важные ошибки. С данной проблемой сталкиваемся в основном на уроке математики, при письменном умножении многозначных чисел, где учащийся, второпях пишет неправильную цифру, либо двузначное число записывает в одну клетку. После как ученики получают замечание от своих одноклассников, делают выводы, и в дальнейшем обращают внимание на то, как пишут.

По завершению раздела и четверти ученики выполняют суммативную работу. При составлении суммативных работ четко прописываю критерии, пошагово разбирая их, пишу дескрипторы. Всё это даёт возможность ребёнку чувствовать себя уверенно (т.к. знает, что от него конкретно требуется) при выполнении заданий. После чего знакомяю родителей с рубрикой (способ описания уровней учебных достижений обучающихся в соответствии с критериями оценивания).

В целом с введением новой системы в моем классе заметно улучшилась успеваемость. Ученики со слабой успеваемостью изо всех сил стараются улучшить свои показатели до конца четверти.

Критериальное оценивание я применяю на всех этапах урока: на стадии вызова, на актуализации (при проверке домашнего задания) прием «Верно - неверно» оцениваем по критериям, и тут уже ребёнку понятно, на каком этапе усвоения материала он находится.

Критериальное оценивание использую на всех предметах, а также критериальное оценивание внедряю и на внеклассных мероприятиях (конкурсах, соревнованиях).

Возьму, к примеру, урок по литературному чтению в 4 классе «Илья Муромец и Соловей-разбойник». Независимо от формы работы задания оценивались по критериям. При разработке группового задания «Соотнеси» по критериальному оцениванию учащиеся получили инструкцию по выполнению, расписывая каждый шаг ученика (дескрипторы), чтобы он достиг цели обучения. При взаимооценивании критерии были разработаны совместно с учащимися, это было сделано для того, чтобы дети объективно оценивали своих одноклассников. По этому же принципу, был написан синквейн (работа в парах) и индивидуальное задание «Вопрос - ответ», где учащиеся оценивали сами себя по ключу.

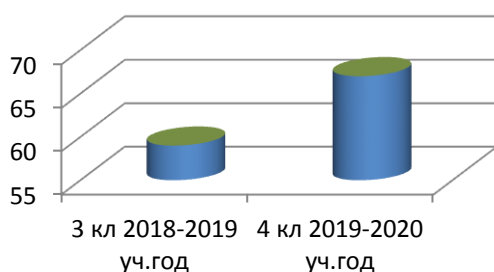

рис. 1 «Корзина вопросов» ФО «Смайлики»

рис. 2 Раздели слова на слоги» КО

И вот спустя 4 года, работая в 4 классе, того страха, который был у меня в 1 класс нет. Я уверенно могу сказать, что ученики не теряют мотивацию к обучению. Те учащиеся, у которых остались какие-то проблемы в усвоении материала работают над ними, а те учащиеся, которые освоили материал, не останавливаются на достигнутом, а идут дальше. И совсем не нужна оценка на каждом уроке и за каждую работу, которую они делают, для них главное видеть рост своих достижений.

Также критериальное оценивание положительно отражается на успеваемости учеников. Об этом свидетельствует проведённый мониторинг.

Проанализировав всю свою работу, пришла к следующему выводу: критериальное оценивание даёт возможность каждому ребёнку видеть свой результат. Получив положительный результат своей работы, увидев, хоть не большой, но прогресс, следующее задание старается выполнить лучше.

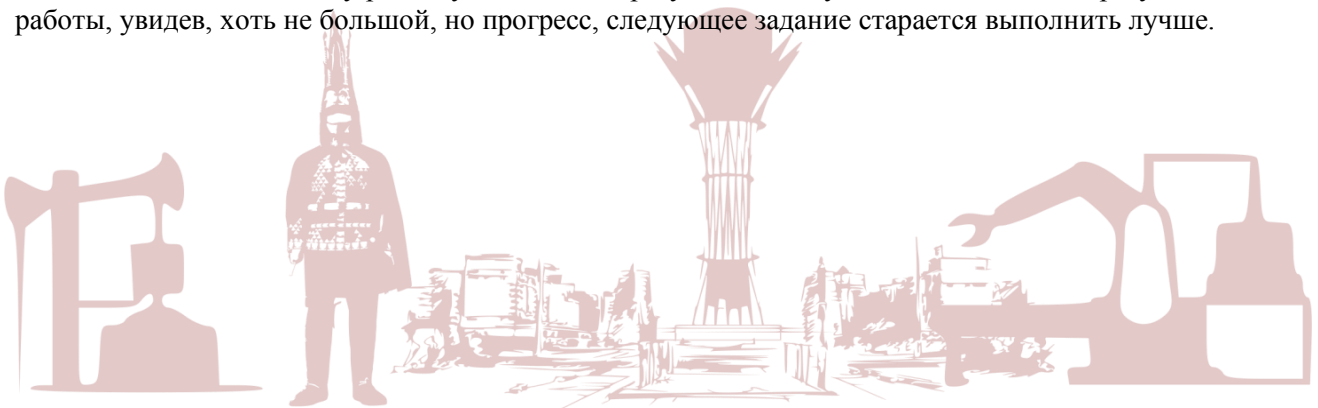

рис. 3 «Ребус» КО

Рис.4 «Реклама» КО

рис. 5 взаимопроверка по критериям

рис. 6 Обратная связь

рис. 7 «Ассоциации» КО

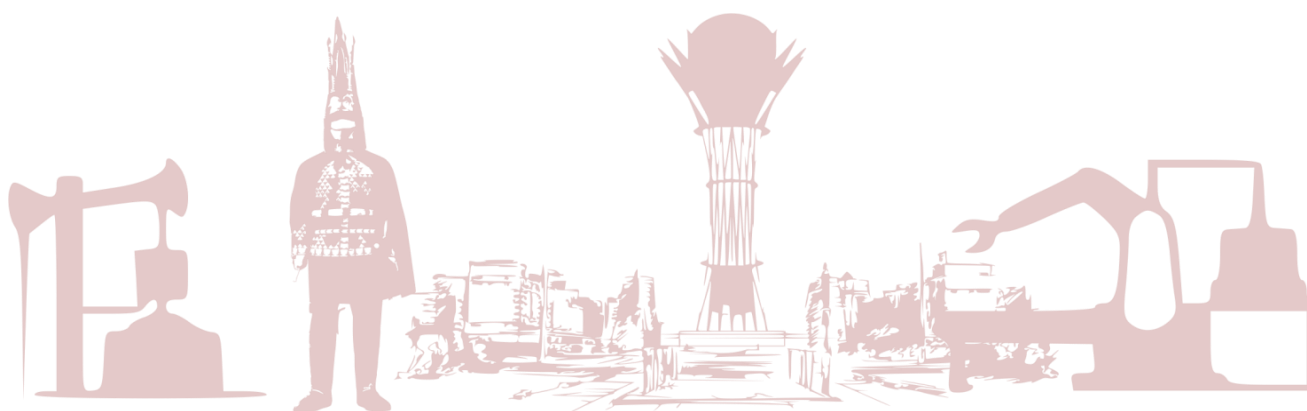
рис. 8 «Письма» (задание на повторение алфавита) КО

Учащиеся ответственно подходят к каждому заданию не только на уроке в школе, но и при выполнении домашнего задания.

Критериальное оценивание в системе среднего образования мотивирует школьников не гнаться за отметками, а стремиться к достижению учебных целей, приобретению знаний и компетенций.

Литература.

1. Об особенностях организации образовательного процесса в общеобразовательных школах Республики Казахстан в 2019-2020 учебном году. Инструктивно-методическое письмо, Нур- Султан 2019
2. Руководство по критериальному оцениванию для учителей начальных классов. Учебно-методическое пособие. - Астана 2017
3. Система критериального оценивания учебных достижений учащихся. Методическое пособие – Астана, 2013
4. <http://festival.1september.ru/articles/528850/>
5. <https://yvision.kz/post/777590>
6. <https://videouroki.net/razrabotki/kritierial-noie-otsienivaniie-uchiebnykh-dostizhienii-kak-riesurs-povyshieniia-k.html>

ЭКОНОМИКАДА ЖӘНЕ ҚОҒАМДА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ ДАМУ РОЛІ

*Даулетова Ж.Б.
№101 мектеп-лицейі
Қарағанды қаласы*

Қазіргі таңда ғылымды қажетсінетін заманға өту кезеңінде барлық сала ақпараттық технологияға (АТ) мұқтаж. Ақпараттық технология біздің өмірімізге 19 ғасырда келе бастады. Үлкен ЭЕМ ақпаратты өңдеуде үрдісті қайталауда автоматтандыру үшін қолданылды. 1960-1980 жылдар аралығында ақпаратты өңдеумен байланысқан 12 млн-нан аса жұмыс орны автоматтандырылды. Бұл өндіріс орындарының азаюына алып келді, бірақ толығымен ұйым еңбегіне әсер етпеді. Артынша дербес компьютерлердің пайда болуы ақпараттық революциямен байланысты болды. Ақпарат экономикалық ресурс болды. Компьютерлендіру барлық салада пайда болды. Жаппай дербес компьютерлерді және ақпараттық желіні пайдалану жұмыс орындарын ақпаратты автоматтандыруға алып келді.

Соңғы жылдары дамыған елдерде материалды өндіріс орындарында жұмыс орындарының азаюы және көпшілігінің ақпараттық аумақта көбейгендігі байқалады. Ақпарат көпшілік жұмыс аумағының өнімі болды. Экономикасы дамыған елдерде ақпаратты өңдеу саласында жұмыс жасайтындардың саны 60-90 пайызды құрайды. Ғылыми-техникалық прогрестің дамуына жататын қоғамды ақпараттандыру есебі еңбек өндірісінде дамып келеді. Ақпараттану технологиясының бірінші кезеңінде өзіндік құнының жоғары болуына байланысты еңбек ұйымына және басқару тәсілін шешуге әсер етпеді. Ақпараттық технологиялар еңбек ұйымының және жұмыспен қамтудың жаңа формасын ашу мүмкіндігіне ие. Өндіріс күштерінің дамуы әр түрлі ақпараттық қызмет көрсетудің өндірістік даму кезеңінде ұйымдарда ақпаратты іздеу, өңдеуді төмендетуге мүмкіндік береді, олардың үздіксіз жұмыс істеуін қамтамасыз етеді, телекоммуникациялық жүйеде және ақпараттық қорда жүйелі түрде басқаруды жүргізеді.

Бүгінгі күнде ақпараттық технологияда инвестицияның негізгі нәтижесі компанияның функционалдық тиімділігінің негізгі көрсеткіші болады. Дегенмен қазіргі ақпараттық экономикада, ақпараттық технологияда өндіріс еңбегінің экономикалық өсуі әсер етеді. Бүгінде ақпараттық қоғамның қарқынды дамуында телекоммуникациялық технологияны қолдану еңбекке дәстүрлі көзқарасты өзгертті. Енді жұмыскерлерде өздігінен жұмыс уақытын анықтай алу мүмкіндігі пайда болды. Ақпараттық технологияны тарату еңбек тиімділігін көтеруге алып келді. Мұндай өзгеріс өндірістің даму процесін ұсынады және экономикалық өсу сапасының өзгергені ақпараттық технологияны қолданумен байқалады. Дегенмен қазіргі әдістің кемшілігінен сапалы көрсеткіш есебі есепке алынбайды. Бұл кемшілік есептеудің нақты әдісінің жоқтығын көрсетеді. Нәтижесінде статистикалық мәліметтер ХХ ғасырдың соңында 13 000 ірі әлемдік компанияларда ақпараттық технологияның экономикалық әсері байқалмады және жиынтық пайда ақпараттық технологияға кеткен шығыннан аз болды. Зерттеушілердің басым көпшілігі ақпараттық технологияны енгізу еңбек ресурстарының құрылымын өзгерткен, инновациялық ресурстарды басқаруда тәжірибенің аздығы жаңа технологияның қиындығымен байланыстырады. Яғни ақпараттық технологияның және еңбек өндірісін тиімділігін бағалау бірнеше жаңа технологияны дамытқаннан кейін жүргізу керек еді. Қазіргі таңда мұны тек дамыған елдерде ғана жүргізуге болады. Экономикасы өтпелі елдерде мұндай объективті бағалау жүргізу ерте. Әр мемлекетте бүгінгі күннің негізгі тенденциясы ақпараттық-телекоммуникациялық технологияны қолдану болып табылады: сандық тасымалдауды, ұялы байланысты, ғаламтор желісін, электронды схемасын қолдану. Соңғы жылдардың статистикасындағы желі бойынша жаңа қызмет түрлерінің қарқынды дамуы жаңа жұмыс орындарының пайда болуымен байланысты. Сонымен ғаламтордың аумағында жарты миллионнан аса жұмыс көзі пайда болды. Сарапшылардың айтуы бойынша, АҚШ келесі онжылдықта кіші және орташа инновациялық жұмыс орнының саны 3 млн-нан 5 млн-ға дейін өседі деп жорамал жасап отыр.

Ақпаратты өңдеу- білімнің кеңейтілген объективі бар шындық және процесс. Берілген программа бойынша мәліметтермен белгілі бір әрекеттерді орындау. Мұндай әрекеттерге мәліметтерді іздестіру, мәліметтерді сорттау, оларды таңдау және біріктіру жатады. Экономикалық

және инженерлік-есеп-қисаптар, ғылыми-техникалық мәселелерді шешу және өндірісті басқару мәселелері де мәліметтерді өңдеу процесі болып саналады. Ондағы алғашқы мәліметтер есептеулер жолымен соңғы нәтижеге айналады.

Бүгінгі таңда «ақылды технологиялар» адамзат өмірінің барлық саласына қарқындап еніп, оның ажырамас бөлігіне айналууда. Цифрландыру – бәсекеге қабілетті экономиканы дамытуды және халқының тұрмыс сапасын жақсартуды бағытқа алған мемлекеттердің барлығы ұстанатын жаһандық тренд, үрдіс. Бұл орайда, тартыншақтап қалуға, бөгелуге мүлде болмайды, себебі бөгеліп қалған аз ғана уақыт бізді бірнеше жыл кейінге шегеріп тастайды. Осы үрдіске бүгіннен бастап бел шешіп кірісу арқылы болашақ ұрпақтың табысты өмірінің іргетасын қалаймыз.

Smart технологиясы — жүзеге асатын мақсаттарды қалыптастыру үшін заманауи тәсіл. Яғни, ақылды технология, ақылды техника, пайдалануға ыңғайлы, мейлінше ықшам, көп функциялы құрылғыларды атаймыз. Педагогикалық үдеріс тұрғысынан қарастыратын болсақ, оқытудың бұл түрі электронды оқыту, мобильді оқыту, кез-келген жерде, кез-келген ортада оқыту деген мағынада жұмсалады. SMART –мақсат бойынша басқарудың белгілі әдісі.

Бүгінгі таңда кез келген мұғалім қайда жұмыс жасайтынына, қандай пәнді жүргізетініне қарамастан, ол интерактивті технологияларды пайдалану саласында құзыретті болуы қажет. Шынында да, интерактивті технологиялар ақпаратты ұсыну, мұғалімнің жұмысын жеңілдететін құрал ғана емес, сондай-ақ кәсіби міндеттерді шешуге мүмкіндік беретін бүкіл білім беру үрдісін өзгерту құралы болып табылады. XXI ғасыр технология ғасыры болғандықтан, Қазақстан әлем бойынша ең жаңа деген оқу формаларын зерттеп, білім саласында үнемі жаңарту жасап келеді. Сонымен қатар өкініштісі елімізде ақпараттық қоғам әлі толық қалыптаспай жатыр. Сұранысқа орай технология даму үстінде. Бірақ соңғы жылдары Smart технологиясы ұғымы, яғни ақылды оқыту пайда болды және Smartқала, Smartфон, Smartқұрылғы, Smartқондырғы, Smartорта деген тіркестерді жиі естіп жүрміз. Қазір елордамызда да Smartмектептер қалыптасып келеді.

Сонымен Smart дегеніміз не? Smart ағылшын тілінен аударғанда «ақылды» деген мағынаны білдіреді. Ал технологиялық сипатта да осы мағынада жұмсалады. Яғни, ақылды технология, ақылды техника, пайдалануға ыңғайлы, мейлінше ықшам, көпфункционалы құрылғыларды атаймыз. Ал педагогикалық үдеріс тұрғысынан қарастыратын болсақ, оқытудың бұл түрі электронды оқыту, мобильді оқыту, кез келген жерде, кез келген ортада оқыту деген мағынада жұмсалады.

Қазіргі кезде әлемнің түкпір-түкпіріне SMART Technologies компаниялары инновациялық құралдарын ұсынып, жұмыс пен оқытуға деген адамның көзқарасын түбірімен өзгертті. Бұл компанияның жұмыс нәтижесін тапсырыс берушілер: бұлар мұғалімдер, оқушылар және де іскер адамдар. SMART өнімдерін әлемнің 175 елі кең қолдануда. Қазіргі таңда Smart технологиясын өндірушілер – АҚШ, Канада, Оңтүстік Корея елдері.

Smart оқыту — оқытудың жаңа түрі, уақытқа, кеңістікке шектелмей, тиімді білім алу мүмкіндігі қарқынды дамып келе жатқан бірегей үдеріс. Бұл әлеуметтік желілер арқылы білім алу, алмасу, жеке тұлғалық ерекшеліктерді ескере отырып, оқыту қызметі, оқушыға бағытталған, бағдарланған, орталықтандырылған оқыту ортасы. Smart технологиясы көптеген маңызды мәселелерді шешуге ықпал етеді.

Ғылыми көзқараспен қарағанда, кез-келген ақылды технологияның құрылу негізінде олардың

Ғылыми көзқараспен қарағанда, кез-келген ақылды технологияның құрылу негізінде олардың сапалы және санды мінездемесін анықтайтын, сондай-ақ оның құрылу моделін анықтайтын бірнеше принциптер болуы керек. Мысалы кез-келген ақылды технология ішкі синергиясы барын қуаландыратын сыртқы сигналдарды максималды көлемін өздігінен өңдей алатын мүмкіндігі бар «өзін-өзі басқару заңына» бағынуы керек.

Қазіргі заманғы қоғамда ақпараттандыру процесінің бірі білімдегі ақпараттану-білім саласындағы әдістемелер және практиканы қолдану және қазіргі бір сөзбен айтқанда, тәрбиелеудегі психологиялық-педагогикалық оқу мақсатын дамытуға бағытталған жаңа ақпараттық технологияларды қамтамасыз ету процесі. Ақпараттану процесі экономикалық саланың да қарқынды дамуына әсер етті. Олардың қазіргі заман шарттарына бейімділік құралы және радикалды жетілдіруі жаңа компьютерлерді және телекоммуникациялық техниканы қолдануға, олардың негізінде жоғарғы әрекетті ақпараттық басқару технологиясының құрылуы мүмкін болды. Қолданбалы информатиканың құралы және әдісі менеджментте және маркетингте қолданылады. Компьютерлік техникаға негізделген жаңа технологиялар менеджменттің ұйымдастыру құрылымын, регламентін, кадрлық әлеуетті, құжаттағы жүйені, ақпаратты бекіту және беру радикалын өзгертуді талап етеді.

Қоғамды ақпараттандырумен бірге болып жатқан процестер адам қызметінің барлық түрін интеллектуализациялайтын ғылыми-техникалық прогрестің қарқынды дамуына әсер еткен жоқ, сондай-ақ жеке адамның шығармашылық әлеуетін дамытуды қамтамасыз ететін социумның сапалы жаңа ақпараттық ортасын құрды. Шынында да, қазіргі ақпараттық технологияның арқасында білім алу және адам капиталын жинақтау процесі үздіксіз, ал оның сапалы құрылымы тоқтамай өсіп жатыр.

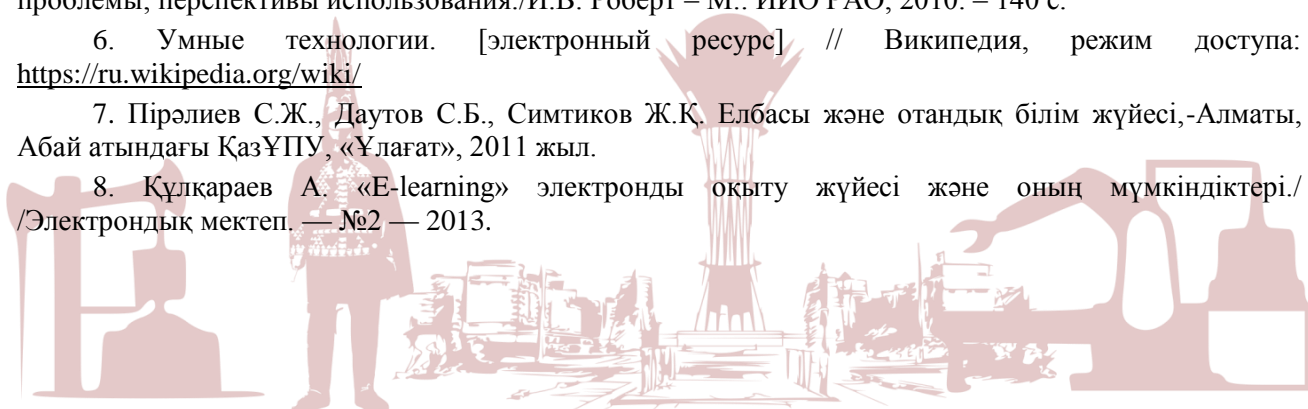
Білім беру технологиялары-білім ақпаратындағы дидактикалық әдістер және қабылдауды беру үшін қолданылатын кешен. Білім беру технологиясының ерекшеліктері техникалық құралға қарым-қатынасы бойынша **өзыңқы мінездемесі**.

Білімге компьютерді енгізу барлық оқу процесін қайта қарауға алып келеді. Интерактивті ортада «оқушы-компьютер-мұғалім» синтетикалық ойларды активтендіретін технологияларды қолдану есебінен образды ойлауға көп көңіл бөлу керек. Бұл дегеніміз - оқу материалын ұсыну кезінде мұғалімнің ойын образ түрінде беру. Басқаша айтқанда, білім беру технологиясында басты кезең білімді, ақпаратты ойды визуализациялау.

Білім технологияларына: бейне дәрістер, мультимедиа дәрістері және зертханалық практика; электронды мультимедиялы кітаптар; компьютерлік оқыту және тестілеу жүйелері; имитациялық модельдер және компьютерлік тренажерлар; телекоммуникациялық құралды пайдалану арқылы жасалған тестер; бейнеконференциялар.

Әдебиеттер:

1. Вальяно Д.В. Информационные технологии: расходная статья или фактор роста?
2. Павлова М.Ю. Об использовании научной составляющей при формировании профессиональных качеств инженера // Вестник Воронежского института высоких технологий. – 2012. – № 9. – С. 144-145.
3. Электронды ресурс: <https://www.mk.ru/economics/2019/02/28/rossiya-otstala-otrazvitykh-stran-proizvoditelnosti-truda-na-40-let.html>
4. Зимин К. «Эффективность инвестиций в ИТ. Альманах лучших работ». – М.: СоДИТ, 2013, С. 11.
5. Роберт И.В. Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы; перспективы использования./И.В. Роберт – М.: ИИО РАО, 2010. – 140 с.
6. Умные технологии. [электронный ресурс] // Википедия, режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
7. Пірәлиев С.Ж., Даутов С.Б., Симтиков Ж.Қ. Елбасы және отандық білім жүйесі,-Алматы, Абай атындағы ҚазҰПУ, «Ұлағат», 2011 жыл.
8. Құлқараев А. «E-learning» электронды оқыту жүйесі және оның мүмкіндіктері./Электрондық мектеп. — №2 — 2013.

ОБУЧЕНИЕ В СОТРУДНИЧЕСТВЕ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

Ефимик М.Н., Жукова Л.Н.
КГУ «Гимназия № 93»
г.Караганда

Образование признано одним из важнейших приоритетов долгосрочной Стратегии «Казахстан - 2050». Общей целью образовательных реформ в Казахстане является адаптация системы образования к новой социально-экономической среде. Президентом Республики Казахстан Н.А. Назарбаевым была также поставлена задача о вхождении Республики в число 30-ти наиболее конкурентоспособных стран мира. Совершенствование системы образования играет важную роль в достижении этой цели.

Внедрение новых педагогических технологий в учебно-воспитательный процесс требует не только адаптации ученика к новым формам обучения, но и изменение отношения учителя к процессу обучения, изменения стиля поведения таким образом, чтобы имела место ситуация, в которой ученик учится самостоятельно, а учитель осуществляет только управление обучением. [3, с. 7-1]

Обучение в сотрудничестве рассматривается в современной педагогике как наиболее успешная альтернатива традиционным методам. В таком обучении прямая цель – развитие интеллектуальных, физических и духовных способностей, интересов, мотивов, выработка научно-материалистического мировоззрения. Главная идея обучения в сотрудничестве – учиться вместе, а не просто что-то выполнять вместе. [1, с. 192]

Наверняка, у коллег возникнет вопрос: «Групповая работа? Тоже мне новости? Я каждый день применяю такой вид деятельности на своих уроках». Однако, не будем спешить с выводами. Давайте попробуем разобраться в этом вопросе. Действительно ли мы правильно организовываем групповую работу.

Существует мнение, что групповая работа должна быть на каждом уроке. Однако, мы считаем, для того чтобы такой вид деятельности был эффективен, необходимо определить целесообразность такой деятельности и соблюдать несколько этапов. Попробуем составить подробный план организации групповой деятельности на уроке математики.

Шаг 1. На первом этапе определим диагностические цели и задачи урока. Важно определить: какие знания учащийся усвоит на уроке; какими социальными умениями он овладеет в ходе этого урока; какие качества будет проявлять; каким образом осуществится рефлексивная деятельность учащихся. Это является еще одной из важных задач урока, - социальной, в дополнение к традиционным задачам обучающей, воспитательной, развивающей.

Шаг 2. Необходимо определиться с объемом изучаемого материала. По своему опыту, отметим, во время таких уроков он должен быть меньшим, чем при обычной организации обучения. Продумайте, каким образом, за счет чего можно его уменьшить. При подготовке урока в групповой форме огромное количество времени уходит на разработку необходимого дидактического и раздаточного материала. Разработанные задания являются центральным и самым трудным звеном технологии обучения в сотрудничестве. Однако, стоит отметить, чем качественнее вы продумаете каждый этап такого урока, каждое задание, тем интереснее и успешнее пройдет урок.

При подборе заданий для групповой работы в сотрудничестве следует иметь в виду следующее: различные группы могут получать различные задания, а может быть и одинаковое для всех групп – это определяется темой и целью. Однако важно, чтобы группы не соревновались между собой. Задание должно обеспечить взаимозависимость участников группы. При этом, чем разностороннее эта взаимозависимость, тем больший развивающий эффект даст ваше задание. [2, с. 98]

Например: урок геометрии в 8 классе по теме «Четырехугольники». Задание группам: изготовить кластер по теме «Четырехугольник» (группа от 3 до 6 человек).

Группы получают одинаковое задание	Группы получают разные задания
Отразите на кластере, что вы знаете о четырехугольниках	Отразите на кластере все что вы знаете о фигуре: 1 группа – параллелограмм, 2 группа – ромб, 3 группа – квадрат, 4 группа – прямоугольник.

Важно в такой работе задействовать каждого ученика, не забывайте ребятам напоминать о распределении ролей. Возможно, стоит ребятам предложить распределить роли следующим образом:

ведущий – организатор кластера, исполнители – каждый работает над своей частью задания и обязательно тайм-менеджер – следит за временем.

Такой вид заданий обеспечивает полную взаимосвязь всех членов группы. Учащиеся связаны общим результатом, общим ресурсом, общей оценкой.

Шаг 3. Особое внимание уделяем численности рабочих групп. Как показывает опыт, лучше всего комплектовать группы 4-5 человек. При этом в ходе нашей работы, заметили, что эффективнее работает группа с разными возможностями.

Проводя уроки в параллели 8 классов, неоднократно отмечали, что группа учащихся с низкой мотивацией недостаточно работает в силу своих способностей, а группах лидеров, не может договориться между собой. Поэтому, гораздо эффективнее организовывать группы с разными учебными возможностями. В такой группе учащиеся, как правило помогают друг другу. Сильные ученики успевают не только сами выполнить свою часть работы, но и оказать помощь товарищам, предупредить появление у них ошибок.

Шаг 4. Распределите роли внутри группы. При этом роли можно менять при смене каждого задания. Не забудьте напомнить, что надо обязательно выделить следующие роли: координатор - руководит процессом, следит за качеством выполнения работы, секретарь – оформляет записи, готовит работу к сдаче, организатор – включает в работу каждого, наблюдатель – следит за этикой и культурой общения. Определите точное время работы в группе. Заранее продумайте, какой результат работы вы ждете от учащихся и в какой форме он будет представлен.

Шаг 5. Не целесообразно применять групповую форму на протяжении всего урока. Поэтому важно продумать на каком этапе такой вид деятельности будет уместен и как осуществить интеграцию групповой работы в структуру всего урока. Возможно применение групповой работы несколько раз за урок, в таких случаях даем сигнал: «Собираемся в группы» или «Рассыпаем группы».

Например, в начале урока на этапе проверки письменного домашнего задания в группах из 4 человек организуется проверка домашних примеров «по вертушке». Учащиеся исправляют ошибки, сильные ребята помогают разобраться с трудностями. Далее группы «рассыпаются» и происходит обычная работа, например, в форме математического диктанта или любого другого вида. Затем снова объявляется групповая работа. Например, решить задачу или разобрать часть нового материала. Следующая работа может проходить в двух вариантах: либо группа представляет свою работу всему классу, либо собираются группы нового состава, так чтобы в новой группе было по одному представителю из «старой» группы. После выполнения заданий в группах следует этап коллективного обсуждения, в ходе которого они могут задавать группе вопросы. Все учащиеся группы должны быть готовы отвечать, аргументировано отстаивать свое решение. Участники других групп могут не только задавать вопросы, но и дополнять выступление. В этом заложен определенный дидактический умысел – научить ребят слушать и слышать друг друга.

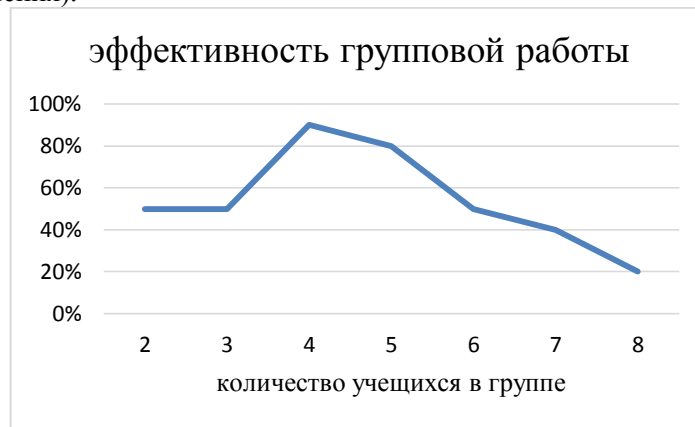

Шаг 6. Самый сложный для нас этап групповой работы оказалось – оценивание групповой работы. Не смотря на трудность, это самый важный и обязательный момент урока. В групповой работе помимо достижений учащихся необходимо оценивать и социальные достижения учащихся. Для оценивания групповой работы продумайте вопросы для обсуждения: каким образом группе удалось достичь высоких результатов? Какие были трудности? Кто особенно отличился при работе?

Кроме того, можно организовать такую рефлексивную беседу: «Что помогло вам справиться с заданием?»:

- мы работали в группе, помогали друг другу, а потом высказывали свое мнение и доказывали, где были допущены ошибки;
- у всех ли ребят совпадало мнение в группе? (нет);
- как же вы приходили к общему мнению? (мы надеялись на ребят, которые редко ошибались);

- всегда ли надо подчинять свое мнение сильному ученику? (нет, надо обсуждать все поступившие в группе мнения).

Интенсивные изменения, происходящие в настоящее время в нашем обществе, требующие творчески развитой, креативно мыслящей, компетентной, активной личности, ориентируют педагогов на новый уровень преподавания и воспитания учащихся.

Если в недавнем прошлом основной задачей, стоящей перед учителем, была передача ученикам определённой суммы знаний, то в настоящее время на первый план выдвигается задача развития творческого мышления учащихся в процессе обучения, умение ими самостоятельно пополнять свои знания, ориентироваться в стремительном потоке современной научной информации, развивать их способность адаптироваться к постоянно меняющимся жизненным ситуациям, искать пути нестандартного разрешения ситуаций и проблем. Согласно современной концепции математического образования, его важнейшей целью является: «интеллектуальное развитие учащихся, формирование качеств мышления, характерных для математической деятельности и необходимых человеку для полноценной жизни в обществе».

Литература:

1. Дьяченко В.К. Сотрудничество в обучении: О коллективном способе учебной работы: Кн. для учителя. М.: Просвещение, 1991., стр 192
2. Курятов В.М. Как организовать обучение в малых группах. СПб.: Педагогика, 2000
3. Саидова З. Х. Обучение в сотрудничестве // Молодой ученый. — 2016. — №7. — С. 701-703

ҰЯЛЫ БАЙЛАНЫСТЫҢ БЕСІНШІ ҰРПАҚҚА (5G) КӨШУ САТЫЛАРЫ ЖӘНЕ КЕЗЕҢДЕРІ

Әбдыкенова Б.Е.

КММ «Қарағанды технология және сервис колледжі»

Қарағанды қаласы

Мақаланың мақсаты: қазіргі күнге дейінгі 5G технологиясының дамуын зерттеп, болшақта қандай болуын талдау жасау.

Міндеттері:

- 5G технологиясына сипаттама беру;
- 5G технологиясының жұмыс істеу принциптерін қарастыру.

Өзектілігі: 5G технологиясын сипаттау. Ұзақ мерзімді келешекте, мұндай дамуда 5G деп аталатын, интегралданған радиоқатынау технологиясы пайда болады.

Пайда болғаннан бастап және бүгінгі күнге дейін, мобильді байланыс желісі үлкен даму жолынан өтті, тұтынушылар құрылғыларының жаңа түрлері пайда болды: ақылды телефондар (смартфон) мен планшеттер. Бүгін мобильді технологиялар көрсететін мүмкіндіктер, дыбыстық қызмет көрсету шеңберінен тыс шығып кетті, олар бүгін қарым-қатынастың жаңа тәсілдерін және ақпарат алмасудың жаңа түрлері мен бизнес – модельдерін ұсынады. Құрылғылардың саны көбейуі әлемдегі желілерде трафиктің экспоненциальды өсуіне алып келді. Дегенмен, бұл қоғамды біріктіретін технологиялардың активті дамудың басы болып саналады.

Мобильді желілердің дамуымен және олардың жаңа құрылғылар мен қызметтерге аспаптардан өнеркәсіптік нысандарға дейін – жаңа және ең әртүрлі талаптарға алып келеді. Сол себепті, «барлығы үшін бір технология» көзқарасы бизнес, қоғам және жеке тұтынушылар жағынан өсіп келе жатқан әртүрлі талаптарға әсерлі бола алмайды.

Технологиялар өзінің дамуын жоғары өнімділік пен жоғары мүмкіндіктер санына жалғастыруда. Қазіргі радиокатынау технологияларына қосымша, 3G/4G технологиялары көмегімен шешілмейтін мәселелерді шешетін, жаңа технологиялар пайда болып жатыр. Қолданыстағы және жаңа технологияларды айқын біріктіру тұтынушылық тәжірибе сапасының жоғарлауына және жаңа қызметтер түрінің пайда болуына жетілдіреді.

Ұзақ мерзімді келешекте, мұндай дамуда 5G деп аталатын, интегралданған радиокатынау технологиясы пайда болады. [1:275]

LTE – бұл мобильді байланыс технологиясының эволюциялық даму қадамы және де HSPA мен Wi-Fi дамуы. GSM технологиясы да болашақта маңызды рөлдерді атқарып, өзінің беделін жоғалтпайды. Себебі, 5G технологиясы қазіргі технологияларды ауыстыру үшін емес, оларды дамыту мен жаңа технологиялармен қамтамасыздандыру және бір байланысқа біріктіру технологиясы болып саналады. LTE – (ағылшынның Long Term Evolution) – интернет қолданушыларды жоғары жылдамдықты интернетпен қамтамасыз ететін мобильді интернеттің төртінші кезеңі. LTE технологиясы мәліметтерді алдыңғы технологиялардың жылдамдығынан он есе артық жылдамдықпен жіберуге мүмкіндік береді. [2:283]

Ұялы сымсыз байланыс технологиясы 1970 жылдардан бастау алды. Осы уақыт аралығында ол көптеген технологиялық революцияларды бастан өткерді. Қазіргі заманда мобильдік технологиялардың бірнеше нұсқасы бар. Мысалы: UMTS – әмбебап ұялы телекоммуникациялық жүйе, CDMA2000; LTE – төртінші ұрпақтың байланыс стандарты; WI-FI (IEEE 802.11) – сымсыз желі; WiMAX (IEEE 802.16) – сымсыз және ұялы желі. Барлық сымсыз және ұялы байланыс терминалдары IP-принципін қолданады. Яғни, барлық мәліметтер желілік деңгейде IP протоколы арқылы (Интернет протокол) жүзеге асады. Мобильді коммуникациялар өзінің жылдам эволюциясы арқылы көпке танымал болды.

Кесте 1.1 Бірінші ұрпақтан төртінші ұрпаққа дейін қысқаша түсініктеме

Ұрпақ Мүмкіндіктер	1G	2G	3G	4G	5G
Құрылған жылы	1980 жж	1990 жж	2000 жж	2010 жж	2020 жж
Ақпарат өткізу жолағы	2 кбит	64 кбит	2 Мбит	200 Мбит	1 Гбит
Стандарттары	AMPS	TDMA, CDMA, GSM, GPRS	WCDMA	Біріктірілген бірінғай стандарт	Біріктірілген бірінғай стандарт

4G мен 5G ұрпақтары LTE технологиясы негізделген. LTE – (ағылшынның Long Term Evolution) – интернет қолданушыларды жоғары жылдамдықты интернетпен қамтамасыз ететін мобильді интернеттің төртінші кезеңі. LTE технологиясы мәліметтерді алдыңғы технологиялардың жылдамдығынан он есе артық жылдамдықпен жіберуге мүмкіндік береді. Теория жүзінде қабылдауға 326 Мбит/с, жіберуге 178 Мбит/с өткізу қабілетіне ие. Осыған сәйкес бүгінгі таңда интернетті пайдаланушылар саны анағұрлым артуда.

LTE технологиясы үшінші және екінші кезең ұялы байланыс желісі эволюциясының негізгі бағыты болып табылады. LTE базалық станциядан пайдаланушыға мәліметтерді жеткізуде 326,4 Мбит/с, кері бағытта секундына 178 Мбит теориялық жылдамдықпен қамтамасыз етеді.

Қазіргі зерттеу алаңына келген 5G технологиясы. 5G қазіргі қолданыста бар ұрпақтардың даму нәтижесі деп те атауға болады. Қолданушының тәжірибесін қолдану арқылы төртінші ұрпақтан алынған нәтижелерді асырып түсу керек. Желі абоненттері ұялы байланыстың максимальды потенциалын, жаңа сервистерді ашып көре алады. Ол операторлардың бәсекелестігін асырып түсе алады. Бұл ұрпақ көптеген танымал телекоммуникациялық компаниялармен зерттелу үстінде және оның өткізілуі 2020 жылдарға тураланып отыр. 5G максимальды мәліметтерді таратудың жылдамдығы 10 Гбит/с болады деп жоспарлануда. Осы уақытта 4G мәліметтер жылдамдығы тек қағаз түрінде 1Гбит/с болып тұр, ал іс-жүзінде ол 326 Мбит/с ақпарат жылдамдығын береді. [3:114]

5G желісі әртекті сипаттамалы торлардан/түйіндерден тұрады және көпдеңгейлі архитектураға алып келетін әртүрлі мүмкіндіктерден (мысалы, макроэлементтер, кішкентай ұяшықтар (фемтоұя, пикоұя секілді ұяшықтар), D2D тұтынушы құрылғылары [UEs]) тұратын болады.

Желіні басқаруы күрделеніп бара жатқанына және бірнеше желілік деңгейлер арасында координациялануының қиындауына байланысты желілік түйіндер өзін – өзі ұйымдастыру (мысалы, автономды жүктеуді теңестіру, бөгеуілді минимизациялау, спектрді үлестіру, қуат бейімделуі) мүмкіндіктеріне ие болады. Одан басқа, UE біркелкі немесе әртүрлі радиокатынау технологияларын (RATs) қолдана отырып, бірнеше базалық станциямен (БС) және қатынау нүктесімен (АР) активті байланыс орнатуы мүмкін. Гетерогенді түйіндер (мысалы, Ues, BSs, смарт (ақылды) машиналар, қолданбалы құрылғылар) жіксіз байланысты қамтамасыз ету үшін бірлікті байланыс (бұлтша) негізінде ықпалданады.

5G жүйесінде коммуникация әсерлігі координацияланған көпнүктелі (coordinated multipoint (CoMP)) бірлескен жіберу мен қабылдау, желілік интерференцияны басу және жою көмегі, үш өлшемді немесе толық өлшемді MIMO және қайта спектр қолдану (мысалы, non-orthogonal multiple access) әдістері арқылы жақсарайды. Сонымен қатар, жоғары жылдамдықты жіберу/қабылдау орталық түйін өңделуіне қосылған үлкен радио нүктелер саны (RRHs) қолданылады. [4:52]

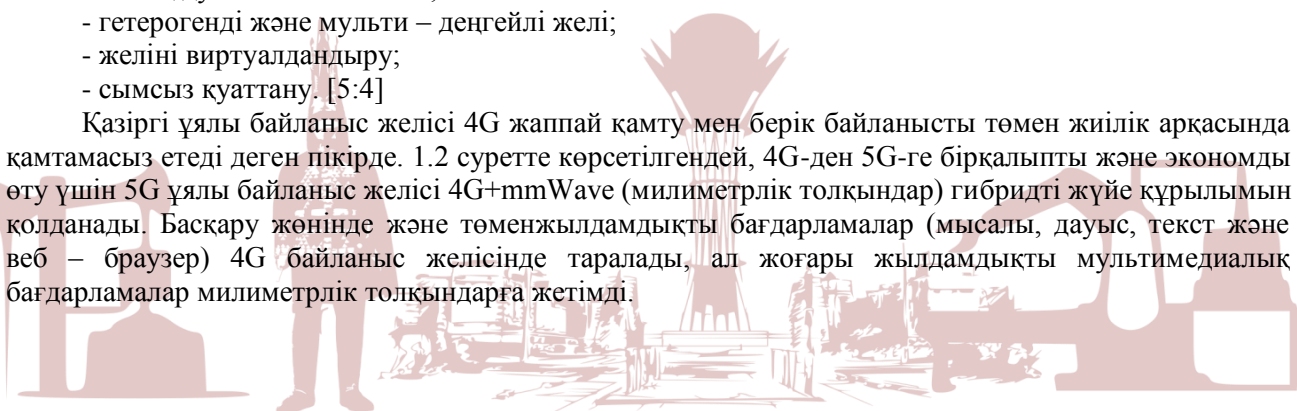
1.1 сурет – Қарапайым және 5G ұялы сымсыз желі

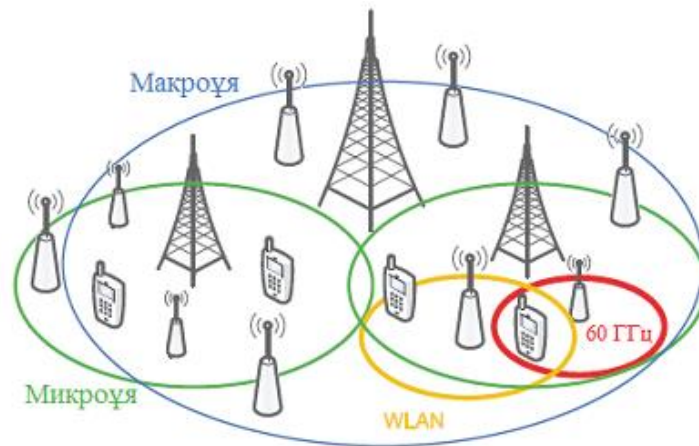
Қазіргі мультимедиялық бағдарламалар энергияны көп талап етуіне байланысты 5G 19 тұтынушылары үшін энергоәсерлік маңызды ерекшелік болады. 2.2 сурет жоғары айтылған 5G желісінің және құрылғылардың аспектілерін көрсетеді. Белгілі FD байланыс жаңа үрдісіне және виртуалды спектрге байланысты 5G құрылғылар архитектурасы 4G жүйесіне қарағанда күрделірек болады. 5G желісіндегі құрылғылар радиожиліктен (RF) бастап, миллиметрлік толқынға дейін бірнеше спектрлік диапазонда жұмыс істеу керек және қайта үйлесімді болуы қажет (мысалы, бар 3G және 4G технологиялармен).

5G желісінің үрдістері:

- спектрлерді қайта қолдану және әртүрлі диапазондар қолдану (мысалы, 28 ГГц-38 ГГц миллиметрлі толқындар), көпдеңгейлі желі, D2D байланысы, CRAN желісі, MIMO технологиясы;
- толық дуплексті байланыс;
- гетерогенді және мульти – деңгейлі желі;
- желіні виртуалдандыру;
- сымсыз қуаттану. [5:4]

Қазіргі ұялы байланыс желісі 4G жаппай қамту мен берік байланысты төмен жиілік арқасында қамтамасыз етеді деген пікірде. 1.2 суретте көрсетілгендей, 4G-ден 5G-ге бірқалыпты және экономды өту үшін 5G ұялы байланыс желісі 4G+mmWave (миллиметрлік толқындар) гибриді жүйе құрылымын қолданады. Басқару жөнінде және төмен жылдамдықты бағдарламалар (мысалы, дауыс, текст және веб – браузер) 4G байланыс желісінде таралады, ал жоғары жылдамдықты мультимедиялық бағдарламалар миллиметрлік толқындарға жетімді.

1.2 сурет – 5G желісінің құрамы

5G ұялы байланысы 4G базалық станциядан, mmWave базалық станциядан және мобильді құрылғылардан тұрады. 4G желісінде географиялық аймақ ұяшықтарға бөлінген және әрқайсысы бір немесе бірнеше 4G базалық станциямен қамтамасыз етілген. Миллиметрлік толқын (MmWave) жіберу/қабылдауы жоғары бағытталған антенналарға негізделген, олар mmWave өзара базалық станциялар арасында бөгеуілдерді әлде қайда азайтады.

Сыртқы ортада миллиметрлік толқындар арасында параллель интерференциясы төмен және бағытталған миллиметрлік толқындар байланыс арнасы жалғанқосылған сым ретінде қарастыруға болатыны туралы дәлелденген және көрсетілген. Сол себепті, mmWave базалық станциялар ұя түрінде жайылмауы тиіс. mmWave құрайтын микросоталар жоғары көрсеткіштер мен үлкен қуаттылықты қамтамасыз етеді.

Әрбір сымсыз құрылғы коммуникациялық режимдер мен 4G мен mmWave жұмысына және олардың өзара тез алмасуын қамтамасыз етуіне ие. Осы режимдерді Ericsson компаниясы 2015 жылы 2-5 наурызда 18 Барселонада өткен MWC 2015 (MOBILE WORLD CONGRESS) көрмесінде ұсынды. Ericsson компаниясы 5G-LTE Dual Connectivity және 5G Multipoint Connectivity технологияларын көрсетті:

5G-LTE Dual Connectivity: 5G технологиясында жұмыс істейтін мобильді құрылғы LTE желісінен 5G желісіне өтеді, бірақ құрылғы екі желімен бір реттік коммутация режимінде байланыс орнатады, кейін жіксіз хендовер болады. 5G – LTE Dual Connectivity функционалы желілер мен құрылғыларға әртүрлі жиілік спекторында және әртүрлі стандарттарда жұмыс істеуді қамтамасыз етеді;

5G Multipoint Connectivity: 5G технологиясында жұмыс істейтін құрылғылар екі 5G базалық станцияға қосылуды қамтамасыз етеді. Осы қосылу нәтижесінде ақпаратты бірнеше ағынды жүктеу есебінен жіберу жылдамдығын арттырады және сигналдық сапасын жақсартады да, оның тұрақты қабылдауын қамтамасыз етеді. 5G Multipoint Connectivity шағын ұяшықтардан және макродеңгейлерден тұратын көпдеңгейлі желілерді қолдауды қамтамасыз етудегі ең маңызды шешім болып табылды. [6:118]

Атап өткен факторлар 5G жүйелеріне негізгі белгілі талаптарды туғызды. Осы талаптар 2013 жылы Амстердамда өткен дүние жүзілік саммитте LTE World Summit-2013 қарастырылап, бекітілді.

Кесте 1.2 5G желілеріне негізгі техникалық талаптар

Параметр	Мағынасы
Мәліметтерді таратудың жылдамдығының шыңы	10-50 Гбит/с (DL); 100Мбит/с-1Гбит/с (UL)
Спектральды эффективтілігі	5x (LTE-A салыстырғанда)
Радиоинтерференцидағы куту уақыты	1мс
Абоненттің мобильдігі	500 000м/сағ дейін
Трафикті тарату тығыздығы	(1-10) Тбит/с/км ²
Абоненттің қоректенетін трафигі	500Гбит/ор дейін
Абоненттік құрылғылар саны	(106-107)/км ² (300 мың/ұяшықта дейін)
Батарея қуатының өмір	10x (M2M-энергия қоректену қуаты төмен құрылғылар үшін)
Энергетикалық эффективтілігі	(4G салыстырғанда) 10% төмендеді

Технологиялық көз қараста 5G желілеріне қойылған талаптарды келесідей домендерге бөлуге болады, себебі бүгінгі таңда ол әлі даму кезеңінде.

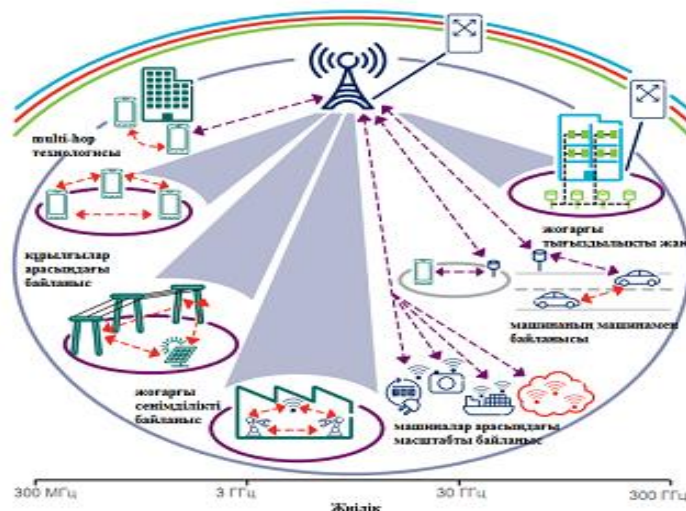
5G желісінің талаптары төрт негізгі доменмен белгіленген:

- кіші ұялармен жаңа радиоинтерфейс (New Air Interface (Small Cells)) толқынның жаңа түрлерінде негізделуі керек;
- радиожіліктік ресур (Radio Frequency) – жаңа жоғары жиілік жолағы қолдануы керек, онымен қоса миллиметрлік толқын (Millimeter wave) жолағы;
- интеллектуалды және адаптивті желілер (Intelligent & Adaptive Networks);
- радиоқатынау желісінің жаңа архитектурасы (New NW Architecture). [7]

1.3 сурет – 5G (IMT TBD) желісінің қолданыстағы 3G (IMT-2000) және 4G (IMT-Adv) жүйелерімен салыстыруы

Жалпы көрініс бойынша, 5G жүйелері 2020 жылы жазылып, ақпарат көзіне әр жерде, әр кезде шексіз қол жеткізеді. 5G концепциясы – қарапайым байланыс желісімен салыстырған әлдеқайда күрделі жүйе. 5G жүйесін сымсыз байланыс қатынауының, адамдардың қарым-қатынасының және құрылғылар арасында ақпарат алмасудың қоршаған ортасы болады. 5G адамдардың көз қарас шеңберінен «Ғаламтор – заттары» (IoT – the Internet of Things), «Желілік қоғам» (the Networked Society) және машинабағытталған байланыс (M2M – machine-to-machine, D2D – device-to-device) түрі кепілінде шығады. [8:114]

1.4 сурет – 5G технологиясының болашақ көрінісі мен жиілік жолағы

5G қосымшалар жиынтығынан тұратын болғандықтан, бұл технология әртүрлі радиотехнологиялар комбинациясы болады. Сол себепті 5G технологиясы алдыңғы технологияларды ауыстырмайды, ал оларды біріктіріп жаңартады.

5G = қолданыстағы стандартты дамыту + жаңа технологиялар.

5G жаңа мобильді байланыс жүйесінің пайда болу қажеттілігі келесі бір талай факторлармен түсіндіруге болады: көшкін тәріздес трафиктің өсуі, желілердің ары-қарай дамуы, қосымша құрылғылардың қосылу (M2M) есебінен трафиктің өсуі, мобильді құрылғылардың көбеюі (2010

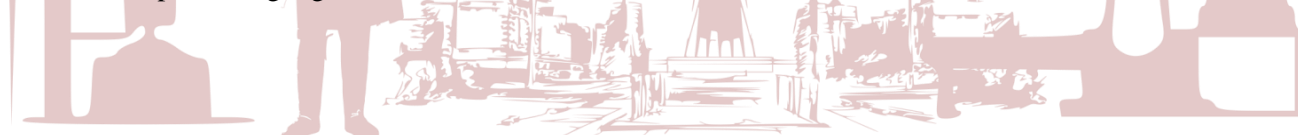
жылы – 5 млрд., 2020 жылы – 50 млрд. болжанауда), құрылғылар мен технологияларға жаңа талаптар мен жаңа шарттар. [9:24]

1.4-суретте 5G қол жетімді желісі жапыланған технологиялар жиынтығы ретінде қарастырылуда. Бұл суреттен байқайтынымыз абоненттік құрылғылар желілік түйіндерге түрленеді деп болжалданып жатыр. Сонда гаджеттерді базалық станция арқылы емес, бір-бірімен тікелей байланыстыру арқылы, алып mesh-желі немесе гетерогенді желі жасайды. Mesh-желі дегеніміз – бір рангты, ұяшықты желі. Сонда желідегі жеке әрбір ұяшықтың өзінің өкілеттілігі бар, яғни желдігі бүкіл түйіндер бірдей. Жаңа ұрпақтың ерекшелігі кез келген спектр мен кез келген қол жетімділік технологиясы қолданылады. [10]

Қорыта айтқанда, бұл мақалада сымсыз байланыстың бесінші ұрпағы қарастырылды. Зерттеу барысында сымсыз байланыстың бесінші ұрпағының болашақ келбетіне, оның жұмыс жиіліктері мен жаңа технологияларына мән берілді. Зерттеуге байланысты бесінші ұрпақ желісі адам саны тығыз аймаққа арналған және соған байланысты негізгі базалық станциялар фемтоұялармен жеңілдейді екеніне көз жеткізілді. 5G мен жоғарғы тығыздықты Het-Net желілісінің концепциясын қарастырғанда, тек қана оны технологиялық аспект ретінде емес, қауымды жақындастыратын, заманауи технологиялардың интеграциясы ретінде қарастырылады. Қолданыста бар және жаңа технологиялардың мөлдірлік интеграциясы жаңа қызметтердің пайда болуы мен қызмет көрсету сапасының жоғарлауына алып келеді. 5G стандарты органикалық интегралданған қол жетімді технологиялардың жиынтығы ретінде қарастырылады. 5G ұялы байланысы 4G базалық станциядан, mmWave базалық станциядан және мобильді құрылғылардан тұрады. 4G желісінде географиялық аймақ ұяшықтарға бөлінген және әрқайсысы бір немесе бірнеше 4G базалық станциямен қамтамасыз етілген. Жаңа Ericsson Радио жүйесі мобильді желіні құруға және кеңейтуге арналған жаңа модульдік тәсіл болып табылады. Ол мобильді байланыстың жаңа ұрпағы болып саналады. Бұл жүйе аз өлшемді және жеңіл радио құрылғыларынан, энергиясақтайтын радиоқатынау нүктелерінен тұрады. Олар дамып келе жатқан 5G жүйелерінің негізгі құрылғылары болып саналады, себебі тұтынушылар талабын жоғары сапада қамтамасыз етеді және де операторларға өскен тұтынушылық шарттарды болжытпай орындайды. 2020 жылға берілетін болжам бойынша әр тұтынушы бір ай ішінде 25 экзабайт трафикті талап етеді. Сол себепті Ericsson Жаңа Радио жүйесі операторларға күшейтілген көпжолалы, көпдеңгейлі және мультистандартты 5G архитектура есебінен болашақтағы трафикті өңдеуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер:

1. Freidrich K.Jondral, “Software –Defined Radio---Basics and Evolution to Cognitive Radio” EURASIP Journal on Wireless Communications and Networking 2005:3,275-283.
2. В.Г.Скрынников, «Будущий облик 5G» ISSN 0013-5771,ЭЛЕКТРОСВЯЗЬ, №10,2013.
3. В.Г.Скрынников, «5G: Облик будущих систем мобильной связи. Часть 1» журнал Технологии и средства связи №1,2015.
4. M. Elkashlan, T. Q. Duong, H. -H. Chen, “Millimeter-wavecommunications for 5G: fundamentals: Part I [Guest Editorial],” IEEE Communications Magazine, vol. 52, no. 9, pp. 52–54, 2014.
5. S. Talwar, D. Choudhury, K. Dimou, E. Aryafar, B. Bangerter, and K. Stewart, “Enabling technologies and architectures for 5G wireless,” in Proc. IEEE MTT-S International Microwave Symposium (IMS), pp. 1-4, Jun. 2014.
6. E. Hossain, M. Rasti, H. Tabassum, and A. Abdelnasser, “Evolution towards 5G multi-tier cellular wireless networks: An interference management perspective,” IEEE Wireless Communications, vol. 21, no. 3, pp. 118-127, Jun. 2014.
7. <http://www.ericsson.com/>
8. S. Hong, J. Brand, J. Choi; M. Jain, J. Mehlman, S. Katti, and P. Levis, “Applications of self-interference cancellation in 5G and beyond,” IEEE Communications Magazine, vol. 52, no. 2, pp. 114-121, Feb. 2014.
9. Б.Б.Агатаева., Л.И.Сарженко. 5B071900 – Радиотехника, электроника және телекоммуникациялар мамандығының студенттері үшін «МОБИЛЬДІ ТЕЛЕКОММУНИКАЦИЯЛАР ЖӘНЕ ЦИФРЛЫ ТАРАТУ ЖҮЙЕЛЕРІ» курстық жұмыстарды орындау бойынша әдістемелік нұсқаулықтар.- Алматы: АЭЖБУ, 2014. – 24б.
10. <http://www.google.com/earth/>

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

*Жылтыргузова Б.Х.
КТУ «ОШ №44»,
г.Караганда*

Сегодня, когда вся страна входит в новый формат обучения в рамках обновленного содержания образования, я особенно хочу обратить внимание на развитие функциональной грамотности у школьников на уроке русского языка. Реалии диктуют свои условия для успешной социализации личности – это умение работать в команде, лидерские качества, активность и инициативность, правовая и экономическая грамотность, IT-компетентность.

Существует множество определений функциональной грамотности. В широком смысле под функциональной грамотностью подразумевается способность человека вступать в отношения с внешней средой и максимально быстро адаптироваться и функционировать в ней. В отличие от элементарной грамотности как способности личности читать, понимать, составлять простые короткие тексты и осуществлять простейшие арифметические действия, функциональная грамотность - это уровень знаний, умений и навыков, обеспечивающий нормальное функционирование личности в системе социальных отношений, который считается минимально необходимым для осуществления жизнедеятельности личности в конкретной культурной среде [4].

Цель нашего образования – способствовать успешной социальной адаптации личности в быстро меняющемся современном мире. В школах Казахстана проходит заключительный этап внедрение Программы обновленного содержания образования, направленной на формирование функциональной грамотности учащихся через компетентностный подход и критериальную систему оценивания. Применительно к урокам русского языка это означает, что школьники достаточно владеют языком, демонстрируют развитые коммуникативные навыки и успешно действуют в реальных условиях за пределами классно урочной системы.

Для успешного решения задач развития функциональной грамотности школьников необходимо осуществлять личностно-ориентированный подход: в начале года следует провести диагностику обучающихся, что позволит выявить уровень каждого, а впоследствии проводить правильную дифференциацию в ходе уроков. Следует проводить работу таким образом, чтобы коммуникативная компетенция стала частью культурной компетенции, что будет способствовать реализации воспитательных задач по формированию социально активной личности. Здесь помогут инновационные технологии, в частности, технологии развития критического мышления, проектной деятельности и методы активного обучения.

На уроках русского языка и литературы перед учащимся стоит задача не просто читать и писать, а развить способность свободно использовать навыки чтения и письма в целях получения информации из текста (понимания, сжатия, преобразования и т.д.), а также в целях передачи такой информации в реальном общении.

Не для кого ни секрет, что познавательная ценность русского языка чрезвычайно высока: на уроках которого формируется мышление, осмысливаются общечеловеческие ценности, воспитывается личность, с его помощью происходит интеллектуальное развитие школьника, усвоение других учебных дисциплин.

На уроках русского языка и литературы формируются навыки и умения, без которых сегодня невозможно справляться с решением жизненно важных задач:

- осмысленно читать и воспринимать на слух, а также продуцировать тексты
- разных типов (информационного и прикладного характера, литературные тексты);
- уметь извлекать информацию из разных источников;
- учиться находить и критически оценивать информацию из СМИ и Интернета;
- уметь пользоваться источниками и ссылаться на них;
- уметь читать таблицы, диаграммы, схемы, условные обозначения и уметь
- применять их при подготовке собственных текстов;
- реализовывать разные стратегии чтения при работе с текстом.

Повышают мотивацию обучающихся и помогают им глубже проникнуть в изучаемый материал стратегии «Горячо-холодно», «Прогнозирование», «Верное - неверное утверждение», На работе с

текстом любого вида можно использовать стратегии «Чтение с пометками», «Заполнение графического органайзера», «Чтение с остановками», «Вопросы высокого и низкого порядка» (на уроках использую информационно насыщенные тексты). Так же успешно применяю в работе с текстом стратегии, которые зарекомендовали себя активно «Авторский стул», «Эссе», «Синквейн», «Микрофон», «Думай-обсуждай-делись!», «Письмо по кругу».

В частности, на уроке русского языка в 7 классе, раздел «Молодёжная культура: Интернет и социальные сети», тема «Язык интернет-общения» я использую следующие стратегии на послетекстовом этапе (текст был дан учащимся в аудиоформате):

- стратегия «Эссе»: ответить на проблемный вопрос («Есть ли опасность засорения языка словами Интернет-сленга?»), аргументируя свою точку зрения (здесь же решаю проблему дифференциации);
- стратегия «Думай-обсуждай-делись!» способствует отбору лучшего продукта;
- стратегия «Авторский стул» позволяет учащимся услышать образцы лучших эссе в классе.

Проводя формативное оценивание, целесообразно применить стратегию «Аплодисменты».

Грамотный выбор стратегий позволяет достичь запланированного на уроке результата: писать разные виды эссе, в том числе аргументативное, выражая свое отношение к проблеме или авторской позиции, а также оценивать прослушанный материал с точки зрения содержания, структуры и логики изложения материала. Достижение целей каждого урока есть условие формирования компетентной конкурентноспособной личности, которая будет успешна в реалиях современного мира.

На этапе рефлексии хороший отклик учащиеся дают через стратегии «Закончи фразу», «Я-концепция», «Волшебные линейки», «Три лица», «Мишень».

На примере нескольких заданий хочу поделиться методикой:

Задание №1. Начало экскурсии в 15 часов. Мама хочет тебя встретить. Во сколько ей надо подойти к музею? «Можно или нельзя?». Запиши слова в 2 колонки.

Слова для справок: входить в верхней одежде; любоваться экспонатами; входить через административный вход; фотографировать; приводить на выставку детей дошкольного возраста; оставить вещи в камере хранения.

МОЖНО	НЕЛЬЗЯ

Задание №2. Выполни грамматические задания:

2.1. Определи части речи

драгоценные – _____

Байтерек – _____

допускаются – _____

1998 – _____

2.2. Выпиши из текста одно имя существительное собственное.

2.3. Подбери синонимы:

длительность – _____

располагается – _____

2.4. Подбери антонимы:

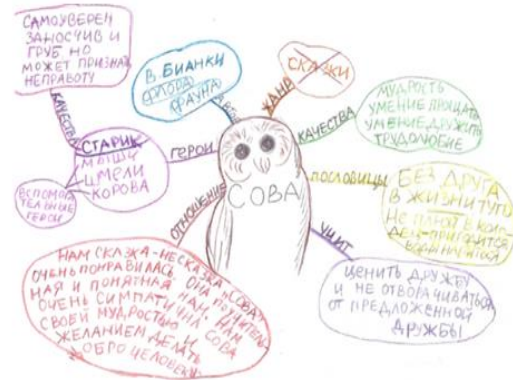
запрещены – _____

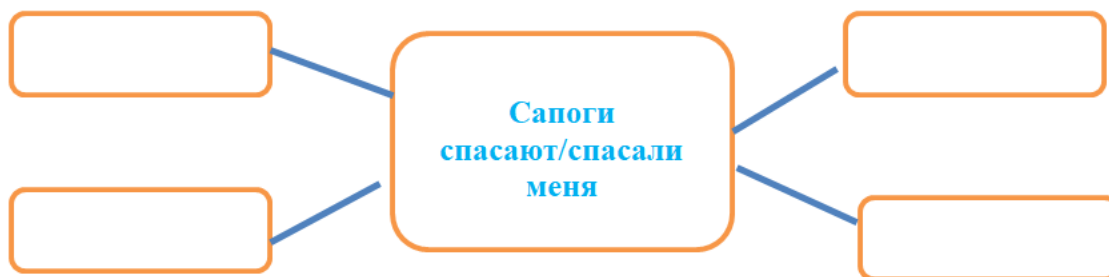
конец – _____

вход – _____

Задание №3. Заполни кластер. Укажи, где/при каких обстоятельствах сапоги помогли/помогают герою.

Схема-опора к сказке-не сказке В. Бианки «Сова»

Применение развития навыков функциональной грамотности в системе обучения позволяют активизировать ключевые и предметные компетенции учеников. Предложенные стратегии позволяют решить проблему информационной грамотности и коммуникативной компетентности школьников, которые являются ключевым звеном в развитии функциональной грамотности учащихся.

Исходя из вышесказанного, можно сделать вывод, что наиболее результативными являются следующие формы и методы организации работы на уроке русского языка комплексная работа с текстом; лингвистический анализ текста; тематические (речевые) уроки; «самодиктанты»; лексические разминки; сочинения-рассуждения; мини-изложения и мини-сочинения; редактирование текста; различные виды диктантов; интеллектуально-лингвистические упражнения; работа с текстами-миниатюрами; сравнение двух текстов; коммуникативные и игровые ситуации.

Интеллектуальную и речевую деятельность учащихся также активизируют нестандартные формы проведения учебных занятий, например: лингвистическая лаборатория, урок-практикум, урок-исследование, урок-творческая мастерская, урок-тест, урок-конкурс, урок-игра.

Все это и является основными индикаторами формирования функциональной грамотности школьников на уроках русского языка. Ведь наша цель – воспитать ученика, умеющего обучаться, знающего, как использовать информацию в нужных целях; взаимодействовать с другими людьми и обладать целым рядом компетенций XXI века, способного жить и действовать в условиях быстро меняющегося мира.

Литература:

1. Логвина И.А., Мальцева-Замковая Н.В. От текста к тексту. Арго. 2010
2. Вершиловский С.Г., Матюшкина М.Д. Функциональная грамотность выпускников школ. Социологические исследования, №5. 2007

ШЕТЕЛДІК ОҚУШЫЛАРМЕН АРНАЙЫ ТАҚЫРЫПТАРҒА БІРЛЕСКЕН ЗЕРТТЕУ ЖҮРГІЗУДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ

*Исмаилова С.А., Нурланова А.Н.
№74 мектеп-гимназиясы
Нұр-Сұлтан қаласы*

"Global Scholars" зерттеу жобасы – әлімнің әр түкпіріндегі 10-13 жастағы ағылшын тілін меңгерген оқушылардың арнайы берілген тақырыпта бірлесе зерттеу жүргізу жобасы. Осы жобаға мектебіміздің 5-7 - сынып оқушылары 2018 жылдан бері қатысып келеді. "Global Scholars" зерттеуі бойынша оқушылар берілген тақырыпта зерттеу жұмыстарын жүргізіп, әлемдегі құрдастарымен ой бөлісіп, бір-бірінен мәліметтер алып, идеяларын толықтырады.

Бағдарлама әлемнің әр түкпіріндегі балалардың мәдени байланыстарын нығайтып, білімді жас зерттеушілердің идеяларын біріктіреді. Оқушылар осы бағдарлама аясында онлайн қарым-қатынас арқылы өзара халықаралық мәдени байланыс орнатып, зерттеушілік дағдыларын дамытады. "Global scholars" халықаралық онлайн бағдарламасында Global Cities, Inc басқаруымен әлемнің әр түкпіріндегі ізденімпаз жастарды біріктіріп, оларды болашақтың жаһандық азаматтары болу мақсатында дайындайды.

Осы жобамен жұмыс жасау барысында "Шетелдік оқушылармен арнайы тақырыптарда бірлескен зерттеу жұмысын қалай ұйымдастыру керек?" - деген сұраққа жауап ала аласыз.

Зерттеудің мақсаты: шетелдік оқушылармен байланыс жүргізе отырып, оқушылардың тілдік қабілеттерін арттыру, зерттеу жұмыстарына деген қызығушылығын дамыту, оқушының өзіне деген сенімділігін көтеру;

Мектебіміздің мұғалімдері жыл сайын Global Cities қызметкерлері ұйымдастыратын кәсіби дамытудың виртуалды сессиясына қатысады. Сессия барысында әлемдегі әріптестерімен байланыс орнатып, сыныптық тәжірибеге енген сандық құралдар мен әдістемелік тәсілдерді үйренеді, өз тәжірибелерімен бөліседі. Сонымен қатар, координаторлар желідегі пікірсайыс тақталарында, онлайн-ресурстар кітапханасында, сондай-ақ телефон арқылы, электрондық пошта немесе бейнеконференция арқылы Global Cities қызметкерлерімен үнемі байланысқа шығып, жоба жетекшілерінен қолдау алады. Зерттеу жұмысы оқушылардың шетел тілін меңгеруге деген құлшыныстарын арттырып, оқуға деген қызығушылығын арттыруға ықпал ететін тұлғалық-бағдарлаушылық, коммуникативті және лингво-мәдени жағдайларға негізделген.

2019-2020 жылдары "Global Scholars" бағдарламасына әлемнің 53 қаласынан 17000-нан астам оқушылар қатысты. Бұған АҚШ-тың 16 қаласы мен 37 шетел мектептері кірді. "Global Scholars" мультимедиялық жобалары жыл сайын жаһандық тақырыпта мемлекетаралық байланысты зерттеуге шақырады. Зерттеу жүргізу барысында оқушылардың сандық сауаттылығы артып, тілдік қатынас пен зерттеушілік құзыреттері артады.

Оқушылар зерттеу жұмыстарын өздерін, мемлекетін, туған қалалары мен мәдениетін шетелдік құрдастарына таныстыру бейнеролигінен бастайды. Олар әлемнің түкпір-түкпіріндегі оншақты елдер мен қалалардан жиналған 300 оқушыдан тұратын сандық сыныптарда ынтымақтастық жасайды. Жыл сайын сынып құрамы мен қатар зерттеу тақырыбы да өзгеріп отырады. Мысалы, 2018-2019 оқу жылында "Су", 2019-2020 оқу жылында "Табиғат" тақырыбы зерттелсе, 2020-2021 оқу жылында зерттеу тақырыбы - "Ресурстарға бай қалалар" болып бекітілді. Бұл зерттеу жұмысын орындау барысында оқушылар 5 тарау бойынша білім алып, тапсырмаларды орындап, ақпарат алмасады.

"Global Scholars" зерттеу жобасынан күтілетін нәтиже: оқушылардың Веб және зерттеу дағдылары жетіліп, ағылшын тілінде танымын кеңейту, белгілі бір тақырыпты талқылауға, зерттеу жүргізуге үйрету.

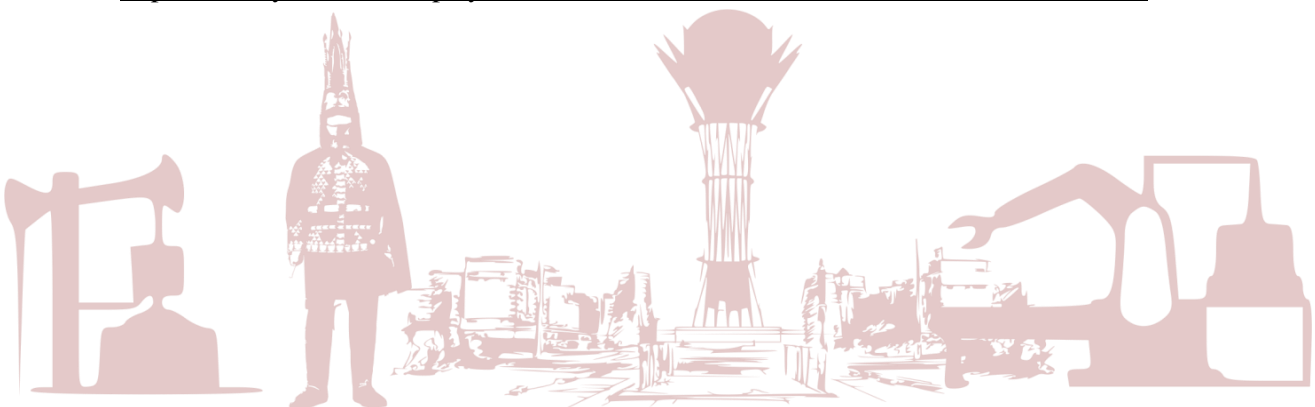
Қорытынды:

Халықаралық "Global scholars" жобасын жүргізудегі қиындықтардың бірі жоба қатысушыларымен Skype платформасы арқылы сөйлесу барысындағы уақыт айырмашылығы (біздің уақытпен түнгі 1-2). Біздің уақытымыз Нью-Йорк қаласымен ғана байланысуға мүмкіндік беріп, оқушыларға америка-ағылшын тілін түсіну қиындық тудырды (Біздің оқушылардың меңгерген тілі - британдық-ағылшын тілі).

2019 жылдың қазан айында өткен "Global scholars" халықаралық жобасының "Eco relay" конкурсынан оқушыларымыз ІІ орын алса, желтоқсан айында өткен "Global Leaders" конкурсынан І орынға ие болды. "Global scholars" халықаралық жобасы бойынша Америка құрама штатының Нью-Йорк қаласындағы Азия елдері бойынша жоба жетекшісі мисс Колин арнайы халықаралық ортақ желіге салынатын үздік бейнероликтердің ішінен Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қаласы №74 мектеп-гимназиясы оқушылары дайындаған бейнеролигі таңдап алынғанын хабарлап, халықаралық ортақ желі <http://learn.globalcities.org/> жарияланғаны біз үшін үлкен жетістік және мақтаныш.

Әдебиеттер:

1. <http://learn.globalcities.org/>
2. <https://www.globalcities.org/global-scholars>
3. https://www.youtube.com/playlist?list=PLc_duFUwPnSNDr4HklwOtK0XVvSv-tM85

ФОРМАТИВНОЕ ОЦЕНИВАНИЕ – НЕОТЪЕМЛЕМАЯ ЧАСТЬ УРОКА В ОБНОВЛЁННОМ СОДЕРЖАНИИ ОБРАЗОВАНИЯ

Кадырова Н.Р.
КГУ «Новопокровская средняя школа»,
Бородулихинского района
Восточно-Казахстанской области»

Если хочешь, чтобы скорее расцвёл цветок, не нужно насильно развёртывать лепестки, а нужно создать условия, при которых он сам распустится

Л.Толстой

Сегодня много говорится о повышении учебной мотивации и учебной самостоятельности учащихся.

Побывав на курсах обновлённого содержания образования, и изучив новые подходы в обучении и преподавании, я нашла для себя ответы на волнующие вопросы: «Как, при помощи оценивания, повысить у учащихся учебную мотивацию? Какие условия должен создать учитель начальных классов для того, чтобы отследить динамику школьной успешности каждого ученика в классе?» Я пересмотрела свою педагогическую деятельность и поняла, что внедрение идей семи модулей помогут обновить и усовершенствовать учебно-воспитательный процесс. И это оказалось действительно так. Я увидела, как стали меняться в лучшую сторону мои ученики, как они оживились в ожидании на уроках, что-то новенького. Особенно хочу отметить, такой модуль как – оценивание для обучения и оценивание обучения. Благодаря этому модулю я стала использовать формативное оценивание.

Проработав 2 учебных года по программе обновлённого содержания образования, хочу не только поделиться с коллегами опытом своей работы по вопросу «*Формативное оценивание – неотъемлемая часть урока в обновлённом содержании образования*», но и привлечь их к использованию данной формы оценивания на своих уроках.

Что же такое формативное оценивание?

Формативное оценивание – это оценивание прогресса учащихся с целью внесения изменений в процесс учения и, соответственно, обучения на ранних этапах.

Для меня формативное оценивание – это процесс наблюдения, как изо дня в день протекает процесс обучения - это ежедневное оценивание.

Первым шагом в применении формативного оценивания в моей практике стало целеполагание, так как убедилась, что конкретная цель – это путь к успеху.

Цель – это заранее запланированный учителем результат, который должен быть *достигнут не только учителем, но и учащимися в конце урока, по окончании изучения главы или раздела*. В цели урока формулируется ключевой результат, к которому должны стремиться учащиеся. Цель должна быть конкретная, измеряемая, достижимая, реальная, ориентированная на результат.

Для того чтобы цели урока стали целями учащихся, необходимо совместно сформулировать **критерии успеха**. Совместная разработка критериев (учитель – учащийся) позволяла мне сформировать у учащихся позитивное отношение к оцениванию и повысить их ответственность за достижение результата.

Примерные процедуры совместной разработки критериев

1. Объявляю учащимся цели и задачи урока перед началом изучения темы, главы, раздела.
2. Прошу каждого учащегося написать один-два критерия, по которым будут оцениваться работы.
3. Записываю на доске критерии, предложенные учащимися.
4. Спрашиваю, все ли учащиеся поняли предложенные критерии.
5. Располагаем критерии по степени важности.
6. В процессе обсуждения выбираю наиболее приоритетные критерии.
7. Если предполагается выставление отметки, определяем количественное выражение (баллы) каждого критерия

В дальнейшем работы учащихся оценивались только в соответствии с разработанными критериями.

Формативное оценивание:

- используется в повседневной практике (поурочно, ежедневно);
- применяется в форме, приемлемой как для учащихся, так и для учителя.

При использовании формативного оценивания учителю необходимо знать и эффективно использовать различные приёмы формативного оценивания. Систематическое и целенаправленное использование данных приёмов позволит учителю получить качественный результат обучения.

Планировать использование приёмов формативного оценивания необходимо в тех случаях, когда:

- изучен некоторый объем нового материала;
- необходимо сделать промежуточный вывод;
- некоторые ученики перестали реагировать на указания по выполнению задания.

Хочу поделиться наиболее эффективными приёмами формативного оценивания которые я использую на своих уроках:

«Большой палец»

Данный приём использую как на стадии «рефлексии», так и промежуточно после выполнения, какого либо задания, прошу учащихся показывать мне сигналы рукой, свидетельствующие о понимании или непонимании материала. Для этого предварительно договорились с учащимися об этих сигналах:

- *Я понимаю и могу объяснить* (большой палец руки направлен вверх)
- *Я все еще не понимаю* (большой палец руки направлен в сторону)
- *Я не совсем уверен* (большой палец руки направлен вниз)

Посмотрев на сигналы, предлагаю некоторым учащимся высказаться, задаю уточняющие вопросы.

«Светофор»

Этот приём позволяет мне понять качество результата обучения.

У каждого ученика имеются стикеры. Прошу учащихся прикрепить стикер на определённый свет светофора обозначающие их знание/понимание или незнание/непонимание материала:

КРАСНЫЙ-мне нужна помощь

ЖЁЛТЫЙ-необходимо повторить

ЗЕЛЁНЫЙ-всё понятно

Зажигая светофор на разных этапах урока, я имею возможность быстро увидеть, готовы ли учащиеся продолжить занятие, достигнуты ли результаты, реализованы ли цели и задачи занятия.

Такой приём учитель может использовать и при выполнении теста, по какой-либо теме. Работая с тестом, учащийся оценивает выполнение задания, закрашивая кружок рядом с его номером:

ЗЕЛЁНЫЙ – выполнил легко без затруднений;

ЖЕЛТЫЙ – с некоторыми затруднениями;

КРАСНЫЙ – самостоятельно с заданиями не справился.

«Закончи предложение или предложение на выбор»

Обычно в конце урока подвожу его итоги, обсуждение того, что узнали, и того, как работали – т.е. каждый оценивает свой вклад в достижение поставленных в начале урока целей, свою активность, эффективность работы класса, увлекательность и полезность выбранных форм работы. Учащиеся по кругу высказываются одним предложением, выбирая начало фразы:

На уроке я понял...

Я узнал, что ...

Теперь я...

«Лесенка успеха»

В конце урока учащиеся анализируют свою деятельность. Ученики на ступеньках лесенки отмечают, как усвоили материал урока :

Нижняя ступенька – у меня ничего не получилось

Средняя ступенька – у меня были проблемы

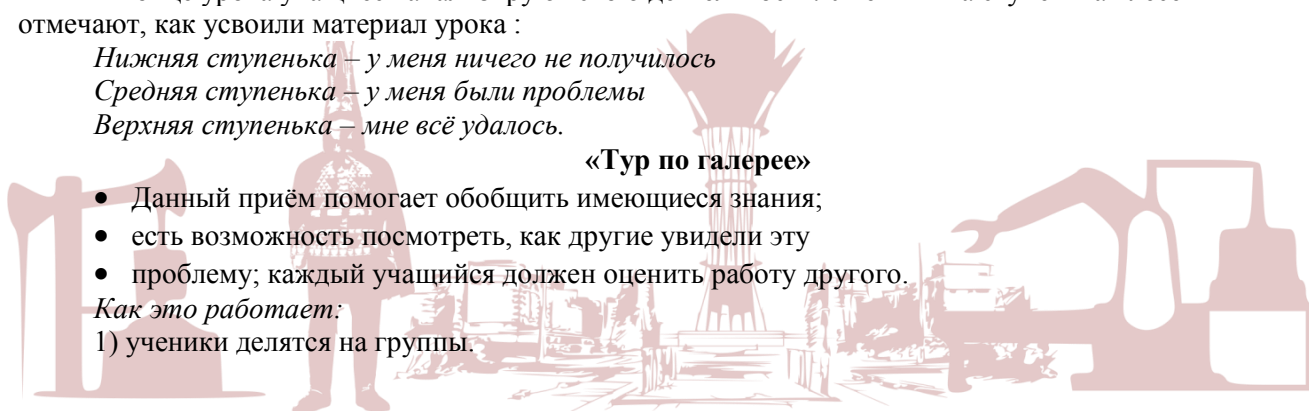
Верхняя ступенька – мне всё удалось.

«Тур по галерее»

- Данный приём помогает обобщить имеющиеся знания;
- есть возможность посмотреть, как другие увидели эту
- проблему; каждый учащийся должен оценить работу другого.

Как это работает:

- 1) ученики делятся на группы.

2) Детям предлагается тема, по которой они выполняют задание

3) Данная тема должна быть освещена группой на бумаге в любой форме (постер, схемы и т.д.) за определённое время.

4) Все работы вывешиваются на стены. Группы передвигаются по часовой стрелке, прочитывая листы другой группы, каждый учащийся должен оценить чужую работу или задать вопрос по ней.

5) Группа возвращается к своему листу, прочитывает все вопросы, возникшие у других, дорабатывает его и защищает перед классом.

Таким образом, происходит повторение и обобщение имеющихся знаний у учащихся, работает, принимает участие каждый (в составлении схемы, в анализе другой и своей работы).

«Две звезды и желание»

Использую для проведения взаимооценивания творческих работ учащихся, постеров, групповых работ, диалогов, чтений по ролям. Когда учащиеся комментируют работы друг друга, они не оценивают работы, а определяют и указывают на два положительных момента – «**две звезды**» – и на один момент, который заслуживает доработки, – «**желание**».

«Древо успеха»

Дает возможность проанализировать результаты обучения. У детей в общей корзине лежат плоды(цветы, листики трёх цветов и т.д). В конце урока дети прикрепляют их на дерево.

ЗЕЛЕНЫЙ – урок был плодотворен

ЖЕЛТЫЙ – получилось почти все неплохо

КРАСНЫЙ – нужно поработать

«Гора успеха»

Каждому учащему раздается бумажный макет человечка, где он его, /себя/ прикрепляет на соответствующем месте горы.

Используется для выявления уровня осознания содержания пройденного материала.

«SMS»

Ученикам предлагается на бумажных сотовых телефонах написать SMS одним предложением – сообщить другу о том, как прошёл урок или оценить, как плодотворно он работал.

«Мини-тест»

При оценки контроля знаний материала, использую мини-тесты (небольшое количество заданий) призваны оценивать фактические знания, умения и навыки учащихся, т.е. знание конкретной информации, определенного материала. На выполнение мини-теста отвожу не более 5 минут времени урока. Ученики сдают учителю листок, на котором написаны ответы на предложенные задания. За каждое выполненное задание балл.

В своей практике я использую **парное взаимооценивание «Ты – мне, я - тебе»**, когда ученики обмениваются работами и оценивают работы друг друга по установленным критериям.

Формативное оценивание по критериям

Довольно часто при оценивании работы, проделанной учащимися, учитель выступает в роли судьи, который знает, что нужно делать и как это нужно оценивать. Отметка сообщается ученику как окончательный результат, в лучшем случае аргументируется, что именно в работе ребёнка не позволило ему получить более высокий бал. При таком подходе возникает ряд проблем:

1. *Отсутствуют стимулы для развития учащегося.*

2. *Ученик часто недоволен отметкой.*

3. *Родители получают информацию от учеников, которые склонны объяснить свои неудачи предвзятым отношением учителя.*

Таким образом, описанный способ оценивать результаты труда учеников плох для всех участников образовательного процесса.

Решить проблемы во многом помогает критериальное самооценивание. Основной смысл критериального самооценивания, заключается в том, что в процессе познавательной деятельности учащихся оно позволяет оценивать не только результат этой деятельности, но и процесс работы, приводящей к этому результату.

Все виды оценивания, а формативное оценивание в особенности, предполагают использование тщательно разработанных критериев для организации работы обучающихся. Они научились более объективно оценивать качество своей работы, ведь умение оценивать необходимо им в будущем.

Совместно с детьми разрабатываем критерии оценивания по каждому виду заданий. Стараюсь, чтобы критерии были доступными и понятными для детей.

У каждого ученика есть возможность получить «5», если он не только напишет правильно, но и аккуратно, каллиграфически и без помарок. Здесь еще присутствует и воспитательный момент.

Практика показала, что разработка критериев делает процесс оценивания прозрачным и понятным для всех. Совместная разработка критериев позволяет сформировать позитивное отношение к оцениванию.

На своих уроках, я так же использую обратную связь.

рис 1 ФО «Светофор»

Работая с тестом, учащийся оценивает выполнение задания

рис 2 ФО «Дерево успеха»

Учащиеся анализируют результат обучения.

рис 3 ФО «Мини тест»

Проверка знаний материала

Обратная связь бывает двух видов: устная и письменная.

ОС для ученика – это получение информации, помогающей осознать собственные достижения и пробелы в учении, и конкретные рекомендации для продвижения вперед;

ОС для учителя – это получение информации, помогающей осознать пробелы в обучении и внесения изменений в свою деятельность (подбор новых методов, техник обучения, внесение изменений в распределение времени урока и др.).

ОС «Словесная оценка»

Самый распространенный вид оценки. Хвалю учащегося за хорошее выполнение упражнения, таким образом, провожу устную обратную связь, соответственно, учащийся может понять, что данный материал или информацию он успешно освоил.

Или наоборот указываю учащемуся на ошибки в выполнении упражнения. Не ставлю за работу никакой отметки, но оцениваю ее. В результате учащийся может судить о том, что ему необходимо сделать для достижения более высоких результатов.

ОС «Письменные комментарии»

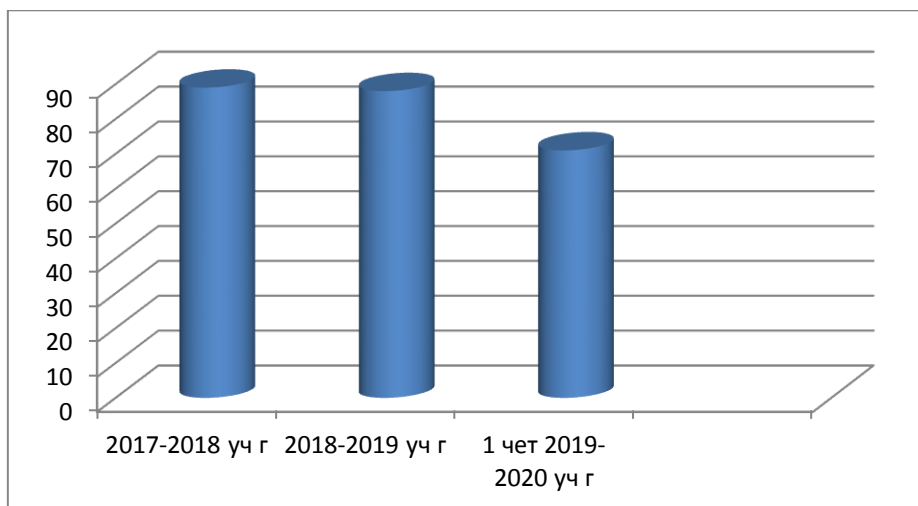
Обязательный элемент оценивания обратной связи. Проверя письменные работы учащихся, делаю комментарии в соответствии с критериями оценки и уровнем достижения результата. Комментарии должны быть ясными и нести обучающий характер. Проверя письменную работу, можно выделять правильные (интересные) части зеленым цветом, а требующие доработки – красным.

Если раньше на своих уроках я лишь частично использовала возможности формативного оценивания, то сейчас, когда познакомилась с этим видом оценивания, использую его на каждом этапе урока. Хочу отметить положительные моменты оценивания для обучения, что же дает оно учителю:

- позволяет отслеживать успехи каждого ученика в классе;
- создает условия для активного участия, способствует повышению мотивации учащихся;
- дает возможность учащимся анализировать собственную работу и работу других;
- формирует коммуникативный процесс между учителем и учеником;
- стимулирует учителя к корректировке подходов преподавания с учетом результатов оценивания;

Опираясь на результаты формативного оценивания (самооценка, взаимооценка, оценка работы в группе, активность на уроке) легче применить суммативное оценивание.

Формативное оценивание требует каждодневного кропотливого труда, определенного опыта. Поэтому стараюсь вводить новые техники по мере их освоения. Не могу утверждать, что в результате применения формативного оценивания уровень качества обучения повысился, тому в подтверждение проведённый мониторинг.

Могу сказать лишь одно, что в глазах моих учеников я увидела искорку желания учиться, интерес к уроку, позитивное отношение друг к другу. Учащиеся стали критично относиться к себе и к своим товарищам, более требовательно. Высказывать свою точку зрения.

рис 4 ФО «Ты – мне, я - тебе»
Парное взаимооценивание

рис 5 ФО по критериям
Каждый учащийся оценивает

рис 6 ФО «Тур по галерее»
работу другой группы, задаёт
вопросы

Со стороны родителей я увидела проявление интереса к учёбе своего ребёнка. На родительских собраниях я показываю работы учащихся.

Благодаря критериям родители видят, что хорошо знает их ребёнок и над чем нужно ещё поработать. Большинство стали обращаться ко мне за консультацией, как помочь своему ребёнку усвоить данный материал.

В конце ещё раз хочется отметить, что важно не в готовом виде давать знания учащимся, а учить добывать их самостоятельно. Работа, проводимая в рамках обновлённого содержания образования, при умелом применении приёмов формативного оценивания, научит детей анализировать, синтезировать, сопоставлять, делать умозаключения.

Порой взаимодействие учителя с детьми оказывается интереснее и полезнее всех тех лекций на курсах, так как ты учишься вместе с детьми, учишься у детей.

Литература:

1. Об особенностях организации образовательного процесса в общеобразовательных школах Республики Казахстан в 2019-2020 учебном году. Инструктивно-методическое письмо, Нур-Султан 2019
2. Руководство по критериальному оцениванию для учителей начальных классов. Учебно-методическое пособие. - Астана 2017
3. Формативное оценивание в начальной школе. Практическое пособие для учителя/Сост. О. И. Дудкина, А. А. Буркитова, Р. Х. Шакиров.– Б.: «Білім», 2012. – 89 с.
4. Оценивание учебных достижений учащихся. Методическое руководство/Сост. Р. Х. Шакиров, А.А. Буркитова, О.И. Дудкина. – Б.: «Білім», 2012.
5. <https://www.azbyka.kz/nauchnaya-statya-na-temu-formativnoe-ocenivanie-i-puti-ego-primeneniya>
6. <http://festival.1september.ru/articles/528850/>

АВТОМАТИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЯЗЫКА VISUAL BASIC FOR APPLICATIONS

*Капарова Б.К.
КТУ "Школа-лицей №4 имени Абая"
г.Сатпаев*

В информационном обществе произошло смещение акцента со знаний на компетенции учащихся. Компетентностная парадигма в образовании обусловлена стремительным развитием информационных технологий. Однако цели современного образования не могут быть достигнуты с помощью традиционных методов и средств обучения. В свою очередь, информационные технологии обладают большим педагогическим потенциалом и являются перспективной средой формирования компетенций учащихся. Кроме того, мультимедиа имеют ряд преимуществ по сравнению с традиционными средствами обучения. В данной статье в качестве исследовательской задачи автором была определена попытка оценить применения автоматизированных методик для создания увлекательных моментов на уроке с помощью средств языка Visual Basic for Applications (VBA). Следуя современным тенденциям, в данной статье, разработан и опубликован электронный тест с использованием языка VBA.

Ключевые слова: инновация, практические инновации, новые методики, Visual Basic for Applications, приложение.

В Казахстане на современном этапе развития определяемом масштабными социально-экономическими преобразованиями внутри страны и общемировыми тенденциями перехода от индустриального к информационному обществу, происходит пересмотр социальных требований к образованию. Главные задачи современной школы – раскрытие способностей каждого ученика, воспитание порядочного и патриотичного человека, личности, готовой к жизни в высокотехнологичном, конкурентном мире. Одним из мощных ресурсов преобразований в сфере образования является информатизация образования – целенаправленно организованный процесс обеспечения сферы образования методологией, технологией и практикой создания и оптимального использования научно-педагогических, учебно-методических разработок, ориентированных на реализацию возможностей информационных и коммуникационных технологий (ИКТ), применяемых в комфортных и здоровьесберегающих условиях.

Информатизация образования предполагает использование современных информационных технологий в целях: совершенствования методических систем обучения, ориентированных на развитие интеллектуального потенциала учащихся; осуществление информационной деятельности и информационного взаимодействия образовательного назначения; реализацию психолого-педагогической диагностики уровня обученности учащихся на базе компьютерного тестирования; управление образованием, в том числе в условиях локальных и глобальной компьютерных сетей и т.д.

Термин «инновация» происходит от английского слова innovation, что в переводе означает «введение новаций» (новшеств) [1:17].

Как правило, инновации возникают в результате попыток решить традиционную проблему новым способом, в результате длительного процесса накопления и осмысления фактов, когда и рождается новое качество, несущее новаторский смысл. Большинство современных инноваций находятся в преемственной связи с историческим опытом и имеют аналоги в прошлом. Это дает основание утверждать, что инновационный процесс — это мотивированный, целенаправленный и сознательный процесс по созданию, освоению, использованию и распространению современных (или осовремененных) идей (теорий, методик, технологий и т.п.), актуальных и адаптированных для данных условий и соответствующих определенным критериям. Он направлен на качественное улучшение системы, в которую вносится новшество, и предполагает стимулирование его участников и изменение их взглядов с позиции нововведения [1:17]. В основе инновационных образовательных процессов лежат две важнейшие проблемы педагогики:

- проблема изучения педагогического опыта;
- проблема доведение до практики достижений науки.

К практическим инновациям относятся новые методики, правила, алгоритмы, программы, рекомендации в области дидактики, теории воспитания, школоведения, технические средства

обучения, демонстрационная аппаратура, обучающие и контролирующие устройства, приборы и модели, натуральные объекты, аудиовизуальные средства [1:127].

Microsoft Visual Basic — средство разработки программного обеспечения, разрабатываемое корпорацией Microsoft и включающее язык программирования и среду разработки. Язык Visual Basic унаследовал дух, стиль и отчасти синтаксис своего предка — языка Бейсик, у которого есть немало диалектов. В то же время Visual Basic сочетает в себе процедуры и элементы объектно-ориентированных и компонентно-ориентированных языков программирования. Среда разработки VB включает инструменты для визуального конструирования пользовательского интерфейса.

Visual Basic считается хорошим средством быстрой разработки прототипов программы, для разработки приложений баз данных и вообще для компонентного способа создания программ, работающих под управлением операционных систем семейства Microsoft Windows [2:112].

Visual Basic for Applications (VBA, Visual Basic для приложений) — немного упрощённая реализация языка программирования Visual Basic, встроенная в линейку продуктов Microsoft Office (включая версии для Mac OS), а также во многие другие программные пакеты, такие как AutoCAD, SolidWorks, CorelDRAW, WordPerfect и ESRI ArcGIS. VBA покрывает и расширяет функциональность ранее использовавшихся специализированных макроязыков, таких как WordBasic.

VBA является интерпретируемым языком. Как и следует из его названия, VBA близок к Visual Basic. VBA, будучи языком, построенным на COM, позволяет использовать все доступные в операционной системе COM объекты и компоненты ActiveX. По сути, возможно создание приложения на основе Microsoft Word VBA, использующего только средства Corel Draw [3:51].

К достоинствам языка можно отнести сравнительную лёгкость освоения, благодаря которой приложения могут создавать даже пользователи, не программирующие профессионально. К особенностям VBA можно отнести выполнение скрипта именно в среде офисных приложений [3:21].

Язык VBA является прекрасным дополнением ко всем вычислительным возможностям MS Excel. Он прост в освоении и позволяет быстро получать осязаемые результаты - конструировать профессиональные приложения, решающие практически все задачи, встречающиеся в среде Windows. При этом создание многих приложений с использованием VBA проще и быстрее, чем при помощи других языков программирования [4:27].

В данной статье, следуя современным тенденциям разработан и опубликован электронный тест с использованием языка VBA, который показывает, насколько можно автоматизировать и разнообразить уроки с помощью средств языка Visual Basic for Applications.

VBA применяет технологию визуального программирования, т.е. конструирования рабочей поверхности приложения и элементов его управления непосредственно на экране, а также запись всей программы или ее частей при помощи средства MacroRecorder (автоматическая запись макроса). VBA содержит графическую среду, позволяющую наглядно конструировать экранные формы и управляющие элементы [4:215].

Суть программирования в VBA заключается в двух понятиях: событие и отклик на него. Если пользователь производит какое-либо воздействие на систему, например, нажимает кнопку, тогда в качестве отклика выполняется код созданной пользователем процедуры. Если такой отклик не создан, т.е. не написана соответствующая процедура, то система никак не реагирует на данное событие и оно остается безответным. Таким образом, действия, происходящие в системе, являются событиями, а отклики на них - процедурами. Этот специальный вид процедур, генерирующих отклик на события, называется процедурами обработки событий. В целом программирование в VBA состоит в создании кода программ, которые генерируют прямо или косвенно отклики на события [5:199].

Самой простейшей задачей, которую можно решить с помощью языка VBA - создание функции пользователя, имеющую имя. Встроенные и внешние функции находятся в шаблонах (для MS Word) и в дополнительных макросах (для MS Excel, MS Access). Эти функции предназначены для выполнения финансовых, бухгалтерских и других расчетов, обеспечения интерфейса с Windows. С помощью VBA можно создать календарь с пометками на каждый день, различные списки с упорядочиванием имен, тесты, школьные журналы и дневники [5].

Для примера практического использования языка VBA создан тест по информатике на тему «Программирование» для 9 - ого класса после выполнения, которого ученику автоматически ставится оценка его знаний. Этот пример очень актуален и активно используется для проверки подготовленности к уроку учеников.

Задачи электронного тестирования:

- повышение производительности обучения, контроля знаний и сформированных

компетенций;

- осуществление объективного и независимого контроля за успеваемостью учащихся;
- устранение влияния элементов субъективизма в оценке знаний учащихся;
- повышение уровня дисциплинарной ответственности и самоорганизованности;
- повышение эффективности самостоятельной работы;
- повышение ответственности учителей за качество организации учебного процесса.

Принципы электронного тестирования:

- доступность;
- объективность;
- независимость;
- открытость;
- мобильность;
- высокая производительность.

Более того, заинтересованные ученики 11 классов в помощь учителям предметникам помогают создавать электронные тесты с помощью средств языка Visual Basic for Applications. Меняется роль ученика на уроке: из пассивного слушателя он становится активным участником процесса обучения. В этом случае отношения между учеником и учителем изменяются в сторону партнерских, а ученик из объекта педагогического воздействия превращается в субъект учебной деятельности.

Представленный тест состоит из 10 вопросов, на каждый из которых дается по 4 варианта ответа. После нажатия кнопки «Закончить тест» на экран выводится сообщение об оценке. Программа состоит из 11 форм, одна из которых выводит приветствие, а остальные десять содержат вопросы с вариантами ответов. Для создания этого теста использовались простейшие функции и события языка VBA.

Код программы:

```
1) Module1(Code)
```

```
Sub Тест()
```

```
UserForm1.Show
```

```
End Sub
```

```
2) UserForm1(Code)
```

```
Private Sub CommandButton1_Click()
```

```
UserForm1.Hide
```

```
UserForm2.Show
```

```
End Sub
```

```
Private Sub CommandButton2_Click()
```

```
Unload Me
```

```
End Sub
```

```
3) UserForm2(Code)
```

```
Private Sub CommandButton1_Click()
```

```
Dim oRange1 As Range
```

```
Set oRange1=Worksheets("Лист1").Range("A1")
```

```
If OptionButton2.Value Then oRange1.Value=1 Else oRange1.Value=0
```

```
UserForm2.Hide
```

```
UserForm3.Show
```

```
End Sub
```

... (следующие формы заполняются аналогично)

```
11) UserForm11(Code)
```

```
Private Sub CommandButton1_Click()
```

```
Dim oRange10 As Range
```

```
Set oRange10=Worksheets("Лист1").Range("A10")
```

```
If OptionButton3.Value Then oRange10.Value=1 Else oRange10.Value=0
```

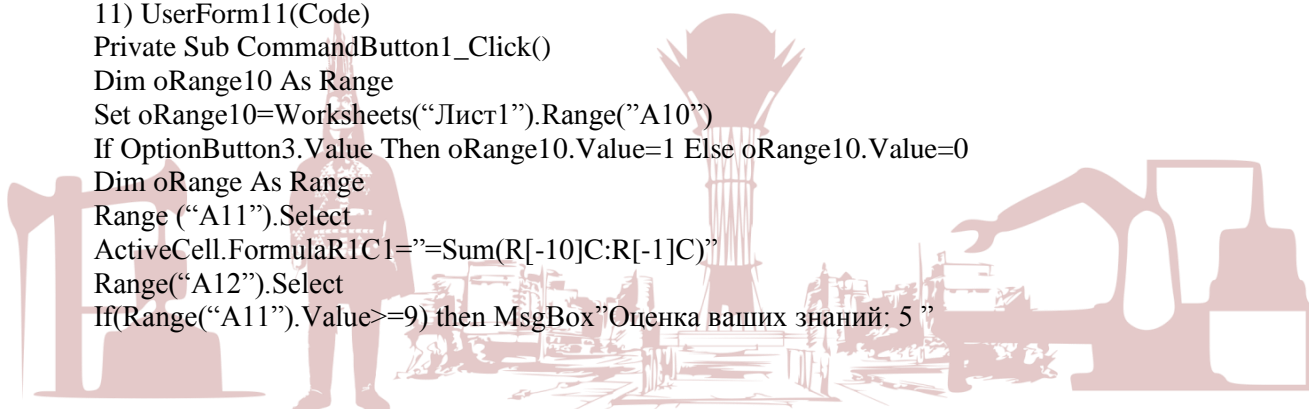
```
Dim oRange As Range
```

```
Range("A11").Select
```

```
ActiveCell.FormulaR1C1="=Sum(R[-10]C:R[-1]C)"
```

```
Range("A12").Select
```

```
If (Range("A11").Value >= 9) then MsgBox "Оценка ваших знаний: 5 "
```



```
If(Range("A11").Value>=6) And (Range("A11").Value<9) then MsgBox"Оценка ваших знаний: 4"  
If(Range("A11").Value>=4) And (Range("A11").Value<6) then MsgBox"Оценка ваших знаний: 3"  
If(Range("A11").Value<4) then MsgBox"Оценка ваших знаний: 2"  
Unload Me  
End Sub
```

Таким образом, использование представленного языка программирования может облегчить работу со всеми видами списков, проверок знаний учеников, автоматизировать и упростить любую работу с информацией на бумаге. Результаты методики преподавания урока информатики в лицее с применением компьютеров показывают целесообразность принятых решений, обобщение и распространение полученного опыта, перспективы дальнейших исследований по созданию электронных учебных пособий по курсу информатики в современной школе.

Использование современных образовательных технологий (электронных учебно-методических и тестовых ресурсов) позволяет привлечь во внимание доминирующий познавательный стиль каждого индивидуума, его интерес к изучаемому материалу, а также его коммуникативные способности и тем самым влиять на качество его подготовки.

Таким образом, уроки с использованием компьютерных технологий - это один из самых важных результатов инновационной работы в школе. Практически на любом школьном предмете можно применить компьютерные технологии. Педагогу необходимо найти ту грань, которая позволит сделать урок по - настоящему развивающим, познавательным и обучающим. Использование ИКТ позволяет осуществить задуманное, сделать урок более результативным, чем при использовании традиционных методов. Использование компьютерных технологий в процессе обучения влияет на рост профессиональной компетентности учителя, это способствует значительному повышению качества образования.

Литература:

1. Краевский В.В., Меняев А.Ф., Пидкасистый П.И. «Педагогика» URL: http://www.eusi.ru/lib/pidkastyj_pedagogika/14.shtml.
2. Википедия– Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Visual_Basic.
3. Википедия– Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Visual_Basic_for_Applications.
4. Учебник Демидовой Л.А. «Программирование в среде VBA».
5. Игорь Сафронов. Visual Basic в задачах и примерах. — БХВ-Петербург. — СПб.: «БХВ-Петербург», 2008. — С. 400. — ISBN 978-5-94157-495-7.

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЖОБАЛЫҚ -ЗЕРТТЕУ ҚЫЗМЕТІ

*Кундакова А.А.
«№44 НМ» КММ,
Қарағанды қ.*

Қазіргі білім берудің негізгі мақсаты жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыру болып табылады, осыған байланысты оның бір аспектісі бастауыш сынып оқушыларын жобалық қызметке тарту болып табылады. Бастауыш мектепте жобалық іс-әрекетті ұйымдастыру проблемасы қазіргі кезде шығармашылық сипат пен жобалық бағытқа ие болатын адамның еңбек әрекетінің заманауи табиғаты мен мазмұнына байланысты ерекше өзектілікке ие болды. [3, 4 б.]. Сондықтан менің педагогикалық іс-әрекетімнің мақсаттарының бірі - оқушылардың зерттеушілік мінез-құлқын қалыптастыру және дамыту, оларды белсенді жобалау мен зерттеу қызметіне тарту.

Мен өз мақсаттарымды жүзеге асыру үшін оқушыларды жобалау мен зерттеушілік қызметке үйрету бағдарламасын арнайы білім, білік және іздеу дағдыларын игеруге мүмкіндік беретін ақпараттық-талдау, іздеу дағдыларын дамыту тренингтерінен бастадым. Ол үшін мен сабағымның құрылымына зерттеу элементтерін енгіздім. Мұнда оқушыларға білім, білік және ізденушілік ізденіс дағдыларын алуға көмектесетін бірнеше тапсырма түрлері берілген.

1. *Проблемаларды көру дағдыларын дамыту (өз көзқарасын дамыту қабілетін қалыптастыру, зерттеу объектісіне әртүрлі жағынан қарау).*

А) « әлемге басқа көзбен қараңыз»

Б) «бір тақырып - көптеген сюжеттер»

В) «осы аяқталуды қолдана отырып әңгіме құрастыр»

2. *Гипотезалар ұсына білу қабілетін дамыту (оқиғаларды болжай білу, болжам жасау, «мүмкін», «болжайық», «айталық», «не болса», «мүмкін» деген сөздерді қолдана отырып).*

А) жаттығу-ойлау «бірге ойлайық».

Б) жағдайларға арналған жаттығулар: осы заттардың әрқайсысы қандай жағдайда өте пайдалы болады? Қандай жағдайларда сол заттар мүлдем пайдасыз және тіпті зиянды болуы мүмкін?

В) «оқиғаның ықтимал себебін тап» жаттығуы.

3. *Сұрақ қою дағдыларын дамыту*

А) Нақтылайтын сұрақтар қою қабілетін дамытуға арналған тапсырмалар (бұл рас па ...?; Мен ... керек пе?; Керек ...?) Және бірін-бірі толықтыратын (Кім? Қайда? Неге?)

В) «Жасырынған сөзді тап» тапсырмасы.

С) «Нені сұрағаныңды тап» ойыны

Д) «Жеңіл және күрделі сұрақ» стратегиясы

Осы жаттығуларды орындап болғаннан кейін мен оқушыларға «дайындық сынақтарын», тәуелсіз зерттеулер мен шығармашылық жобалар ұсындым. Бұлар әртүрлі тақырыптағы рефераттар, қоршаған әлемнің сабақтарына хабарламалар, тәжірибелер болды. Бұл үшін балалар жаңа қызмет түрлерін игерді:

1. Біз берілген тақырып бойынша әдебиеттерді таңдауды үйрендік.

2. Анықтамалық әдебиеттерден сөздіктерді, бағдарлауды үйренді.

3. Олар мәтінге назар аударды, кілт сөздерді тапты, мәтіндегі сұрақтарға жауап берді.

Содан кейін мен бастауыш сыныптарға арналған «Жоба құруды үйрену» курсының жұмыс дәптерлерін қолдана отырып, білім беру жобасының кезеңдеріне сәйкес жобалау және зерттеу қызметінің дағдыларын қалыптастыра бастадым - бұл баланың дербестігін, өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі дамыту қабілетін қалыптастыру мәселесін шешуге көмектесетін инновациялық оқу құралдары болды. Олар оқушыға жоба бойынша жұмыс барысында шағын мәселелерді көруге, ақпарат көздерін дұрыс табуға және іскерлік қарым-қатынас дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Біз 1-сыныпта балалармен өткізе бастаған алғашқы жоба - «Бұршақ пен бұршақты өсіру». Балалар бақылау күнделіктерін жүргізіп, әр өзгерісті жазып отырды. Сонымен бірге, олар тұқымның өнуіне қолайлы жағдайларды зерттеу туралы әдебиеттерді іздеді және оларды тәжірибе жүзінде дәлелдеді.

«Жыл бойы» жобасымен бәріміз бірге жұмыс істедік. Топтарға бөлініп, балалар ақпарат жинады: құстарды бақылап, жыл мезгілдері туралы мақал-мәтелдер іздеді, жануарлар туралы ғылыми және танымдық әдебиеттерді оқыды, суреттер салды. Табиғат күнтізбесі жасалды. Зерттеу нәтижесі өздерінің өнімдері балалар кітаптарының тұсаукесері болды.

«Қыста құстарды тамақтандыру» жобасы бойынша жұмыс та қызықты болды. Жобалар жеке-жеке болды, оның мақсаты - қыстайтын құстарға арналған «асхана» жасауға болатынын, құстар көбінесе қоректенушілерге ұшатындығын, олардың қандай құстар екенін, қандай «тамақтарды» ұнататынын білу. Жобаларын қорғау кезінде балалар бұл сұрақтарға жауап беріп, өз бетінше немесе ата-аналарының көмегімен әртүрлі материалдардан жасалған фидерлер ұсынды. Фидерлер біздің лицейдің ауласына орналастырылды.

2-сыныптан бастап жобалар бойынша жеке жұмыс жүргіземін. Мен «Жас зерттеуші» вариативті сағатын қолданамын, оның мақсаты студенттерді жобалау және зерттеу қызметін оқыту болып табылады. Балаларға «Жас зерттеуші» сабақтары өте ұнайды. Үлкен қызығушылық үшін студенттер табиғи және зертханалық эксперимент кафедрасында жұмыс істейтін «ғылыми қызметкерлер» мәртебесіне ауыстырылады. Жобалық міндеттер жүйесін шешу барысында бастауыш сынып оқушыларында келесі әмбебап оқу әрекеттері қалыптасады:

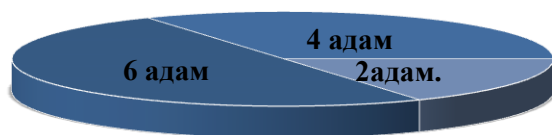
Реттеуші UUD: рефлексия (мәселені қараңыз; жасалған нәрсені талдау); мақсат қою (мақсаттар қою және сақтау); жоспарлау (өз іс-әрекетіңіздің жоспарын құру).

Танымдық UUD: модельдеу (іс-әрекет режимін модель схемасы түрінде ұсыну, барлық маңызды нәрсені бөліп көрсету).

Коммуникативтік UUD: мәселені шешу тәсілін іздеу кезінде бастамашылдық таныту; коммуникацияға кіру (өз ұстанымын қорғау, басқалардың көзқарасын қабылдау немесе дәлелді түрде қабылдамау).

Жобалардың сапасы мен мектеп оқушыларының қалалық және облыстық ғылыми-практикалық конференцияларында жеңіп алған сыйлықтары жобалау және зерттеу қызметінің тиімділігін дәлелдейді.

Ғылыми-практикалық конференцияларға қатысу сапасының мониторингі (3 жыл ішінде):

- 1 орын
- 2 орын
- 3 орын

Жобалық-зерттеу қызметі балаларды оқуға ынталандырады, шығармашылығын дамытады және білім беру кеңістігінде жеке тұлғаны жүзеге асырудың маңызды құралы болып табылады.

Әдебиеттер :

1. Н.С. Голицына. Жобалау әдісі. Мұғалімдер үшін нұсқаулық. 2006. М.
2. И.А. Колесникова. Педагогикалық жобалау. 2005. М.
3. В.Ф. Феоктистова. Бастауыш сынып оқушыларының зерттеу және жобалық қызметі. Ұсынымдар. Волгоград, 2011.

ЦОР - КАК СПОСОБ ОБОБЩЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОПЫТА

*Куропаткина О.Ю., Капустина Е.А.
КГУ «Средняя школа №23 им.М.Шаяхметова»
г. Усть-Каменогорск*

Информатизация общества – это реальность наших дней. Причина тому – повышение роли информации, превращение её в одну из движущих сил всей производственной и общественной жизни. Информатизация общества – это глобальный социальный прогресс, особенность которого состоит в том, что доминирующим видом деятельности в сфере общественного производства является сбор, накопление, продуцирование, обработка, хранение, передача и использование информации, осуществляемые на основе современных средств вычислительной техники, а также на базе разнообразных средств информационного обмена. Одним из приоритетных направлений процесса информатизации современного общества является информатизация образования.

Информатизация образования - процесс обеспечения сферы образования методологией, технологией, практикой разработки и оптимальным использованием современных ЦОР, ориентированных на реализацию психолого-педагогических целей обучения и воспитания. Без использования современных средств информационно-коммуникационных технологий невозможно представить образовательный процесс, отвечающий требованиям современного информационного общества. ЦОР - одна из составляющих всех направлений деятельности современного учителя, способствующая оптимизации и интеграции учебной и внеучебной деятельности.

Герберт Маршал Маклюэн сказал: «Смена исторических эпох определяется сменой коммуникационных технологий». В конце 20-го века человечество вступило в стадию развития, получившую название постиндустриальное или информационное общество. Постиндустриальное общество уникально тем, что его характеризует исключительно быстрое развитие информационных и коммуникационных технологий, их возможности становятся беспредельными для развития человека, для эффективного решения многих профессиональных, социальных и бытовых проблем, смогут изменить содержание образования. Информационная культура - высшее проявление образованности, включая личностные качества и его профессиональную компетентность. В контексте такого понимания культуры для становления учителя как личности просто необходимо его приобщение к информативно - коммуникативным возможностям современных технологий, овладение подлинной информационной культурой. Она открывает ему и его ученикам путь к достижению одной из главных целей образования: от диалога людей и культур через выявление и развитие творческого

потенциала личности прийти к взаимообогащению и продуктивному взаимодействию человеческих сообществ. Современные информационные и коммуникационные технологии, созданные отнюдь не для нужд системы образования, ведут к подлинной революции в образовании. Мы стали свидетелями того, как система образования встраивается в сетевой мир. Первенство в практическом внедрении сетевых технологий принадлежит высшему образованию. Решение проблем образования начинается с профессиональной подготовки педагога. Без качественного роста педагогического профессионализма новое поколение обречено остаться в прошлом. В связи с этим очень актуальным становятся не только фундаментальные знания, но и та общая культура педагога, включающая информационную. Педагоги нового поколения должны уметь квалифицированно выбирать и применять именно те технологии, которые в полной мере соответствуют содержанию и целям изучения конкретной дисциплины, способствуют достижению целей гармоничного развития учащихся с учетом их индивидуальных особенностей.

Для того чтобы формировать информационно-коммуникативную компетентность у учащихся, педагог сам должен уметь ориентироваться в различных видах ЦОР, внедрять новые подходы к обучению, обеспечивающие развитие коммуникативных, творческих и профессиональных знаний, потребностей в самообразовании, иметь возможность использовать цифровые образовательные ресурсы для решения различных педагогических задач: мотивирования учащихся, постановки целей и задач, организации педагогической деятельности, оценки результатов деятельности и др.

Постоянные изменения, происходящие в жизни современного информационного общества, безусловно, должны находить адекватное и незамедлительное отражение в деятельности педагога. Электронные средства обучения заняли прочное место в образовательном и воспитательном процессе. О том, что компьютер способен оказать огромную, буквально неопределимую поддержку учителю и учащимся – и при подготовке к уроку, и на самом уроке, и при выполнении различных творческих работ, и в рамках внеклассной деятельности, – сказано и написано уже немало.

Создание педагогом авторских ЦОР, способствует совершенствованию его профессионального мастерства.

Залогом эффективности процесса обучения в современной школе является инновационный менеджмент, в основе которого лежит взаимодействие между всеми субъектами образовательного процесса. И здесь цифровые образовательные ресурсы также играют огромную роль.

Педагогической командой нашей школы был разработан сайт «Зеленая лампа» - <http://www.lampa23.kz/>.

Цель разработки сайта – обобщение педагогического опыта средствами современных образовательных технологий.

Задачи:

1. проанализировать опыт работы педагогов команды,
2. систематизировать работу по направлениям педагогической деятельности,
3. представить значимые профессиональные результаты,
4. обеспечить накопление необходимой информации,
5. способствовать непрерывному саморазвитию и самосовершенствованию педагога.

Охарактеризовать свой цифровой образовательный продукт мы можем следующими ключевыми словами - эффективность, универсальность, мобильность, инновационный менеджмент, преемственность. Что мы вложили в их понимание?

Эффективность любой работы определяется следующими условиями – время и качество. На сайте представлены материалы, которые прошли апробацию и получили высокую оценку сторонних наблюдателей, то есть, используя материалы сайта, мы получаем качество и экономии времени.

Универсальность. Сайт по образовательно-методическим функциям является универсальным. Сайт имеет четкую и понятную информационную структуру и содержит разработки уроков, классных часов, внеклассных мероприятий, родительских собраний, методические рекомендации, тренинги, материалы по исследовательской и проектной деятельности.

Мобильность. Являясь цифровым образовательным ресурсом, сайт доступен для управления и использования любому члену команды, а также предоставляет возможность всем участникам образовательного процесса быстро получить необходимую информацию.

Инновационный менеджмент. Мониторинг сайта прост в использовании, не отнимает много времени для обработки данных, а также позволяет не только хранить, но и представлять и анализировать информацию. Также позволяет управлять процессом путем своевременного

информирования участников о наступлении неблагоприятных, критических или недопустимых ситуаций.

Преимственность. Благодаря тому, что в нашей команде работают учителя начального, среднего и старшего звена при переходе от одной ступени образования к другой возможно сохранение содержания форм, методов, технологий обучения и воспитания.

Работа по формированию сайта совершенствует наши педагогические компетенции:

- визуализировать проблему;
- отделять важную информацию от второстепенной;
- устанавливать причинно-следственную связь;
- обосновывать решение;
- осознавать многогранность проблемы;
- оценивать достоверность источников информации;
- выдвигать предположения в процессе рассуждения;
- выявлять логические несоответствия,
- в большинстве случаев при поиске решения использовать знания и опыт в новых обстоятельствах.

Работая в команде над созданием цифровых образовательных ресурсов, мы ожидаем получить следующие результаты:

1. возможность целенаправленно организовать учебно-воспитательный процесс с наименьшими временными затратами;
2. развитие аналитических способностей, рефлексии, активности и свободы выбора;
3. использование современных педагогических технологий, инновационных активных методов обучения, воспитания и всестороннего развития учащихся;
4. создание творческой, креативной атмосферы в учебно-воспитательном процессе для интенсивного развития познавательной мотивации учащихся;
5. управление процессом, благодаря предложенной форме мониторинга.

Работа над сайтом помогает нам сознательно выбирать активную, преобразовательную жизненную позицию. Творческая деятельность является видом деятельности высшего порядка по таксономии Блума. Кроме того, творческое состояние, в котором пребывает учитель - это залог успеха учебной деятельности.

Размышления, диалоги и дискуссии с коллегами во время нашей работы стимулируют нас к поиску новых инновационных технологий, к использованию разных форм работы, которые позволяют шире, интереснее и содержательнее преподавать учебный материал. А детям помогают быть открытыми к новому жизненному опыту.

Такие ученики готовы принимать все то новое, что появляется вокруг, способны к изменению сложившихся представлений, комфортно чувствуют себя в ситуациях неопределенности и не испытывают при этом тревоги, смелы и любознательны.

Лучший способ воспитывать творчество в учащихся – это самому быть творческой личностью!

ПОВЫШЕНИЕ МОТИВАЦИИ УЧАЩИХСЯ ЧЕРЕЗ РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ В УРОЧНОЙ И ВНЕУРОЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Левченко Т.А.

*КТУ «Новопокровская средняя школа»
ВКО, Бородулихинский район*

В настоящее время в современной школе достаточно остро стоит задача повышения эффективности процесса обучения и воспитания. И я поставила перед собой задачу: как сделать учебный процесс более эффективным? Как повысить мотивацию учащихся? Какими приемами можно развивать интерес к обучению?

Каждый учитель стремится к тому, чтобы его ученики хорошо учились, с интересом и желанием ходили в школу и занимались на уроках. В этом заинтересованы и родители учащихся. Но зачастую и учителям, и родителям приходится с сожалением констатировать: “мог бы прекрасно заниматься, а желания нет”, “не хочет учиться”. В этих случаях мы встречаемся с тем, что у ученика

21 Века имеет огромный багаж знаний, как использовать различные гаджеты, но не сформированы потребности в знаниях и поэтому нет интереса к учению.

Учителя знают, что обучение школьника не будет успешным и не принесет нужного результата, если он относится к учению и знаниям равнодушно, без интереса и не осознавая потребности к ним. Поэтому перед школой, а в первую очередь перед учителем, как «второй мамой ученика», стоит задача по формированию и развитию у ребёнка положительной мотивации к учебной деятельности с целью повышения эффективности учебного процесса.

Проблема повышения мотивации исследуется достаточно широко. Наблюдение за работой учителей показывает, что они далеко не всегда уделяют должное внимание мотивации учащихся, что и является одной из главных причин низкого процента успеваемости. Многие учителя, часто сами того не осознавая, исходят из того, что раз ребенок пришел в школу, то он должен делать все то, что рекомендует учитель.

Тысячекратно цитируется применительно к школе древняя мудрость: можно привести коня к водопою, но заставить его напиться нельзя. Да, можно усадить детей за парты и добиться идеальной дисциплины. Но без пробуждения интереса к обучению, без внутренней мотивации - освоения знаний не произойдет, это будет лишь видимость учебной деятельности.

Как же пробудить у ребят желание "напиться" из источника знаний? В чем сущность потребности в знаниях? Как она возникает? Как она развивается? Какие педагогические средства, приемы, методы, можно использовать для формирования у учащихся мотивации к получению знаний?

Повышение уровня учебной мотивации — это процесс длительный, кропотливый и целенаправленный. Так как я являюсь учителем начальных классов, фундамент развития мотивации будет во многом зависеть от меня. Но это не говорит о том, что учителя среднего и старшего звена не будут продолжать работать над повышением уровня учебной мотивации. Устойчивый интерес к учебной деятельности у младших школьников формируется через проведение уроков-путешествий, уроков-игр, уроков-викторин, уроков-исследований, сюжетных уроков, уроков-встреч, уроков защиты творческих заданий, через привлечение сказочных персонажей, игровую деятельность, внеклассную работу и использование различных приёмов: «Кластер», «Постер», таблицы, схемы. Своевременное чередование и применение на разных этапах урока разнообразных форм и приёмов формирования мотивации укрепляет желание детей овладеть знаниями.

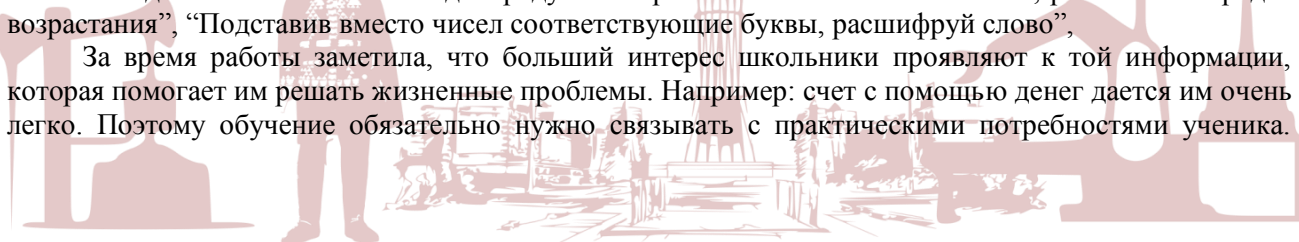
Формированию учебной мотивации способствует умелое использование игровых ситуаций и других элементов занимательности. Одним из наиболее действенных приёмов формирования мотивации к обучению является дидактическая игра. При включении ребенка в ситуацию дидактической игры интерес к учебной деятельности резко возрастает, работоспособность повышается. В своей практике на этапе актуализации знаний использую прием «Магазин», где дети покупают картинку, только тогда, когда выполняют задания: назвать букву, прочитать слово, решить примеры, сравнить числа. Каждый ребенок очень хочет приобрести покупку в «магазине», но для этого нужно приложить усилия. Данный прием занимает на уроке немного времени, но даёт представление о том, кто из детей усвоил определенные навыки, а с кем необходимо провести индивидуальную работу.

Школьники младшего возраста любят мечтать и играть, разгадывать загадки, раскрывать тайны. Они стремятся к приключениям и учитель в данном случае выполняет роль «волшебника». От учителя будет зависеть весь успех «приключений», «путешествий». Однообразная и длительная работа быстро утомляет детей. Если необходимо проделать большое количество однообразных заданий, нужно включить их в игровую форму, в которой дети с интересом выполняют задания и достигают поставленные цели. В таких случаях использую приём «Привлекательная цель».

Для развития и сохранения учебной мотивации у младших школьников, я использую занимательные задания, загадки, и ребусы, привлекаю красочной наглядностью литературных персонажей и сказочных героев. Поддержание постоянного интереса к предмету обеспечивается через содержание и формулировку заданий, форму подачи материала:

“Найди лишнее число в каждом ряду” “Зачеркни его” “Оставшиеся числа, расставь в порядке возрастания”, “Подставив вместо чисел соответствующие буквы, расшифруй слово”.

За время работы заметила, что больший интерес школьники проявляют к той информации, которая помогает им решать жизненные проблемы. Например: счет с помощью денег дается им очень легко. Поэтому обучение обязательно нужно связывать с практическими потребностями ученика.

Введение в теорию осуществляю через практическую задачу, полезность решения которой очевидна ученикам: найти площадь класса, дома; средний возраст членов семьи.

Проблемные задания выполняют мотивационную функцию, позволяют повторить ранее усвоенные вопросы, подготовить к усвоению нового материала и сформулировать проблему, с решением которой связано “открытие” нового знания. Поэтому необходимо находить, конструировать полезные для учебного процесса противоречия, проблемные ситуации, привлекать школьников к их обсуждению и решению.

Тема “Сколько весит мой рюкзак”

Проблемные вопросы

-Какой вес должен поднимать ребенок?

-На что влияет, при ходьбе, большой вес?

-Какой выход из данной проблеме можете предложить?

Учебная мотивация сохраняется и развивается, если ученик реализует свой потенциал, получает реальные результаты своего труда. Для этого используются творческие задания: составление загадок, ребусов, кроссвордов, кластеров, постеров, сочинение сказок, издание книжек.

Одним из эффективных способов формирования и сохранения мотивации у младших школьников является создание ситуаций успеха. Для появления интереса к изучаемому предмету необходимо понимание нужности, важности, целесообразности изучения данного предмета в целом и отдельных его разделов, тем. Этому могут способствовать следующие приёмы.

«Оратор» - За 1 минуту убедите своего собеседника в том, что изучение этой темы просто необходимо.

«Автор» - ..Если бы вы были автором учебника, как бы вы объяснили ученикам необходимость изучения этой темы?

Одна из составляющих мотивации – умение ставить цель, определять зону ближайшего развития, понимать, зачем нужно писать грамотно. Цель, поставленная учителем, должна стать целью ученика. Для превращения цели в мотивы-цели большое значение имеет осознание учеником своих успехов, продвижения вперед.

Проблемность обучения.

На каждом из этапов урока необходимо использовать проблемные мотивации, задания. Если учитель делает это, то обычно мотивации учащихся находятся на достаточно высоком уровне. Важно отметить, что по содержанию она является познавательной, т.е. внутренней.

Основная движущая пружина поискового, проблемного обучения – это система интересных вопросов, творческих заданий и исследовательских проектов, которые ставятся перед учениками. Необходимо широко использовать: «Толстые и тонкие вопросы», «Ромашку Блума», способствующие развитию критического мышления учеников.

Проектная деятельность – педагогическая технология, ориентированная не на интеграцию фактических знаний, а на их применение и приобретение новых путем самообразования. Метод дает простор для творческой инициативы учащихся и педагога, подразумевает их дружеское сотрудничество, что создает положительную мотивацию ребенка к учебе. “Я знаю, для чего мне надо то, что я познаю. Я знаю, где и как эти знания применить”. Эти слова вполне могут стать девизом тех, кто берется за работу такого рода. Типология проектов очень обширна (исследовательские, прикладные, творческие, информационные проекты и т.д.), По количеству участников различаются так называемые монопроекты и коллективные проекты. По временной протяженности проекты могут быть самыми разнообразными (от одного урока до нескольких месяцев), в зависимости от поставленной задачи. В создании проекта может участвовать как один ученик, так и группа ребят (учебная параллель, заинтересованная разновозрастная группа и т.д.). Можно создавать межпредметные (на основе координации учебных предметов) и монопредметные проекты. Реализация метода проектов на практике ведет к изменению позиции учителя. Из носителя готовых знаний он превращается в организатора учебно-познавательной деятельности своих учеников.

Чтобы каждый ребёнок смог стать успешным, необходимо подчёркивать даже самый небольшой успех, продвижение вперед. В своей работе использую ФО «Похвала», «Две звезды и одно пожелание», «Смайлик» и др., а также «Обратную связь», чтобы ребенок мог знать дальнейший путь развития своих знаний.

Все перечисленные приёмы активно используются учителями начальных классов. Всё чаще в последнее время в образовательных учреждениях используются информационно- коммуникационные

технологии (ИКТ). ИКТ также способствуют развитию мотивации учебной деятельности: наглядность, красочность, доступность позволяет хорошо усвоить учебный материал.

Развивать у детей творческие способности – задача сложная и трудная. С чего же надо начинать? Конечно, с внимания к языку художественного произведения. Стараемся сделать так, чтоб дети учились замечать не только то что изображено, но и как изображено. У нас есть тетради, где очень хорошо подобраны материалы по темам урока. Эти тетради во многом помогают нам при подготовке и проведении уроков. В 3-4 классе дети заводят тетрадь для творческих работ – “словесные шкатулки”. В них они записывают слова, поразившие их точностью, яркостью, описанием действия предмета. Нередко в тетради появляются целые отрывки из прочитанного произведения. Дети учатся читать с карандашом, с удовольствием несут свои “находки” в класс и делятся со своими одноклассниками

Открытия детей использую на разных уроках. В этих же тетрадях дети записывают интересные высказывания, истории, стихи, загадки. Таким образом, активизируется словарный запас школьника, идёт его обогащение и развитие. Этому способствуют задания:

- придумать слова и словосочетания на тему;
- составить предложения с заданным словом;
- составить предложения с предложенным словосочетанием, по картинке, по схеме;
- составить рассказ по вопросам, по картинкам;
- нарисовать словесную картинку к строчкам рассказа, стихотворения;
- озаглавить части рассказа, картинки, стихотворения.

Включение в уроки подобных заданий создаёт возможность вовлечения учащихся в активную для них творческую деятельность. Задания этого вида в наибольшей степени побуждают учащихся к самостоятельности и в постановке целей, в достижении нового результата.

Довольно большая свобода действий открывается перед учеником при выполнении заданий, требующих изменить и преобразовать рассказ, кратко передать содержание текста, изменить слова в тексте, написать изложение, изменить в изложении лицо, от которого идёт повествование.

Дети с интересом рассматривают работы, активно обмениваются мнениями, сравнивают со своей работой. Без моего вмешательства становится ясно, чьи работы лучше, у кого следует поучиться.

Большую ценность представляют загадки. Дети с интересом не только отгадывают, но и друг другу задают загадки. Они учат детей говорить ярко, образно, просто. Работа над загадками – это упражнение в самостоятельном развитии мышления, сообразительности, воображения. Загадки обогащают память детей. Уроки с использованием загадок проходят интересно и не утомляют учащихся, доставляя им полезные упражнения для ума. Загадка – это иносказательное поэтическое описание какого-либо предмета или явления.

Например: на уроке обучения грамоте по загадке можно провести большую работу: поставить ударение, звуковой анализ слова, разделить на слоги, составить предложение.

Внеурочная деятельность является составной частью учебно-воспитательного процесса и одной из форм организации свободного времени учащихся. Понимается сегодня преимущественно как деятельность, организуемая во внеурочное время для удовлетворения потребностей учащихся в содержательном досуге, их участии в самоуправлении и общественно-полезной деятельности.

Внеучебная деятельность для младших школьников – это способ научиться тому, чему не может научить обычный урок, это ориентация в реальном мире, проба себя, поиск себя. Разнообразная форма организации внеурочной деятельности значительно повышает активность и работоспособность детей, способствует психологической разрядке, снятию стрессовых ситуаций, гармоничному включению в мир человеческих отношений, а значит эффективности обучения.

Внеурочная деятельность представлена кружками «Умелые ручки», «Теремок», «Юный математик». Формы организации занятий данных направлений разнообразны: логические игры, решение головоломок, тематические праздники, викторины, конкурсы и др.

В процессе обучения происходит: развитие интеллектуальных способностей учащихся, их потребности к познанию; развитие самостоятельности и творческой активности учащихся, что, в свою очередь, способствует развитию духовных способностей детей и формированию общей информационной культуры младшего школьника; освоение способов работы с информацией. На занятиях кружка первоклассники учатся решать конкретные информационные задачи определенного уровня сложности и применять полученные в процессе изучения информатики общие учебные умения и навыки.

Я считаю, что основная цель начального обучения – помочь ребенку пробудить все заложенные в нем задатки при помощи учебной деятельности, понять самого себя, найти самого себя, чтобы в конечном итоге – стать Человеком, хотя бы *захотеть* победить в себе негативное и развить позитивное. Решающая роль в этом принадлежит учителю. Каждый учитель должен понимать к чему он стремится в воспитании и обучении детей.

Литература:

1. Агафонова И.Н. Программа «Уроки общения для детей 6-10 лет «Я и мы». СПб, 2003.
2. Бабинцева И.Н. Прогнозирование как фактор стимулирования творческой активности младших школьников на уроках литературного чтения // Начальная школа. 2010. №2.
3. Калинина Н. В. Диагностика результативности образовательного процесса в начальной школе: проблемы и опыт // Завуч начальной школ. – 2003.-№6.- С.19-21.
4. Симановский А.Э. Развитие творческого мышления детей. Ярославль: Академия развития, 2008.

ИНФОРМАЦИОННО-КОМПЬЮТЕРНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРИ ОБУЧЕНИИ ГРАММАТИКЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

*Мекадинова У.Б.
СОШ№101,
город Караганда*

Сегодня трудно представить современную школу без минимального набора компьютерной техники. Связано это с тем, что существующая педагогическая система преподавания нуждается в компьютеризации и информатизации основных учебных процессов. Компьютер в современном обществе служит не только мощным техническим средством обучения, но и играет роль незаменимого помощника в воспитании и развитии младших школьников. Использование информационно-компьютерных технологий в учебной и внеурочной деятельности школы выглядит очень естественным с точки зрения ребенка и является одним из эффективных способов повышения мотивации и индивидуализации его учения, развития творческих способностей и создания благоприятного эмоционального фона. Компьютерные технологии могут применяться в образовательном процессе на самых его начальных этапах и на всех изучаемых учебных предметах, а также во время внеурочной и внеклассной работы. Английский язык как учебный предмет введен в трех звеньях учебного процесса. Важное место при изучении английского языка должно уделяться формированию грамматических навыков (наряду с остальными навыками), «представляющих собой автоматизированный компонент сознательно выполняемой речевой деятельности, обеспечивающий правильное (безошибочное) употребление грамматической формы в речи и на письме».

Следовательно, перед учителем английского языка встает задача правильной организации учебного процесса, выбора методов и средств, наиболее эффективно способствующих формированию грамматических навыков. Поскольку одним из ведущих средств обучения иностранному языку на сегодняшний день выступает компьютер, нами была поставлена цель выяснить, влияет ли использование компьютерных технологий на эффективность формирования грамматических навыков, а также выяснить, какие именно компьютерные технологии и каким образом могут быть использованы для формирования этой группы навыков.

Можно выделить следующие этапы обучения грамматическим навыкам, соответствующим психологическим фазам их формирования: 1.Подготовительный этап - ознакомление с грамматическим явлением. На этом этапе происходит формирование первичного навыка. Учащихся нужно психологически подготовить к усвоению нового явления. Для этого перед ними с самого начала ставится цель. Необходимо заинтересовать учащихся, возбудить их внимание и активность. «Ребята сегодня мы с вами научимся говорить о том, что находится у нас в портфелях». На этом этапе происходит формирование первичного навыка. После первого знакомства с оборотом There is / There are ,с помощью компьютера предъявляю схему образования утвердительных, вопросительных и отрицательных предложений, где хорошо видна структура предложений.

Элементарный этап. В него входит усвоение отдельных действий по использованию грамматической конструкции. В содержание элементарного этапа входят упражнения в употреблении

готовых словоформ в данной структуре и в образовании формы по одному образцу. На элементарном этапе происходит дальнейшее осмысление и запоминание образцов с выделенными грамматическими формами и их значениями. Упражнения элементарного этапа ориентированы на использование аналогии, т.е. черты знакомого переносятся на новое явление. Здесь проводятся механические упражнения, в которых многократное повторение действия производится в облегченных условиях. Показателем успешности овладения этим этапом усвоения можно считать уменьшение осознаваемости частных грамматических операций и увеличение самостоятельности в выборе содержания речи при выполнении грамматических действий.

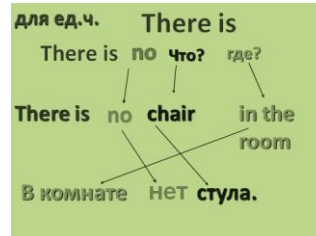

Схема образования утвердительных, вопросительных и отрицательных предложений

Совмещающий этап. На этом этапе продолжается закрепление серии действий в условиях координации его с другими действиями. Новое грамматическое средство на этом этапе сочетается или перемежается с другими средствами. В упражнениях появляется больше элементов творчества, механические упражнения отодвигаются на задний план. Показателем достижения результата на этом этапе можно считать самостоятельное творческое использование отрабатываемой грамматической формы

Этап систематизирующего обобщения является необходимым условием усвоения обобщений и систематизации усвоенного при помощи упражнений в анализе, сравнения и классификации. Данный этап служит в равной мере, как упрочению активных грамматических навыков, так и обучению навыкам понимания грамматических средств активного минимума при чтении. Наглядными пособиями служат схемы и таблицы. Последний этап - включение грамматических навыков в речевую деятельность, использование и повторение их в речевых упражнениях. На данном этапе обучения очень выгодно использовать образное мышление учащихся, элементы игры. Можно предложить учащимся найти отличия на двух идентичных картинках, в процессе беседы обсудить эти отличия, а затем рассказать о них. Важно, что в такой ситуации учащиеся говорят и слушают друг друга не потому, что обязаны делать это, им интересно решать подобные речевые задачи, используя запас имеющихся знаний и навыков.

Работа с картинками стимулирует ребят не только для говорения, но и для лучшего усвоения грамматических структур. Можно использовать учебные настольные игры. Например, в 5 классе можно закрепить грамматические структуры, используя настольную игру «Snakes and Ladders» с применением компьютера и Интерактивной доски.

Сначала учащиеся работают в парах, каждая пара имеет свой кубик и фишки, попадая на очередную клетку, учащиеся обсуждают, есть ли в этом предложении ошибка или нет. Работа в парах проходит до тех пор, пока какая-нибудь пара не дойдет до финиша. Затем в игру вступают все пары одновременно, начинается соревнование между парами. По очереди кидая кубик, вся группа обсуждает задания игры, пара, дошедшая до финиша – победитель на уровне группы. Таким образом, происходит закрепление грамматического навыка. В процессе выработки грамматических навыков и умений решаются и воспитательные, и образовательные задачи, так как коммуникативный подход в обучении направлен на развитие личности и оказывает положительное влияние на развитие всех психических функций человека. В результате наблюдений за успеваемостью учащихся и рефлексии в конце урока можно сделать вывод о том, что наличие наглядного материала, предъявляемого с помощью компьютера, является стимулом для развития познавательной и коммуникативной функций мышления.

Литература:

1. Пассов Е. И. Основы методики обучения иностранным языкам. - М.: Русский язык, 1977.
2. Пассов Е. И. Условно-речевые упражнения для формирования грамматических навыков. - М.: Просвещение, 1978. - 128 с.
3. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. - Сп.: Питер Ком, 1999. - 120 с.

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР МЕН ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

*Музапарова М.З.
«№44 НМ» КММ,
Қарағанды қаласы*

Еліміздің ертеңі бүгінгі ұрпақтың қолында, ал ұрпақтың тағдыры ұстаздың қолында.

Н.Ә.Назарбаев.

Білім беру үрдісін ақпараттандыру – жаңа инновациялық әдістер мен оқыту технологияларын қолдану арқылы, дамыта оқыту, дара тұлғаны бағыттап оқыту мақсаттарын жүзеге асыра отырып, оқу- тәрбие үрдісінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын жоғарлатуды көздейді. Заман талабына сай білім беру оқушылардың адамгершілік, интеллектуалдық дамуының жоғары деңгейі мен білімін қамтамасыз етуге бағытталған оқытудың үздіксіз үрдісі десек, оның тиімділігі мен сапасын арттыру мұғалімнен оқу процесінің ғылыми теорияға негізделген және оқушының қабілеті мен бейіміне негізделген оқытудың таңдамалы әдістеріне көшуді талап етеді. Ондағы негізгі мақсат оқушыға сапалы білім беру болып табылады. Бүгінгі таңда жас ұрпаққа кез келген пәнді ұғындырудың тиімді жолы – жаңа технология негіздері болып табылады.

Қазақ тілі мен әдебиеті пәнін оқытуда жаңа технологияларды пайдалану мұғалім үшін қандай маңызды болса, оқушы үшін одан да маңызды. Жаңа технологиялар оқушылардың білім сапасын арттыруға, өздігінен жұмыс істеу мүмкіндігін молайтуға көп көмегін тигізеді.

Соңғы жылдары оқытудың жаңа технологиялары білім беру саласында кеңінен қолданылып келеді. Олардың ішінде отандық әдіскер ғалымдар жасақтаған «Деңгейлік тапсырмалар» (Ж.Қараев), әсіресе қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарына арналған «Сатылай кешенді талдау» (Н.Оразақынова) т.б. технологиялары оқушының қызығушылығын арттырып, оқу үдерістеріне кеңінен енгізлуде.

Оқытудың жаңа технологиясының бірі – педагогика ғылымының докторы, профессор Ж. Қараевтың деңгейлік оқыту жүйесі іліміне сүйене оқыту болып табылады. Нәтижеге жету үшін оқушылардың білімі мен деңгейіне байланысты тапсырмалар құрастыру қажет. Оқушының ойлау және сөйлеу тілін дамыту мақсатында деңгейлік тапсырмалар беру ұсынылады. Сол арқылы оқушының деңгейі анықталып, білімін тереңдетіп, белсенділігін күшейтеді. Деңгейлік тапсырмаларды дайындап, оқушылармен жұмыс жүргізудегі негізгі мақсат: баланың қабілетін ашу, шығармашылығын шыңдау, іздендіру, пәнге деген қызығушылығын арттыру.

Қазақ тілі пәнін оқытуда жаңа технологиялардың элементтерін қолдана отырып, деңгейлеп оқыту технологиясына ерекше көңіл бөлемін. Өйткені, бұл технология баланың жеке мүмкіндігіне бағытталған. Деңгейлік тапсырмалар арқылы оқушының қабілеті, ақылы, біліктілігі, сөздік қоры жетіледі. Әр деңгейлік тапсырманы орындаған сайын оқушы жақсы орындауға талпынады.

Бірінші деңгейлік тапсырма оқушының есінде қалуға ыңғайлы, өмірмен байланысты болуы керек.

Екінші деңгейлік тапсырма түрленіп, күрделене түседі. Мазмұны өткен тақырыпқа байланысты түрленген, ойлауды қажет ететін, оқушы өз бетімен жұмыс жасауға лайықты тапсырмалар.

Үшінші деңгейдегі тапсырмалар орындау арқылы оқушы өзі тұжырым жасайды.

Сабақ барысында қандай оқушы болмасын I деңгей тапсырмасын орындайды, Әрбір оқушы I деңгей тапсырмасын орындауға міндетті және одан жоғары деңгейдің тапсырмаларын орындауға құқылы.

Сатылай кешенді талдау дегеніміз – оқыту мақсаты, міндеттері, әдіс- тәсілдері, өзіндік ерекшелігі бар және оқушыларға білімді ғылыми негізде сатылай, жүйелі, кешенді меңгертіп, оларға ұлттық құндылықтарды бағалай, қолдана білуге машықтандыратын оқыту - деп профессор Н.Оразақынова айтқан еді. Мысалы, 8- сыныпта Міржақып Дулатұлының “Шешенің балаларын сүйі” тақырыбын өткенде сабағымда сатылай кешенді талдау және деңгейлік тапсырмаларды орындау барысында жаңа сабақты меңгерте алдым. Атап көрсетсем:

1. Авторы: М.Дулатов

2. Тақырып: Бұл өлеңнің тақырыбы ананың баласына деген махаббатына арналған

3. Жанр түрі – поэзия (өлең) Өлең дегеніміз – белгілі бір өлшеммен қиыннан қиыстырылып, үйлесімді ырғақпен ұйқасып келетін өрнекті сөз жүйесі.

4. Идеясы – автор тақырып арқылы шындық өмір көрністерін суреттегенде, оны

өз көзқарасы, өз дүниетанымы тұрғысынан бейнелейді. Сол арқылы өз мақсат, мүддесін, арманын білдіреді. Идеясы – ананың бар арманы, өмірінің мәні – баласы, соның амандығы

5.Шумақ – аяқталған синтаксистік біртұтас ойды білдіреді.

6.Тармақ – өлеңнің әр шумағы

7. Бунақ – белгілі бір дауыс ырғағымен бөлінуі. 3 бунақ

8.Буын саны – сөздің құрамындағы дауысты дыбыстардың санына байланысты. (8,11 буын)

9.Ұйқас. Өлең тармақтарының соңғы сөзі біріне – бірі ұқсас дыбыстармен үйлесе келуін ұйқас дейміз. Қара өлең ұйқасы (а, а, б, а)

10. Арнау – бір адамға, не көпшілікке, не табиғаттың бір құбылысына қайрыла арнап сөйлеу.Олар кейде лепті сөйлем, кейде сұраулы сөйлем, кейде риторикалық сұраулар арқылы құрылады. (Сұрақ арнау)

11. Түсіндірме сөздік (бұл өлеңде түсінуге қиын тиетін сөздер жоқ)

12.Өлеңнің негізгі түйіні, тәрбиелік мәні – балаға ана қадірін ұқтыру, ананы сүюге, қамқор болуға, перзенттік парызын өтеуге тәрбиелеу. Әдебиет сабағында сатылай кешенді талдауды үнемі осылайша қолданып отырамын. Осы сабақ бойынша **«Білімді мыңды жығар» кезеңі** бойынша деңгейлік тапсырмалар берілді.

I топ.

I-деңгей.

1. М.Дулатұлының өмірі мен шығармашылығы туралы мазмұндаудың тірек-сызбасын құрастырыңыз, сол жоспар бойынша қаламгер туралы әңгімелеңіз.

2. Ана туралы мақал-мәтелдер айту.

II топ.

II-деңгей.

1. Міржақып Дулатұлы - қазақтың аса көрнекті ағартушысы, қоғам қайраткері, ақын, көсемсөз шебері. (берілген сөйлемдерді сөйлем мүшесіне талда)

2. Ана туралы даналық ойлар айту.

III топ.

III-деңгей.

1. «Ана» сөзінің кілтін табу

А – дамның

Н – ағыз

А – сылы

2. “Мен анамды сүйемін ” ойтолғау жазу.

Жаңа әрі пайдалы ізденістердің бірі қазақ тілі мен әдебиеті сабағында қолданылып жүрген әдістердің бірі – «Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлау» технологиясы. Бұл технология он сегіз елдің тәжірибесіне енгізілген. Бұл технология оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырады, ойлау белсенділігін, тапқырлығын, өзіне деген сенімділігін, іскерлік дағдысын қалыптастырады. Сын тұрғысынан ойлау технологиясы бойынша сабақ құрылымы қызығушылықты ояту, мағынаны ажырату, ой толғаныс кезеңдерінен тұрып, әр кезеңдегі тәрбиелік және оқу мақсаттары әр түрлі стратегияларды қолдана отырып, алға мақсат қою, мәселені зерттеу, жауап іздеу, оқушылардың өз ойларын ашық айта білуге тәрбиелейді.

Жалпы айтқанда, «Оқу мен жазуды сын тұрғысынан ойлау» стратегиясы сабақты жоспарлауда өте тиімді. Мұнда оқушының ойы шындалып, өз даму деңгейіне сай жетістіктерге жетуге болады. Сын тұрғысынан ойлау жобасы мынадай үш құрылымнан тұрады:

1.Қызығушылықты ояту.

2.Мағынаны тану.

3.Ой толғаныс.

Осы кезеңдердің тымды өткізілуі мынадай нәтиже береді:

-білім алушының белсенділігін арттыру;

-пәнге қызығушылығын ояту;

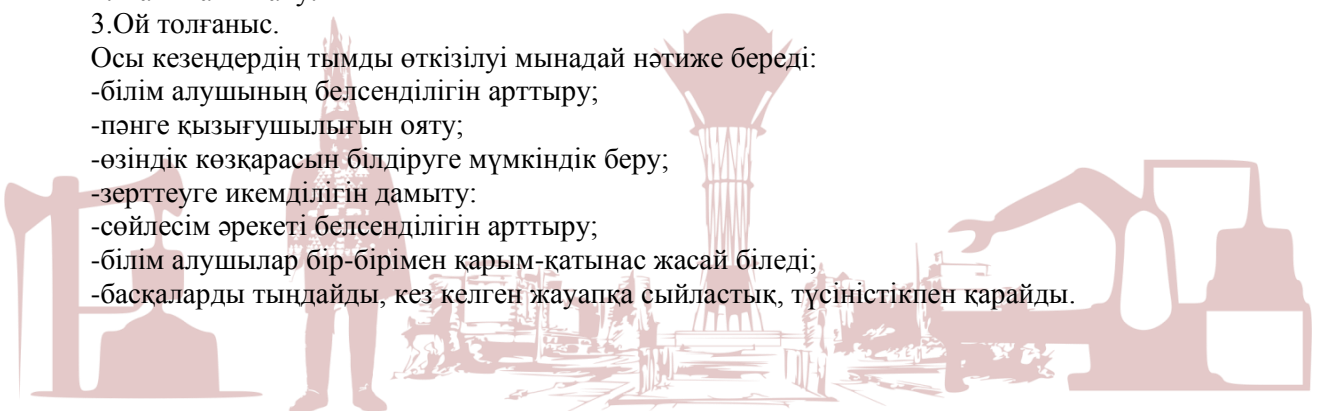
-өзіндік көзқарасын білдіруге мүмкіндік беру;

-зерттеуге икемділігін дамыту;

-сөйлесім әрекеті белсенділігін арттыру;

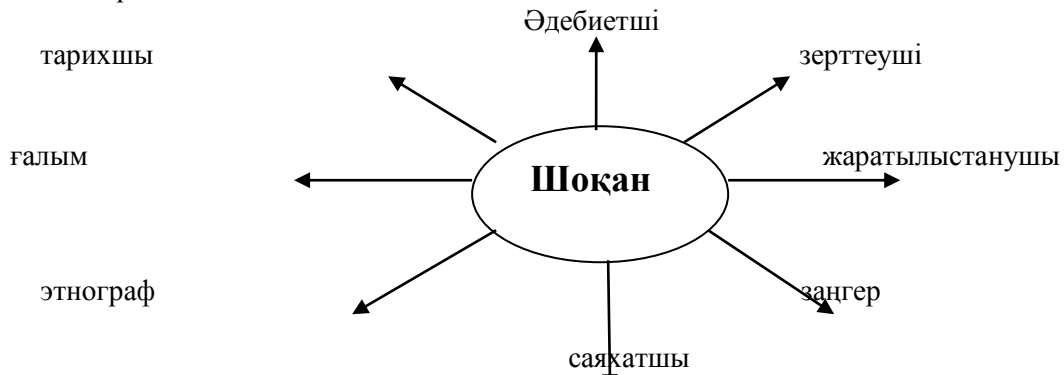
-білім алушылар бір-бірімен қарым-қатынас жасай біледі;

-басқаларды тыңдайды, кез келген жауапқа сыйластық, түсіністікпен қарайды.

Бұл технология бойынша өткізген бір сабағымда қолданған әдістерге тоқталып өтейін. 5-сыныпта С. Бегалиннің «Бала Шоқан» әңгімесін өту барысында төмендегідей әдістерді қамтыдым.

1. «**Ой қозғау**» стратегиясы бойынша С.Бегалин кім? Өмірінен қысқаша мәлімет беріп өту.
2. «**Ой түю**» стратегиясында слайд арқылы Шоқанды көрсету, Шоқан туралы білетінімізді ортаға салу.
3. «**Топтастыру**» стратегиясы бойынша Шоқан кім? Төңірегінде топтастырып шықтық. Мысалы:

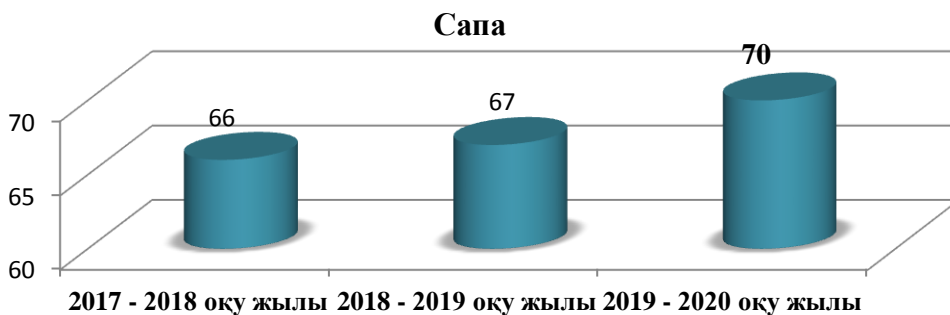
4. «**Мағынаны тану**» стратегиясында «Бала Шоқан» әңгімесінің мазмұнын үш топ үш бөлім бойынша айту. Жоспар құрап, жоспар бойынша оқушылар түсінгенін мазмұндап айтады.
5. «**Ой қорыту**» стратегиясы бойынша қойылған сұрақтарға жауап береді.
6. «**Ойтолғаныс**» стратегиясы бойынша «**Екі жақты күнделік**» кестесін толтырады.

Шығармада маған әсер еткен жағдай	Менің өз ой-пікірім

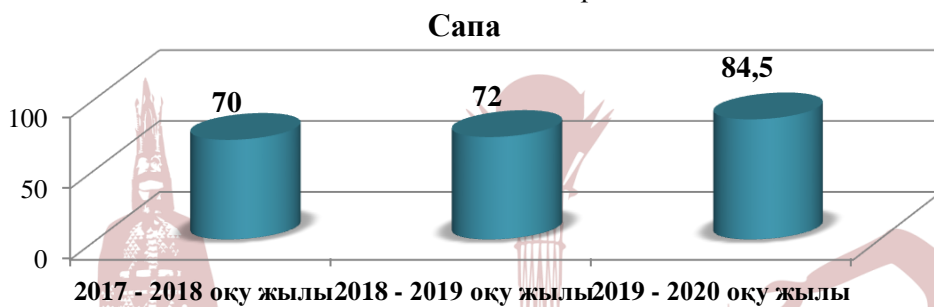
Мұндай әдіс – тәсілдер мен оқытудың жаңа технологиялары туралы арнайы еңбектер мен ғылыми – әдістемелік тұрғыдан баяндайтын құралдар, түрлі курстар мен білім сатысы оқулары арқылы мұғалімдердің әдіскерлік шеберліктерін ұштауына мүмкіндіктер мол. Сондықтан түпкі нәтижені таңдаудың, оны мақсатқа сай ұйымдастыра білудің маңызы зор.

Оқытудың инновациялық әдіс – тәсілдерінің сабақтың нәтижесіне, оқушының білім сапасына әсері молдығын өз тәжірибемде сынап көрген соңғы оқу жылдарындағы оқушыларымның пәндік білім көрсеткіштерінен көруге болады.

Қазақ тілі пәні бойынша өзім оқытатын сыныптардағы білім сапасы

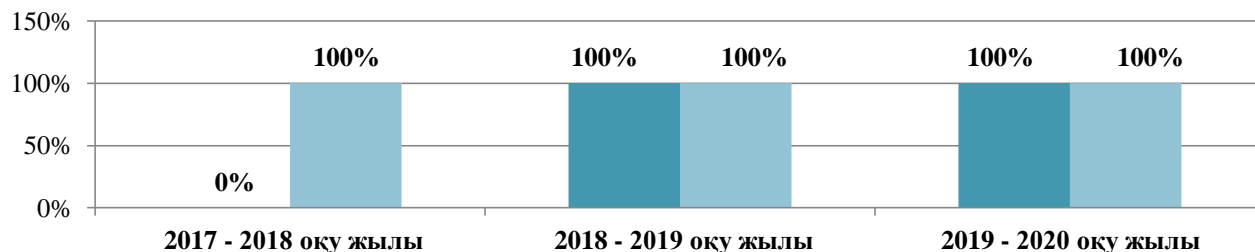
Қазақ әдебиеті пәні бойынша өзім оқытатын сыныптардағы білім сапасы

Ұлттық бірыңғай тестілеу бойынша оқу жылдары аралығындағы білім көрсеткіштері мынадай:

Оқу жылы	Білім көрсеткіші	Үлгерім көрсеткіші

2017 - 2018 оқу жылы	0%	100%
2018 - 2019 оқу жылы	100%	100%
2019 - 2020 оқу жылы	100%	100%

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында жаңа технологияларды қолдану арқылы оқушылардың таным белсенділігін арттыру, қазіргі қоғам талабына сай ой-өрісін дамыту, шығармашылығын кеңейту, дамыту, терең білімді, бәсекеге қабілетті тұлғаны жасау, заман сұранысына сай ізденімпаз тұлғаны қалыптастыру.

Қорыта айтқанда, оқыту процесінің нәтижелі болуы оқытушының сабақ беру шеберлігіне, сабағын қызғылықты жүргізіп, зейін қойдыра білуіне, оқушылардың өздігінен білім алуға үйренуіне байланысты. Қандай да болмасын жаңа әдіс-тәсілдер әрбір оқушының өз бетімен оқып үйренуіне сенімін ұялатып, шығармашылықпен жұмыс істеуіне, қорытынды жасай алуына, сөйлеу мәдениетінің өсуіне ықпал етеді, білім сапасын арттырады. Оқыту технологияларын сабақта қолдану оқушылардың білім сапасын арттырып қана қоймайды, олардың жеке тұлға ретінде қалыптасуына әсерін тигізеді. Жаңа әдіс-тәсілдерді мән-мағыналарына, ерекшеліктеріне қарай тандап қолдана білсек, балаға білім беруде ұтарымыз анық.

Әдебиеттер:

1. Садуова Ж.Н. Жаңа педагогикалық технологиялардың болашақ мұғалімдердің кәсіби бағыттылығын қалыптастырудағы алатын орны мен маңызы Ұлт тағылымы.- Алматы, 2007.- №4.
2. «Қазақ тілі мен әдебиеті» журналы 7/2011ж.
3. Қуанышбаева А. Жаңа технологиялық әдіс-тәсілдерді пайдалану. А: Қазақ тілі: Әдістеме. Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал, №2, 2004. 47 б.
4. Орта білім берудің мазмұны: Дәстүрлер мен өзгерістері халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция мақалаларының жинағы. Астана 2012ж.
5. Артықова Т.М. Қыстаубаева Ж. Қазақ тілі Оқыту әдістемесі, Алматы, 2005 ж.

ПЕДАГОГТЕРДІҢ БІЛІКТІЛІГІН АРТТЫРУ КУРСТАРЫНЫҢ МАЗМҰНЫН ІРІКТЕУДЕ ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫН ҚОЛДАНУ

Мукушева М.А.

«Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы»

АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша

педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты,

Сапарова А.С.

«№95 гимназия» КММ

Қарағанды қаласы,

ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына Жолдауында «Мұғалімдер, оқушылар және ата-аналар күндіз-түні «WhatsApp»-тан бас көтермейтін болды. Толыққанды оқу үдерісі үшін қажетті барлық функциялары бар бірыңғай онлайн білім беру платформасын шұғыл әзірлеу қажет», деп көрсетті.

Біз бұл мәселеге неғұрлым дәйектілік қажеттігін терең түсініп, байыппен қарауды педагогтардан талап еттік. [1]. Президенттің тапсырмасы бойынша ұсынылған қазіргі жаңа заман талап еткен бұл бастама көпшіліктің қызу талқысына түсті.

«Өрлеу» БАҰО» АҚ YouTube-тегі білім беру арнасына 2020-2021 оқу жылында педагогтерге, ата-аналарға және оқушыларға оқу үдерісінде пайдалануға арналған сабақтардың цифрлық бейнеконтентін орналастыру туралы ақпаратты жариялады. Қазақстан педагогтары «Өрлеу» білім беру арнасында оқушыларға қашықтан оқыту форматында оқуға нақты көмек көрсететін сандық сабақтардың 5000-нан астам контентімен таныса алады.

I тоқсан бойынша қазақ және орыс мектептеріндегі барлық оқу пәндеріне арналған цифрлық сабақтар сараптамадан өтіп, «Өрлеу» білім беру арнасында орналастырылды. Бұл сабақтар барлық педагогтар үшін қол жетімді.

Педагогтардың біліктілігін арттыру курстары қашықтан оқыту кезінде оқу процесін тиімді білім технологиялары арқылы кәсіби ұйымдастыру құзырлығын қалыптастыруды көздейді. Сонымен қатар, тыңдаушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға бағытталған қашықтықтан сабақты ұйымдастырудың әдістемелік ерекшеліктерін ескере отырып, АКТ қолданудың психологиялық-педагогикалық негіздерін зерделейді.

Курс барысында тыңдаушылар ZOOM, MicrosoftTEAMS, GoogleClassRoom, Discord, Kundelik.Kz, ClassDojo интернет платформаларында, Smart-құрылғы мен ақпараттық-коммуникациялық технология қосымшаларымен және цифрлық білім ресурстарымен (BilimLand, Daryn.online), компьютерлік оргтехника құралдарымен жұмыс жасау дағдыларын қалыптастырады, дұрыс, тиімді қолдануды үйренеді.

Қашықтықтан оқыту жағдайында білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау және ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалана отырып оқыту әдістерін, ұйымдастыру формаларын, педагогикалық үрдісті жоспарлау дағдыларын меңгеру арқылы сандық білім беру ресурстарын құруды қамтиды [2].

Заманауи қашықтан оқыту үдерісінде педагог үшін компьютерді қосу, «Күнделікті» толтыра білу және ZOOM-ға шығу жеткіліксіз. Сол себепті, білім беру ұйымы таңдаған Интернет-платформа талаптарға жауап беруі тиіс:

- қашықтықтан оқыту кезінде сабақтарды әзірлеу және толықтыру үшін икемді құралдардың болуы;
- білім алушылардың бірлескен жұмысын қолдау (форумдар, чаттар, құжаттармен, тұсаукесерлермен жұмыс және т. б.);
- пәндер бойынша үлгілік оқу бағдарламаларына сәйкес ақпаратқа, оқу материалдарына, Интернет желісі (Web-портал) арқылы білім беру платформасының сервистеріне қол жеткізу;
- стриминг режимін қамтамасыз ету;
- педагогтер мен білім алушылар үшін оқытудың барлық кезеңінде білім алушылармен жұмыстың көрсетілуі;
- дербес компьютерлерде арнайы бағдарламаларды, тегін мобильді қосымшаны орнатуды қамтамасыз ету;
- кез келген құрылғыларда (компьютерлер, планшеттер, смартфондар) ыңғайлы платформаларды іске қосу;

Қашықтан оқыту кезінде сабақты жоспарлау барысында қолдануға арналған ұсыныстар:

- синхронды форматта оқыту кезінде тікелей трансляция үшін оқу процесін асинхронды оқыту форматымен үйлестіре отырып, СанПИН-ге сәйкес сабақтың 10-нан 30 минутына дейін бөлуге болады;

- мұғалім білім алушыларды сабаққа стриминг режимінде алдын ала дайындап, оларға іс-қимыл алгоритмі бар жадынама беруіне болады;

Сабаққа дейін білім алушы мына функцияларды орындайды:

- қолжетімді қосымшаны өз құрылғысына жүктеу;
- қосымша құралдарының жұмысын тексеру (микрофон, видео, экранды көрсету және т. б.);
- сабақ алдында 10-15 минут бұрын платформаға қосылу қажет;

– тіркелу үшін өз аты-жөніңізді, сыныбыңызды пайдалану;

Сабақ барысында:

- бөгде дыбыстардың болмауын қамтамасыз ету;
- микрофон режимін қадағалау (қажет болған жағдайда ғана қосу);
- бейне режимін бақылау;
- этикалық мінез-құлық нормаларын сақтау;

Қашықтан оқыту тәжірибесі мектеп педагогтарының сабақ үдерісінде тапсырма ұсынуда көп зерделеуді, талдауды, құрастыруды талап ететінін көрсетті.

Қысқа мерзімді сабақ құрастыруда бағалау критерийіне сай құрастырылған тапсырма тиімді болды ма? Осы сұраққа жауап берейік.

Қашықтан оқытуда тапсырмаларды өз бетінше құрастыру үшін мұғалімге келесі қадамдарды ұсынуға болады:

1. Пәннің оқу бағдарламасымен, оқу жоспарымен танысу, оқу мақсаттарына талдау жасау;
2. Таңдалған оқу мақсаты бойынша Блум таксономиясына сүйеніп бағалау критерийлерін құрастыру;
3. Тапсырма құрастыру кезінде саралауды қамтамасыз ету үшін бағалау критерийлерін ойлау дағдыларының деңгейлеріне сәйкестендіру;
4. Бағалау критерийлері мен ойлау дағдылары деңгейлеріне сәйкес тапсырмалар құрастыру;
5. Әр тапсырмаға оның орындалу кезеңдерін сипаттайтын дескрипторлар құрастыру.

Мұғалім тапсырманы оқу мәнмәтінін, оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып таңдайды немесе құрастырады. Қалыптастырушы бағалау білім алушылардың оқыту мақсатына жету мониторингін жүргізу және орындалған үй жұмысы мен педагогтің жазбаша түрдегі (дәптерге немесе күнделікке) немесе ауызша ұсынымдарының қорытындысын ескере отырып, сараланған жұмыстарды одан әрі жалғастыру үшін жүргізеді. Қалыптастырушы бағалауға қатысты білім алушылардың саны мен кері байланыс беру жиілігін педагог өзі анықтайды [3].

Тапсырманы әзірлеудің 1-кезеңі оқу бағдарламасын, нақтырақ айтқанда пәннің ұзақ мерзімді жоспарын талдаудан басталады. Тақырыптар аясындағы оқу мақсаттарына талдау жасап, қандай пәндік білім мен біліктер, дағдылар, күтілетін нәтижелер ретінде қарастырылғаны және бағаланатыны анықталады. Танымдық саладағы оқу мақсаттарының Блум таксономиясы бойынша жіктелуі бағалауға арналған тапсырмаларды әзірлеу және сараптау үрдісінде кеңінен қолданылады. Бастапқы және кейінгі Блум таксономиясы оқуды күрделілік деңгейінің өсуі бойынша алты танымдық деңгейге бөледі. Әрбір жоғары деңгей алдыңғы деңгейде меңгерген дағдыларға негізделеді. Оқу мақсаттарын Блум таксономиясы бойынша жіктеуде, бағалау критерийлерін құруда мұғалім басшылыққа алатын зат есім мен етістіктерді дұрыс қолдану маңызды. Етістік қол жеткізу көзделетін танымдық санатқа немесе деңгейге, ал зат есім оқушының меңгеріп көрсетуі тиіс тапсырманың түріне бағытталуы тиіс.

Тапсырма әзірлеудің 2-кезеңі:

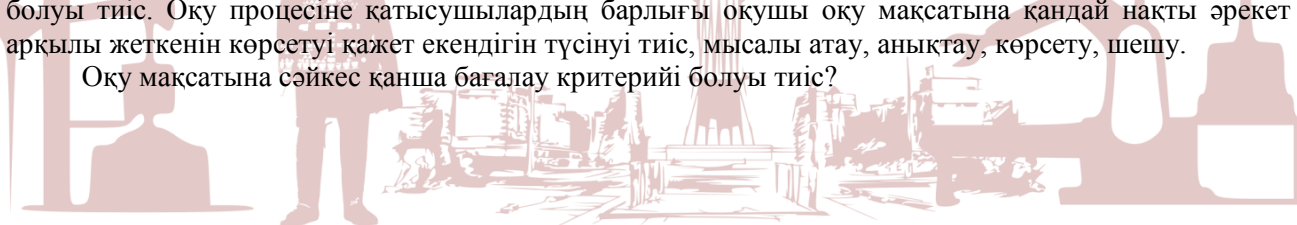
Оқу бағдарламасына сәйкес оқу мақсаттарының негізінде бағалау критерийлерін құрастыру.

Бағалау критерийлерін анықтау үшін келесі сұрақтардың төңірегінде ойланып көрейік:

- ✓ Практикада объективті бағалау бар ма?
- ✓ Бағалаудың шынайылығы неден көрінеді?
- ✓ Бағалау шынайы болуы үшін қандай талаптарды орындау керек?
- ✓ Бағалау критерийі деген не?
- ✓ Бағалау критерийлері қандай болуы керек?

Бағалау критерийі – білім алушының оқу жетістіктерін бағалауға негіз болатын белгі. Бағалау критерийі оқу мақсаттарына жету қалай тексерілетінін көрсетеді яғни, оқушы оқу мақсаттарына жеткенін көрсету үшін нені орындау қажеттігін сипаттайды. Сондықтан бағалау критерийлері өлшемді, оқушының оқу мақсаттарына жету деңгейін анықтайтындай болуы керек. Сонымен қатар бағалау критерийлері орындалатын, яғни оқу мақсаттарына сәйкес анықталған болуы тиіс және оқу мақсаттарының аясынан шықпауы керек. Олар мұғалім мен оқушы үшін нақты, анық және түсінікті болуы тиіс. Оқу процесіне қатысушылардың барлығы оқушы оқу мақсатына қандай нақты әрекет арқылы жеткенін көрсетуі қажет екендігін түсінуі тиіс, мысалы атау, анықтау, көрсету, шешу.

Оқу мақсатына сәйкес қанша бағалау критерийі болуы тиіс?

Бағалау критерийлерінің санын көбейтпеген жөн. Әдетте, оқу мақсатының маңызды тұстарын бағалау орынды болып табылады. Сондықтан бағалау критерийлерінің санын азайтыңыз, барлығын қамтуға тырыспаңыз. Оқу мақсаттарының деңгейі мен көлемін есепке алыңыз.

Тапсырма әзірлеудің 3-кезеңінде, тапсырмаларды саралауды қамтамасыз ету үшін бағалау критерийлерін ойлау дағдыларының деңгейлеріне сәйкестендіру қажет.

Ойлау дағдыларының деңгейлері неліктен маңызды?

Ойлау дағдыларының деңгейі – әрбір деңгейі ойлау дағдыларын анықтауды қалыптастыруға бағытталған оқу мақсаттарының иерархиялық өзара байланыстағы жүйесі. Дағдыларды дәл анықтау критериалды бағалаудың маңызды аспектісі болып табылады. Критериалды бағалау жүйесінде ойлау дағдыларының деңгейлері үш топтың аясында қарастырылады:

- білу және түсіну;
- қолдану;
- жоғары деңгей дағдылары (талдау, жинақтау, бағалау).

Бағалау критерийлерін Блум таксономиясы бойынша тиісінше ойлау дағдыларының деңгейіне дұрыс сәйкестендіру, мысалы бағалау критерийі «Білу» немесе «Түсіну» деңгейіне сәйкес келетінін анықтау, мұғалімге күтілетін нәтижеге бағытталған оқушы әрекетін дұрыс таңдауға және соған сәйкес келетін тапсырманы әзірлеуге көмектеседі.

Бағалау критерийлерінің сапасын бағалау үшін бірқатар талаптар белгіленген тексеру парағын қолдануға болады, мысалы:

- ✓ Бағалау критерийі оқу мақсатымен байланысты;
- ✓ Бағалау критерийі нақты, анық және тиянақты;
- ✓ Бағалау критерийі бақылауға болатын (өлшенетін) нақты әрекетті сипаттайды;
- ✓ Бағалау критерийі ойлау дағдыларының деңгейіне сәйкес келеді;
- ✓ Бағалау критерийі күтілетін нәтижелерді көрсетеді.

Тексеру парағын бағалау критерийлеріне сараптама жасау үшін пайдалануға болады.

Тапсырма әзірлеудің 4-кезеңі – бағалау критерийлері мен ойлау дағдылары деңгейлеріне сәйкес тапсырмаларды әзірлеу.

Бағалауда қолданылатын тапсырмалар бірқатар талаптарға сәйкес құрылуы тиіс, атап айтқанда:

- тапсырма оқу мақсаттары, бағалау критерийлері мен ойлау дағдыларының деңгейлеріне сәйкес болуы керек;
- тапсырма оқушылардың жас ерекшеліктеріне сай келуі керек;
- тапсырмалар сараланған болуы керек, яғни оқушылардың жеке ерекшеліктерін, нақты айтқанда қабылдау мен ойлау, жұмыс істеу қарқыны, пәндік және пәнүсті дағдыларының қалыптасу деңгейінің ерекшеліктерін ескеру маңызды.
- тапсырмалар оқушыларды танымдық әрекетке ынталандыратындай алуан түрлі, нақты және түсінікті болуы тиіс.

Тапсырма әзірлеудің 5 кезеңінде әр тапсырмаға дескрипторлар құрастырылады.

Дескриптор дегеніміз не және оны әзірлеу барысында нені ескеру керек?

Дескриптор - тапсырмаларды орындау кезіндегі нақты қадамдарды көрсететін сипаттама. Мұғалімнің қабылдаған шешімі объективті болу үшін тапсырмаларда қолданылатын дескрипторлар анық және нақты болуы қажет. Дескрипторлар тапсырманы орындауда оқушыға нақты қай жерде қиын болғанын анықтауға мүмкіндік береді. Бұл оқушыларға тиімді кері байланыс беруге және қайталап оқуға арналған бағдарламалық материалдың қажетті көлемін анықтауға мүмкіндік береді [4].

Тапсырма әзірлеу барысында неге назар аудару керек?

Білім алушылар үшін жақсы практикалық тапсырма құрастыру – жай ғана техникалық тұрғыдан жүзеге асыру емес, ол – түсіну мәселесі, себебі олар алған білімін тәжірибеде қолданатын болады. Тапсырманы құрастыру барысында тапсырма әзірлеуші мұғалім қандай кезеңдерден өтеді?

Тапсырма әзірлеудің **жоспарлау, құрастыру, сараптау, қолдану, талдау** сияқты бірнеше кезеңдерін атап өтуге болады.

Жоспарлау кезеңінде бағалауға арналған тапсырманың әзірлеу мақсаты мен міндеттері айқындалып, қажетті құжаттар анықталады.

Құрастыру кезеңінде пәннің оқу бағдарламасын, спецификацияны қолдану арқылы тапсырма әзірленеді.

Сараптама жасау кезеңінде тапсырманың сапасын талдап, материал қайта қаралады, қажет болған жағдайда тиісті өзгертулер енгізіледі.

Қолдану кезеңінде белгіленген уақыт пен жағдайға сәйкес тапсырма қолданысқа енеді.

Талдау кезеңінде тапсырманы қолдану нәтижесі талданады, қажет болған жағдайда өзгертулер енгізіледі.

Қашықтан оқыту тапсырмасын әзірлеу барысында оқу мақсаттарын, бағалау критерилерін ескеру маңызды. Бұл мазмұнды және тиімді практикалық тапсырма құрастыруға ықпал етеді. Сонымен қатар оқытуда интернет платформаларын да тиімді қолдану нәтижені көрсетеді. Педагогтардың қашықтан оқыту барысында кәсіби-теориялық біліміндеріе жетілдіруде қашықтан оқытуда ұсынылатын тапсырмалардың мақсатын, мазмұнын, кезеңдерін және әдістерін ескеруі қажет.

Әдебиеттер:

1. ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» Қазақстан халқына Жолдауы, 1 қыркүйек 2020 жыл <https://clck.ru/QphLC>

2. 2020-2021 оқу жылында Қазақстан Республикасының орта білім беру ұйымдарында оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы. Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА. Нұр-Сұлтан, 2020.

3. Негізгі және жалпы орта мектеп мұғалімдеріне арналған критериалды бағалау бойынша нұсқаулық: Оқу-әдістемелік құрал. / О.И.Можаева, А.С.Шилибекова, Д.Б.Зиеденованың редакциялауымен – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2016. - 54 б.

4. Орыс тілінде оқытатын «Қазақ тілі мен әдебиеті» пәні бойынша «Бағалауға арналған тапсырмаларды әзірлеу және сараптама жасау» педагог кадрлардың біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы. Мұғалімге арналған нұсқаулық.

ЗЕРТХАНАЛЫҚ ЖҰМЫСТАРҒА АРНАЛҒАН ВИРТУАЛДЫ ЛАБОРАТОРИЯ ҚҰРУ

Мұратхан Р.

Е.А.Бөкетов атындағы ҚарМУ-дың математика және ақпараттық технология факультетінің аға оқытушы, информатика мамандығы бойынша философия докторы (PhD), «Абай атындағы №2 лицей» КММ Балқаш қаласы

XXI ғасырдағы ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы, көз ілеспес жылдамдықпен адамзат өмірінің ажырамас бөлігіне айналды.

Сол себепті, қазіргі уақытта әлемде қоғамның ақпараттық мәдени деңгейі мемлекеттің даму көрсеткіштерінің бірі ретінде қарастырылады және білім жүйесінің кейбір аспектілерін ақпараттық технологиялар арқылы жетілдіру мемлекеттік бағдарламаның стратегиялық маңызды бағытына айналып отыр.

„Қазіргі заманда жастарға ақпараттық технологиямын байланысты әлемдік стандартқа сай мүдделі жаңа білім беру өте қажет“ деп, Елбасы атап көрсеткендей жас ұрпаққа білім беру жолында ақпараттық технологияны оқу үрдісінде оңтайландыру мен тиімділігін арттырудың маңызы өте зор.

Сондықтан, әрбір мектептің білім беру жүйесінде ақпараттық коммуникациялық технологияларды (АКТ) қалай тиімді қолданамыз деген сұраққа міндетті түрде назар аудару керек. АКТ (ашық, жергілікті, желілік) негізінде білім беру саласына оқытудың жоғары технологиялық жүйелерін енгізу арқылы білім беру ұйымын басқаратын автоматтандырылған ақпараттық ортасын құруды талап етеді.

Ақпараттық технологиялардың білім беру жүйесінде белсенді пайдаланылуы оның нақты педагогикалық есептерді шешуге арналған құралы қызметін атқаруымен қатар, дидактика мен әдістеменің дамуына әсер етіп, оқыту мен білім берудің жаңа әдіс-тәсілдерін, формаларын құруға алып келеді. Мысалы, Internet технологияларының кеңінен таралуы қашықтықтан оқыту әдісінің жедел дамуына мүмкіндік туғызуда [1]. Мультимедиялық технологияның, компьютерлік графика мен машықтану жүйелерінің дамуы, кәсіби ортадағы іс-әрекетті бейнелейтін виртуал жағдайға "ену" жолымен оқыту әдістемесінің құрылуына түрткі болды. Ал, компьютерлік желілік машықтандырушы сыныптардың пайда болуы, іскерлік ойындар мен сайыстар түрінде көп рөлді машықтандыру әдістеменің дамуына ықпал жасады.

Соңғы кездері білім жүйесінің барлық сатылары үшін электронды оқулықтармен оқыту және пәндерді оқыту кезінде, әсіресе жаратылыстану бағытындағы пәндерде виртуалды лабораториялық жұмыстарды қолдану міндетке айналуда.

Жаратылыстану пәндерінде виртуалды лабораториялық жұмыстарды пайдалану тиімді және де олар б хұөушоқушылардың пәнге деген қызығушылықтарын арттырады. Бұл пәндерде әрбір оқушыға қажетті құралдарды дайындап таратқан көп уақыт алады. Сол жұмысты жеңілдету үшін және лабораториялық жұмыс барысын толық оқушыларға көрсету мақсатымен виртуалды лабораториялық жұмыстар қолданылады.

Осы бағыттарды ескере отырып, лицейде HTML технологиясы мен JavaScript тілін қолдана отырып «Физика» пәні бойынша виртуалды лабораториялық жұмыстарды құру мақсаты қойылды. Мақсатымызға жету үшін келесі тапсырмалар орындалды:

- 1) HTML тілінің негіздерін қарастыру және оны қолдану,
- 2) JavaScript тілін виртуальды лабортаория құруда қолдану,
- 3) «Физика» пәні бойынша виртуалды лабораториялық жұмыс мысалдарын құрастыру.

Виртуалды лабораториялық жұмысты құру технологиялары

Виртуалды лабораториялық жұмыс құру үшін Html, JavaScript тілдері қолданылады [2]. Бұл технологиялармен жұмыс істеу тәсілі басқа программалау тілдеріне қарағанда күрделілеу болғанымен, жасалған лабораториялық жұмыстардың көрнекілігі мен қарапайымдылығы оларды қолдану аясын кеңейте түседі. Сонымен бірге қазақ тіліндегі мұндай виртуалды лабораториялық жұмыстар өте аз, тіптен жоқ деуге болады. Сондықтан JavaScript технологиясында қазақ тілінде жұмыс жасау, басқа программалау тілдеріне қарағанда оңай.

Электрондық лабораторияны құруда немесе оның технологияларын қарастыруда JavaScript визуалды ортасы әмбебап құрал ретінде қолданысқа ие. Ондағы көп мүмкіндікті компоненттер мен ерекшеліктер электрондық оқулық құру үшін тек технологияны ғана орындап қоймай, сонымен қатар құрудың мүмкіндігін кеңейтетін ерекшелігімен анықталады.

Сондықтан қолданыстағы тәсілдердің көмегімен виртуалды лабораторияны құрудың ерекшеліктерін аша отырып, оларға талдау жасалды.

Физика пәні бойынша виртуалды лабораториялық жұмыстарды құру кезінде келесі тақырыптар қарастырылды: «Резинаның серпінділік модулін (Юнг модулін) өлшеу», «Өткізгіштің меншікті кедергісін өлшеу» және тағы басқа тақырыптар қарастырылды. Осы жұмыстарды орындау барысында динамометр, сызғыш, кір тастары, сым оралған шөрік, тістеуік, штангенциркуль, вольтметр, және тағы басқа құралдар пайдаланылды. Бұл құралдардың барлығы лабораториялық жұмыстарда сурет ретінде бейнеленіп, jpg форматында сақталды

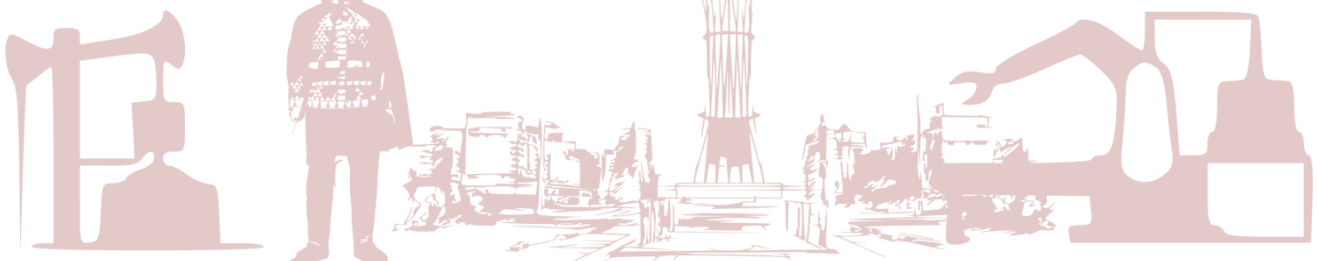
. Виртуалды лабораториялық жұмыстарды орындау кезінде JavaScript тілінің скриптері, олардың сипатталуы мен қасиеттерін қолданамыз. Ал Html тілі осы лабораториялық жұмыстарды бірі бірімен байланыстыру және көрнекілік үшін қолданылады[3].

Виртуалды лабораторияның негізгі терезесінің коды келесі түрде болады[4]:

```
<head>
<meta http-equiv="Content-Type" content="text/html; charset=utf-8" />
<title>Физика пәні бойынша зертханалық жұмыстар</title>
<link href="style.css" rel="stylesheet" type="text/css" />
<style type="text/css">
.style1 { text-align: center; background-color: #99FF33; }
.style2 { font-family: "Times New Roman"; font-size: 40pt; color: #CC00CC; }
.style3 { text-align: left; }
</style>
</head>
```

Зерттелген жұмыстың экспериментальдық бөлімі

Программаны іске қосу үшін main.html файлын іске қосамыз. Сол кезде бізге келесі негізгі терезе ашылады (сурет 1).

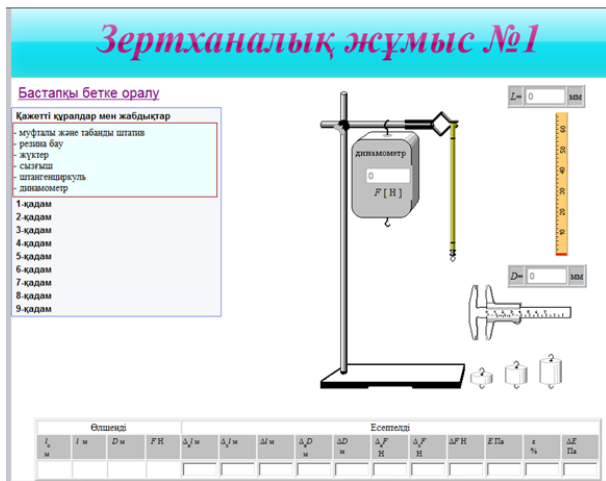
Физика пәнінен зертханалық жұмыстар

1. Зертханалық жұмыс №1 - Резинаның серпімділік модулін (Юнг модулін) өлшеу
2. Зертханалық жұмыс №2 - Өткізгіштің меншікті кедергісін өлшеу
3. Зертханалық жұмыс №3 - Өткізгіштердің параллель жалғануын зерттеу
4. Зертханалық жұмыс №4 - Электромагнитті индукция құбылысын зерттеу
5. Зертханалық жұмыс №5 - Электрон зарядын анықтау
6. Зертханалық жұмыс №6 - Тоқ көзінің ішкі кедергісі мен ЭҚК-ін өлшеу

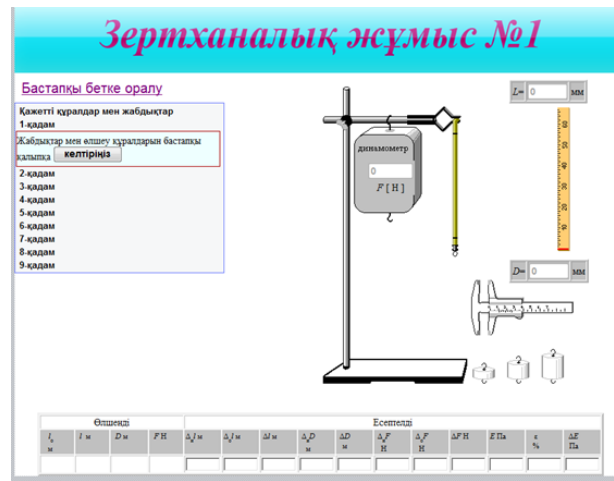
1-сурет. Программаның негізгі терезесі

Осы терезеден өзімізге қажетті лабораториялық жұмысты таңдап аламыз. Мысал ретінде бірінші лабораториялық жұмысты алайық. Ол үшін таңдалған жұмыстың үстіне тышқанды апарып бір рет шертеміз. Онда келесі терезе ашылады (сурет 2):

Бұл терезеде жұмыс істеуге қажетті құралдар тізімі, басты бетке өту батырмасы және лабораториялық жұмысты орындау қадамдары көрсетілген. Осы жерден бірінші қадамды бассaq келесі терезе ашылады (сурет 3).

2 – сурет. Бірінші зертханалық жұмыс терезесі

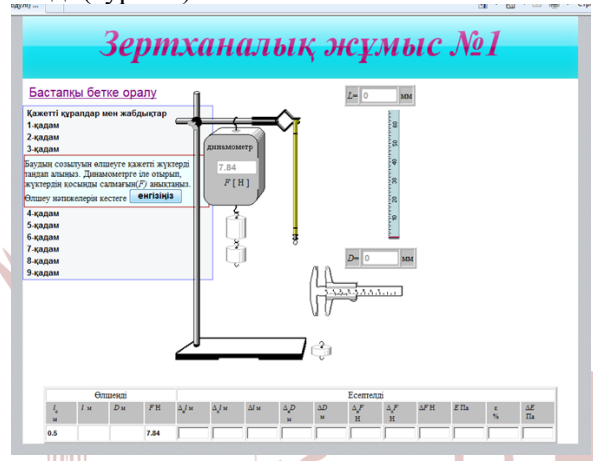
3 – сурет. Бірінші қадам терезесі

Бұл қадамда ашылған терезеден көріп отырғанымыздай келтіріңіз батырмасын бассaq, онда егер құрал саймандар әртүрлі жерде орналасқан болса, онда құрал саймандар жұмыс істеуге қажетті режимге келеді. Екінші қадамда берілген сипаттауға байланысты сызғышты созылмаған баудың қасына апар

ып қажетті ұзындықты өлшейміз де (сурет 4) «Енгізіңіз» батырмасын бассaq қажетті мәлімет төменде орналасқан кестедегі қажетті ұяшыққа енгізіледі (сурет 5).

4 – сурет. Зертханалық жұмыстың екінші қадамының көрінісі

5-сурет. Үшінші қадам көрінісі

Үшінші қадамда алдымен бауды созуға қажетті жүктердің салмағын өлшейміз (сурет 5) және «Енгізіңіз» батырмасын басу арқылы кестеге енгіземіз.

Қорытынды

Виртуалды лабораторияларды қолдану барысында оқушылардың сабаққа деген қызығушылығы артады. Сондай-ақ, оқытушыларға да өздеріне қажетті әдістемелік, дидактикалық көмекші құрал болып табылады. Заман талабына сай жас ұрпаққа сапалы білім беруде электрондық оқыту құралдарын сабаққа пайдалану оқытудың жана технологиясының бір түрі ретінде қарастыруға болады.

Қазіргі таңдағы оқу орындары виртуалды және электрондық лабораториялық жұмыстарды өте кеңінен қолданып жатыр, әрі жаңа білім беру реформасындағы тиімді құралы болып табылады.

Әдебиеттер:

- 1 Байков В.Д. Интернет от E-mail к www в примерах: научное издание// Байков В.Д., 2006.- 208с.
- 2 Гончаров А. Самоучитель HTML. – Санкт-Петербург, 2001. – 239 с.
- 3 Леонтьев Б. Энциклопедия Web – дизайнера: научное издание/ Борис Леонтьев, 2004.-63с.
- 4 Леонтьев Б. Web-дизайн: Руководство пользователя: научное издание// Леоньев Б., 2001.- 319с.

ТЕХНОЛОГИЯ РАЗВИТИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ

*Нурманова Н.Ш.
Опорная СОШ №1 (РЦ)
Улытауского района*

Главная цель образования- формирование разносторонне развитой личности, способной реализовать творческий потенциал в разных условиях, как в собственных жизненных интересах, так и в интересах общества. Проблема творчества на современном этапе развития человеческого общества приобретает исключительную актуальность в связи с тем, что, по мнению многих современных философов, культурологов, психологов, в нынешнем времени требуются креативные, инициативные личности.

В динамичном, быстро меняющемся мире, общество значительно чаще переосмысливает социальный заказ школе, корректирует или изменяет цели и задачи школьного образования. Главная цель сейчас видится в том, чтобы сделать акцент на воспитание личности активной, творческой, осознающей глобальные проблемы человечества, готовой посылно участвовать в их решении.

Глубокие перемены, происходящие в современном образовании, выдвигают в качестве приоритетной проблему использования новых технологий обучения и воспитания. Планирование применения учебных методик исходит из того, что каждый школьник на протяжении периода обучения должен поработать во всех важнейших педагогических технологиях и методиках. Использование современных образовательных технологий, методик, адекватных возрасту, устраняющих и сохраняющих здоровье младших школьников, является обязательным условием интеллектуального, творческого и нравственного развития учащихся.

Технология «Развитие критического мышления» является одной из значимых направлений в психолого-педагогической науке. Я занимаюсь изучением и внедрением элементов технологии «развития критического мышления» через чтение и письмо. Цель её состоит в развитии мыслительных навыков учащихся, необходимых не только в учёбе, но и в дальнейшей жизни (умение принимать взвешенные решения, работать с информацией, анализировать различные стороны явлений). Школьник, умеющий критически мыслить, владеет разнообразными способами интерпретации и оценки информационного сообщения, способен выделять в тексте противоречия и типы присутствующих в нем структур, аргументировать свою точку зрения, опираясь не только на логику (что уже немаловажно), но и на представления собеседника.

Основу технологии составляет трехфазовая структура:

Вызов (ликвидация чистого листа).

Ребенок ставит перед собой вопрос «Что я знаю?» по данной проблеме. На данном этапе урока необходимо:

- активизировать, заинтересовать учеников предстоящей работой;
- мотивировать его работу;
- «вызвать» уже имеющиеся знания, создать ассоциации по изучаемому вопросу.

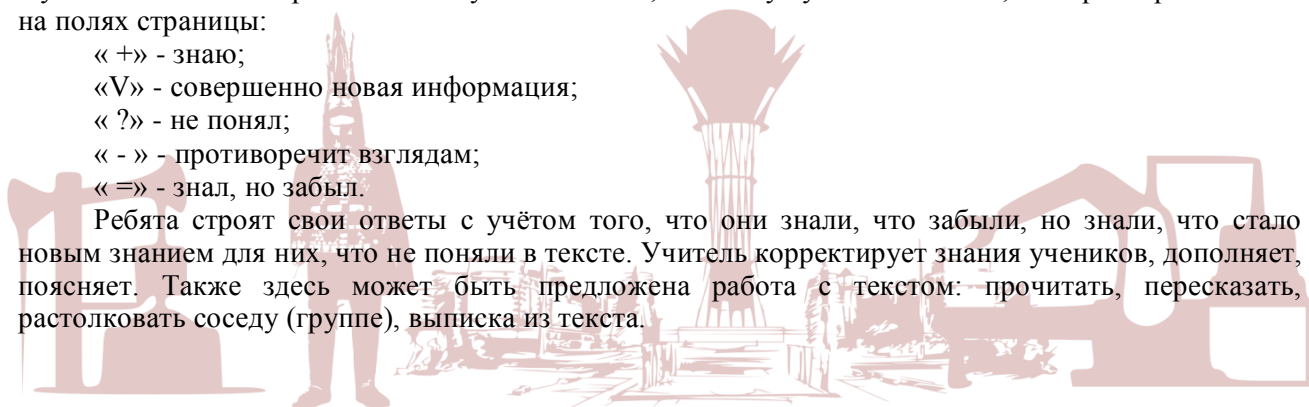
Можно предложить ребенку работу с вопросами по проблеме. Работа с вопросами может проходить в два этапа: «я сам», «мы вместе» (парная или групповая работа). Хороший прием, который может использоваться на данной стадии- это «мозговая атака». На стадии вызова у ребенка должно сформироваться представление, чего же он не знает, «Что хочу узнать?».

Осмысление (реализация осмысления).

Этот этап урока предполагает непосредственную работу с информацией, которая содержится в учебнике. Ученики работают с научной статьёй, используя условные знаки, которые проставляют на полях страницы:

- «+» - знаю;
- «V» - совершенно новая информация;
- «?» - не понял;
- «-» - противоречит взглядам;
- «=>» - знал, но забыл.

Ребята строят свои ответы с учётом того, что они знали, что забыли, но знали, что стало новым знанием для них, что не поняли в тексте. Учитель корректирует знания учеников, дополняет, поясняет. Также здесь может быть предложена работа с текстом: прочитать, пересказать, растолковать соседу (группе), выписка из текста.

На данной стадии ребенок под руководством учителя и с помощью своих товарищей ответит на те вопросы, которые сам поставил перед собой на первой стадии (что хочу знать).

1. Рефлексия

Рефлексия- это размышление учеников о полученной информации на уроке, которая ими анализируется, интерпретируется, творчески перерабатывается.

На уроке учащиеся составили синквейн, в котором коротко, предельно чётко высказали основную мысль изученного материала. Например: «Кровь, красная, солоноватая, течёт, снабжает кислородом, защищает наш организм. Без крови мы не сможем жить». На этой стадии может быть составлен опорный конспект в тетради учащегося.

Хочу обратить Ваше внимание на то, что критическое мышление начинается с вопросов и проблем, а не с ответов на вопросы преподавателя. Человек нуждается в критическом мышлении, которое помогает ему жить среди людей, социализироваться.

Методические приемы критического мышления: вызов; мозговая атака (парная или групповая); работа с ключевыми терминами; механизм ЗХУ; маркировочная таблица; двойной дневник; дай описание; сравни с чем-нибудь; проассоциируй; проанализируй; примени это; синквейн.

Технология «Развитие критического мышления» развивает познавательные способности и познавательные процессы личности: разные виды памяти, мышление, внимание и восприятие. Поскольку познавательная деятельность школьников основывается на целостных психических актах, состоящих из всех видов психических процессов, иллюстрирую примерами из своей работы формы организации этой деятельности, т. е. формы развития мышления, внимания, памяти, воображения.

Игры-упражнения, которые развивают память, внимание, сообразительность. Игра «Следствие ведут знатоки».

Школьникам предлагается угадать, о какой профессии идет речь и доказать свою точку зрения. Игра «Эрудит».

1. Угадай слово по толкованию его лексического значения.

2. Объясни разницу в значении слов: адресат - адресант; дипломат-дипломант.

Уроки с использованием элементов «технологии развития критического мышления» показали, что ученики способны находить нужную информацию, творчески подходить к подаче начитанного материала. Подобные уроки помогают ученику осознать себя как социально значимую личность. Учащиеся стали серьезнее работать с учебным материалом, со справочной литературой. Уже после нескольких месяцев применения в работе различных приемов технологии критического мышления диагностика по выявлению умений работать с текстом учащимися дала положительный результат.

Основное назначение текущих (диагностических) тестов-выявление необходимости коррекционной работы. Коррекционный дидактический материал- готовые опорные конспекты, обобщающие таблицы, схемы, рисунки, фрагменты видеофильмов, и так далее вплоть до учебника (комментированное чтение). Эти материалы рассчитаны на такую дополнительную проработку не усвоенного материала.

Повышение познавательной активности отражается на успеваемости и качестве знаний учащихся по предмету.

Используя на своих уроках элементы технологии «развития критического мышления» через чтение и письмо, учу своих учеников находить более рациональные и альтернативные способы решения той или иной задачи. Правильно оценивать события, аргументировать полученные выводы, способствую выдвижению ряда новых идей, быть ответственными за свою точку зрения и быть терпимыми к другим, работать над развитием собственного интеллекта.

Использование элементов технологии «развития критического мышления» на уроках помогает развить в детях самостоятельность, ответственность, умение адаптироваться к сложившейся ситуации, монологическую и диалогическую речь учащихся, умение работать со словарями и другой справочной литературой. Самое главное- самостоятельно добывать знания, само реализоваться и социализироваться в современном мире.

Применение элементов технологии «развитие критического мышления» в педагогической деятельности позволяет развивать познавательные способности и познавательные процессы личности: разные виды памяти (слуховой, зрительной, моторной), мышление, внимание, восприятие. Также развитие критического мышления направлено на удовлетворение потребностей личности в уважении, самоутверждении, общении, игре и творчестве.

Таким образом, технология критического мышления отвечает целям образования на современном этапе, вооружает учителя, ученика способами работы с информацией, методами организации учения, самообразования и конструирования собственного образовательного маршрута.

Литература:

1. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: в 2-х т. Т. II. - М., 1980 г.
2. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей. М.: Академия, 2002 г.
3. Шакирова Д.М. Технология формирования критического мышления учащихся. Педагогика, 2016 г.

**ФОРМЫ И МЕТОДЫ ОЦЕНИВАНИЯ КАК УСЛОВИЕ ФОРМИРОВАНИЯ
ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ**

*Осканова П.С.
СОШ №1
Улытауский район*

Современному обществу требуются люди, умеющие быстро адаптироваться к изменениям, происходящим в постиндустриальном мире. Объективной исторической закономерностью в настоящее время является повышение требований к уровню образованности человека.

Функциональная грамотность – результат образования, который обеспечивает навыки и знания, необходимые для развития личности, получения новых знаний и достижений культуры, овладение новой техникой, успешного выполнения профессиональных обязанностей, организации семейной жизни, в т.ч. воспитания детей, решении различных жизненных проблем.

Функциональная грамотность – это индикатор общественного благополучия. Высокий уровень указывает на определенные социокультурные достижения общества; низкий – является предостережением возможного социального кризиса. Поэтому для Казахстана особую актуальность приобретает исследование уровня функциональной грамотности учащихся, т.к. все эти функциональные навыки формируются именно в школе. Необходимо отметить, что анализ крупномасштабной оценки качества образования обучающихся необходимо рассматривать на основе результатов участия в международных сравнительных исследованиях. Влияние информации на образование признано в нескольких международных проектах. В том числе проводимыми в системе образования таких исследований как TIMSS и PISA. В настоящее время PISA сообщает нам об эффективности школьных систем (Андреас Шлейхер, директор, Управление образования и навыков ОЭСР).

Наша область принимала участие во всех циклах исследования PISA, начиная с 2000 года. По результатам исследования 2018 года средние результаты наших учащихся 15-летнего возраста в читательской, математической и естественнонаучной грамотности улучшились по всем трем направлениям по сравнению с предыдущим циклом; по читательской и математической грамотности зафиксирован существенный подъем.

Основным направлением исследования PISA-2021 станет математическая грамотность, а еще впервые исследованию подвергнется креативное мышление 15-ти летних обучающихся. В рамках исследования будет проведено компьютерное тестирование по чтению естественному, математике, и решению глобальных проблем. Дополнительно может быть проведено тестирование по финансовой грамотности.

Одним из компонентов эффективности образования является оценивание. Оценивание на уроке — это процесс и результат. Процесс, т. к. учитель самостоятельно или вместе с детьми разрабатывает различные критерии, по которым в дальнейшем будет оценивать свою работу учащихся, а результат, т. к. это показатель, на сколько полно, правильно усвоены знания, какие умения приобретены, какие навыки развиты. Конечно, оценивание стимулирует учебный процесс. Через оценивание учащиеся видят свой прогресс, оценивание «подогревает» стремление узнать больше (2, 6).

Взаимооценка и самооценка представляют собой значительно больше, чем просто оценивание учениками своей или чужой работы. Целью данного процесса является привлечение их внимания к качеству собственной работы и способствовать анализу областей для улучшения. Впоследствии, это должно облегчить работу учителя, дав ученикам возможность увидеть, что учитель не единственный, кто несет ответственность за развитие их обучения.

Взаимооценка помогает ученикам давать обратную связь, что позволяет учиться друг у друга и оказывать друг другу поддержку - дает возможность поговорить, обсудить, объяснить и подвергнуть

друг друга критике. Качественная взаимная оценка учеников может способствовать улучшению качества оценки собственной работы, что, в конце концов, нацелено на развитие в учениках возрастающей ответственности за свой прогресс.

Существует много способов вовлечь учеников в процесс самооценки, не только посредством «выставления отметок». Общей чертой всех стратегий самооценки является применение различных критериев. Это могут быть критерии успеха, применяемые к проделанной работе или просто формулирование соответствующих вопросов для сверстников во время презентации.

Что касается взаимной оценки письменных работ, следует четко понимать, что это не влечет за собой полного исключения проверки работ учителем; безусловно, учителю необходимо просмотреть работы и сделать свои комментарии и замечания. Определенная часть работ может быть подвергнута взаимной оценке до оценивания учителем, или в некоторых случаях взаимная оценка может быть использована вместо проверки работы учителем. Но необходимо запомнить, что целью данного процесса является не замена учителя, а оказание помощи ученикам в распознавании путей улучшения своей работы.

Как и любая другая оценка, самооценка может существовать для различных целей. Самооценка может быть суммативной, например, в том случае, когда ученик оценивает свою собственную работу, сверяясь с листом ответов. В данном случае обычно отсутствуют ожидания от ученика в отношении использования оценивание для дальнейшего обучения (хотя некоторые ученики могут использовать его и таким образом, а иногда учителя могут оказать им поддержку в этом направлении). Однако когда самооценка упомянута в исследовательской литературе в области оценки для обучения, заявленной целью является формирующий аспект этого процесса, то есть, использование самооценки в целях приближения учеников к цели или стандарту обучения.

Для того чтобы извлечь уроки из оценивания, ученики должны не только собирать доказательства своего обучения, но также:

- анализировать свою работу в отношении цели/стандарта;
- принимать решения относительно того, что необходимо сделать для улучшения учебного процесса;
- знать, что сделать, чтобы преодолеть пробелы;
- контролировать свой прогресс в достижении главной цели.

Обновление содержания образования ставит перед учителем и обучающимися новые требования. Обучающиеся учатся оценивать себя, свои успехи в учёбе, анализируют новую информацию, оценивают не только свои результаты учёбы, но и работу одноклассников. Мы для себя выделяем основания для оценивания:

– Оценивание — это постоянный процесс, естественным образом интегрированный в образовательный процесс. Оценивание осуществляется на каждом уроке, а не только в конце учебной четверти или года.

– Оценивание должно быть только критериальным. Критериями могут выступать результаты, соответствующие учебным целям.

– Критерии оценивания и алгоритм выставления балла заранее известны учащимся или могут вырабатываться ими совместно.

– Обучающиеся должны включаться в контрольно-оценочную деятельность, при этом приобретая навыки и привычку к самооценке.

Уже с сентября, ученики в диалоге с учителем обучаются самостоятельно оценивать свои результаты по «Алгоритму самооценки». Это очень удобная форма работы при дистанционном обучении. Дети учатся ставить и вспоминать цель работы на урок. Учатся сравнивать результат с целью. Учатся находить и признавать ошибки. Учатся оценивать сам процесс.

В своей работе, достаточно часто использую прогностическую оценку и ретроспективную оценку. Ретроспективная самооценка — это оценка уже выполненной работы; она намного проще прогностической, поэтому формирование самооценки следует начинать с нее. Прогностическая самооценка — это «точка роста» способностей школьников к оцениванию себя. Предлагать ученикам оценить себя возможно только тогда, когда ретроспективная самооценка ими осознана, адекватна и дифференцирована. В классе мы с учениками оценку строим от инструкции к заданию. Работу начинаем с того, что определяем, какими умениями мы должны обладать, чтобы выполнить данное задание правильно. Каждое умение мы фиксируем в виде шкалы. Это и есть критерии. Затем дети подумывают и предполагают, на сколько, успешно они могут справиться с данной задачей, т. е.

оценить, на сколько, хорошо у них сформировано каждое из перечисленных умений по уровням. Это и есть прогностическое оценивание.

Таблица 1. Самооценка и саморегулирование

	Что должны делать ученики	Ориентиры для формирования суждений
Самооценка	Собирать доказательства обучения, интерпретировать их значение	Личная цель, внешний стандарт
Самоанализ	Сравнивать свои работы	Цель, критерии, образец, обратная связь между участниками учебного процесса
Самокоррекция	Вносить изменения или поправки. Ставить новые цели.	Цель, критерии, образец, обратная связь между участниками учебного процесса
Самоконтроль	Контролировать прогресс в заполнении пробелов или достижении откорректированной цели.	Цель, критерии, образец
Саморефлексия	Продумывать ход работы, мнения, распределение сил относительно задания.	Выраженные понятия того, что влечет за собой обучение

Очень важно научить детей правильно оценивать свои учебные возможности. Научить детей способам самооценки — значит, во-первых, развивать его объективное принятие оценки учителя; во-вторых, ориентировать их на самосовершенствование. Надо показать и научить детей эталонам самооценки, способам обнаружения возможных ошибок и, конечно же, пути их исправления.

Литература:

1. Формирование функциональной грамотности учащихся – залог их счастливого будущего-
<http://www.altynsarin.kostanay.gov.kz/ru>
2. Современные формы и методы оценивания образовательных результатов школьников / Н. А. Хавелова, Т. В. Меннибаева. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2018. — № 41 (227). — С. 192-197. — URL: <https://moluch.ru/archive/227/53032/> (дата обращения: 17.10.2020).
3. Boud, D. (1994) The move to self-assessment: liberation or a new mechanism for oppression. Retrieved from www.leeds.ac.uk/educol/documents/00002954.htm.
4. Пинская М. А., Улановская И. М.: Новые формы оценивания. Начальная школа. ФГОС. — М.: Просвещение, 2013. — 80 с.
5. Калинина Н. В., Прохорова С. Ю., Горбылёва А. Я. Методика оценки учебных достижений в начальной школе: Практическое пособие. /— М.: АРКТИ, 2006. — 72 с. — (Школьное образование).

АЛГОРИТМ - ОПТИМАЛЬНЫЙ СПОСОБ УПРАВЛЕНИЯ ОБУЧЕНИЕМ НА СОВРЕМЕННОМ УРОКЕ

Простякова И.В.

*КГУ «Средняя школа №23 им. М. Шаяхметова»,
г. Усть-Каменогорск*

В своей работе я руководствуюсь требованиями к содержанию образования определенными в ГОСО. В котором сказано:

«На основе привития ценностей образования у обучающихся должны развиваться:

- творческое и критическое мышление;
- коммуникативность и умение эффективно использовать информационно-коммуникационные средства и технологии ...

Цель общего среднего образования:

создание образовательного пространства, ... на основе развития навыков широкого спектра:

- функциональное и творческое применение знаний;
- критическое мышление;
- проведение исследовательских работ;
- использование информационно-коммуникационных технологий ...»

При организации учебного процесса приоритетная роль отводится **учению** как ведущей деятельности обучающихся. Учение предполагает использование интерактивных методов обучения, где ведущая роль отводится учащимся.

Дети часто испытывают серьёзные затруднения при усвоении программного материала. Происходит это потому, что учебник дает готовые формулировки выводов, определений, правил, а ученик направляет все усилия на то, чтобы их запомнить, а не применить.

Особенно остро эта проблема встала при экстренном переходе на ДО. И мне, как учителю, пришлось пересмотреть подходы к организации урока и отобрать наиболее эффективные методы. Одним из эффективных способов изучения, закрепления и оценки учебного материала стал алгоритм.

Алгоритм позволяет ученику самостоятельно разобраться в изучаемом материале, осознать связь явлений, закономерности их существования и взаимодействия.

Что же такое алгоритм?

Алгоритм — это точный набор инструкций, описывающих порядок действий для достижения результата, решения задачи за определенное время.

Алгоритм — это последовательность действий, либо приводящая к решению задачи, либо поясняющая, почему это решение получить нельзя.

Мы даже не замечаем, как в повседневной жизни используем алгоритмы. Каждый из нас ежедневно использует сотни различных алгоритмов. Например, правила сложения, вычитания, деления, умножения чисел; грамматические правила правописания слов и предложений, а также различные инструкции и правила - все это алгоритмы. Почти все сферы жизнедеятельности человека связаны с ними.

Выделяют три вида алгоритмов:

Линейный алгоритм – набор команд (указаний), выполняемых последовательно во времени друг за другом.

Разветвляющийся (или разветвленный) алгоритм – алгоритм, содержащий хотя бы одно условие, в результате проверки которого может осуществляться разделение на несколько альтернативных ветвей алгоритма.

Циклический алгоритм – алгоритм, предусматривающий многократное повторение одних и тех же операций над данными до удовлетворения некоторого условия.

Чаще всего в обычной жизни и на уроке мы используем линейные алгоритмы.

Например, алгоритм посадки фасоли.

1. Перекопать землю, прорыхлить.
2. Выкопать небольшие ямки.
3. Положить по одному семени фасоли в ямку.
4. Засыпать землей.
5. Полить.

Очень часто в жизни мы стоим перед выбором «да» или «нет», в данном случае мы используем разветвленный алгоритм.

Например, следуя алгоритму, раскрасить листики.

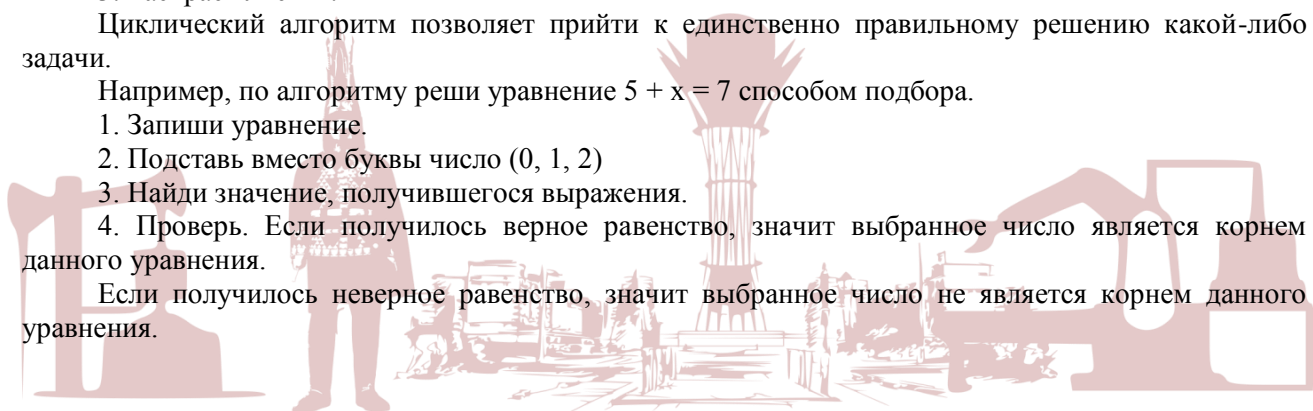
1. Ответь на вопрос: «Любишь ли ты осень?»
2. Если ДА, возьми желтый карандаш. Если НЕТ, то зеленый.
3. Раскрась листик.

Циклический алгоритм позволяет прийти к единственно правильному решению какой-либо задачи.

Например, по алгоритму реши уравнение $5 + x = 7$ способом подбора.

1. Запиши уравнение.
2. Подставь вместо буквы число (0, 1, 2)
3. Найди значение, получившегося выражения.
4. Проверь. Если получилось верное равенство, значит выбранное число является корнем данного уравнения.

Если получилось неверное равенство, значит выбранное число не является корнем данного уравнения.

5. Если нашел корень уравнения, значит решение закончено. Если не нашел корень уравнения, то выполни пункты 2-4.

Таким образом, данный вид алгоритма позволяет найти единственно правильное решение.

Использование в учебной деятельности алгоритма позволяет учащимся начальных классов реализовывать предметные и метапредметные задачи:

- 1) ускорить осознание изучаемого материала;
- 2) последовательно, грамотно излагать применяемые знания;
- 3) больше времени уделять самостоятельной работе;
- 4) планировать своё действие в соответствии с поставленной задачей и условиями её реализации;
- 5) осуществлять итоговый и пошаговый контроль по результату;
- 6) адекватно воспринимать оценку учителя;
- 7) самостоятельный поиск необходимой информации при работе со схемами;
- 8) овладение основами логического и алгоритмического мышления.

А также способствует формированию качеств личности учащихся:

- 1) развитие рационально-логического мышления;
- 2) формирование уважительного отношения к иному мнению;
- 3) ориентация на результат и эффективность;
- 4) развитие навыков планирования;
- 5) умение извлекать из ошибок опыт, вместо того, чтобы винить внешние обстоятельства, впадать в самобичевание или вообще ничего не делать;
- 6) формирование умения к самоконтролю и проверке результата;
- 7) развитие творческого мышления.

Эффективность использования алгоритма при изучении и закреплении учебного материала ярко проявилась при переходе на ДО.

Четвертая четверть началась с достаточно трудных тем, которые ранее не изучались по математике в 4 классе. Преодолеть трудности при изучении сложных тем, позволило использование алгоритма.

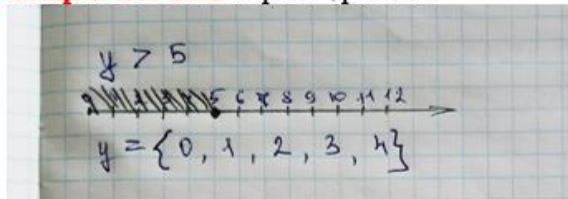
Например, при решении неравенств детям был дан алгоритм:

1. Запиши неравенство.
2. Начерти луч.
3. Отметь на луче единичные отрезки.
4. Ручкой поставь числа.
5. Обозначь точкой числа на луче.
6. Вспомни свойства числового ряда (все числа слева от данного числа – меньше, а числа справа от данного числа – больше).
7. Отметь штриховкой множество решений неравенств $y > 5$ на луче.

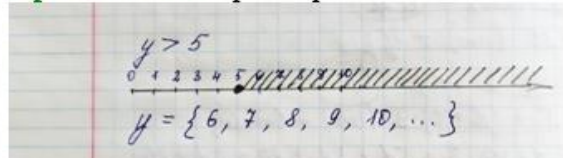
Работы учащихся

Задание. Решить неравенство $y > 5$.

Неправильный образец работы

Правильный образец работы

8. Запиши числа (в фигурных скобках), которые заштриховал.

В данном случае алгоритм можно использовать при оценивании работ учащихся учителем и при самооценивании. Также алгоритм помогает точно определить на каком этапе работы учащийся допустил ошибку и выдать подробные рекомендации по работе над ошибками.

Обучение алгоритмам можно производить по-разному. Можно, давать учащимся алгоритмы в готовом виде, чтобы они могли их просто заучивать, а затем закреплять во время упражнений. Но можно и так организовать учебный процесс, чтобы алгоритмы «открывались» самими учащимися. Этот способ, наиболее ценный в дидактическом отношении, но требует больших затрат времени.

Из собственного опыта работы над данной проблемой, могу сказать, что описание какого-либо процесса по шагам-этапам доступно младшим школьникам. Составление алгоритма позволяет детям не только научиться решать поставленные задачи, но и контролировать свои действия.

Дети, участвуя в составлении алгоритма, настолько увлекаются процессом пошаговых действий, что при его использовании ошибочных ответов почти не допускают.

Таким образом, применение алгоритмов способствуют умственному развитию и формированию логического мышления младших школьников.

Закончить свою статью хочу словами российского историка Василия Осиповича Ключевского:

«Чтобы быть хорошим учителем, надо прежде всего любить тех, кому преподаёшь. У детских врачей есть правило: перед встречей с ребёнком – согрей руки. Так и учителю всегда надо помнить не только о тепле своих рук, но и о тепле своей души...»

Литература:

1. Байрамукова, П.У. Методика обучения математике в начальных классах [Текст]: курс лекций / П.У. Байрамукова, А.У. Уртенова. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2009. – 299 с.
2. Белошистая, А.В. Методика обучения математике в начальной школе [Текст]: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по спец. «Педагогика и методика начального образования» / А.В. Белошистая. – М. : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 455 с.
3. Гажук, Н.И. Формирование элементов логической и алгоритмической грамотности [Текст] / Н.И. Гажук // Начальная школа плюс до и после. – 2011. – № 7. – С. 30-33.
4. Государственного общеобязательного стандарта начального образования, утвержденного приказом Министра образования и науки Республики Казахстан от 31 октября 2018 года № 604 (с внесенными изменениями и дополнениями № 182 от 5 мая 2020 года)
5. Медведева, Н.В. Составление алгоритма на уроках математики при решении примеров в столбик [Текст] / Н.В. Медведева // Начальная школа плюс до и после. – 2010. – № 3. – С. 48-50.
6. <http://www.edu.ru/>
7. <http://nsportal.ru/>

SMART-ТЕХНОЛОГИИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

*Раимбекова О.М
КГУ СОШ № 88
г. Караганда*

Современное общество – информационное. Оно характеризуется развитием техники и средств связи; окружающие нас вещи и устройства делают нашу жизнь более комфортной, безопасной и интересной. В настоящее время в период пандемии повысился уровень информатизации общества, а именно: информация и информационные технологии стали доступнее, что увеличивает уровень коммуникации и приводит к созданию глобальной информационной, в том числе, и образовательной среды.

На волне бурного развития информационно-коммуникационных технологий выросло так называемое «digital-поколение», для которого smart-устройства и гаджеты, использующие «продвинутые» технологии, являются обязательными элементами жизненного пространства. Возникает проблема: переход к беспроводной сети, распространение умных терминалов, прогрессирование SMART-устройств требуют изменений в процессе обучения. Как ее решить?

Курс на развитие SMART-образования сегодня взяли и многие государства (стратегия «SMART Education»: «На пути к более сильной SMART-стране через революцию в образовании»).

Smart-обучение позволит повысить доступность образования «всегда, везде и в любое время». Его цель: использование результатов развития электронной среды в целях образования.

Применительно к сфере образования SMART-технологии рассматриваются:

- как использование различных гаджетов (смартфонов, планшетов и иных аналогичных устройств) для доставки знаний учащимся;
- как инструмент формирования интегрированной интеллектуальной виртуальной среды обучения.

Smart Education (умное образование) – концепция, которая предполагает комплексную модернизацию всех образовательных процессов, а также методов и технологий, используемых в этих процессах, что позволяет по-новому построить процесс разработки контента, его доставки и актуализации.

Что обеспечивает?

- Обучение в режиме онлайн
- Обучение в неформальной обстановке
- Дистанционное обучение
- Мобильное образование

(Актуальность технологии «Перевернутого обучения»)

В целом, SMART-образование - образовательная парадигма, которая предполагает адаптивную реализацию образовательного процесса, возможную на основе использования информационных SMART-технологий.

К основным принципам SMART-образования относятся:

1. Использование в образовательной программе актуальных сведений для решения учебных задач: скорость и объем информационного потока в образовании и любой профессиональной деятельности стремительно нарастает, существующие учебные материалы необходимо дополнять сведениями, поступающими в режиме реального времени, для подготовки учащихся к решению практических задач.

2. Организация самостоятельной познавательной, исследовательской, проектной деятельности обучающихся. Данный принцип является доминирующим при подготовке детей к творческому поиску решения поставленных задач, самостоятельной информационной и исследовательской деятельности.

3. Реализация учебного процесса в распределенной среде обучения. Образовательная среда не должна ограничиваться территорией учебного заведения или пределами системы дистанционного обучения. Процесс обучения должен быть непрерывным.

4. Гибкие образовательные траектории, индивидуализация обучения. Многообразие образовательной деятельности требует предоставления широких возможностей для учащихся по изучению образовательных программ и курсов, использованию инструментов в учебном процессе в соответствии с их возможностями здоровья, материальными и социальными условиями.

Как могут помочь обучению смартфоны, мобильные телефоны, планшеты и другие умные устройства?

В образовательной практике школьников мобильные технологии используются для:

- получения информации из интернет-энциклопедий;
- поиска необходимой информации;
- перевода слов или фраз через программу-переводчик;
- визуализации информации;
- просмотра видеолекций
- тестирования или анкетирования в режиме онлайн;
- проведения различных лабораторных экспериментов.

Широкое распространение SMART-обучения связано, во-первых, с совершенствованием интернет-технологий. Во-вторых, с развитием беспроводных технологий, таких как Wi-Fi, 3G, 4G, и, в-третьих, широкой распространённостью в сети интернет интерактивных обучающих ресурсов.

Основой формирования Smart Education послужило также развитие технологий Web 2.0 (Приложение 1.), таких как Facebook, YouTube, Twitter и блоги, которые позволяют людям создавать собственный интернет-контент.

А как применять возможности технологии Web 2.0 в педагогической практике?

На этот вопрос есть ряд ответов:

- использование сетевых сообществ для свободного распространения учебных материалов (портал «Цифровое образование» <http://www.digital-edu.ru/socnet/101/>, Школа позитивных привычек <http://www.positiveschl.ru/>);

- самостоятельное создание учебных материалов;
- участие в новых формах деятельности без специальных знаний и навыков в области информатики (<https://ru.wikipedia.org/wiki>, <https://vslovar.org.ru> (визуальный словарь (интеллект – карты); <http://www.playcast.ru> (создание открыток);

- общение с родителями своих учеников (ЭЖ, соц. сети);
- обмен профессиональным опытом, обогащение содержания уроков новым материалом, повышение мотивации школьников к обучению (Открытый класс, infourok.ru и т. д.)
- профессиональное развитие и обучение (Интерактивная доска SMART Boards, ПО SMART Notebook, Smart Classroom Suite - программное обеспечение, помогает учителям и ученикам создавать материалы для интерактивного обучения с использованием пакета программ, специально разработанного для совместной работы).

Уже стало нормой проведение учебных занятий с использованием мультимедийных презентаций, сделанных в таких программных пакетах, как Microsoft Power Point или Macromedia Flash. Однако, наряду с привычными презентационными технологиями (Microsoft Power Point, Macromedia Flash), в сферу образования проникают новые, так называемые, интерактивные технологии, которые позволяют уйти от презентации в виде слайд-шоу.

Новая форма подачи материала с помощью интерактивного оборудования, например, интерактивной доски SMART Boards, представляет собой презентацию, создаваемую докладчиком во время своего выступления - презентацию, создаваемую здесь и сейчас. На интерактивных досках SMART Boards можно писать специальным маркером, демонстрировать учебный материал, делать письменные комментарии поверх изображения на экране. При этом все написанное на интерактивной доске SMART Board передается учащимся, сохраняется на магнитных носителях, распечатывается, посылается по электронной почте отсутствующим на занятии. Учебный материал, созданный во время лекции на интерактивной доске SMART Board, записывается встроенным видеорекордером и может быть многократно воспроизведен.

Таким образом, педагог и ученики становятся равноправными участниками образовательного процесса: всем в одинаковой степени доступна необходимая информация и каждый дополняет общий вывод исследования результатами своей работы.

Современное образование без использования гаджетов в своих новых подходах преподавания сложно представить. Для того чтобы создать из гаджета SMART-инструмент для обучения необходимо установить дополнительное программное обеспечение. При этом возникает ряд вопросов: Какое программное обеспечение необходимо установить в смартфон или планшет? Как это сделать?

Для решения этих вопросов система Google предлагает приложение «Play Маркет», с помощью которого устанавливается любое SMART-приложение на мобильное устройство.

Play Market – это приложение, установленное в стандартных средствах мобильной операционной системы Android смартфонов и планшетов. Для того чтобы пользоваться данным приложением необходимо зарегистрировать аккаунт в системе Google. Зарегистрированные пользователи получают доступ ко всем сетевым приложениям системы Google. Приложение предлагает пользователю широкий спектр категорий, как для досуга, так и для обучения.

Для каждого учебного предмета существует огромное количество приложений. Например, в Google Play Market достаточно ввести в поисковике название учебного предмета и выйдет список мобильных приложений по английскому и русскому языкам, русской литературе, математике, алгебре, геометрии, физике, химии, биологии, истории Казахстана, физкультуре.

Действительно, в формате мобильного обучения можно сделать очень многое, но, чтобы мобильное обучение было по-настоящему успешным, учебный контент нужно либо специально создавать для этого формата, либо тщательно адаптировать. В процессе принятия решений по использованию компьютеров, планшетов или других технических средств обучения необходимо руководствоваться правилом: учит не устройство, а преподаватель. Гаджет же только помогает и делает процесс обучения более эффективным и интересным. Их главный потенциал состоит в простой адаптации к учебной программе и возможности его использования учителем на уроке.

Применение Smart-технологий в обучении школьников неоднозначно. Много проблем связанных с отсутствием единого подхода, концепции, технического обеспечения, наличия платного контента и т.д. Но время таково, что отношение к Smart – технологиям как к чему-то фантастическому должно смениться серьезной работой и практическими шагами по использованию полезных ресурсов Сети в образовательных целях.

Литература:

1. Алексеева, Л. Н. Инновационные технологии как ресурс эксперимента/ Л. Н. Алексеева// Учитель. - 2004. - № 3. - с. 78.

2. Тихомиров В.П. Мир на пути Smart Education: новые возможности для развития // Открытое образование. 2011. - № 3. - С.22-28.
3. Россия на пути к Smart-обществу: монография / Под ред. проф. Н.В. Тихомировой, проф. В.П. Тихомирова. – М.: НП «Центр развития современных образовательных технологий», 2012. – 280с
4. <https://znanio.ru/medianar/>
5. <http://novaum.ru/public/p950>

УМНЫЕ СТРОИТЕЛЬНЫЕ МАТЕРИАЛЫ НА ПРИМЕРЕ БИОЦЕМЕНТА, БИОБЕТОНА И БИОКИРПИЧЕЙ

*Раимова А.А.
КТУ «Гимназия»,
город Житикара*

XX столетие - время небывалого технического прогресса и дерзких научных открытий глобального значения, изменивших образ жизни и мышления общества. В строительной отрасли ушедший век можно по праву назвать веком бурного развития технологии бетона и железобетона, а также других материалов на основе минеральных, органических, металлических и прочих вяжущих веществ. На основе последних достижений фундаментальных наук, таких как физика, химия и математика, ученые-материаловеды смогли проникнуть внутрь микро- и макроструктуры этих искусственных материалов. Из хаоса и эмпиризма родилась полиструктурная теория строительных материалов (научная школа академика РААСН В.И. Соломатова), которая раскрыла композиционную природу их строения, дала возможность произвести количественную оценку формирования структур (кластерных, решетчатых и др.) композитов, позволила, применив фрактальную теорию, решать прямую и обратную задачи оптимизации состава композита. [1]

Биологические технологии являются одним из основных общемировых направлений научно-технического прогресса, обеспечивающих прорыв к получению новых материалов, обладающих уникальными свойствами, которые представляют собой интегрированное использование биохимии, микробиологии, инженерных наук для обеспечения возможности технического применения микроорганизмов.

В Послании 2018 года Первый президент Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев выделил одной из приоритетных задач внедрение современных технологий в строительстве и коммунальном секторе. Н.А. Назарбаев отметил, что при выполнении этой задачи важно применять новые методы строительства и современные материалы. В послании упоминалось о повышении требований к качеству и экологичности новых зданий. [2]

РГП «Национальный центр биотехнологии Республики Казахстан» Министерства образования и науки Республики Казахстан (далее - НЦБ) был создан путем реорганизации согласно постановлению Правительства Республики Казахстан от 2 августа 2005 года № 802.

Целью деятельности НЦБ является развитие научных исследований в области биотехнологии, разработка основных направлений научных исследований на основе государственных приоритетов научно-технического развития с учетом их социально-экономической значимости для государства. [3]

Наука всегда была и остается импульсом для совершенствования производственных процессов, оборудования, технологий и материалов. Если ещё десять лет назад при создании стройматериалов приоритет отдавался синтетике, то сегодня благодаря должному вниманию к окружающей среде и осознанию важности экологичности применяемого сырья, ученые больше интересуются биотехнологиями. Создать бетон, способный к самостоятельной регенерации - отличная идея.

Возведение фундамента, стен и перекрытий чаще всего не обходится без использования бетона. Он обладает массой достоинств, однако не выдерживает воздействий частых температурных колебаний. Возникающие в холодное время года микротрещины заполняются водой, которая имеет свойство замерзать при минусовых температурах. С переходом влаги в состояние льда щели внутри бетона увеличиваются в объеме. В течение зимы такие превращения

происходят не один раз, провоцируя постепенное разрушение бетона. Помимо этого, сквозь трещины вода проникает к арматуре, становясь причиной коррозионной деструкции металла.

Так бетонные конструкции постепенно теряют прочность и герметичность, становятся благоприятным местом для развития опасных микроорганизмов. В связи с этим, возникает необходимость организации ремонта эксплуатируемых конструкций, что требует затраты немалых ресурсов.

Для повышения эффективности использования бетона строители всеми силами стараются препятствовать процессу водной эрозии. Был изобретен ряд специальных пропиток, способных сохранить возводимые конструкции. Однако ни одна из их разновидностей не может похвастаться абсолютной безопасностью для здоровья человека и 100% гарантией защиты конструкций.

Ученые технического университета города Делфта (Голландия), стремясь помочь ликвидировать факторы растрескивания бетона и найти способ возвращения целостности его поверхности, предложили призвать бактерии на службу восстановления.

Около двух десятков лет пытливые умы разрабатывали этот материал. Главной целью их исследований был подбор типа бактерий, которые будут сохранять свою жизнеспособность в бетоне, находить там источник питания. А продуктами жизнедеятельности этих микробов, по предположениям ученых, будут заполняться образующиеся микротрещины. Накопленный биоматериал должен стать препятствием для проникновения влаги в эрозионные щели и остановить дальнейшее увеличение их размеров.

Микробиологу Хенку Джонкерсу и инженеру-микромеханику Эрику Шлагену в результате опытного отбора удалось найти подходящих микроорганизмов. Для получения биобетона исследователи помещают споры представителей вида *Bacillus* на обычный бетон. Бактерии пребывают в латентном состоянии до момента попадания в трещины дождевой воды. В условиях влажной среды эти микроорганизмы переходят в активную фазу жизнедеятельности.

Питаясь введенными в состав бетона гранулами лактата кальция (компонента молока), бактерии перерабатывают его, выделяя известковый продукт - кальцит. Это вещество за счет вяжущих свойств заполняет образующиеся в бетоне трещины, восстанавливая целостность поверхности.

Эксперты считают основной проблемой данного инновационного материала сохранение регенеративных свойств бактерий в ходе процесса смешивания ингредиентов. В принципе технология проста: капсулы со спорами бактерий и необходимым количеством лактата кальция добавляются в раствор при осуществлении замеса. Такая нехитрая манипуляция не требует соблюдения особого температурного режима или специальных настроек миксера. Вероятность повреждения микрокапсул практически нулевая.

Кроме того, исследователи обнаружили замечательную особенность поверхности «биологического» бетона. Имея наполовину «живой» состав, она может стать питательной средой для прорастания некоторых микроскопических мхов и лишайников, которые с радостью будут питаться фосфатом натрия, входящим в состав материала. Как знать, возможно благодаря внедрению в практику биобетона возводимые из него здания в городах приобретут зелёный цвет за счет растущих на их стенах растений. [4]

Большая часть пригодной для строительства земли в городах уже используется. Оставшаяся зачастую требует укрепления грунта для минимизации риска повреждения построек. Обычно для этого применяют заливку бетоном или создание глубокого фундамента, но эти методы часто оказывают непрактичными и разрушительными для окружающей среды. Исследователи EPFL изобрели органический, простой в использовании и дешевый раствор, в состав которого входят бактерии и мочевины. Две этих субстанции вступают в реакцию и создают кристаллы кальцита, которые прочно связывают частицы гравия или песка.

В качестве иницирующего реакцию агента ученые использовали бактерию *Sporosarcina pasteurii*, которую они лиофилизировали (высушили и заморозили). Когда ее наносят на грунт, она связывает песок и гравий, образуя защитный клейкий слой. Она служит связующим элементом между мочевиной, растворимой нетоксичной молекулой, и кальцием, которые наносятся поверх.

Бактерия разрушает молекулы мочевины, выделяя соль угольной кислоты, которая связывается с кальцием и образует кристаллы кальцита. Они прикрепляются к грунту и увеличиваются в размере и числе — достигая в некоторых случаях несколькими сотнями микрометров в диаметре. Фермент уреазы, который также выделяют бактерии, ускоряет этот процесс в 1000 раз, и за несколько дней или даже часов все уже готово.

Такой биоцемент прошел испытания и показал хорошие результаты. Небольшого количества достаточно, чтобы гравий выдержал напряжение при сдвиге, вызванное значительным землетрясением. Так же с его помощью можно укреплять склоны. Состав можно изготавливать на месте, при температуре окружающей среды и без лишних расходов энергии.

Бетон, который выдерживает толчки магнитудой 9 баллов, разработали ученые Канады. Он отличается сниженным содержанием цемента, гораздо большей пластичностью и податливостью, то есть больше похож на сталь. Такой материал будет востребован в сейсмоопасных регионах нашей страны. [5]

Компания BioMason из Северной Каролины выпустили экологично «выращенный» из песка и бактерий кирпич. В отличие от традиционных кирпичей, которые производятся путем обжига, производство такого кирпича не создает выбросов углерода. С каждым годом запрос от потребителей на экологичные здания все выше и, соответственно, все больше архитекторов и строителей ищут новые экологичные стройматериалы.

В настоящее время фабрика BioMason производит около 1500 кирпичей в неделю, но, естественно, для выхода на рынок потребуется значительное увеличение объемов, чем компания в настоящее время и занимается.

Традиционные кирпичи обжигаются в течение 3-5 дней. Это производство приводит к выбросу 800 млн тонн углерода ежегодно. Выращивание биокирпича занимает 2-3 дня. Кроме того, по заявлениям BioMason, их кирпич способен даже поглощать загрязнения воздуха.

Литература:

1. Абызова Т.Ю. Начало строительных биотехнологий. Москва, 1999. 3 с.
2. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. 10 января 2018 г.
3. <http://www.nauk kaz.kz/edu/biotehnologiya>
4. <http://mining24.ru/building/biobeton-futuristicheskij-material/>
5. «Разработан надежный биоцемент из бактерий», журнал «Хайтек», 25.01.2018
6. <https://inhabitat.com/biomasons-bricks-grown-with-sand-and-bacteria-to-hit-the-market-next-year/>

ПРОЕКТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ

*Сексембаева З.Ж.
СОШ №83 имени Г.Мустафина
г.Караганда*

Расскажи мне – и я забуду. Покажи мне – и я запомню. Дай мне действовать самому – и я научусь

Китайская мудрость

В государственном стандарте в условиях обновлённого содержания образования для получения учащимися качественного образования предъявляются высокие требования к метапредметным результатам освоения выпускниками общеобразовательной школы учебной программы по биологии. Выпускники должны овладеть составляющими исследовательской и проектной деятельности, включая умения видеть проблему, ставить вопросы, выдвигать гипотезы, объяснять, доказывать, защищать свои идеи. Будущему гражданину недостаточно одних только теоретических знаний – бурно развивающаяся наука приводит к их стремительному устареванию. Конкурентоспособность на рынке труда зависит от активности человека, гибкости его мышления, способности к совершенствованию своих знаний и опыта. Умение успешно адаптироваться к постоянно меняющемуся миру является основой социальной успешности – вот чему должна учить школа. В этой связи вполне понятен интерес, который проявляет современная педагогика к деятельностным технологиям обучения.

Проектная деятельность вновь становится актуальной в современном информационном обществе. Проектная деятельность направленная на решение конкретной проблемы, на достижение оптимальным способом заранее запланированного результата. Проектная деятельность может включать элементы докладов, рефератов, исследований и любых других видов самостоятельной

творческой работы учащихся, но только как способов достижения результатов проекта. Она связанная с решением творческой, исследовательской задачи с заранее неизвестным результатом. Цель проектной деятельности – приобщить учащихся к активному обучению, помочь развитию их учебно-познавательных умений и навыков, научить их учиться, чтобы лучше усваивать учебный материал по биологии (в частности ботанике или зоологии). Постоянно овладевая умениями и навыками рационального учебного труда, тренируя себя по вопросам и заданиям, наблюдениям и опытам с натуральными объектами, учащиеся самостоятельно приобретают знания, дополняя и углубляя их при изучении рекомендуемой для проектной деятельности биологической литературе.

Какие же конкретно задачи ставятся при обучении учеников проектной деятельности? Их можно наметить несколько, но ведущими будут следующие:

- формировать и развивать творческие способности ученика;
- развивать умения и навыки в постановке проблем и нахождения способов их решений;
- создать мотивирующий фактор в обучении и самообразовании;
- заложить основы чувства индивидуальной ответственности за свои поступки, принятые решения и действия;

- постараться развить у ученика коммуникативные умения и навыки и т.д.

В результате совместной деятельности педагога и ученика можно наблюдать выявление того, что учитель и ученик находятся в тесной взаимосвязи при работе над проектом. Идет сотрудничество между мной и учеником, корректирую наблюдения школьника, помогаю отобрать факты, значимые в данной работе, сформулировать гипотезу, составить план для проведения наблюдения или постановке эксперимента, учу работать с огромным объемом информации по теме. А самое главное, всегда помогаю применять полученные знания для достижения целей и задач проекта.

В ходе работы над проектом можно выделить следующие этапы: *Подготовительный этап:*

- выбор темы и ее конкретизация;
- определение цели, формулирование задач;
- формирование проектных групп, распределение в них обязанностей;
- выдача письменных рекомендаций участникам проектных групп (требования, сроки, график, консультации и т.д.);
- утверждение тематики проекта и индивидуальных планов участников группы;
- установление процедур и критериев оценки проекта и формы его представления.

Поисково-исследовательский этап:

- определение источников информации;
- планирование способов сбора и анализа информации;
- подготовка к исследованию и его планирование;
- проведение исследования.

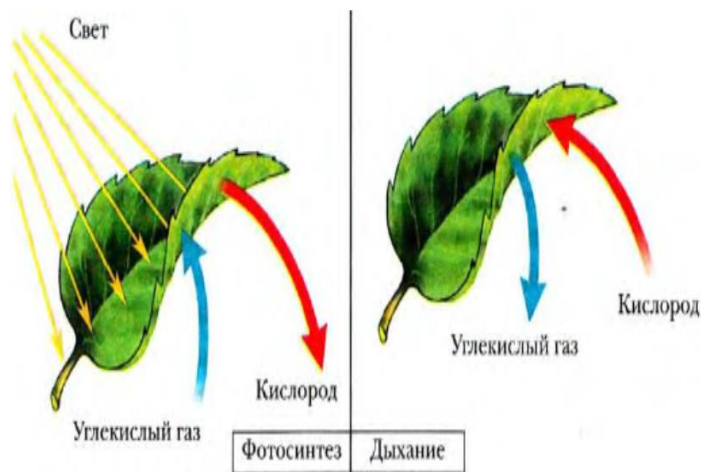
Например, тема «**Тепловая энергия, теряющая при дыхании**».

По существу, при дыхании освобождается солнечная энергия, которую растение использовало в процессе фотосинтеза на образование органических веществ и таким путем запасло ее.

В процессе дыхания окисление сложных органических веществ до углекислого газа и воды происходит постепенно и энергия освобождается небольшими порциями. Если бы энергия освобождалась вся сразу, тогда клетка сгорела бы.

При фотосинтезе энергия Солнца превращается в энергию химических связей органических веществ. Условно этот процесс может быть выражен формулой:
солнечный свет + $\text{CO}_2 + \text{H}_2\text{O} = \text{C}_6\text{H}_{12}\text{O}_6 + \text{O}_2$.

При дыхании растений, наоборот, происходит выделение тепла, и формула дыхания имеет вид:

На дыхание расходуется некоторая часть органического вещества растения — уменьшается масса активно участвующих в процессе дыхания молодых его частей (верхушек стеблей, кончиков корней, которые могут терять до 1% своей массы в сутки). Интенсивность дыхания практически не зависит от освещенности, она изменяется при колебаниях внешней температуры: при очень высокой температуре (45—50°C) она уменьшается и дыхание может прекратиться совсем; при низкой температуре интенсивность дыхания у растений ослабевает, но оно не прекращается даже при отрицательной температуре, а у почек лиственных и игл хвойных деревьев оно происходит и при сильных морозах.

Сбор и систематизация материалов (фактов, результатов) в соответствии с целями и жанром работы, подбор иллюстраций. Организационно-консультационные занятия. Промежуточные отчеты учащихся, обсуждение альтернатив, возникших в ходе выполнения проекта.

Трансляционно-оформительский этап:

- предзащита проекта (в классе);
- доработка проекта с учетом замечаний и предложений;
- подготовка к публичной защите проекта.

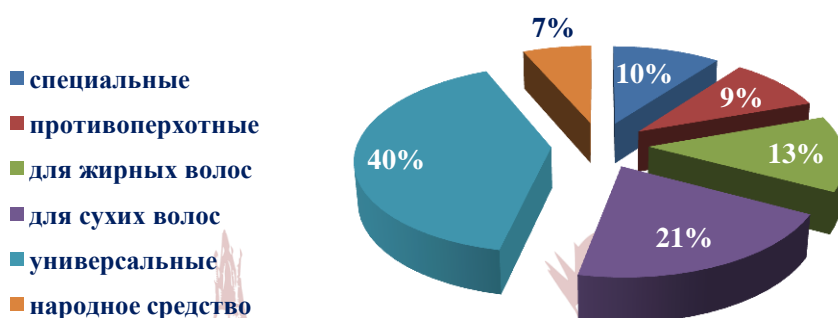
Заключительный этап:

Публичная защита проекта.

Таким образом, проектная деятельность учащихся, как никакая другая учебная деятельность, поможет учителям сформировать у ученика качества, необходимые ему для дальнейшей учебы, для профессиональной и социальной адаптации, причем, независимо от выбора будущей профессии. Общие требования к проектной работе по биологии. Мои ученики общеобразовательной школы №83 имени Г.Мустафина города Караганды создали следующие эко проекты «Влияние моющих средств волосы человека».

В настоящее время развитие моющих средств достигло совершенства. На рынках их появилось великое множество. Все они различны, производители с каждым годом стараются усовершенствовать продукцию, сделать её более качественной и практичной. На сегодняшний день моющие средства значительно упрощают нам жизнь, делая уборку более легкой, не требуя особых усилий. Но вместе со всеми положительными качествами моющих средств возник главный, немало важный вопрос, есть ли вред от моющих средств? Производители данной продукции утверждают, что вреда моющие средства не представляют, но некоторые исследования прямо указывают нам на их вред, показывая, что они не полностью смываются водой. В данной работе мы провели ряд опытов, которые покажут, чьи же утверждения верно. Анализ исследования опроса школьников нашей школы показал следующие результаты специальные 11%, противоперхотные 10%, для жирных волос 14%, для сухих волос 22%, универсальные 43%, народное средство 7%.

Опрос использование моющихся средств для волос человека

Вывод: если вы выбираете безсульфатные эко-шампуни, волосы будет сложнее расчесывать и укладывать, зато про выпадение можно забыть и спокойно наслаждаться заметным ростом. Если же вам хочется, чтобы волосы выглядели тяжелыми, более блестящими и расческа проходила сквозь них, как нож сквозь горячее масло — лучше обратить внимание на сульфатные. Правда в таком случае

придётся попрощаться с густой шевелюрой: так или иначе, волосы будут выпадать. Что касается полностью натуральных средств, я бы рекомендовала оставить их для восстановительных процедур или масок.

Большую роль в формировании навыков овладения составляющими исследовательской и проектной деятельности играет внеурочная деятельность. В общеобразовательной школе №83 имени Г.Мустафина города Караганды организовано научное общество учащихся «Зияткер», которое занимается проектно-исследовательской работой. Членами научного общества могут стать ученики: успешно освоившие основной предметный материал, стремящиеся выйти за рамки учебной программы, готовые заниматься исследовательской деятельностью; – результаты работы научного общества – участие в районных, областных научно-практических конференциях, экологических конференциях, предметных неделях школы.

Таким образом, проектная деятельность приобщает учащихся к активному обучению, помогает развитию их учебно-познавательных умений и навыков, научит их учиться, чтобы лучше усваивать учебный материал по биологии (в частности ботанике или зоологии).

Литература:

1. Ступицкая М.А., «Что такое учебный проект?» М. Первое сентября 2010
2. Самошкина Т. Г. Проектная деятельность на уроках биологии [Текст] // Педагогическое мастерство: материалы II Междунар. науч. конф. (г. Москва, декабрь 2012 г.). — М.: Буки-Веди, 2012.

ЕКІ ТІЛДІ ОРТА МЕКТЕПТЕРДЕГІ АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ

*Смаилова А.С.
ғылыми жетекшісі Назырова И.
педагогика магистр
№ 95 мектеп-гимназия
Қараганды қаласы*

Білім беру саласында түрлі технологиялар енгізілуде, бірақ олардың ішінен қажеттісін таңдап, сабақтың әр кезеңінде тиімді қолдану – басты талап. Мәселе, технологияларды кеңінен пайдалану емес, тұлғаны нәтижеге бағыттай білім беруде. Қазіргі таңда айтар болсақ, көрнекілік әдісі мен техникалық құралдарды қолдану әдісін ақпараттық-коммуникативтік технологияның бір өзі атқара алады.

Тіл тағдырын жетілдіру көп ретте мектепте атқарылатын жұмыс деңгейіне байланысты. Өйткені, өскелең ұрпақтың балғын санасына бай тіліміздің нәрін сіндіріп, көкірегіне ұялатуға әр пән мұғалімі ауқымды істер атқаруы тиіс.

Ағылшын тілін саналы меңгерту, оны өз деңгейінде қажеттілікке айналдыру, бір жылғы мәселе емес, сондықтан ағылшын тілін оқыту ісімен шұғылданатын мамандар арасында туындайтын бір сұрақ: ағылшын тілінде өз ойын ауызша және жазбаша еркін жеткізе алуға қалай үйрету керек? Оқушыны ынталандыру үшін қандай әдіс-тәсілдерді, технологияларды қолданған жөн?

Оқыту тілі өзге тілде жүргізілетін мектептерде тіл үйрету туралы жазылған әдістемелік және ғылыми материалдарды зерделей келе, ақпараттық технологияларды пайдалану туралы мәселеге тоқталуды жөн деп санап, осы тақырыпта жинақтаған іс-тәжірибемізді ортаға салмақпыз.

Ақпараттық технология – ақпараттарды жинау, сақтау және өңдеу үшін бір технологиялық тізбекте біріктірілген әдістер мен өндірістік және бағдарламалық-технологиялық құралдардың жиынтығы. [1, б.4]

Ағылшын тілі сабағында компьютерді қолдану мәтіндер мен ақпаратты білуге жол ашады. Тіпті нашар оқитын оқушылардың өзі компьютермен жұмыс істеуге қызығады, өйткені кейбір жағдайларда компьютер білмеген жерін көрсетіп, көмекке келеді.

Тіл үйретуде ақпараттық технологияларды пайдалану тиімділігі

«Ауызша айтсаң – тез ұмыттым,

Көрсетсең – есте сақтаймын,

Іске кіріссең – үйренем».

(қытай мақалы)

Біздің мемлекетімізде жаңа ақпараттық құралдардың дамып келе жатқаны сөзсіз. Қазіргі заман педагогтеріне компьютер және мультимедиялық құралдарды қолданудың сабақ өту барсында өте тиімді тәсіл екені белгілі. Бұл құралдың қуаттылығы соншалықты онымен бірге білім жүйесіне жаңа әдістермен бірге әлемдік ойлаудың жаңа идеологиясы (шығармашылығы) енгізілді.

Компьютерлік және ақпараттық технологиялар заман талабы. Бұл жұмыстың басты мақсаты компьютер желісін және мультимедиялық-электрондық құралдарды шет тілі сабағында тиімді қолдану, нақтылап айтқанда ағылшын тілі сабағында презентацияларды және мультимедиялық - электрондық құралдарды мектеп қабырғасында және білім беру процесінде терең қолдану. Ағылшын тілі - ұлы әдебиет тілі. [2, б.17]

Ағылшын тілі сабағында компьютерді, мультимедиялық және электрондық оқулықтарды және интерактивті тақтаны пайдаланғанда:

- лексиканы оқып үйретеді;
- сөйлеу ырғағын;
- диалог, монолог және рөлдік ойындарды;
- хат жазуға үйретеді;
- грамматикалық құрылымдарды түсіндіріп, оқушылардың есінде сақтауға көмектеседі.

Қазіргі кезде ағылшын тілімен компьютер, телекоммуникациялық құралдарды меңгеруді уақыттың өзі талап етеді, тіпті кейінгі жылдары олардың рөлі зорая түсуде.

Оқушылардың ағылшын тілі пәніне деген қызығушылығын арттыруда көп ізденіп, жаңа ақпараттық технологияларды меңгеруді, әр-түрлі әдіс-тәсілдерді білуді қажет деп санаймын және өз сабақтарымда қолданамын. Және мен сабағымда электронды оқулықтарды жиі қолданамын.

Жаңа ақпараттық құралдарды ағылшын тілі сабағында қолданғанда күтілетін нәтижелер:

- үлгерімі төмен оқушыларға көмектеседі;
- оқушыларың сабаққа деген қызығушылығын арттырады;
- сабақта пайдаланылатын көрнекіліктердің санын арттырады;
- оқушылардың шығармашылығын арттырады;
- оқушыларды жеке жұмыс істеуге үйретеді;
- грамматикалық құрылымдарды оңай түсінуге көмектеседі;
- оқушылардың есте сақтау, есту, көру, сөйлеу, ойлау қабілеттерін дамытады;
- пікірталас, талдау, анализ жасау мүмкіндіктерін арттырады.

Ағылшын тілін оқытуда ақпараттық технология құралдарын қолданудың басты мақсаты- оқушыларға шетел тілінде қарым-қатынас жасауды базалық деңгейде игерту. Осыған сәйкес оқыту мазмұнына қарапайым коммуникативтік біліктілікті, қажетті жағдайда ауызша және жазбаша (сөз, тындап түсіну, оқу, жазу) өзара мәдени қарым-қатынас процессінде қолдана алу қабілеттілігі мен дайындығын қалыптастыруды қамтамасыз ететін тілдік, сөздік, әлеуметтік-мәдени білім, білік дағдылар енеді.[3, с.24]

Ағылшын тілі пәні мұғалімдерінің АКТ қолданудың негізгі бағыттары:

- Мультимедиялық сабақтар;
- Компьютерлерде тестілеу;
- Қашықтық олимпиадалар;
- Телекоммуникациялық жобалар.

Оқушылардың дәрістері, семинарлары, баяндамалары түрінде авторлық компьютерлік презентацияларға негізделген сабақтар.

Мұның бәрін, телекоммуникациялық жобалардан басқа мен сабақтың әртүрлі кезеңдерінде және сөйлеу әрекетінің әртүрлі түрлерінде қолданамын.

Мультимедиа сабақтарын компьютерлік оқыту бағдарламалары негізінде өткіземін: "English Grammar". Ағылшын грамматикасын үйренуге арналған бағдарлама, "Language Study" - осы бағдарламаның көмегімен сөздік қорымды кеңейтемін. Жұмыс принципі: барлық терезелердің үстіне орналастырылған өрісте жаңа сөз немесе өрнек көрсетіледі, содан кейін ол аудармамен бірге көрсетіледі. Кәдімгі файлдармен жұмыс істейді *.txt және*.rtf.. "EZ Memo Booster" - ағылшын тіліндегі бағдарлама, онда мен 3 сөз жаттығуларын ұсынамын. Әр жаттығу үшін белгілі бір ұпайлар беріледі (күрделілігіне байланысты). Мультимедиялық сабақтар оқушылардың сөздік қорын кеңейтеді және грамматикалық құрылымдарды егжей-тегжейлі зерттеуге көмектеседі.

Компьютерлерде тестілеу. Тесттер мен онлайн-тесттердің көмегімен оқушының қандай да бір материалды қаншалықты жақсы білетінін, ағылшын грамматикасын қаншалықты жақсы меңгергенін,

оның сөздік қоры қаншалықты кең екенін тексеремін. Сонымен қатар, ағылшын тілін меңгерудің жалпы деңгейін білуге болады. Мен келесі тест түрлерін қолданамын:

-Жалпы орнату тестілері-жалпы тіл білімін тексеруге, сонымен қатар белгілі бір білім салаларын тексеруге бағытталған: идиомаларды, жаргон өрнектерін, фразалық етістіктерді қолдану.

-Грамматикалық тесттер-оны мен ағылшын грамматикасының ережелерін тексеру үшін қолданамын. Тесттер ағылшын грамматикасының әртүрлі аспектілерін, оларды дұрыс түсінуді және оларды қолдана білуді тексереді.

-Лексикалық тесттер-ағылшын тілін үйренушілердің сөздік қорын тексеру үшін қолданамын. Тесттерде ағылшын тілінің түрлі салаларында тіл үйренушілердің негізгі қажетті сөздік қорын білуі тексеріледі.

Сонымен қатар, мен тестілеуді Excel форматында қолданамын, онда оқушының нәтижесі бірден бағаланады.

Қашықтық олимпиадалар. Олар мектеп бағдарламасының барлық дерлік пәндерінде, соның ішінде ағылшын тілінде өткізіледі.

Ағылшын тілін үйрету үшін оқушылардың сол тілде сөйлесем деген талпынысын тудырып, сол мақсатта сан алуан әдістерді қолданудың маңызы зор. Әр ұстаз шәкіртінің сабаққа деген ынтасын арттыру мақсатында технологиялық құрал-жабдықтар мен түрлі көрнекіліктер әзірлеп, ойын элементтерін пайдаланып, сабақ мазмұнын түрлендіріп отырады.

Ағылшын тілін меңгеруде сол тілдің (грамматикалық, фонетикалық ережелерін) теориясын білу жеткіліксіз. Осы ретте оқушыға сол елдің салт-дәстүрін таныстыру орынды.

Модуль – іріленген дидактикалық бірлік. Модуль латынның – «өлшем», «шама», «мөлшер» деген сөзінен шыққан.

Модуль дегеніміз – үлкен бір жүйе, мұнда оқушы білімді жеке-жеке тараулар бойынша емес, біртұтас тақырып түрінде жүйелі түрде алады. Оқытуды модульдік технология арқылы жүзеге асырған кезде тарауға оқу бағдарламасының берілген сағат саны өзгермейді.

Екі тілді ортада ағылшын тілін оқу процесінде модульді жүйені пайдалану қазіргі таңда оқушыларға ұсынылып жатқан көлемді материалды қысқартуға және жеделдетуге жол ашады. [4, с.2]

Оқу процесін гуманизациялауды, жаңа технологиямен және озық тәжірибемен сабақтастыра зерттеу – бүгінгі күннің талабынан туындап отырған білім беру жүйелерінің алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі. Қазіргі қоғам сұранысына сай білімді, шығармашылықпен жұмыс жасайтын, өзін-өзі дамытып жетілдіре алатын жеке тұлға тәрбиелеуге аса назар аударылады.

Екі тілді ортада ағылшын тілін оқытудың модульдік оқыту технологиясының тиімділігі мынада:

- оқушы тұлғасының танымдық қабілеттерін дамыту;
- танымдық процесстерді (жады, ойлау, зейін, елестеу қабілеті) дамыту;
- оқуға жағымды қызығушылық қалыптастыру;
- белсенді сөздік қорын, ауызша және жазбаша тілін дамыту;
- тұлғаның қиындықтарға даяр болуы және оны жеңе білуі, ойын, қауіпсіздік, сыйлау, өзін-өзі бекіту қажеттіліктерін қанағаттандыруға ықпал ету.

Оқушылар өзара сөйлесудің, оқыта үйретудің негізгі артықшылықтарын көреді. Оқу материалына бірнеше мәрте қайта оралу, бір күрделілік деңгейінен екіншісіне қиындықсыз өту оқу модульінің соңында біршама жоғары баға алуға мүмкіндік береді. Бұл оқушылардың өз күшіне сенуіне және оларда оқуға деген қызығушылықтың қалыптастыруына, интеллектуальдық қуатын жүзеге асыруына ықпал етеді.

Әдебиеттер:

1. Баймолдаев Т. «Ақпараттық-білімдік ортада педагогтардың ақпараттық-коммуникациялық құзырлығын қалыптастыру»// Информатика негіздері 2010 ж. №1
2. Екибасова Д.Д.//Ағылшын тілі мектепте журналы. 2009 ж.№ 4
3. Жаксымбетова – К.К. «Информационно-коммуникационные технологии в обучении иностранному языку»// Шетел тілін оқыту әдістемесі.2007ж. №28.
4. Үш тілдегі дидактикалық ойындар жинағы. Әдістемелік құрал. Астана. 2013 ж..
5. www.goo.kz
6. www.ustaz.kz
7. www.allbest.r

БҰЛТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДА

Сутемгенова С.А.

С.Сейфуллин атындағы гимназия

Сәтбаев қаласы

Бұлттық технология – бұл физикалық және бағдарламалық мүмкіндіктердің ұйымдасу тәсілі және құралдар жиынтығы. Осы құралдардың көмегімен қолданушы алдына қойған талаптарды шешу үшін есептеу қуатын алады.

Бұлттық есептеулер – интернет ресурс, бұл ресурсты қолданушы сервис, яғни қызмет түрінде алады және онымен қашықтықтан жұмыс істей алады. Бұл нені білдіреді? Ақпаратты өңдеу үшін және есептеулер жүргізу үшін сіз өз компьютеріңіздің қуатын емес, өзгенікіңізді қолданасыз. Күнделікті өмірде бұлттық қызмет түрлерін сіз қолданып жүрген боларсыз, мысалы почта, құжаттармен қашықтықтан жұмыс, ақпаратты сақтау, суреттерді онлайн режимінде өңдеу, бұлттық хостинг – өз сайтың «бұлтта» орналастыру, онлайн – дүкендер және т.б.

Программалық жабдықтауды сервис түрінде қолдануға мүмкіндік беретін онлайн қызмет түрлері кең қолданыста. Ондай қызмет атауы **SaaS деп аталады, яғни Software as a Service**, немесе программалық жабдықтама сервис ретінде.

Бұл жерде клиент провайдердің бұлттық инфраструктурасында жұмыс істейтін программалық жабдықтамасын пайдаланады. Бұл жұмыс түрінде қолданушының тіркеу жазбасы (учетная запись) құрылады: почта, оқыту курсы, дизайнерлерге арналған құралдар, күнтізбе және т.б. Осының арқасында программалар кез-келген құрылғыдан қол жетімді болады. Сонымен қатар, **Storage as a Service** бұлттық қызмет түрі де кең қолданыста. Бұл ақпаратты сақтау қызмет түрін білдіреді. Бұлттық ресурстарды мәліметті сақтау үшін де қолданады, мысалы Google Drive, OneDrive, Dropbox және т.б.

Бұлттық технологияның негізгі артықшылықтары:

- Жеке дара аккаунтпен кез келген құрылғыдан жұмыс жасау мүмкіндігі;
- Мәліметтерді флешкаға немесе басқа сақтау құрылғыларына орналастыру қажеттігі жоқ;
- Бірнеше қолданушылар бір мезгілде құжаттар мен файлдарды өңдей алады;
- Бұлттық сервистер браузерде жұмыс істейді, сондықтан сіздің құрылғыңызда қандай операциялық жүйе орнатылғаны маңызды емес;
- Мәліметтер бұлттық серверде орналасады, компьютеріңіз немесе смартфонныңіз істен шықса да, жоғалса да мәліметтер жоғалмайды;
- Сіз программаның ең жаңартылған нұсқасымен жұмыс жасайсыз, өйткені қызмет көрсетуші компания программаны өзі жаңартып отырады;
- Ақпаратпен қашықтықтан бөлісе аласыз, мысалы үлкен көлемді ақпаратты жібермей, оған сілтеме арқылы көру, тіпті өңдеу мүмкіндігін бере аласыз;
- Программаларды жасау үшін қуатты компьютерді сатып алу қажеттігі туындамайды, бұлттық технологияның мүмкіндігін қолданып, үнемдейсіз;
- Професионалды программист болудың қажеті жоқ, бұлттық есептеулер қызметі кез-келген қолданушыларға қолжетімді және түсінікті;
- Компьютерге ешқандай программалық жабдықтаманы орнату қажеттігі туындамайды, тек Интернет желісіне кіру мүмкіндігі болса болды.

Бұлттық технологияның мол мүмкіндіктері күнделікті өмірде ғана емес, сонымен қатар білім беру саласында да жиі қолданысын тауып жатыр, әсіресе қазіргі қашықтықтан оқыту жағдайында бірден бір оңтайлы және дұрыс шешім болып отыр. Күнделікті білім беру процессінде әр түрлі ақпарат көзі ретінде қолданып жүрген сайттар, онлайн курстар, Білімал, Едумарк, Күнделік, Skype, YouTube, Bilimland, Kahoot, Learningapps сияқты бұрыннан танымал бұлттық технология ресурстарымен қатар соңғы кезде басқа да алуан түрлі сервистер мен платформалар кең қолданысқа ие болып жатыр, мысалы Google Classroom, Zoom, Jamboard, Classtime, Google Disk, Quizlet, Padlet, Socrative, PuzzleMaker, Insertlearning, Whiteboard.fi, Nearpod және т.б.

Формативті бағалау жұмысында қашықтықтан оқыту басталғанға дейін өзім Learningapps.org сайтының көмегіне көп жүгінетін едім. Learningapps.org деген ол интерактивті жаттығуларды құруға мүмкіндік беретін интернет – ресурстардың бірі. Бірақ бұл ресурстың ерекшелігі ол оның әмбебаптығында. Яғни бұл құрал мұғалімдерге алуан түрлі тапсырмаларды құрастыруға мүмкіндік

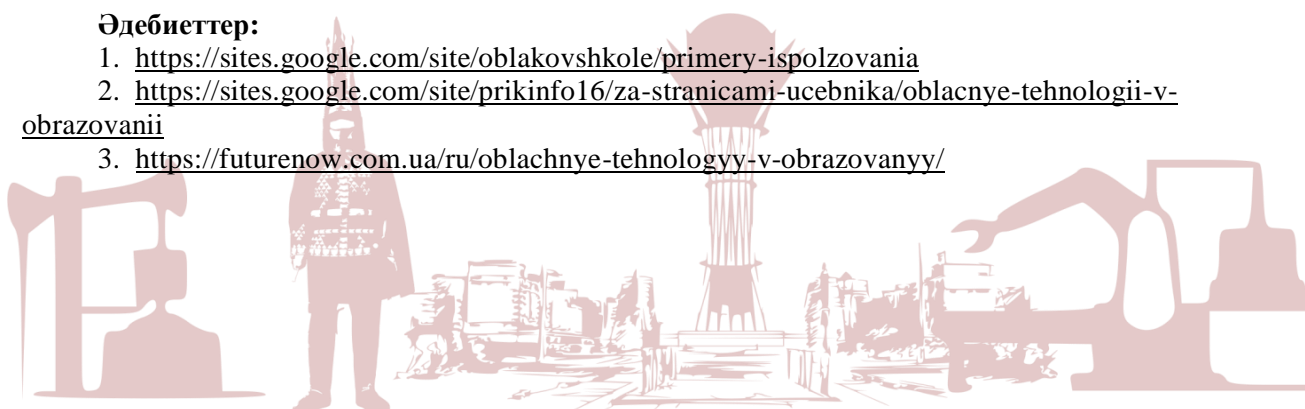
береді. Интерактивті тапсырмалардың негізгі идеясы - ол оқушылардың өздерінің білімін ойын түрінде тексеріп және бекіте алатындығында, бұл өз кезегінде олардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға әсер етеді. Кез келген браузерді іске қосып, адрестік жолда www.learningapps.org деп терсеңіз, осы сервистің басты беті шығады, бұл сайт сізге тіркелуге ұсыныс жасайды, әрине бұл сервистің мүмкіндіктерін барынша пайдалану үшін тіркеліп жұмыс істеуге кеңес беремін. Себебі, бұл сайттың тағы бір артықшылығы – ол оның оқушылардың жұмысын онлайн режимінде бақылап отыруында. Ол үшін әр мұғалім осы сайтқа тіркеліп, өз сыныбын құрады, оны оқушылардың аты – жөнін енгізіп толтырады. Бұл жүйе оқушының аты – жөніне сүйеніп оған логин мен құпия сөзді автоматты түрде жасап береді, яғни әр оқушыға аккаунт құрып береді. Мұғалім өз кезегінде оқушыларға олардың жеке дара логиндері мен құпия сөздерін таратып береді және сыныптың бумасына осы ресурста құрылған тапсырмаларды салады. Оқушылардың әрқайсысы өз кезегінде осы сайтқа мұғалім берген логин мен құпия сөзді енгізіп кіреді де, өз бумаларын ашып, мұғалім енгізген тапсырманы орындайды, мұғалім өз кезегінде қандай оқушы қай тапсырманы орындады немесе орындамады, сол жөнінде статистикалық мәлімет ала алады.

Информатика пәні мұғалімі ретінде оқушыларға бағдарламалар құру үшін соңғы кезде тек қана онлайн компиляторларды қолданып жүрмін, бұл да бұлттық технологияның жетістігі, оқушылар тек қана компьютерден ғана емес, кез – келген құрылғыдан сілтеме арқылы программа құрып жұмыс істей алады, ол үшін міндетті түрде компьютердің болуы немесе қандай да бір программалық жабдықтама орнату қажеттілігі туындамайды. Мысалы 4 сыныпта Scratch ортасында бағдарламалау үшін оқушыларға <https://scratch.mit.edu/> сайтына сілтеме жіберсем жеткілікті, сол сияқты әр түрлі программалау тілдерін үйрену үшін сәйкес онлайн компиляторларды қолдануға болады. Есептеу жұмыстары көп кездесетін тақырыптарға онлайн Jamboard және Whiteboard тақталарын қолданамын, мысалы 10 сыныпта Санау жүйелері мен 7,8 сыныптардағы ақпаратты өлшеу және ақпараттың өлшем бірліктері тақырыптарында онлайн тақталар жиі қолданылды, теориялық сабақтарда Insertlearning құралы өте жақсы көмекке келді, осы соңғы сервис - бұл кез – келген веб – парақты сабаққа айналдыратын өте күшті құрал. Бұл жерде де мұғалім осы сайтқа тіркелу керек, өзінің сыныбын, сабағын құрады, әр сабақтың коды болады, сол код бойынша оқушылар сабаққа қосылады, сабақ дегеніміз бұл жерде қандай да бір тақырыпқа арналған веб – парақ болып табылады. Бұл парақтың бетіне мұғалім қажетті жерлерді арнайы құралмен белгілей алады, кез – келген тұсына ескертулер жаза алады немесе тіпті бейнежазба құру арқылы өзінің қатысуымен бейне ескертпелер қыстыра алады. Веб – парақтың бетіне сұрақтар енгізу мен оқушылар арасында талқылаулар жүргізу мүмкіндігі де қарастырылған. Оқушылардың білімін бағалауда Kahoot, Classtime, Google Form сияқты құралдар көмектеседі. Бұл құралдар оқушылардың дұрыс жауаптар санын есептеп, баллын қойып береді. Оқушылармен топтық жұмыс жүргізу үшін гугл құжаттар көмекке келеді, мысалы гугл дискта ортақ құжат құрып, ортақ сілтеме арқылы осы құжатпен онлайн режимінде бірнеше адам жұмыс істей алады. Кейбір сабақтарға өзіме бейнесабақ түсіруге тура келеді, әдетте бұндай файлдардың көлемі өте үлкен болады, сондықтан оларды Bilimal ресурсына қыстыру қиынға соғады, осындай кезде, бейнефайлдарды «бұлтта» сақтап, оқушыларға файлға сілтеме жасай салған анағұрлым жеңіл болады.

Қазіргі жағдайға байланысты қашықтықтан оқыту режимінде жұмыс істеу үшін мұғалімдер бұлттық технологиялар ұсынатын қандай ресурстарды қолдана алады, олардың тиімділігі неде, сол жөнінде тәжірибе бөлісу оймен осы мақала дүниеге келді. Әрине ондай ресурстар саны көп, кейбіреулері жұмыс істеу принципі бойынша ұқсас болса, кейбіреулері қайталанбас, қызықты жұмыс жасау мүмкіндіктері мен құралдарын ұсынады. Бұл жерде қайсысын пайдалану, бұл тек әр мұғалімнің жұмыс істеу спецификасына, пән ерекшелігіне байланысты.

Әдебиеттер:

1. <https://sites.google.com/site/oblavkovshkole/primery-ispolzovania>
2. <https://sites.google.com/site/prikinfo16/za-stranicami-ucebnika/oblacnye-tehnologii-v-obrazovanii>
3. <https://futurenow.com.ua/ru/oblacnyye-tehnologyy-v-obrazovanyy/>

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДА СӨЙЛЕУ ТІЛІНІҢ КЕМІСТІКТЕРІН ТҮЗЕТУДЕ КОМПЬЮТЕРЛІК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

*Таскалиева А.Б.
КМҚК «Ертөстік» бөбекжайы
Қарағанды қаласы*

ҚР-ның «Білім туралы» Заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық құндылықтар, жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық желілерге шығу» делінген.

Осыған байланысты қазіргі логопедия ғылымында балалардың тілдік бұзылыстарын түзетіп қана қоймай, сөйлеу тілінің барлық компоненттерін және психикалық процестерін дамытатын жаңа оқу-әдістемелік құралдардың құрастырудың қажеттілігі туындап отыр.

Мұндай әлеуметтік сұранысты қамтамасыз ету үшін логопедиялық жұмыс үрдісін компьютерлендіру арқылы шешуге болатындығын мектеп тәжірибесі көрсетуде. Сондықтан да логопед мамандардың жүргізетін түзете-дамыту сабақтар жүйесін компьютерлендіру қазіргі кезде арнайы білім беруді жетілдірудің жаңа бағыттарының біріне айналды.

Бүгінгі таңда компьютерлік технологиялар білімді ақпараттандырудың негізгі факторы болып табылады. Мектеп жасына дейінгі балаларға білім беру мекемелерінде оқу-құрал жабдықтар кешеніне дербес компьютерді кірістіру мәселесінің маңызы да ерекше. Оның өзіндік себебі де жеткілікті. Қазіргі кезде балалардың көпшілігі ерте бастан-ақ компьютерлік ойын ойнап, микропроцессорлы электронды ойыншықтармен етене таныса бастайды. Сондықтан логопедтің жұмысында арнайы құрастырылған компьютерлік бағдарламаларды пайдаланып, соның нәтижесінде балалардың сабаққа қызығушылығын арттыруға күш салу керек. Қазіргі уақытта білім берудің озық технологияларын меңгермейінше, сауатты да жан-жақты болу мүмкін емес.

Логопедиялық жұмыстарды ұйымдастыру барысында арнайы компьютерлік бағдарламаларды қолдану арқылы балалар тапсырмаларды қызыға орындайды, сабаққа деген қызығушылығы артады, түзете-дамыту жұмыстарын нәтижелі әрі тиімді ұйымдастыруға көмектеседі. Сонымен қатар балалар өз қатесін өздері таба алады және өзін-өзі бағалауға үйренеді. Арнайы компьютерлік бағдарламалар өте көп көрнекі материалдарды қамтуға мүмкіндік береді. Бұл көрнекіліктердің дидактикалық мәнін ашады. Мұндай көрнекіліктердің бәрін дәстүрлі сабақтарда беру мүмкін емес. Компьютермен әртүрлі тапсырмаларды орындау балаларды еркіндікке, төзімділікке, мақсаткерлікке баулиды.

Жалпы айтқанда, арнайы компьютерлік бағдарламаны қолдану балалардың жағары белсенді дүниетанымын және өзіндік жұмыс аясын кеңейтеді, жан-жақты ақпараттануға мүмкіндік береді. Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу тілінің кемістіктерін түзету барысында арнайы компьютерлік бағдарламаны қолданудың тиімділігі мынада:

- мектеп жасына дейінгі балалардың тілдік бұзылыстарын түзетуге көмектеседі;
- сөйлеу тілінің барлық компоненттерін дамытады;
- балалар арнайы бағдарламамен жұмыс істейді;
- иллюстрациялық әдіс көп қолданылады;
- барлық психикалық процестердің жан-жақты дамуына түрткі болады;
- берілген тапсырмаға деген қызығушылығын арттырады.

Логопедтің жұмысында компьютерді пайдалану сабақ сапасын көтерумен қатар балалардың сабаққа деген ынтасын, белсенділігін арттыруда ерекше орын алады. Балалардың назарын сабаққа аударады, өз бетінше тапсырмаларды орындауға қызықтырады.

Бүгінгі күнде компьютерлік технологиялар мектептегі мұғалімдер мен мектепке дейінгі мекеме қызметкерлерлерінің жұмыс істеу саласын біршама кеңейтуге мүмкіндік береді. Заманауи компьютерді қолдану баланың жан-жақты әрі толыққанды дамуытуға мүмкіндік береді. Қарапайым техникалық құралдармен салыстырғанда компьютер балаға қажетті білім, білік дағдыларын меңгертумен бірге баланың интеллектуалдық және шығармашылық қабілеттерін арттыруға көмектеседі.

Мектепке дейінгі білім беру саласында К.Н. Моторина, С.П. Первина, М.А. Холодной, С.А. Шапкина т.б ғалымдардың соңғы зерттеу жұмыстары 4-5 жас аралығындағы балалар компьютерді меңгере алатынын дәлелдейді.

Компьютермен сабақ өткізу барысында балалардың денсаулықтарына нұқсан келтірмеу үшін логопед міндетті түрде алдын алу шараларын өткізуі қажет. Егер балалар денсаулыққа зиянды әсер ететін факторларды азайтуға бағытталған қарапайым шараларды орындамаса ғана, компьютер қауіпті болуы мүмкін. Сонымен компьютердің баланың денсаулығына зиянды әсер ететін факторлар мынадай:

- Көздің көру қабілетін төмендетеді;
- Омыртқалардың қисаюына әкеледі;
- Жүйкеге салмақ түсіреді;
- Шаршағыштық, әлсіздік басады.

Баланың жүйке-эмоционалдық күшін басу үшін дене жаттығуларын, сергіту сәттерін өткізу қажет. Көздің шаршағанын жою үшін көзге арнайы жаттығулар жасау керек. Алдын алу жаттығулары баланың көру аппаратын жақсарту үшін және де түрлі көз ауруларының пайда болу жолдарын жояды. Күнделікті қоршаған ортадан қабылданған мәліметтерден, көз шаршап қызарады, осыдан түрлі көз аурулары пайда болады. Сондықтан да көз гигиенасын сақтап, жаттығулар орындап отыру қажет. Берілген жаттығулар қарапайым және көп уақыт алмайды. Жаттығуларды дұрыс орындау, өте маңызды. Қозғалыстар бірдей болуы қажет, және дұрыс дем алуға көңіл бөлінуі қажет. Мұндай ұсақ кемшіліктерге көңіл аударған жағдайда, жасалған жаттығулар тиімді болады. Осы жаттығулардың бәрін ойын түрінде көрсетуге болады. Мамандардың ұсынысы бойынша, көзге арналған жаттығуларды сабақтың басында және сабақтың соңында екі рет орындау қажет.

Компьютермен жұмыс істеу үшін келесі гигиеналық талаптарды орындау қажет. Компьютердің монитормен жүзіңіздің арақашықтығы кемінде 50 см болуы қажет. Компьютер тұрған бөлменің ауасы жиі тазартылуы керек. Оған қоса күн сайын бөлмеде ылғалды тазалық жұмыстарын жүргізу қажет. Компьютермен жұмыс істеп болғаннан кейін қолды салқын сумен жуып, міндетті түрде үзіліс жасау керек.

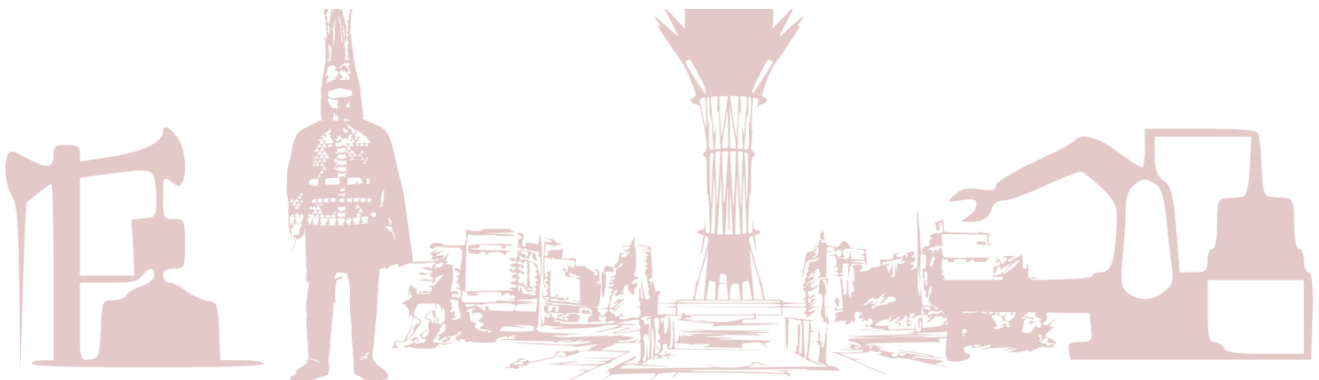
Мектеп жасына дейінгі балаларға компьютерлік бағдарламаны таңдау барысында келесі талаптарды ескеру қажет:

1. Бағдарлама компьютер үлгісіне сай болу керек;
2. Компьютерлік бағдарламаның жүктелу, ашылу, қосылу уақытын ескеру керек;
3. Мектеп жасына дейінгі балалардың жас ерекшеліктеріне және білім деңгейіне сай болуы;
4. Мазмұны баланы қызықтыратын әдемі бейнелік материалдардан болуы керек;
5. Ойын барысында меңгерілетін оқу материалы;
6. Ойынның эткалық құрылымы, жақсы және жаман кейіпкерлердің болуы, олардың іс-әрекеттерінің өз ара байланысы;
7. Ойын құрылымында әртүрлі кезеңдер мен тапсырмалардың күрделілік деңгейлерінің болуы балалар үшін маңызды.

Өткен ұрпақ үшін кітаптың маңызы қандай болса, компьютер де балалар үшін қоршаған әлемді тану құралы болып табылады. Олай болса, логопедтің сабақтарын компьютердің көмегімен жүргізуді үйрену - бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі.

Әдебиеттер:

1. Өмірбекова Қ. Қ., Логопедия - Алматы : Дәуір, 2011.- 85-92 б.
2. Шабанова Б.А., Кударина А.С. Мекемелерде логопедиялық жұмысты ұйымдастыру. Оқу-әдістемелік құралы. – Павлодар, 2010. – 28 б.
3. Гончарова Е.Л., Королевская Т.К., Использование специализированных компьютерных программ. М.: Полиграф-сервис, 2002.- 75 Мб

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ 4К МОДЕЛІ DAҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

*Толеханова Ж.Б.
Әлихан Бөкейханов атындағы
№15 мектеп лицейі
Балқаш қаласы*

Адам өміріндегі сарқылмас қазына ол - білім. Адам баласы барлық арман мақсаттарына тек білім арқылы ғана жете алады.

Бүгінгі таңда білім саласында қашықтан оқыту үрдісі қалыптасты. Қашықтан оқыту арқылы ақпараттық құралдар және ғылыми негізделген әдіс-тәсілдер арқылы оқытуды басқара отырып, әр оқушының өз бетімен білім алуына мүмкіндік жасау.

А.С.Сухомлинский: «Ойынсыз ақыл-ойдың қалыпты дамуы жоқ және болуы да мүмкін емес. Ойын - дүниеге қарай ашылған үлкен жарық терезе іспетті, ол арқылы баланың рухани сезімі жасампаз өмірімен ұштасып, өзін қоршаған дүние туралы түсінік алады. Ойын дегеніміз ұшқын, білімге құмарлық пен еліктеудің маздап жанар оты,»- дейді. Осы орайда, сіздерге ұсынылып отырған ойын-сабақ жаңа педагогикалық идеялар, білім беру әдістері мен технологиялары саласындағы мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының балаларды қашықтықтан оқыту шеңберінде оқыту және тәрбиелеу құралы ретінде балалар интерактивті ойынының әлеуетін дамыту мақсатында құрастырылды.

Бұл интерактивті білім беру ойыны-мұғалімдер, ата-аналар және мүдделі аудитория үшін әдістемелік ресурс. Ойын балалардың жас ерекшеліктеріне сай құрастырылған.

Интерактивті ойын таным саласы, оның ішінде ұйымдастырылған оқу қызметі «Жаратылыстану» сабағына құрылған.

Ойынның атауы: «Табиғат деген не?»

Ойынның мақсаты: мектеп жасына дейінгі балалардың жас ерекшеліктерімен жеке мүмкіндіктеріне сәйкес білім, білік, дағдыларын дамыту, жанды және жансыз табиғатқа жататын денелер мен заттарды анықтау, табиғат құбылыстарын сипаттау (қар, жаңбыр, найзағай және т.б.), жыл мезгілдерін ажырата білу.

Міндеті: Баланың ой өрісін, дүниетанымын жетілдіру;

Әр баланың жеке дара ойлау, өзін қоршаған ортасын тануды қалыптастыру.

Күтілетін нәтиже: Жанды табиғат және жансыз табиғатты ажырата біледі. Табиғат құбылыстары туралы білімдерін кеңейтеді. Жыл мезгілдерін ажырата алады.

Интерактивті ойын - смарт форматында жасалған. Арнайы, нақты, қолжетімді, белгілі уақыт аралығымен шектелген.

Сонымен қатар, 4К моделі дағдылары қарастырылған. Балалар сыни ойлайды. Креативтілігі дамиды. Коммуникативті дағдылары қалыптасады.

Бала ата-ана көмегімен ІТ технологиясындағы learningapps.org сайтына өз құпия сөзін теру арқылы кіреді. Сол жерде «Табиғат деген не?» тақырыбындағы «Жыл мезгілдері», «Жыл мезгілдері Puzzle», «Жанды және жансыз табиғат» ойын сабақтарын төменде берілген ссылақ арқылы ашады.

<https://learningapps.org/display?v=p1d4t6ttv20>

<https://learningapps.org/display?v=pfeiqhvu320>

<https://learningapps.org/display?v=pq625cj2j20>

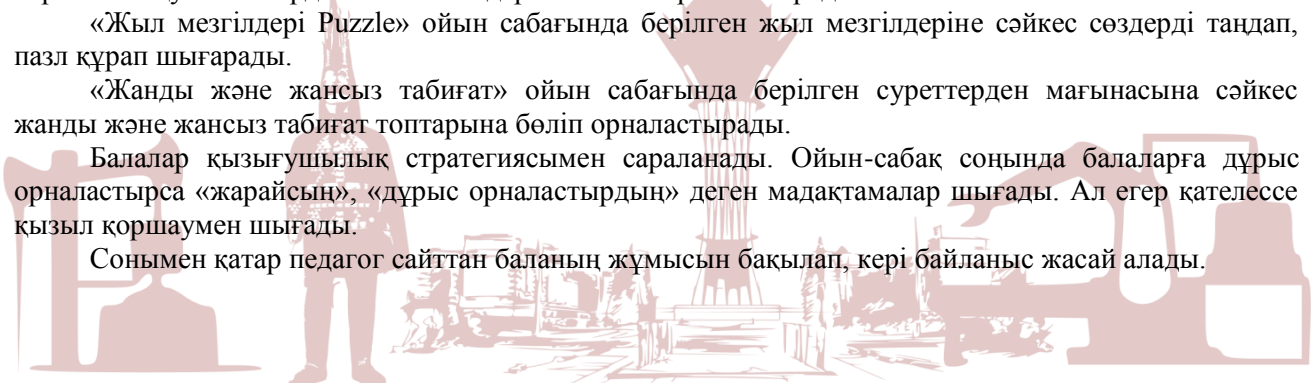
Ойын ережесі: «Жыл мезгілдері» ойынында «Қыс», «Көктем», «Жаз», «Күз» мезгілдері берілген. Оқушы айларды жыл мезгілдеріне сәйкес орналастырады.

«Жыл мезгілдері Puzzle» ойын сабағында берілген жыл мезгілдеріне сәйкес сөздерді таңдап, пазл құрап шығарады.

«Жанды және жансыз табиғат» ойын сабағында берілген суреттерден мағынасына сәйкес жанды және жансыз табиғат топтарына бөліп орналастырады.

Балалар қызығушылық стратегиясымен сараланады. Ойын-сабақ соңында балаларға дұрыс орналастырса «жарайсың», «дұрыс орналастырдың» деген мадақтамалар шығады. Ал егер қателессе қызыл қоршаумен шығады.

Сонымен қатар педагог сайттан баланың жұмысын бақылап, кері байланыс жасай алады.

Қашықтықтан оқытудың артықшылықтары-оқытушының да білім алушының да уақыты мен орнын тиімді таңдай білуі, тиянақтылық, ата-ананың бақылауы.

Білім саласында болып жатқан жахандандыру үрдісіне ата-ананың қатысуы да ерекше маңызды. Оқушыларға сапалы білім, саналы тәрбие беруде ата-ананың қолдауы әрдайым назарлары, оқу-тәрбие үрдісіне қатысуы-маңызды шарт. Білім бәсекесі заманында бірлескен еңбегіміз балаларымызды білім шыңына жетелемек.

Әдебиеттер:

1. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы. №499 бұйрық. 2016 ж.
2. Жаратылыстану. «Алматы кітап» баспасы, 2019 ж.
3. Мектепалды даярлық. Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал. 2019 ж.
4. <https://bilimland.kz/kk>
5. <https://imektep.kz/kz>
6. <http://bilimpaz.kz/>

АРДУИНО

Төрегелдиева Ә.М.

Ш.Уәлиханов атындағы жалпы орта мектеп

Түркістан облысы, Отырар ауданы

Ardunio — желілік байланысты және өңдеуді жүзеге асыратын, қарапайым i/o(input/output) платасы және өңдеу ортасы негізіндегі ашық бастапқы коды бар физикалық есептеуіш платформа. Бағдарламалық жасақтама бөлігі бағдарламаларды жазуға, оларды құрастыруға және бағдарламалық камтамасыз етуге арналған ақысыз бағдарламалық жасаушыдан тұрады. Ақпараттық бөлік- бұл респи өндіруші де, үшінші тарап өндірушілері де сататын алдын ала құрастырылған баспа платаларының жиынтығы. Жүйенің толығымен ашық архитектурасы Ardunio өнім желісіне еркін көшіруге немесе қосуға мүмкіндік береді. Ardunio дербес объектілерді құру үшін де, сымды және сымсыз интерфейстер арқылы бағдарламалық жасақтамаға қосылу үшін де қолданылады. **Ardunio** — виртуалдық аясынан шыға алмайтын, физикалық қоршаған ортамен неғұрлым тығыз қатынасатын электронды құрылғыларды (электронды құрылымдаушы) жобалауға арналған құрал.

Мақсаты: Ardunio үшін кітапхана жазуды меңгерте отырып, скетчті кітапханаға айырбастау үдерісін және кітапхананы пайдалануды үйрету.

Міндеттері:

- ардунио үшін кітапхананы жаза алу дағдысын қалыптастыру;
- скетчті кітапханаға айырбастау үдерісін меңгеру;
- кітапхананы пайдалана алуды білу.

Arduino әзірлеу тақтасында микроконтроллерлер, бағдарламалық жасақтама, USB бағдарламалау интерфейсі, қалпына келтіру түймесі, қуат коннекторы және т.б. бар. Arduino Uno, Mega, Nano сияқты Arduino тақталарының әр түрлі түрлері бар. Arduino Uno - ең көп таралған Arduino тақтасында екі микроконтроллер бар.

ATmega328 қолданушысы бағдарламалаған. ATmega16U2 алдын-ала бағдарламаланған және ол USB байланысы үшін қолданылады. IO түйреуіштері сыртқы әлемге қосылу үшін қолданылады. Сандық түйреуіштер мен аналогтық түйреуіштер бар. Arduino IDE бағдарламаны өңдеу тақтасына жазу үшін қолданылады. Ол кодты жазуға, компиляциялауға, күйін келтіруге және соңында тақтаны жүктеуге пайдаланылуы мүмкін. Arduino IDE жобаны тезірек және жеңілдетеді. Бұл бағдарламалық камтамасыз ету ақысыз және ашық. Arduino IDE-де жазылған бағдарламалар C бағдарламаларына ұқсас. Қалқаны қолдану арқылы Arduino-ны аппараттық құралдармен біріктіру оңай. Бұл қалқанды тікелей Arduino-ға бекітуге болады. Ethernet қалқаны Ethernet-ке қосылу үшін қолданылады. Сұйық кристалды дисплей экраны интерфейс үшін қолданылады. Бағдарламалаушы осы қалқанды тікелей қолдана алады және қажетті тапсырманы орындау үшін қажетті кітапхана функцияларын шақыра алады.

Бұл платформа, ашық бағдарламалық кодымен «physical computing» арналған, заманауи бағдарламаны камтамасыз етуге арналған ортамен қарапайым басу тақтасында құрылған. Arduino түрлі оған қосылуы мүмкін, және түрлі орындаушы құрылғыларды басқару, сандық және ұқсас

тетіктерден белгілерді қабылдау мүмкіндігімен электронды құрылғыларды құруға арналған. Arduinoға негізделген құрылғылардың жобалары, өз бетімен немесе компьютердегі бағдарламалық қамтамасыз етулермен қатынаста бола алады (мысалы: Flash, Processing, MaxMSP). Тақталар қолданушымен өз бетінше жинақталуы мүмкін немесе жинақта сатып алуға болады. Бағдарламаны әзірлеу ортасы алғашқы ашық мәтінмен егін жүктеу үшін қол жетімді. Arduino бағдарламалау тілі «**physical computing**» үшін ұқсас платформа, Processing бағдарламалаудың мультимедиялық ортасына негізделген, Wiring жүзеге асыру болып табылады.

«**Physical computing**» жүзеге асыру үшін көптеген микроконтроллер мен платформалар бар. Parallax Basic Stamp, Netmedia's BX-24, Phidgets, MIT's Handyboard және көптеген басқалары ұқсас қызметтерді ұсынады. Бұл құрылғылар бағдарламалау туралы шашыраңқы ақпаратты біріктіреді және оны пайдалануда жеңіл жинаққа қорытындылайды. Arduino, өз кезегінде, микроконтроллер жұмыс үрдісін жеңілдетеді, дегенмен ұстаздар, студенттер және әуесқойлар үшін бір қатар артықшылықтарға ие:

Бағасы төмен Arduino тақталар басқа платформалармен салыстырғанда біршама арзан. Arduino модулінің ең арзан нұсқасын қолдан жинап алуға болады, ал кейбіреулері тіпті дайын модульдері 50 доллардан төмен тұрады.

Кросс-платформасы – Arduino бағдарламалық қамтамасыз ету ОС Windows, Macintosh OSX және Linux астында жұмыс істейді. Көптеген микроконтроллер ОС Windows-пен шектеледі.

Бағдарламалаудың қарапайым және түсінікті ортасы – Arduino үйренушілерге де, сондай-ақ тәжірибелі қолданушылар үшін қолайлы. Arduino Processing бағдарламалау ортасына негізделген, бұл ұстаздар үшін өте қолайлы, себебі осы ортада жұмыс істейтін студенттер Arduino-мен таныс болады.

Кеңею және ашық алғашқы мәтінімен бағдарламалық қамтамасыз ету мақсатында БҚЕ Arduino тәжірибелі қолданушылармен толықтырылуы мүмкін құрал ретінде шығарылады. Тіл C++ кітапханалармен толықтырылуы мүмкін. Техникалық аз ғана өзгешеліктерді түсінгісі келетін қолданушылардың, AVR C тіліне көшу мүмкіндігі бар, онда C++ негізделген. Сәйкесінше, Arduino бағдарламасына AVR-C ортасынан код қосып алу мүмкіндігі бар. Кеңею мүмкіндігімен және ашық қағидалы сызбаларымен апаратты құрылғылар – ATMEGA8 және ATMEGA168 микроконтроллерлері Arduino негізі болып табылады. Модульдер сызбасы Creative Commons лицензиясымен шығарылады, ал ол деген, тәжірибелі инженерлер модульдердің жеке нұсқасын, кеңейтіп және толықтырып шығара алады. Тіпті қарапайым қолданушылар қаражатты үнемдеу және жұмысты түсіну үшін тәжірибелі нұсқаларды әзірлей алады.

Arduino Uno контроллер ATmega328-де орнатылған (техникалық сипаттамасы, pdf). Платформаның 14 цифрлы кіру/шығуы бар (олардың 6 ЕИМ шығуы ретінде пайдаланылуы мүмкін), 6 ұқсас кіру, кварцтық генератор 16 МГц, USB жалғағыш, күштік жалғағыш, ICSP жалғағыш және қайта жүктеу нүктесі. Жұмыс істеу үшін платформаны USB жалғағышы арқылы компьютерге қосу не AC/DC адаптердің немесе батареяның көмегімен қуат беру керек. USB бойынша байланыс үшін FTDI USB микроконтроллерді пайдаланылған барлық алдыңғы тақталарға қарағанда, жаңа Ардуино Uno ATmega8U2 (техникалық сипаттамасы, pdf) пайдаланады. "Uno" италия тілінен біреу болып аударылады және сонымен әзірлеушілер болашақ 1.0. Arduino-ға шығуды тұспалдайды. Жаңа тақта Ардуино тақтасы сызығының флагманына айналды. Алдыңғы нұсқалармен салыстыру үшін Arduino тақтасының толық тізіміне жүгіну керек. Бұнда Arduino микроконтроллері және оның типтерінде дайын электронды блок және бағдарламалық қамтамасыз етіп тұратын жиынтықтарын қарастырамыз. Мұндағы электрондық блок – оның жұмысы үшін қажет микроконтроллер және элементтердің ең аз жиынтығы.

Ардуино микроконтроллері және оның түрлері. Алғаш микроконтроллерлердің пайда болуы микропроцессорлық технологияның жаңа дәуіріне қадам басты. Көптеген системалық құрылғылардың бір ғана корпусқа орнығуы микроконтроллерлерді қарапайым компьютерге ұқсас етті. Мәселен кейбір оқулықтарда микроконтроллерлер біркристаллды микроЭВМ деп аталды. Соған орай алғаш компьютерлер шыға бастағаннан-ақ микроконтроллерлер бірдей дәрежеде қолданыла бастады. Бірақ микроконтроллерлерде жұмыс жасау үшін кейбір факторларды білу қажет. Мысалы, кез-келген микроконтроллерлерде белгілі бір құрылғы жинау үшін, жалпы схемотехниканы, құрылғы процессорының жұмысын, электрондық техникалық нұсқауларды және онымен қоса Ассемблер секілді программалау тілдерін білу қажет болатын. Assembler тілінде бағдарламаны құрастыра отырып, адам берілген тиісті мәліметтер түрлерімен операция жасауы үшін процессормен ұқсас, яғни байттармен және сақалармен болуы керек. Сонымен қатар, Ассемблердің тілінің ерекшелігі – бұл тіл үшін операторлардың терімі нақтылы микроконтроллердің бұйрықтарының жүйелеріне тікелей

тәуелділігі. Сондықтан, егер екі микроконтроллер әр түрлі бұйрықтар жүйесін қабылдаса, онда әрбір сондай микроконтроллерлардың өзіндік бір-бірінен бөлек Ассемблер тілі болады. Сол сияқты жаңа заманның талаптарына сай басқа да көптеген бағдарламалау жүйелері бар. Мәселен, ғылымның, техниканың қарқынды дамыған, адам қажеттіліктері көбейіп және барлық мүмкіншіліктері кең ауқымда ұлғайған кезде, үлкен жетістіктерге қол жеткізген кезде, әрине, микроконтроллерлардың да мүмкіншіліктері айтарлықтай жетілдіріле түсті. Енді, қазіргі заманда жоғарғы деңгейлі тілдер қолданылуда. Оларға Basic, C++ және де басқа жүйелер жатады.

Бұл тілдер өз уақытында нағыз үлкен компьютерлер үшін өңделген болатын. Бірақ қазір олар микроконтроллерларда кеңінен қолданылады. Жоғарғы деңгейлі тілдер, көбінесе, адамға танымалдығымен ерекшеленеді. Көптеген жоғарғы деңгейлі тілдер топтары микроконтроллердің нақтылы топтарымен байланыспайды. Ондай тілдер енді байттармен емес, математикадан бізге әлдеқайда жақсы таныс қарапайым ондық бірліктік сандармен, сонымен қатар айнымалылармен, тұрақтылармен және басқа элементтермен байланысады. Тұрақтылар мен айнымалылар бізге түсінікті болатындай дағдылы күйге ене алады.

Мысалы: дұрыс, дұрыс емес мәндер, заттық мәндер (ондық бірліктер) және т.с.с. Барлық айнымалылар мен тұрақтылар арқылы бізге таныс арифметикалық операциялар мен алгебралық функцияларды орындауға болады.

Жоғарғы деңгейлі тілдер трансляциясы Ассемблер трансляциясына қарағанда өте күрделі өзгертулерді өндіреді. Бірақ, нәтижесінде сондай машиналық кодтағы программалар шығады. Сонымен қатар, транслятор микроконтроллердің барлық ресурстарын өзіне тән болатындай етіп қарастырады. Жазылған айнымалылардың суреттемесін ол қай және қандай регисторда немесе жады ұяшықтарында сақтайтынын, қалай және қандай математикалық: арифметикалық немесе алгебралық функцияларда орындайтыны туралы алдын ала біледі. Транслятор бағдарламасы алгоритмді өзі таңдайды. Сондықтан, трансляция бағдарламасынан алынған алгоритм тиімділігінің мақсаты транслятор бағдарламасына жатады. Бүтіндей алғанда, жоғарғы деңгейлі тілдер жүйесінде жазылған программалар Ассемблер тілінде жазылған ұқсас программаларға қарағанда микроконтроллер жадысында 30-40% көбірек орын алады, бірақ, егер де микроконтроллерде жеткілікті жады болса, онда программаның үлкеюі проблема емес. Жоғарғы деңгейлі тілдердің артықшылығы программаның өңдеуінің іс жүзінде жылдам болуында. Жоғарғы деңгейлі тілдердің ішіндегі ең тиімдісі – C++ тілінің жүйесі болып табылады. Сондықтан жоғарғы деңгейлі тілдерді көркемдеуде осы түрді пайдаланылады. Өте кішкене компоненттер және элементтер электрондық жабдықтауда қолданылады, жұмысшы күй-жағдайда физикалық тіректі тиісті болу керек. Оларға тек қана бет қажетті емес, оларды қайсысын қондыруға болады, сонымен қатар электрлік байланыс схема басқа компоненттерімен. Екілік сандар түрінде тұрақты есте сақтайтын құрылғыда (ПЗУ) сақталынған жүйелер, яғни орындалатын функциялар нұсқау жүйелілігімен анықталды. Бұл шешім дәстүрлі қосу схемасы қолданылатын әр түрлі микросхемалармен салыстырғанда үлкен иілгіштікке ие болды. Қазіргі заманғы микроконтроллер сондай интеграцияланған есептеуіштердің біреуі болып табылады.

Дәнекерлеме, қолданылушы электрондық элементтердің жарнасы жанында, қорытпамен келіп жатыр, құрылушымен 60% қалайыдан және 40% қорғасыннан, қосумен канифольдің — шайыр кішкене сандары. Мынау дәнекерлеме түрі транзисторлық дәнекерлемелерге, радионы жатып жатыр ТВ — дәнекерлемелерге, немесе дәнекерлемелерге 60-40. Жылыту жанында үлгілі 273 дәнекерлемені балқып жатыр және, дәл осылай қалай элемент шығаруына алып келініп жатыр, анықталғанды төлеу монтаж тесігіне, элемент бекітіп жатыр, қашан суынып жатыр. Дәнекерлеме балқуы уақытына және төлеу соқпағымен және элемент шығаруымен токоведущей аралық электр түйіспесі жасалып жатыр. Төлеуге элемент монтажына арналған немесе, керісінше, элемент бөлектеуінің төлеуден сіздерге дәнекерлеме қажетті және электрлік дәнекерлегіш. Дәнекерлемені мүмкін сатып алынған кішкенеелерді сандарда. Электрондық элементтерді өте сынғыш, және олардың қажетті бұрылу сақтықпен үлкен, тек зақым келтіру. Микрочиптің қолданылу аймағы шексіз. Ол техниканың жұмыс істеу центрі – ми рөлін атқарады. Микрочиптің қолданылу аймағы роботтың қолданылу аймағымен тікелей байланысты. Микрочип космоста, медицинада, өндірісте, бұқаралық ақпарат құралдарында, әскери мақсаттарда, көңіл көтеруде, тұрмыста және тағы басқа мақсаттарда пайдаланылады.

Қорыта айтқанда, көптеген білім мен қымбат құрылғыларсыз еш нәтиже шықпайтыны белгілі. Осындай жағдай, көптеген қызығушыларды осы микроконтроллерлерді өз проектісіне қосуға мүмкіндік бермеді. Алайда қазіргі таңда шығып жатқан қолдану үшін аса терең білімнің немесе көп қаражатты талап етпейтін микроконтроллерлерді пайдалану өте тиімді дәрежеге жетті. Осыған мысал ретінде итальяндық өндірушілердің Ардуино микроконтроллерін жатқызуға болады.

Ал енді, Ардуино микроконтроллерінің шығу тарихына тоқтала кетейік. 2002 жылы программист Массимо Банци Ивреа қаласындағы жобалық әрекеттестік Институтына доцент лауазымымен жұмысқа қабылданады. Оның мақсаты интерактивтік жоба өндіруді алға дамыту болды. Бірақ аз ғана бюджет пен лабораториялық базада жұмыс жасау уақытының шектеулігі оның еңбектерінің барлығы дерлік тоқтап тұруына алып келді. Банци өз жобасында калифорниялық Parallax компаниясының BASIC Stamp құрылғысын қолдана жұмыс жасады. Stamp тізбесі: Тізім орналастырылған шағын баспа платасы болды оның қуат көзі, микроконтроллер, жад және енгізу\шығару порттары әр түрлі жабдықты қосуға арналған. Микроконтроллерлерді бағдарламалау BASIC тілі арқылы жүзеге асырылды. BASIC Stamp-тың екі кемшілігі болды: есептеу қуатының жетіспеушілігі және құнының жоғары болуы. Тақта өзінің негізгі компоненттерімен бірге шамамен 100 долларға бағаланды. Сол себепті Банци командасы өздерінің барлық қажеттіліктерін қамтамасыз ететін дербес тақта жасау туралы шешім қабылдады. Банци және оның әріптестері құны 30 доллардан аспайтын қарапайым және оңай бағдарлауға болатын, онымен қоса кез-келген студентке қол жетімді бола алатын құрылғы тақтасын жасауды көздеді. Және сол құрылғының басқа құрылғылардан ерекше болғанын қалады. Баспа тақтасының шығару көлемін үнемдеу үшін, оларды мүмкіндігінше біріктіруді шешті және тақта түсін басқа тақталар сияқты жасыл емес, көк түсті болды.

Ардуино және оның типтерінде дайын электронды блок және бағдарламалық қамтамасыз етіп тұратын жиынтықтар бар. Мұндағы электрондық блок – оның жұмысы үшін қажет микроконтроллер және элементтердің ең аз жиынтығы бар тізбек тақта. Шын мәнісінде Ардуино блогы қазіргі компьютер аналық тақтасының аналогы болып табылады. Ол сыртқы құрылғыларға арналған қосқыштарды, сондай-ақ компьютерге қосылу үшін қосқышы бар, сол арқылы микроконтроллерді бағдарламалау жүзеге асырылады. Atmel фирмасының ATmega микроконтроллерін пайдаланудың ең тиімді жағы бағдарламалау үшін арнайы программатор қолданылмайды. Жаңа электронды құрылғыны жасау үшін бар болғаны Ардуино тақтасы, кабельдік байланыс және компьютер болса жеткілікті. Жобаның екінші бөлігі басқару бағдарламаларын жасау үшін Ардуино бағдарламасы болып табылады. Бағдарламалау тілі аралас C/C++ тілдерін алмастыра алатын қарапайым тілдерді біріктіре алды. Сондықтан Ардуино тақтасымен жұмыс жасау үшін бар болғаны C/C++ тілдерінің негіздерін білу қажет. Ардуиноға арналып әр-түрлі құрылғылармен жұмыс жасай алу үшін кодтардан тұратын көптеген кітапханалар жасалынды.

Сонымен, Ardunio — кез келген тапсырма үшін қаралатын және ерікті мақсаттағы толық электронды құрылғыға айналатын әмбебап контроллер. Жалпы радио конструктор. Өртүрлі перифериялық құрылғыларды тақтаның өзіне-батырмаларды, сенсорлардың кейбір түрлерін (жарықтандыру, үдеу) жарық диодтарын, индикаторларды қосуға болады. Деректерді жинау жүйелері(қара жәшік —әр бес минут сайын жаза алады)

Әдебиеттер:

1. Петин В.А. Проекты с использованием контроллера Arduino. — БХВ-Петербург, 2014. — 400 с. — ISBN 9785977533379.
2. Блум Дж. Изучаем Arduino: инструменты и методы технического волшебства. 2-е изд.: пер. с англ. 2-е изд.: пер. с англ. — БХВ-Петербург, 2021—544 с. — ISBN 978-5-9775-6735-0

3D БАСҚАТЫРҒЫШЫ

*Усин Б.
«Жамбыл Жабаев атындағы №15 ЖОББ
мектебі базасындағы Тірек мектебі
(ресурстық орталық)» КММ
Ұлытау ауданы, Қарсақбай кенті*

Ұлы даланы мекен еткен көшпенді халықтар табиғатпен етене өмір сүріп, оның байлығын үнемді, әрі орынды жұмсайтын тендесі жоқ экологиялық таза өнім ретінде пайдалана білді. Біз жаңғыру жолында бабаларымыздың мирас болып, қанымызға сіңген, бүгінде тамырымызда бүлкілдеп жатқан ізгі қасиеттерді қайта түлетуіміз керек. Сондықтан да ағаштан ұрпақ тәрбиесі үшін маңызды құралдар дайындау, олардың адам өміріне қажеттілігін айқындау, бабалар мұрасын

заманауи үлгіде қайта жаңғыртуда мектеп оқушылары үшін 3D форматында басқатырғылар құрастырылды.

Басқатырғыларды шешу өскелең ұрпақты дамыту мен тәрбиелеудің тиімді құралдарының бірі десек, ол кез келген жастағы адамның аңғарымпаздығы мен зайырлығын дамытып, адам бойындағы тылсым мүмкіндіктерді ашуға көмектеседі.

Басқатырғылардың бала бойында икемділік, ойлау үдерісіндегі бастамашылдық, қалыптасқан ой қызметін жаңа мазмұнға ойыстыру қабілеттілігін қалыптастыруда маңызы зор.

Мектеп оқушылары үшін басқатырғылар жауаптарын табу үдерісі, олардың есептерге оң эмоциялық қатынастарын тудыра отырып, қызығушылықтарын арттырады және ойлау қабілетін екпіндететіндігі де сөзсіз. Нақты қызығушылыққа негізделген ойлау қызметі ғана тапқырлық, ептілік пен бастамашылдық секілді адам қырларын ашуға септігін тигізеді. Сонымен қатар балалардың өзін - өзі бақылауы мен өз қызметін өзіндік реттеуі оның өз әрекеті мен тәртібін түйсіну деңгейін жоғарылата отырып, оның интеллектуалдық дамуының маңызды шарты ретінде көрініс береді. Сондықтан да 3D форматында басқатырғылар құру жобасын жасау, оны оқушыларға үйрету жолын ұсыну үшін, заман талабына сай инновациялық іс-әрекеттерді жандандыру бағытында арнайы бағдарламалар мен әдістемелік кешендер даярланды.

Мақсаты: Оқушы бойында өмірлік маңызы жоғары тапқырлық, ептілік пен шапшаңдық, еңбектену дағдысы мен тұрақты өмірлік ұстанымдарын дамытуға ықпал ету.

Өзектілігі: Қолданбалы 3D басқатырғылары түрлерін дамыта отырып, интеллектуум кабинеттерін жабдықтау.

Күтілетін нәтиже:

- мектеп базасында интеллектуум кабинеті жабдыкталады;
- белсенді, тапқыр, ұшқыр ойлы интеллектісі жоғары оқушылар даярланады.

Әдетте зияткерлікті дамыту үшін былай қарағанда елеусіз және мардымсыз көрінетін нәрсенің мақсатты бағытталған арнайы әрекеттен гөрі берері мол болатыны бар. Ойнай отырып оқу, үйрену білім алудың салмақ салмайтын және қызғылықты тәсілі болып табылады. Осындай тәсілдің мысалы ретінде 3D форматында орындалатын басқатырғыларды атауға болады.

Осы орайда төмендегідей қолданбалы 3D форматындағы басқатырғыларды ұсынамын. Бұл басқатырғыларды құру идеясының авторы ретінде баланың логикалық ойлау қабілетін дамытатын өз схемалары құрылып, сол арқылы 3D ойындары құралы жасалып қолдануда.

3D АҒАШ БАСҚАТЫРҒЫШ

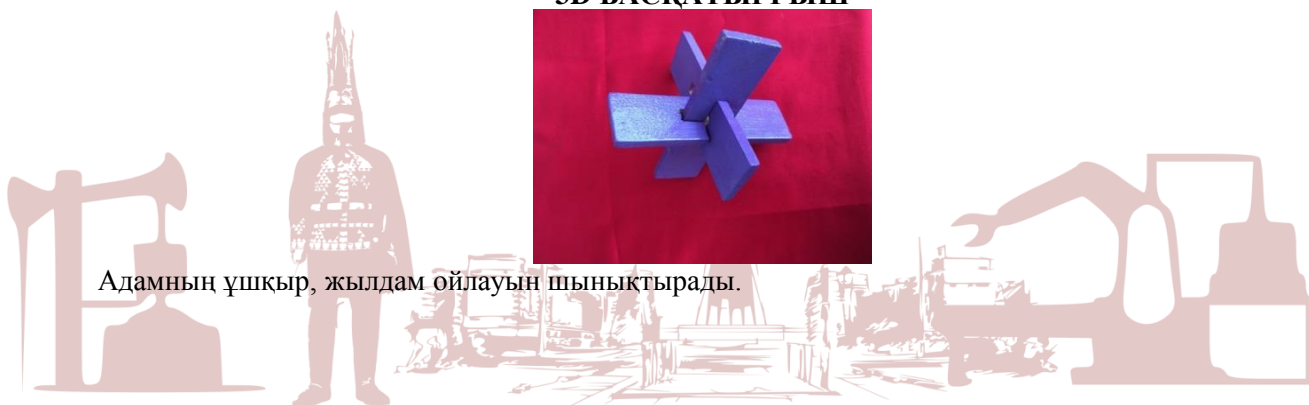

Бұл басқатырғыш - бұл тек қана шеберлікті ғана емес, сонымен қатар шығармашылық көзқарасты талап ететін қиындық. Бұл ойын арнайы білімді талап етпейді, сізге тек табандылық пен шыдамдылық қажет. Пазлды шешу қызығушылықты, шоғырлануды, шығармашылық және интеллектуалды ойлауды ынталандырады. Адам бұл мәселені толығымен шешкен кезде, мотивация көрінеді, өзін-өзі бағалауы және ағзаның жалпы жағдайы жақсарады. Атап айтқанда, бұл пазлды оңтайлы шешу интеллектуалдарға және өзіне сенімсіз адамдарға оң әсер етеді.

3D БАСҚАТЫРҒЫШ

Адамның ұшқыр, жылдам ойлауын шынықтырады.

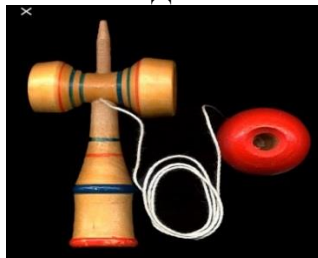

3D АҒАШ БАСҚАТЫРҒЫШ

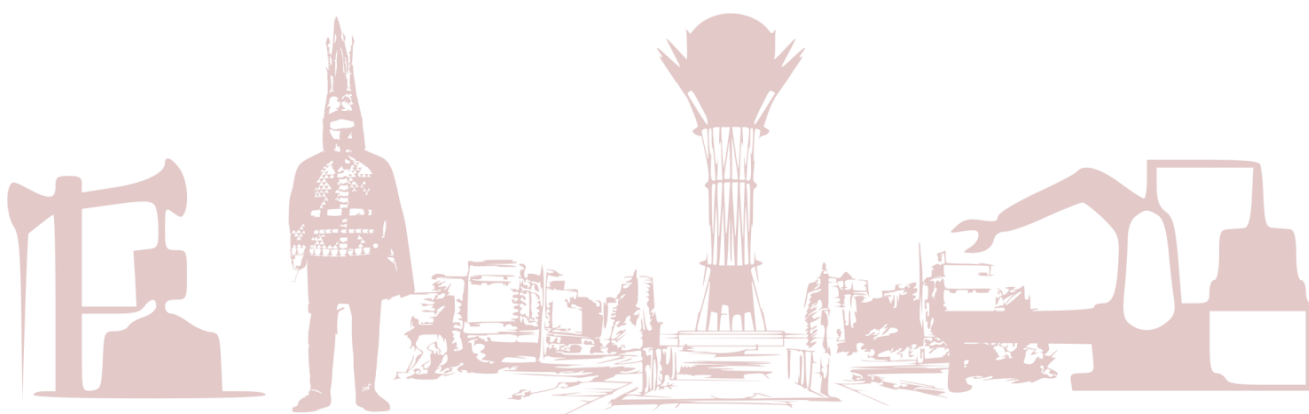

Басқатырғышты шешу- шығармашылық және интеллектуалды ойлауды ынталандырады. Адамның мәселелерді оңай шешіп, туған қиындықтардан оңтайлы жолдарын табуды үйретеді. Көзге оңай көрінгенмен, біраз ойлануға тұрарлық басқатырғыш. Адамның ұшқыр ойлануын дамытады.

КЕНДАМА

Кендама - Жапон елінен шыққан ойын. Бұл ойын дененің қозғалыс координациясы мен жүйке жүйесіне жақсы әсер береді. Жапон елінде бұл ойын спорт түрінде қалыптасқан. Адамдарға өз эмоцияларын бақылауға және денесін жақсы басқарып қимылдауға үйретеді. Адамның реакциясын дамытып, моторикасын машықтандыра түседі.

ҰЛЫ ДАЛА МӘДЕНИЕТІ – ҰРПАҚТАРҒА МҰРА

Алибаева Г.К.

№ 3 жалпы орта білім беретін мектебі

Жезқазған қаласы

Қазақ халқының өткені мен бүгінін саралай қарасақ, талай соқпақ жолдарды, тарихи оқиғалар мен шайқастарды, қайта өркендеу дәуірін бастарынан кешірді. Ана тіліміз – қазақ тілі болып қалыптасуы үшін, төл әдебиетіміз баспаларда еркін жариялануы үшін, егеменді ел болып, тәуелсіздікті алу үшін қайманақ қазақтың бастан кешірмеген, көрмеген, өтпеген өткелдері жоқ шығар сірә...? Сонау сақ, ғұн, үйсін тайпаларынан бастап, Күлтегін мен Тоныкөк жырлары, Түркі даласындағы Дешті Қыпшақ, Қарлұқ қағанаттары, Қорқыт бабамыз, Әл-Фараби мен Жүсіп Баласағұндар, Алтын Орда тұсындағы Қазақ хандығы, Қабанбай, Алпамыс батырлар мен Бұқар, Ақтамберді жыраулар, айтыс өнері, қазақ фольклоры, Ұлы Абай, Ыбырай, Шоқандар мен Алаш зиялылары, қазақ баспасөзі мен қазақ тілі, археологиялық ескерткіштеріміз бен «Алтын адам», мешіттеріміз бен халық әндері бәрі де тұтастай егемен еліміздің мәдениетін құрайды. Сонда қазақ мәдениетінің тарихы сонау ғасырларда жатқанын байқаймыз.

Мәдениет ұғымы лат.*өңдеу*, *егу* деген мағынаны білдірсе, мәдениеттану – жалпыадамзаттық және ұлттық мәдени үрдістердің объективті заңдылықтарын, тарихи ескерткіштер, құбылыстар, сондай-ақ адамдардың материалдық және рухани өмірінің оқиғалары мен әрекеттерін зерттеп, зерделеуге негізделген мәдениет туралы ғылым. [1.5 б.].

Мәдениет ұғымын әркім әрқалай түсінеді, зерттейді. Мысалы, американдық антропологиялық мектеп мәдениетті тарихтың негізгі және дербес құбылысы ретінде қарастырады, мәдениеттердің ерекшелігін зерттеу мен бейнелеу дәрежесі ретінде этнографияны, мәдениеттердің салыстырмалы-тарихи талдауы ретінде этнологияны, теоретикалық антропологияны, археологияны, лингвистиканы және психологияның кейбір бағыттарын кіргізеді. [2.5 б.].

Еліміздің тұңғыш президенті, Елбасы Н.Ә.Назарбаев: «Өзінің биік, таза, рухани қасиетімен Кітап – мәдениет пен руханиятты қорғауда теңдесі жоқ қару болып табылады» - деген. Шынымен де, өскелең ұрпақ қазақ халқының қазақ болып қалыптасуынан бастап бүгінгі күнге дейінгі өмір өткелдерін асыл қазына – кітаптан оқып біледі. Атадан балаға мирас болып қалған мәдени мұраларымыз, тарихымыз, тіліміз бен дініміз, өнеріміз бен сәулетіміз, әдебиетіміз бен әуеніміз бәрі де том-том кітаптар бетінде жазылып тұр. Кітаптың қалыңдығынан емес, ішіндегі мұралардың маңыздылығына қарай құндылығы артады. Кітап демекші, мәдениеттің бір бөлігін құрайтын ол – оқулық. Қазақтың алғашқы оқулығы қай кезде шыққанын бірі білсе, бірі білмес... Алғашқы ағартушылардың бірі Ы.Алтынсариннің «Қазақ хрестоматиясы» 1864 жылы басылғанымен, қазақ тіліндегі оқулық деп А.Байтұрсынұлының сауат ашудағы «Әліппесін» атап жүрміз. Кейін А.Байтұрсынұлы 1914 жылы «Тіл құралын» жарыққа шығарған. Әрине, оған дейінгі Ұлы Абайдың жазба әдебиетін қалыптастырғаны ақиқат. Дегенмен, қазақ тілінде оқулық шығару қиын болатын. Алаш зиялылары осы олқылықтың орнын толтыру үшін қазақ тіліндегі оқулықтарды шығаруды қолға алып, қазақ терминологиясын құрастырған. Осыдан бастап, қазақ баспасөздері («Қазақ, Айқап» газет-журналдары), оқулық ісі, білім мен ғылым салалары ілгерілеп, дамыды.

Сонымен қатар, Петербург, Мәскеу, Варшава университеттерінде білім алған Ә.Бөкейханов, М.Дулатов, М.Шоқай, Ж.Аймауытов, Б.Сыртанов, Б.Қаратаев, М.Тынышбаев, С.Жантөрин сияқты алаш азаматтарының ойы бір жерден шығып, қазақ халқының өркениетті халық болып әрі қарай қалыптасуына өз ықпалын тигізді. Олар қазақ халқының ұлттық ерекшеліктерін сақтай отырып, Еуропа мәдениетіне, өркениетіне жетуді мақсат етті. Аталған қазақ зиялыларының бастамасын батыл түрде отандық ғалымдар жалғастыру үстінде, олар әлемдік мәдениеттанушылар мен өркениетшілердің жұмыстарымен етене таныса, зерттей отырып, ұлттық нақыштағы төл мәдениет тарихын жасауға, өткенді қайта қалпына келтіруге, оны заманға лайықты етіп жаңашаландыруда еңбек етті, етуде. [3.70 б.].

Қазақ музыка мәдениетінің тарихы сонау оғыз-қыпшақ жұртшылығынан бастау алады. Сазды сарынның атасы Қорқыт баба екені бүкіл түркі жұртшылығына белгілі. Әлемнің екінші ұстазы атанған Әл-Фараби мен Ибн Сина музыканың теориялық ілімін жазса, Асанқайғы, Бұқар жыраулар, Жаяу Мұса, Біржан, кешегі қазақты әлемге танытқан Әмірелер, Құрманғазы мен Динаның күйлері қазақ музыка өнерін әлі күнге дейін өз бояуында жоғалтпай жандандыруда үлгі. Қазақтың қара домбырасы мен қыл қобыз, саз сырнайы мен адырнасы, жетіген, даңғырасы мен ұрмалы аспаптары

әлі күнге дейін қазақтың ұлттық аспаптары ретінде қолданып келе жатыр. Абай айтқандай: «Туғанда дүние есігін ашады өлең, өлеңмен жер қойнына кірер денең». Адамның өмір жолдарында тал бесіктен бастап бесік жыры, тойбастар, жар-жар, сынсу, беташар, жоқтау сияқты фольклорлық ғұрыптар әлі күнге дейін тұрмыс-тіршілігімізде, салт-дәстүрімізде қолданысқа ие. «Салт-дәстүр, тіл мен мәдениет бастауларының анасы» - демекші, ұлттық ойындарымыз (*айгөлек, алтыбақан, асық, қазақша күрес, көкпар, тоғызқұмалақ т.б.*) салт-дәстүрлеріміз, әдет-ғұрыптарымыз (*шілдехана, сәлем салу, ілу салу, әмеңгерлік т.б.*) сенім-нанымдары мен тыйымдары қазақ мәдениетін айқындайтын архетипі, бастаулары десек қалыс айтпаймыз.

Қазақ сәулет өнері Беғазы-Дәндібай мәдениетінен бастап, ұлан байтақ Ұлытау аймағын алып жатты. Қола дәуіріндегі Тегіскен мазарлары, Домбауыл кешені, Қошқар Ата құлыптасы, Ақыртас ескерткіші, сақ тайпасынан қалған Бәбіш-Молда, Шірік-Рабаты, Айша-бibi кесенесі, Созақ ауданындағы мазарлар археологиялық зерттеулер негізінде табылған. Еуропа, Батыстың сәулет өнерінен қазақ сәулет өнері еш қалыс қалып тұрған жоқ. Киелі Қазақ топырағындағы тарихи жерлердің әрбір тасы мен шөбі, құмы мен шөлі, өзені мен көлі қасиетті. Мәдениеттің заманауи көрсеткіші ретінде, әлемге танымал архитектуралық ғимараттар да аз емес. Еліміздің астанасы Нұр-Сұлтан қаласындағы Бәйтерек монументі, Бейбітшілік және келісім сарайы, Хазірет сұлтан мешіті, Хан Шатыр тәрізді ерекше қайталанбас үлгіде салынған ғимараттары, Алматының Алатаулары мен Тараздың сыр тұнған тарихы, Түркістандай киелі ошақтар қазақтың жасампаздық мәдениетін танытады.

Ұлы Жібек жолынан бастау алатын қазақ мәдениеті ғылымы жолында Әл-Фарабидің поэтика, логика, этика, алгебра, философия жөніндегі зерттеулері, Ибн Синаның медицина, астрономия туралы еңбектері, М.Х.Дулатидың «Тарих-и Рашиди» зерттеулері жол салып берді. Қазақтың Герадоты атанған Ш.Уалихановтың «Қашқарияға саяхаты» өте құнды дерек. Жан-жақты экспедициялық жұмыстар жүргізіле отырылып, Қазақстанның түсті металдар, алтын, мыс, қара алтын қойнауына бай екендігі анықталған. XX ғасырдың басында медицина, физика, химия, педагогика салалары қолға алынып, 1939 жылы география секторы, 1941 жылы лингвистика бөлімі, 1940 жылы геология институты, 1946 жылы тарих, археология, 1942 жылы астрономия, физика институттары құрылған болатын. Ал, М.Әуезовтың «Абай жолы» роман-эпопеясы өз алдына бөлек, аса құнды туынды. Романдағы суреттелген ұзақ процестер, оқиғалар мен дәстүрлер қазақ тарихын, мәдениетін жетік суреттейді.

Қазіргі білім мен ғылымды дамытуда мемлекеттің қолдауымен көптеген іс-тәжірибелер жасайтын лабораториялар салынды. Кешегі өткізілген халықаралық «Экспо-2017» көрмесі - еліміздің цифрлық жаһандану дәуіріндегі техника мен технологияның қаншалықты дамыған дәрежеде екендігін дәлелдеп берді. Қазақтың әлемдік аренадағы орны, қазақ споршылары мен ғылыми жаңалықтары, әдебиеті мен ұлттық аспаптарында, өнерінде көрініс табатыны ақиқат. Еліміздің рәміздері мен әнұраны, төл теңгеміз бен көк туымыз әрқашан қазақ мәдениетінің айшықты таңбалары іспеттес.

Бәріне белгілі әлемнің жеті кереметі болса, Қазақстанды танытатын қазақтың өз жеті кереметі бар. Ол мәдениет өлшемі ретінде іріктелген: *алтын адам, киіз үй, Яссауи кесенесі, таңбалы тас суреттер, бәйтерек, домбыра және жерасты мешіті* – осының дәлелі. Келешек ұрпақтарға қазақтың мәдениетін ұлықтау үшін «Жаһандық заманауи қазақстандық мәдениет» жобасы, «Мәдени мұра», «Әлемді өзгертетін идеялар» атты түрлі әлеуметтік жобалар іске асырылды. Н.Ә.Назарбаевтың «Ұлы даланың жеті қыры» мақаласында жерімізде көптеген мәдениеттер пайда болды деп, *атқа міну мәдениетін, ұлы даладағы ежелгі металлургияны, аң стилін, алтын адамды, түркі әлемінің бесігі Алтай жерін, Ұлы Жібек жолы мен Қазақстанның алма мен қызғалдақтың отаны екендігі* жөнінде келешек ұрпақ білсін, оқысын және елімен мақтанып, кеудесінде ұлттық патриотизм сезімі, мақтанышы нығайсын деп атап көрсеткен. Оны ұмыт қалдырған ұрпақ жоқ, қазіргі техника мен технологияның, еліміздегі смарт заттар, радио, теледидар, компьютер, телефондардың дамуы - ғылым мен білімнің дамуының көрінісі.

Өткен тарихымыздан бері ғасырдан ғасырға келе жатқан сәулелі сәулет өнері, ғимараттар, тарихи кешендер мен Арыстан баба, Қожа Ахмет Яссауи кесенелері, әдеби-тарихи кітаптар, мектеп оқулықтарындағы батырлар жыры, «Абай жолы», Абайдың қара сөздері, «Көшпенділер» трилогиясы, латын графикасына көшу, Абайдың 175 жылдығы мен Әл-Фарабидің 1150 жылдық мерейтойын тойлау - мәдениетіміздің қазіргі ұрпақтармен байланысын дәлелдейді. Ұлттық кодымызды сақтауда жоғарыда айтып кеткен мәдени мұраларымызды ұмытпау біздің парызымыз. Себебі, біз Ұлы дала

көшпелілерінің мұрагеріміз, Түркі өркениетінің жалғасымыз. Мәдениеттің ұлылығы адамды әсемдікке жетелеп, адамды рухани байлыққа кенелтіп, жаңғыртады.

«Гүлденген мәдениет дегеніміз – сан ғасырлар бойы өзге мәдениеттермен үздіксіз байланыс жасаудың жемісі» - деп Олжас Сүлейменов айтқандай, өзге елдердің мәдениеттерін біліп, құрметтей отырып, өз мәдениетімізді ұмытпауға тиіспіз.

Әдебиеттер:

1. Нағымұлы Ш. Мәдениеттану: Оқулық. – Астана: Фолиант, 2007. – 312 бет.
2. Әлемдік мәдениеттану ой-санасы. Он томдық. 1-том. XX ғасыр мәдениетінің антропологиясы. – Алматы: Жазушы, 2005. – 552 бет.
3. Нұрадин Н.Б. Мәдениет философиясы: Оқу құрал. – Астана, 2010. – 90 бет.

ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ДАНАЛАРЫ

Амирхашова Г.Б.

*«Зияткер» мамандандырылған
мектеп-интернаты» КММ*

Қарағанды облысы, Балқаш қаласы,

«Бұл заман білекке емес, білімге сенетін заман. Заманауи әлемде елдің қуаты, ең алдымен, білім мен ғылымда болатын уақытқа келдік. Сол білімді қажетке, тұрмыс игілігіне жарата білуімізбен ғана бағаланады. Инемен құдық қазғандай, қиын, күрделі, орасан қажыр қайрат пен ерік — жігерді талап ететін білімсіз өмір тұл» [1],-деп еліміздің көшбасшысы, Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев өз жолдауларында жастарды үнемі қолдап, жігерлендіріп отырды. Бүгінгі кеңістік пен уақытта бәсекеге қабілетті елге айналуға басты көрсеткіштердің бірі – білім екендігін айтты. Осыған орай, Н.Ә.Назарбаев жастарға арнаған жолдауында 2019 жылды «Жастар жылы» деп атап көрсетті. Қазақтың ақын, жазушысы Мағжан Жұмабаев жастарға арнаған өлеңінде:

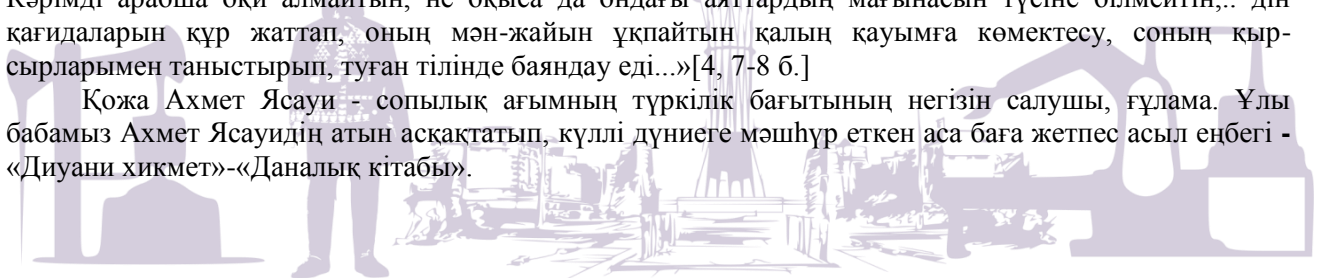
Арыстандай айбатты,
Жолбарыстай қайратты,
Қырандай күшті қанатты

Мен жастарға сенемін! [2] – дегендей, халқымыздың бай мұрасын келер ұрпаққа жеткізу - жастарымыздың қолында. Жас ұрпақтың отаншылдық рухта тәрбие алып, білімді болуы - елімізді бәсекеге қабілетті әлемдік елдермен терезесін теңестіруге алып баратын бірден-бір жол. Елбасының жолдауында айтылған «Ұлы даланың жеті қырын» әр қазақстандық біліп жүрсе, еліміздің бай мұрасының ұмытылмасы хақ. Сол мұрамыздың бірі – Қожа Ахмет Ясауидің даналық ойларына толы хикметтері.

«Орта ғасырдағы Отырар қаласы әлемдік өркениеттің ұлы ойшылдарының бірі – Әбу Насыр Әл-Фарабиді дүниеге әкелсе, түркі халықтарының рухани көшбасшыларының бірі Қожа Ахмет Ясауи Түркістан қаласында өмір сүріп, ілім таратқан...» [3]

«Қожа Ахмет Ясауи қат-қабат қайшылығы мол, аумалы-төкпелі дәуірде өмір кешті. Көшпелі, не жартылай көшпелі қыпшақ, оғыз тайпалары бірте-бірте отырықшылыққа айналып, сауда-саттық, мәдениет өркендеді... Алайда, Орта Азия мен Қазақстанға қарақытайлардың басып кіруі Қарахан мемлекетінің құлауына әкеліп соқты. Бұрынғы Сельжұқ мемлекетінің құрамындағы Хорезм өлкесі дамып, өркендей бастады. Осы кезде қанатын әлемге кең жайған мұсылман діні сәл бәсең тартып, өзге діндермен терезесі тең болып қалды. Міне, осындай кезеңде жасаған ақын өзінің әйгілі «Диуани Хикмет» атты дидактикалық жырларымен қыпшақ, оғыз тайпаларының арасында ісләм дінінің қайта өрлеп, кең таралуына айтарлықтай елеулі үлес қосты... Мұндағы басты мақсат: қасиетті кітап – Құран Кәрімді арабша оқи алмайтын, не оқыса да ондағы аяттардың мағынасын түсіне білмейтін,.. дін қағидаларын құр жаттап, оның мән-жайын ұқпайтын қалың қауымға көмектесу, соның қыр-сырларымен таныстырып, туған тілінде баяндау еді...»[4, 7-8 б.]

Қожа Ахмет Ясауи - сопылық ағымның түркілік бағытының негізін салушы, ғұлама. Ұлы бабамыз Ахмет Ясауидің атын асқақтатып, күллі дүниеге мәшһүр еткен аса баға жетпес асыл еңбегі - «Диуани хикмет»-«Даналық кітабы».

Қожа Ахмет Ясауи бүгінгі күні өзі болмаса да, артынан ғибратқа толы көзі – хикметтері қалды. Ендеше, мектеп қабырғасында баланың санасына құйылып, көкірегін ашатындай оқытылып, талдануға тиіс сөздер – ұлы Абайдың қарасөздері мен Ясауидің хикметтері болуы керек.

Қожа Ахмет Ясауи шығармашылығы түркі-мұсылман әлеміне кеңінен танылып, Ясауише хикмет жазу дәстүрге айналды.

Абайдың мына бір өлеңіне назар аударсақ, көтерілген тақырып Ясауи хикметтерімен іштей үндесіп келеді:

Алланың өзі де рас, сөзі де рас,
 Рас сөз ешуақытта жалған болмас.
 Көп кітап келді алладан, оның төрті
 Алланы танытуға сөз айырмас [5]
 Хикметте осы тақырыпта былай жазылған:
 «Алланы жиі есіңе ал», - деп келді аят,
 Сарнап мен, сан қиналып жүрдім міне...
 Жаратқан: «Аз күлің», - деп қылады жар,
 «Көбірек, - дейді және, - жылаңыздар».
 Мәніне бұл аяттың құлаңыздар,

Құлместен пәниде осы жүрдім міне» [4] - деп, 18-хикметінде осы фәни дүниеде Алланы ұмытпай, үнемі еске алып, тәубеге келіп тұру керектігін айтады. Осы өмірдің уақытша екендігін, о дүниенің бар екендігін айтып ескертеді. Адамзаттың жарық әлеміндегі жарқын өмірімен бірге, бақи дүние, мәңгілік екінші ғұмыры да жан-жақты терең талданып, әр қырынан сөз болады. «Мына жалған дүниеде кісінің ақысын, малын жемей, адал өмір сүр, о дүниелік болғанда бәріміз қылкөпірден өтеміз» деген ескертуін айтады. Кімнің бұл дүниеде қанша жасайтыны белгісіз, бірақ түбінде барлық пенденің барар жері - бір. Қарап отырсақ, хикметтерде тәрбиелік мәні зор қаншама даналық ойлар айтылады. Тек сол сөздерді әркім көкірегіне түйіп, санасына сіңдірсе, тіпті айналамыздағы күннен-күнге өсіп келе жатқан жемқорлықтың да азаятыны анық. Бұл ретте сегіз пейіш, жеті дозактың да шынайылығы, олардың өзіндік ерекшелігі айтылады. Бес уақыт намаз, отыз күн оразаны қаза қылмай, жетім-жесірге қарайласып, кісінің ақысын жемей, біреуді өсектеп, біреуді кемітпей сыйлаған адал адам Алланың шапағатына бөленбек. Бұл ойларды Абай да «Алланың өзі де рас, сөзі де рас» өлеңінде келтірген:

...Руза, намаз, зекет, хаж - талассыз іс,
 Жақсы болсаң, жақсы тұт бәрін тегіс [5].

Ясауидің даналығы мен Абайдың өлең жолдарының сөз орамдары өзара ұқсас болып келеді. Мәселен, Абайдың «Патша құдай, сыйыным» өлеңінде:

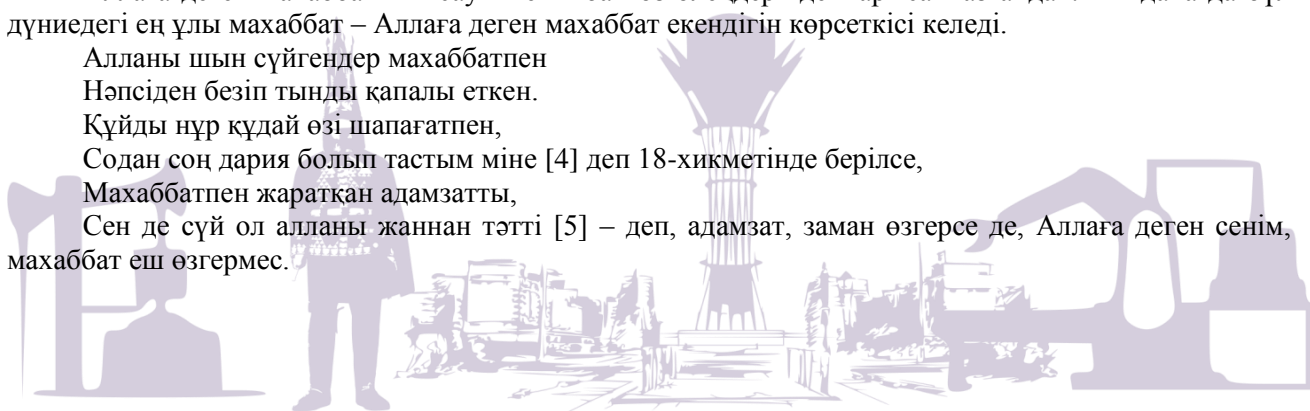
Патша құдай, сыйыным
 Тура баста өзіңе...
 ...О да - құдай пендесі,
 Түспей кетер деймісің,
 Тәңірінің құрған тезіне? – деген жолдар Ахмет Ясауидің 6-хикметіне сәйкес келеді:
 Иә, алла, күдіретіңе сыр ағыттым,
 Сыйынып, патша құдай, келдім саған.
 Тәубе қып, күнәм үшін құрағыттым,
 Сыйынып, патша құдай, келдім саған.

Ясауидің өлең жолдарында «Сыйынып, патша құдай, келдім саған» деп берілсе, Абай өлеңінде бастауыш пен баяндауыштың орнын ауыстыра отырып, «Патша құдай, сыйыным» деп берілген.

Аллаға деген махаббатты Ясауи мен Абай өз өлеңдерінде жарыса жазғандай. Екі дана да бұл дүниедегі ең ұлы махаббат – Аллаға деген махаббат екендігін көрсеткісі келеді.

Алланы шын сүйгендер махаббатпен
 Нәпсіден безіп тынды қапалы еткен.
 Құйды нұр құдай өзі шапағатпен,
 Содан соң дария болып тастым міне [4] деп 18-хикметінде берілсе,

Махаббатпен жаратқан адамзатты,
 Сен де сүй ол алланы жаннан тәтті [5] – деп, адамзат, заман өзгерсе де, Аллаға деген сенім, махаббат еш өзгермес.

Қожа Ахмет Ясауи хикметтері өмірлік тәжірибесі мол, сарқылмас сары қазына. Қожа Ахмет Ясауи хикметтерінің негізгі діңгегі -тазалық. «Тазалық» сөзін қалай түсінеміз, кейінгі ұрпақ қалай түсініп жүр? Соған сәл санамызға сәуле түсіріп көрейікші.

Иә, «таза» яғни, киімнің, астың дененің таза болуы деп бірізділікпен қабылдауымыз мүмкін. Сірә, осы жерде сәл қателесеміз. Себебі басты тазалық - жан дүниенің тазалығы.

Рухани тазалық, байлық жайлы Қожа Ахмет Ясауи хикметтерінде толық айтылған. Әрбір адамның қадір-қасиетін, өмірде алатын орнын оның ішкі жан дүниесінің тазалығымен өлшейді. «Диуани хикмет» әрбір адамды имандылыққа, ізгілікке, жоғары адамгершілік қасиеттерге жетелейтін құдіретті күш, айқын бағдарлама деуге болады. Қазіргі таңда діннен, тілден айырылып жүрген жандар қаншама.

Бүгінгі ақпараттық заманда, зайырлы қоғамда адастырушы теріс діни ағымдар жастардың әлі толық пісіп-жетілмеген санасын улап, сенімдеріне кіруде. Жат діни ағымдардан толықтай қолдау тапқан жастарымыз ақиқат пен жалғанды ажырата алмай, хақ жолдан адасып отыр. «Жастарымыздың бір бөлігі өмірге осы жат жалған діни көзқарасты көзсіз қабылдайды, өйткені, біздің қоғамның бір бөлігінде шеттен келген жалған діни әсерлерге иммунитеті әлсіз...» [7] деп Н.Ә. Назарбаев өз жолдауында айтып кеткен болатын. Иммунитеті неге әлсіз? Оның бірден-бір себебі – тәрбие мен білімнің, діни сауатының жоқтығы.

Міне, еліміздегі осындай жағдайда тура жолдан адасушыларға бағдар бола білетін, ақиқат пен жалғанды ажыратып, адалдық пен ізеттілік жайында сөз қозғайтын барша адамзаттың жанашыры – Қожа Ахмет Ясауи хикметтері.

Қожа Ахмет Ясауи 46-хикметінде:

«Алла деп құр жүргендер –алдап өмір сүргендер,

Аузы қанша айтқанмен , істе көзге ілмейді» [4] делінген. Осыдан бірнеше ғасыр бойы айтылып, жазылған дүние бүгінгі қоғамның дертін дәл тапқандай.

«Тауық құс емес, жалқау кісі емес, бос сөз іс емес» [6], көлгірсіген сөзден жерден көтерген жүк артық емес пе? Өзін бос сөзбен, болмашы қиял әлемімен алдайтын, екі сөздің бірін өтіріксіз айта алмайтын надан адам кейпімен сөйтіп өз-өзін мақұрым етеді.

Қожа Ахмет Ясауидің мына бір хикметі керісінше алланы аузына алмай, жер бетін мәңгі басып жүретіндей көреді. Оған мына бір хикметі дәлел:

«Мақсатсыз ойын-тойға бұлай ынтық-

Аллалап ауызға алмас құдайын түк.

Дүниеқор дәруішпін деп мүләйімсіп,

Думан қып дүние үшін жүрді, достар»[4.91 бет].

Иә, «дүниеқор, дүниеқоңыз» секілді біріккен сөздер жиі естіледі. Адамнан мейір қашып, сүйектей ортаға бір зат түссе туғанның да арасын ашу жеңіл.

«Жақсы силағанның құлы,

Жаман қорыққанның құлы»[6] тәрізді мақалды толықтырады. Ол өзінің даналық кітабында екі өмірдің мәнін аша келіп имандылыққа, әділдікке, адалдыққа, мейірімділікке үндейді. Өзінің жиған-тергенін тек өзі үшін ғана пайдаланбай, дүниеқоңыз болмай, жетім-жесірлерге де көңіл бөлу керектігін айтады:

«...Ел кезіп Мұстафаша, ақылды ал да,

Көңіл бөл жетім-жесір, пақырларға.

Дүниеқор, безбүйрекке жақын барма,

Бездім де, дариядай тастым міне.» [4]

Өзінің хикметтерінде Қожа Ахмет Ясауи өз өмірін баяндай отырып, өмірден көп сабақ алғандығын айтады.

Ясауи де, Абай да өз сөздерінде «имандылыққа» тоқтала кетеді. Мысалы, 65-хикметте:

«Алла бізге иман сыйлық жеткірді,

Ол Мұстафа хақ расулы деп білді» [4] – деп, «иман» сөзіне көп тоқталады. Қожа Ахмет Ясауидің осы имандылық мәселесін Абай Құнанбаевтың қарасөздері де жалғастырады:

«Иман деген - алла табарака уа тағаланың шәриксиз, ғайыпсыз бірлігіне, барлығына уа әр түрлі бізге пайғамбарымыз саллалаһу ғалайһи уәссәлләм арқылы жіберген жарлығына, білдіргеніне мойын ұсынып, инанмақ. Енді бұл иман дерлік инануға екі түрлі нәрсе керек. Әуелі - не нәрсеге иман келтірсе, соның хақтығына ақылы бірлән дәлел жүргізерлік болып, ақылы дәлел - испат қыларға жараса, мұны якини иман десе керек. Екіншісі - кітаптан оқу бірлән яки молдалардан есту бірлән иман келтіріп, сол иман келтірген нәрсесіне соншалық берік боларға керек» [5]. Адамның жүрегінде

иман болмаса бәрі құр бекер. Имандылық дегеніміздің өзі Алланың құлына ғана тән, адамгершілік қасиеттерді тәрбиелеп, оны құдай жолына салып отыратын киелі күш деп түсіндіреді. «Ақыл кітабы» адамның ішкі жан-дүниесінің түрлі теріс ой-пиғылдардан, жаман ниеттерден таза болуын талдап, Алла алдында пәк, кіршіксіз болуға шақырады.

«Жақсы ғой жамандыққа ұрынбаған,

Алла хақ кұйды, рас, нұрын маған»[4.57 бет] –деп ақын жақсы мінездің жақсылыққа әкелетінін деп басып көрсетеді. Ақынның айтуынша, имандылықтың ең басты көрінісі – мейірімді, кешірімді, өзгелерге жанашырлықпен қарау болып табылады.

Бүгінгі көп жастар ислам дінін ұстанатындарын біледі, алайда оның қай тармағына, қай мазһабына жататынын біле қоймайды. Тіпті, Алланың елшісі – Мұхаммед пайғамбарымыздың өміріне қатысты көп мәселелерді де білуі екіталай.

«...Әкесі Әбділла ерте дүние салып,

Анадан тумай жатып жетім қалып,

Атасы Әбдімүтәліп қолына алып,

Өсірген Мұхамедті бағып-қағып...

...Білсеңіз Мұхаммедті бейне сұңқар,

Қадиша көрген жерде-ақ болыпты іңкәр.

Көңілмен сүйіп оны шын ынтызар,

Жүрегі ғашықтықтан күйіп-жанар»,[4] - деп, 51-хикметінде Мұхаммед (с.ғ.с.) пайғамбардың шығу тегі туралы, жастық шағында әкесі мен анасынан жетім қалып, атасының қолында тәрбиеленетіндігін, тіпті пайғамбардың сыртқы бейнесін суреттеп береді.

Пайғамбардың туғаннан өлгенге дейінгі барлық өмір жолын Шәді Жәңгірұлы өзінің «Назым сияр Шәриф» атты туындысында да жазады. Мысалы, мына үзіндіде Мұхаммед (с.ғ.с.) қалай өмірге келгенін оқимыз:

«Ғабдолла Әмина атты әйел алды,

Ибраһим тәртібімен некеленді.

Әуелі кездескенге Ғабдолламен,

Алты айда Ғабдоллаға ажал жетті,

Пайғамбар тумай жатып өліп кетті.

Алланың әмірімен Мұхаммедті,

Кұрсақта анасының жетім етті» [8].

Көптеген қазақтың ақын-жазушылары өздерінің істерінің басын «бисмилләһсіз» бастамаған.

Мысал ретінде Шәді төре Жәңгірұлы ақын да:

«Жат еттім аузыма алып бисмилләні,

“Әррахманир-рахим-дүр” Ахад аты»,[8] –деп, “Харунның жер жұтқан оқиғасы” деген діни дастанын Алланың атымен жазған. Қ.А. Ясауидің өнегелі жыр-жолдары да:

“Бисмилләһ” деп баяндайын хикмет айтып,

Талибтерге дүр мен жаухар шаштым міне,

Риязаты қатты тартып, қанды жұтып,

Мен «Дәптер сани» сөзін аштым міне». [4] – деген жолдармен басталады. Яғни, Қожа Ахмет Ясауидің даналығы мен қазақ ақын-жазушыларының еңбектері бір-бірімен өзара сабақтасып, ұштасып жатқанын байқаймыз.

Жергілікті халықтың салт-санасы мен сенім-нанымына, әдет-ғұрпына қайшы келмейтін діни-мистикалық мектептің негізін қалаған Қожа Ахмет Ясауи шығармашылығы сопылық ағымның түркілік дәстүріне даңғыл жол салды.

Ы.Алтынсариннің сөзімен қорытындылайтын болсақ, «мұсылманшылдықтың тұтқасы - сенім, иман, имандылық». Имандылыққа бастайтын негізгі дінгек дін болса, сол дінді уағыздап, тазалыққа, имандылыққа шақыратын Қожа Ахмет Ясауидің хикметтері – бүгінгі заманның бойтұмары. Жоғарыда атап өткендей, мұсылмандықты насихаттап, тура жолды көрсететін Ясауидің хикметтері осы уақытқа дейін жабулы күйінде қалмай, бүгінгі таңда елінің ертеңін ойлайтын саналы жас ұрпақтың арқасында барша жұртқа насихатталып жүр. Тағы бір дәлел ретінде Ясауи хикметтерінің көтерген тақырыбын, қазақ ақын-жазушыларының шығармаларынан да кездестіреміз. Бабалар шығармашылығынан үлкен үндестік байқаймыз. Сондықтан жас ұрпаққа тәрбие беру үрдісінде Ясауидің хикметтерін негізге ала отырып, ақын-жазушыларымыздың өлең жырлары мен қарасөздерінің мағынасына әр уақытта терең үңілуіміз керек.

«Айтылған сөз, уәденің байламы жоқ,

Өтірікке шындықтың қайраны жоқ,
Шындық айттым осылай шырқыраған,

Құл Қожа-Ахмет сөзінің жалғаны жоқ » [4]- деген аталы сөздің дүниеге құр көзбен емес, ойлы көзбен қарау керек екендігін айтады.

Дана жұртымыз сөздің салмағын сезіне білген. Дүниеде сөзден көне, сөзден берік ескерткіш жоқ, көненің көзі болған хикметтер - жас ұрпақты тәрбиелеудегі басты қару.

Әдебиеттер:

1. Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан — 2030 " Жолдау.
2. Мағжан Жұмабаев. Екінші том – Алматы «Жазушы» 2004.
3. «Ұлы даланың жеті қыры» Н.Ә.Назарбаевтың мақаласы, 2018 жылғы 21 қараша.
4. Қожа Ахмет Йасауи. Хикмет жинақ – Алматы ЖШС «Жалын», 1998.
5. Абай Құнанбаев. Өлең – сөздің патшасы. – Халықаралық Абай клубы, Жидебай 2006.
6. Қазақ мақал-мәтелдері. – «Алматыкітап» ЖШС, 2007.
7. «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2012 жылғы 27 қаңтар.
8. Қазақ поэзиясының антологиясы. – Алматы «Ғылым», 1998.
9. Дала даналары. – Қазақстан даму институты, 2001.

ЗНАКОМСТВО ДОШКОЛЬНИКОВ С КУЛЬТУРОЙ ВЕЛИКОЙ СТЕПИ ЧЕРЕЗ НАРОДНУЮ ПЕДАГОГИКУ

*Артеменко Е.Ю., Коновалова С.Н.
КГКП я/с «Ертостік»
г.Караганда*

Неотъемлемой частью творческого вклада множества поколений в культуру народа является народная педагогика, которая определяется как "совокупность педагогических сведений о воспитании ребенка, сохранившихся в устном народном творчестве, обычаях, обрядах, детских играх и т.п." [1:47].

Народная педагогика мудро создавала ребенку условия для присвоения им духовных ценностей, предлагая в самых различных жизненных ситуациях богатые разнообразными переживаниями музыкальные впечатления. Все народные праздники, обряды сопровождалось пением, танцами, звучанием народных инструментов. Эстетически ценные музыкальные впечатления ребенок получал с детства. Так формировался и усваивался подобно словам родной речи многокрасочный музыкальный язык родной национальной культуры.

До возникновения письменности педагогические идеи передавались из поколения в поколение с помощью произведений устного народного творчества. Сказки, пословицы, поговорки, загадки, предания и песни – замечательные памятники народной педагогики, кладезь педагогической мудрости.

Воспитывать детей на родном языке призывает М.Жумабаев. Он советует молодой матери чаще употреблять родную речь, напевы (колыбельные песни, играть на домбре и т.д.), вести душевные беседы, чаще обращаться к пословицам, поговоркам, изречениям, рассказывать народные сказки, легенды, эпосы.

У казахского народа существует система обрядности, в которой тонкой линией прослеживается единство воспитательных задач: уважение к старшим, почитание родных, уважение к женщине, стремление к достойному образу жизни, гостеприимство. Сохранению самобытности народа, будет способствовать формирование чувства любви к родной земле путем ознакомления детей с местными достопримечательностями, традициями, обычаями, нравами родного народа.

С.А. Узакбаева считает, что «народные традиции и обычаи составляют основу педагогической культуры народа, выполняют свои воспитательные функции. Положительные обычаи и обряды – это голос предшествующих поколений, их уроки, извлеченные из опыта народной жизни. Каждый народ через систему традиций воспроизводит свои духовные ценности. Обряды являются самой древней формой общественных отношений» [5:4].

К.Ж. Кожаметова подчеркивает, что одной из актуальных проблем современности становится возрождение культурно-исторического наследия прошлого с ее прогрессивными богатейшими традициями и опытом воспитания подрастающего поколения [3:217].

Определяя значение народного творчества, мы поняли широту его воспитательного воздействия, включающего в себя разнообразные виды деятельности: традиции, обряды, праздники, народное творчество, песни, кюи, которые прямо или опосредованно служат делу воспитания.

Музыкальный фольклор казахского народа отличается богатым, красочным разнообразием. С древнейших времен бытуют легенды о чудесных свойствах музыки приносить людям радость или печаль, раздумье или веселье, развивать высокие гуманистические, моральные и эстетические качества. К таким произведениям относятся, например, кюи легендарного Коркыта. Люди верили, что под действием его музыки отступала даже смерть. Кюи-легенды «Нар идирген», «Акку», исторический кюи «Ел айырылған», эпический кюи «Казан», обрядовые песни «Той бастар», «Беташар» широко известны и издавна любимые казахские народные песни, стали традиционными компонентами богатого воспитательного потенциала музыкальной сокровищницы народа [4:9].

Инструментальное искусство казахов – это домбровая музыка (в частности, кюи), которая, пройдя длительную эволюцию, сформировалась как жанр и оказалась способной отразить и вместить в себя, благодаря образному богатству звукового искусства и его специфической выразительности, многокрасочные явления жизни.

Из седой древности до наших дней дошла казахская народная легенда о неземном, сверхъестественном происхождении музыки, пения. Она рассказывает о том, что парящая высоко в небе божественная песня, пролетая над великой степью казахов-кочевников, опустилась очень низко, поэтому народ, услышавший ее, от природы наделен большим музыкальным даром и способностями. Много у казахского народа лирических песен. Особой красотой отличаются песни о семье, товариществе, любви. Песни пленяют тонким пониманием прелести природы. Песенное творчество казахов – это обширная и разнообразная область музыкально-эстетической культуры, имеющая свою историю.

Неразрывно связан с казахскими обычаями и образом жизни народа жанр айтыс. Он занимает значительное место в системе казахской традиционной художественной культуры. Это высшая степень поэтической импровизации. Высокая поэтическая техника, остроумие, красноречие, яркие сравнения, подчеркивающие особенность, красоту воспеваемой темы, – все это необходимо как соперникам по айтысу, так и многочисленным слушателям.

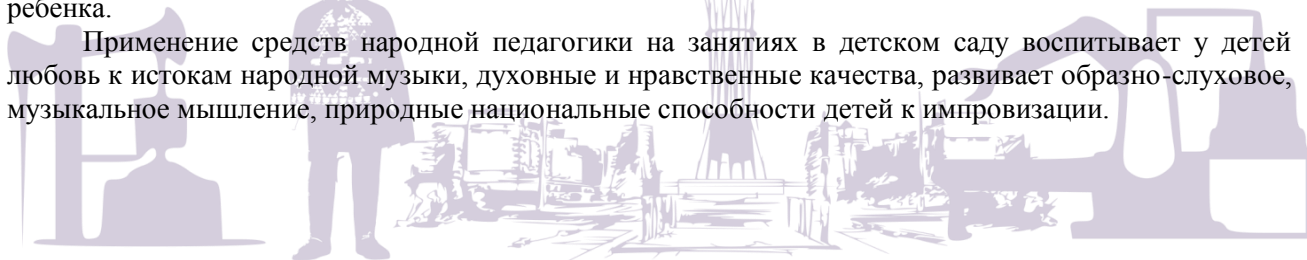
Приобщение детей к национальной культуре, традициям и истории Казахстана, укрепление дружбы, мира и согласия в обществе формируют у них чувство гордости за свою страну, воспитывают личность со стойкими нравственными убеждениями подлинного гражданина Республики Казахстан. Прекрасен в казахских песнях образ родной земли. Родина – это «золотая колыбель». Она покрыта ковром сочных трав, обильна водами. По ее степям мчатся быстрые куланы, над ширью степей летают жаворонки, скворцы, слышны клики лебедей. Там, в степях, – родимый аул, семья, друзья.

Человечество не может сделать и шага вперед, не оглядываясь назад и не переоценивая заново все духовные ценности далеких и близких поколений. Путь к пониманию будущего любой науки, в том числе и педагогической, лежит через постижение ее настоящего и прошедшего. Поэтому считается, что традиционность культуры, в том числе и педагогической, есть важнейший признак высокой культуры народа. Чем больше сохранившихся и широко бытующих древних традиций, чем внимательней к ним народ, тем выше его культура. [2:364].

Народ в наиболее чистом виде представляют дети. Когда национальное умирает в детях, то это означает начало смерти нации. При наличии гармонии между национальным и интернациональным, чем больше национального в воспитании, тем культурнее, духовно богаче нация.

Смысл воспитания, в конечном счете – в укреплении преемственности поколений на вековых, прогрессивных, гуманистических традициях народов. Воспитатель должен осознавать сущность педагогического процесса и использовать средства народной педагогики в формировании личности ребенка.

Применение средств народной педагогики на занятиях в детском саду воспитывает у детей любовь к истокам народной музыки, духовные и нравственные качества, развивает образно-слуховое, музыкальное мышление, природные национальные способности детей к импровизации.

Литература:

1. Волков Г.Н. Этнопедагогика / Учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 1999.
2. Гумилев Л.Н. История людей и история природы. – М., 1993.
3. Кожаметова К.Ж. Казахская этнопедагогика: Методология, теория, практика. – Алматы: Ғылым, 1997.
4. Мухамбаева А.Х. Национальные обычаи и традиции казахского народа и их влияние на воспитание детей и молодежи: Автореф. дисс... канд. пед. наук. – М., 1974.
5. Узакбаева С., Кожаметова К. Концепция этнопедагогического образования студентов высшей школы. – Алматы: Онер, 1998.

XX ҒАСЫРДА ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫНА ҚОНЫСТАНҒАН ПОЛЯКТАРДЫҢ ТАРИХЫ

Базарбаева Б.Е.

С. Мәуленов атындағы гимназияның

Қостанай қаласы, Қостанай облысы

Жетекшісі Исмаилов С.С.

тарих ғылымдарының кандидаты А. Байтұрсынов
атындағы Қостанай мемлекеттік университеті.

Корей халқын Қазақстанға жер аударғаннан кейін, олардың ізімен 1940-1941 жылдары Батыс Украина мен Батыс Белоруссиядан поляк халқының өкілдері елімізге депортацияланған еді. Мемлекеттік жүйені қайта құрудың үрдісі, қосылған территорияларды «сенімсіз элементтерден» тазарту қажеттігін тудырды, ол жергілікті халықты жер аудару әдісімен жүргізілді. Осылайша біздің территориямызға поляк халықтары қоныстандырылды.

Бұл оқиға және еліміздегі басқа ұлт өкілдерінің қоныстану тарихы мені толғандырғандықтан, осы тақырыпты өзекті деп ойлаймын. Осы тақырыпты зерттеу үшін Қостанай облыстық мемлекеттік мұрағатымен, ҚР Польша Республикасының елшілігімен, Польша Республикасының Гданьск қаласындағы «Екінші Дүниежүзілік соғыс» мұражайымен, Қазақстан ұлттық Ассамблеясының Қостанай облыстық «Достық үйімен», Қостанай облыстық кітапханасымен, облысымыздағы поляк өкілдерімен байланыс жасалды.

Поляктардың депортациялаудың екінші кезеңі Ұлы Отан соғысы кезінде, нақтырақ айтқанда 1940-1941 жылдары жүргізілді. ҚазКСР-да 9 поляк Делегатурасы құрылды. Олардың штаб-пәтерлері: Алматы, Ақмола, Чкалов, Шымкент, Жамбыл, Қостанай, Петропавлск, Павлодар, Семей қалаларында орналасты.

1941 жылы қазан айында Қостанайда «Поляк армиясының штабы», 1942 жылы ақпанда «Поляк елшілерінің делегатурасы» құрылды. А. Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университетінің профессоры Д. М. Легкийдің айтуынша, 1941 жылғы қазан айындағы облыстық НКВД-нің құжаттарына сәйкес «Қостанай облысына поляк армиясының штабының уәкілеттілегіне басшылыққа – Гондер Антоний, кейін капитан М. Романскийге, солдат Езерский, және вахмистр В. М. Эрнст тағайындалды. Вахмистр Эрнст Вильгельм Қостанайдағы бірінші поляк өкілі болып, кейін «шаруашылық істері бойынша делегаттың» орынбасары болды. Ол отынмен қамтамасыз ету, сыйлықтарды үлестіру, мектеп және асхана мәселелермен айналысты»^[1].

1941 жылы 10 қарашада КСРО-дағы Поляк армиясының басшылығы «Қостанай қаласындағы тіркеу бөлімінің басшылығына және поляк армиясының жетекшілігіне Романскийдің тағайындалғанын» (мемлекеттік нотариус Айдосовамен бекітілген мәлімдейді ^[2]). Облыстық Атқару кеңесінің төрағасы Керимбаев ҚазКСР Халық комиссариаты кеңесінің төрағасы Ундасыновқа жолдаған 1941 жылғы 24 желтоқсандағы хатында поляк армиясының басшылығының төрағасы Романскийдің Қостанай қаласында екендігін және оның негізгі міндеттері туралы хабарлаған^[3].

Қостанай облысында генерал Андерстің армиясына шақырулар кеңестік, республикалық және жергілікті билік органдарының рұқсатымен жарты жылға жуық, яғни 1941 жылдың қарашасынан 1942 жылдың сәуіріне дейін, ресми түрде жүргізілгенін ескере отыруға болады. 1942 жылы сәуірдің 7 жұлдызындағы «поляк армиясын шақыру туралы есептің қорытындысында» 10 облыстық әскери

бөлімдер туралы мәліметтерде Қостанай облысы туралы дерек жоқ. Поляк делегатурасының басшысы Романский поляктардың әскери міндет атқаруға шақырылғанын бірақ тізімге енгізілмегенін жазады. Бұл әлі зерттеуді қажет етеді.

1942 жылғы 20 маусымдағы деректер бойынша «Қостанай облысында 8081 поляк өкілі тұрды. Оның ішінде әйелдер саны – 3895, ерлер – 1369, балалар – 2797» [4].

Қазақстанға қоныстандырылған поляктардың әлеуметтік-экономикалық жағдайы ауыр болды. Ол жайында Романский басшылыққа хат жазып, көмек сұраған. Соның нәтижесінде арнайы комиссия құрылып, облыс деңгейінде қоныс аударылғандардың құқықтарын қорғауға назар аударылса да, жергілікті жерлерде бұл жұмыс дұрыс жүргізілмеген. Осыдан кейін аудан басшыларының облыстың атқару комитетіне орындалған жұмыстар туралы есептерін жіберген.

Қостанай облысында поляктар қоныстандырылған аудандар бойынша поляк өкілеттілігінің сенімді тұлғалары тағайындалған[5]. Олар жергілікті жерде тіркеу, азық-түлікпен қамтамасыз ету, шаруашылық істерімен айналысқан. Аштық, ауыр жұмыстар, нашар тұрмыстық жағдайлар, аурулар депортацияланған поляктар арасында эпидемия туғызды. Мұрағат құжаттарына қарағанда бұл мәселе республика деңгейінде қаралып, шешілуге тиісті болған. Қостанай облыстық еңбекші депутаттарының кеңесінің Атқару комитетінің төрағасы Керимбаевқа 1942 жылғы 19 ақпанда «СЕКРЕТНО» грифымен жазған хатында поляк өкілдеріне 5 тонна сабын бөлуді және оның орындалуы туралы мерзімінде хабарлауды сұрайды[6]. Поляк елшілігінің өкілі Романский Қостанай облыстық еңбекші депутаттарының кеңесінің Атқару комитетінің төрағасының орынбасарына жолдаған 1942 жылғы 25 маусым күнгі мәліметінде Қостанай облысы бойынша 8-16 жас аралығында 2233 поляк баласы бар екендігін хабарлайды[7]. Бұл мәліметтер, менің ойымша, облыс территориясында ашылған мектептердегі білім алушылар туралы ақпарат жинау үшін керек болды. Мұрағаттағы құжаттарға қарағанда поляк мектептері көбінесе Қалалық Атқару комитеті поляк армиясына шақыруды жүргізуге, Иранға жіберілетін балаларға баспана ретінде бөлінген және поляк өкілдігінің аппаратына пәтер ретінде бөлінген үйлерде ашылған. Сол жылғы 19 шілде күнгі Атқарушы комитетінің төрағасы Керимбаевтың Сыртқы Істер Халық Комиссары Вышинскийге жазған ақпаратына сәйкес «Қостанай облысында 7 поляк мектептері ашылған, және осы мектептерде балалардың жалпы саны 337-ге жеткені туралы баяндаймын... Бұл мектептер түгелдей облыстық және аудандық атқару комитеттерінің рұқсатынсыз ашылғандықтан, осы мәселеге қатысты нұсқау беруіңізді сұраймыз»[8]. Тағы бір деректе «Қостанай облысының территориясындағы балалар үйінде 35 баланың болғанын және олардың Иранға жолдағаннан кейін Романскийдің 2000 балаға балалар үйін ашуды және әр ауданда поляк мектептерін ашуды сұрағанын жазады. Ал бізде ондай мүмкіндіктер жоқ. 2000 баланың ішінде ата-аналары барлары бар, ал поляк балалары орыс тілді мектептерде оқи алады, соған қарамастан Романский барлық аудандарда поляк мектептерін ашқан, сондықтан сізден әрі қарай қандай әрекет жасау керектігін сұраймыз» деп жазған облыстық Атқару комитетінің орынбасары Михеев. Бұл дерекке қарағанда поляк делегациясының жергілікті биліктің санкциясынсыз мектептер ашуы қайшылықтарға әкелген. Осындай қайшылықтардың нәтижесінде поляк делегациясының өкілі Романский қызметінен босатылуы мүмкін. Облыстық Атқару комитетінің төрағасының орынбасары Михеев Сыртқы Істер Халық Комиссары Вышинскийге 1942 жылғы 4 маусымдағы берген мәліметінде «ҚазКСР НКВД-сінің хабарлауы бойынша Романский поляк делегациясының өкілі болмағандықтан, тіркелген офицер ретінде Кауфман-Ташкент теміржолының станциясында орналасқан поляк армиясының Штабына кетуі міндетті» [9]. екенін хабарлайды.

Қостанай облысы бойынша ПХК Басқармасының басшысының орынбасары мемлекеттік қауіпсіздік лейтенантыАтқарушы комитетінің төрағасы Керимбаевқа 1942 жылғы 24 маусымдағы «АСА ҚҰПИЯ» белгісімен жазылған Қостанай қаласындағы поляк елшілігі өкілдерінің поляк құзыреттілік аясын бұзу туралы баянхатында «Поляк басшылығының өкілі М. Романскийдің «поляк республикасы елшілігі өкілдерінің құзыреттілігі аясы туралы ережені» бұзғандығын анықтадық: штаттан тыс адам алу, Қызыл Армия қатарына шақыруды ұйымдастыруға кедергі жасау, жалған анықтама беру, құлшылық етуді ұйымдастыру, рұқсатсыз поляк мектептерін ашу. Жоғары көрсетілген барлық мәселелер бойынша тиісті шешім қабылдауыңызды сұраймыз»[10]. Осы деректерге қарағанда, Романский жергілікті билік органдарын мойындағысы келмеген, бірақ өзінің халқының мүддесі үшін адал қызмет еткен деуімізге болады.

Соғыс аяқталғаннан кейін КСРО мен Польшаның арасында 1945 жылдың шілдесінде КСРО территориясында тұрып жатқан поляк азаматтарының бір бөлігі Отанына қайтарылуы туралы келісім жасалды. Алғашқы уақытта әрбір әкімшілік-территориялық аумақта Польшаға қоныс аударуға өтініш

білдіргендердің санын анықтаудан басталды. Ол үшін арнайы комиссиялар құрылды. КСРО Жоғарғы кеңесінің президиум комиссиясы КСРО азаматтығынан көшу немесе қабылдау туралы мәселелерді қараған. Осыған байланысты алты адамнан тұратын арнайы кеңес-поляк комиссиясы құрылды. Олар азаматтардың қоныс аударуын бақылауға тиісті болды. Кетуге құқығы барлардың тізімдерін арнайы комиссия жеке өтініш негізінде құрастырып бекітті. Егер өтініш білдірген тұлғалар 1939 жылдың 17 қыркүйегінде Польша территориясында тұрғандығын дәлелдей алмаса, онда 1943 жылғы НКВД-ның поляк азаматтарын паспортизациялау туралы материалдары қолданылды.

КСРО-дан кетуге рұқсат алған тұлғаларға арнайы эвакуациондық куәліктері, комиссия жетекшісі мен поляк жетекшісінің қолдары қойылған құжаттар берілген. Ал репатрианттардың тізімі орталық комиссия арқылы сыртқы істер министрлігіне жіберілген болатын.

1946 жылғы 15 тамыздың санағына сәйкес ҚазКСР территориясында 55430 поляк өкілі тұрған, олардың ішінен 39412 адамы Польшаға қайту туралы арыздарды қалдырды, бірақ соның 72-сіне кетуге рұқсат етілмеді.

Ал Қостанай облысында поляктарды репатриациялау 1946 жылы 5 мамыр күні басталған болатын. 29 вагондардың ішінде 1283 поляк Польшаға қайтарылды, соның ішінде 357-і балалар. 14 адам қалуға ниет білдірді.

Сонымен, поляк диаспорасының репатриациясы КСРО политикасына маңызды мән бергенін оңай айта аламын. Осылайша көпжоспарлы құбылыстардан – Екінші Дүниежүзілік соғыс пен Ұлы Отан соғысынан – кейін, 1945-1946 жылдары советтік және поляк өкілдерін репатриациялау қысылған мерзім ішінде жүргізілді.

Қазіргі кезде поляктар Қазақстанның толық және теңқұқылы азаматтарына айналып, Қазақстанды өзінің пана еткен Отанына айналдырды. XX ғасырдағы жағдайларды есімізге түсірсек, қаншама қиыншылықтан өтіп, оларды басынан кешірген этностар бір бірінен қолдау тауып, қол ұшын берген болатын.

Қазіргі уақыттағы поляк диаспорасының жағдайына келетін болсақ Нұрсұлтандағы (Астанадағы) поляк елшілігіне хат жолданып, статистика комитетінің мәліметі бойынша 1999 жылы 47302 поляк өкілі өмір сүрсе, 2009 жылы 34057-ге азайды, ал 2018 жылғы мәліметтер бойынша поляк саны 31106 құрады. Осыған қарағанда поляк өкілдерін саны жылдан жылға азайып келе жатқаны байқалады. Оның басты себебі – қазіргі кезде поляк азаматтарынан шыққан жас буын өкілдері өздерінің тарихи Отанына қайтуы болып отыр. Бұл жағдайға Польша Республикасы да мүдделі болды. Олар түрлі жоғары білім беру бағдарламалары арқылы поляк жастарын қызықтырып отыр.

Қазіргі кезде Польша Республикасының Гданьск қаласында «Екінші Дүниежүзілік соғыс» мұражайы бар. Сол мұражайдың қызметкері Дмитрий Пинтомен байланыс орнатып, бұл мұражайда поляк диаспорасының депортациялануы туралы бөлек бір зал бар екенін білдім. Дмитрий Пинтоның пікірінше, депортация поляк этносына өте ауыр тиген.

Достық үйімен және поляк диаспорасының «Надея» қауымдастығының жетекшісі В.Л.Родонскиймен сұхбаттасып, «полониялардың» өмірі туралы мәлімет алдым, Польшада полония деп Польша азаматтарының Отанынан тыс жерде өмір сүретіндерді атайды. 20 жылдан аса құрылған Қауымдастық құрамы тұрақты емес. Арнайы бағдарлама бойынша Отанына қайтып жатқандардың барлығы туралы айтты. Сондай-ақ Қостанайда поляк тілі курстарының ұйымдастырылғандығын атап өтті.

Бұл тақырыпқа арналған ғылыми конференциялар Қостанай облысы А. Байтұрсынов атындағы университеттің қабырғасында өткен. Алғашқы конференция 2019 жылғы 7 маусымында Польша Республикасының Төтенше және өкілетті елшісі Селим Хазбиевичтің қатысуымен өтті. Конференцияны ұйымдастырушы тарих ғылымының докторы профессор Д. М. Легкий. Конференцияда Селим Хазбиевич Польша Республикасының қалыптасу тарихы мен оның экономикалық-әлеуметтік жетістіктері туралы дәрісіне қатыстым. Сондай-ақ қазан айында польшалық және қазақстандық ғалымдардың «Польская Делегатура в Казахстане в 1941-1943 гг. Военная эпоха и дипломаты в документах» ғылыми кітабының тұсаукесері болатындығын хабарлады. 2019 жылы 7 қазан күні ІІ-ші Дүниежүзілік соғыстың сексен жылдығына арналған «Халықаралық форум» атауын алған іс-шара өткен болатын. Сол форумда фашистік басқыншылықтан зардап шеккен поляк халқының тағдырына арналған «Күрес және қасірет» («Борьба и страдание») атты көрме ұйымдастырылды. Көрме Дмитрий Легкийдің сөздерінен басталған болатын. Көрме генерал Владислав Андерстың армиясының құрылуы және осы армияның негізгі күрес жүргізген бағыттарына арналды. Форумға Республикамыздың көптеген дәрежелі университеттерінен келген профессорлар қатысқан еді.

Сол күні Қостанай Мемлекеттік университеттің қабырғасында Алматы және т.б. жоғары оқу орындарының оқытушылары Қазақстанға депортацияланған өзге ұлт өкілдерінің тағдырлары және осы ұлт өкілдері құрған Делегатуралары туралы презентацияларын ұсынған. Жалпы Қазақстанда 9 поляк Делегатурасы болған. Оның негізгілері – Қостанай, Алматы, Ақмола, Семипалатинск қалаларында орналасқандығы туралы мәлімет берілді.

XX ғасырда өткен депортацияның оң және теріс жақтарына келетін болсақ. Оң жақтары: біріншіден, қазіргі кезде Қазақстан – көпұлтты мемлекет, екіншіден – біздің мәдениетіміздің шегі кеңейтілді, ал үшіншіден – Қазақстанда тұратын бүкіл халықтар арасында достық қарым-қатынастың орнауы. Теріс жақтары: біріншіден – әр халыққа ол эмоционалдық тұрғыдан үлкен әсер етті, екіншіден – диаспораларды күштеп тарихи Отанынан айыруы. Қазақ жеріне депортацияланған халықтар өздерінің екінші Отанын тапты. Қазіргі уақытта еліміздің толық және теңқұқылы азаматтары болып табылады. Соның айқын белгісі ретінде жыл сайын 1 наурыз Алғыс айту күні ретінде атап өтіледі. Басқа ұлт өкілдері қазақ жеріне деген жарқын ықыластарын білдіреді. Өз жұмысымызды қорытындылай отырып, осы тақырып қызықтырған тұлғалар үшін сайт дайындауды көздеп отырмын.

Әдебиеттер»

1. Легкий Д. М. – «Польские дипломаты в Казахстане. 1941-1943 гг.» - Астана. 2015. бб. 21
2. ГАКО ф. 268 оп.11 д. 27 л. 21, л. 2, л. 226
3. «Из истории поляков в Казахстане» бб. 266
4. ГАКО ф. 268 оп.11 д. 27 л. 183, л. 204, л. 4, л. 84, л. 113, л. 189, л. 218, л. 155, л. 223
5. ҚР статистикалық комитетінің мәліметтері - 01.01.2018 ж
6. Пискунов С. А. – «Возвращение на Родину: участие переселенческих органов РСФСР в репатриации польских и советских граждан в 1945-1946 гг.» - Социум и власть №5 2012
7. Поляк диаспорасы ұйымының жетекшісі Родонскийдің сұхбаты

ОРЫС МЕКТЕПТЕРІНДЕ ОҚУШЫЛАРҒА ҚАЗАҚ ТІЛІН, ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫНЫҢ, МОДЕРНИЗАЦИЯЛАНҒАН, ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТАЗА МАТЕРИЛДАН ЖАСАЛҒАН ҮСТЕЛ ОЙЫНДАРЫ АРҚЫЛЫ ОҚЫТУ

*Базылбаева Ж.А.
«№21 ЖББОМ» КММ
Қарағанды облысы, Теміртау қаласы*

Қазіргі таңда еліміздің білім беру жүйесіндегі реформалар мен саясаттағы өзгерістер мен жаңалықтар әрбір педагогтің өткені мен бүгінгі, келешегі мен болашағы жайлы толғануына, жаңа идеялар мен жаңа жүйелермен жұмыс жасауына негіз болары анық. Қазақ тілі — аса бай, таза, образды тіл. Сондықтан, педагогикалық — технологиялық базаны меңгерген оқытушы оны іс жүзінде оқу процесін дайындау, ұйымдастыру кезеңдерінде ең тиімді деген әдістемелер мен тәсілдерді басшылыққа алуы тиіс. Қазақ тілін оқытудың мақсаты — қазақ тілін қатысымдық тұрғыда меңгерту, оқушыны өз ойын айқын, түсінікті жеткізуге үйрету; тілдік қабілеті дамыған дара тұлғаның дамуына мүмкіндік жасау басты мақсаты болып табылады. [1. 40 – 43 бб.] Оқытушы әрқашан заман талабына сай, оқушыларды оқытудағы өз технологияларын, әдіс-тәсілдерін дамытып отыру қажет.

Мұғалім өзінің тәжірибесіндегі болған сын – салаларды талдап, жаңа технологияларды еңгізуі қажет. Әр түрлі қоғамдық орындарда кез-келген адаммен қарым-қатынасқа түсе алатын, сабақта алған білімдерін жүйелеп, мәдени тілдік қарым-қатынасқа арналған сөз, сөз тіркестерін сауатты құрастыруға дағдыландыру. Жас түлектің құзырлық қабілеттерінің артуына, өзін-өзі дамытуына, жаңалық ашып ізденуіне педагогтың құзіреттілік қасиеті маңызды роль атқарады. Сол себептен менде өзін-өзі оқытып, жетілдіру мақсатымен осы тақырыппен 2 жыл айналысып жүрмін. 2013 жылы «Қазақ тілі сабағында құзіреттілік тапсырманы қолдану арқылы оқушылардың сөйлеу әрекетін қалыптастыру және машықтау» тақырыбымен өзін-өзі оқыту жұмысы жасалды. Оның нәтижесі тамыз конференциясында әріптестеріммен тәжірибе бөлістім. 2015 жылы Оқушылардың құзіреттілік қабілеттерін арттыру мақсатында «Деңгейлік тапсырмалар» (7-9-сыныптар) жинағын жасап шықтым. 2019 жылы «Рухани жаңғыру» бағдарламасын жүзеге асыру аясында «Оқушыларға қазақ тілін қазақ ұлттық үстел ойындары арқылы оқыту» тақырыбында ғылыми жоба конференциясында тәжірибе

бөлісуді ұйғардым. Осы бағыттағы мәтінмен жұмыс жүйелі түрде іске асуда. Расында да, жақсы ұстаз әрқашан ізденіс үстінде болуы қажет, өз білімінің үстіне білім қосуы қажет, бұл ұстаздың ізденімпаздық қабілетінің дұрыс бағытта даму белгісі.

Менің ойымша, оқушыларды сапалы оқыту үшін, жаңа технологияларды іс-тәжірибеде қолданып, тиімдісін сабақ барысында көрсетеді. Мысалы: кесте арқылы мәтін талдау, фишбоун, ассоциограмма, т.б.

Мен өзім орыс мектебіндегі балаларға қазақ тілін үйретемін, осы салада өзімнің сабақ беру практикада көптеген технологияларды, әдіс-тәсілдерді қолдандым. Жақсы сапалы сабақ беру оңай жұмыс емес. Көп нәрсе мұғалімнің сабаққа қойылған талаптарды түсінуіне және орындауына байланысты. Талаптар әлеуметтік сұраныс, оқушылардың жеке қажеттіліктеріне байланысты. Өзім үшін оқушыларға қазақ тілін оқытудағы басты мәселе – мәтін талдау қиындық туғызатынын түсіндім. Оқушының өздік жұмысын іске асыру құралы – тапсырмалар дейтін болсақ, осы тапсырмалардың шығармашылық сипатын басты назарда ұстау қажет.

Тіл дамытуға арналған мәтінмен жұмыс. Осы әрекеттер арқылы оқушылар дұрыс сөйлеу жүйесіне үйренеді, мәтіннің мазмұнын өз сөзімен жеткізуге дағдыланады. Қазақ тілін екінші тілі ретінде оқытудың осы кезеңінде қойылатын негізгі мақсат - оқушыларды белгілі бір тақырып бойынша өз ойын, сондай-ақ осы кезеңде мәтіннен жаңа мәлімет алып, оны өзіндік сөйлеу әрекетінің қажеттілігін қамту үшін қолдана алуды және өз пікірін дәлелдеп айта алатын деңгейге жеткізу. Коммуникативтік бағыт мәтінді түсінуге, оның негізгі ойын анықтауға көмек береді, оқушылардың ойлау қабілетін жетілдіруге себеп болады. Бұл тапсырмалардың негізгі қызметтерінің бірі-интернациональдық сөздерді танып, сөз құрамына қарай талдау жасап, сөздердің жасалуын анықтау. Орыс мектебінде қазақ тілі мұғалімі жұмысымның тәжірибесінде, қазақ тілін білмейтін балаларға сөздік қорын байыту, мәтінмен жұмыс қиын берілетінін ұйғардым. Оқушыларға оқытудың дәстүрлі түрі қиын берілетіні және олардың сабақты динамикалық ойын түрінде өтілгенінде жеңіл қабылдайтынын байқадым. Бірақ динамикалық ойындар оқушыларға көп ауқымды ақпаратты жеткізе алмайтынын және ол ақпараттар тез ұмытылып кететінін байқадым. [3. 15 – 16 бб.]

Бұл жұмысымды тек орыс мектептерінде емес, сонымен қатар қазақ мектептерінде қолдануға болады. Себебі, қазіргі кезде жаңа оқу бағдарламасы бойынша, барлық тапсырмалар мәтін талдаумен байланысты, тіпті ұлттық біріңғай тестілеуде де оқушылар мәтін талдайды. Мәтін талдауда оқушыларға бірінші кезекте сөздік қордың аздығы кедергі жасайды. Осы мәселелерді шешу үшін көптеген технологияларды қолданып көрдім. Сол тәжірибелеріме сүйене отырып, мен өзімнің настольді қазақ ұлттық ойынын жасап шығардым. Бұл технология төменде сипатталған.

Оқушылармен мәтінді ойнай отырып талдау, оқушылардың мәтінді қызыға отыра игеруіне үлкен септігін тигізді. Бұл ойынды топпен ойнайтындықтан оқушылар арасында бәсекелестік сезімі болады, әрі топтаса жұмыс жасап үйренеді.

Ойын қазақ халқының ұлттық ойыны «Теңге ілу» негізінде қарастырылды. Ойынға қатысушылар екі топқа бөлінеді. Әрқайсысы жеке-жеке атқа отырады. (Сурет -1.)

Сурет – 1

жылдамдықты дамытып, тез әрі дәл әрекет етуді үйретеді. [4. 18-19 бб.]

Оқушыларға «Теңге ілу» ойынының прототипі настольді түрде ұсынылады (Сурет - 1). Ойын алаңы киіз матадан жасалған, киіз толығымен экологиялық таза материал, оның үстіне ертеде киіз матаны ата-бабаларымыз көптеген тұрмыстық мақсатта қолданған. Оқушылар екі топқа бөлінеді, әр топта 3 ойыншыдан тұрады. Ойынды кім бірінші бастайтынын асық шешеді. Оқушылар асық лақтырғанда, кімде ең көп сан болса, сол топ жеңеді. Асықтың барлық бөліктері боялған, әр бетіндегі түсі, бір санды білдіреді.

Сары – 4;

Жасыл – 3;

Көк – 2;

Қызыл – 1.

Асық арқылы оқушылар қанша қадам ойында жүретінін шешеді. Бір оқушы ойынды бастайды, ойын алаңында оқушыларды әбігерге түсіретін жасырылған белгілер бар.

белгісі түссе, оқушы екі қадам артқа жасайды;

белгісі түссе, оқушы екі қадам алға жасайды;

белгісі түссе, оқушы «Тарих әлемі» карточкаларының ішінен, бір карточканы таңдап, соған топпен жауап беруі қажет.

! - грамматика саласынан сұрақ, жеке жұмыс;

? - оқушы қарсылас топтың кез-келген сұрағына жауап береді.

Бірақ сұрақ қазақ тілі мен әдебиет сабағында өтілген тақырыптар бойынша қоюлуы қажет. Егер жауап бере алмаса, қарсылас топ қатарынан екі рет жүреді.

Әр жүрген жүріс сайын оқушылар мәтіннің бөлшектерін жинайды, кім өтілген жол бойынша көп қапшықтарды жинаса, сол топта мәтіннің бөліктері көп деген сөз. Әр қапшықты алған сайын оқушылар оны алған бетте талдауға тиіс, сөздерін аударып мағынасын түсіндіру қажет. Түсіндіре алмаған жағдайда оқушыларға қосымша балдар есептелмейді және сөйлем қарсылас топқа беріледі. (Сурет -2)

Сурет – 2.

Ойынның аяғында ойында ең көп мәтін бөлігін жинаған және қарсылас топты жақсы тындаған оқушылар жеңеді. Ойын мәресіне жеткенде, жеңген топқа сыйлық беріледі.

Бұл ойын 20 мин ішінде ойнатылады.

Бірінші ойнатылған күні ойын ұзақ жүргізілуі мүмкін, оқушылар ойын ережесін түсінгеннен кейін оқушылар ойынды жылдамырақ ойнай бастайды.

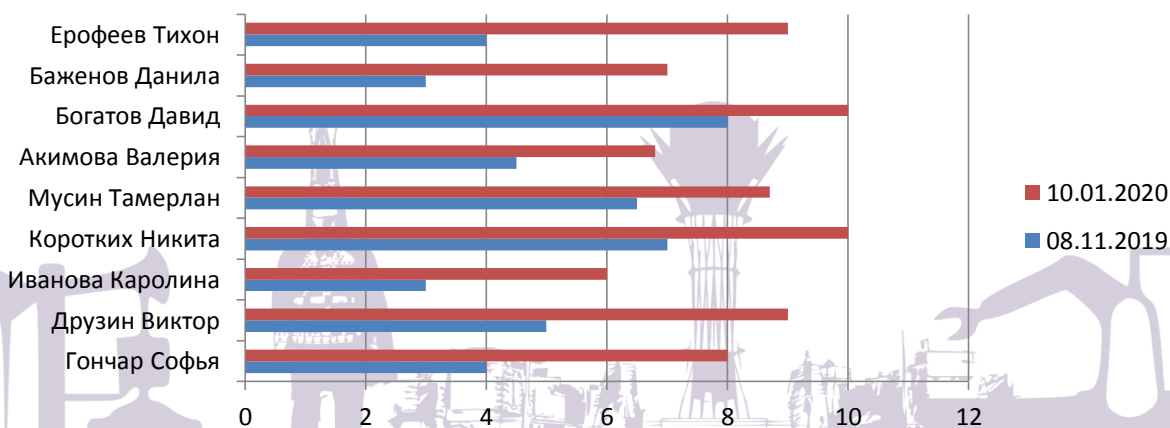
Бұл технологияны күнделікті оқыту практикасына енгізгенімдігінен оқушылар жақсы нәтижелерге қол жеткізді, мәтінді жылдам, әрі тиянақты талдай бастады. Сөздік қорын байытып, қазіргі кезде оқушылардың сүйікті ойыны болып есептеледі. (Сурет -3)

Жасаған жұмысымының қаншалықты нәтижелі екенін көру үшін, мен алдын ала оқушылармен 10 сұрақтан тұратын тест жұмысын жүргіздім, оқушылар мәтінді оқи отыра тестіде берілген сұрақтарға жауап береді. Кейін 2 айдан соң осыған ұқсас тағы бір тесттік жұмыс жүргіздік. Тест нәтижесі төменде берілген және әр оқушыныкі жеке берілген. (1 кесте).

Сурет – 3.

1-кесте.

Осы ойын технологиясын жас мамандар өз сабақтарында қолданса, білім алушылардың тіл үйренуге деген қызығушылықтары артады.

Оқушының оқу және танымдық әрекеттерінің белсенділігін арттыру – ең негізгі әдістемелік мәселе. Сабақтың жаңа технологиясын жасап, еңгізу, қысқа мерзім ішінде оқу міндеттерін орындау үшін жұмыс істеу. Оқушының логикалық ойлау қабілетін, өз бетімен білім алуға икемділігін, дағдыларын дамытады, білім алуға қызығушылығын туғызады, ал бұның негізінде оқушының өзіндік талпынысы, ерік – жігері дамиды да, сол арқылы оқу үрдісінде жоғары нәтижеге жетуге болады.

Әдебиеттер:

1. Республикалық ғылыми-педагогикалық басылым // Қазақ тілі мен әдебиеті орыс мектебінде 2011. - №9. – Б. 40-43.
2. Мұстафин Б. Тіл дамыту сабақтарында көрнекілікті пайдалану // Бастауыш мектеп. 1999. №6.
3. Республикалық ғылыми-педагогикалық басылым // Қазақ тілі мен орыс мектебінде, 2011. №8. – Б. 15-16 б.

ӘЛ-ФАРАБИДІҢ ПОЭЗИЯЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ НЕГІЗГІ ИДЕЯСЫ МЕН КӨРКЕМДІК ТІЛІ

Боранбаева Э.Т.

№ 2 ЖОББМ

Жезқазған қаласы, Кеңгір селосы

Бұл зерттеу мақаласының өзектілігі – ұлы ойшыл Әбу Насыр әл-Фарабидің тағы бір ерекше дарыны – поэзиялық шығармаларының негізгі идеясын ашу, көркемдік тілін зерделеу, зерттелмей жатқан өнерін насихаттау.

Ұлы ойшыл, екінші ұстаздың ғылыми мақалалары, трактаттары, даналық тұжырымдары мен нақыл сөздері, әр түрлі ғылымды зерттеген туындыларымен қатар, ақындық дарыны, ерекше зерттелмей жүрген қабілеті – поэзиялық шығармалары боп табылады. Ақынның өлеңдері көпшілікке кеңінен таралмаса да, негізгі идеясы қазақ әдебиетіне кең ауқымда қажетті салмақты да сүбелі дүниелер екені айқын. Бұл мақалада көпшілікке беймәлім лирикалық өлеңдерінің табиғатын ашып көрсетумен қатар әлеуметтік мәселелер мен поэзиялық шығармаларының ғылыммен, ғаламмен байланысын анықтадым. Зерттеу барысында ғұламаның өзінің поэтика, сөз өнері, поэзия жайлы зерттеу еңбектеріне сүйендім. Әдебиетсүйер қауымға белгілі, жаттап алуға тұратын мазмұнды өлеңдерінің негізгі идеясын ашып, көркемдік әрі астарлы тілдік ерекшеліктерін талдадым.

«Әлемнің екінші ұстазы» атанған Әбу Насыр әл-Фараби сөз өнерін зерттеп қана қоймай, бірқатар поэзиялық шығармаларын өмірлік негізгі қағидаларға сүйене отырып жазған.

Әл-Фараби поэзиялық туынды жасаудағы басты материал тіл мен оның алуан түрлі құрылымы екендігін айта отырып, сөз және оның құрамына назар аудару жөн деген ойды нақтылайды: «Біз айтамыз: Сөз тіркесі мағынаны не білдіруі, не білдірмеуі мүмкін. Айтылым жай және күрделі болады. Күрделі айтылым пікір болуы да немесе пікір болмауы да мүмкін. Пікірлердің кейбіреулері кесімді болады, ал екіншілері үзілді-кесілді болмайды; кесімді пікірлердің кейбіреулері ақиқатты болады, екіншілері жалған болады. Жалған пікірдің кейбіреуі қарастырып отырған, пікір орнына жүретін, зат тыңдаушысын ойға түсіреді, ал ол кезде басқалары олардың ойына заттың еліктеуін түсіреді; дәл сол соңғысы поэтикалық пікір болып табылады». Демек, поэтикалық пікір дегеніміз – бұл өлең құраудың кілті. Поэтикалық пікірлердегі ұғымдардың абсолютті шындыққа немесе қиялға қатысын сипаттай отырып, Әл-Фараби оларды қалай жіктеу мәселесіне көңіл бөле отырып, поэтикалық пікірлер көлемі немесе фабулалар негізінде жіктелуі мүмкіндігін атап көрсетеді [1]. Сондай-ақ осы тұжырымға өлеңдерінде сүйенген. Поэтикалық пікірді өлеңнің басты бөлшегі етіп алып, фабулалардың құрылысын жасаған.

Негізгі бөлім. Ғұлама ғалымның бірқатар өлеңдерімен танысып, басты идеясына үңіліп көрейік.

«Бауырым, қанша сүйгенмен,
Өтеді өмір күйбеңмен.
Шындыққа бас тік алаулап,

Пенделіктен бол аулақ».

Әл-Фарабидің поэзиялық шығармалары көбіне даналық ойға, өмірлік тұжырымға негізделген. «Бауырым» деп бұл жерде барлық адамзатты гуманистік тұрғыда жақын тартып айтып тұр. Өмірді «қанша сүйгенмен» (ол дүние, өмір қызықтары, ойын-сауық, т.б болуы мүмкін) оның бір күні аяқталатыны, сондықтан «шындыққа бас тігу» арқылы, пенделіктен аулақ болу арқылы ізгіліктің ізін қалдыруды насихаттап тұр. Шындыққа жай ғана бас тігу бөлек, «алаулап», яғни бар жан-тәніңмен жалындап бас тігуге ақын баса назар аударған.

«Жататын дәйім жаңғырып,

Бұл ғұмыр емес мәңгілік»,-

деп тірліктің тоқтаусыз тұрмайтынын, бір адамның ғұмыры біткенмен, заманның әрі қарай жаңғырып жалғаса беретінін тілге тиек еткен. Осы жерде әл-Фараби философиялық тұжырымы – бір рет берілген өмірді зая өткізбеу, адами болмысыңды қоғамға көрсетіп, өзінді тану, өмірде өзінді табу.

«Қағаздың түсіп бетіне,

Сызықтай бейне тартылған».

Осы өлең жолында «қағаз бетіне түскен сызық та уақыт өте тартылады» деген тұспалмен адамның бір реттік ғұмырын тағдыр парағына түскен 1 сызыққа теңеп, астарлап жеткізіп тұр. Ғұламаның өзі «Сөздің мағыналы я мағынасыз болмағы шарт. Күрделі сөздің жай айтылуы да, тұспалмен жеткізілуі де мүмкін. Ой көрігінен сомдалып шыққан сөздің шынайысы да, жалғаны да болады» деп «Өлең өнерінің қағидалары туралы» трактатта сипаттағандай, кейбір сөз тіркесі тыңдаушының зердесінде бейнеленіп, тікелей тұспалдану арқылы жеткізілген [2, 140 б.]

«Бауырым менің, кикілжіңнен аулақ бол,

Әділетті шындығы бар жерге қаш», - деген өлең жолы да алғашқысымен үндес, сарындас. Әр түрлі өлеңдер болғанмен, Фарабидің «бауырым» сөздік қолданысы бар әлемге мейірім, адамгершілік көзқараспен қарайтыны, жанашыр ретінде ойын «көңілге жұмсақ» жеткізетіні, ақылшы үлкен ретінде ойын саралайтыны және сол берік ұстанымға шақыратыны байқалады. «Әділетті шындығы бар жерге бар» демейді, «жерге қаш» дейді. Бұл жерде кішіпейіл адамның бірінші шегінуін, яки кішіреюін қарапайым тілмен жеткізген. «Шешендік өнерінде көз жеткізу дегеніміз адамның өзіне айтылғанды көкейіне түю, сондай-ақ оған ой жіберу арқылы адамға құлақ қою болып табылады» [1, 139б.] деген тұжырым осы өлеңде ғұламаның өмірде көкейге түйгеніне көз жеткізу арқылы басқа адамдарға өлеңмен ой жібергенін көруге болады.

Лирикалық сарында жазылған өлеңдер топтамасында жастықтың жалыны, сол жастық жалынмен қия басуы мен өкініш, үзілмес үміт боямсыз суреттелген. Ғалымның бұл өлеңдері – қиял қуған жас жігіттің бейнесін суреттеген.

«Қайтейін, мен көкжиек көңілімді,

Келер күнге үмітпен жол ашамын.

Қос шөлмекпен өткіздім өмірімді,

Соны медеу етеді болашағым», -

деген өлең шумағында «көңіл көкжиегі» деген сөз тіркесі көңілдің шексіздігі арқылы арман мен қиялдың, болашаққа деген үміттің де сондай көкжиектей кең екенін астарлап тұр. «Қос шөлмек арқылы өткізген өмірде ақын болашағы нені медеу етеді?» деген сұрақ туындауы заңды.

«Бір шөлмекте көк сия толып тұрса,

Екіншіде шарап бар жайы мәлім.

Даналықты сиямен молықтырсам,

Шарабымен шерімнен айығамын», -

деп жауап берген ақын «көк сиямен» қалдырған мұрасы арқылы болашағын медеу еткені, мәңгілік еткені мәлім.

Осындай лирикалық сарындағы көркем өлеңдер тізбегі тағы да былай жалғасын табады.

Тамылжып бал тыныштық айналамнан,

Тылсым түнге құшағын жайған далам.

Мен жатырмын ұйқысыз жапа-жалғыз,

Жанымның ой жарығы аймалаған [3, 43б.].

Табиғат пен адам жанының үндестігін, табиғаттың сұлулығы мен адам жанының нәзік сырын суреттеген бұл өлеңде сана көзі мен сана сөзін астастыра білген. «Бал тыныштық» деген бейнелеуде «тыныштық» сөзі үлкен мән-мазмұнға ие болып тұр, бұл жерде жанның, табиғаттың тынып тұрған шағы ғана емес, одан да биік мәнге ие болып, «бал» сөзін жалғау арқылы қадір-қасиетін асқақтатып тұр. Себебі жан-дүниенің тазалығынан бастау алар тыныштық тәтті емей, бал емей немене?!

«Тылсым түнге құшағын жайған далам» деп даланың кеңдігін ғана емес, тіпті «тылсым» (жұмбақ) түнге (қараңғылыққа) да құшағын жаятын келбетіне әлемнің гуманистік ғажайыбын сиғызып тұр емес пе?! «Жанымның ой жарығы» деген сөз қолданысы – ақынның даналығы, парасаты көрініс тапқан дәл мысал, нақты теңеу. «Ой сәулесі» емес, «ой жарығы» деп қолданудың өзі «ОЙ» сөзіне үлкен мағына үстеп тұр. Адам жанына жарық түсірер – ол – ой, бағыт берер ол – ой.

«Фараби логикалық тұжырым, пайымдаулар үйлестікті талдап, олардың поэзияда орынды қолданылуына көп мән береді, яғни өлең өнеріне салихалы логикалық астар мен гармония қажет екенін ескертеді» [4,103 б.]. Міне дәл осы үйлесім осы бір шумақта қолданыс тауып қана қоймай, логикалық астар оқырманға ой салып, біріккен гармония өлеңге ерекше сипат беріп, бір қалыпқа құйылғандай санаға ой салады.

Ақынның бірқатар өлеңдері әлемнің тылсым сырларымен, аспан мен жер құпиялары, осы ғаламда тірлік ететін адамзаттың орны, болмысы, олардың өмірінің мәні, көрген-түйген тұжырымдары туралы философиялық рубайлар түрінде боп келеді.

Жайнаған бейне бір гүл әлем сыры,
Құбылған мөлдір нәзік гауһар нұры.
Даналар талай мысал тапқанымен,
Тапқан жоқ тектер тегін әлі бірі.

Ей, қарындас, қашыңдар жалған жолдан,
Ақиқатты шығарма әсте қолдан.
Бұл дүние мекенің сыйға берген,
Жер нүктеге телміріп болма алаң.

Біз бір мейман бұл жайда аз-ақ күндік,
Болымсызға таласып күн өткіздік.
Анталасып аптықпа тар қапасқа,
Адамға әлем мекен ол мәңгілік.

Әлемнің сұлулығымен, тылсымымен көз тартып, гүл сынды қызықтырғанымен, адамзатты «Ақиқатты шығарма әсте қолдан» деп, жалған жолдан қашуды, бұл мекен уақытша сыйға берілгенін, «құбылған мөлдір нәзік гауһар нұрында» тіршіліктің тұрлаусыздығын ескертіп, адамдық болмысты, ақиқаттың бет-бейнесін сақтап қалуға үндейді. «Жер нүктеге телміріп болма алаң» деген жолдардан Фарабидің өлеңдері әлемнің құпиялары туралы басқа да ғылымдармен, философиялық тұжырымдармен тығыз байланысты екенін байқау қиын емес. Сол көне заманда Жердің «кішкентай нүкте» екенін астарлап, мәңгі жерде жүретіндей өмір сүретіндерге «ақиқат ақылын» жырмен жеткізген.

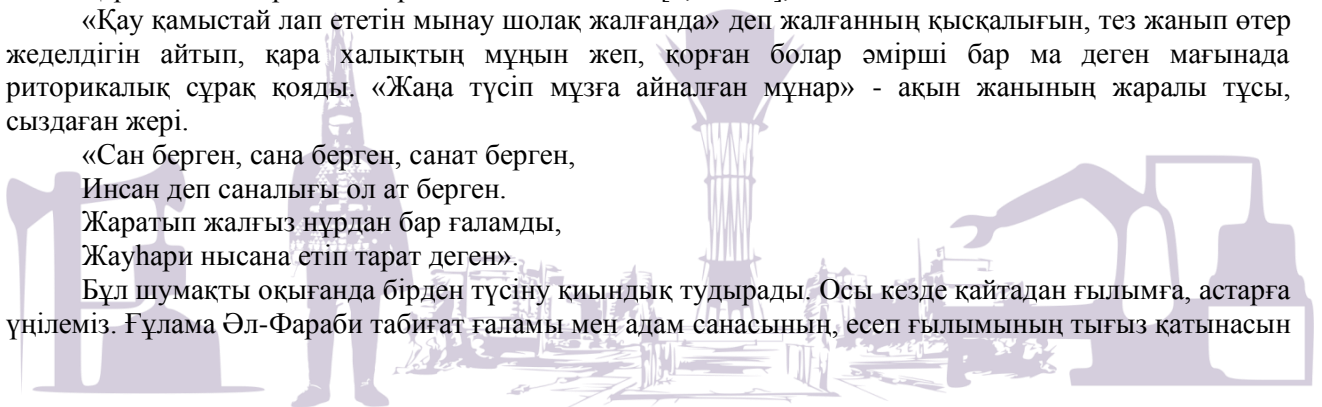
«Фарабидің қағидасы бойынша кемел өлең логикалық берік қисынға сүйеніп, «екі қорытындыдан үшінші қорытынды шығаруды мұқият басшылыққа алып, соған сай түр, яғни бейнелеу «құралын» іздеп табу қажет. Нағыз шын ақындық осы шартты бұлжытпай орындаумен сипатталады» [4,104 б.]. Бұл шарттар Фараби шығармасында қалай көрініс тапқанын бірнеше мысал арқылы дәлелдедік. Себебі ақын шығармасы туған жер тақырыбымен басталып, өмірлік философия тақырыбымен аяқталса, енді бірінде, мұнмен, шермен басталып, өзін өзі қайраумен, жігерлендірумен тамамдалады.

«О жаратқан, қателігім бір күн сірә тынар ма?
Сияқтымын жаңа түсіп мұзға айналған мұнарға.
Қау қамыстай лап ететін мынау шолақ жалғанда,
Қара халық әміршіден қорған таба алған ба?» [5, 226 б.], -

«Қау қамыстай лап ететін мынау шолақ жалғанда» деп жалғанның қысқалығын, тез жанып өтер жеделдігін айтып, қара халықтың мұңын жеп, қорған болар әмірші бар ма деген мағынада риторикалық сұрақ қояды. «Жаңа түсіп мұзға айналған мұнар» - ақын жанының жаралы тұсы, сыздаған жері.

«Сан берген, сана берген, санат берген,
Инсан деп саналығы ол ат берген.
Жаратып жалғыз нұрдан бар ғаламды,
Жауһари нысана етіп тарат деген».

Бұл шумақты оқығанда бірден түсіну қиындық тудырады. Осы кезде қайтадан ғылымға, астарға үңілеміз. Ғұлама Әл-Фараби табиғат ғаламы мен адам санасының, есеп ғылымының тығыз қатынасын

көрсетеді. «Дүниенің жаралу басы жалғыз шоқ нұрдан басталған болса, жалғыз сан дегені сол. Ол жалғыз нұр көбейіп, саналы санаттарға, қатарларға жайылған. Сол ғаламды танушының аты инсан – адам аталған. Бұл «инсан» деген сөз аспандық сан мағынасында. Аспан шырақтары адамның адаспай жол табуы үшін берілген, ол нысана» [6, 138б.]. Осы сияқты тарихтың терең әрі құпия сырлары Әл-Фарабидің поэзиясынан көрініс тапқан, ғылыми қазынасынан бастау алған.

Әл-Фараби өнерді, ғылымды тұтастықта алып қарастырады. Барлығын бір арнаға тоғыстыра отырып философиялық тұжырымдар мен нақты шешімдер жасайды.

«Тіршілікте құрыштай бол төзімді,
Сан мәртебе алдаса да өзінді.
Тағдырыңды еш уақытта жазғырма,
Тіпті кейде болса да эзезіл азғырған.
Өрге жүзген өнегелі ісімен,
Таңда да ал дос, өз теңіңнің ішінен.
Жүргендер көп достық атын малданып,
Алайда тек қалма оған алданып».

Бұл парасатты өлең жолдары әр адамның бағыт-бағдар берер бағдаршамы, еске сақтар «мотивациясы» секілді. Өмірдің жалғандығын, бақтың баянсыздығын, дүниенің тұрлаусыздығын үнемі есте сақтайтын ғұлама ақын дүниеден түңіліп, баз кешпейді, адамның ақылы мен тәкаппарлығын тепе-теңдікте ұстауына, адами болмысын ұмытпауын насихаттай отырып, адалдыққа, табандылыққа, адамдықты, өнеге-білім деген ізгі қасиеттерді жадында ұстауға баулиды.

Ақын өзі айтқандай «Ақындық түйіндеудің әр қилы түрін белгілеу ләзім» [2, 141б.] деп көрсеткендей, әр өлеңде түйіндеу әр қилы, өлең мазмұны бағыттас, идеялас болғанымен, әр туындыдан түйсінер ой, парасатты тұжырым әрқалай.

«Қашықтасың туған жер - қалың елім,
Не бір жүйрік болдырып жарау деген.
Шаршадым мен.
Қанатым талды менің,
Шаңыт жолға сарылып қарауменен.

Кері оралмай жылдарым жатыр ағып,
Қасіреттің жасына көз жуынар.
О, жаратқан, көп неткен ақымағың,
Құм сықылды тез ысып, тез суынар.

Зиялы аз бір тұтам тіршілікте,
Әкімдікке күллісі жүгіреді.
Көкірекпен сезініп, күрсініп көп,
Жаным менің түршігіп, түнереді».

Бұл өлеңде ақынның туған жерге деген сағынышы мен ыстық махаббаты өрілген. Шығармада ақын тіршілік иесі атанған адамдардың іс-әрекетіне қанағаттанбай, олар құм секілді тез ысып, тез суыйды деген ой түйеді. Ғалымды қоғамның іс-әрекеті қатты толғандырады. Өлеңде ақын мұң мен шерін қоғам мұңымен бірге көтеріп, ерекше түйін, күтпеген қорытындымен аяқтайды.

Ұлы ойшылдың өлеңдері әлі де зерттелетін, ұрпаққа рухани қазына болатын дүние. Сондай ақ ғұламаның әлі де жетпей жатқан шығармалары да табылып, ұрпаққа насихатталса, көкірек көзін ашары хақ. Орта ғасырдың әдебиет зерттеушілері мен тарихшылары поэзия мәселесін сөз еткенде көбінесе дерлік Әл-Фарабидің есімін қайталап отырады. Өкінішке орай, Фарабидің поэзиялық мұрасы біздің дәуірімізге дейін толық сақталмады. Дегенмен саусақпен санарлықтай аз ғана жыр жолдарының өзінен оның зор шабытты, кең тынысты, терең ойлы, нәзік сезімді, дарынды ақын болғанын аңғару қиын емес. Фараби өлеңдері – парасат пен пайымның кең арнасы, өмір деген мазмұнды шығарманың астарлы нүктесі, тылсым құпиясы.

Әдебиеттер:

1. <https://adebiportal.kz/kz/news/view/22775>
2. Қазақтың тәлімдік ойлар антологиясы: 10томдық, 3 том, - Алматы: Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық институты. 2007-480 бет.
3. Екімыңжылдық дала жыры, - Алматы: Қазақ энциклопедиясы, Бас редакциясы. 2000-752 бет.

4. А. Көбесов. Әл-Фарабидің ашылмаған әлемі, - Алматы: «Санат». 2002-176 бет.
5. Көркемсуретті Қазақстан тарихы:4 томдық, - Алматы. 2006-312 бет.
6. А.Машани. Әл-Фараби және Абай, - Алматы: «Алатау». 2005-296 бет.

ЦИВИЛИЗАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ КАЗАХСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ

*Введенский И.Г.
КТУ «Школа-гимназия №1»
г.Саркан.*

В настоящее время Казахстан являет собой уникальное цивилизационное явление. Главная особенность которого заключается в его многовекторности и разносторонности.

По мнению великого историка Л.Н.Гумилева все этносы мира делятся на две категории. Одни- мир системы, другие- территории входящие в сферу влияния мир систем. Казахстан не образуя своей собственной интенсивной (стремящейся к расширению) мир системы, единственная из всех стран которая сумела выстроить взаимоотношения сразу с большим количеством мировых систем, однако до конца не интегрируясь не в одну из них, тем самым являя собой пример единственной в мире экстенсивной мировой системы. То есть системы не стремящейся к экспансии во внешний мир, и навязыванию кому-либо своего образа жизни, но не позволяющий какой-либо цивилизационной модели полностью поглотить себя.

Можно выявить пять мировых цивилизационных систем с которыми Казахстан активно взаимодействует, а именно это: Русская мир система, Китайская мир система, мир система Западного мира, а также устойчивые системы Большого исламского мира (Саудовская Аравия), и Турецкая устойчивая система. *(Согласно Л.Н.Гумилеву отличие устойчивых систем от мир систем заключается в том что: Мир система стремится к насаждению своей цивилизационной модели во всем мире, а устойчивая система распространяет свое влияние на конкретную этническую либо религиозную группу).* В значительно меньшей мере ведется взаимодействие с Малым исламским миром (Иран).

С каждой из этих систем Казахстан имеет общие точки соприкосновения и общие культурные элементы. Можно сказать, что казахстанская цивилизационная модель вобрала в себя лучшие элементы данных моделей. Так с Русской мир системой Казахстан единят столетние связи, проживание в рамках единого государства, а также распространенность в Казахстане русского языка. С Западной мир системой, представленной главным образом США Казахстан связывает, выбранный путь демократического развития. С Китаем Казахстан взаимодействует на почве тысячелетних экономических связей Великой Степи и оседлого земледельческого населения. С Турецкой устойчивой системой Казахстан связывает общность этнического происхождения и языковая близость, так как и казахи и турки являются потомками тюркского народа. С Большим исламским миром Казахстан связан религиозной общностью. Контакты с Малым исламским миром базируются на миротворческой политике Казахстана в деле урегулирования взаимоотношений между суннитами и шиитами.

Вопрос заключается в том в результате чего сложилась данная цивилизационная система.

Основная часть.

Уникальность казахской системы заключается в нескольких факторах.

I) Этногенез казахского народа

II) Исторический путь пройденный казахской государственностью

III) Географическое положение

I. Каждый народ на земле имеет свою уникальную историю формирования- этногенез. Путь формирования казахского народа весьма глубок и восходит к возникновению тюркского народа.

Тюрки сформировались на территории гор Алтая в IV- VI веках нашей эры. В расовом отношении представляя собой переходный тип между европеоидами и монголоидами – Алтайская смешанная раса. Естественно, что народ возникший на стыке смешения рас обладал уникальным мировосприятием и собственным видом окружающей действительности. В философско- религиозном мировоззрении степняков сложился уникальный синтез состоящий из дуализма европеоидов и представления о одушевленности всего сущего монголоидов. Для тюрков человек воспринимался как связующее звено между миром небесным и земным. Тем самым подчеркивая центральное значение

человека в мире (данная мысль в последствии будет развиваться в Европейской философии), но не противопоставляя его всему живому, а напротив включая его как защитника мира. (эта установка нашла свой отклик во всех великих религиях Востока).

II. Специфика кочевой казахской государственности ярче всего характеризуется тюркским словом «эль». «Эль»- не является государством в классическом понимании этого слова. А именно государство на западе — это четко определенная территория имеющая свои границы и свою систему управление, население же четко отделяется от государства и именуется словом народ. Номадическое же слова «эль» не разделяет в себе народ и государство, а соединят его в единое целое. Если для западных монархий и восточных тираний главной ценностью является мощь государства, а народ является лишь средством в достижении поставленной цели, и его интересы вторичны по отношению к интересам государства. То для ханов великой степи государство не мыслимо без народа, а потому интересы народа и государства стекаются во едино.

III. Уникальность географического положения Казахстана во многом определила его историческую и цивилизационную судьбу.

Еще российский император Петр I называл территорию Казахстана «ключами и вратами в Азию» Действительно Казахстан является как бы географическим центром Евразии. Именно здесь сходились важнейшие караванные пути древности. Вслед за торговлей шло смешение культур и распространение науки. А потому население данных территорий веками впитывало в себя культурные достижения соседних цивилизаций, синтезирую собственную неповторимую культура. Одной из главных доминант которой являлось уважение к вере и традициям других народов, а также священность человеческой жизни.

В современно мире Казахстан занял твердую позицию государства, пользующегося доверием всех стран мира. Одним из самых ярких примеров этому являются переговоры по мирному урегулированию боевых действий на территории Сирийской Арабской Республики, прошедшие в столице Казахстана городе Астана в январе 2017 года. Именно данные переговоры запустили путь к прекращению кровопролитной гражданской войны, фактически завершившейся на сегодняшний день. То, что именно Казахстан стал площадкой где смогли сойтись и договорится столь враждебные друг другу мировые силы говорит о уникальном значении в мире цивилизации созданной на территории нашей страны. Главным достижением которого является многовекторность и открытость внешней политики как не раз это было подчеркнуто лидером нации, президентом Н. А. Назарбаевым.

Литература:

1. Абдакимов А. История Казахстана. Учебное пособие. Алма-Ата, 1994 г.
2. Гумилев Л.Н. «Древние Тюрки» - г Москва, «Айрис- Пресс» 2016 г.
3. История Казахстана (с древнейших времен до наших дней). В пяти томах. Том 3. - Алматы: «Атамұра», 2000
4. Кузембайұлы А. Абыль Е.А. История Казахстана: Учебник для вузов. 7-е изд. Соларт, 2004
5. Кляшторный С., Султанов Т. Казахстан. Летопись трех тысячелетий., Алма-Ата, 1999г.

КУЛЬТУРА ВЕЛИКОЙ СТЕПИ ЧЕРЕЗ РАЗВИТИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ

*Вербицкая А.А.
КТУ «ОШ №44», г. Караганда*

Одним из главных приоритетов нашего государства является качественное образование. В Плате нации «100 конкретных шагов» по реализации пяти институциональных реформ Правительством задан по шаговый алгаритм дальнейшего развития государственной системы образования и науки, приоритетом которого, является развития у обучающихся творческих навыков, познавательной активности и всестороннего мышления. Главным условием Президентской программы «Рухани жаңғыру» - сохранение своей культуры, собственного национального кода. «Именно поэтому новая модернизация – это платформа, соединяющая горизонты прошлого, настоящего и будущего народа. Кроме того, важнейшая миссия духовной модернизации заключается в примирении различных полюсов национального сознания».

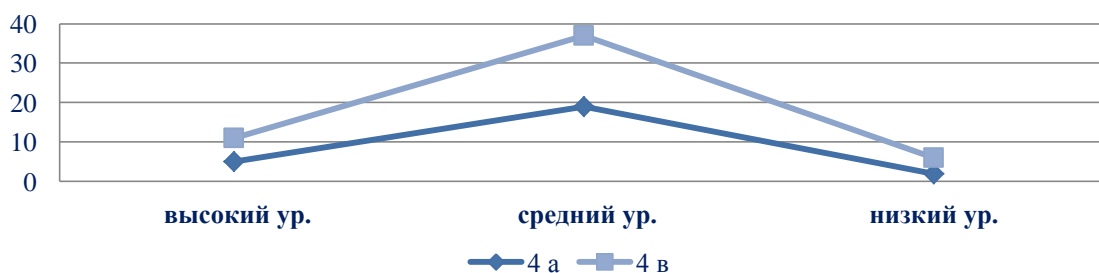
В процессе обучения обучающихся начальных классов важное место занимает их познавательная активность, умение учителя активно руководить ею. Активно управляемый учебный процесс направлен на обеспечение глубоких и прочных знаний всех учащихся, на усиление обратной связи. Мы предлагаем моделирование учебного процесса, его прогнозирование, четкое планирование, активное управление обучением и развитием каждого обучающегося. Наиболее эффективным является путь, который основывается на личностной позиции учащегося в учебной деятельности, что предполагает поиск интенсивных методов обучения.

Младший школьный возраст- возраст формирования личности. Возникают новые отношения с взрослыми и сверстниками, новые виды деятельности. Процесс обучения представляет ряд серьезных требований к обучающимся. Это сказывается на формировании отношений не только к людям, но и к самому процессу обучения, развивает способности расширяет кругозор и круг интересов. Вместе с тем формируются социальные чувства, такие как любовь к Родине и национальная гордость повышен интерес к героям, к смелым и отважным людям совершавшим подвиги.

Как младшему школьнику объяснить, что такое патриотизм? Любовь к Родине. А что такое Родина, родной край? Как его любить? Для этого можно разобрать весь родной край, как картинку, на множество кусочков-пазлов, а потом собрать все вместе и понять, что из множества различных кусочков получилась одна, картина, которая и есть наша малая родина. Интенсивные методы обучения как «Краеведческая мастерская» основана на понимании краеведения, как цельного явления, хотя изучение краеведения многогранно, это природа, транспорт, архитектура, народное творчество и личности. Не возможно отделить четкую грань, что есть история края. Так же, как невозможно отделить исторические события людей.

Цель данной работы использование различных методов и приемов, активизирующих познавательную деятельность обучающихся на уроках начальной школы. Для реализации этой цели мы создали условия для активизации познавательной деятельности обучающихся; формирование и развитие общеучебных, самостоятельных, познавательных навыков учащихся; создание условий для добывания знаний из реальной жизни, для овладения различными методами действий в нестандартных ситуациях. С целью апробации использования методов и приемов активизации познавательной деятельности в нашей школе № 44 в качестве экспериментальной площадки был взят 4 «А» класс по литературе, по познанию мира, трудовому обучению и 4 «В» для отслеживания сравнительных результатов. Исходными данными послужили показатели опросник изучения познавательной активности учащихся (Пашнева).

Определение уровня познавательной активности

Отличительная особенность формирующего эксперимента обучающихся начальной школы заключается в том, что познавательный интерес направлен не только на процесс познания, но и на результат его, а это всегда связано со стремлением к цели, с реализацией ее, преодолением трудностей, с волевым напряжением и усилием. Познавательной активности школьник не будет проявлять, если он не получает удовлетворения от получаемых результатов, не видит или не знает путей применения знаний на практике. Для активизации познавательной деятельности обучающихся мы использовали:

- новые знания о мире, поэтому продуманный отбор содержания учебного материала, показ богатства, заключенного в научных знаниях, являются важнейшим звеном формирования познавательного интереса ; мы это делали через приемы «Сундук с сокровищами» по познанию мира и литературному чтению, «Ключи мудреца», когда дети выбрав один и тот же объект, стараются найти как можно больше информации о нем, «Карта сокровищ» - когда всю найденную информации дети составляют интеллект- карту.

- проблемные, поисковые ситуации (прием «Генерализация идей», «Корзина идей», «5 Why» (пять «почему»), «Отсроченная загадка», «Фантастическая добавка», «Необъявленная тема», «Генераторы-критики», «Удивляй»;

- игровые ситуации, например, по познанию мира «Мы – юные первооткрыватели», «Найди клад по карте», по литературе «Батыр Еленке в гостях у богатыря Ильи Муромца», «Легенда или была?», «Авторский стул»;

- в развитии интереса к учебному предмету нельзя полностью полагаться на содержание изучаемого материала, без активной деятельности содержательный материал вызовет у учащихся только созерцательный интерес к предмету, который не сменится познавательной, поэтому мы применили приемы «Зигзаг удачи», «Остановка путешественника», «Веселая карусель», «Пила», «Водоворот».

- рассказы о способах и приёмах запоминания и усвоения материала из истории развития науки, например, рассказ об открытии Соколовско- Сарбайского месторождения магнитного железняка, рассказ об Апаке Байжанове, об особенностях творчества учёных и писателей, например, рассказ о В.Бианки подводит к игре «Посмотри вокруг», когда дети после экскурсии пишут рассказы о природе;

- знакомство с виртуальными экскурсиями для изучения связи поколений в культуре, через памятники и сакральные мест Карагандинской области.

Проанализировав известные методы обучения связи поколений в культуре, можно сделать самым оптимальным из них являются методы познавательной активности. Причем применение информационно-коммуникативных технологий, для организации познавательной активности обучающихся позволяет повысить эффективность учебно-образовательного процесса, уровень информированности и подготовленности учащихся, систематизировать знания, индивидуализировать обучение, а также в максимальной степени учесть личностные потребности и особенности самих учащихся. Это дает толчок к развитию навыков самообучения, определенную грамотность при работе с источниками информации, что так же является необходимым условием для дальнейшего интеллектуального роста ученика.

Экскурсии являются эффективной формой организации познавательной активности, но их проведение вызывает много трудностей. Во-первых, изучаемый объект не всегда находится в пределах досягаемости. Очень часто нет возможности «добраться» до него с младшими школьниками (музеи, памятники). Во-вторых, школа работает по строгому расписанию. На урок по каждому предмету отводится сорок минут. Провести экскурсию за это время не всегда удается. На это может понадобиться два часа и больше, что срывает уроки по другим предметам. В-третьих, на экскурсии труднее организовать занятия обучающихся и поддерживать дисциплину, чем в классе.

Из всего сказанного можно сделать вывод, что в настоящее время экскурсия теряет свою популярность у учителей, не смотря на свою дидактическую значимость. Главная причина кроется в недоступности большинства объектов. Это серьезное ограничение снимается при использовании средств новейших информационных технологий.

Виртуальная экскурсия представляет собой программно-информационный продукт в виде видео-, аудио- и графических материалов, предназначенный для интегрированного представления информации.

Использование виртуальных экскурсий позволяет выполнить практическую часть государственной программы в полном объеме.

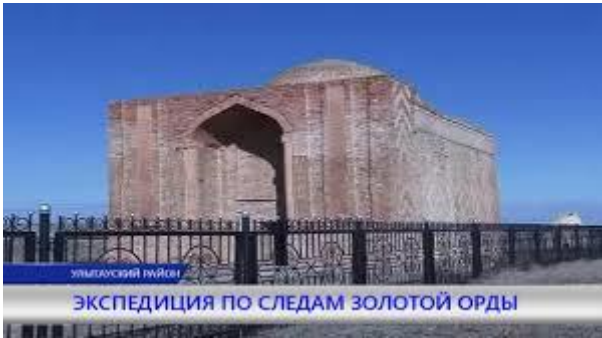
Виртуальная экскурсия помогает решить следующие задачи:

- активизация познавательной деятельности учащихся.
- повышение эффективности урока.
- создание набора цифровых образовательных ресурсов для организации учебной работы

Требования в виртуальной экскурсии как к организационной форме работы практически не отличаются от требований к проведению реальных традиционных экскурсий. Но характерными признаками виртуальной реальности будут являться следующие:

- моделирование в реальном масштабе времени;
- имитация окружающей обстановки с высокой степенью реализма;
- возможность неоднократного повторения в необходимом темпе.

Для организации виртуальной экскурсии так же, как и для экскурсии реальной, необходимо определить набор ключевых пунктов и сформировать для каждого из них заданный объем информации.

Местом проведения виртуальной экскурсии может стать участок природы или исследовательский институт, музей промышленное предприятие. Значительная часть обучающихся редко бывают в музеях, мало путешествуют. Решать эту проблему хотя – бы частично помогают

виртуальные экскурсии.

Поскольку у пользователя нет возможности увидеть реальный объект, важно предусмотреть наличие графической информации – прежде всего в форме фотографий, а также карт и планов.

Сопровождающий комментарий может быть представлен в текстовой форме или в виде аудиозаписи голоса «экскурсовода». Однако создание звуковых файлов требует более кропотливой работы, а сами они достаточно велики, что усложняет манипуляцию с ними. Поэтому можно опираться на материал в текстовой форме.

Таким образом, текстовая и графическая информация составляют основу экскурсии. В некоторых случаях уместна звуковая информация, особенно для голосов дикой природы, фольклорного песенного материала.

Видеоинформация может также оживить экскурсию, однако работа с ней очень сложна и требует наличия специальных технических компонентов, отсутствующих в стандартном наборе компьютера.

Мы готовимся к виртуальной экскурсии в удобное для нас время, но совершенно понятно, что это будет не накануне ее проведения, а как минимум за несколько дней. Так как необходимо определить тему экскурсии, выбрать объект изучения, подобрать информационные материалы, наконец, создать саму виртуальную экскурсию. Конечно, это доставляет некоторые трудности для нас, но однажды созданной презентацией можно пользоваться и в любое время.

Подготовка экскурсии осуществляется по следующему плану:

- формулируются проблемы;
- определяется цель экскурсии;
- выбирается объект изучения;
- поиск интерактивных-ресурсов об изучаемом объекте;
- создание практической работы по ознакомлению или закреплению изучаемого материала;
- определение формы отчета или наглядного оформления результатов экскурсии.

«В рамках «Сакральной географии Казахстана» отобрано 100 объектов республиканского значения и более 500 региональных. Одним из них является Улытау - один из древнейших горных массивов Сарыарки нашей области. Величие этих гор заключено в значимости событий национальной истории, происходивших здесь и связанных с объединением казахских родов. Улытау был излюбленным местом ханов кочевых племен. Здесь образовал свою ставку старший сын Чингизхана - Жошы хан, отсюда начинал свой поход на восток Батый. Здесь находится мавзолей Жошы хана, мазары Кутлук-Те-мира, Болган-ана, Келин-там. Здесь

воздвигнут мавзолей над могилой Алаша хана, одного из основателей тюркских племен.

Навечно остались в горах Улытау хан Золотой Орды Тохтамыш, великий полководец, эмир Золотой Орды Едыге, имя которого упоминается в эпосах народов Алтая, Урала, Северного Кавказа, Крыма, Узбекистана. На каменной плите, на горе Ал-тыншоқы оставил память о своем пребывании в Улытау весной 1391г. великий Тамерлан.

Памятники, которые хранит в себе Улытау, восходят к эпохе палеолита и неолита. Археологами обнаружены многочисленные стоянки первобытных людей, их орудия труда. На

берегу реки Каракенгир найдена одна из крупнейших в Казахстане мастерская эпохи палеолита. На всех речных долинах обнаружены памятники эпохи бронзы - поселения, некрополи, царские захоронения бегазы-дандыбаевской культуры.

До сих пор не разгадана тайна так называемых «курганов с усами». Одни считают, что это надгробные сооружения, другие, что это древняя обсерватория, кто-то - ритуальный комплекс. В равнинных частях обнаружены курганы эпохи гуннов, следы культур древних тюрков, огузо-кипчаков.

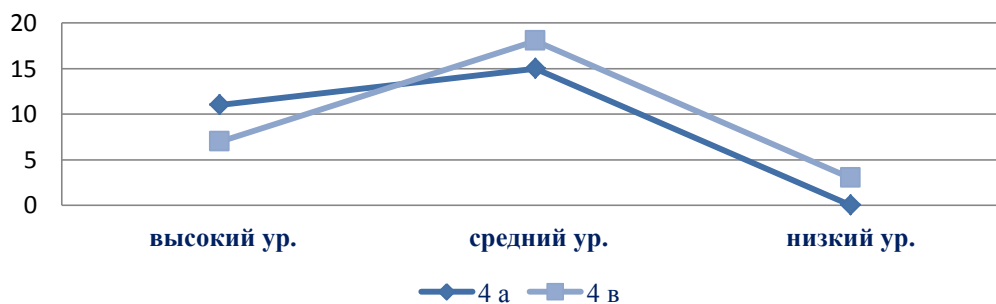
При предварительном знакомстве с объектом экскурсии учитель будет обращаться не к реальному производству или какому-либо другому месту, а он будет знакомиться с информацией того или иного сайта, книги, видеофрагмента. Маршрут экскурсии будет разрабатываться следующим образом: учитель будет отбирать какие объекты и в какой последовательности должны просмотреть учащиеся, на какие объекты нужно обратить особое внимание, какие наблюдения должны произвести обучающиеся. Также при разработке маршрута виртуальной экскурсии для себя учитель отмечает и затем строго соблюдает санитарно-гигиенические нормы работы на компьютере.

Проведение виртуальной экскурсии также будет очень похоже на проведение обыкновенной экскурсии, с той лишь разницей, что учащиеся совершают экскурсию, не покидая стен школы и оставаясь за экранами компьютеров, но все также понадобится разъяснение учащимся цели экскурсии, сообщение им знаний, необходимых для успеха экскурсии. Стоит отметить, что самостоятельное совершение виртуальной экскурсии учащимися или же выполнение разнообразных, нестандартно сформулированных заданий к ней переводит экскурсию из разряда иллюстративной, в разряд исследовательской, что значительно увеличивает их дидактическую значимость и потенциал.

Виртуальные экскурсии позволяют учащимся с низким уровнем познавательной активности по новому взглянуть на учебную деятельность. Как правило, они пассивны, с трудом включаются в учебную работу, ожидают привычного давления со стороны учителя. Занимаясь с этой группой учеников нужно помнить о том, что они медленно включаются в работу, их активность возрастает постепенно. В момент ответа не стоит перебивать их или задавать неожиданные каверзные вопросы. Для учащихся с относительно-активным уровнем познавательной деятельности характерна заинтересованность только в определенных учебных ситуациях, связанных с интересной темой урока или необычными приемами преподавания. Такие ученики с желанием приступают к новым видам работы как виртуальные экскурсии, однако, при затруднениях так же легко теряют интерес. Стратегия учителя в работе с относительно активными учащимися заключается в том, чтобы помогать им, включиться в творческую деятельность. Но и поддерживать для них эмоционально-актуальную атмосферу на протяжении занятий виртуальных экскурсий

Мы провели повторный мониторинг, где мы видим прирост в 4 «А» классе детей с высоким уровнем познавательной активности на 6 человек и уменьшилось количество детей с низким уровнем, а в 4 «В» классе, где не использовались данные методы и приемы, изменения всего на 1 человека.

Определение уровня познавательной активности

Таким образом, произошло увеличение познавательной активности за счет виртуальных экскурсий, который предполагает серьезную краеведческую работу, изучение культурно-исторических памятников малой родины.

Литература:

1. Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2016 – 2019 год. Астана, 2016 год

2. Концепция 12-летнего среднего образования Республики Казахстан. Астана, 2010 год
3. <http://restinworld.ru/stories/kazakhstan/40767/1.html>

КУЛЬТУРА ВЕЛИКОЙ СТЕПИ. СВЯЗЬ ПОКОЛЕНИЙ В КУЛЬТУРЕ

*Ещанова А.С.
я/с «Балдәурен»
п.Ботакара, Бухар-Жырауский р-н,
Карагандинская обл.*

Как и весь Казахстан, Павлодарское Прииртышье-многонациональный регион.

Накануне -10 летия Ассамблеи народов Казахстана в Павлодаре вышла в свет большая, богато иллюстрированная книга-фотоальбом «Живем в семье одной» Каната Даржумана. В ней –рассказ об истории становления и развития Малой ассамблеи народов Казахстана: «Первые национально-культурные формирования начали возникать у нас , в конце 80-х годов». Тогда появилось татаро-башкирский, немецкий центры, люди почувствовали необходимость возродить свою национальную культуру, потребность знать свой язык, обычаи и традиции. Ценность этих формирований заключалось в том, что идея их создания возникла «снизу», инициативу проявили сами люди, без всяких подсказок «сверху» [2,с.15]

Земля Казахстана на протяжении многих веков является ареной насыщенных исторических событий и взаимодействия культур. Культура Казахстана- главное богатство народа. Памятник прошлого составляют основу нашего национального достояния.Одним из направлений государственной политики является изучение и сохранение культурно-исторических объектов для потомков.

В Казахстане насчитывается более 30 тыс памятников истории, археологии, архитектуры и монументального искусства.[1,с. 162]

Государственная программа «Культурное наследие» стала беспрецедентной в истории Казахстана на гуманитарной акции, превратившись в один из основных приоритетов культурной политики.

Изданы 600 наименований книг по истории, археологии, этнографии и культуре Казахстана тиражом более полутора миллионов экземпляров. Киностудией АО «Казахфильм» создан 21 документальный фильм об особо важных исторических местах и наследии национальной культуры.

Ежегодно проводится более 100 мероприятий направленных на популяризацию историко-культурного наследия в стране и за рубежом.

В процессе реализации программы получен бесценный опыт,позволяющий поднять отечественную культуру и науку на новый уровень.

На протяжении всей истории человечества прогресс и экономический успех сопутствовал государствам и народам, эффективно развивающим и спользующим интеллектуальный потенциал своих граждан.

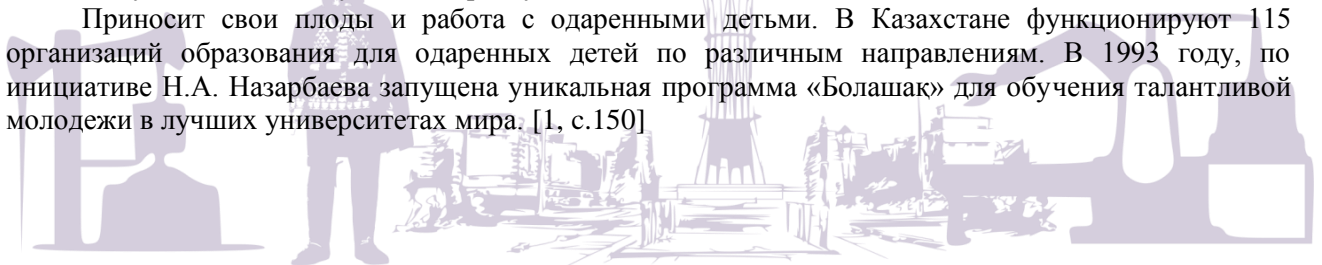
Именно поэтому «Закон об образовании» был принят в числе первых казахстанских законов в 1992. Впервые, в Независимом Казахстане законодательно была закреплена исключительная значимость сферы образования слоя развития интеллектуального, культурного и экономического потенциала страны.

В последние годы интенсивно развивается сфера дошкольного и среднего образования.

Сегодня в республике функционирует 6960 дошкольных организации, которые посещают 481 тыс детей. Успешно реализуется программа «Балапан», в рамках которой только за 2011 год сеть дошкольных организаций была расширена более чем на 500 единиц.

Информатизация среднего образования идет в ногу со временем. Сегодня сложно представить себе школу,неподключенную к Интернету.

Приносит свои плоды и работа с одаренными детьми. В Казахстане функционируют 115 организаций образования для одаренных детей по различным направлениям. В 1993 году, по инициативе Н.А. Назарбаева запущена уникальная программа «Болашақ» для обучения талантливой молодежи в лучших университетах мира. [1, с.150]

Ядром человеческого капитала страны являются научные и инженерные кадры. В целом по стране насчитывается более 400 организаций, занимающихся исследованиями и разработками, в которых работает около 16 тыс. ученых. [1, с.153]

Успехи молодого государства нашли свое отражение в разных социальных сферах. От бескрайних степей до высоких гор зазвучали мелодии и напевы вольного духом народа. И здесь важную роль сыграли творческие деятели, которые своими многолетним трудом вносили огромный вклад в сохранение и укрепление культурных ценностей. Мастера музыки, живописи, сцены, экрана объединили свои усилия в пропаганде суверенного Казахстана. Культурная жизнь страны наполнилась новым смыслом.

Литература:

1. Республика Казахстан: 20 лет прогресса и стабильности. Коллективная монография. Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2011.-208 с.
2. Алиев Ж.А. Н.Назарбаев-основатель казахстанской модели межэтнического и межконфессионального согласия.-Алматы: Жеті жарғы, 2005.-212 с.

ЖЕРГІЛІКТІ ЖАЗУШЫ ҚАРАБАЙ ӘБУҰЛЫНЫҢ «ӘСЕТ ПЕН КҮЛДАРИЯ» ШЫҒАРМАСЫНДАҒЫ РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Жакенова Л.Т.

*Әсет Бейсеуов атындағы орта мектеп
Алматы облысы, Жамбыл ауданы, Қарғалы ауылы*

«Адамзаттың ең ұлы жаңалығы – жазу», - деп Әбіш атамыз айтқандай, осы жазу болмаса, біз онымен мәңгі «әңгімелеспей» кетер едік пе?!- деген ой келеді. Ал, Қарабай Әбуұлы қалай жазды! Жазу адамзаттың жаңалығы болса, Қарабай қаламгердің қарымды жаңалықтарын оқырмандарына сыйға тарту үлкен парыз сынды. «Ақындар мен батырлар елі» атанған Жамбыл ауданы, Қарғалы ауылының тумасы Қарабай жазушы «Өнердің өшпес жұлдызы», «Жұлдызды Күлдария», «Шубай бүлдірген», «Өмірдастан», «Қазақтың жайсаңдары Қарғалыда», «Мәңгілік ел перзенттері» атты кітаптарының авторы атанды. Туған жерінен түлеп ұшқан сазгер, ақын, тоқымашы, т.б. елге қызмет еткен ардақты кісілер жайында сөз қозғап, тартымды туындылар жазған, суреткер жазушы.

Қарабай жазушының әңгімелері қазақ прозасындағы бейнелі ауыл көріністері мен соғыстан кейінгі ауыл өмірін, тұғыры биік қазақ сазгері Әсет Бейсеуовтің шығармашылық жолдарынан сыр шертеді. Біз оның шығармаларын оқи отырып, жиырмасыншы ғасырдың басындағы қазақтың басынан өткен оқиғалардың куәсі болғандай әсер аламыз. Өйткені Қарабай адам кескінін де, заман келбетін де ғажайып көркемдік күшпен танытып жүрген қаламгер. Жазушының шеберлігі оның стилінде, ойлы сөз, дәлдік ұғым мен шынайы өмірдегі оқиғаны сол күйінде көрсете білуінде.

Қарабай жазушы әрі қысқа, әрі нұсқа туындылары арқылы қазақ ауылынан шыққан қадірлі, қастерлі кісілердің көркем шежіресін жасауымен ғана емес, әдеби шеберліктің мектебін ашып, шынайы таза үлгісін көрсеткен суреткер ретінде, шынайы қазақ ауылының өміріндегі мәселелерді көтеріп, керемет тілмен жеткізген әңгіменің шебері.

Қарабай Әбуұлы әңгіме жанрын ерекше әрлеп, классикалық биікке көтерген қаламгер. Қаламгердің шығармалары қазақ әдебиетінің саласын байытқан рухани асыл қазына ретінде халқымен мәңгі жасайды және мектеп бағдарламасында жазушының шығармаларын оқыту арқылы оқушылардың қазақ әдебиетінің проза саласына деген сүйіспеншіліктері арта түседі деген ойдамын.

Қазақ руханиятында Қарабай Әбуұлының есімі мен ісі мәңгі сақталатын және артындағы ұрпақтарына ізгі із қалдыратын шығармалары баршылық. Өркениеттің өрісіне шығып, ақпараттың алтын кілтін қолына ұстап отырған асыл ұрпағын иландыратын Қарабай Әбуұлы ғұмыр кешкен заманның ақпараттық технологиясы қарқынды дамыған заман өкілі деп ойлаймын.

Ісі қазақ баласы үшін Қарабай Әбуұлының мағыналы орны да, өрнегі де бөлек. Қарғалы жұртының бәрі Қарабай жазушыны біледі, кім болса да әңгімелерінен оқыған кейіпкерлер туралы сұрағысы келіп, желпініп, сөйлегісі келіп, бір нәрсе айтқысы келіп тұрады. Жазушының атын естігенде кәрі де, жас та түрленіп, әлденелерді есіне түсіргендей, еріксіз сергіп сала береді. Өйткені, жазушы Қарғалы жұртына халыққа танылған, өте өнімді еңбек еткен жазушы. Дәуірдің болмысы мен құндылықтары жаңарса да, ол қазақы қалпында халқының жүрегіне өшпес махабаттай құйыла кетті.

Ұлттық әдебиеттің үдерісімен тығыз байланысты болған және қалыптасып, қатайғалы қазақтың көркемсөзі мен көсемсөзіне өлшеусіз әсер ететін, қайраткер адам. Қаламгер Қарабай шығармалары онымен дәуірлес қаламгерлердің мұрасына, осы заманда сомдалған қалтқысыз әдеби кейіпкерлердің табиғатына керек дүние.

Қарабай-суреткер жазушы. Ол әдебиеттің проза саласына араласып, әңгіме жанрда қалам тартқан адам. Әдетте, кез келген жазушының тырнақалды кезеңінде отбасының ықпалы, үлкендердің әңгімесі, алғашқы туындылардың қызығы, еліктеу, әр қиырға қалам салып байқау, ниеттес достар мен тәлімгерлер әсері тәрізді айналып өтуге болмайтын заңды қажеттіліктер болады. Бұл бір ауыз сөзбен түйіндей салатын нәрселер емес. Жазушының болашақ ұстанымына негіз қалайтын, қаламгерліктің дұрыс жетілуіне ықпал ететін факторлар. Ел ішінің өткір сөзге өзгеше қарайтын әдеті жазушы шығармашылығынан біршама білініп отырады. Көптеген шығармаларында кейіпкерлерінің аузына өлеңдетіп сөз салатын әдеті не есінде жүрген ескі жырларды қосып жіберетіні, әсіресе деректі шығармаларын байырғы әңгімелермен «тұздықтап» отыратыны осыдан қалған.

Елбасы Н. Ә. Назарбаевтың «Қазақстан – 2030» стратегиясында алға міндет етіп қойған ішкі және сыртқы саясатының аса маңызды 30 бағытының бірі – мәдени мұра бағдарламасы аясындағы халықтың мәдени құндылықтары мен дәстүрін дамыту. Ұрпақтарымызды ұлттық санамен тәрбиелеу қазақ халқы өрлеуінің қайнар көзі болып табылады. Ұлттық сезім – адамдардың туған елге, өскен жерге, ана тілге, ұлттық салт-дәстүрге деген сүйіспеншілігі. Ұлттық сана мен ұлттық сезім, психологиялық құрылымның негізгі компоненті, ол салт-дәстүрлер этникалық мәдениеттің құрамдас бөлігі, этникалық тәрбиемен қоса патриоттық тәрбиенің құралы деген пікірдемін деген еді. Жас ұрпақтың өз қоғамына пайдасы тиер жақсы мінездерді бойына жинаған азамат болып өсуіне бірден бір себепші құрал – әдебиет десек, әдебиетті жасаушы қауым – қаламгерлердің әр жазғаны жастарды жақсылыққа жетелеп, ізгі өмірге қанаттандырады. Қарабай жазушы осы тұрғыдан алғанда, «Әсет пен Күлдария» атты новелласы арқылы еңбекке деген жігерді жанып, халық жүрегінде тоқымашы қыз атымен қалған Күлдария мен туған өлке жұртының жүрегінен таптап орын алған қазақтың сазгері Әсет туралы сыр шертеді.

Қас батыр, қазақ халқының табиғаты мен болмысын жетік білген жазушы Бауыржан Момышұлының шетелдік журналистке берген сұхбатында өзіне қойылған: «Қазақ халқының саз өнерінде нота болды ма?» деген сауалға былай деп жауап берген екен: «Болды деп есептеймін. Мынаны қараңызшы! Менің бала кезімде өрмек тоқып, киізге тұр салып отыратын әжем мен анам үнемі ән салып отыратын, ал, әлгі жұмысын тоқтатса, ән де тоқтайтын. Осыған қарап, мен «олар әнді ою-өрнекке қарап салған» деп ойлаймын». Расында да, біздің ата-бабамыз ән салуды да, ою-өрнекті де, қолөнерді де табиғат сұлулығымен ұштастырған [3].

Қазіргі кезде егеменді елімізде бізге, жастарға әсемдік тәрбие беруде ерте заманның мәдени мұрасы айрықша қызмет атқарады. Қазақ халқы кең байтақ республика жеріндегі ертеден қалыптасқан көне мәдениеттің тікелей мұрагері ғана емес, сол дәстүрді дамытушы, жаңғыртып байытушы.

Жазушы жас ұрпақ тәрбиесіндегі рухани-өнегелік құндылықтарды тоқыма өнері мен ән өнері арқылы жан-жақты қозғап, оқушылардың рухани-өнегелік құндылықтарын қалыптастыру жолдарын көрсеткен.

Халықтың көркем өнерінің әсемдік тұтынушылық, әлеуметтік мәні туралы тарихшы, этнограф, философ ғалымдар Б. Қазиханова, Ө. Жәнібеков, Б. Байжігітов және т.б. еңбектерінде қарастырылған.

Проза руханиятымызды көркемдік кеңістікпен байытуымен қатар, тәрбиелік-тағылымдық жағын да толықтырып отырған әдебиет әлемінің үлкен бір қанаты десек, Қарабай жазушының новелласында ұлттық болмыс пен қайсар мінезге жетелеп, еңбекқорлықты басты негізге ала отырып, туған жерге деген шексіз махаббат пен ұлтжандылыққа тәрбиелеуге қызмет етеді. Халқымыздың ұмытылып бара жатқан мәдени мұрасы – тоқыма өнерін жаңғырту және халқымыздың ежелден келе жатқан көне де, ізгі дәстүрі арқылы қазіргі заманымызға лайықты сапа түр беріп сәндік қолөнерді дамыту бүгінгі күн тұрғысынан алғанда жойылып бара жатқандығын, елді, ұлт болашағы жастардың тәлім-тәрбиесі мен өнегелі өмір сүру жолдарын Күлдария бейнесі арқылы жеткізуге тырысқан.

Оқырмандар жазушы шығармасынан төл мәдениеттен нәр алып, жігері жалын, рухы мықты, өр мінезді, ар-намысы биік болып, ортақ Отанымыз – Қазақстан Республикасына деген перзенттік сезімдері ұшталады. Сондықтан «Әсет пен Күлдария» новелласы жастар тәрбиесі үшін бірден-бір өнеге мектебі деуге болады.

Күлдария шебердің қолынан шыққан бұйымдар күнделікті тіршілікпен қатар сол заманның ортақ қолөнер мәдениетінің баға жетпес үлгісі. «Шебердің қолы ортақ» деген мақал ел ішінде бекер

айтылмаса керек. Нағыз шеберлікке жету үшін табандылық, іскерлік, талғампаздық, білім қажет. Бұл Күлдарияның бойында бар қасиет. Өз ұрпағының “сегіз қырлы, бір сырлы” өнегелі, өнерлі болып өсуін мақсат еткен Күлдария өз бойындағы бар асыл қасиеттерін ұрпақтарына үйретіп, туған жеріне өз қолынан шыққан бұйымдарын көрсетіп, тоқыма өнерінің өркендеуіне септігін тигізіп кетті. Бұл тамаша өнер қазірде жалғасын тауып, өнер шығармашылықтарымен толысып, дамып, әсемдігімен, көркемдігімен көз тартып, эстетикалық талғамда өркендей бермек.

Тоқымамен айналысқанда адам жеке басына аса қажет нәрсені жасау үшін тоқымайды: түрлі тоқу әдістерін меңгеру адамның талғамын, шеберлігін, ой-өрісін жетілдіріп, көркемдікті сезіну қабілетін дамытады. Соған орай, тоқу өнері басқа да істер сияқты үйренуді, ізденуді қажет етеді. Бұл тамаша өнер қазіргі талап - тілектер тұрғысынан жалғастырып, тұрмыспен бірге ұласа дамып, одан сайын жетіліп, адамдарды сұлулыққа, әсемділікке жетелеуде.

Қазақстанның халық әртісі, атақты композитор Әсет Бейсеуовті елдің бәрі біледі. Ол қазақ ән өнерінің шоқтығы биік жұлдызы. Кезінде Нұрғиса Тілендиев пен Шәмші Қалдаяқов Әсеттің эстрада жанрындағы ән өнеріне жоғары баға берген. Нұрғиса аға: «Әсет Бейсеуов лирикалық әндері арқылы бірден ел аузына ілікті. Адам жанын әлдилеп, мұңайғанды жұбатып, қуанғанды тасыта білді. Сикырлы әндері сырға толы еді. Әсет ән әлеміне осындай жанға жайлы, көңілге қонымды жаңалығымен келді. Сонан бері Әсет әндерінсіз қазақ даласында бірде-бір той өткен жоқ», – деп Әсетті аспандатса, Шәмші Қалдаяқов: «Әсет Бейсеуов жеке-дара ұлттық эстрадамыздың көсегесін көгертіп жүр», – дейді. Әсет Қарабай шығармасында да қайталанбас көркем образға айналып, қазақ поэзиясының жауһар үлгісіне ұласқан, шындықтың кейіпкерлерін айнытпай сол табиғи қалпында көркем тілімен сомдап жырлаған жазушы ел аузында жүрген атақты сазгер туралы сыр шертеді. «Әдебиет – ғажайып сөздің тұнық әлемі, сөз өнері», – деп бастап алып, бейнелі сөздерімен ұлы Абайдың, Сәкен, Ілияс пен Қасымның өлең өлкесін шарлап, қарасөздің құдіретін мектеп оқулығындағы классиктеріміз – Мұхтар, Сәбит, Бейімбет, Ғабиттен өрнектей іздеп толғанатын шығарманың бірі болатынына сенімім мол.

Ерекше жақсы көретін ақын досы Әбдірахман Асылбеков 13-қарашада сырқаттанып жүрсе де Қарғалыдағы Әсеттің есімімен аталатын мектептегі кездесуге қатысып:

«Жандарың бар жанашыр, қазағың бар,

Таусылмайтын тамаша базарың бар.

Жұмаққа да бір сазгер керек шығар.

Пәнилік те, бақилық наз әні бар», -деп жүрекжарды сөзін айтып еді.

Әсет ағаның әні Тәуелсіз елдің аспанында қалықтауда. Ел-жұрт, ағайын-туыс, дос-жараны оның өнерімен бірге ақкөңіл мінезі, тамаша сазгерлігімен қоса аңқылдаған ақкөңіл, өзім дегенде өзегін жұлып беретін жомарт, ағайын-туысқа жұғымды, кейде өнер адамына тән әпенделігі де бар еді. Жора-жолдастарының іс-әрекеті, дауыс ырғағы, қимыл-қозғалыстарын айнытпай салатын. Қаламақысын алған күні достарына міндетті түрде қоңырау шалатын,-деп достары еске алып, айтып жүреді екен.

Ән саласының сардары Әсет пен тоқымашы Күлдария екеуі бір мектепте оқып, біте қайнасқан ауылда бірге өсті. Күлдария XXVI съездге қатысып, Еңбек Ері атанғанда Әсет үйіне барып құттықтап, «Сен Жамбыл ата соңынан шыққан батырсың, Ата ақын болса, сен тоқымашысың, мен композитормын» саған арнап «Күлдария» әнін шығарамын деп бір әнді арнаған екен. Оның тұсаукесері «Алатау-Шұға» фабрикасында дүрілдеп өтіпті.

....Ұрпақтардың әнінен,

Құлпырады нұр жүзі.

Еңбегіңнің нәрінен,

Жанды бақыт жұлдызы,-деп Әсет әнін Қарғалының буырқанған өзенінің бойында әуелеткен екен. Әсет халықты әнімен тербетсе, Күлдария «Еңбек – бәрін жеңбек» қағидасын көпшіліктің санасына сіңіріп, ойларын орнықтырды.

Жазушы Қарабай Әбуұлының басқа да шығармаларына зерттеу жүргізіп, тоқталатын болсам. Мысалы, «Шубай бүлдірген» повесінде балалық шақтың балдәуренін кешіп, ауылдың таза ауасымен тыныстап өскен, замандастарымен қоян-қолтық араласып, мал-жандарының санын көбейтіп, ерте тұрып, кеш жатқанды әдетке айналдырған, көпті көрген қариялардың батасын алып жүрген Әусер мен Жәнияның өмірлері туралы сыр шертілген. Сонымен қатар, тарихқа көз жүгіртетін болсақ Қазақстанда ХХ ғасыр ірі тарихи оқиғалармен ерекшеленеді. Өткен ғасырдың алғашқы жартысы — қазақ халқының өмірінде бетбұрысты кезең деп саналады. Әсіресе 20–30 жылдарындағы ашаршылық апаты немесе «Ұлы жұт» қазақ тарихының қасіретті беттерін айғақтайды. Басты кейіпкер қаршадай

қыз кезінен жетімдіктің тауқыметін тартып өскен Жәния есімді қыз. Шаңырақтары шайқалған отбасының ашаршылық кезенді басынан кешірген Әусер мен Жәнияның өмірі қиыншылықтан тұрды. Алдарында тұрған қораларынан сауын сиырларын, қойларын, ешкілерін бопсалады. Үйде жас бала бар ғой дегенде ғана бес ешкіні қалдырды. Аласапыран кездерде мәпелеп өсіріп отырған жалғыз тал ұлы Елікті ешкі сүтімен есейтіп, бұйырған тамақты талғажа етіп күн көрген отбасы бейнесі суреттелген. Бұл повесте тұрақты тіркестен тұратын сөйлемдерді кездестіруге болады. Яғни, «Бөрі бөлтірігін айла-тәсілге баулу үшін ұясының маңына жәутік қозыны алып келіп, оның тамағынан, тізесінен тістелеп үйретеді. Баулиды, ауыздандырады, ширатады, пысық айлакер болуға дағдыландырады», - деп әкесі баласын төбеге апарып, білгендерін санасына сіңіре отырып, тәрбиелейді. Бөрі – қасқырдың қайтпас қайсар жас кезі. Сол киелі көк бөрілердің үйірінде тамақ ең алдымен бөлтіріктер мен кәрілеріне беріледі. "Бөрі кәрісін сыйлайды" деген осыдан айтылған. Тіптен жараланып қалған қасқырды да үйірдегілер тастамай, өлгенге дейін сүйемелдеп алып жүреді. "Қасқыр да қас қылмайды жолдасына" деген осыдан айтылған. Баланы өз бетінше тірлік жасауға үйрету - өмір заңдылығы. Сонымен бірге, Қаратай жазушының өмір жолдары да осы шығармадан көрініс табады.

«Соңғы дем» әңгімесінде аласапыран заманда, отанымыздың отқа оранып, бомбаланған қалалар мен ауылдардан үрейленген жұрт басы ауған жаққа кете басауы. Ал, тұлымы желбіреген жас қыз Клавдия Семенқызы Орлова да Куйбышев қаласына, өз өлкесіне барып, тумаларын барып паналау арманы еді. Бірақ тағдыр қаталдығын көрсетті. Поезд ішінде ойға батып, ұйықтап кеткен қыз Қазақстанға келгенін де байқамай қалды. Жылап, еңіреген орыс қызын қазақ жұрты өз бауырына басты. Соғыс жылдарындағы ауыртпалығын кейінгі ата-анасымен бірге көріп, тіл үйреніп, қарттарға пана болған қыз жайында айтылған.

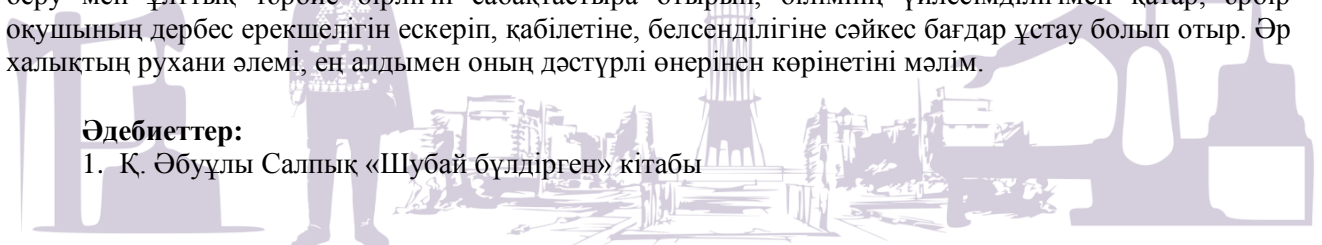
Жазушы «Ән-Әсетке айналған Әлімқұл» естелігінде елінің елеулісі, халқының қалаулысы, қазақтың сазгері Әсет Бейсеуов жайында сыр шертеді. Сонымен бірге, Әсет туралы жазған роман-диалогиясында да сазгер Әсеттің өмірі мен шығармашылық жолдарын кең таратып, бір-бірімен жалғастырылып, бір идеялық ой-тұжырымдар негізінде жазылған, басты кейіпкерлері ортақ, бірақ композициялық тұрғыдан дербес екі шығармадан құралған көркем туындыны оқырмандарына тарту етті. Қазақ өнері мен әдебиеті туралы әңгіме болғанда, ән өнерінің өркендеуіне өлшеусіз үлес қосқан, қазақ өнеріне еңбегі сіңген сазгер Әсет ағамыз бірден ойға оралады. Исі қазақ жұртшылығына ең басында ол өзінің тамаша әндерімен белгілі болып, халқымыздың рухани мәдениетінің інжу маржанына айналған.

Қарабай жазушының бұл шығармасы жастардың колөнер мен ән өнерінің рухани деңгейін көтеріп, тәуелсіз елдің текті ұрпағын, жаңа күннің жігерлі кейіпкерлерін өмірге әкелуде таптырмас дүние. Сондықтан өткен күн мен бүгінгі өмірдегі сабақтастық салаланған, кең ауқымды келелі ойлар жеткіншектердің жүрегіне рухани-адамгершілік, туған жерге, өз өлкесінің өнерпаздарына деген рухани құндылықтарды құндақтауы – заман талабы екені сөзсіз. Жазушы өз шығармасында ата-бабамыздан мирас болып келе жатқан ұлттық өнерімізді ұмытпай, келесі ұрпаққа аманат етіп жеткізу, ұлттық мәдениетте өзіндік орнын көрсету және де мүмкіндігінше қазақ ұлттық колөнерінің өзіне ғана тән құндылықтарын, халықтың мінез-құлқын, жалпы адамзат мәдениеті қатарынан көрсете білу екенін атап өткен. Осы мақсатқа жету үшін қазақ колөнері арқылы оқушының рухани-өнегелік құндылықтарын қалыптастыруды теориялық және тәжірибелік тұрғыдан қарастыру қажеттігі туындап отырғаны анық.

Бүгінгі жағдайда оқушылардың санасында, ой-өрісінде, жалпы азаматтық, адамзаттық рухани құндылықтар мен жоғары адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру, оқушы тұлғасының даму барысын психологиялық жан-жақты және үздіксіз зерттеу, оның даралық ерекшеліктерін танып дұрыс бағытта дамыту. Әртүрлі әлеуметтік және моральдық психологиялық жағдайларда қолдау көрсету және қоғам өмірін ізгілендіру мен демократияландыру жағдайында жаңа азаматты қазақтың ұлттық өнері арқылы қалыптастыру мәселесінің маңыздылығы мен көкейкестілігі - күннен күнге артып отыр. Сондықтан, білім беру жүйесін реформалау саясаты ең біріншіден – еңбек, технология, кәсіптік білім беру сияқты өмір талабына қойылатын сұранысқа сәйкес жүргізу, екіншіден – оқу үрдісіндегі білім беру мен ұлттық тәрбие бірлігін сабақтастыра отырып, білімнің үйлесімділігімен қатар, әрбір оқушының дербес ерекшелігін ескеріп, қабілетіне, белсенділігіне сәйкес бағдар ұстау болып отыр. Әр халықтың рухани әлемі, ең алдымен оның дәстүрлі өнерінен көрінетіні мәлім.

Әдебиеттер:

1. Қ. Әбуұлы Салпық «Шубай бүлдірген» кітабы

2. Қ. Әбуұлы «Өнердің өшпес жұлдызы» жинағы
3. Қ. Әбуұлы «Жұлдызды Күлдария» жинағы
4. Райымқұлова А.Д. Түксіз кілем тоқудың әдістемесі: әдістемелік құрал. – Алматы, 2007. – 152 б.
5. Керімбаева М.С. Ұлттық құндылықтарды қалыптастырудағы мектептің рөлі. – Астана, 2007.
6. Сыдықов М.Е. Жеткіншектердің рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастырудың педагогикалық диагностикасы // Білім. – 2007. – Б.25-28.
7. Құрманбаева М. Тұлғаны рухани-адамгершілікке тәрбиелеу // Бастауыш мектеп. – № 1. – 2005. // Кіру режимі: <http://freepapers.ru/16/zhoary-synyp-oushylaryn-ruhani-ndylytara/> (Айналыс мерзімі – 2017 жылғы 22 қыркүйек).

ЗАР ЗАМАННЫҢ АЙТУЛЫ АҚЫНЫ

Жумабаева К.Б.

жоғары политехникалық колледж.

Жезқазған қаласы

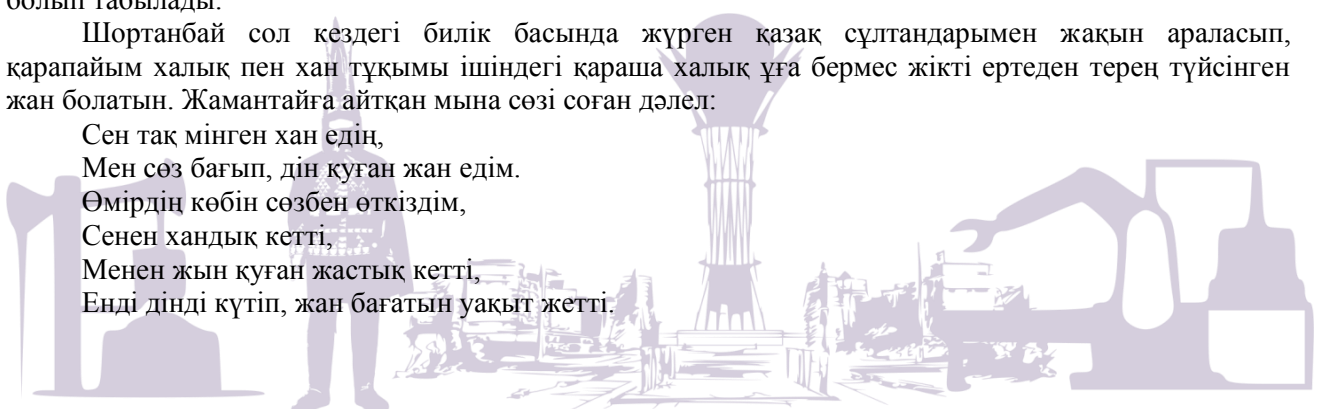
Ақын Ж.Молдағалиевтің тілімен айтқанда қазақ - «мың өліп, мың тірілген», сан ажалдан аман қалған халық. Ұлттың өзегін өртке ораған оқиғаның бірі де бірегейі - XVIII ғасырдағы жоңғар шапқыншылығы еді. Дегенмен, қазақтың мерейі үстем болып, жеңіске жетті. Сол кезеңде орыс мемлекеті дарынсыз ел билеушілерінің әлсіздігін пайдаланып, әрі Әбілқайыр ханның мойынұсынуымен қазақ халқы отарлық қамытын басына ілді. Бұған қазақ халқы кінәлі емес болатын, ел надан да, бұратана да, рухсыз да, жүрексіз де емес еді. Ел билеушілерінің ессіздігімен еркіндігінен айрылған жұрт екі ғасыр ішінде бұғауға, кісенге түсіп болды. Жан күйзелтер, жүрек жандырар осы хал ақындар тілімен «аһ» ұрдыра айтылды. Өзгеше өртті жырлармен, мол қайғымен жырланды.

Бұл кезең қазақ мемлекеті үшін жаңалыққа толы болды. Қазақ мемлекетін күшпен ала алмаған Ресей империясы аярлықпен, қулықпен шаруашылығы мен тұрмысына араласып, ақшасын кіргізіп жаулап ала бастады. Сол дәуірді бұған дейін «зар-заман», «кертартпа» деп келсе де, енді ғана шын бағаларын алып, «ұлттың нақ керегі» екенін ұқтық.

Шортанбай Қанайұлы – XIX ғасырда өз дәуірінің шындығын бүге-шігесіне дейін көрсете білген бірден-бір ақын, өз дәуіріндегі қоғамдық, әлеуметтік өмірдің әр саласын кеңінен қамтып, көркем бейнелеген ірі суреткер. Ол сол дәуірдің өзекті күйлерін толғаудағы ақындық алымымен әдебиет тарихында қазақ поэзиясындағы азаттық сарыны үзілмеген азаматтық лириканың бағытын ашты. Шортанбайдың өмірі мен шығармашылығы жөнінде қолда бар деректер тым шағын. Ақын 1818 жылы Қазақстанның оңтүстік өңіріне қарасты Қаратау бойында туып, Арқадағы Қарқаралы өңірінде Арғын руының Қара Үсен, Кеней арасында өмір сүріп, 1881 жылы қайтыс болған. Мұсылмандық жолындағы оқудың нәтижесімен ишандық дәрежеге жеткен ақын тіршілік талабы, өмірдің рухани азығы оны тәубасынан жаңылдырады. Елдегі ақындар айтысы, жыршы-жыраулардың тамаша толғаулары, жырлары өнерге әуес, сөзге жүйрік, тілге шешен Шортанбайдың жанына жағады. Ғажабы сол, қазақтың бір өлкесі тақуа ишан етіп тәрбиелесе, екінші өлкесі тамаша ақын етіп шығарды. Ақын өлеңдерін тұңғыш жариялаған академик В.Радловтан кейін Қазан қаласында оның өлеңдер жинағы басылып жарық көрсе, кешегі Кеңес өкіметі тұсында шығармалары әр алуан жинақтарда басылып келді. Мұның бәрі ақынның өлең, жырларының ел жүрегінен өшпестей орын тепкенінің айқын куәсі болып табылады.

Шортанбай сол кездегі билік басында жүрген қазақ сұлтандарымен жақын араласып, қарапайым халық пен хан тұқымы ішіндегі қараша халық ұға бермес жікті ертеден терең түйсінген жан болатын. Жамантайға айтқан мына сөзі соған дәлел:

Сен тақ мінген хан едің,
 Мен сөз бағып, дін қуған жан едім.
 Өмірдің көбін сөзбен өткіздім,
 Сенен хандық кетті,
 Менен жын қуған жастық кетті,
 Енді дінді күтіп, жан бағатын уақыт жетті.

Қазақ жеріне келе бастаған Ресей жаңалығы, суық жолмен, ерлердің қолын, тілін байлай, басқа салт-дәстүрге бағындыра, көндіре, кәріні төндіре жетті. Ресейдегі 1861жылы болған өзгеріс Сарыарқаға жетіп, 1868 жылы жаңа заң шығып, қазақты билеу тәртібі өзгереді. Бұл тұста ел басшысы болыс, ауылнайлардың беделі өсіп, қара халықтың халі одан әрі төмендейді. Бүкіл саналы өмірі мен бойындағы ақындық асыл дарынын туған халқының отаршылдық езгідегі ауыр халін, оның ертеңгі болашағының мән-жайын жырлауға арнады, өзі куә болып отырған заманның кесел-мерездерін өзгелерден бұрын сезініп, соны аяусыз әшкерелеуге аянбай атсалысты. Ақын белгілі бір ортаның немесе аймақтың ғана емес, барша халықтың мұң-мұқтажын толғады, көптің жоқтаушысы болды. Ресей отаршылдығының зорлығын көзімен көріп, жанымен, тәнімен сезінген ақын өзінің «Зар заман», «Бала зары», «Тар заман», «Опасыз жалған», «Заманға» т.б. толғаулары арқылы ақиқаттың астарын ашып көрсетті. Ол сол дәуірдің шындығын жаңылмай таныған сәуегей адам болған.

Әуелі қорлар зор болды,
Сондағы зорлар қор болды.
Қайыры жоқ бай шықты,
Сауып ішер сүті жоқ,
Мініп көрер күші жоқ,
Ақша деген мал шықты...

«Ақша деген мал шығып, қайыры жоқ бай шыққаны»-ақырзаманның белгісі. Ел өмірінде бұрынғыдан өзгерген жаңалық, жаттық болса, барлығы да ақыр заман нысанасы сияқты көрінеді.

«Мұның өзі зар заман Қазы,болыс,хан қойды
Зарлығының белгісі Некесіз туған шатасын.
Ұл сыйламас атасын.
Арам сідік болған соң, Сол заманның кезінде
Атасы бермес батасын. Қыз сыйламас шешесін,
Ержеттім деп,шаштасып».

Заманның бұзылған белгісі жалғыз ол емес,табиғат та өзгереді: жұтайды, жүдейді:

«Асылық азған заманда,
Шөп сұйылды жердегі,
Құс таусылды көлдегі
Бай таусылды елдегі»

Заманның бұзылғанына наразы болған ақын «әуелгі заманның» енді қайта келмейтініне, «құдасы жоқ құлдың, қонысы жоқ байдың» озатынына, «байдың тілін жарлы алмай, ханның тілін қара алмай» өздері де жөнін біле алмайтынына қынжылыс білдіреді. Елде ұрлық пен паракорлықтың, өсек пен жалақорлықтың көбейіп, ұлы атасын сыйламаған, атасы батасын бермеген әлеуметтік құбылысты заманақырға теңеген Шортанбай оның себебін патша өкіметінің отарлау саясатынан іздейді. Шортанбай ақырзаманды «бүкіл адамзат ұрпағының» жойылуы деп ұқпайды. Оның ойынша, «ақырзаман» - бұрынғы әдет-ғұрыптың бұзылуы, адамдар арасындағы сыйластық, бауырмалдықтың азаюы; әркімнің өз басын күйттеуі, қазақ халқының өз еркіндігінен айырылуы, орысқа бодан болуы.

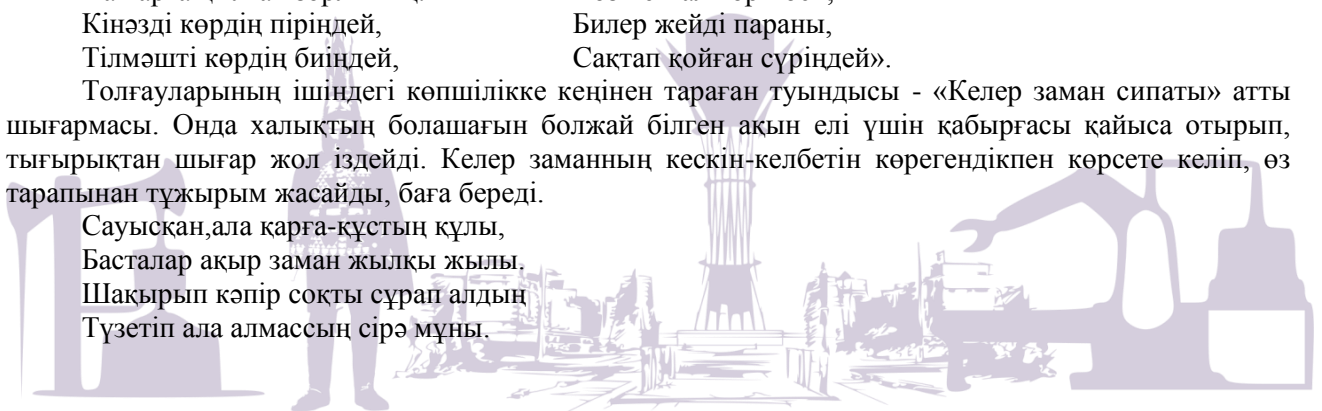
Бұның бәрі-заман бұзылғанның белгілері.Енді осы заманды бұзған кім? Қандай іс, қандай қулық, қай өзгерістен соң бұрынғы заман бұзылуға айналды?

Бұған ақынның беретін жауабы:

«Заман қайтіп оңалсын, Дуанды көрдің үйіңдей
Адам қайтіп қуансын, Абақты тұр қасыңда,
Майыр болды сыпайың, Қазылып қойған көріңдей.
Арылмастай дерт болды Байлар ұрлық қылады,
Нашарға қылған зорлығың, Көзіне мал көрінбей,
Кінәзді көрдің піріңдей, Билер жейді параны,
Тілмәшті көрдің биіңдей, Сақтап қойған сүріңдей».

Толғауларының ішіндегі көпшілікке кеңінен тараған туындысы - «Келер заман сипаты» атты шығармасы. Онда халықтың болашағын болжай білген ақын елі үшін қабырғасы қайыса отырып, тығырықтан шығар жол іздейді. Келер заманның кескін-келбетін көрегендікпен көрсете келіп, өз тарапынан тұжырым жасайды, баға береді.

Сауысқан,ала қарға-құстың құлы,
Басталар ақыр заман жылқы жылы,
Шақырып кәпір соқты сұрап алдың
Түзетіп ала алмассың сірә мұны.

Отызыншы, отыз бірінші жылдары,
Елдің ері еренде. Жалғыз-ақ қара қалады,
Ұялмастан бұл кәпір, Оған да салық салады.
Айналдырып бір күні, Малдың еркін алады.

Ескіше сауатты, шығыс әдебиетінен хабардар акын өлеңдерін жазып шығарумен қатар, қаумалаған көп алдында жұрт өтінішімен түйдек-түйдек ағытып, төпеп те жырлаған. Өзіне дейінгі Бұқар, Тәтіқара, Ақтамберді жыраулар мен Шал ақынның мол мұраларымен жақсы таныс болған. Өмірінің дені Арқа өңірінде өткен ол Жанғұтты ақынмен достық қарым-қатынаста болып, сыйластықпен ғұмыр кешкен. Шортанбай сонымен қатар айтыс ақыны ретінде Шөже, Орынбай, Асан ақындармен сөз сайысына түскен. Осылардың ішіндегі көлемдісі де, мазмұны жағынан толымдысы да - Орынбаймен айтысы. Айтыстың өне бойынан ақынның тапқырлығын, сөзге шеберлігін, тілінің өткірлігін анық байқауға болады. Талай айтыстарда шыңдалып, сан мәрте жүлде алған Орынбай сияқты айтулы ақынмен сайысқа түскен Шортанбай өзінің алғырлығын, тілге тиек болар жағдайды бұрынырақ болжап, алдын орап кететін сезімталдығын танытады.

Шортанбай мұраларын зерттеу ісіне М.Әуезов, С.Мұқанов, Қ. Жұмалиев, Х. Сүйіншәлиев, Т.Нұртазин, Ғ. Мұсабаевтар көп еңбек сіңірді. Ақын шығармаларының қолжазбасы Қазақстан Республикасы Ұлттық Ғылым академиясының Ұлттық ғылыми кітапхана қорында сақтаулы.

Шортанбай шығармаларына «ел қамын өткір сөзбен жоқтағандығымен құнды, өзекті мәселені ұран қылып, әлеуметтік салмағы бар түйдек ойларын еркін жеткізгендігімен маңызды» деп баға берер едім.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан ұлттық энциклопедиясы, 9-том
2. Қазақ әдебиетінің тарихы 4-том
3. М.Әуезов «Әдебиет тарихы». Алматы: «Ана тілі», 199
4. Әдебиет порталы 05.09.2017.

ҰЛЫ ДАЛА МӘДЕНИЕТІНІҢ ҚАЙНАР КӨЗДЕРІ ЖӘНЕ ТАРИХИ САНА РЕНЕССАНСЫ

Иманкулов М.Е.

«Қарауылтөбе орта мектебі МДШО» КММ

Сарқан ауданы

Қазақтың көшпелі қоғамының негізін қалаған мәдениет ежелгі дүниеден бастау алатыны белгілі. Содан бері қазақтың дәстүрлі мәдениеті мәдени-тарихи және этногенетикалық тұрғыда үздіксіз дамып келеді. Бүгінгі Қазақстан аумағын мекендеген көптеген тайпалардың бұл процеске тікелей қатысы болғандығы да күмәнсіз. Олардың бай құндылықтарының қазақтың мәдени мұраларынан көрініс тауып, осы күнге дейін жеткендігі ғылыми тұрғыда дәлелденген. Сонымен қатар бұл байланыстар ерте кезеңдегі көшпелі тайпалардың мәдениетінің, қалыптаса бастаған әлеуметтік институттары мен рухани өмір-тіршілігінің өзара жақындығын, байырғы қазақ мәдениетінің ішкі бірлігінің беріктігін де көрсетеді.

Ерте замандағы жоғарыдағы далалық аймақ мәдениетінің қалыптасуында Қазақстан территориясы мен оның байырғы тұрғындарының алатын орны ерекше. Ұлы дала белдеуі сол кездің өзінде Шығыс Европа мен Солтүстік Азияны біріктіріп, сол төңіректегі мәдени ортаны қалыптастырды, әртүрлі этнотарихи тайпаларды бергіректегі қазақ этникалық қауымдастығымен байланыстырды. Осындай сабақтастық үдерісін осы тайпалардың тарихи-мәдени бірлігімен қатар, олардың антропологиялық тұрпатының тұтастығынан да байқауға болады. Қазақстанның антропология ғылымының негізін қалаған белгілі ғалым, Қазақстанның ҰҒА академигі, Италияның Болон Академиясының корреспондент-мүшесі О. Ысмағұлов жарты ғасырлық кешенді зерттеу жұмысының нәтижесін жариялады. Онда Қазақстан территориясындағы тұрғындардың төрт мың, яғни 40 ғасырлық дәуір аралығындағы қоныстануы, көшіп-қонуы, олардың туыстық байланыстары мен генетикалық жақындығы, сол сияқты кейбір тайпалар мен халықтардың қола ғасыр мен осы күнге дейінгі ұзақ дәуірлік кезеңнің мұрагерлік дәстүрін сақтағандығын объективті және ешбір шүбә келтірмейтін антропологиялық зерттеу деректері негізінде дәлелдеп берді.

Қазақстанның көне тас дәуірінде табылған ежелгі адамдардың өмірі мен қызметінің алғашқы іздерінің осы заманға дейінгі үздіксіздігі ғылыми факт ретінде дәлелденді. Теориялық этнология және мәдени антропология саласындағы көрнекті ғалым, Ресей ғылым академиясының корреспондент-мүшесі С.Арутюнов Оразақ Ысмағұловтың жетістігін жоғары бағалай келе, осы зерттеулер ғылымда бірінші рет Қазақстан тұрғындарының этноантропологиялық даму процесі қола ғасыр тайпаларынан бастау алатынын және олардың физикалық көрсеткіштері морфологиялық мұра ретінде қазіргі қазақтардың антропологиялық құрамында шамамен 30% деңгейінде сақталғандығы туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді дегенді айтады. Демек, ол содан бері төрт мың жыл өтсе де ежелгі арғы аталарымыздың физикалық қасиеттерінің 3/1 бөлігінің сақталып қалғандығының нақты айғағы. Антрополог-ғалымдардың пайымдауларына, популяциялық араласу үдерісі Қазақстан аумағынан тыс жерде емес, дәл осы Қазақстан территориясында өткен. Сондықтан жергілікті тұрғындар үшін европаидтық компонент бастапқы да, ал монголоидтық – кейін сырттан енгізілген болып саналады. Өйткені қола дәуірінің европаидтық қабатының жергілікті тамыры бар еді және ол биоэлеуметтік, этномәдени тұрғыда жеткілікті түрде шоғырланған болатын. Олай болса, сол процестің қазіргі заманғы қазақ халқының антропологиялық құрамының тарихи қалыптасуында шешуші рөл атқарғандығын көруге болады. Ол үдеріс біздің заманымызға дейінгі V ғасырдан басталып, біздің заманның XIV ғасырында қазіргі қазақтарға тән нәсілдік түрі толық қалыптасты. Олай болса, бұл жерде қазақтардың өздеріне дейінгі тайпалармен тек қана тарихи-мәдени бірлігі ғана емес, сонымен бірге тікелей генетикалық байланысы туралы айтуға болады. Антропологиялық зерттеу нәтижелері Қазақстан аймағындағы этномәдени дамудың динамикасының заңдылықтарын айқындауға, мәдениеттің сабақтастығын ашуға мүмкіндік береді. Осы тұста қазақ халқының этногенезінде оған ең жақын тұрған ежелгі түркі тайпалары екендігін атап өткен жөн. Қазақстан территориясын мекендеген тайпалар мен этностар евразиялық кеңістіктегі тарихи-мәдени процестердің бел ортасында болды. Кейін бұлар қазақ халқының құрамына енді.

Біздің заманымызға дейінгі VIII- IX ғасырлар аралығында қалыптасқан ауқымды көшпелі мал шаруашылығы да мыңдаған жылдар бойына сол күйінде сақталды. Осы экономикалық негіз Ұлы Далада кәдімгі көшпелі қоғамға тән өмір салты мен патриархалдық-рулық жүйесін дүниеге келтірді және оның салыстырмалы түрде тұрақты дамуына жағдай тудырды. Ал ол өз кезегінде өмірге көшпелі қауымның элеуметтік сұранысын қанағаттандыратын ортақ мәдениетті алып келді. Айта кету керек, көптеген көрші отырықшы халықтармен тығыз мәдени қарым-қатынастар орнатудың арқасында Ұлы Дала көшпенділерінің мәдениеті де сол халықтар мәдениетінің кейбір элементтерін өз бойына сіңіріп отырды. Сондықтан болар, көшпенділердің мәдениеті Шығыс пен Батыс елдері арасында мәдени диалог орнатуда шешуші рөл атқарды. Ендеше, мәдениет әлемінің ішкі мазмұны көшпенділердің тәжірибесіз толыққанды болмас еді. Осындай өркениеттік мәдениеттің құрамдас бөлігі ретінде рухани тұрғыда қазақтың төл мәдениеті оның заңды мұрагері. Өздеріңізге белгілі көшпелі өмір салты XX ғ. басына дейін сақталды.

Қазан төңкерісінен кейін күштеп отырықшылыққа көшіру кезінде қазақ халқы адам айтқысыз қасіретті басынан кешірді. Солақай саясаттың кесірінен ол көптеген ұлттық құндылықтарынан айырылып, қазақ мәдениеті күйзеліске ұшырады. Қазақ халқы үйреншікті орта және көшпенділік әлемінен қол үзіп, бейтаныс шындықпен, дүдәмал болашақпен бетпе-бет ұшырасты. Табиғатпен үйлесімді өмір кешіп, үнемі қозғалыс пен даму үстінде жүрген қоғам бір сәтте қатаң қыспаққа түсті, элеуметтік өрісі тарылды. Өйткені бұл процесс эволюциялық жолмен емес, революциялық күштеу тәсілдері арқылы іске асырылған үлкен саяси науқан еді. Қазақ мәдениеті осындай аласапыран замандарды басынан өткерді, әртүрлі тауқыметті көріп, тарихи сынақтардан өтіп, тарихи сахнада өзін сақтап қалды.

Оның басты себебін өткен тарихымыздан іздегеніміз жөн. Көшпенділердің табиғатпен тығыз байланысты болғаны, тіптен онымен біте қайнасып, оның бір бөлігіне айналып кеткендігі де белгілі. Олар өздерін ешқашан табиғатқа қарсы қойған емес. Бұл жерде адам мен табиғаттың теңдігін байқауға болады. Әуелі қазақ ою-өрнегіне де тепе-теңдік тән, себебі ол адам мен әлемнің қарым-қатынасының нақты көрсеткіші. Табиғат көшпенді үшін өз үйі іспеттес болды. Ол үнемі көшіп жүріп, жаңалыққа құмартып, табиғатты бағалап қана қоймай, оның тілін де түсінген десек те болады. Ал жануарларды қолға үйретіп, жер шаруашылығының пайда бола бастаған кезеңінен кейін көшпенділердің табиғатқа деген көзқарасы мүлдем өзгерді. Бұдан былай ол қоршаған әлеммен тұтаса бірігіп кетті. Міне, осындай ортада элеуметтену үдерісінен өткен адам жан-жақты дамып, элеуметтік тұрғыда үлкен тәжірибе жинақтап, құрыштай болып шынықты. Яғни, табиғаттың әсерін күнделікті өз жан-дүниесімен сезініп отырған көшпенділер соған сәйкес өздерінің өмірлік қажеттіліктері мен

рухани ұстанымдарын да айқындап отырған. Сондықтан үш мың жыл бойы үздіксіз жалғасын тауып отырған әлеуметтік практиканың тамыры тереңде жатқаны тарихи шындық.

Бұл әлеуметтік практиканың негізі түптеп келгенде - мәдениет. Яғни, мәдениет небір кедергілер мен жағымсыз саяси үрдістерге қарамай, өз қозғалысын тоқтатпай, үздіксіз даму үстінде болады. Керісінше, сол әлеуметтену тәжірибесінің нәтижесі ретінде ол қоғамдық қатынастарды реттеуде елеулі рөл атқаратын қозғаушы күшке айналды. Өйткені жаңағы әлеуметтену үдерісінің өзі мәдени қарым-қатынасқа негізделеді. Көшпенділерді қоршаған табиғат, оның әдемілігі мен үйлесімділігі, байлығы мен тепе-теңдік сипаты және мәні тиісті орта қалыптастырды. Оған табиғаттың өзі көмегін тигізді, бірінші ақын сол табиғаттың өзі болды.

Осындай әлем байырғы адамдардың көзқарасын қалыптастырды. Осылайша мәдениет адам әлемін қалыптастыруға ықпал етті. Ұлы Дала мен биік таулар көшпенділерді жоғары рухани құндылықтарға деген ұмтылысқа жігерлендірді. Сол құндылықтардың мәнін түсінуге жетеледі. Ол үшін оны суреттей білетін, халыққа өнер тілімен жеткізе білетін қабілеттілік қажет болды. Бойында ондай қасиеттері бар ақын, жыршы және тағы басқа өнер иелері қалың бұқара халықтың ортасынан шықты. Сөйтіп көшпелі өмір салтымен тығыз байланысты әлеуметтік институттар пайда бола бастады. Сондықтан болар мәдениеттанушы ғалымдар мәдениет ұғымын «жанды жетілдіру» тұрғысында да қарастырады. Оның үстіне көшпенділердің дәстүрлі экологиялық мәдениеті табиғат пен адам әлемінің әу бастан-ақ етене байланыста болғандығына негізделіп табиғатты сақтамаса, адамзат баласының да жойылып кететіндігін жақсы түсінді. Ол сол үйлесімділік пен сұлулықты бағалап, оны қорғай білуге тәрбиеледі. Қазақтар тамаша ботаниктер болды, олар шөптер мен әртүрлі өсімдіктерді жақсы айыра білді. Олар әртүрлі малға және жылдың әр кезеңінде берілетін өсімдіктердің азықтық қасиеттері мен маңыздылығын жақсы білген.

Адамның табиғатпен байланысы тек қана табиғи-экологиялық тұрғыда емес, ол сол сияқты салт-дәстүр, әдет-ғұрыптарда, ою-өрнекте және шежіреде бедерлі түрде көрініс тапты. Мәдениеттанушылар шежіренің далалық ауызша тарихнаманың арнасымен қатыстылығын атап көрсетеді. Осыған сәйкес өмір салты мен мінез-құлқы адамның санасына анасының құрсағында жатқанынан бастап, оның сүтімен, ары қарай жөргекке оралып, бесікке салынғаннан кейінгі оның салт-санасын қалыптастыруға байланысты жүргізілетін әртүрлі әдет-ғұрыптық, ырым-жоралғылық рәсімдер үлкен рөл атқарды. Сондықтан қазақтың өз тегін жеті атасына дейін білуінің негізінде халықтың генетикалық қорын сақтауға деген қамқорлық жатса керек.

Біз жоғарыда әңгіме қылған көшпенділер тәжірибесі мәдениеттің құрамдас бөлігі ретінде көбіне-көп өнерде көрініс тапқан. Әлемді тану, өзін-өзі тану арқылы қазақтардың тек өзіне ғана тән болмысы қалыптасты. Бұл қазақтардың қоғамдық-экономикалық дамуындағы өзіндік сипаты мен олардың қоршаған ортаны эстетикалық тұрғыда қабылдауының айрықша, басқаларға ұқсамайтын ерекшеліктеріне байланысты еді. Экономикалық жағынан алып қарасақ, көшпелі қоғамға тән өндіріс тәсілі ғасырлар бойы онша көп өзгере қойған жоқ. Оның есесіне қазақ өнері, соның ішінде эпос, салыстырмалы түрде алғанда жоғары деңгейдегі даму сатысында болды. Өйткені қоғам дамуының үрдістерін эпостар мен поэмалардан көруге болады.

Ш.Уалиханов қазақ халқының рухы туралы айта келе, ол оның керемет екендігіне арнайы тоқтап, суырып салма ақындардың жадының ғажаптығына таңғалады. Даланың өмірін жан-жақты жырлайтын фольклорлық туындылардың бізге сол қалыпында өзгеріссіз жеткендігін атап көрсетеді. Ол көшпелі және сауатсыз орданың ауызша жеткен деректерінің осындай адам нанғысыз дәлдігі шын мәнінде ешбір күмән келтірмейтін шындық екендігін мойындайды.

Жалпы қазақ халқының тарихында, оның мәдени дамуында музыка мен поэзияның алатын орны ерекше. Олар этностың бірігуіне, ұрпақ байланысының үзілмеуіне жағдай жасап, көшпелі қоғамның эстетикалық құндылықтарын дүниеге әкелді деуге болады. Олай болса, А.Затаевичтің қазақ даласы – музыка теңізі дегені бекерден-бекер айтылған сөз емес шығар.

Сондықтан байырғы музыка өнерінің археологиялық ескерткіштері музыкалық-тарихи құндылықтардың қатарына жатады. Олар өз дәуірінің көптеген өзекті мәселелерін түсінуге мүмкіндік берері сөзсіз. Мамандар археологиялық жәдігерлерге сүйене отырып, бұрынғы замандағы ортаазиялық музыкалық мәдениеттің деңгейі өнер иелері таланттарының жергілікті жағдайда да жетілуге мүмкіндігінің болғандығын дәлелдеп отыр. Керілген қылмен немесе ысқымен ойналатын, сол сияқты қос ішекті шертпелі аспаптар да олардың отаны болып табылатын Орта Азиядан басқа халықтарға тарады. Шертпелі қосішектің осы аймақта екі мың жыл бұрын пайда болғандығын тасқа қашалып салынған суреттерден көруге болады. Бұл қосішекті музыкалық аспаптар қазіргі заманғы

казак домбрасының жақын үлгісі. Сонымен бірге қазақтың қобызы сияқты аспаптар қазіргі виолончель, скрипка және альттың арғы тегі болуы әбден мүмкін.

Музыкалық-ақындық өнердің казак қоғамы үшін маңыздылығын ондағы акын, жырау, жыршы, әнші, күйші, бақсылардың алатын әлеуметтік орнынан-ақ көруге болады. Олар күнделікті өндірістік еңбектен босатылып, ел аралап, қоғамдық іс-шараларға қатысып, халық арасында кең танылды.

Ғалымдар біздің заманымызға дейінгі бірінші мың жылдығының бірінші жартысында Ұлы Дала тұрғындарының шаруашылық жүргізудің жаңа түрі – мал шаруашылығына көшуімен тайпалардың материалдық мәдениетіндегі өзара байланысты үш элемент арқылы байқауға болады. Ол қару, ат-тұрман және «аң стилі». Оны «скифтік үштік» (скифская триада) деп те атайды. Көшпенділерге тән осы ортақ үш белгілердің дамуы олардың мал шаруашылығына көшуінің алғышарттары болып табылады. Мамандардың пікірінше, бұл үдеріс біздің заманымыздың II мың жылдығының орта шенінде евразиялық аймақтың неғұрлым шөлейт шығыс бөлігінде, ең алдымен Қазақстанда, қарқынды жүрді. Айта кету керек, аң стиліне жататын Орталық қазақстандық бұйымдардың ең алғашқы үлгілерінің пайда болу мерзімі біздің заманымызға дейінгі VII ғ. аяғы мен VI ғ. басына жатады. Ғаламның дәстүрлі бейнесі көшпенділер өнерінің бейнелемесінде толыққанды көрініс табады. Көшпенділердің «аң стилі» тек қана әлеуметтік құрылысты ғана емес, ол сонымен бірге Ұлы Даладағы кеңістіктік және еркіндік дүниетанымын айқындайды. Қазақ ою-өрнегіне тепе-теңдік тән, ал ол адам мен әлемнің қарым-қатынасын бойына сіңіреді және ол қазақ қоғамының дамуына үнемі үн қосып, оның дамуын сүйемелдеп отырған. Бұл жерде өрнек тек декоративтік сипатпен шектелмейді, ол – көздің жауын алумен қатар адамның зердесі мен сезіміне де әсерін тигізді.

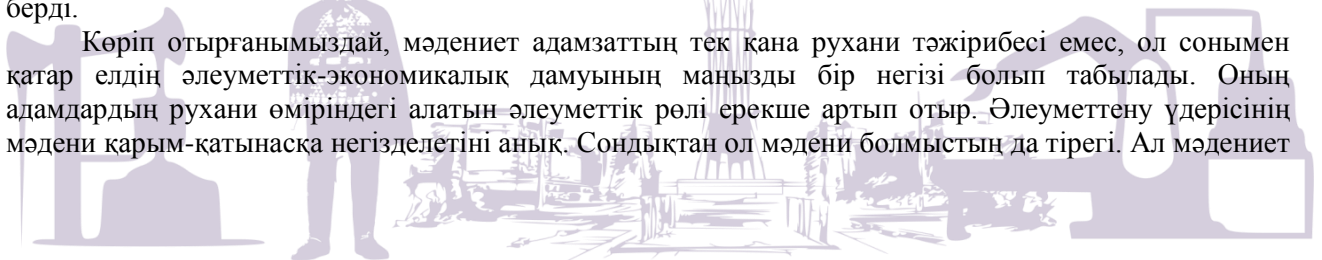
Антропологтар андронов мәдениетінің тұрғындары мен тасмола мәдениеті тайпалары арасындағы антропологиялық сабақтастықтың барлығын атап өтеді. Археологиялық зерттеулердің нәтижесінде дәл осы кезеңдерге этнографиялық тұрғыда жаңа, беғазы-дандыбай және тасмолалық мәдениеттердің ерте темір дәуірінде тууын жатқызуға болады. Сөйтіп, ежелгі Қазақстанның кенбайтақ даласында андрондық мәдениеттің негізінде біртұтас этногенетикалық үдерістер жүріп жатты. Ол мәдениеттерді жақындатып, бір-біріне ұқсас немесе біртектес салт-дәстүрлерді қалыптастыра бастады. Қолданбалы өнерде бір стиль - «скифтік аңшылық» стилі дүниеге келді. Жалпы «аң стилінің» өрнектері дәстүрлік деңгейге көтеріліп, қазақ өнерінің барлық даму кезеңдерін нәрлендіргенін көруге болады. Ендеше көшпенді тайпалардың мәдени өмірдегі рөлінің зор болғандығын атап өткен жөн. Осы тұрғыда түркі руникалық жазуын әлемдік мәдениетке қосқан үлес ретінде қарастырған да дұрыс.

Үш мың жылдық көшпенділер тарихы көшпелі және отырықшы өркениеттердің тығыз қарым-қатынас жағдайында өтті. Екі өркениет арасындағы айырбас пен сауда-саттық байланыстары олардың мәдени және материалдық әлеуеттерінің өзара тығыз байланысымен қатар жүрді. Осы байланыстар оған қатысушы екі жақтың ішкі дербестігінің сақталуына қарамастан, олар бір-бірін байытып қана қоймай, ортақ жалпыадамзаттық өркениетті қалыптастырды. Сонымен қатар олардың өзгешелігі де болды. Рерихтердің пікірі бойынша, барлық рухани ілімдер Азиядан келген. Батыстық адам рухани дәстүрден технологияны жоғары қойған.

Археологтардың зерттеулері бойынша Орталық және Солтүстік Қазақстан жылқы өсірудің отаны болған. Жылқыны қолға үйрету, көп жылқының арасынан мінетін аттардың тұқымын өсіріп шығару, ал Солтүстік Қазақстандағы Ботайдан табылған археологиялық жәдігерлер осыдан алты мың жыл бұрын жылқының қолға үйретілгендігін көрсетіп отыр. Осыдан кейін адамзат жаяу коммуникациядан атқа мінді. Осы жаңа кезеңнен кейін ақпаратты қабылдау жылдамдығы 25 шақырымға өскен. Кейбір ғалымдардың Қазақстандағы тайпалардың түйені де қолға үйрету мүмкіндігі туралы болжамдары бар.

Жылқыны пайдалана білу шектелген кеңістіктен бүкіл әлемді игеруге бағытталған қадам еді. Бұл әртүрлі мәдениеттердің сұхбаттасуына мүмкіндік берді. Қазақтың ауыз әдебиетінде жануарлардың сұлулығы тақырыбы өз орнын алды. Аттың шабысын суреттеуге ерекше көңіл бөлінді. Ертоқым, жүген, үзенгі, қылыш және киіз илеу мен кілем тоқу – осының бәрін әлемге көшпенділер берді.

Көріп отырғанымыздай, мәдениет адамзаттың тек қана рухани тәжірибесі емес, ол сонымен қатар елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының маңызды бір негізі болып табылады. Оның адамдардың рухани өміріндегі алатын әлеуметтік рөлі ерекше артып отыр. Әлеуметтену үдерісінің мәдени қарым-қатынасқа негізделетіні анық. Сондықтан ол мәдени болмыстың да тірегі. Ал мәдениет

болмысы – тарихи-мәдени процесс. Яғни, ол адам руханилығының дамуы мәдениеттің дамуымен тығыз байланысты деген сөз.

Бір жағынан, жаһандану заманы халықтардың мәдени бірегейліктеріне нұқсан келтіруде. Сонымен бірге ол халықтар арасындағы байланысты күшейтті, мәдени қарым-қатынастар мен көші-қон процестері екпін алды.

Мәдениет адам тәжірибесін жинақтап, сақтап және оны ұрпақтан ұрпаққа, дәуірде дәуірге таратып, жеткізеді. Мәселен, фольклор мәдени мұра рөліне ие бола бастады. Мәдениет адамзаттың әлеуметтік жадына айналды. Ол адамды тұлға қылады, оларды біріктіріп, қоғамның бірлігін нығайтады. Оның бастау көзі – көшпенділер мәдениетінің табиғатпен үйлесімді дамуында. Сондықтан ауыз әдебиетінің дамуының нәтижесінде мәдени сабақтастықтың әлеуеті жоғары болды. Бұл әлеуеттің іргетасы - салт-дәстүрлер жүйесі, ауыз әдебиеті және өнердің Ұлы Далада кең тараған басқа түрлері.

Орнықты даму қазіргі әлем мәдениетінің ажырамас маңызды бөлігіне айналып отыр. Ол бірінші кезекте халықтардың өзіндік ерекшеліктерін дамытатын және әртүрлі елдердің арасындағы мәдени құндылықтар алмасуының құралы болатын мәдени әртүрлілікті сақтауға байланысты. Орнықты дамуды қалыптастыру міндеттерінің қатарына рухани жаңғыру жатады. Бір ескеретін жағдай, ХХІ ғасырға бет бұрған көшке берекесі кеткен мәдениет қосыла алмайды.

Елбасы Н.Ә.Назарбаев өзінің «Ұлы Даланың жеті қыры» атты мақаласында «Кеңістік – барлық нәрсенің, ал уақыт – бүкіл оқиғаның өлшемі. Уақыт пен кеңістік көкжиегі тоғысқан кезде ұлт тарихы басталады. ... Бұл тарихқа деген дұрыс ұстаным. Сол арқылы түп тамырымызды білуге, ұлттық тарихымызға терең үңіліп, оның күрмеулі түйінін шешуге мүмкіндік туады. Қазақстан тарихы да жеке жұрнақтарымен емес, тұтастай қалпында қазіргі заманауи ғылым тұрғысынан қарағанда түсінікті болуға тиіс» деп, тарихты түсінуге деген жанаша көзқарас қалыптастыру, оны зерделеуге деген мүлдем басқаша методологиялық ұстанымдар мен ғылыми әдістердің қажеттігіне назар аударды. Сонымен қатар Мемлекет басшысы мәдениеттегі жетістіктеріміз, Қазақстан территориясында табылған тарихи жәдігерлеріміз Ұлы Даланың жаһандық тарихтағы орнына тың көзқараспен қарауға мүмкіндік беретіндігін орынды атап өтеді. Ендеше ата-бабаларымыздың орасан зор мәдени жетістіктері мен игіліктері қазақ жерінде пайда болып, кейін осы өлкеден Батыс пен Шығысқа, Күнгей мен Теріскейге таралды. Бұл жағдай біздің ұлттық тарихымыздың көкжиегін осыған дейін айтылып келген кезеңнен тым әріде жатқанын көрсетіп, оған деген оң көзқарас қалыптастырары сөзсіз.

Президенттің Ұлы Даланың жеті қыры мақаласы, ондағы жобалар мен көтерілген басты мәселе – тарихи сананы қалыптастыру, оның бұның алдында шыққан «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласының жалғасы. Сондықтан Елбасы Н.Ә.Назарбаев пайымдағанындай, «Төл тарихын білетін, бағалайтын және мақтан ететін халықтың болашағы зор болады деп сенемін. Өткенін мақтан тұтып, бүгінін нақты бағалай білу және болашаққа оң көзқарас таныту – еліміздің табысты болуының кепілі дегеніміз осы». Мұның өзі Ұлы Дала мәдениетінің рухани жаңғыруы мен тарихи сана ренессансының айқын көрінісі.

Әдебиеттер:

1. Исмагулов О., Исмагулова А. Происхождение казахского народа. По данным физической антропологии. – Алматы, 2017. – 196 с.
2. Кочевники. Эстетика: Познание мира традиционным казахским искусством. – Алматы: Ғылым, 1993. – 264 с.
3. Ғабитов Т.Х., Мүтәліпов Ж.М., Құлсариева А.Т. Мәдениеттану: Жоғары оқу орындары мен колледж студенттеріне арналған оқулық / Т.Х. Ғабитов, Ж.М. Мүтәліпов, А.Т. Құлсариева. Толықтырылған 3-ші басылым. – Алматы: «Рауан» баспасы, 2002 ж. – 408 б.
4. Валиханов Ч.Ч. Собрание сочинений в 5 т. Алма-Ата, 1961. – т.1. – 777 с.
5. Советская музыка. – 1971, №5; Кочевники. Эстетика: Познание мира традиционным казахским искусством. – Алматы: Ғылым, 1993. – 264 с.
6. Маргулан А.Х., Акишев К.А. и др. Древняя культура Центрального Казахстана. – Алма-Ата, 1966. – 436 с.
7. История, археология и этнография Средней Азии. М., 1968. – 368 с.
8. Советская этнография. – 1973. – №1.

ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ДАНАЛАРЫ

Калибекова Г.К.
«Зияткер мамандандырылған
мектеп-интернаты» КММ
Қарағанды облысы Балқаш қаласы

Абай жолын келешекте кеңейтіп адамдық, шындық жолы– Фараби-Абай жолы деп тануымыз керек...

Ақжан Машани

Ұшы-қиыры жоқ қазақтың сайын даласы... Елін қорғап, жанын берген өр рухты батырлар мен халқын ілім-білімге, мәдениетке шақырған даналардың қасиетті мекені... Иә, қасиетті деп отырғанымыз бекер емес. Осынау өлкеде адамзат тарихындағы ұлы тұлғалар дүниеге келген. Бүгінгі таңда өзіміздің топырағымыздан шыққан кемеңгерлерімізді әлем елдеріне зор мақтанышпен айта аламыз. Сондай даналарымыздың бірі – әл-Фараби мен Абай хакім.

Екеуінің шығармаларының өзара үндесіп жатуының да өз себебі бар. Әл-Фараби де, Абай да біздер секілді қазақ топырағынан шыққан. Абай тілімен айтсақ, «жүректегі көз» ерте оянып, ғылым-білімге құштарлықтарының арқасында екеуі де надан халықтың арасынан бөлініп, данышпандық дәрежесіне көтеріле білді. Шығыс халқының, грек ойшылдарының еңбектерінен сусындап, адам табиғатын, өмірін, ішкі жан дүниесін терең бойлап, адам тіршілігі, қаракеті, қылығы, мінезі туралы жазды. Еліне, адамға деген уайымдарын, күйініші мен ренжішін, өкпесін, ашуын жасырмады, адам баласына дұрыс жол көрсетті.

Әл-Фараби ғылыми трактаттарынан басқа, поэзияға да жақын болған. «Қашықтасың, туған жер» атты өлеңін оқи отырып, Абайдың «Қалың елім, қазағым, қайран жұртым» өлеңін еске түсіреді.

«Зиялы аз бір тұтам тіршілікте,

Әкімдікке күллісі жүгіреді.

Көкірекпен сезініп, күрсініп көп,

Жаным менің түршігіп, түнереді»[2], - деп әл-Фараби бабамыз алыста жатқан надан халқының жағдайына алаңдап, көңілі толмайтындығын айтса керек. «Екінші ұстазымыздың» ғылымды игеру мақсатында Сирия, Мысыр елдерінде болғаны, өмірінің соңына дейін Дамаск қаласында еңбек еткені бәрімізге мәлім. Өзге елде жүріп, ғылым мен білімнің арқасында алға дамыған өркениетті елдердегі тұрмыс-тіршілікті көрген кемеңгер бабамыз :

«... Шаршадым мен,

Қанатым талды менің,

Шаңыт жолға сарылып қарауменен,»[2]- деп шарасыздығын, жалғыз өзінің сауатсыз халықты қараңғылықтан шығаруға қанаты талғандығын жазады. Әкімдікке, ел басқаруға ұмтылған шала сауатты халықтың шын зиялылықтың не екенін ұмытқандығына жаны түршігіп, түнереді. Абай да өзінің өлеңдерінде «қалың елі, қазағы, қайран жұртына» іштей уайымдап, сол қайғысын қағаз бетіне өлең түрінде де, қара сөз түрінде де түсірген.

«Бас-басына би болған өңкей қықым,

Мінеки, бұзған жоқ па елдің сиқын?

Өздеріңді түзелер дей алмаймын

Өз қолыңнан кеткен соң енді өз ырқың»,[3] - деп елдің сиқын бұзып жүргендер – мансабы жоғары шенеуніктерді сынайды. Қазақтың өз ішінен шыққан «өңкей қықымнан» құралған шенқұмар, мансапқор сатқындардың саны артып, күннен-күнге көбейді. Сондықтан Абай да ел ішіндегі алауыздыққа, берекесіздікке, екіжүзділікке зығырданы қайнап, надан халықты қатты сынға алады. Екі өлеңде де авторлардың туған елге деген сезімдері, сүйіспеншіліктері, келешекке деген уайым-қайғысы сезіліп, адамзаттың ең жоғарғы жетістігі мансап емес, ғылым жолындағы кемел адам, яғни толық адам екендігін білдірсе керек.

Әл-Фараби өзінің «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары» атты еңбегінде ел басқарушы басшының қандай қасиеттерге ие болу керектігін ашып жазды. Ел басқарушы басшыны адам денесіндегі бас мүше – жүрекке теңейді. Кемел адам ғана елді әділ басқара алатынын халыққа жеткізеді.

«...адамдары бақытқа жету мақсатымен бір-біріне көмектесіп отыратын қоғам - қайырымды қоғам. Барлық қалалары бақытқа жету мақсатымен бір-біріне көмектесіп отыратын халық қайырымды халық. Егер халықтар бақытқа жету мақсатымен бір-біріне көмектесіп отыратын болса,

бүкіл жер жүзі осылайша қайырымды болмақ.» [4]. Осылайша, кемеңгер бабамыз халықтарды қайырымды қоғамға шақырады. Қайырымды халық – бақытты халық. Қайырымды қоғамда адамдар бір-бірін күндемейді, жауласпайды, бір-біріне жамандық жасамайды. Дәл осылай Абай да:

«Адамзаттың бәрін сүй бауырым деп,

Не қызық бар өмірде онан басқа,»[3] - деп адамның нәсіліне, ұлтына, тегіне қарамастан, бауырындай қабылдап, бүкіл адамзатқа мейірімді болуға шақырады. Адам баласы бұл өмірге бір-біріне көмектесу үшін, сүйу үшін жаратылған екен.

«Бірінді қазақ бірің дос,

Көрмесең, істің бәрі бос,»[3] - деп қазақ қоғамын барымташылықты, ұрлықты, еріншектікті қойып, бір-біріне бауырмал, әрі дос болуға насихаттайды. Бірін-бірі күндеп отырған ағайындарын, болыстыққа таласып отырған замандастарын көрген Абай да өзгеше қоғамда өмір сүргісі келді. Сондай қоғамда жүрегіне ақылы мен қайратын билетіп, ғылым жолына түскен «толық адам» өмір сүреді.

Абай атамыз «толық адам» концепциясында «жүрек» ұғымының маңыздылығын түсіндіреді. Әсіресе, бәріміз жақсы білетін ақыл, қайрат, жүрек туралы нақты ашып жазған он жетінші қара сөзінде және осы қара сөздің жалғасы іспетті «Әуелде бір суық мұз, ақыл зерек» өлеңінде «толық адам деп - ақылы мен қайратын жүрекке билетіп, ғылым жолына түскен адамды» айтқан.

Әбу Насыр әл-Фараби де қайырымды қала билеушісінің бойындағы қасиеттеріне тоқталған. Жүрек өзінің қызметін дұрыс атқармаса, басқа мүшелерде де дәл солай ақаулар болып жатады:

«Әдетте ең алдымен жүректің тіршілік етуі шарт, ол тек осыдан кейін ғана барып тәннің барлық басқа мүшелерінің тіршілік етуіне, сондай-ақ оларға қабілет даруына, олардың белгілі тәртіппен орналасуына себеп болады, солай болғасын егер әлдебір мүше дертке шалдығатын болса, нақ жүректің өзі оны осы дерттен айықтырады, - дәл сол сияқты белгілі бір қаланың басшысы да бірінші кезекте өмір сүруге тиіс, сөйтіп кейін қала бірлестігі мен оның мүшелерінің өмір сүруіне, олардың бойына еріктен қуат алып тұратын қасиеттердің даруына себеп болуға тиіс, егер қала бірлестігінің бір мүшесі қырсыққа ұшырай қалса, оны түзу жолға салып жіберетін осы қала бастығының нақ өзі болады.»[4]

Ғұлама ойшыл әл-Фараби мен хакім Абайдың дүниетанымдары арабтық, түркілік немесе тек қазақтық қана емес, бүкіл адамзатқа ортақ. Олардың телегей теңіз, түпсіз мұхит – ой қазыналары өзара үндесіп, сабақтасып жатыр. Ұлы даналарымыздың бүгінгі ұрпаққа қалдырған мұрасы біздерге аманат! Әл-Фараби мен Абай өмір сүрген дәуірден алыстаған сайын олардың рухына жақындайтынымыз сөзсіз!

Өлді деуге бола ма, ойландаршы,

Өлмейтұғын артына сөз қалдырған , - деген өлең жолдарымен келіспеу мүмкін емес...

Әдебиеттер:

Машанов А. Әл-Фараби және Абай. – Алматы, 1989.

Қазақ әдебиеті. Жалпы білім беретін мектептің 6-сыныбына арналған оқулық./Қас қабасов С., Әлмұханова Р., Раушанов Е., Тиынтай А.,- Алматы: «Жазушы», 2018.

Абай. «Өлең – сөздің патшасы»/ Халықаралық Абай клубы.Жидебай 200бж.

Әбу Насыр әл-Фараби «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары»

ОТАН ТАРИХЫ – ТАРИХИ САНАНЫҢ ЖАҢҒЫРУЫНЫҢ НЕГІЗГІ ТІРЕГІ

*Калиева Д.М.
тарих магистрі,
«№25 ЖББОМ» КММ
Қарағанды қаласы*

Елдің мемлекеттік егемендігі және осыған байланысты жаңа әлеуметтік саяси жағдай қоғамдық және өзіндік санаға әсер етті. Тұмшаланған шекараның ашылуы және жаңа ақпараттар легі әлемге, оның халқы мен тарихына деген көзқарастарды өзгертті. Қазақстан тарихын КСРО-ның біртұтас тарихының бір бөлшегі ретінде емес, әлемдік тарих, Еуразия, көшпелі өркениет, түркі халықтары, Орталық Азия елдері дамуының контекстінде қарастыру қажеттілігі туындады.

1995 жылдың маусымында Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Мемлекеттік саясат жөніндегі Ұлттық кеңес, жаңа «Қазақстан Республикасындағы тарихи сананы қалыптастыру тұжырымдамасын» қабылдады. Осы тұжырымдамада тарихты оқытудың өзекті мәселелері – тарихи ой – сананың басымдылықтары, тарих ғылымының кейбір мәселелері мен тарих ілімінің перспективалары қарастырылды. [1]

Елдің дамуы, тарихы мен тағдырына байланысты Ұлт Көшбасшысы Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан-2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына жолдауында: «Біз ұлттық тарихи сананы қалыптастыру жұмысын жалғастыруымыз керек» - деген болатын. [2]

Сонымен бірге, Ұлт Көшбасшысы Н.Ә.Назарбаевтың «Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаласында өзі қорытынды сөзінде айтқандай, «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласының жалғасы ретінде оның жаңа қырларын айқындап тарихи сананы жаңғыртудың жолдарын көрсетеді. Ғылымның бүгінгі жетістігі тұрғысынан қарай отырып, ұлтымыздың арғы тарихын талдап меңгеруге шақырады. «Мәдени мұра», «Халық – тарих толқынында», «Рухани жаңғыру» бағдарламалары басталғалы жастарды ұмытылып бара жатқан төл халқымыздың әлемді таң қалдырған рухани және материалдық мәдениетіміздің үлгілері қызықтыруда. Осының бәрі жастарға эстетикалық және патриоттық тәрбие берудің құралы болып отыр.

Тарихшылардың келешектегі негізгі көңіл бөліп ой сарабына салатын мәселелер тайға таңба басқандай нақтылы көрсетілген, яғни, шынында да, терең зерделеп, оны саналы түрде ой елегінен өткізу қажет. Тіпті ірі жобалар құрып сол арқылы жұмысты бастауды нұсқаған. Ол жобалар тақырыптары да мақалада толық көрсетілген: «архив -2025», «Ұлы даланың ұлы есімдері» және тағы басқалары. Әрбір жобаға берілген түсініктемелер тарихи сананы қалыптастыру мен қайта жаңғыртулардың ғылыми әдістемелік нұсқауы болып табылады. Оған мысалдар «архив 2025» жобасы бойынша жеті жылдық жоспар жасау, «Ұлы даланың ұлы өркениеттері» атты жалпыұлттық тарихи реконструкциялар клубын құру, «Дала фольклорының антологиясын» жасау, тіпті ол дүниелердің қолжетімді болуы үшін мүмкіндігінше цифрлық форматқа көшіру керек екендігін де ұмытпаған. [3]

Тарих ғылымы — ұлттың, елдің тәуелсіздігінің және тарихи сананы қалыптастырудың тірегі. Өйткені Отан тарихы — оның әлемдік қауымдастықтағы орнын айқындайтын ең негізгі фактор болып саналады. Тарихсыз қоғам, халық, мемлекет болмайтыны белгілі. Бірақ сол тарихтың ғылымға негізделіп, шынайы, түбегейлі жан-жақты зерттелмеуі тарихи сананың ұлттық рухтың әлсіреуіне әкелетініне, әсіресе өткен жиырмасыншы ғасырдың ұрпақтары талай рет көз жеткізді. Ендеше отандық тарих ғылымының алдында тұрған өзекті мәселе — сол ғылымның теориялық және методологиялық ұстанымдарына сүйене отырып, іргелі зерттеулер жүргізу арқылы болашақ зиялы ұрпақты тәрбиелеу.

Ұлт Көшбасшысы Н.Ә.Назарбаев сөйлеген сөзінде, оннан астам жарияланған еңбектерінде Тәуелсіз Қазақстанның өмір шындығына сай жаңа тарихын жазуға және сол арқылы халқымыздың жаңа тарихи санасын қалыптастыру ісіне басты назар аударуды. Ол өткен тарихын білмеген, өзінің ұлттық қасиеттерінен айырылған халық қасіретке ұшырайтындығы туралы, өзінің жақсысы мен жайсаңын сыйламайтын адам басқаларға құрмет бола алмайтындығы жөнінде терең тұжырымдар жасады. [4]

Төл тарихымызды танып-білудің үш құрамдас бөліктен құралатын кешенді бағыты төмендегідей:

Бірінші бағыт — Қазақстан тарихының әртүрлі деңгейдегі оқу орындарындағы оқыту дәрежесін үнемі жетілдіріп отыру.

Екінші бағыт — Отандық тарихты әр түрлі технологиялық және техникалық мүмкіндіктерді пайдалана отырып, кең насихатталуы.

Үшінші бағыт — Қазақстан тарихының тереңдей зерттелуі.

Қазақстан тарихы пәнінің тарихи сананы қалыптастырудағы негізгі бағыттары:

1. Оқушылардың жеке дамуын бақылау, оның еркін дамып, қабілеттерінің ашылуына тиімді жағдай жасау.
2. Оқушылардың Отан тарихына деген ынтасы, қабілетін зерттеу, бағдар беру.
3. Ұлттық санасын қалыптастыра отырып, өз ойын еркін жеткізуге мүмкіндік жасау.
4. Өзіндік ғылыми ізденістеріне бағыт беру.
5. Білім беру, жан-жақты дамыту, тәрбиелеудің біртұтастығын қалыптастыру.

Осы негізгі бағыттардың ішіндегі - өзіндік ғылыми ізденістеріне бағыт беру жұмыстарына тоқталып өтсем. Мектеп оқушыларының тарихқа деген қызығушылығын оята отырып, дарынды оқушылармен жеке жұмыс жүргізу - мектептегі әдістемелік жұмыстың бір бөлшегі болып табылады. Дарынды балалармен жұмыс жүргізу кезінде тарихи ғылыми зерттеу әдістері арқылы тарихи оқиғаларды оқушылар зерттеп, анықтайды. Өзіндік ғылыми ізденістерге бағыт алып, өз тұжырымын айтады. Ұсыныс жасап, мәселелерді өз қабілетімен шешеді. Тарихи оқиғаларды зерттеу барысында тарихи деректермен жұмыстар атқарылады.

Тарихи деректермен жұмыс жүргізу зерттеудің негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Белгілі бір тарихи зерттеу жұмысы барысында әсіресе жазба деректерде кездесетін осы мәселелерге назар аудару қажет деп ойлаймын.

- Көп ақпараттар легімен келетін деректердің тарихи ақиқатын табу;
- Қазақстан тарихына байланысты жаңа деректер топтамасын жүйелеу;
- Деректердегі сандық көрсеткіштердің тарихын ақиқатын анықтау;

Еліміздің басынан өткізген жекелеген үрдістеріне байыпты талдау жасап, оны келер ұрпаққа жеткізу өте маңызды. Сондықтан Қазақстан тарихының өзекті мәселелерін анықтап, оған сипаттама жасау – ұлттық тарихи сананы жаңғыртудың бірден-бір жолы болып табылады.

Бүгінгі күні Қазақстан тарих ғылымының мәселелері:

1. Ұлттық тұлға тарихын зерттеуді жалғастыру;
2. Ұлттық тарихтың қазіргі өзекті мәселелерін саралау;
3. Ұлттық мұраларды қайта жаңғырту.

1. Ұлттық мүддеге қызмет етудің ұлы үлгілерін шын мәнінде көрсетіп берген тарихи тұлғалардың, мемлекет басқарушылардың тарихын, солардың өз еңбектерін талдап оқыту арқылы берілуі қажет.

Және де керісінше, танымал емес тарихи тұлғалардың тарихи өмірі мен еңбектерін зерттеп, оны жарыққа шығарып, ғаламтор желісіндегі танымал емес тарихи тұлғалардың топтамасын реттеп, орналастыру қажет. Өлкетану курсына танымал емес тарихи тұлғалар енгізілуі керек. «Ұлы даланың ұлы есімдері», «Туған жер бағдарламасын», «Архив -2025» бағдарламаларында жүзеге асыру.

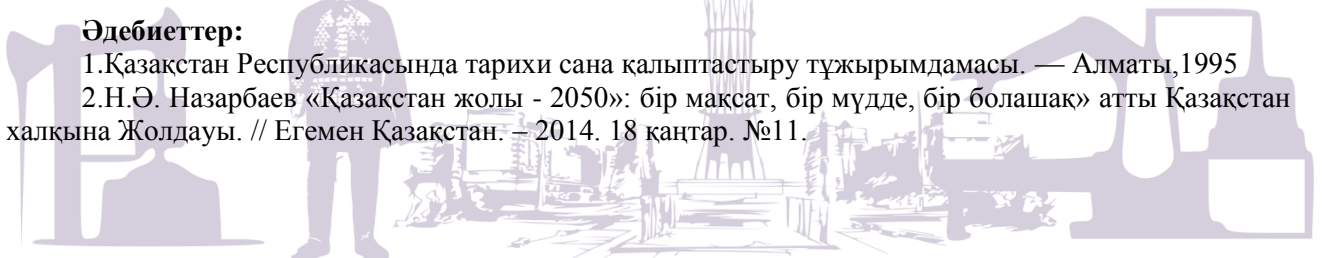
2. Ұлттық тарихтың қазіргі өзекті мәселелерін саралай отырып, ұлттық тарихтың өзекті мәселелеріне арналған таңдау курсы енгізілуі қажет. «Архив -2025» - Өз тарихына деген мақтаныш сезімін ұялатып, отаншылдық тәрбие беру мектеп қабырғасынан басталуға тиіс. Сондықтан мектептер мен барлық өңірлердегі өлкетану музейлерінің жанынан тарихи-археологиялық қозғалыстар құру.

3. Тарихты оқытуда қазақ тарихын жазу үшін қажетті деректердің ішіндегі құндыларының бірі — ұлттық мұралардың (шежірелер, ұлттық аңыздар, жыршылар, ақындар, жыраулар шығармалары, батырлар жырлары, эпостық жырлар) қайта жаңғыруы. Ұлттық деректердің, ауызша тарихи дәстүрлердің, фольклордың маңыздылығын түсіндіру және жете білу. «Дала фольклорының антологиясын» бағдарламасына енгізу.

Тарих — қоғамның, мемлекеттің өркениеттілігін көрсетеді. Өркениетті елдер төл тарихына құрметпен, жауапкершілікпен қарап, ерекше назар аударады. Өйткені, өткен тарихын құрметтей білген ұрпақ, келер ұрпаққа өз дәуірін сыйлата білері анық. Қоғамдық қатынастар мен саяси-экономикалық саладағы өзгерістер тәуелсіз елдің білімді ұрпағын қайта тәрбиелеу қажеттілігін туындатады. Әр күні өзгеріске толы бүгінгі жауапты кезеңде замана көшінен қалып қоймай, бүгінгі өмірге байланысты талапты да жоғары орындай білу керек. Халқымыздың сан ғасырлық тарихын өмір шындығына сай зерттеу мен насихаттау және жастардың тарихи санасын қалыптастыру – ұлттық рухты әспеттеуге, Тәуелсіз Отанымыздың нағыз патриоттарын тәрбиелеуге қызмет етеді. Қорыта келгенде ұлттық тарихи сананы жаңғыртудың жолдары мынау: ұлтымыздың тарихын ұлықтай отырып, зерделеу және білім берудің ұлттық үлгісін әрі қарай жаңғыртып, жетілдіру болып табылады. Тұрақты тарихи сана қоғамдағы тұрақтылықтың маңызды көрсеткіші.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасында тарихи сана қалыптастыру тұжырымдамасы. — Алматы, 1995
2. Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан жолы - 2050»: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына Жолдауы. // Егемен Қазақстан. — 2014. 18 қаңтар. №11.

3. Н.Ә. Назарбаев Ұлы даланың жеті қыры. атты Қазақстан халқына Жолдауы. // Егемен Қазақстан. – 2018. 21 қараша.

4. Н.Ә. Назарбаев «Тарих толқынында», Алматы: «Атамұра» 1999ж.

5. Г.Тұрымтаева «Инновациялық педагогикалық технологияларды қолдану жолдары». Қазақстан тарихы; әдістемелік журнал №12, 2015.

ДАЛА ДЕМОКРАТИЯСЫ: «ҰЛЫ ДАЛА ӨРКЕНИЕТІНІҢ АСЫЛ МҰРАСЫ»

Қалкенов С.И.
ЖББ №16 орта мектебі
Балқаш қаласы

Біздер қазақстандықтар - бір халықпыз! Біз үшін
ортақ тағдыр - ұлы Қазақстан! Мәңгілік Ел-
шаңырағымыздың ұлттық идеясы-
Бабаларымыздың арманы

(Жолдаудан)

Білімді, құтты мемлекет. Азаттықтың да, тәуелсіздіктің де, береке бірліктің де тірегі-мемлекет, елдік, білім-білік һәм парасат. Елдіктің өзегі-білік. Елдіктің қадір-қасиеті кісілік. Құтты мемлекет, жұлыны берік елдік тәуелсіздікті, азаттықты, бірлік-берекені қорғап, қоршайды [3, 19б.] Жүсіп Баласағұнның тарау-тарау өлең толғауларын өз сөзімен тарқата түйіндесек сондай тұжырым - дарға саяр еді.

Дала перзенті болу бар да, сол дала перзентінің атына кір түсірмей, өткенінен өнеге түйіп, бүгіннен берекет тауып, келешегіне кемелдік жасау қамына бел шеше кірісу бар. Бағзы бабаларымыз, міне осы шешіммен, осы бағдардан таймай өткенін хатқа түсірмесе де, жадыға сіңіріп Ұлы Даланың «Конституциясын»- Ата Заңдарына әйдіктеді.[2, 23б].

Евразияның кең даласын мекендеген, Алтайдан Дунайға дейін қоныстанған сак, ғұн, түрік қағанаты, қыпшақтар заманындағы мемлекеттік-құқықтық идеялар әлі күнге дейін өз құндылығын жоғалтқан жоқ. Ата Заңы, Ата Жолы, Ата Сөзі, Ата Кесімі, Ата Өсиеті. Осы ұғымдардың қай-қайсысын алсаңыз да бір-бір хаттамалы құжатқа пара-пар ізгілік жинақтары саналады. Ұлттық рух, ұлттық құпия, жады бәрі есте сақталған. Заңды қағаз бетіне түсіргендерден де артық, әділетті, ізгілікті кесім айта білген. Оның сыры- әуелден қанға дарыған қадірлі өсиет, сөзге деген құрмет, айтқанында тұру, уәдесінен, сертінен таймау сынды бірегей байламдарда. Қазақ заңы-ар заңы. Қазақ заңы- жетімін жылатпаған, жесірін қаңғытпаған, әлдіге зорлатпаған, әлсізін қорғатпаған Дала Заңы. «Ердің құны жүз жылқы, ары мың жылқы» болатыны сондықтан.

Әр халық өзіне заң жасаған. Бірақ әр заңның да өзіндік соқпағы болған. Біреуі заңды билік үшін жасаса, енді біреуі заңды бірлік үшін жасаған. Қазақ заңы бірліктің негізгі баламасы.

«Ел бастау қиын емес, қонатын жерден көл табылады,

Қол бастау қиын емес, шабатын жерден ел табылады,

Шаршы топта сөз бастаудан қиындық көргенім жоқ»- деп, Бұқар жырау жырлағандай әділ, кесімді үкім шығарудың да маңызы өте зор болған. «Малымды алсаң ал құдай, бірлігімді алма» деп әр таңына шүкірлік айтатын жұрттың түйіндемесі де осыған сайған.

1

Қазақ малдан безсе де, жаннан безсе де Ардан безбеген. Ата Заңын таптаған емес. Ата жолын аттаған емес. Ата сөзін тастаған емес. Ата кесімін өзгерткен емес. Себебі, Атаны құрметтеу- тұтас халықтың сан ғасырлық рухани тұғырнамасын, түп қазығын, ұйытқысын құрметтеу, соған ізет көрсету.

«Қасым ханның қасқа жолы», «Есімнің ескі жолы», Әз Тәукенің «Жеті жарғысы» сияқты көрнекті заңдардың өзі қағазға түспеген. Бұл-заңдық құжаттар. Бұлардың бәрі Ұлы Дала заңдарының алтын, зерделі жаһұттары, темір қазығы. Егер сол аталардың қорытқан заңдарын ұрпақтың бұлжытпай орындауы болмағанда, баланың озық ойын даналық деп қабылдар қариялар болмағанда дала демократиясы да болмас еді. «Тура биде туған жоқ, туғанды биде иман жоқ!» деген кесімді сөзді айтқан біздің халықтың ақиқат, шындыққа жақын еместігін дәлелдеп көріңіз! Бұл өлшем- қай халықты да иландыра алатын өлшем. Сол үшін де Дала заңдары ізгілік пен мейрімділіктің,

адамгершілік пен сүйіспеншіліктің жиынтығы. Сол үшін де Дала Заңы саяси тұрақтылықтың, рухани тұтастықтың бірлігі мен ынтымағын нығайтқан философиялық (пәлсапалық) тұжырым.

Ұлт руханиятының тарихында елге билік айтып, қара қылды қақ жара білген, асқан көрегендігімен, дала философиясының негізін қалаумен қалған билер шешендер жетерлік. «Түгел сөздің түбі бір, түп атасы- Майқы биден» бастап, Ақтамберді жырау, «Кетбұғадай билерден кеңес сұрар күн қайда» деп емірене еске алған би Кетбұға, Мөңке би, Едіге би, Бәйдібек би, Шабанбай би, Жиренше шешен, Төле би, Қазыбек би, Әйтеке билердің дені қазақ тарихында аттары үлкен құрметпен аталатыны да сол әділдіктің жемісі.

Дала заңы-қаншалықты әділетті, мейрімді болса, қаталдығы да соншалықты. Даласына түрме тұрғызбаған жұрттың заңы да қатал болмайынша, мамыражай күн жоқ екенін түсінгендіктен қазақ халқы Дала заңын - Ар заңына айналдырған. Ал ар заңы - керек жерінде иненің жасуынан да майда, кей жерде найзаның жүзінен де өткір болмақ керек. Ерте кезде қазақ жерін аралаған өзге елдің саяхатшылары есігін бекітпей иен тегін қалдырып, малына қарауыл қоймай далаға тапсырып, шекарасына күзет қоймай көршісіне сеніп, келген қонақты құдайы қонақ деп қабылдаған жұртты көріп: *«Бұл бір иманы шалқыған, берекелі жұрт екен»* тамсанған деседі. Иманды жұрттың заңы да иманды болғанын осыдан көруге болады.

«Ата-анасына тіл тигізген ұлды мойнына құрым байлаған күйі қара сиырға теріс мінгізіп, өзін қамшымен сабап, ауылды айнала шапқылатады, ал қыз қол аяғы байланып анасының билігіне беріледі» - бұл кесімдердің арғы өзегінде ұлтымыздың тұтас болмысы, сан ғасырлық ой қорытындысы жатқандай. Дала заңының қасиеті де осында.

Ата заңды аттаған азғындарды «етігін кесіп, елден ку» деген қағидамен аяусыз жазалаған. Халқымыз ұл мен қыз тәрбиесіне ерекше мән берген. Бала тәрбиелей отырып, артына із, өшпес мұра қалдырған.

Дана Абайдың: *«Адам ат-анадан туғанда есті болмайды: естіп көріп ұстап, татып ескерсе, дүниедегі жақсы, жаманды таниды-дағы сондайдан білгені, көргені көп адам болған білімді болады»*.

2

«Естілердің айтқан сөздерін ескеріп жүрген кісі өзі де есті болады»-[4] дегені ұрпақ тәрбиесінде ерекше есте жүрер тағылым.

Қазақ отбасында әуелі әке, содан кейін шеше отбасы мектебінің ұстаздары болып саналады.

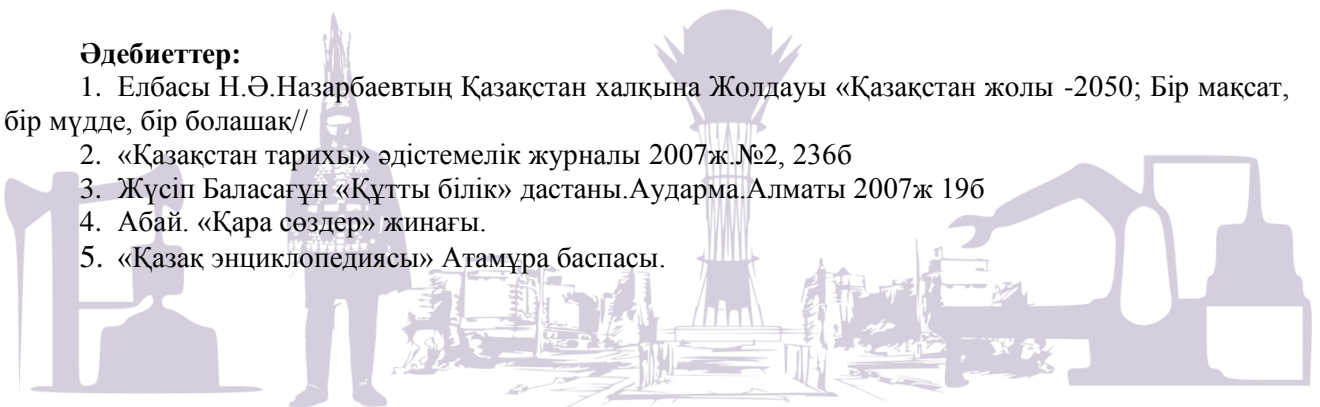
Дала заңдары тілі тұжырымды, есте сақтауға ыңғайлы, ұйқасты, ершімді, шешен сөздермен құрастырылады. Мысалы «әділ билік-алтын таразы», «қара қылды қақ жару», «тура биде туған жоқ», «жетпеген билік жеті ұлықтың есігін ашады», «батыр-айғақ, балуан-куә», «сорғалаған қан, сойдақтаған із», «ер өлтіріп, өріс бұзу», «қысасқа- қан, оқысқа- құн», «жазыққа жаза, айыпқа әнжі» т.б.

Қазақ халқы үш қуатқа сенген: «Ақыл-қуат, жүрек-қуат, тіл-қуат»- деген. Үш тоқтамды ұстанған: «Ақыл-арқан, ой-өріс, адам-қазақ»-деген. Үш қазынаны қадір тұтқан: «Ер қазынасы - жүрген із, ел қазынасы - көне көз, сөз қазынасы, ескі - сөз»-деген. Әр заман сотқа жеткізбей, заңға жүгіндірмей реттеуге болатын, тоқтамды ой айтатын би-шешендер аз болмаған. Адақанды үйіріне қосатын, жаза басқанды кеңеспен демеген, ашынғанға басу айтатын дуалы ауыз адамдар сот міндетін де атқарған.

«Бүгінгі күн-кешегінің жемісі, ертеңгінің болмысы»- дейді дана халқымыз. Қазақ халқы өзінің сан ғасырлық тарихи жолында мемлекеттік дамудың эволюциялық сатыларын басынан өткерді. Қазіргі кездегі ұлан-ғайыр жеріміз бен егемен еліміздің аман сақтап қалынғаны ата-бабаларымыздың намысты рухтары мен болашаққа деген жігерлі үміттерінің айқын жемісі. Ендеше тәуелсіз Қазақстанның болашағы үшін ата-бабаларымыз ұстанған адами құндылықтарды берік ұстайық дегім келеді.

Әдебиеттер:

1. Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстан жолы -2050; Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ//
2. «Қазақстан тарихы» әдістемелік журналы 2007ж.№2, 236б
3. Жүсіп Баласағұн «Құтты білік» дастаны.Аударма.Алматы 2007ж 19б
4. Абай. «Қара сөздер» жинағы.
5. «Қазақ энциклопедиясы» Атамұра баспасы.

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫ КОЛЛЕДЖДЕ*Касаинова А.А.**«Қарағанды кәсіптік-техникалық колледж» КММ,**Қарағанды қаласы*

«Сіздің өзгеруіңіз қажет, себебі әлемдегі барлық адамдардың ішінен –мұғалімдер ғана үзіліссіз оқудың бағасын түсінеді ... Сіз әлемді өзгерту – жалпы өзгеріс болдыру үшін мұғалім болдыңыз ... Сіз дұрыс әрекет жасау үшін өзгересіз – себебі ол дұрыс және басқаларға үлгі болу қажеттігін түсінесіз. Сіз істеген ісіңіздің ұзақ нәтижесі бар екенін білесіз» деген С. Бичтің пікірін еске алғанды жөн көрдім. Заман талабына сай бүкіл әлемде білім беру жүйелерінің келешек ұрпаққа қандай білім беретіні туралы мәселе қайта қаралуда. Осы мәселені қарастыра отырып «нені үйренуі керек?» және «Оқытудың тиімді әдістері қандай?» деген сияқты негізгі сауалдар туындайды. Айта кетсек, осы 2020-2021 оқу жылында қазақстандық колледждер жаңартылған білім мазмұны бойынша оқытуды бастады. Жалпы білім беру пәндерінің оқытушылары жаппай жазда біліктілікті арттыру курстарынан өтті .

Оқыту қазақ тілінде емес мектептерде «Қазақ тілі» мен «Әдебиеті» пәндері жаңартылған оқу бағдарламасы бойынша «Қазақ тілі мен әдебиеті» кіріктірілген пән ретінде оқытыла бастады. Оқу пәнінің мазмұны бөлімдер бойынша берілген. Бөлімдер бөлімшелерге бөлініп, әр бөлімшені оқып игеру сыныптар бойынша күтілетін нәтижелер: дағдылар немесе біліктер, білім немесе түсініктер түрінде оқу мақсаттары жүйесінде көрсетілген. Әр бөлімше ішінде тізбектеліп жазылған оқу мақсаттары мұғалімге өз жұмысын жоспарлап, оқушылардың жетістіктерін бағалауға, сонымен қатар оқытудың келесі кезеңдері туралы ақпарат беруге мүмкіндік жасайды. «Қазақ тілі мен әдебиеті» пәнінің оқу мақсаты – қазақ тілі мен әдебиетін кіріктіріп оқыту негізінде білім алушылардың тілдік дағдыларын жетілдіру, тіл нормаларын сақтап, еркін сөйлеу және сауатты жазу дағдыларын дамыту, мемлекеттік тілге құрметпен қарауын қалыптастыру. Оқу мақсаттары арқылы мұғалімдер сөйлеу қызметінің төрт дағдысын (тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым) қалыптастырады, сонымен қатар, оқушылардың жетістігін бағалайды және оқытудың келесі кезеңі туралы ақпарат береді. Жаңартылған оқу бағдарламаларының мазмұндық ерекшеліктері ретінде төмендегілерді атап өтуге болады:

- пән мазмұнының спиральді қағидатпен берілуі;
- Блум таксономиясы бойынша оқу мақсаттарының иерархиясы;
- бір білім беру саласындағы және пәнаралық байланыстарды жүзеге асыру мақсатында «ортақ тақырыптардың» берілуі;
- оқу процесін ұзақ мерзімді, орта мерзімді және қысқа мерзімді жоспарлар арқылы ұйымдастыру;
- оқытудың тәрбиелік маңыздылығын арттыру, оқушының адамгершілік-рухани қасиеттерін қалыптастыру;
- білім беру деңгейлері аралығында пән бойынша сабақтастықты ескеруге мүмкіндік беретін толық оқу курсы бойынша педагогикалық мақсат қою;
- бөлімдердің мазмұны мен ұсынылатын тақырыптардың уақыт талабына сәйкес келуі, әлеуметтік дағдыларды қалыптастыруға назар аударылуы;
- оқытудағы жүйелі-әрекеттік ұстаным (оқушының білім алу процесіне белсенді қатысуы).

Қазіргі заман мұғаліміне өз сабақтарында терең пәндік біліммен қатар оқушылардың бойында 21 ғасыр дағдыларын - «soft skills», «икемді дағдыларды» қалыптастыру міндеті тұр. Бұл міндеттерді оқыту тәжірибесінде шешу үшін тиімді оқу стратегияларын қолдану қажет.

Бірлескен оқу (бірін-бірі оқыту)

Оқушылардың бірін-бірі оқытуы дегеніміз оқушылар бірлесіп білім алатын, әдетте, жұптасып оқитын құрылымданған тәсіл. Оқушылардың бірін-бірі үйретуінің әртүрлі типтері бар: жұптар қабілеттері бойынша іріктелуі мүмкін немесе пайдаланылатын тәсілге байланысты жастары, қабілеттері әртүрлі болуы мүмкін. Оқушылардың бірін-бірі оқытуы оқу бағдарламасының әртүрлі мақсаттары бойынша қолданылады; ең көп тараған түрі жұптасып оқу болып табылады. Сондай-ақ орфография және жұптасып жазу (жазылым), ойлау, есеп шығару, АКТ мен жаратылыстану сабақтарында да кеңінен қолданылады.

Оқушылардың бірін-бір оқытуы бойынша барлық тәсілдердің сипаттамалары келесідей:

- Үйретуші мен білім алушы ретіндегі нақты рөлі белгілегенді.
- Бір-бірімен жұмыс істейтін балалар нақты бір мақсатқа сәйкес іріктеледі:

Жастары бірдей немесе әртүрлі

Бүкіл сынып немесе мақсатты топ

Қабілеттер деңгейі бірдей немесе әртүрлі

- Үйретуші мен үйренуші арасындағы өзара әрекеттің/қызметтің нақты белгіленуі.
- Жұптарды әдіске үйрету.
- Екі оқушы да когнитивті мәселелерді шешеді.
- Оқытуға нақты уақыт бөлінеді.

Оқушылар бірін-бірі үйретуі нәліктен маңызды? Бірін-бірі оқытудың құрылымданған бағдарламасын қолдану тиімді деп бағаланады және мұны қолдану тәжірибесі пайдаланылатын бағдарламаның түріне байланысты әртүрлі басымдықтары бар екенін көрсетеді. Оларға оқушылардың танымдық, әлеуметтік, эмоционалды және мінез-құлық жетістіктері жатады. Мысалы, қабілеттері әртүрлі оқушылар бірін-бірі оқытқан кезде тіпті қабілет деңгейі жоғары оқушылардың өзі танымдық дағдыларын едәуір дамытады. Жұптасып оқу (оқылым) барысында үйренуші де, үйретуші де оқылым қабілеті бойыша жетістіктерге қол жеткізеді.

Оқушылардың бірі-бірі оқытуы жақсы тәжірибе болып табылады, себебі ол:

- Дағдыларды тәжірибемен дамытуды жүзеге асырады;
- Үлгерім бойынша дереу кері байланысты қамтамасыз етеді;
- Қателерді дереу түзету мүмкіндігіне ие;
- Оқытудың тиімді әдісін үйретуші модельдейді;
- «Бір-бірімен көзбе-көз» қарым-қатынасын қамтамасыз етеді;
- Оқуды жан-жақты түсінуді қамтамасыз етеді: білім беруші ақпаратты өңдеп, оны басқа оқушыға қалай беру керек екендігін ойлайды, жоспарлайды.

Оқушылардың бірін-бірі оқытуы оқушылардың күшті жақтарына сүйенеді және оларды оқу үрдісінің белсенді қатысушылары ретінде жұмылдырады. Олар сондай-ақ бір-біріне көмектесу, ынтымақтастық, бірін-бірі тыңдау және қарым-қатынас жасау дағдыларын меңгереді. Оқушылардың бірін-бірі үйретуі олардың жеке тұлғалық және әлеуметтік тұрғыда дамуына да ықпал етеді. Осының барлығы жанашырлық пен қамқорлықтың мәдени нормаларын дамыта отырып, мектеп рухына әсер етеді. Оқушылардың бірін-бірі табысты оқытуының сипаттамалары қандай? Кез келген бағдарлама оған қатысатын оқушыларды қоса алғанда мұқият жоспарланып өткізілуі және бақылануы тиіс. Оқушылардың бірін-бірі оқыту стратегиялары Оқушылардың бірін-бірі оқытуын ұйымдастыру:

Жұптасып оқу (оқылым)

Жұптасып оқу әдетте қабілет деңгейлері әртүрлі оқушылар арасында өткізіледі. Олар бір жаста немесе әртүрлі жастағы балалар болуы мүмкін.

Не оқу керек? Үйренуші оны қызықтыратын, бірақ оның деңгейінен күрделірек кітапты таңдайды (сөздер өте оңай немесе өте күрделі екендігін анықтау үшін «бес саусақты қолдану тесті»).

Бірге оқу

Үйретуші мен үйренуші бір уақытта мәтінді оқиды; үйретуші үйренушінің оқу жылдамдығына икемделеді және оны ынталандыру үшін қажетті сөздерді пайдаланады. Үзіліс кезінде көркем сурет туындылары мен тарих жайлы сөйлесіңіздер.

Түзету

Үйренушіге өзін-өзі түзету үшін 5 секунд уақыт беріңіз. 5 секундтан кейін үйретуші сөзді айтады, ал үйренуші қайталайды.

Жалғыз оқу

Бірге оқу барысында үйренуші өзін сенімді сезінген кезде, үйретушіні белгі беріп тоқтатыңыз. Одан әрі қарай қателік жібергенге дейін үйренуші жалғыз өзі оқиды. Егер ол қатесін түзете алмаса, бірлескен оқуға қайта көшу керек.

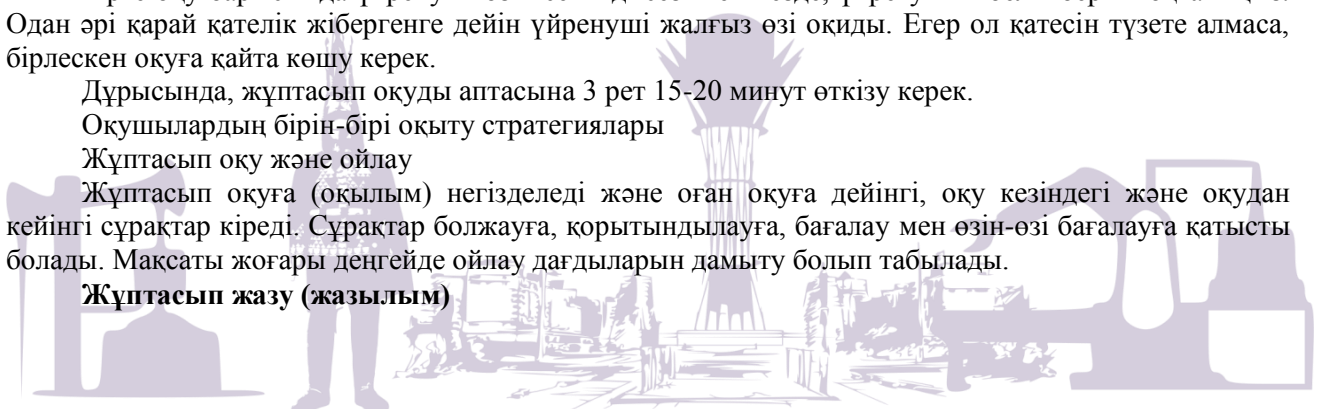
Дұрысында, жұптасып оқуды аптасына 3 рет 15-20 минут өткізу керек.

Оқушылардың бірін-бірі оқыту стратегиялары

Жұптасып оқу және ойлау

Жұптасып оқуға (оқылым) негізделеді және оған оқуға дейінгі, оқу кезіндегі және оқудан кейінгі сұрақтар кіреді. Сұрақтар болжауға, қорытындылауға, бағалау мен өзін-өзі бағалауға қатысты болады. Мақсаты жоғары деңгейде ойлау дағдыларын дамыту болып табылады.

Жұптасып жазу (жазылым)

Шығармашылық, сипаттау, техникалық жазылым немесе шет тілінде жазу кезінде пайдаланылады. Жазушы мен көмекші рөлдері беріледі.

Жұпта ғылымға үйрету

Бұл, әдетте, жастары әртүрлі оқушылардың бірін-бірі оқытуы, соның ішінде тәжірибе арқылы оқыту. Үрдістің үлгісі:

- 7 сала бойынша оқылуы және мағынасы қиын негізгі ғылыми сөздер кестесі;
- Әрбір күнде қолданатын жабдықтар;
- Жұптар өз қызметін таңдайды;
- Үйретуші үйренушіге орынды қолдау көрсетеді.

Қорытынды

Оқушылардың бірін-бірі оқытуы – оқу мақсатына қол жеткізу жолындағы оқушылардың бірлесіп әрекет жасайтын пайдалы білім алу тәжірибесі. Оқушылардың бірін-бірі оқытуының құрылымданған бағдарламалары пайдаланылатын бағдарламаға байланысты қатысушылар үшін әртүрлі артықшылықтарды, оның ішінде танымдық, әлеуметтік, эмоционалдық жетістіктерді қамтамасыз ете алады.

Саралау

Әр оқушының оқудағы қажеттіліктерін қанағаттандыру:

- білім-дағдыларды дамытады;
- оқушылардың ынтасын арттырады;
- оқушыларға идеяларды тереңірек түсінуге көмектесе отырып, шығармашылыққа ынталандырады;
- барлық оқушыларға мүмкіндік береді;
- барлық оқушылардан күтілетін нәтижені арттыра алады.

Пәнаралық байланыс

Оқу пәндерінің арасында байланыс орнату:

- білім беру бағдарламасының мазмұнын кеңейтеді;
- тереңірек білім алуға мүмкіндік береді;
- көптеген дағдыларды қалыптастырады;
- білім мен дағдыларды дамытуға көмектеседі;
- оқудың анағұрлым саналы меңгерілуіне көмектеседі;
- оқуға деген ынтаны арттырады

Оқушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру

Оқуды бақылау және оқу процесі туралы ақпарат беру мақсатында кері байланыс ұсыну:

- оқушылардың ынтасын және өзін-өзі бағалау деңгейін арттырады;
- оқыту процесінің бағытын анықтайды;
- оқушылардың өз оқуын жақсартуына мүмкіндік береді;
- оқушыларға барынша тиімді оқуға көмектеседі

Диалогтік оқу

Оқушылардың тапсырмаларды өзара талқылауы:

- оқушылардың оқу процесіне өз үлесін қосуына мүмкіндік береді;
- оқушылардың бір-біріне білім мен дағдыларды үйретуіне мүмкіндік береді;
- тақырыпты терең түсінуге жол ашады;
- оқушылардың өз үлгерімі туралы ойланып, әрі қарай не істеу керектігі туралы шешім қабылдауына мүмкіндік береді;
- оқушыларды оқуға ынталандырады

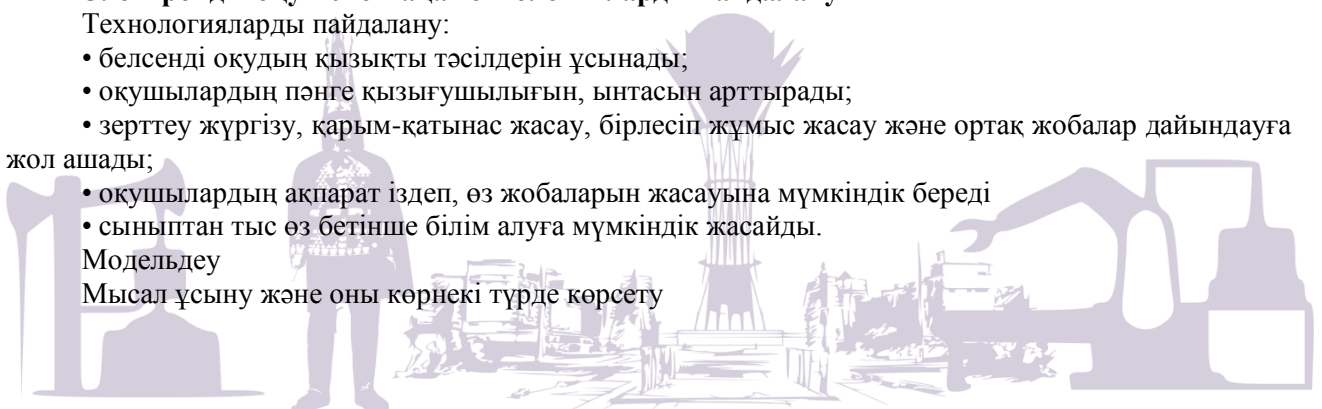
Электронды оқу және жаңа технологияларды пайдалану

Технологияларды пайдалану:

- белсенді оқудың қызықты тәсілдерін ұсынады;
- оқушылардың пәнге қызығушылығын, ынтасын арттырады;
- зерттеу жүргізу, қарым-қатынас жасау, бірлесіп жұмыс жасау және ортақ жобалар дайындауға жол ашады;
- оқушылардың ақпарат іздеп, өз жобаларын жасауына мүмкіндік береді
- сыныптан тыс өз бетінше білім алуға мүмкіндік жасайды.

Модельдеу

Мысал ұсыну және оны көрнекі түрде көрсету

- оқушылардың тақырыпты терең түсінуіне және сараптамалық ойлау қабілетін дамытуға мүмкіндік береді
- оқушылардың өз бетінше жұмыс істеуіне көбірек мүмкіндік беріп, тапсырманы кезеңдерге бөледі;
- процесс туралы ойланып, рефлексия жасауға ынталандырады.

Тиімді оқыту мен оқуда инновациялық оқу ортасын құру маңызды. Оқу ортасы оқушыларды оқу процесінің басты нысаны ретінде санап, оқушы ретінде өзіндік ізденіс жасап, белсенділік танытуына жағдай жасайды. Оқушыға бағытталған оқу ортасы оқушылардың өзін-өзі реттеуге, оқуға деген ынта-жігерін, эмоциясын басқаруға ынталандырады. Оқу ортасы әлеуметтік қарым-қатынасқа негізделген және оқушылардың ынтымақтастықта бірлесіп оқуына жағдай жасайды. Оқудың танымдық және эмоциялық аспектілері бір-бірімен үздіксіз байланысты. Сондықтан танымдық дамытумен қатар оқушылардың ынтасы мен эмоциялық қасиеттеріне де үлкен мән берілуі тиіс. Қолайлы оқу ортасын құруда мұғалімдер оқушылардың эмоциялық зиятын дамытып, пәнге қызығушылығын, ішкі ынтасын көтеруге мән береді.

Белсенді оқу – бұл білімді іс-әрекет арқылы игеру. «Маған айтсаң – менің ұмытуым мүмкін. Маған көрсетсең – менің есімде қалады. Менің өзіме жасауға мүмкіндік берсең – мен түсінемін»

Қорыта келе, жаңартылған білім мазмұны заман талабы болып отыр. Қазіргі жастарда көшбасшылық қасиеттер қалыптастыру үшін, әрі жан-жақты тұлғаны тәрбиелеуде осы білім мазмұны өте орынды болып табылады. Студенттер сабақ барысында сын тұрғысынан ойланып, өздігінен шешім қабылдайды. Оқытушының басты мақсаты – білімді ұрпақ тәрбиелеу. Ғылым мен техниканың даму деңгейіне сәйкес оқушының білімі терең, іскер және ойлауға қабілетті құзырлы тұлғаны қалыптастыру.

Әдебиеттер:

1. Тиімді сұрақтар арқылы оқушылардың ойлау қабілеттерін дамыту: әдістемелік ұсыным /Г.Б. Төреханова, Н.К. Абдрахманова. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ ПШО, 2016. -44 б.
2. Блум таксономиясына сәйкес оқу мақсаттары. /А.Е. Мурзағалиева, Б.М. Утегенова. – Астана: «НИШ» ДББҰ ПШО, 2015. -58 б.
3. Жұптасып оқу, ойлау мен жазу туралы ақпарат: www.dundee.ac.uk/eswce/research/projects/trwresources/

ИЗУЧЕНИЕ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ, ТРАДИЦИЙ И ОБЫЧАЕВ КАЗАХСКОГО НАРОДА ЯВЛЯЕТСЯ ОДНОЙ ИЗ АКТУАЛЬНЫХ ЗАДАЧ

*Касембаева А.О.
Науч. Рук. Назырова И.Н.
магистр педагогики
Школа – гимназия №95
г. Караганда.*

Каждый из нас индивидуален и неповторим, но любая национальность имеет свои особенные черты, по которым легко можно понять о Родине человека: будь то казах, русский, итальянец или американец. Культура Казахстана – это богатейшая часть истории казахского народа, формировавшийся на протяжении столетий. Под влиянием необычайной красоты степи и сложной жизни кочевников появилась та самая казахская культура, которую мы видим сегодня. Богато накрытый дастархан, красивые и многофункциональные жилища-юрты, небывалой красоты изделия из войлока, одежда и головные уборы с искусными узорами, конные игры, искусство красноречия, состязания акынов – всё это культура Казахстана, разнообразная и определенно самобытная.

Казахстан - многонациональная и многокультурная страна. На его огромной территории не только смешались народы, но и произошло взаимопроникновение различных культур. Сложилась казахстанская культура. Однако, несмотря на такое смешение культур, каждый народ Казахстана бережно хранит свои культурные традиции и обычаи.

У казахов есть огромное количество традиций, которые передаются из поколения в поколение и с радостью принимаются молодежью. Если перечислить их все, то даже простой перечень традиций

и обычаев составит увесистый том. Поэтому я хочу остановиться на самых важных и широко соблюдаемых традициях.

Каждый, кто хоть раз побывал в Казахстане, навсегда запомнит традиционное казахское гостеприимство. Более того, не только казахи, но и, вероятно, все другие народы, населяющие Казахстан, приняли это традиционное гостеприимство и уважение к гостю. Случайных путешественников, как и гостей, всегда встречали с радушием и обязательно угощали. Предки казахов были кочевниками, поэтому пребывание в незнакомом доме было для них обычным делом - "Конакасы". Гостя приглашают в юрту сесть на почетное место (Тор) напротив входа. Тут же подают легкие угощения казахской кухни и напитки: кымыз, шубат, айран или чай с молоком, выкладываются горячие баурсаки, свежие лепешки, курт и многое другое. Сразу же подают закуски из конины или баранины: жая, казы и многое другое. Часто в честь приезда гостя хозяева режут баранину и готовят из нее сразу несколько блюд: куырдак из легких, печени и почек, который подают в качестве предварительного блюда, а главное блюдо казахского стола-еще или казахское мясо (иначе называемое "бешпармак"). Отварное мясо, как правило, расположены в крупных штук на подносе. Хозяин сам нарезает мясо, угощая каждого гостя лакомыми кусочками. Такая резка также традиционна: тазовые кости и голень предназначены для стариков, грудинка-для зятя или невестки, шейные позвонки-для девочек и т. д. Хозяин дарит самому почетному гостю специально приготовленную голову барана. Мясо обязательно подается с густым бульоном в мисках. Другой ритуал, или традиция, конаккаде, связан с приемом гостей. В конце трапезы хозяин может попросить гостя исполнить песню или сыграть на музыкальном инструменте. В ответ гость обычно исполняет импровизацию, в которой благодарит хозяев за теплый прием.

Есть и другие интересные традиции, связанные с гостеприимством: Токымкагар, или церемония прощания. Обычно это происходит перед отъездом кого-то из семьи на длительное время. Барана надо резать и накрывается богатый дастархан. Провидцы желают различные пожелания для тех, кто отправляется в дальнейшее путешествие. Тизе Бугу древняя традиция, согласно которой гость, входя в дом, становится на колени, проявляя уважение к хозяину и его дому. Раньше вход в дом без соблюдения этого обряда воспринимался как оскорбление. Шашу-это ритуал во время праздника: приход дорогих гостей, свадьбы, сватовства и т. д., виновников торжества осыпают сладостями и монетами. Дети обычно собирают разбросанные конфеты и деньги. Казахи верят, что сладости, подобранные во время Шашу, приносят удачу. Суюнши - это обычай дарить ценные подарки тем, кто приносит хорошие новости. Байгазы - это традиция дарить небольшой подарок тем, кто купил новую вещь. Саркыт - это традиция забирать еду после дастархана. Хозяева дают гостям остальную часть еды, чтобы взять с собой. • Туган жерге аунату человека, живущего вдали от родных мест, по приезду обваливалина своей родимой земле, обычно мужчину. В этом обряде есть огромное значение, во – первых, «не забывай», что ты родился на этой земле, выполняй свой сыновий долг: во- вторых «родная земля она и мать с отцом, так пусть все прекрасные черты и особенности будут и в тебе.

Казахская свадьба-это грандиозное значимое событие, как и в любой другой семье. Однако казахская свадьба - это не просто праздник для молодоженов, родителей, близких родственников и друзей, как это принято во всем мире. Казахская свадьба - это союз двух родственных уз. Поэтому казахская свадьба подразумевает множество различных обрядов и традиций, которые следует неукоснительно соблюдать. В старину молодой человек делал девушке предложение через жену своего брата. Невеста не могла видеть мужа до самой свадьбы, а если он ей не нравился, то она все равно не имела права послушаться родителей: они сами решали свою судьбу за своих детей. Сегодня, конечно, все по-другому. Казахские парни и девушки, как и во всем мире, знакомятся на улице, в кафе, в социальных сетях, но свадебные обряды все равно имеют значение и обязательно проводятся во время бракосочетания и на свадебной церемонии.

Как и прежде, сваты (кудалар) приходят в дом с подарками. Кольцо невесты дарит жена его брата, а не сам жених. Раньше день свадьбы устанавливали старейшины семьи, но сегодня дата свадьбы обсуждается с молодоженами. Во время свадеб сваты обычно обмениваются дорогими подарками. Традиция платить калым, или выкуп за невесту, не всегда имеет место сейчас, но во многих сельских семьях, где традиции сильнее, они стараются соблюдать обычаи и дарят семье невесты скот, дорогие ткани и украшения. По традиции жених имеет право увидеть невесту и посетить дом ее родителей только после уплаты калыма. После того, как все процедуры были соблюдены и сватовство состоялось, отец невесты назначает день прощания с любимой дочерью (кыз узату) и дарит всем родственникам жениха одежду. Сама свадьба - это большой праздник, на который обычно приглашаются все родственники жениха и невесты. Во время свадьбы специально

приглашенные акыны поют традиционные казахские свадебные песни, проводятся конкурсы, танцы, веселые конкурсы. После свадьбы молодожены отправляются в свадебный шатер.

Кудалык - сватовство родителей жениха вместе с близкими родственниками невесты. Аран Керу - обряд перехода Сватов в дом родителей невесты. Беташар - обряд раскрытия лица невесты. Сырга салу - символический обряд надевания сережек для невесты матерью жениха, что означает окончательный договор между женихами. Калын мал (калым) - выплата калыма (подарка) со стороны жениха стороне невесты в благодарность за их труд и воспитание девушки. Курсак той - казахский народный обычай семьи жениха устраивать праздник после известия о беременности невесты. Кража невесты-это традиция, когда джигит просто похищает понравившуюся ему девушку и увозит ее в свою деревню.

Тусау кесу (перерезание шпал) Многие казахские обычаи связаны с детьми. Для казахской семьи дети-самое главное сокровище, поэтому их рост и воспитание связаны с огромным количеством обрядов и традиций. Это либо укладывание в колыбель, наречение и, конечно же, один из важнейших обычаев для ребенка - тусау кесу, либо перерезание уз. Эта церемония проводится, когда ребенок начинает делать свои первые шаги. Ноги ребенка связаны тонким разноцветным шнуром, который перерезает энергичный многодетный человек, уважаемый аксакал, дорогой важный гость. Шнур, которым связывают ножки малыша, традиционно состоит из черных и белых нитей. Это значит, что в жизни есть не только белые, но и черные полосы - будущий джигит должен уметь преодолевать трудности. Ритуал сопровождается песнями и пожеланиями (Бата), чтобы ребенок твердо стоял на ногах, уверенно шел по жизни. После разрезания галстуков, как правило, следовали игрушки: праздник с застольем, конкурсы, песни и музыкальные состязания. После Тусау кесер ребенок привык получать лошадь и седло, сегодня они ограничиваются дорогими подарками или деньгами.

Сундет-той (обрезание) Еще один обычай, который сохранился и часто соблюдается в казахских семьях, - это сундет, или обряд обрезания. Этот обычай появился у казахов с приходом ислама в Великую Степь и до сих пор считается одной из важнейших семейных традиций. Сундет проводится, когда ребенку исполняется 3, 5 или 7 лет. В день праздника мальчика одевают в красивую национальную одежду и сажают на коня. Родственники вплетают в гриву лошади яркие ленты и привязывают к седлу мешок с лакомствами. Мальчик должен подъезжать к родственникам по очереди и угощать их едой из сумки. Когда все подарки и угощения выданы, мальчик вместе с муллой (а ныне - с хирургом) отправляется в отдельную юрту (или комнату), где ему делают обрезание без наркоза. После этого родители устраивают великолепный праздник – сундет-игрушка, где каждый присутствующий дарит ребенку деньги или ценные подарки.

Другие традиции и обычаи, связанные с рождением и воспитанием ребенка • Шильдехана - игрушечный дастархан, день рождения для малыша. • Бешикке салу, Бешик той - той-дастархан в честь помещения новорожденного в колыбель. Как правило, она организуется на 3-5-й день после отпадения пуповины у малыша. До этого ребенок спит со своей матерью. • Yesim қоуи или at қоуи. Церемония, во время которой ребенку дают имя. Его часто сочетают с Шильдеханой или Бешикке салу. Уважаемый человек обычно дает имя ребенку. • Кыркынан шыгару. Обряд совершается на сороковой день после рождения ребенка. Ребенка купают в 40 ложках воды, волосы и ногти стригут в первый раз • Аузына тукирту. Название этого ритуала переводится как "плевок в рот". У казахов есть поверье, что с каплей слюны, данной ребенку уважаемым человеком, ребенок получит от этого человека частичку таланта. • Ашамайга мингизу. Существует традиция дарить 6-7-летнему мальчику лошадь и камчу (хлыст). Во время этого ритуала ребенок был провозглашен джигитом. В этот день старики благословляли ребенка, а родители устраивали маленькую игрушку в честь сына.

Казахская традиционная охота с Беркутом. Беркут издревле использовался кочевниками для охоты на мелкую дичь: Зайцев, Корсаков, лисиц и др. Специально обученные охотники- беркутчи занимаются разведением и подготовкой охотничьих птиц. • Казахская традиционная охота с тазы. Казахская борзая тазы - уникальное животное, древняя порода охотничьих гончих, принадлежащая к нематериальному наследию ЮНЕСКО. С тазы казахи охотятся на мелкую дичь и степных антилоп. Курес - казахская борьба на поясах. Соревнования обычно проводятся во время игры. Аналогии этой борьбы есть и у других народов Центральной Азии. Тогуз Кумалак. Настольная игра на основе числа 9. Это вроде бы простая, но довольно сложная логическая игра, которую часто называют "алгеброй пастухов", так как она часто скрашивала досуг кочевников.

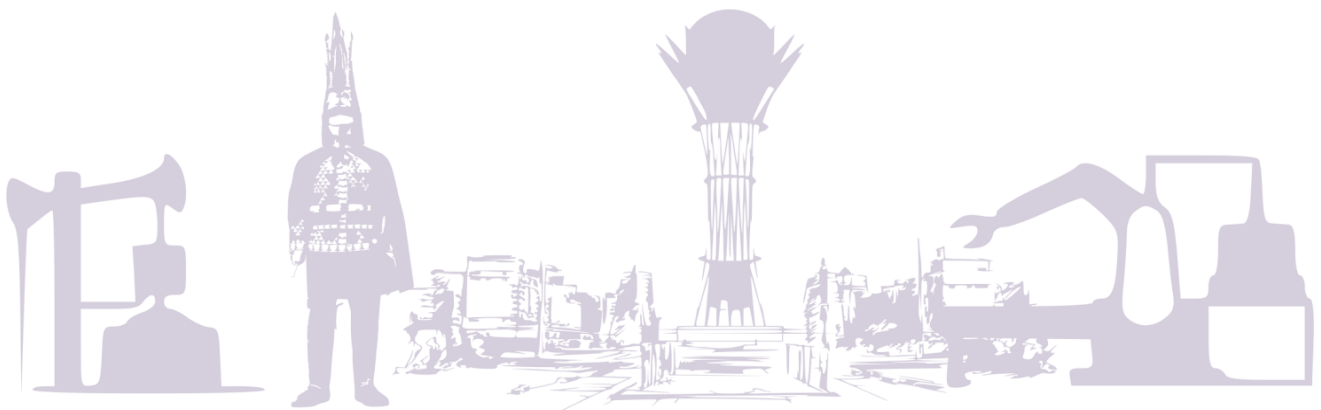
Асык-это детская уличная игра, которая в настоящее время стала национальным видом спорта в Казахстане. В стране даже проводятся турниры по Асыку. Бастанги - это своеобразный формат

молодежных вечеринок, которые обычно проводились после отъезда родителей. Молодые люди собрались на небольшую вечеринку. Во время Бастанги они часто выражали пожелание, чтобы путешествие прошло гладко и без происшествий. Асар-это традиция помогать кому-то всей семьей или целым поколением, всей деревней. Это может быть строительство дома или коровника. В конце работы для помощников был устроен дастархан. Жылу-это традиция, очень похожая на Асар. В этом случае они помогают тем, кто пострадал в результате стихийных бедствий: пожаров, наводнений и т.д. Любой человек, любого рода, и даже Джуз может помочь жертвам в меру своих возможностей. Пожертвования могут быть скот, строительные материалы, одежда, деньги, рабочая сила в качестве помощи. Белкотерер - это традиция приготовления специальных блюд для пожилых людей. Специально для них готовят вкусные, мягкие блюда, такие как казы, жент, кумыс, творог и др. Обязанность лечить стариков лежит на детях или близких родственниках, реже на соседях.

Конечно, можно долго рассказывать обо всех традициях и ритуалах, показывать фотографии. Но в современном Казахстане многие обычаи потеряли свою актуальность, ввиду изменения ритма и уклада жизни, а также под влиянием исторических факторов и это факт. Женщины стали более эмансипированными и уже не обязательно полностью посвящают себя семье и детям, а стремятся достичь карьерных высот наравне с мужчинами. Есть и позитивные стороны что, многие обычаи и традиции наоборот возрождаются из забвения. Это - детские обычаи, связанные с рождением ребенка и свадебные. Стало модным проводить традиционную казахскую свадьбу в национальной свадебной одежде жениха и невесты, с соблюдением основных этапов традиционной свадебной церемонии. Свадебная одежда хоть и претерпела изменения, но в современном наряде прослеживаются элементы казахского орнамента, колоритность образа в целом. Возрождаются национальные ремесла, такие как валяние шерсти, ювелирное мастерство, выделка кожи, изготовление музыкальных инструментов итд. Все это свидетельствует о живом интересе прежде всего молодого поколения к истории своего народа. Поэтому старшее поколение и мы молодежь должны беречь и хранить наши красивые и мудрые традиции. Актуализировать и уважать культуру, менталитет, и традиции.

Литература:

1. Шаханова Н. Мир традиционной культуры казахов (этнографические очерки). – Алматы, 1998.
2. Масанов А. Кочевая цивилизация казахов. – Москва, 1995.
3. Кишибеков Д. Кочевое общество. – Алма-Ата, 1984.
4. Сопоставительная Лингвокультурология: взаимодействие языка, культура и человека) – Almaty, 2010. – 300 p.
5. А. Сейдимбек, Мир Казахов: Этнокультурологическое переосмысление – Рауан, Almaty, 2001. – 576 с.
6. <https://kaznai.kz>
7. <https://infourok.ru>
8. <http://www.ertegi.ru>
9. <https://www.welcome.kz>
10. <https://astana.zagranitsa.com>

АБАЙ ҮНІ – ДАЛА ҮНІ

Касенова Г.З.

*Бозой негізгі орта мектебі
Алматы облысы, Жамбыл ауданы*

Поэзияда, музыкада, қоғамдық- азаматтық ой-пікір саласында өлмес- өшпес шығармалар берген Абай қазақ халқының өткен замандағы өмірін зерттеуші біздің ұрпаққа таңғажайып тұлға болып көрінеді. Ол өз халқының ғасырлар бойғы мәдениетінің таңдаулы нәрін алды және бұл қазынаны орыстың және Батыс Европа мәдениетінің игі әсерімен молықтырды. Абай лебі, Абай үні, Абай тынысы- заман тынысы, халық үні. Бүгін ол үн біздің де үнге қосылып, жаңғырып, жаңа өріс алып тұр.

Мұхтар Әуезов.

Абай Құнанбаев - әлемдік тұлға. Ол өз халқының мұң- мұқтажын, қоғамдық- философиялық ойларын, мәдениеті мен әдебиеттегі көркемдік ізденістерін жаңа сапаға көтерді. Ұлы ақынның арман-тілегі бүкіл адамзаттың ең биік асыл мұраттарымен де үндесіп жатыр.

Абай ұлылығы мен дүниетанымы бір ғана халықтың шеңберіне сыймайды, данышпан ақынның дана ой-тұжырымдары мен шығармалары бүкіләлемдік мәдениетке қосылған алтын қор. Адам баласының бәріне ортақ дүниежүзілік мәдениет әрбір халықтың алдыңғы қатарлы ой-пікірлерінен, ұлы ақындар мен ойшылдардың творчестволық байлығынан құралғаны белгілі. Ұлылар өз халқының рухани мәдениетін бүкіл дүниежүзілік озық үлгілерімен табыстырып, оған өз ұлтының өзіне ғана тән ерекшеліктерін, ой- пікір байлығын, сөз өнерінің үлгісін қосады. Абай- қазақ халқының осы топқа қосқан ұлы ақыны, классигі. Оның мазмұны жағынан аса терең, гуманистік-философиялық ой-толғамдарға бай, адамдықты ардақтап, оның рухын биікке көтерген оптимизмге толы жарқын творчествосы кешегіні бүгінгіге жалғастыратын алтын көпірі. Абай Құнанбаев қазақ әдебиеті тарихында тұңғыш рет өз заманында халықты толғандырған қоғамдық және саяси өмір проблемаларын күн тәртібіне қойды.

Әдебиет-Абай Құнанбаевтың күллі дүниелік болмысқа, адами, ұлттық, кісілік, тарихи, заманалық болмыстарға бойлайтын кәусар дариясы. Абай Құнанбаев - жазба әдебиетіміздің атасы. Өлеңнің, қара сөздердің, жазба әдебиет пен ауыз әдебиеттің айырмашылығын ашқан. Қазақ әдебиетінің ауыз әдебиеті дәрежесінен шығарып, неше мың жылдай көнігіп, етке, қанға сіңісіп болған ескі ауыз әдебиет дағдысынан құтқарған адам- Абай. Ескі ауыз әдебиетіндегі артық қыстырмалардан алғаш тазартқан- Абай. Абай көркем өнері туралы да қалам тербеді.

1. Абай шағатай әдебиетімен жақсы таныс болып, оны баурап алып, соның үлгісімен өлең жазып та көрді. Бірақ оны қанағат қылмай, оның ішінде қалмай, сыртына шығып соныдан жол іздеген.

2. Абай қазақтың халық ауыз әдебиетін жақсы білген.

3. Абай жер жүзінің классик әдебиетінің үлгісін тандап ұстап, қазақ әдебиетін Байрон, Шиллер, Гете, Пушкин, Лермонтов, Толстой ізімен Батысқа жетелеген.

Абайдың ұлылығының бір қыры - оның поэзиясында, проза мен аудармаларындағы құрылым мен мазмұндылығының үйлесімділігінде. Абай қазақ даласындағы әрқашан дүниені түсінетін жалғыз адам ретінде музыканы түсініп, ән дүниесімен тығыз байланыста болған.

Абай қазақ әдебиеті тарихында тұңғыш рет өз заманында халықты толғандырған қоғамдық және саяси өмір проблемаларын күн тәртібіне қойды. Қазақ даласында XIX ғасырға дейін, яғни Абайға дейін, екі түрлі әдеби тіл өмір сүріп келген. Оның бірі - көне түрік замандарынан бері қарай жазу дәстүріне сүйеніп, түрік жұрттарының бәріне де бірдей (ортақ) «түркі» (түрікше) деп аталатын жазбаша тіл, екіншісі - ерте кездерден қазақ халқының ауызекі (сөйлеу) тілі негізінен сала-сала әдеби өрнекке, соларға орай тиісті стилистикалық нормаға түсіп қалыптасқан, ауызша туып, ауызша дамып, ауызша өмір сүрген байырғы төл тіл. Бұл екі нұсқаның да бастапқы төркіні бір болғанымен, кейінгі замандардағы тарау шегі, қолдану аясы бір дәрежеде болмай, бір-бірінен бірте-бірте ажыраса келіп, біреуі кітаби тіл дәрежесінде ғана қалып, екіншісі - түпкілікті әдеби тілге айналып өмір сүрген. Қазақтың қазіргі ұлттық әдеби тілі - байырғы төл әдеби тілдің әрі табиғи, әрі тарихи жалғасы. Ол

қазақ қоғамының қайшылықты жақтарын, замандастарының алауыз берекесіздігін, патшаның отаршылдық саясаты қоздырып отырған рулық тартыстардың елдің бірлігіне келтірген зиянын қатты сынай отырып, еңбекші елге іш тартты, халықты озық мәдениетке сүйреді. Ол халықтардың оңашаланып өмір сүретін дәурені өткенін, ендігі жерде ел болудың кепілі - дамыған көрші елдермен қарым-қатынас жасауда екенін айтты. Елді сол жолда бірігуге, ынтымақтастыққа шақырды. Уақыт талабын заманынан оза шауып түсіну - Абай даналығының белгісі. Ол шындықтың ақыны болып туды, солай өмір сүрді. Оның өлеңдерін оқи отырып, одан жалғандық табу киын. Өлеңдерінен қазақтың ұлттық табиғатына тән шындық мөлдіреп көз алдыға келеді. Ұлы суреткер есебінде Абай оны көркем бейнелеудің жаңа жолын тапты. Өлеңдері өзінің қарапайымдылығымен, табиғилығымен құйылып, ойға, сезімге ұялайды. Сондықтан ол қазақ әдебиетіндегі тұңғыш ұлы суреткер саналады. Абай ақын болып сөз жазып қана отырмаған, өз өлеңіне өзі ән шығарып таратқан. Оның композиторлық шығармашылығы біздің халықта ерекше бағаланады. Қазақ даласында бірінші шырқалған Татьяна тек Пушкинді ғана насихаттап, халыққа таратып қана қойған жоқ, сүйгеніне қосыла алмаған мұңды орыс қызын қазақпен байланыстырды. Абайдың жастайынан көргені, естігені - халық әдебиеті, бай фольклор, жеке ақындар творчествосы болды. Жасынан әке ырқымен ел ісіне араласқан Абай сөз сырын жақсы білді, дау ұстағандардың талай сынынан өтті, шешен атанды, төбе билікке де сайланды.

Абай поэзиясы – қазақ халқының ұлттық мақтанышы. Тек қана Абай өлеңдерінен қазақ даласының табиғаты, қазақ өмірінің шындығы, қазақ халқының сезім-сыры, арман-тілегі, ұлттық ерекшелік қасиеттері түгел көрініп, сезіледі. Ұлы ақын "Абайдың қазақ әдебиетіне ХІХ ғасырда және ХХ ғасырда еткен әсері аса мол. Абайдың өзін көрмей, сөзін оқу арқылы, естіп ұғыну арқылы, сол Абайдың өлеңдерінің үлгісінде әлеуметтік мәселеге, адамгершілік жайға, ағартушылық турасына арнап көп-көп өлеңдер жазған талай ақындар бар. Әсіресе, бұлардың саны, Абай шығармалары қазақ сахарасына жайыла бастаған сайын молая түскен", - дейді Мұхтар Әуезов.

Абайдың қазақ әдебиеті алдындағы ұлы қызметі оның ұлттық әдебиетте шындық дегеннің не екеніне бірнеше рет көңіл аударып, оны тұңғыш аша білуі деуге болады. Ол - қазақ әдебиетінде әйелдердің тағдырына бірінші көңіл бөлген ақын. Оның кіршіксіз, таза, терең сезіміне үнілді, ананы, даналықты, достыққа берік адал сезімді жырлады. Абай кедей ақындардың күнкөріс кәсібіне айналып, бағасы түскен өлең сөзді өз биігіне қойып, оқырманның, тыңдаушының талғамын тәрбиелеуге белсенді араласты. Ақынның бұл саладағы ұлы қызметі орыстың классикалық әдебиеті эстетикасымен, Белинский, Чернышевский көзқарастарымен ұштасып жататыны ғылымда әлдеқашан дәлелденген.

Абай нағыз адам мұратын қалыптастырып қана қойған жоқ, сонымен бірге ол мақсатқа жетудің шынайы жолын көрсетіп берді. Абай шығармашылығындағы сондай-ақ адам бойындағы қайырымдылық, қанағат секілді адамның қалыптасуына себепші иманды қасиеттер де талданған. Кант, Достоевский тәрізді ұлы гуманистер "қайырымдылық", "қарапайымдылық" секілді ұғымдарды тұлғаны қалыптастыратын басты белгі деп қарастырған. Нағыз адамды білімділік, ақылдылық, біліктілік, ғылымсүйгіштік қасиеттер анықтайды деп тұжырымдайды. Дана ақынның пайымынша, адамшылықтың мұратына жетудің негізгі құралы - шығармашылық ойлау. Абайдың айтуында, ой кісіге табиғат құбылыстарын ғана емес, адам өмірін талдау, қорыту, салыстыру үшін берілген. Нағыз адам мұратына жетудің екінші шартын Абай еңбек, қызмет деп есептейді. Ақын еңбек туралы да жаңа сөз айта алды. Ол қазақ қоғамында еңбек туралы жаңа түсінік қалыптастырды. Абайдың айтуынша, еңбек - жай ғана қызмет емес, адам болмысының айнасы. Еңбектің өмір сүру құралы екендігін баршаға насихаттайды. Ғылымды игеру, тану, білімді болу - табан ақы маңдай тердің, еңбектің мәні. Сондықтан ақын еңбек пен мақсатты өлеңдерінде асқақтата жырлады.

Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаев: «Абайдың барша әлемге аты қадірлі, сөзі өтімді, пікірі қымбат адамзат ардағы, адамзат ақыны, адамзат ақылманы болып көтеріліп отыр...Бала кезінен таныс араб, парсы тілдеріндегі кітаптарды қайта ақтарып, шығыс поэзиясына, тарихына, философиясына соны көзқараспен қарап жаңаша баға берді. Шығыстың логика мен мұсылман құқығын үніле зерделеді», - деп бағалайды. Елбасы «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында қоғамдық сананы қайта түлетудің маңыздылығы туралы айтты. Ұлттық сананы сақтау және оны заман талабына бейімдеу мемлекеттік маңызы бар мәселеге айналды. Өйткені сананы жаңғырту арқылы ХХІ ғасырда еліміздің тың серпінмен дамуына жол ашамыз. Осы орайда Абай мұрасының тигізер пайдасы зор деп есептеймін.

Ұлы ақынның шығармалары бүгін де өзектілігін жоғалтқан жоқ. Абайдың ой- тұжырымдары баршамызға қашанда рухани азық бола алады. Абай Құнанбайұлы ғұлама, ойшыл, ақын, ағартушы,

ұлттың жаңа әдебиетінің негізін қалаушы, аудармашы, композитор ретінде ел тарихында өшпеш із қалдырғаны сөзсіз. Оның өлеңдері мен қара сөздерінде ұлт болмысы, бітімі, тұрмысы, тіршілігі, дүниетанымы, мінезі, жаны, діні, тілі, рухы көрініс тауып, кейін Абай әлемі деген бірегей құбылыс ретінде бағаланады.

«Абай- қазақ халқының рухани қазынасына өлшеусіз үлес қосқан ғұлама ғана емес, сонымен қатар ол қазақ халқының ел болуы жолында ұлан-ғайыр еңбек еткен данагер. Абай әлемдік деңгейдегі ойшылдардың қатарындағы ғажайып тұлға» (Н.Ә.Назарбаев)

Қазақ елі барда Абай есімі асқақтай береді. Оның асыл сөздері рухани байлығымыз ретінде жоғары ұстасақ, туған еліміздің әлем алдындағы абыройы арта берері сөзсіз. Абай мұрасы - біздің ұлт болып бірлесуімізге, ел болып дамуымызға жол ашатын қастерлі құндылық. Абай арманы - халық арманы. Халық арманы мен аманатын орындау жолында аянбағанымыз абзал. Абай өсиет -өнегесі ХХІ ғасырдағы жаңа Қазақстанды осындай биіктерге жетелейді. (Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев)

Әдебиеттер:

- 1.Әшімбаев .М, Асқаров. Ә. Қазақ өнерінің тарихы 3-томдық, 1-кітап//Абай Құнанбайұлының ән шығармашылығы105-121бет// Өнер-2008ж
- 2.Бөженов.М, Дүйсенбаев.Ы, Дербісәлин.Ә. Классикалық зерттеулер 28-том// Абай және әдеби дәстүр//, Алматы 2014ж,49-бет
- 3.Қасым-Жомарт Тоқаев //Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан// ғаламтор qamshy.kz/article/54795-toqaev-maqalasy-abay...xxi...
- 4.Қалижанов У.Қ, Қорабай С.С. Ұлы дала тұлғалары//Абай туралы 8-11бет,105-бет,118-120бет// «Әдебиет Әлемі» баспасы, 2013ж
5. Тасмағамбетов И.Н, Тәжин М.М, Тәуекел С.Т, Әбдіғазиев Б. Қазақ әдебиеті энциклопедиялық анықтама //Абай туралы// «Мәдени мұра»- Аруна-2005ж
- 6.Сейсенбаев Р, Менің 100 кітабым //Абай Құнанбаев//-Алматы:R S; Халықаралық Абай клубы,2016ж

ЗНАКОМИМ ДОШКОЛЬНИКОВ С КУЛЬТУРНЫМ НАСЛЕДИЕМ КАЗАХСТАНА

Кодола Л.В.

КГКП «Ясли – сад «Березка»

г. Шахтинск

Казахский народ – жители Великой казахской степи, которые на протяжении тысячелетий имели богатое духовное наследие, единую национальную культуру, свой язык. Чем больше мы изучаем историю нашего государства, тем больше мы убеждаемся в величии наших предков, оставившие для подрастающего поколения наследие народа в традициях и обычаях. И если говорить о воспитании молодежи, то наша задача «вырастить» такое поколение, которое, приобщится к традициям, будет владеть родным языком, стремиться к укреплению единства народа, для этого необходимо установить духовную связь между прошлым, настоящим и будущим. В народе говорят, что человек, плохо знающий свои традиции «сорная трава на груди своей земли». Народная казахская мудрость, пройдя через века, не устарела, она просто забыта нашим поколением.

В статье Елбасы Н.А. Назарбаева «Семь граней Великой степи», которая вышла в свет 21 ноября 2018 года [1], раскрывается значимость наследия Великой степи в развитии полиэтничного казахстанского общества.

Проживая в многонациональном Казахстане, мы имеем уникальную возможность соприкоснуться с культурой разных этносов, для которых бескрайние казахские просторы стали родным домом. Каждый народ во все времена стремился воспитывать и обучать детей, прививая им те знания и опыт, которые были накоплены за многие годы. Время не стоит на месте оно бежит, как секундная стрелка на циферблате и каждый прожитый день становится частичкой истории. В настоящее время у молодого поколения возрождается интерес к прошлому. Поэтому сохранение, изучение культурного наследия, традиций и обычаев казахского народа является одной из актуальных задач. Знакомство с ними дают огромную возможность для воспитания у детей гордости

за свой народ, чувства благодарности к своим родителям, заботы о них, позволяют воспитывать детей послушными добрыми, отзывчивыми, «с умным сердцем».

Нам, воспитателям, есть возможность взять самое ценное из прошлого народа и использовать в своей работе. Разрабатывая методическое пособие «Хоровод дружбы» мы столкнулись с тем, что материал очень малочислен, разрознен, а тот, что имеется, рассчитан на взрослую аудиторию. Поэтому подбирая материал, мы старались его систематизировать, чтобы детям было интересно и доступно познакомиться с великим наследием казахского народа, и народов проживающих на территории Казахстана. А систематическая работа позволяет сформировать у детей на практике не отрывочные представления о людях разных национальностей, а целостное восприятие дошкольников к своей Родине и многонациональному народу, с их культурой и традициями. Была создана картотека с обрядами, традициями, обычаями, собрана видеотека и аудиотека, которая очень помогает воспитателю в работе, материал собран, систематизирован и сохранен на электронных носителях, что позволяет воспитателю использовать с детьми в течение всего дня, как в ОУД, так и в свободное от занятий время.

И вы наверно со мной согласитесь, ни одна страна не может похвастаться таким культурным наследием, как Казахстан. Историки по крупицам собирали информацию, чтобы мы знали историю своей страны и свои корни. В нашем детском саду, мы знакомим дошкольников с историей Казахстана, материал подбираем интересный и занимательный, знакомство мы сопровождаем красочными, яркими иллюстрациями, под рубрикой «Путешествие во времени».

Казахстан мы можем считать родиной талантливых мастеров слова. В своих литературных трудах многие поэты: Абай Кунанбаев, Джамбул Джабаев воспевали величие Великой казахской степи и путь становления нашего государства. Книги помогают нам почувствовать волшебную силу слова, услышать голоса разных героев, в них, как в зеркале отражается вся наша жизнь. В своей работе мы знакомим дошкольников казахскими поэтами и писателями, а разучивание стихов, песен, казахских пословиц развивает речь детей, активизирует словарь, учит выражать свою мысль красиво и правильно.

Знаменитые художники Казахстана: Абылхан Кастеев, Кульпаш Коңарбаева, Айша Галимбаева прославили нашу страну. Они писали картины, на холстах которых можно увидеть красоту природы, традиции, жизнь всего казахского народа. Чтобы познакомить детей с художниками Казахстана, мы в группе вывешивали репродукции картин, дети рассматривали их, представляя себя как в музее изобразительных искусств, воспитатель выступал в роли экскурсовода, а вечером, когда за ними приходили родители, дети делились своими впечатлениями, рассказывая и показывая ту или иную картину.

Архитекторы возводили мавзолеи, многие из них и сегодня восхищают оригинальностью архитектурной композицией, декоративным убранством и высоким строительным искусством. Мы в детском саду провели конкурс, «Достопримечательности Казахстана», дети вместе с воспитателями и родителями изготавливали макеты зданий, каждый окупился в завораживающий мир архитектуры, ведь прежде чем смоделировать здание, всем приходилось изучить много литературы, искать информацию на просторах интернета. Все получили удовлетворение от проделанной работы.

Историю развития ремесла можно изучить по археологическим раскопкам, понять, как развивалась цивилизация. Мы запланировали ряд занятий, где дети выступали в роли ремесленников, это и чеканщики, и сапожники, изготавливали ковры, посуду, украшали изделия быта национальным орнаментом.

Во все времена, крепок степной обычай – гостеприимство. По казахскому обычаю в каждом доме должна быть домбра, так как жизнь казахского народа всегда сопровождается музыка: «Мы воспеваем в своих песнях собственную жизнь, свои собственные чувства и стремления» – говорит народ. А великие куй, невозможно просто слушать. Когда звучит музыка великой казахской степи, то представляешь живописные горы, быстрые реки, безбрежные степи, парящий орел в вышине, видятся и слышатся в богатой красками мелодии. Славится Казахстан композиторами и акынами.

Наш Казахстан – это бескрайние степи, высокие горы, чистые реки и озера, богатые и красивые леса. И если наши дети будут любить свой край, беречь его, гордиться им, знать его, то и мы внесли свою толику вклада в души и сердца детей.

И хочется в конце моей статьи привести цитату Лидера Нации – Елбасы Н.А.Назарбаева «У народа, который помнит, ценит, гордится своей историей, великое будущее. Гордость за прошлое, прагматичная оценка настоящего и позитивный взгляд в будущее – вот залог успеха нашей страны».

Литература:

1. Статъя Главы государства «Семь граней Великой степи» 21 ноября 2018 URL: <http://www.akorda.kz/ru/events/statuya-glavy-gosudarstva-sem-granei-velikoi-stepi> (дата обращения: 28.01.2019).
2. Баталова Элеонора Н., Өтетілеуұлы Ермек, Қазақстан - отаным, Kazakhstan, my mother country, Алматы, 2012 г.
3. Трофимова С. В., Біздің Отанымыз – Қазақстан! Мемлекеттіктің рәміздері.- ТОО «8&8», Алматы, 2015 г.
4. Шаймерденова Н.Ж Детская литература в Казахстане: от дискуссий к решениям, Москва: Флинта, 2018 г.

ҰЛЫ ДАЛА ГЕОМЕТРИЯСЫ

*Қуандықова Ж.А.
«№ 59 ЖББОМ» КММ
Қарағанды қаласы*

Баяндамамды осылай атауымның себебі, бірнеше мысалдар мен дәйектер келтіру арқылы қазақ халқының геометрия пәнін ауызекі әдебиет сияқты күнделікті өмірде әр ата-ана өз баласына үйретіп отырғанын көрсеткім келді. Қазағымның киіз үйі мен оның іші-сыртындағы жасаулары мен жабдықтары – тұнып тұрған геометрия. Оған мысал ретінде бір ғана құрақ құрау өнерін алайық. Құрақ құрау көшпенді халық арасында осыдан 2500-3000 жылдар бұрын дамып, тарады. Құрақ «құрау» деген сөзден алынған. Құрақ өнері белгілі бір наным-сенім негізінде пайда болуы да мүмкін. Әжелеріміз қолына түскен мата қалдықтарын тастамай, іске жаратып отырған. Жаман рухтан қорғау үшін — жаңа туған сәбиге көйлекті қырық құрақтан тігетін, ал ересек балаларға қырық құрақтан шапан, тақия дайындайтын. Құрақ — сан қилы қиықтан құрастырылады. Құрақтың ерекшелігі — ол негізінен мата қиындыларынан геометриялық фигуралар үлгісімен құрастырылып тігіледі.

Геометриялық фигуралардың ол кезде өз атаулары болған. Тіктөртбұрышты «тікше»деп атаған. Демек, оның бұрыштарының тік екенін саналы түрде білген. Квадратты «шаршы» деген. Шаршы деп кей өңірде орамалды айтады. Ал орамалдың барлық қабырғалары тең. «Ши» құрақ тек шаршылардан тұрады. «Шаршыгүл» құрағы - 25 шаршыдан тұрады. Матаны диагоналінан екі бүктеп, бір қиып төрт қабырғасы тең шаршы шығарған. Демек, диагональ туралы түсініктерінің ертеден қалыптасқан деуге әбден болады. Үшбұрыштың ескі атауы «үшкіл». Үшкіл сөзі «үшкір» сөзінен шыққан, яғни, өткір, сүйір дегенді білдіреді. Көбінесе үшбұрыштың бұрыштарының сүйір келетінін ата-бабамыз атап кеткен. «Қиық» құрағы - 36 дана теңбүйірлі үшбұрыш (теңбүйірлі үшбұрышты шаршыны диагоналінан екі бөлу арқылы алған деуге негіз жетерлік), 9 дана төртбұрыштан тұрады. Ромб қазақша – «тең қиық» . Осылай атап, бұл фигураның қабырғаларының тең екенін көрсеткен. «Шатыр» құрақ 6 немесе 8 ромбы қиындысының біріктіруінен пайда болады. Параллелограмның екі карама-қарсы қабырғалары басқа екеуінен ұзынырақ екенін көрсетіп, оны «ұзынша қиық» деп атаған. Трапецияны «күліш қиық» десе, дұрыс бес-, алтыбұрыштарды «әсем бұрыштар» деп атаған және де осы ақпараттарды келешек ұрпақтарына насихаттаған.

Сонымен қатар, көрпешені жазықтық десек, құрақ элементтері – геометриялық фигуралар болса, қазақ халқы жазықтықтағы фигуралардың орналасуын жетік білген деуге әбден болады. Тең фигуралардың қасиеттері мен оларды беттестіру арқылы алуға болатынын да көрсетіп кеткен дей аламыз.

Қазақтың өрнекті әшекеймен істелетін қолөнерінің түрлері де, атаулары да жетерлік. Солардың ішінде халық арасына көбірек тарағаны – ою-өрнек. Ою-өрнек ісі тым ерте заманнан бастап-ақ қолөнердің барлық түріне бірдей ортақ әсемдеп әшекейлеудің негізі болып келді. Ал ою-өрнектің барлығы да симметрия, центрлік симметрия, осьтік симметрияға негізделген. Демек қазақ халқының симметрия жайында да білімдері жетік болған. Центрлік симметрияның центрін оюдың немесе құрақтың көзі деп атаған. Ең әйгілі оюымыз «қошқармүйіз» осьтік симметрия арқылы бейнеленеді. Ою-өрнектің дамуы, сонымен қатар дәуірдің даму тарихына қарай сәулет өнеріндегі стильдік сипатқа ие болды. Архитектурадағы өрнектердің сипаты дәуірге байланысты сипат алса, барлық сол кездегі бейнелеу өнерінің түрлері соған байланысты дамып, стильдік бағытта орын алады. Өрнектік элементтердің түрленуі оның тарихи дамуға байланысты екенін, өрнектік сипатқа талдау барысында

анықталды. Ою-өрнек элементтерінің айырмашылықтары олардың адам өміріндегі тарихи дамуына, кәсібіне, ортасына байланысты. Бүгінде осы өнер түрлері қайта оралғандай, қайта жаңғырғандай.

Бұл планиметрияға бір-екі мысал еді. Стереометрияға мысал келтіретін болсам, қазақтың сәукелесі конус емес пе?! Қазақтың күбісі цилиндр емес пе?! Науа мен арба қысқартылған пирамида емес пе?! Мұндай мысалдарды көптеп келтіруге болады. Демек, біз дәстүрімізді қайта жаңғыртып қана қоймай, геометрия сабақтарында қолдансақ, оқушылардың қызығушылығын оятып, креативті ойлауын дамыта түсеміз. Қазағым – креативтіліктің қайнар көзі. Өйткені, әркім өз үйінде өзіне киім тігіп, жасау жасап, ойының ұшқырлығын дамыта отырып, балаларына үйреткен.

Осы орайда, геометриялық мозаика сияқты құрақ, ою-өрнекті дәріптеу мақсатындағы факультатив сабақтар қосылса екен. Өйткені, құрақ пен ою-өрнек те мозаика сіпеттес және әсемдігі жағынан да кем түспейді деп ойлаймын.

Әдебиеттер:

1. "Шаңырақ" - үй-тұрмыс энциклопедиясы, 1990 ж. "Қазақ совет энциклопедиясының" бас редакциясы қазақ тілінде шығарған анықтамалық. Бас редакторы Р.Нұрғалиев.
2. <https://prosveshenie.kz/login>
3. Өз ойларым мен көзқарасым.

ИННОВАЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ: LESSON STUDY КАК СПОСОБ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРАКТИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ И ОБУЧЕНИЯ

Кунарова Ж.К.

*науч. рук. Досмагамбетов Б., кандидат фил.наук,
школа-лицей №14
г.Аральск*

Школа-лицей №14 им.Н.К.Крупской города Аральска Кызылординской области является одной из инновационных школ области и района с 2014 года. Инновационная направленность педагогической деятельности нашей школы предполагает включение учителей в процесс создания, освоения и использования педагогических новшеств в практике обучения и воспитания, создание в школе определенной инновационной среды. С этой целью были подготовлены 3 школьных тренера по теме «Рефлексия в практике», 1 тренер по теме «Lesson Study», 1 координатор по критериальной системе оценивания и 1 координатор по работе с сетью магнитных школ.

Целью инновационной деятельности нашей школы является качественное изменение личности учащегося по сравнению с традиционной системой, развитие умения мотивировать действия, самостоятельно ориентироваться в получаемой информации, формирование творческого нешаблонного мышления, оказание помощи ребенку адаптироваться в сложном современном мире.

В качестве подхода для преобразования школы мы выбрали один из педагогических подходов, зарекомендовавших себя на практике за рубежом, - **Lesson Study** (Исследование урока) - в целях формирования знаний учителей и совершенствования практики преподавания и обучения. Lesson Study – это педагогический подход, представляющий собой особую форму исследования в действии на уроках, направленную на совершенствование знаний в области учительской практики. Это цикл, включающий не менее трех уроков, совместно планируемых, преподаваемых, наблюдаемых и анализируемых группой учителей. Используя LS, учителя могут на демократической основе проводить исследование и изучение урока, влиять на качество обучения. При подходе LS можно увидеть ошибки учащихся и учителей, понять, как их избежать и повысить качество преподавания и обучения.

Еще в 2013 году, во время прохождения курсов обучения учителей по первому (продвинутому) уровню, группа учителей, после проведения коучингов, организовала самое первое в истории школы исследование урока. Конечно, были трудности в организации, потому что учителя еще не осознавали значимость проводимого исследования. Даже и не знали, как его проводить. Но, изучив всю литературу, предложенную им на курсах, все-таки решили его провести. Первичное заседание группы LS переросло в заседание сетевого сообщества учителей. Создали фокус – группу в составе творчески работающих учителей, а именно «курсантов», проходивших практику в школе. Мы провели заседание группы для определения исследуемого вопроса, ожидаемых результатов и

установления основных правил. В качестве менти вызвалась учитель казахского языка Анесова А.Т., которая была одним из первых слушателей 3 уровня и у которой были проблемы.

Решили провести анкетирование, чтобы определить степень самооценки каждого ученика, выявить атмосферу в классном коллективе, лидера с целью самоуправления в классе. Опираясь на теорию множественного интеллекта (МИ) Говарда Гарднера, мы провели анкетирование для определения типов интеллекта: в этом фокус-классе ученики оказались кинестетиками (идеомоторный интеллект). Также был проведен графический тест “Я – позиция”. Из результатов анкетирования выявилось, что в классе уровень мотивации средний, отношение к школе позитивное, но зачастую ходят в школу, чтобы общаться с друзьями и существуют некие конфликты за первенство в классе. Необходимо было провести наблюдение за психологической атмосферой в классе, поработать с профайлами учеников, определить умения учащихся оценить себя, своих одноклассников, группу в целом и выявить лидеров в классе.

В связи с этим заключением фокус-группа выбрала следующий вопрос исследования: «Как групповая работа повлияет на развитие навыков самостоятельной работы учащихся?». Задачами исследования стали создание условий, способствующих повышению интереса к учению через организацию работы в группах и дать возможность развитию мыслительной деятельности каждого ученика в процессе обучения через оценивание для обучения. Были определены 3 исследуемых ученика: отличница учебы, ученица со средними способностями и ученик с низкой мотивацией по всем предметам, и фокус- группа составила ожидаемые результаты для этих учащихся.

Было проведено 4 урока, как и предусматривается в этом подходе. После каждого урока проводился тщательный анализ стратегий, форм работы. После реализации подхода мы провели опрос исследуемых учащихся с целью определить их мнение о том, *что* они узнали и *как*, на их взгляд, можно было бы изменить урок. Группа LS обсудила урок, начав процесс анализа с наблюдения за обучением исследуемых и других учащихся, а потом анализировали преподавание, чтобы снизить тенденцию к проведению обсуждения в форме отзывов о преподавании. Далее мы формально представили своим коллегам результаты LS.

Это были первые шаги в освоении подхода LS. С начала следующего учебного года при составлении ПРШ обязательным компонентом стало проведение цикла LS, потому что этот подход зарекомендовал себя как надежный и результативный инструмент профессионального развития учителя и в целом всего педагогического коллектива. На один учебный год планировалось проведение 4 циклов LS по разным предметам. Каждый раз группы LS менялись: в нем принимали участие группы учителей, совместно осуществляющих планирование, преподавание, наблюдение, анализ обучения и преподавания, с обязательной документацией своих выводов. Этот метод помогает совершенствоваться как опытным, так и начинающим учителям.

Особо хочется остановиться на проведенном в 3 классе Lesson Study по русскому языку. Несертифицированный учитель с 7-летним стажем Кадырова К.К. попросила помощи в организации групповой работы, делении на группы с целью привития учащимся интереса к предмету, навыков организованной коллективной работы. Была создана группа в составе сертифицированных учителей: два учителя 1 уровня Кунарова Ж.К., учитель русского языка и литературы, и Алиева А.К., учитель начальных классов, и два учителя 2 уровня Куанышбаева Б.А. и Бугибаева Л.И., учителя начальных классов. Свои наблюдения мы начали обсуждать с посещения традиционных уроков. Мы постарались планировать ее уроки таким образом, чтобы организовать активное обучение, моделируя способы работы в классе в виде индивидуальной и групповой работы. Возникла необходимость поработать индивидуально с каждым учеником, чтобы определить их уровень. Были проведены различные диагностики на определение мотиваций, успешности, интеллекта и другие. Для наблюдения за учащимися, анализа эффективности приемов и методов, используемых на уроках, были использованы листы наблюдения, транскрипция, хронологическая таблица, таблица по планированию, наблюдению и обсуждению, модели учеников согласно их успеваемости. Было составлено расписание уроков Lesson Study.

Каждый проведенный урок подвергался глубокому анализу, чтобы предотвратить ошибки на последующих и добиться определенного результата. Ведь этот подход направлен в практике школы именно на конечный результат. На втором заседании фокус-группы учителями были предложены ввести следующие изменения в обучение: психологический настрой, групповая работа, уровневые задания. После **первого урока** были сделаны **следующие выводы**: учитель использовала диалог для мотивации и вопросы высокого порядка, эффективно и обоснованно смогла организовать групповую работу. Педагог владеет умением постановки проблемного вопроса, формулирует вопросы,

способствующие критическому осмыслению материала, учит работать со словарями и справочниками, стимулирует рефлексию по отношению к качеству учебной работы.

Проанализировав урок, прослушав «голоса учеников», мнения учителей, изучив пожелания учащимся и учителю, составили план следующего урока. Обсудив, решили внести в урок следующие подходы: творческие задания, прием «Тонкие и толстые вопросы», применение ИКТ, приемы само- и взаимооценивания.

Второй урок также был урок русского языка, прошел он очень оживленно. Не будем сейчас писать подробный план урока, просто приведем **выводы** по второму уроку: учитель хорошо подобрала вопросы в соответствии с потребностями процесса изучения темы. Она полностью использовала возможности диалога на уроке. Групповая работа была организована качественно, задания и виды работы были продуманы до конца. Применение ИКТ способствовало эффективному усвоению материала урока, она применила прием «Тонких и толстых вопросов» для проверки успешного понимания темы. Само-и взаимооценивание было проведено для стимулирования учебной активности учащихся на протяжении урока.

Планирование **третьего урока** было сделано на основе исследования слабых сторон и усиления сильных сторон, учитывая, при этом мнения учителей и «голос учащихся» для полноценной реализации поставленных целей и задач. Группа LS решила внести в урок следующие изменения: самопроверка домашней работы, мозговой штурм, прием «Ромашка Блума», групповая работа, задания поискового характера, самооценивание, критериальное оценивание и рефлексия «Устный опрос».

Выводы по третьему уроку: учитель, в отличие от предыдущих двух уроков, фокусирует внимание учащихся на новые понятия, закрепляет их примерами. Задачи урока способствовали развитию понимания учебного материала, выработанные совместно с учениками критерии оценивания соответствовали заданию и носили стимулирующий характер. К.К. постаралась организовать групповую работу, придерживаясь всех рекомендаций во время планирования урока. Она вовлекла в критическое обсуждение материала большое количество учеников, старалась разнообразить инструменты ОД в соответствии с видом работы. Очень эффективно проведена была рефлексия, и это позволило сделать вывод, что вид рефлексии был выбран правильно.

Четвертый заключительный урок совпал с районным семинаром по русскому языку. Урок прошел на «одном дыхании»: переживали и модераторы, и менти. Все задания были проведены с абсолютной точностью: обучающиеся научились работать в группе, соблюдая все правила группы, прислушивались к мнению своих одноклассников, оценивали себя и ответы других учеников. Ученикам была дана возможность развивать свою мыслительную деятельность, была создана коллаборативная среда в классе, выявили лидеров, ранее незаметных. В своей рефлексии они написали, что очень довольны своей работой и работой целого класса и хотят продолжения таких уроков. Наблюдения над 3-мя исследуемыми учениками подтвердили все наши предположения и позволили выявить много важных моментов для последующей реализации этого подхода. Учителя сделали вывод об эффективности используемых стратегий и правильном выборе приемов критического мышления для каждого этапа урока. Подробно остановились на деятельности учащихся: слабые учащиеся, обучаясь в интерактивной диалоговой среде, получали помощь от сильных и средних учащихся, выполняли задание и радовались каждому своему успеху.

В процессе исследования урока учителя работали вместе, чтобы планировать, обучать, наблюдать и совместно анализировать урок. Совместное планирование и сотрудничество помогли учителям усовершенствовать свои инновационные педагогические подходы для удовлетворения потребностей учащихся. Анализ уроков показал нам возможные пути их совершенствования; эти уроки-исследования содействовали размышлению учителей о качестве своего преподавания по отношению к отдельным учащимся, учитель становится более заинтересованным в процессе преподавания, мотивированным к новой работе.

Таким образом, Lesson Study - это наиболее эффективный способ профессионального развития; способствует созданию профессионального сообщества учителей; помогает учителям сфокусироваться на том, как думают учащиеся. Через Lesson Study учитель, который ведет урок, и наблюдатели имеют возможность творчески расти, и учиться друг у друга. Учитель совершенствует свой педагогический арсенал, профессионально растет, благодаря обратной связи с коллегами, а наблюдатели могут развивать навыки рефлексии, анализа в результате обсуждения каждого урока. Участники, оценивающие урок, совершенствуют свои педагогические знания, учатся совместно исследовать урок, составлять критерии для сильного, среднего и слабого ученика. Наиболее важным

является то, что LessonStudy содействует творческому взаимодействию учителей, в рамках этого метода формируется культура сотрудничества, которая очень часто отсутствует, способствует появлению у учителей мотивации профессионального роста.

Литература:

1. www.cpm.
2. Байгаринова Ж.К. ИССЛЕДОВАНИЕ УРОКА (LESSON STUDY): ОТ А ДО Я//Методические рекомендации- г.Астана, ЦПМ, АОО «НИШ», 2017 г.
3. П. Дадли LESSON STUDY: теория и практика применения - г.Астана, ЦПМ, АОО «НИШ», 2013 г.
4. Ошакбаева А.А. Как провести качественное исследование урока//Методические рекомендации- г.Астана, ЦПМ, АОО «НИШ», 2017 г.
5. План развития школы-лицея № 14 им. Н.К. Крупской
6. Раздаточные материалы
7. Руководство для учителя, 1 уровень
8. Т. Чичибу, Л. Ду Тоит, А. Тулепбаева Руководство для учителей по реализации подхода LESSON STUDY - г.Астана, ЦПМ, АОО «НИШ», 2013 г.

ӨНЕР СЫРЫ – ӨРНЕКТЕ

*Куттыбаева Л.К.
№ 39 гимназия
Қарағанды қаласы*

Әжелер киім тіккенде,
Тастамапты қиықты.
Әр алуан қиық түскенде,
Дорбаға салып жиыпты.
Көп киім тігіп біткенде,
Қиыққа дорба толыпты.
Қиықты сәндеп тіккенде,
Құрақ көрпе болыпты
Құрақ құрау - өнердің сарқылмас қайнар көзі .

Ғасырлар бойы уақыт елегінен өтіп ұрпақтан-ұрпаққа жеткен ұлттық қолөнер бабалардан қалған мәдени мұрамыздың ең асыл құнды қазынасының бірі. Ол келер ұрпақ тәрбиесінде баланың ой санасына жаңа заман талаптарымен үндесе тарап ақыл-ойды асқарға, қиялды-қияға жетелейтін киелі мұра. Құрақ құрау – бұл нағыз өнер, мата қалдықтарын үнемдеп тігудің ерекше түрі. Бұл құрақ өнері бүкіл елге белгілі өнердің бірі болып табылады. Құрақ құрау көптеген халықтарға бұрыннан белгілі өнер. Таңғажайып талантымен талайларды тамсандырған қазақ қолөнерінің қарапайым да қайталанбас түрі – қиыстырып құрақ қию, одан көздің жауын алатындай өте бағалы бұйымдар жасау. Оның қымбат құндылығының бір айғағы құрақтан жасалған заттардың ұзатылатын қыз жасауына еніп, бұл дүние-мүліктің ажарын арайландырып жіберетіні, үй ішіне ұлттық рең беріп, адамның рухын асқақтататыны. Құрақ–төрге төсейтін көрпеше. Мата қиындыларын қиюластырып, тұмарша, сегіз жапырақ, ромб тәрізді өрнектерден құралған көрпені құрақ немесе құрақ көрпе деп атайды. Ежелден қонақжай қазақ халқы төрін қонаққа арналған "қасиетті орын" санаған. Ерте кезде баласы өліп, тоқтамаған үй "тіл-көзден аман болсын" деген ырыммен қырық құрақ құрап, баласын соған ораған. Құрақ көрпені арасына мақта немесе қойдың, түйенің жүнін салып, сырып тігеді. Қазақтың ісмер, шебер әйелдері құрақ көрпеден құрақ кеудешеге дейін, құрақ бөстектен құрақ ойыншыққа дейін жасап, керемет нәрселердің де қарапайым тәсілмен-ақ өмірге келетінін ежелден-ақ қалың жұртқа паш етіп келеді. Зердесінде зейіні бар адамдардың қай-қайсы да құрақтан жасалған заттарға ойлы көзбен назар аударса, сан алуан сәнді түстердің бір-бірімен жарасым тауып, әдемілік әлемін сыйға тартып тұрғанын айқын аңғара алады. Ол арқылы халқымыздың құнарлы дүниетанымын, эстетикалық талап-талғамын, сұлулықты аңсаған іңкәр сезімін айтқызбай-ақ танысың. Басты бұйымдары көрпе, тұскиіз, ендеше, жастық, түрлі ойыншықтар болып келетін құрақ құрау – қазақ дәстүрінде қыз балалар кішкентайынан біліп, үйренуге тиісті қолөнер түрі. Ол қыздарды төзімділікке,

үнемділікке, шеберлікке, бояуларды ажыратып, олардың бір-бірімен үйлесімділік табуын түсініп, тануға шындайды, тазалыққа, әсемдікке үндейді, жан-дүниесін байытып, ой-өрісін кеңейтеді. Мата қиығын қолына ұстаған әрбір әйел оны білмей тұрып қиық құрай алмайды, жасаған бұйымы көріксіз болып шығады. Яғни, құрақ құрауда қойылатын басты шарт: онымен айналысатын адамның бойында өнерді түсінетін қасиет, ұшқыр қиял, бояулардың сырын білетін таным болуға тиіс. Қазақ халқының колөнерінің бірі – құрақ құрау өнері туралы түсініктеме бере отырып, бізге тәрбие мен білім негізінде өз ұлтының ғасырлар бойы жинақталған тәрбиесін, адамгершілік қағидаларды бойына сіңіре отырып, өнер мен мәдениетін, тілін, әдет-ғұрпын, ата-салтын, халықтың қалпын жоғалтпау мақсатында құрақ құрау тарихын ұсынамын.

Құрақ құраудың шығу тарихы. Құрақшылық колөнері сәнді жұмыстар жасау тарихы өте әріден басталады. Зердесінде зейіні бар әр адамның қай-қайсысы да құрақтан жасалған заттарға ойлы көзбен назар аударса, сан алуан сәнді түстердің бір-бірімен жарасым тауып, әдемілік әлемін сыйға тартып тұрғанын айқын аңғара алады. Қазақтың колөнерінің өмірге келуі халықпен, көшпелі өмірмен тығыз байланысты. VII-VIII ғасырда тігіншілік, етікшілік пайда болған. Сауда саттық дамыған кезде әр халықтың өнері араласып ұлттық құрақ түрлері пайда болды. Қазіргі уақыт талабына сай жаңа үлгідегі "сегізжапырақ", "қызғалдақ", "ботакөз", "құдық", "жұлдыз", "шахмат" құрағымен жастық тыс, көрпе, сырмақ, паннолар жасалады. Қазақ халқы - кең байтақ елімізде қалыптасқан көне мәдениеттің тікелей мұрагері және сол дәстүрді дамытушы, жаңғыртып байытушы, ұлттық колөнердің үздік үлгілерін атадан балаға мұра етуші. Каирдің Булат мұражайында қарақұйрық терісінен құрап тігілген өрнектер әрі күнге дейін сақталған. Демек құрақтар тек кедейлер емес байдың, ханның үйінде де одан жамылғы көрпелер, киімдер тігіп киген. Ал қазақ халқының тұрмыс тіршілігінен хабар беретін бір қатар бұйымдар Ә.Қастеев мұражайында сақталған. Қасиетті қазақ халқының, соның ішінде әйел адамдардың қолдарынан шыққан колөнер туындыларының тарихы тым тереңде жатыр. Ол кең байтақ жерімізді мекендеген сақ, үйсін, қыпшақ, ғұн тәрізді көне түрік тайпаларының мәдениетіне арқау. Қазақстандағы құрақшылардың басын біріктіру, халықаралық байқауларға шығуға мүмкіндік жасау, қазақтың ертеден келе жатқан ерекше колөнеріне жастардың назарын аударту. Халқымыздың колөнері деп халық тұрмысында жиі қолданатын өру, тігу, тоқу, мүсіндеу, құрастыру, бейнелеу сияқты шығармашылық жиынтығын айтамыз. Екі түрлі матаны бір-бірімен қиылыстыра тігетін болсақ, қарапайым ғана құрақ шығады. Абай атамыз айтқан бес дұшпанның бірі – ысырап болса, өнердің бұл саласы сол ысырапшылыққа жол бермейді.

Құрақтағы бояулар сыры. Қазақ колөнерінің, оның ішінде құрақ бұйымдарының бояуы сан алуан. Түс шеңберінде түстер екі топқа бөлінеді: жылы және суық. Түс шеңберінде бір-біріне қарсы тұрған түстерді қарама-қарсы түстер дейді. Олар қызыл-жасыл, сары-күлгін, көк-қоңыр т.б. Халқымыздың ұғымында көгілдір түс - аспанның символы, қызыл түс – оттың, қанның, өмірдің, жасыл түс - өсімдіктің, көктемнің, бастаудың, ақ түс – биіктіктің, аспанилықтың, сары түс – даналықтың, білімнің белгісі. Сол себепті, қиықта бұл түстер бір-бірімен тығыз бірлікте тұрғанында ғарыштың, әлемнің бейнесін бедерлеп құпия сырға толы екенін байқатады. Құрақпен жұмыс істеу үшін матаға суреттің қандай тәсілмен түсірілгенін білу керек. Мата түстерін таңдағанда – ашық түс пен күңгірт түстерді, матаның реңіне қарай қарама –қарсы түстерді, топтық түстер гаммасын жасауды басты назарда ұстау қажет.

Құрақтың түрлері төрт топқа бөлінеді: 1. Табиғат. 2. Жануарларға. 3. Геометриялық. 4. Аспан әлемі.

Құрақ маталары. Қамқа – алтындатқан немесе күмістеткен зерделі жіптен тоқылған жібек мата. Қатипа – жол-жолы бар, жұқа жібек мата. Барқыт, шыт. Торқа – ең қымбат жібек мата. Батсайы – қалың жібек кездеме. Торғын – қымбат бағалы жібек матаның бір түрі. Мақпал – тығыз тоқылған, жұмсақ, түкті барқыттың бір түрі. Қыжым – сапалы жүннен тоқылған түкті мата, плюш. Пай – жібек мата. Парша – алтын мен күмісті араластыра отырып тығыз тоқылған жылтырақ жібек.

Құрақ тігу технологиясы. Құрақ техникасы - қызықты жұмыс, үлкен қиял беруші өнер. Пэчворк техникасы геометриялық қиындыларды біріктіріп тігу арқылы қайта бүтін мата жасау. Құрақ құрау эстетикалық талғамды қажет етеді. Жұмыс барысында түс үйлесімділігі, қиындылардың симметриялылығы, дәл қиыстыру. Құрақты құрау кезінде қойылатын талап – ол мата бөлшектерінің симметриялы болуы және матаның негізгі және арқау жіптерін ескеруіміз керек. Құраққа пайдалынатын мата жұқа, қалыңдығына қарай іріктеліп алынады. Матаны үлгі бойынша қию үшін тігіске кететін қосымшаны 0,5-1 см артық алып, матаның шығымдылығын ескеру керек. Матаның үлгі бойынша қию үшін алдын ала дайындаған матаның үстіне үлгіні қойып, бормен немесе сабынмен шетін сызып, қосымшаны ескере отырып белгілейміз де, бұдан кейін үлгіні алып тастап, бормен

белгіленген жерін қиып аламыз. Құрақ қиындыларын әуелі көктеп тігістері арқылы біріктіреміз, одан соң құрақты тігіс машинаға саламыз. Қол тігістері: тепшу, көктеу, жөрмеу, қайып тігу, т.б. солардың ішінде қайып тігу әдісімен тігеміз. Құрақтан жасалған бұйымның шетін түрлі мата қиындыларынан тұмаршалауға, шашақтауға немесе өзге түсті матамен жиектеп сәндеуге болады. Көрпенің астына лайықтап астар қиып алып беттестіру кезінде екі жағының да оң беті ішіне қарайды. Арасына көрпешенің немесе бұйымның барлық жақтауларына өлшеніп алынған тұмарша қосыла көктеледі. Құрақ бұйымның оң бетін аудару үшін 8-10 см көлемінде астардың дәл ортасынан ашық тігілмеген жер қалдырамыз. Арасына тұмарша салынып астарланған құрақтың ішіне мақта саламыз да көрпешені көктейміз.

Елбасымыздың салиқалы саясатының арқасында ұлттық құндылықтарымыздың бір бөлігі – қолданбалы қолөнерімізді зерттеу, оны ары қарай дамыту қолға алынып жатқан осы сәтті пайдаланып, өзіміз тәлім-тәрбие үйретіп жүрген жас ұрпаққа он саусағынан өнер тамған шебер ата-бабаларымыздың өз саусақтары арқылы өлшем алу жолдарын еске түсірсем деймін. Үлгісі көптің өнері көп, Өнері көптің ермегі көп.

Құрақ құрау өнерін дамытуды насихаттауымыздың мақсаты қолөнерді сақтап қалып, дәстүрімізді жалғастыру, кешегі қажеттіліктен туындаған өнерді бүгінгі жастарды тәрбиелеуге пайдалану, өнерге баулып тәрбиелеу. Жұмысты жасау барысында көптеген зерттеу жұмыстарын жүргіздім. Өз жұмысымның ерекшелігі қазақтың салт-дәстүрін, ұлттық қолөнер туындыларын зерттей алдым. Жалпы, құрақ өнерін зерттеу барысында оның түрлері, тарихы айтылған. Адам, қоғам үшін құрақ өнерінің тарихын зерделей келе қолөнер байлығымыз екенін білдім. Құрақ – қызық, әрі құнды өнер. Ол ұзақ ізденісті, ыждағатты қол еңбегін қажет ететін іс. Шын шеберлікке қоса табандылықты талап етеді. Қазақ халқының қолөнерінің аса қымбат, қайталанбас сұлулығын, ғажайып көркін құрақ өнерінен көреміз. Мақаланы қорыта келе, түйген ой-пікірім: – құрақ өнері арқылы халықтың қолөнерін, салт-дәстүрін білу. – құрақ өнері – есте сақтау, түстер жарасымдылығын жақсы айыра білуді ұқтым. Құрақ өнері – өте нәзіктікті, әдемілікті, шыдамдылықты, шеберлікті талап етеді. Адамдар молшылықты - дарияға, теңізге, бәйтерекке теңесе, мен құрақ құрау өнерін зерттеп, бұл өнердің арнасы мен мүмкіндігі өте кең екеніне көзімді жеткіздім. Сол себепті бүгінгі ұрпақ өзінің ұлттық сезімін, мінез-құлқын, өзінің тілін, дәстүрін жоғалтпау керек деп түсінемін.

Әдебиеттер:

1. Еңбекке баулу оқыту әдістемесі. Алматы, 1998.
2. «Мектептегі технология» №8, №10 2011
3. «Шебердің сиқырлы қалашығы» Шымкент баспасы, 2000ж
4. «Еңбекке үйрету» Республикалық ғылыми әдістемелік журнал, №9-10, 2009
5. «Бастауыш мектеп» әдістемелік журнал, №6, 2010

ОРТА ҒАСЫРЛЫҚ ТАРАЗ ҚАЛАСЫ

Қажыбеков Б.Ж.

Ғылыми жетекші Елеуов М.Е., тарих ғ.д., профессор

№19 орта мектеп

Нұр-Сұлтан қаласы

Түбі бір түркі халықтарының тарихына тікелей қатысы бар Талас өңірі тіршілікке өте қолайлы, жері шұрайлы, суармалы алқабы солтүстіктен оңтүстікке меридиональды бағытта созылып жатқан аймақ. Талас ойпатының ұзындығы 70 шақырым, ені 30-35 шақырым, аязсыз, уақыттың ұзақтығы 140-160 күнді құрайды, жері ашық және қаралау сарғыш сұр топырақты, бұл егіншілікпен, көкөніс пен жүзім егумен айналысуға, мал шаруашылығындағы техникалық дақылдарды дамытуға мүмкіндік туғызады [1].

Тараз қаласының төменгі мәдени қабатынан табылған шақпақтас қырғыштар, жаңқалар мен кішкентай нуклеустер осы аумақта палеолит (тас дәуірі) кезеңінде тіршіліктің болғандығы жөнінде айтуға негіз болды.

Б.з.д. VIII–III ғғ. Жетісуда сақ және үйсін тайпалық одақтары қалыптасты. Осы кезеңге үйректі жеп жатқан арыстан бейнеленген тоға табылған Берікқара обалары жатады. Жамбыл кірпіш зауыты аумағынан кездейсоқ табылған үлкен тас дәнүккіш, тас келі, ұңғылы қола шот, түп жағы үшкірлеу

шар бүйірлі қазандар да бұл жерде отырықшылықтың болғандығын дәлелдейді. Мұны Тараздың солтүстігінен табылған ұңғылы жебе ұшы мен жауынгердің қола мүсіні айғақтай түседі [2].

Талас өңіріндегі тайпалар туралы келесі мәліметтерді қытай саяхатшысы Чжан-Цяньның жазбаларынан аламыз. Чжан-Цяньның хабарламалары Ши-Цзи ежелгі қытай тарихын сипаттаудағы Орта Азия елдерін суреттеуге негіз болды. Осы жазбаның негізінде біздің заманымыздың 27 жылы қытай тарихшысы Баньгу «Цянь-Хань Шу» атауымен «Үлкен Хань әулетінің тарихын» құрастырды. Осы тарихта Талас өзені алғаш рет айтылады, онда да отанымыздың тарихына тікелей байланысты ірі оқиғаны жазуда көрсетіледі [3]. Чжи-Чжи ғұмырнамасында жорық пен шанью лагері жазылады. Мұнда жалмен қоршалған қалашықта, дұрысында қоныста орналасқан киіз үйлерден тұратын лагері көрсетіледі, қытайша қарлы таудан бірнеше лиде (ли – $\frac{1}{2}$ шақырымнан астам) Да-луй өзені бойындағы «чэн» деген. Да-луй өзені бұл ежелгі қытай транскрипциясы бойынша Талас өзенінің аты. Олай болса, біздің заманымыздың бірінші ғасырында Чжи-Чжи негізін қалаған орда (қала) ортағасырлық Тараздың астында болуы мүмкін [4].

VI ғ. 60-шы жылдардың аяғында Түрік қағанаты Қытайдан Батыс елдеріне баратын сауда жолын бақылауда ұстауға қызығуы нәтижесінде саяси және экономикалық қатынасында сол уақыттағы алып мемлекеттер: Византия, Персия, Үндістан, Қытаймен күрес жүргізгенде оған Тараз қаласы мен Талас өңірінің халқы тартылған еді. Осы оқиғаға байланысты 568 жылдың өзінде-ақ грек жазба деректерінде Тараз қаласы Далос ретінде айтылады.

572 жылы Жетісу жері Қара Шұрын Датқа өтеді [5]. Тараз бұрынғысынша астаналық қала мәртебесін сақтап, Түрік мемлекетінде айтарлықтай орын алғандығын осы уақытта болған оқиғалар дәлелдейді. Соның арқасында Талас өңірі халқының тарихи тағдырын Орта Азия халқының тағдырымен одан әрі тығыз байланыса түседі. 580 жылы Соғдыда туындағын Абруй басқарған түріктер мен бұхаралық ақсүйектер арасындағы қақтығыс нәтижесінде халықтың бір бөлігі Таразға қоныс аударылады. Бұл оқиғаны тарихшы Нершахи былай суреттейді: «Уақиға бойынша біршама уақыт өте Абруй билігі күшейіп, ол осы аймақты (Бұхара) қатаң басқара бастады, тұрғындардың төзімі таусылды. Дикандар мен көпестер бұл аймақтан Түркістан мен Тараз жақа кетті және ол жақтан жаңа қала салып, оны Хамукет, яғни Хамука мырзалар қаласы деп атады» [6]. Таразға келген ақсүйектер мен дикхандар Қара Шұрыннан көмек сұрайды, осы ұлылығы үшін халқы Биягу Жабгу қаған деп лақап ат қояды. Абруйды (Або-хан) Қара Шұрынның ұлы Шаболио (түрікше Чуло-хэу) өлтіреді [7].

603 жылы Түрік қағанаты екі мемлекетке бөлінеді. Шығыс қағанат Моңғолияда орналасты. Батыс Түрік қағанаты Жетісумен бірге Қазақстанның оңтүстігін, Орта Азияның бір бөлігін қамтыды.

Абоханның (Абруй) ұлдары Батыс Түрік қағанатын басқарды. Оның ұрпақтарының бірі, батыс түрік ханы Шаболо Хилиши кезінде билік 10 бөлікке бөлінді, оның әрбірі «оқ», қытайша «Ше» деп аталды. Бөлінудің бұл жүйесі түркі деректерінде «он оқ будун» деген терминмен кездеседі. Осындай бөлімнің (тайпа) бесеуі Шу өзенінің шығысында тұрып, Нушуби деп аталды. Нушубилердің астаналық қаласы Тараз болды. Иби Шаболо Шеху билігі уақытында олар алыстағы батыс елдерін, сол кезде бірнеше жеке иеліктерге бөлінген Соғдыны қоса жаулап алады [8].

630 жылы қалаға келген қытайлық монах Сюань Цзян Таразда әртүрлі елдердің көпестері тұрады деп суреттейді. VII–VIII ғғ. Тараз қаласы бекіністі цитадель мен шахристаннан тұрды, жоспары шағын шаршыға келетін үлгіде, жалпы алаңы шамамен 14-15 гектарды қамтыды. Бұл айнала 8-9 лиді, яғни шамамен 3,2-3,6 шақырымды қамтыған, айтарлықтай сауда жүргізетін қала [9]. Алғаш рет IX ғ. бірінші жартысында математик және географ Мұхаммед ибн Мұса әл-Хорезми «Китаб сурат ал-ард» атты шығармасында «Тараз, бұл көпестер қаласы» $40^{\circ}24'$ ендікте, $100^{\circ}30'$ бойлықта деп жазылады. Араб саяхатшысы Абу-Қасым ибн Хаукаль «Тараз – мұсылман түріктердің сауда жасайтын орны, одан ары ешбір мұсылман бармайды, себебі оның шекарасынан кім өтсе, қарлұқтардың шатырына (қонысына) тап болады» деп жазады [10]. Арабтың көрнекті географы Мұхаммед ибн Ахмед әл-Макдиси «Тараз – үлкен бекіністі қала, көптеген бақтары бар, тығыз қоныстанған, оның оры, төрт қақпасы бар және рабад орналасқан. Медина (шахристан) қақпасы алдында үлкен өзен (Талас), оның арғы жағында қаланың бір бөлігі, оған қарай өткел бар. Жұма мешіт базар ортасында» деп жазады. Тараз тұрғындары мұсылмандардың діни ағымының бірі – шафиитке жататын қалалар есебінде айтылады, ол кезде Мәуреннахрдың (Әмудария мен Сырдарияның аралығы) біраз бөлігі ханифит ағымына жатты [11].

Махмұд Қашқари түркі халықтары қоныстанған елдерге, Иран мен Араб елдеріне жасаған саяхатынан кейін, 1074 ж. өзінің көптеген тарихи және географиялық мәліметтерден тұратын «Диуани лұғат ат түрік» (Түркі тілінің сөздігі) құрастырады. Ол «Талас – Тараз атауымен белгілі

кала. Олар екеу: оның бірі Ұлы Талас, яғни үлкен, екіншісі ислам шекарасында – Куми Талас» деп жазады. Махмұд Қашқаридың картасында Куми Талас Іле өзенінің шығысынан көрсетілген. Якут әл Хамави өзінің географиялық сөздігінде «Тараз – бесінші климаттың соңында, ол $100^{\circ}30'$ бойлықта және $40^{\circ}25'$ ендікте. Тараз – түрік шекарасындағы, Испиджаб (Сайрам) маңындағы қала: Тараз сонымен бірге Исфханның кварталы, ол оған барып тіреледі» – көрсетеді. Шамасы Тараз тұрғындарынан шыққан көпестер оған қоныстануы мүмкін. Араб әдебиетшісі әрі географы Абу Феда әл Айюби былай деп жазады. Тараз – ұлы қала. Одан ғалымдар шықты. Олардың бірі Әбу Мұхаммед Абдрахман ибн Яхья, ол Қадыр хан уақытында Самарқандта хаттиб (уағызшы) болды [12].

Қытай әдебиеттері сары түргештердің шығуын Согэ ханның (708–717 жж.), ал қара түргештерді Сұлу ханның (717–738 жж.) пайда болуымен байланыстырады. Тараз қаласы осы кезде Жетісу жеріндегі үстемдікті қолына алған қара түргеш тайпасының орталығы болды.

Осы кезде Тараз Түргеш қағанатының экономикалық және саяси өмірінде маңызды рөл ойнағандығын ежелгі жазбаша деректер, оның ішінде манихейлік шығармалардың үзінділері куәландырады. VIII ғ. бірінші жартысына мерзімделетін «Екі негіздің қасиетті кітабында» қала туралы былай айтылады «Арғу Талас ұлы түріктердің атақтысы және құдай бергені» [13]. Мұнан келіп шығатыны, Талас Батыс Жетісудың ірі сауда-қолөнер орталығы – Арғу елі, ол Баласағұн мен Испиджаб аралығын алып жатқан аумақ.

Бұл деректі Тараз қаласындағы қазбадан табылған алуан түрлі пішін мен шекімедегі көп мөлшерлі қола теңгелермен салыстыруға болады. Бұл ортасында төртбұрышты тесігі бар түргештік мыс теңге, бір жағында доға тәрізді таңбасы бар, ал екінші бетіне жазу жазылған: «Түрік қағаны». Теңге анық түріктікі, мұны жазу айғақтайды. Бұл теңгелер 704-тен 766 жылға дейін Түргеш қағанаты дәуірінде соғылуы мүмкін.

750-751 жылдары Қытайдың мықты армиясы түргештердің айтарлықтай аумағын басып алып, Суяб қаласын өздеріне қаратады. Мұнда Аспан асты елінің әскері өз жаулап алушылығын кеңейтуге тырысады, мұндай экспансияны Араб халифаты басынан өткізіп, әскері пайғамбардың туын көтеріп Орта Азияны жаулап алғаннан кейін қазақ жеріне де келіп жетеді. Қызығы екі ұлы жауынгер империя қазақ жерінде айқасты. Шайқас 751 жылы Атлах қаласы маңында өтті. Сол кезде түргеш қаласы болған Атлах Талас өзенінің бойында, Тараздан 18 шақырым оңтүстікте орналасқан. Араб әскерін Зияд ибн Салих басқарады. Қытай армиясының қолбасшысы, шығу тегі корейлік генерал Гао Сянь Чжи болды. Шайқасқа екі жақтан 100 мың жауынгер жиналады.

Ұлы Талас ұрысы бес күнге созылады, соғысушылар оның тарихи маңыздылығын түсінгендей жанын аямады. Ұрыстың қызған кезінде қарлұқтар түргештермен және басқа да рулармен ішкі карама-қайшылықтарды ұмытып, ежелгі жауы қытайлықтарға қарсы айқасқа шығып, қытай армиясы генералы Гао Сянь Чжиге қапталдан соққы беріп, жеңіске жетті [14].

X ғ. аяғы – XI ғ. Жетісу, Оңтүстік Қазақстан мен Орта Азияны қарахан әулетінің алуында Тараз жаңа мемлекет әулеті бірінің астанасына айналады. Тараз қаласында Ибн әл-Асирдің хабарлауы бойынша алғашқы ханы, аймақтағы қарахан әулетін басқара бастаған өкіл Сатұқ Қарахан (Сатұқ Боғра хан Ибн әл-Керім) болады. Оның ұлы Боғра хан Харун Мұса 960 жылы Тараз қаласында исламды мемлекеттік дін деп жариялайды [15].

Тараздың саяси дербестігі мен аймақтағы автономдығы экономика мен мәдениеттің дамуына әсер етпей қоймады. 1002 жылдан 1173 жылға дейін Тараздың теңге сарайы жоғарғы және тәуелді билеушілердің атынан теңгелер шығарып отырды. XI ғ. Туган хан тұсында Тараздың маңыздылығы мен шамасынаң соншалықты болғандығы сондай ол сол кезде Самарқанды басқарған Махмұд ханға қарсы шықты. Осындай тағдырға Қашғар да ұшырып, Тараз билеушісі Қадыр ханның астында 15 ай болды [16].

XIII ғ. басы Жетісу мен Орта Азия үшін аласапыран мезгіл болды, монғол шапқыншылығы қарсаңында Орталық Азиядағы үстемдік үшін қарақытай, найман, хорезмшах Мұхаммад арасындағы күресте Тараз қолдан қолға өтті. 1212 жылы Тараз Жетісудың оңтүстік-батысы мен Оңтүстік Қазақстандағы бірқатар орталықтармен бірге монғолдардың қолына түспесін деген себеппен Хорезмшах Мұхаммадтың бұйрығы бойынша қиратылады [17].

Тараз туралы мәліметтерде монғолдар Орта Азия мен Қазақстанды жаулап алғаннан кейін Талас өңірі Шағатай ұлысына өткендігі кездеседі. Монғол әмірі, Хорасан билеушісі Арғұн 1248 жылы Монғолияға бара жатып, Таразда Күйіктің (1246-1248) қайтыс болғандығы жөнінде, 1251-1252 ж. Таразда Менгу ханның (1251-1259) таққа отырғаны туралы хабарды алады. Француз королі IX Людовиктің елшісі Гильом Рубрук Қарақорымға бара жатып Тараз қаласында болады. 1255 жылы Таразда Кіші Армения билеушісі Гайтон құлағу әулетінің тайпа басшысы Құлағумен кездеседі [18].

Осы жылдардың өзінде Тараз өмір сүруін жалғастыра берді, бірақ басқа аттармен: Талас, Янги, Янги-Талас. Бұған Таразда Шағатайлықтар кезінде, мысалы Бұға Темір (1272-1291 жж.), Дува хан (1291-1306 жж.), Тармашарин (1325-1334 жж.) атынан басылған шекімелер айқақ бола алады [19].

Шамамен осы уақыттардағы Тараздағы билікті жергілікті ақсүйектермен байланыстыруға болады, бұған рабадтың батысынан табылған төрт аркалы төртбұрышты жоспардағы кесене дәлел. Қабір үстіндегі тақтадағы оның есімі бізге дейін жетті. Ол 1262 жылы 31 наурызда қайтыс болған Ұлығ-Білге Икбал-хан Дәуітбек болды [20].

1340 жылы әл-Омари Самарқандтан Алмалыққа дейінгі маршруттыңда Янги Таласты жазады [21].

XVI ғ. жазбаша деректерде Талас өңірі бірнеше қалалардың үйіндісі ретінде суреттеледі. Бұл жөнінде Мырза Мұхаммед Хайдар Дулат былай деп жазады: «Монғолдар даланы Янги Тараз деп атайды, олар мұны шамасы бірнеше қалалардың ізімен айтады, онда күмбездер, минареттер мен медреселердің ізі мен белгілері бар, осы ежелгі қалалардың бірі Янги, ал қалғандары қалай аталды» [22].

Бүгінгі таңда көне қаланың зерттелуінің екі ғасырға жуық тарихы бар екендігі анықталып отыр. XIX ғасырдың 30-шы жылдарында бірінші болып зерттеген француз ғалымы М. Картмер.

Одан кейін Тараз қаласын 1867 жылы П.И. Лерх, 1880-1898 жылдары В.А. Каллаур, 1890 жылы Е.Ф. Каль, 1893-1894 жылдары В.В. Бартольд, 1894 жылы В.П. Лаврентьев зерттеді.

Алғашқы қазба жұмыстарын Средазкомстарис экспедициясы 1927 жылы М.Е. Массонның жетекшілігімен жүргізеді. Экспедиция қала ауданына топографиялық зерттеулер жүргізді. Бірнеше мәдени қабатты ескерткішке жүргізілген археологиялық қазбалар нәтижесі Талас өзені бойында бай тарихи құндылықтардың жатқанын дәлелдеді. Археологиялық материалдар ортағасырлық Тараз – Талас өңірінің басты қаласы екенін анықтап береді.

1938 жылы А.Н. Бернштам, 1940 жылы Г.И. Пацевич, 1958, 1960-1965 жылдары Т.Н. Сенигова, 1960-1965 жылдары Е.И. Агеева, М.С. Мершиев, К.М. Байпақов археологиялық қазба жұмыстарын жүргізеді.

Ежелгі Тараз қазіргі қаланың орталық базары астында жатып, біраз уақыт зерттеу жұмыстары жүргізілмей келді. Бірақ бүгінде тарихымызға бетбұрыс жасалып, зерттеу жұмыстары соңғы жылдары қарқынды жүргізіліп келеді.

Болашақта ортағасырлық Тараз қаласында зерттеу жұмыстарын жалғастыру ғылым үшін өте маңызды. Қаланың шекарасын, мәдени қабаттарын, құрылыс орындарын анықтау арқылы Түрік қағанаттарының тарихына қомақты үлес қоса аламыз. Үлкен аумақты алып жатқан қаланың заттай мәдениетінен қалған жәдігерлерді алдағы уақытта зерттеу, қаланың саяси, әлеуметтік-экономикалық жағдайы бойынша құнды мәліметтер береді.

Әдебиеттер:

1. Нуржанов А.А. Взаимодействия степных и оседлых цивилизаций в эпоху Тюркских каганатов в семиречье. Казань. 2007. С.115.
2. Бернштам А.Н. Памятники долины старины Таласской долины. Алма – Ата. 1941. С. 10-11.
3. Бернштам А.Н. Труды Семиреченской археологической экспедиции (1936-1938 гг.) «Таласская долина». Алма-Ата, 1949. С. 45.
4. Л.Н. Гумилев. Таласская битва 36 г. до н. э. Исследования по истории культуры народов Востока. «Сборник в честь акад. И.А. Орбели. Исследования по истории культуры Востока». М. – Л., 1960, стр. 163
5. В.В. Бартольд. История культурной жизни Туркестана. Л., 1927, стр. 5
6. Деступис С. Византийские историки – Санкт – Петербург, 1861.
7. В.В. Бартольд. Соч., Т. IV, М., 1966, стр. 33
8. Нершахи Мухаммед. История Бухары. Ташкент, 1897, стр. 12 – 13.
9. Н. Лыкошин. Исторические записки Ташкент. 1938. С. 18.
10. В.В. Бартольд. Соч., Т. IV, М., 1966, стр. 34
11. С. Волин. Сведения арабских источников IX-XVI вв. о долине р. Балас и смежных районах. Труды ИИАЭ АН КазССР, т.8, 1960, стр. 77
12. С. Волин. Сведения арабских источников IX-XVI вв. о долине р. Балас и смежных районах. Труды ИИАЭ АН КазССР, т.8, 1960, стр. 77.
13. Махмуд Кашгари «Словарь тюркских наречий». Алматы: Дайк-Пресс, 2005. С. 220

- 14.С.Г. Кляшторный. Древнетюркские рунические памятники как источник по истории Средней Азии. М., 1964, стр. 130-131
- 15.С.Д. Асфендиаров. История Казахстана (с древнейших времен), Т. I, Алма-Ата, 1935, стр. 23-24.
- 16.О.Г. Большаков. К истории Таласской битвы (751 г.). // СНВ. Вып. XXII. М.: 1980. С. 132-135.
- 17.Бернштам А.Н. Памятники долины старины Таласской долины. Алма – Ата. 1941. С. 10-11.
- 18.Т.Н. Сенигова. Средневековый Тараз. Алма-Ата.1972. С. 18.
- 19.Вильгельм де Рубрук. Путешествие в восточные страны. СПб., 1911, стр. 104
- 20.М.Е. Массон. Исторический этюд по нумизматике джагатаидов. (По поводу Таласского коада монет XIV в.) Труды САГУ, вып. IV, Ташкент, 1957, стр. 83
- 21.В.В. Бартольд. Очерк истории Семиречья. Москва, 1943, стр. 57
- 22.Мирза Мухаммад Хайдар. Тарих-и Рашиди. Ташкент. Фан. 1996. С. 184.

ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ ПОВСЕДНЕВНОЙ ЖИЗНИ ДЕПОРТИРОВАННЫХ ЖЕНЩИН И ДЕТЕЙ В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ В ЦЕНТРАЛЬНОМ КАЗАХСТАНЕ

*Майлыбаева Д.Д.
Школа-лицей №66
г. Караганда*

Актуальность темы. Одной из наиболее популярных исследовательских тем, начиная с 90-х годов прошлого века, становится проблема депортационных процессов в Советском Союзе.

Общеизвестно, что депортации в СССР, в частности в Казахстан осуществлялись по двум основным признакам: социальный, когда насильственному выселению подвергались по определению власти, «социально опасные элементы» (казаки, кулачество и другие), и этническому, когда насильственное переселение охватывало, по определению большевиков, «политически неблагонадежные» народы. Характеризуя социальные и этнические депортации с 1920-х по 1950-е годы, российский исследователь П. Полян выделил 52 депортационные кампании и 130 депортационных операций в рамках этих компаний [10]. А из 52 депортационных кампаний 38, или 73%, являлись этническими.

Цель: изучить историю изучения повседневной жизни депортированных женщин и детей в годы Великой Отечественной войны в Центральном Казахстане.

Объектом исследования являются источники изучения депортированных женщин и детей на территорию Центрального Казахстана в годы Великой Отечественной войны.

Согласно общепринятой типологии исторических источников, материалы и документы можно разделить на несколько групп:

1. Законодательные и нормативно-правовые акты (в нее входят законы и указы, изданные правительственными органами во время Великой Отечественной войны, в которых рассматриваются вопросы о депортации);

2. Делопроизводственная документация (материалы, отчеты, делопроизводственная переписка и другое, собранная в процессе повседневной деятельности предприятий или учреждений, либо в процессе контактов между ними, то есть данные, которые позволяют судить о повседневной жизни депортированных женщин);

3. Статистические материалы (статистические сборники, справочная литература, из которых можно извлечь, количественный состав депортированного населения региона);

4. Материалы периодической печати (периодика, издававшаяся во время войны, из которых можно извлечь данные военных будней);

5. Источники личного происхождения (мемуары и письма, из которых можно увидеть личные переживания депортированных);

6. Воспоминания и интервью.

Законодательные и нормативно-правовые акты. Это законы и указы Верховного Совета СССР и постановления Совета Министров СССР, также законы и указы, принятые республиканским

Верховным Советом и министерствами КССР. В числе документов Советского правительства периода Великой Отечественной войны необходимо выделить законы и постановления 1944 года, касающиеся проблемы охраны материнства и детства, защиты трудящихся, о повинностях и обширный комплекс иной документации. Существует сборник нормативных актов «Законодательство о правах женщин в СССР» 1974 года издания, где собраны все интересующие нас законы и указы начиная с 1917 года. В числе документов Советского правительства периода Великой Отечественной войны необходимо выделить (как отмечалось выше) законы и постановления 1944 года, касающиеся проблемы охраны материнства и детства. Важнейшим из них явился Указ Президиума Верховного Совета СССР от 8 июля 1944 года «Об увеличении государственной помощи беременным женщинам, многодетным и одиноким матерям, усилении охраны материнства и детства, об установлении почетного звания «Мать-героиня» и учреждении ордена «Материнская слава» и медали «Медаль материнства». Анализ этих документов позволяет выявить концептуальные основы отношения Советского правительства к женщине-матери, от состояния здоровья которой, способности родить и воспитать здоровых детей зависело будущее страны [2].

Делопроизводственная документация представлена различного вида справками, отчетами, протоколами и другими документами. Отдельно следует выделить материалы, посвященные не общесоюзным вопросам, а локальные источники по Карагандинской области. Они представлены в фондах Государственного архива Карагандинской области (ГАКО), где было изучено немало интересных фактов по данному периоду. В частности, имеются материалы собраний жителей отдельных поселков, например, «Протокол общего собрания жителей села Долинка», переписка государственных учреждений, например, «Письмо Карагандинского областного военкомата об организации курсов по подготовке радистов» [9], докладные записки, например, «Докладная записка председателя районной комиссии КарЛАГа НКВД» [3], решения исполкомов, например, «Об обращении актива женщин города Чимкента ко всем трудящимся Казахстана» [7] и т.п. Достаточно большой объем документальных материалов, в том числе, делопроизводственной документации представлен в различных документальных сборниках.

Статистические материалы и справочная литература. Наиболее важными материалами по выявлению демографической ситуации кануна и начала войны и сопоставлению потенциальных воинов и мобилизованных в РККА является Всесоюзная перепись населения 1939 года, также существует отдельное издание, связанное с республиканскими данными по Казахской ССР. Не менее важна статистическая информация, которую можно почерпнуть из сборников «Женщины в СССР», «Народное хозяйство СССР в годы Великой Отечественной войны» [6,8] и других.

Анализ этих материалов дает ясное представление того, что женщины СССР накануне Великой Отечественной войны составляли не только большинство населения страны, но их удельный вес был значительным во многих отраслях народного хозяйства; важны показатели их грамотности и образования. Также, сравнивая материалы переписи начала XX века и периода перед войной, можно отметить работу советской власти среди женской части населения: изменение уровня грамотности, участия в общественно-политической жизни, занятость в отраслях народного хозяйства и другое.

Материалы периодической печати представляют значительный интерес, так как их изучение (даже с учетом специфики агитационно-пропагандистской работы, которая лежала на средствах массовой информации, цензуры и официоза газет и журналов) позволяет проникнуть в эпоху, понять настроение масс, почувствовать дыхание времени. Среди данной группы источников: центральные газеты «Правда», «Известия», «Труд», «Комсомольская правда», «Красная звезда», журналы «Большевик», «Партийное строительство», «Известия ЦК КПСС».

Необходимость изучения материалов периодической печати увеличивается за счет содержащейся в ней многоплановой, разнообразной по жанру информации. Для изучаемой темы важны сведения из передовых статей - так называемых «передовиц», в которых давалась оценка роли советских женщин в войне, перечислялись их заслуги, ставились новые задачи. Газеты и журналы содержали также разнообразный материал о ходе Всесоюзного социалистического соревнования женских коллективов. По опубликованным письмам с фронта и на фронт ярче прослеживалась неразрывная связь фронта и тыла.

Источники личного происхождения - мемуары, письма. Подробности из воспоминаний, жизни людей, так называемые, «мемуарные частности» порой имеют решающее значение для реконструкции того или иного события. Поэтому особенно важны описания бытовых проблем, условий работы, психологическое состояние тружениц в период войны [12].

В процессе использования этих источников необходимо учитывать следующие обстоятельства: особенности индивидуального психологического склада, в силу чего автор мемуаров помнит одно и забывает другое; условия эпохи, в которых создавались мемуары; свойства памяти, которая с годами слабеет у многих людей, и время стирает некоторые фрагменты из памяти. Характер воспоминаний, кроме того, напрямую зависит от цели, которую ставил перед собой автор: беспристрастная фиксация событий или исповедь, оправдание или обвинение, просто раздумья или нечто другое. Поэтому, безусловно, что все воспоминания носят субъективный характер, отражая личное восприятие событий человеком. Но, тем не менее, они помогают напрямую соприкоснуться с атмосферой, в которой жили и работали современники военной эпохи, сознательно преодолевались ими материальные и моральные лишения. Мемуарные материалы порой имеют решающее значение для реконструкции того или иного события, так как документы архивов и опубликованных сборников крайне бедны в этом срезе военной эпохи и ее повседневности.

В 1970-е годы появляются одни из первых подобных работ, которых собраны письма, отправленные с войны и на войну. Один из сборников такого рода «Фронтовой привет тебе, Казахстан!» был издан в 1975 году [1]. В нем собраны солдатские письма (частные и коллективные), в газеты, в учреждения, но более всего письма родным и близким, членам семей - матерям, женам, детям, сестрам и братьям. Стоит отметить мемуар Роберта Изрина «Две войны- живой, смерть от родни!» [11]. Данная работа помогает понять отношение самих людей к депортации, так как родные Роберта Изрина были депортированы на территорию Казахстана в 1942 году. Есть единичные письма от женщин - жен, матерей, по которым можно более полно представить картину военной жизни на фронте и в тылу.

Воспоминания и интервью. Воспоминания это один из видов источников, который используется наряду с другими. Несмотря на то, что воспоминания носят субъективный характер и зачастую наполнены эмоциями пережитых событий, наряду с другими источниками, такими как нарративные документы, периодика и другие, включают в себя богатую информативную базу. Воспоминания позволяют почувствовать, то что пережил сам очевидец тех или иных событий. Многие ученые считают, что субъективизм занимает главную нишу в данном источнике и может повлиять на объективность передачи событий и исказить картину. Мы не согласны с данным мнением, считаем, что субъективизм может быть характерен и для других источников, так как все материалы создаются людьми и должен учитываться человеческий фактор. Уже в ходе войны на страницах газет и журналов «Работница» и «Крестьянка» были напечатаны интервью с матерью З. Космодемьянской, с матерью и женой П. Гастелло, письма с фронта и на фронт. Женщины из разных углов страны делились опытом своей работы на промышленных предприятиях, в колхозах, МТС, на лесозаготовках. Они рассказывали о помощи госпиталям, семьям фронтовиков, сиротам. Сборники же воспоминаний, на страницах которых участницы Великой Отечественной войны рассказывали о своей жизни и работе, стали выходить только в 1960 - 1970-е годы.

Автор Эльза-Баир Гучинова опубликовала интересную статью с женскими воспоминаниями о депортации калмыков и армян. Анализируя сочинения школьников о депортации калмыков, написанные в 1993-2004 годы на основе бесед со старшими родственниками, дневник армянской девочки, который она вела во время депортации, а также устные рассказы калмычек и армянок, автор изучает грамматику и лексику травмы депортированных женщин. И приходит к ряду выводов [4]. Нельзя не согласиться с Э.Б. Гучиновой, что «тоталитарный опыт насилия не позволял выразить его дискурсивно и языком репрезентации становился язык травмы. Рассказы о болезненном прошлом различались в зависимости от многих факторов: пола и возраста рассказчика, историко-культурного и политического контекста, от обстоятельств повествования и прочего. Но в текстах травмированной памяти, считает автор, можно увидеть общие черты: «ощущение репрессированности выливалось в слова и сюжеты, создававшие язык травмы, в грамматические конструкции, отражавшие потерю субъектности». «Вспоминая давнее прошлое, рассказчики подсознательно возвращались в сталинское общество и воспроизводили свой зависимый статус людей, удел которых - претерпевать чужие действия, быть жертвой чужих решений» [4:1].

В городе Астана в 2013 году, в рамках реализации международного проекта «Память во имя будущего», был выпущен сборник интервью, взятых у депортированного населения в Казахстане «Депортация народов в Казахстан в 1930-1950 гг.» [5]. На основании изученных интервью в 2018 году нами была разработана анкета для депортированных женщин и детей в годы Великой Отечественной войны в Центральный Казахстан. Основной задачей исследования был ретроспективный сбор информации о депортации в Казахстан в 1930-50 гг. от непосредственных

участников процесса, что позволило собрать уникальную историческую информацию и создать базу из 16 интервью. Среди участников интервью один представитель корейской диаспоры (Ким Вадим Петрович), пять немцев (Байдинг Эмма Августовна, Бауэр Ева Христиановна, Миллер Екатерина Юлисовна, Фиттель Ирма Альбертовна, Шрейдер Алика Альбертовна), четыре представителя чеченской национальности (Азиева Айша Мусаевна, Гулов Амади Вахитович, Магамедова Хадиша Мухаммадовна, Элиханова Айша Хасмогомедовна), три ингушки (Мазиева Ашат Ильясовна, Токуева Гальха, Эбзеева Жаукарт), три турчанки-месхетинки (Хаджиева Замза Рузетовна, Чочиева Макка Ибрагимовна, Элсултанова Аипа Сайдмагомедовна), которые поделились своими воспоминаниями из детства и воспоминаниями своих родителей, о тяжелых моментах жизни во времена депортации и адаптации на «Чужой земле».

Респонденты, которых удалось найти для проведения интервью при помощи культурных центров г. Караганды: филиал Ассоциации корейцев Казахстана, немецкий культурный центр «Видергебурт», чечено-ингушское этнокультурное объединение «Вайнах». В большинстве своем во времена депортаций, респонденты были детьми. Сегодня это люди преклонного возраста, старше 80 лет. Если удавалось найти депортированных взрослых членов семей, то все они были старше 90 лет (Фиттель Ирма Альбертовна, родилась в 1927г, депортирована в возрасте 14 лет.). Средний возраст респондентов во время депортации 3-4 года. Из 16 интервью 14 было взято у женщин и 2 респондентов были мужчины, которые во время депортации были детьми.

При проведении интервью удалось выявить определенные закономерности из рассказов респондентов:

- Первое - «преобладающее использование «пассивных» страдательных грамматических конструкций с неопределенным субъектом в сочетании с безличной глагольной формой»: в воспоминаниях о начале депортации или положении репрессированных на спецпоселениях практически всегда используется неопределенная форма глагола, хотя уже сейчас точно известно на ком персонально лежит ответственность за эти депортации. Но все равно в воспоминаниях звучит так: «объявили о переселении», «на сбор дали три дня», «разрешалось брать»;

- Второе - «отсутствие приватности человека и публичность интимных процедур». Для женщин эта тема всегда болезненная, но они говорят об этом: «естественно никаких условий там не было, только в углу стоял бочок для нужд»;

- Третье - «множество выражений отражающих нечеловеческий статус репрессированных». Часто в воспоминаниях женщины говорят об отношении к себе, депортированным, не как к людям: «телячьи вагоны», «в нечеловеческих условиях», «загнали, как скот», «обращались как с животными».

Эти три характеристики нам кажутся совпадающими во всех воспоминаниях без исключения. Они проявляются ярко и сразу обращают на себя внимание.

Все вышеперечисленные источники можно разделить на две группы: опубликованные и неопубликованные. К опубликованным источникам можно отнести сборники документов, материалы интернет источников. К неопубликованным: архивные материалы, интервью, взятые в ходе исследования.

Литература:

1. Ауман В. А., Чеботарева В. Г. История российских немцев в документах. Том II: Общественно-политическое движение за восстановление национальной государственности (1965-1992 гг.). - М.: Российский экономический журнал, 1994. - 510 с.
2. Волкова Е.Ю. Женщины тыловых регионов России в период Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. - Черкесск: СПб., 2008. - 492 с.
3. Государственный архив Карагандинской области (ГАКО). Ф. 664, Оп.1, Д.8, Л.338
4. Гучинова Э-Б. Язык травмы. Женские воспоминания о депортации калмыков и армян. 2008 // Электронный ресурс. (дата обращения 12.03.2019).
5. «Депортация народов в Казахстан в 1930-1950 гг.: общность истории»// Под общей редакцией Б. Ракишевой. - Астана: 2013. - 683 с.
6. Женщины в СССР: Статистические материалы. - М.: 1960, 1969, 1975.
7. История Казахстана (с древнейших времен до наших дней). В пяти томах. Том 4. - Алматы: 2009. - 768 с.
8. Народное хозяйство Казахстана. - Алма-Ата: 1956.
9. Палецких Н.П. Сборник сочинений. - СПб., 1999.

10. Полян П.М. Не по своей воле... История и география принудительных миграций в СССР. - М.: Мемориал, 2001. - 328 с.
11. Роберт Изрин. Две войны-живой, смерть от родни!- Санкт-Петербур:2017.-216 с.
12. Савелев В. Наши немцы // Мы не пыль на ветру.- Темиртау: 1989.

АДАМЗАТТЫҢ ҰСТАЗЫ ӘБУ НАСЫР ӘЛ-ФАРАБИ МҰРАЛАРЫН ЗЕРТТЕУ ТАРИХНАМАСЫ

*Медеуова Н.Ж.
№ 72 мектеп-лицей
Нұр-Сұлтан қ.*

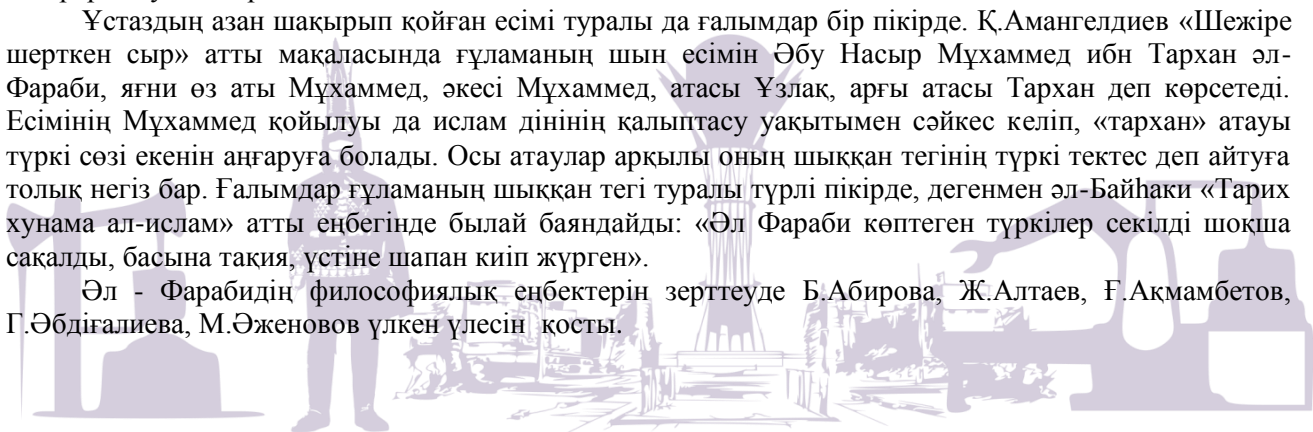
Биыл Ұлы Даланың ұлы ұстазы, философы Әбу Насыр әл-Фарабидің 1150 жылдық мерейтойы аталып өтілуде. Қазақтың дархан даласынан шыққан ғұламаны әлем екінші ұстаз ретінде таниды. Әбу Насыр әл-Фараби (870-950жж) Отырарда дүниеге келген. Жастық шағында Бұхара, Самарқан, Шаш қалаларында білім алып, кейін Дамаск, Бағдат, Шамда білімін одан әрі дамытады. Оның 150-ден астам трактаты бар. Ол философия, социология, математика, физика, астрономия, музыка салаларында көптеген еңбектер жазды. Қазіргі таңда ғұламаның мұралары әлемдік деңгейде зерттелді. Осы орайда ойшылдың мұраларын зерттеу дереккөздерін 3 кезеңге бөліп қарастыруға болады. Бірінші кезең: ортағасырлық дереккөздер, екінші кезең: жаңа заман мен қазіргі заманның 1-кезеңі тоғысқан аралығы, үшінші кезең: қазіргі заманның 2-кезеңі мен осы күнге дейінгі кезең. Бірінші кезеңдегі ортағасырлық дереккөздерге әл-Байхаки(1169ж), Ибн әл-Надим(995ж), Ибн әл-Кифти(1248ж), екінші кезеңге Г.Сартон, Ф.Диетричи, Х.Халифа, Р.Рудольф т.б, ал үшінші кезеңге А.Сайырлы, Һ.Үлкен, С.Григорян, М.Хайруллаев, Н.Ремер, А.Көбесов, Г.Құрманғалиева т.б жатқызуға болады. Отандық тарихымызда ғұламаның мұраларын зерттеу ХХ ғасырдың 60-жылдары басталды. А.Макашев, жазушы Ә.Әлімжанов, Қ.Амангелдиев бастамасымен зерттеу жүргізілді. Ә.Әлімжановтың «Ұстаздың оралуы» атты шығармасы Д.Неру сыйлығымен марапатталды. Жазушы: «Өзі туған шаһардан Әл Фараби кеткелі талай жылдар өтті, сонда да ол сол бір күнді-әкесінің өлер күнін, өзінің тіршілік тауқыметін арқалап жиһан кезіуді бастаған күнін жақсы біледі» - деп суреттейді. [1:30]

Еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін «Мәдени мұра» бағдарламасы аясында ғұламаның мұрасы кешенді зерттеле бастады. Қазіргі таңда А.Қасымжанов, А.Көбесов, Г.Құрманғалиева, А.Машани бастауымен фарабитанушы топ еңбек етуде. Фарабитанушы, Фараби атындағы ұлттық музейдің жетекшісі Ж.Алтаев түркі топырағынан шыққан ислам ойшылдары мен даналарының еңбектерін жан-жақты зерттеген.

Отырыр - сан ғасырлық мәдениеті бар, күллі түркі әлемін бауырына басқан қала. ХІІ ғасырда Отырар кітапханасы Александриядан кейін екінші орында тұрған. Әбу Насыр әл-Фарабидің Отырар қаласынан шыққандығын көптеген ғалымдар өз еңбектерінде алға тартады. А.Машанов өз еңбегінде ғұламаны Отырардан шыққанын жан-жақты зерттеген. Әбу Насыр әл-Фарабидің білімін жетілдіру үшін Бағдатқа барғандығын М.Хайруллаев: «Фараби Орта Азиядан кеткенге дейін Шаш пен Самарқанда болып, біраз Бұхара қаласында оқып білім алады, кейін білімін жетілдіру үшін Бағдатқа барар жолында Иранның қалаларында: Исфаканда, Хамаданда, Рейде болған» -деп жазған.[2:303]. Атақты географ-ғалым Ибн Хаукал «Китабу Масалик уа мамалик» атты еңбегінде де ғұламаның Отырарда туғанын растайды.

Ұстаздың азан шақырып қойған есімі туралы да ғалымдар бір пікірде. Қ.Амангелдиев «Шежіре шерткен сыр» атты мақаласында ғұламаның шын есімін Әбу Насыр Мұхаммед ибн Тархан әл-Фараби, яғни өз аты Мұхаммед, әкесі Мұхаммед, атасы Ұзлақ, арғы атасы Тархан деп көрсетеді. Есімінің Мұхаммед қойылуы да ислам дінінің қалыптасу уақытымен сәйкес келіп, «тархан» атауы түркі сөзі екенін аңғаруға болады. Осы атаулар арқылы оның шыққан тегінің түркі тектес деп айтуға толық негіз бар. Ғалымдар ғұламаның шыққан тегі туралы түрлі пікірде, дегенмен әл-Байхаки «Тарих хунама ал-ислам» атты еңбегінде былай баяндайды: «Әл Фараби көптеген түркілер секілді шокша сақалды, басына тақия, үстіне шапан киіп жүрген».

Әл - Фарабидің философиялық еңбектерін зерттеуде Б.Абиров, Ж.Алтаев, Ғ.Ақмамбетов, Г.Әбдіғалиева, М.Әженов үлкен үлесін қосты.

А.Көбесов : «Фараби ғылымның философиялық логиканың іргетасын сұрыптап қайта қалап шықты, ғылымды оқу және оқыту ретін белгіледі, әрқайсысының пәнін анықтап, мазмұнын ажыратып беруге тырысты»- деп баға берді. Бұл еңбегінде автор ғұламаның еңбектерін Пифагор, Аристотель, Евклид, Птоломей, Ұлықбек, Омар Хайям еңбектерімен байланыстырады.[3:41]

Ұлы ойшыл бірнеше тіл білген, ал грек тілін меңгеруі жоғалып кеткелі тұрған грек философтарының еңбектерін нақышына келтіріп, сұрыптап жандандырды. Ол кезде білім ғылымнан бөлінген, ал Әл Фараби дің мен білімді бірге қарастырады, сондықтан Шығыста Әл Фарабиді «Ал муалим ас-сани» яғни, «екінші ұстаз» деп санаған. Ағылшын дінтанушысы Карен Армстронг: «Нағыз пәлсапаның негізін салған Әбу Насыр Әл-Фараби»-деп баға берген. Ғұламаның шоқтығы биік еңбектерінің бірі «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары» атты трактаты. Көптеген философтар бақытты қала үлгісін зерттеуге тырысты, ал Әл - Фараби бақытқа қалай жетуге болатынын айырып берді. Ол адамдар әділетті, қайырымды болса, болашақ та жақсы болатынын айтты. Ол моно тілді қаланың орнына көптілді жаһандық мемлекетті ұсынды. Ол адамның мінезінің бірқалыпты болу керектігін уағыздады. Бұл ұлы ойшыл Абайдың көзқарастарынан да көрініс тапты. Бұл жастарға үлкен тәрбиелік мәні бар уағыз. Әл - Фарабидің еңбектері латын, еврей тіліне аударылып, Фараби есімі «Альбараус» деген атпен Еуропаға тараған. Ф.Диетричи «Әл - Фарабидің философиялық трактат» жинағын неміс тіліне аударған. Фарабтанушы, Фараби ұлттық музейінің жетекшісі Ж.Алтаев «Әл - Фараби және ислам философиясы» атты оқу құралында түркілер топырағынан шыққан ислам ойшылдары мен даналарының еңбектерін жан-жақты саралаған. Фараби, Қ.Яссауи, А.Иүгнеки, С.Бақырғани еңбектеріндегі түркілік дүниетаным мен ислам философиясының қайнар бастауларының тоғысуы, үйлесімділік табуы мәселесін қарастырған.

Ұлы ойшылдың физика, геометрия саласындағы зерттеулерінде Е.Бидабек, Е.Жәнібеков, А.Көбесов еңбектерінде көрініс берді. Ұстаздың «Геометриялық салу есептері» атты трактаты Торнберг қаласында сақтаулы. Бұл еңбегі жер өлшеудегі, архитектурада, техника, геодезиядағы маңызды геометриялық салуларға арналған еңбек. Тең қабырғалы фигураларды салу үшін АВ нүктесінен шеңбер сызып, олар С нүктесінде қиылысады.[4:23] Е.Жәнібеков ғұламаның физиканы геометрия, арифметика, логика сияқты іргелі ғылымға жатқызады. Әл Фарабидің осы саладағы еңбектеріне қарай қазіргі конструктивті геометрияның негізін салушы десек те болады.

Әл – Фараби - шебер музыкант. Ол музыка саласын зерттеп, музыкалық аспап жасаған. Ғұламаның осы бағыттағы мұраларын зерттеуде М.Аширбекова, Ж.Козгертан, Ж.Ланда, К.Брокелман, Р.Эрландже, К.Тәжікова, Н.Кирбаевтар өз үлесін қосты. М.Аликбаева ұстаздың «Музыканың үлкен кітабы» атты еңбегін әлемдік мәдениеттегі шоқтығы биік шығармалардың қатарына қосады. Ойшыл музыканың жағымды, жағымсыз жерін, емдік қасиетін, тәрбиелік мәнінің зор екендігін анықтаған. Ұстаздың музыка саласындағы еңбектері 1920 ж бастап Еуропада ауқымды зерттеле бастады. Г.Д.Эрландже «Музыканың үлкен кітабы» нұсқасын француз тіліне аударды. Кеңестік арабтанушы ғалымдар М.Бурбаев, Н.Кирбаев, К.Тәжікова, өзбек ғалымы О.Матякубовтың монографиясында ғұламаның музыкалық-теориялық көзқарасына баға беріп, талдау жасаған. Ж.Сандыбаева осы еңбекті қазақ тіліне аударды. М.Аликбаева: «Музыка теориясы бойынша алғаш шығыстан ІХ-Х ғғ ғылыми әдебиетте ән шығару өнеріне аса назар аударумен қатар музыка зерттеудің теориялық бағыты музыка ғылымы қалыптасты. Оның алғашқы бастамашыларының бірі Әл - Фараби»-деп жазды өз еңбегінде.[5:40] Әл Фарабидің музыканың адам өмірінде алатын орнына тоқтала отырып, музыканың негізгі мақсаты адамның эстетикалық қажеттілігін қанағаттандыру екендігін айтқан. Тарихшы ибн Халлахтың айтуынша ғұлама Дамаскінің «Бас ас-сағир» зиратына қойылған.

Қорыта келе, Әл - Фараби ғылымның дамуына үлкен үлес қосты. Алдағы уақытта ғұламаның әр елдегі еңбектерін жинау, біріктіру қазіргі заманның талабы. Тарих пәні сабақтарында хрестоматия оқулығына Әл - Фараби мен басқа да ғұламалардың еңбектерін енгізу, тәрбие сағаттарында оқушыларға ғұламаның тәрбиелік, танымдық маңызы бар еңбектерімен тереңірек таныстыру керек деп есептеймін. Ұлы Даланың есімін әлемге паш еткен ғұлама, ұстаздың мерейтойы үстем болғай!

Әдебиеттер:

1. Әлімжанов Ә., « Ұстаздың оралуы» Алматы: Жазушы,1981-Б 30
2. Хайруллаев М., «Абу Насыр ал Фараби». М:Наука, 1982-С 303
3. Көбесов А., «Әл Фараби» Алматы,1971 Б 41
4. Бидабек Е.,«Геометрияның салу есептері» Алматы,2017 Б 23
5. Аликбаева М .,«Әбу Насыр әл Фарабидің музыка ілімі» Алматы, 2015 «Қазақ университеті»

**XVI-XVII ҒАСЫРДАҒЫ ЖЫРАУЛАР ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ
БОЛМЫС ПЕН МЕМЛЕКЕТТІК ИДЕЯЛАРДЫ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫНДА
ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ
(IV революциялық дәуірінде)**

Нагаишбай С.

*Т.Рысқұлов атындағы орта мектебі
Алматы обл, Жамбыл ауд*

Шөлмектей жұқа, жарықтай жарқырап, адам біткеннің бәрін өзіне еліктегіп, өзінің ұлтын, тегін, ұлттық менталитетін, ұлттық рухын, жалпыға бірдей ұмыт болып бара жатқан, адам біткеннің бәрін түрлі - түсті бояу сияқты өзіне қызықтырып, ақыры соңында ұлттық болмысынан айыратын еліктегіш дәуірге тап келдік. Бұл дәуірді ғылыми тілде IV революциялық дәуір деп атап жүрміз. Иә, аты да, адамдардың колданып жүрген заты да күшті болғанымен, шын мәнінде, бұл заманда адам біткеннің бәрі өзінің алақанындай технологияларға тәуелді болып барады. Мысалға телефонды алып қаралық. Бұл шіркін, көлемі кішкентай болғанымен, іс жүзінде адамды алақанына салып алды десек артық айтқаным болмайды. Телефон болсын, басқа да осы замандағы ақпарат құралдарының қайсысы болсын адамзат баласын өзінің ұлттық болмысынан гөрі шетелдік басқа ұлт өкілдерінің ұлттық болмысына еліктеуге, және солардың қатарынан табылуға мәжбүр етуде. Кезінде XVIII ғасырда қазақтың үш жүзінің басын қосқан Абылай хан:

«Білекке сенген заманда,
Ешкімге есе бермедік,
Білімге сенер заманда,

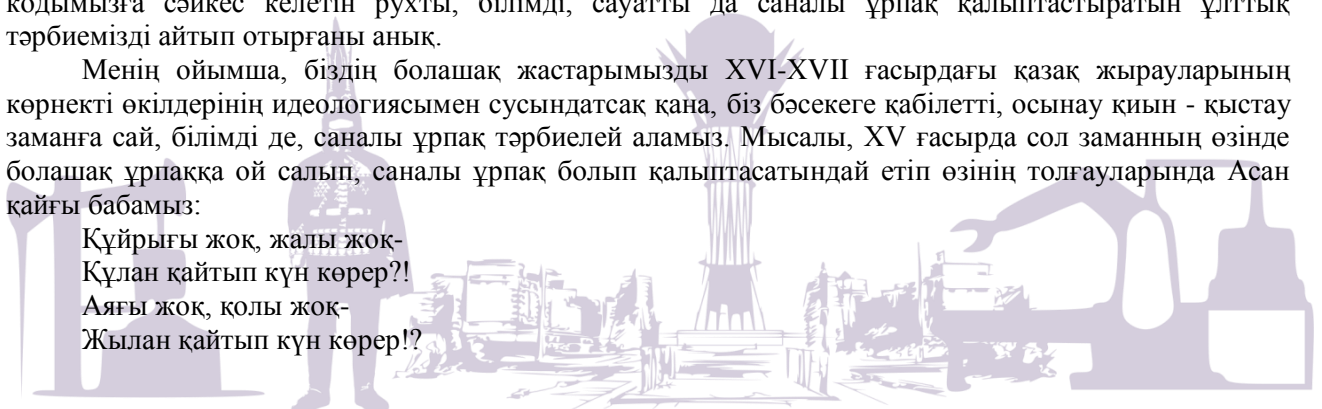
Қапыда қалып көрмелік!»-деп айтқан екен.[1] Ойлап қарасаңыз, бүгінгі біздің қоғамымызды, ұлттық менталитетімізді, рухани байлығымызды ұрлап жатқан сол смартфондардың барлығы осы «IV революциялық дәуір» деп алатын, мына біздер өмір сүріп жатқан білім мен ғылым салтанат құрған замандағы білімділердің туындысы. Атақты Абылай хан бабамыз көрегенділікпен осыны меңзеп кеткен сияқты. Осынау заманның ақ пен қарасын анықтайтын техника мен технологияларды шығаратындар ол президентіміз айтып кеткендей болашақтың негізі білімді ұрпақтар. [4]

Иә, шынымен де, бүгінгі IV революциялық дәуірдің кілті білімділердің қолында. Сондықтан да болашақ ұрпақтарымыз білімді болу үшін еліміздің білім саласына ден қойғанымыз дұрыс деп білемін. Жалпы бұл салаға үкімет тарапынан соңғы жылдары қыруар қаржы бөлініп, «Мұғалім мәртебесі туралы» Заң қабылданып, көптеген игі істер атқарылып жатқаны қуантады. Демек, мемлекет басындағы атқамінер ағаларымыз да болашақтың кілті білімді ұрпақтың қолында екенін мойындап, соған сай жұмыстар атқарып жатыр деген сөз.

Енді осы тұста бірнеше сұрақ туындайды, олар: Біз болашақ ұрпақтың бойына ұлттық болмысымызды қалай сақтап қаламыз? Немесе біз болашақ жастарға қандай салада білім беруіміз керек? –деген заңды сұрақтар алдымызда тұр. Осы кезде қай қоғам болсын, өзінің өткен тарихын білмесе болашаққа нық қадам басуы екіталай екені белгілі. Міне, сондықтан болашақ жастарымызға қоғамдық гуманитарлық пәндерді, оның ішінде өз еліміздің тарихындағы ұлттық тәлім-тәрбиемізді, ұлттық рухымызды, ұлттық мәдениетімізді насихаттау басты орында болуы керек. Кезінде өз дәуірінің ғұлама ғалымы, әлемнің екінші ұстазы, Әбу Насыр Әл-Фараби бабамыз: «Тәрбиесіз берілген білім, адамзаттың қас жауы, ол болашақта апат әкеледі»-[3]деп болашақ ұрпақтың тәрбиелі болып өсуі басты орында екенін анық айтқан. Бұл жерде даңқты бабамыздың бүгінгі замандағы смартфон немесе интернет көздеріндегідей өзге ұлттың ұлттық менталитетімізге жат тәрбие емес, өзіміздің ұлттық кодымызға сәйкес келетін рухты, білімді, сауатты да саналы ұрпақ қалыптастыратын ұлттық тәрбиемізді айтып отырғаны анық.

Менің ойымша, біздің болашақ жастарымызды XVI-XVII ғасырдағы қазақ жырауларының көрнекті өкілдерінің идеологиясымен сусындатсақ қана, біз бәсекеге қабілетті, осынау қиын - қыстау заманға сай, білімді де, саналы ұрпақ тәрбиелей аламыз. Мысалы, XV ғасырда сол заманның өзінде болашақ ұрпаққа ой салып, саналы ұрпақ болып қалыптасатындай етіп өзінің толғауларында Асан қайғы бабамыз:

Құйрығы жоқ, жалы жоқ-
Құлан қайтып күн көрер?!
Аяғы жоқ, қолы жоқ-
Жылан қайтып күн көрер!?

Шыбын шықса жаз болып-
Таздар қайтып күн көрер?!
Жалан аяқ балапан,

Қаздар қайтып күн көрер!?!... –деп[2] сол заманғы жастарға қандай жағдай болсын өмірден күдер үзбеу, темірдей шымыр, болаттай берік мінезді болу керек екендігін аңғартқандай. Келесі кезекте сол XVI-XVII ғасырда өмір сүрген Жиёмбет Жырау:

Өмірін қатты Есім хан,
Бүлік салып бұйырдың,
Басын бер деп батырдың,
Қанын ішіп қанбаққа,
Жанын отқа салмаққа,
Атадан жалғыз мен емес,
Хан ие, ісің жол емес.
Жолбарыстай Жолымбет,

Құрбандыққа қол емес... –деп [2] Еңсегей бойлы Ер Есім ханға тоқтау айтып бірлікке шақырғаны белгілі. Бұл жердегі Жиёмбет жыраудың тәрбиесін жастарымыздың санасына сіңіріп, бойына береке-бірлік, ұлттық намыс, өз елінің татулығын ойлайтын қасиеттерді дарыта білсек, бүгінгідей интернет көзіндегі іріткі мәліметтерге жастарымыз ілеспейтін, керісінше береке мен бірлігі жарасқан тұтас ұлт болып өмір сүрер еді. Егер де біз болашақ жастарымыздың санасына Асан қайғы және Жиёмбет бабамыз сияқты басқа да ақын-жырау, шежірешілердің өлең шумақтарының мәнін сіңіріп оқытсақ, бүгінгідей жастарымыздың арасында ана тілін құрметтейтін, Отан тарихына деген сүйіспеншілігі зор, өз ұлтының тарихын сүйетін, адамгершілігі мол ұрпақ тәрбиелеп өсіретініміз анық. Сол себепті мен Қазақстан тарихы пәнін оқыту үдерісінде қазақ хандығының құрылу тарихы және XVI-XVII ғасырдағы қазақ әдебиетіндегі поэзия өкілдеріне қатысты тақырыпқа келгенде шәкірттеріміздің бойына ұлттық менталитетті қалыптастыру үшін, сабағымда оқушыларды топқа бөліп, сол заманғы ахуалдарды қойылым ретінде көрсетіп, ән айтқызып, күй тартқызып, ұлттық нақышта сабақ өткізудемін. Кейде маған сандық технологияның сапасы артып, техника мен технологияның дамыған заманында XVI-XVII ғасырдағы қазақ әдебиетіндегі поэзия өкілдерінің озық шығармаларын бейне экрандар арқылы неге дәріптемеске деген ой келеді. Қазір көгілдір экран арқылы тарихи тағылымы таяз, болашақ ұрпаққа берер құнарлығы аз, арзан туындылар көп көрсетілуде. Осы құндылығы төмен дүниелердің орнына XVI-XVII ғасырдағы қазақ әдебиетіндегі поэзия өкілдерінің туындыларын неге көрсетпеске? Осы жақсы дәстүрге жан бітіріп, деректі фильмдер түсіріп, көгілдір экран немесе мектептің оқу бағдарламасына енгізіп, кеңінен насихаттауға кім кедергі?

Зер салып қарасаныз, ғаламтор көзінен өзге ұлт өкілдері өздерінің тарихына сын көзбен қарап, қайтадан тірілтуде. Мысалға Кореяны алып қаралық. Олар Сонау жумонг ханзадасын, Кугеро, Пуе сияқты ежелгі мемлекеттерін тірілтіп, жер жаһанға паш етті. Бауырлас Түркия елі де Осман империясын, одан арғы Ертұғрылды да оятып, күллі әлемге өздерінің рухты ел екенін, бір кездері дүниені дүр сілкіндірген алып империяның мұрагері екендігін танытқан жоқ па. Ал біз ше? Біздің қай кейіпкеріміз елімен қайта қауышты? 15 жылдай бұрын Абылай ханды тірілткендей болдық, бір жыл бұрын қазақ хандығының құрылуы барысын көгілдір экранға әкелдік. Одан басқа ауызға ілінетінін атап өтудің өзі қиын. Көбінесе ұялы телефонның ішінен сабақтың үстінде тарихи тұлғаларымызды википедиядан іздеуден ары аспай жүрміз. Осы бір IV революциялық дәуірде біз қоғамдық пәндерді, оның ішінде тарих пәніндегі тарихи тұлғаларға негізделген ұлттық кодымызды дәріптеуге бағытталған жұмыстарға тың қарқын бергеніміз абзал. Сонда ғана жас ұрпаққа АКТ-ға тәуелділіктен бір жолата құтылып, ұлттық негізде ойлануға және салт-дәстүрімізді өзге елдерге таныстыруға кең жол ашылар еді.

Осынау адамзаттың бойындағы асыл құндылықтар көмескіленіп бара жатқан кезде IV революциялық дәуірдің мүмкіндігін пайдалануға, ұмыт болғандарымызды қайта жаңғыртуға немесе жаңаша кейіпке келтіруге зор мүмкіндік туып отыр. Оңтайлы сәтті бекер өткізіп алмай, IV революциялық дәуірді жоғарыда аталған игілікті істерге бағыттай білсек, ұтпасак ұтылмаймыз.

Әдебиеттер:

1. А.Т.Бейсенбаева, З.Е.Қабылдинов, Ж.Н.Қалиев «Қазақстан тарих», Алматы, 2018.
2. М.Мағауин Бес ғасыр жырлайды- Алматы, 1989.
3. Тұрсынғалиева.С.Ч, Зайкенова.Р «Қазақ Әдебиеті», Алматы, 2018
4. ҚР-сы президентінің халыққа жолдауы, Атамекен, 2020 қыркүйек

КӨПЭТНИКАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМНЫҢ ДАМУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ТАРИХИ САНАНЫ ЖАҢҒЫРТУ

*Рысқұл Ә.Қ.
ЖББ № 8 орта мектебі,
Қарағанды обл., Балқаш қаласы*

Әлеуметтік және қоғамдық процестерді дамыту үшін тарихи сананың алатын орны ерекше. Халықтың білімі, таным-түсініктері, әлеуметтік-мәдени құндылықтары, салт-дәстүрлері ұрпақтан-ұрпаққа мұра болып келеді. Қазақстан Республикасы – көпұлтты мемлекет. Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаев 1992 жылы қарашаның 15 жұлдызында Алматыда сайлаушылармен өткен кездесуде сөйлеген сөзінде «Көпұлтты Қазақстанның ерекшелігі - көптеген артықшылықтарға ие. Халықтардың достастығы-біздің басты байлығымыз ғана емес, ең үлкен сеніміміз бен үмітіміз болып табылады» [1].

Тарихи сана көпэтносты қоғамның құндылықтарын қалыптастыруға әсер етіп, этностық өзіндік сана-сезімді құрметтеп, сақтауға ықпал етеді. Этносаралық қатынастарды дамытуда адамзаттық құндылықтардың негізінде тарихи сананы жаңғырту маңызды рөл атқарады. Бұл тұрғыда білімнің алдыңғы шекке шығуы, ұлттық және әлемдік мәдениеттің жетістіктеріне қатынасу, демократия, патриотизм, азаматтық, толеранттылық құндылықтар сияқты аспектілер үлкен рөл атқарады.

Тарихи сананың маңызды бөліктерінің бірі - тарихи білім болып табылады. Адамдардың әлеуметтік-танымдық, психикалық белсенділігі тарихи құбылыстар мен оқиғаларды ассимиляциялауға негізделген. Тарихи білім - білім беру жүйесі арқылы тарих фактілерін зерттеуге негізделген. Олар елдің тарихи даму жолы, оның әлемдік қоғамдастықтағы орны мен рөлі туралы идеялар жасауға ықпал септігін тигізеді. Тарихи білім мен көріністер тарихқа деген қызығушылықты қалыптастырудың және тарихи жадыны қалыптастырудың қажетті құрамдас бөлігі болып табылады.

Тарихи жады - адамның ауызша және жазбаша түрде білім алу, мәдениет пен өнердің жетістіктерімен танысу, алдыңғы ұрпақтардың тәжірибесін игеру, әлеуметтік желілер мен инновациялық технологияларды қоғам дамуының қазіргі жағдайында пайдалану кезінде алған білімдерін сақтау, көбейту және практикалық тәжірибеде қолдану қабілеті ретінде әрекет етеді. Тарихи жады- әлеуметтік сананың белгілі бір формасы ретінде қоғамның даму процестерін көрсетеді.

Бұл тарихи білімді өз бетінше алу және оларды талдау дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Тарихты зерделеу әлемдік өркениет туралы білімнің кеңдігін меңгеруге, жалпыадамзаттық мәдениеттің құндылықтарын түсінуге және Ұлы дала мұрасының тереңдігін ұғынуға мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2018 жылғы 21 қарашада жарық көрген «Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаласы [2] тарихи сананы жаңғыртудың жаңа тұжырымдамалық тәсілдерін әзірлеуге және іске асыруға алғышарт болды. Ғылыми зерттеулер мен таным жүйесінде қоғам дамуындағы инновациялық технологиялардың рөлін арттырумен, жаңа әлеуметтік-мәдени құндылықтар мен идеялардың қалыптасуымен байланысты терең өзгерістер орын алады. Ұлы дала мұрасын, ұрпақтар сабақтастығының ажырамас байланысын ұғыну, өз елі үшін патриотизм мен мақтаныш сезімін тәрбиелеу аспектілерінде тарихи сананы жаңғырту ұлттық тарихты белсенді зерттеу мен зерделеуге негізделеді. Тарихи сана-бұл қоғамның өзін-өзі тануының ресурсы, адамдар өмірінің сипаттамалық белгілерін, әлеуметтік-мәдени және құндылық аспектілерін көрсетеді.

Тарихи танымның қазіргі заманғы аспектісі тарихи процесті тереңдетілген және жүйелі талдаудың инновациялық әдістерінің бірі ретінде синтетикалық тәсілді қолдануды болжайды. Бұл тұжырымдамада тарихи сана қоғам дамуының барлық салаларында кеңістік пен уақыт бірлігінде болып жатқан өзгерістерді жинақтайды. Материалдық және рухани факторлар өзара әрекеттесу мен өзара әсер етуде қарастырылады, бұл тарихи процесті біртұтас түрде қарастыруға ықпал етеді.

Тарихи сананың құрамдас бөлігі болашақты теориялық - тұжырымдамалық болжау контекстінде дүниетанымды қалыптастыру болып табылады. Осыған байланысты тарихи ойлау қоғамды оның дамуында зерттеуді қамтиды. Тарихи ойлау - тарихи шындықты, фактілер мен процестерді білуден көрініс табады. Бұл жаңа идеялар мен тұжырымдамаларды шығаруға, стратегиялық перспективаны жобалауға, ұрпақтар арасындағы сабақтастықты одан әрі нығайтуға ықпал етеді.

ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Ұлы даланың жеті қыры» мақаласының идеялық тұжырымдары көпэтносты қазақстандық қоғамның дамуындағы Ұлы дала мұрасының маңыздылығын талдап, ашады. «Архив – 2025», «Ұлы даланың ұлы есімдері», «Түркі әлемінің генезисі», «Ұлы Даланың ежелгі өнері мен технологиялары мұражайы», «Дала фольклоры мен музыкасының мың жылы», «Кино мен теледидардағы тарих» нысаналы бағдарламалары ұлттық тарих пен мәдениетті түсінудің жаңа трендтері болып табылады [3]. Жоғарыда аталған жобалардың әрқайсысы ұлттық тарихты зерттеудің жаңа аспектілерін анықтайды, тарихи сананы жаңғырту бойынша терең семантикалық мазмұнға бай болып табылады.

Ғалым Н.С. Лапиннің қазақстандықтардың тарихи санасына арналған монографиясында ұсынған зерттеуі ерекше назар аударуға тұрарлық. Ғылыми жарияланымдардың, әлеуметтік зерттеулер материалдарының кең ауқымын талдау негізінде автор «қазіргі қазақстандық қоғамда процесс аяқталмағанымен, жалпы қазақстандық тарихи сана қалыптасып жатыр» деген қорытындыға келеді [4, 281-бет].

Көрнекті мемлекет және қоғам қайраткері, дипломат, «Қазақстанның Еңбек Ері», халық жазушысы, ақын, Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігінің «Мәдениеттерді жақындастыру орталығы» мемлекеттік мұражайы республикалық мемлекеттік қазыналық кәсіпорнының басшысы Олжас Омарұлы Сүлейменовтың және 2019 жылғы 15 қаңтарда Астана қаласында Тілеп-Қобыз сарайында өткен белгілі түркітанушы - ғалымдар, тарихшылар, археологтардың қатысуымен өткен «Ұлы даланың жеті қыры» атты республикалық іс-шараны Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитетінің Мемлекет тарихы институты ұйымдастырды.

Дөңгелек үстел Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Ұлы даланың жеті қыры» бағдарламалық мақаласында айтылған ұлттық тарихты зерделеу, тарихи сананы жаңғырту бойынша жаңа тұжырымдамалық тәсілдер мен идеяларды ашуға арналды. Дөңгелек үстел жұмысына Қазақстан Республикасы Парламенті Сенаты мен Мәжілісінің депутаттары, Қазақстанның белгілі мемлекет және қоғам қайраткерлері, ғалымдар, оқытушылар, министрліктер мен ведомстволардың, шет елдердің дипломатиялық миссияларының, қалың жұртшылықтың, бұқаралық ақпарат құралдарының өкілдері қатысты, бұл ұлттық тарихқа деген қызығушылықтың айқын дәлелі болып саналады.

Дөңгелек үстелге қатысушылардың сөйлеген сөздерінде ХХІ ғасырдың жаһандық әлемінің сын-тегеуріндері, тәуекелдері мен шындықтары жағдайында полиэтникалық қазақстандық қоғамның бәсекеге қабілетті дамуы, Ұлы Дала тарихындағы ұлы есімдер мен маңызды оқиғаларға байланысты ескерткіштерді қалпына келтіру, реставрациядан өткізу және сақтаудың өзектілігі мен қажеттілігін, жастардың бойында патриотизмді қалыптастырудағы және ұлттық тарихқа қызығушылықты қалыптастырудағы музей ісінің маңыздылығын айқындайтыны атап өтілді, жаңа архивтік құжаттар мен материалдарды ғылыми айналымға енгізу негізінде орта мектеп пен жоғары оқу орындары үшін Қазақстан тарихы бойынша оқулықтар мен оқу-әдістемелік құралдардың жаңа буынын әзірлеу мен басып шығарудың маңыздылығына көңіл бөлінді.

Тарихи сана адамдардың санасында тарихтың бай мұраларын жаңғыртады, оны зерттеу отандық тарихтың әлемдік тарихпен байланысын ашуға арналған. Тарихи сана-қоршаған әлемнің өзін-өзі тануының маңызды факторларының бірі болып табылады. Отбасы, білім беру, әлеуметтік желілер, теледидар, театрлар, мұражайлар, әдебиет, аудио-видео ресурстар, бұқаралық ақпарат құралдары мәдени мұраны, тарихи өткенді, қазіргі әлемнің құбылыстары мен оқиғаларын қабылдау мен түсінудің жетекші сегменттері болып табылады.

Біріктіруші сипатқа ие құндылықтар тарихи сананы жаңғыртудың негізгі ресурстарының бірі болып табылады. Қазақстанның полиэтникалық қоғамындағы осы санаттарды жатқызуға болады:

1) Қазақстан Республикасы - біртұтас полиэтникалық мемлекет, оның аумағында тұратын барлық этностардың ортақ отаны;

2) заңдардың үстемдігі, оған сәйкес барлық этностардың өкілдері өздерінің қажеттіліктері мен шығармашылық әлеуетін іске асыру үшін тең конституциялық құқықтар мен мүмкіндіктерге ие [5];

3) азаматтардың қоғамдық және әлеуметтік тыныс-тіршілігінің негізгі тұжырымдамаларының бірі ретінде демократия, азаматтылық, толеранттылық, жауапкершілік және патриотизм қағидаттары;

4) қоғамдағы этносаралық келісім мен тұрақтылық факторы ретінде жеке адамның құқықтарын сақтау;

5) гуманизмнің адамгершілік қағидасы және әлеуметтік-мәдени құбылыс ретінде дамуы.

Қорытындылай келе, көпэтносты қазақстандық қоғамның даму жүйесіндегі тарихи сананы жаңғырту - этностарды әлеуметтендіру, этносаралық қатынастардың үйлесімділігі, азаматтық бейбітшілік пен келісімді нығайту факторларының бірі болып саналады. Тарихи сананы жаңғырту Қазақстанның тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігіне ықпал етеді, қазіргі заманғы мемлекеттер рейтингінде өсу серпінін, стратегиялық болашақты болжауды іске асырады.

Әдебиеттер:

1. <https://e-history.kz/kz/>
2. Мемлекет басшысының «Ұлы даланың жеті қыры» мақаласы 21 қараша 2018 URL: <http://www.akorda.kz/ru/events/statya-glavy-gosudarstva-sem-granei-velikoi-stepi> (өтініш берген күні: 28.01.2019).
3. Нұртазина Р.А. "Қазақстан-2050" Стратегиясы / "Қазақстан-2050 Стратегиясы" аясында журналистік білім берудің бүгіні мен болашағы" атты Халықаралық ғылыми-теориялық конференция. - Астана: Л. Н. Гумилев атындағы еу, 2014. - Б. 33-38.
4. Н. С. Лапин қазақстандықтардың тарихи санасы / ұлттық тарихтың көкжиектері (Тәуелсіздік дәуірінде Қазақстанның тарих ғылымының дамуы). Ұжымдық монография. Под ред. Б. Ғ. Аяған. - Астана: "дәм" ЖШС, 2018. - Б.263-281.
5. Қазақстан Республикасының Конституциясы http://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution (жүгіну күні: 28.01.2019).

ҰЛЫ ДАЛА СЫРЛАРЫ

*Серикбаева А.А.
«И.Ф.Халипов атындағы
№1 жалпы орта мектептің»
Алматы облысы*

Тарих - біздің істеріміздің өткенінің куәсі,
қазіргіміздің үлгісі мен өнегесі, ал
болашағымыздың асыл қазынасы

Мигель де Сервантес

Сан алуан халық өз әлемінің кереметімен мақтанады. Ал мен үшін тарихы ең бай халық- қазақ халқы. Тарихымызды саралап қарар болсақ, халқымыздың ұлылығына, тарихының тереңде жатқандығына өте көп дәлелдер келтіре алатындығымыз сөзсіз.

Өзіңді - өзің тану тәрізді, тарихты танып - білу де - қазіргі даму процесіне аса қажет әрекет. Ол - болмай қоймайтын жоғалтулар мұңын тереңірек сезінуге мүмкіндік береді, сонымен бірге прогреске кең жол ашады- деп Олжас Сүлейменов толғағандай, «Сөздің ең ұлысы – тарих» емес пе?

Өткен күндердің жылнамасы да адамдардың өмірбаяны секілді. Шаттанған шағын, ренжіген сәттерің, үкілеген үміттерің мен асқақ армандарың, міне, осының бәрі – ғұмырнама тарихы. Еліңнің тарихы. Мемлекетіңнің тарихы.

Өткеніңді білмейінше, болашаққа көз жүгірту мүмкін емес! Ал қазақ халқының тарихы оның аспанмен таласқан биік тауларындай! Оның қойнауында жан білмейтін көп қазына, небір ғажайып жұмбақтар, таң-қалдырып, тамсандырар аңыздары, баға жетпес байлықтары, сан алуан сырлары мен ұлы сый, ұлық мұрамыз жатыр.

Әрбір қазақ өз Атамекенінің тарихын, әдебиетін, мәдениетін, салт –дәстүрі мен әдет-ғұрпын біліп, ұрпаққа аманат ретінде табыстап, қол жетпес, асыл қазына ретінде бағалап отырса, Мәңгілік елдің дәуірлер діңіне тіккен өр қазақтың байрағы байтақ жұртымыздың жүрегінде желбірей бермек!

Ұлы Даланың көз жеткізгісіз кең-байтақ аумағы тарихта түрлі рөл атқарған. Туған жердің әрбір сайы мен қырқасы, тауы мен өзені тарихтан сыр шертеді. Әрбір жер атауының төркіні туралы талай-талай аңыздар мен әңгімелер бар. Әрбір өлкенің халқына суықта пана, ыстықта сая болған, есімдері ел есінде сақталған біртуар перзенттері бар. Осының бәрін жас ұрпақ біліп өсуге тиіс. Өз мақаламда тарихы сонау ғасырлар қойнауында жатқан «Талхиз» қалашығы туралы, ата-бабам, қасиетті Райымбек батыр туралы және жерлес ақын «Хантәңірінің мұзбалағы», ақиық ақын М.Мақатаев жайлы сыр шерткім келіп отыр.

Алатаудың бөктерінде орналасқан Талғар қаласы ертеректе «Талхиз» қалашығы болып аталған. «Ұлы Жібек жолы» – әлемдік деңгейдегі тарихи бренд. Бұл көне керуен – мәдениет, тарих, саудасаттықтың негізі ғана емес, байланыс пен қарым-қатынас құралы. Бүгінгі ғаламтор желісінің қызметін атқарды. Кез келген дипломатиялық келіссөздер, бірнеше ел арасындағы ақпарат тасымалы және тағы басқа байланыс құралдарының қарқынды дамуына бұл ұлы жолдың тигізген септігі мол. «Ұлы Жібек жолы» ірі қалаларды аралап өткенін тарихтан білеміз. Сондай тарихи маңызы зор, аса құнды көне қаланың бірі осы – Талхиз. 8-9 ғасырлардың жазба деректерінде Талхиз деген атпен белгілі. Қаланың гүлденген кезі 10-13 ғасырларға тура келеді.

Білім алушыларды туған жері Талхиз қалашығының өткеніне көз жүгіртіп, тарихымен сусындату мақсатында, сабақ барысында және сабақтан тыс іс-шаралар ұйымдастырып, атамекеніне деген патриоттық сезімдері мен қызығушылықтарын арттырып отырамын.

Атап айтар болсам, әдебиет пәнінде Талғар қаласынан Ұлы Отан соғысына аттанған, елдік пен ерліктің киесіндей, батырлық пен батылдықтың иесіндей, асылдық пен жасындықтың үлгісіндей аты аңызға айналған баһадүр батыр, тау тұлға-Бауыржан Момышұлы туралы және осынау дара тұлғаның бүкіл саналы ғұмыры, ғибратқа толы істері, жүріс-тұрысы, сөйлеген сөздері, терең мағыналы ойларын, нақыл сөздерін сабақ барысында білім алушылармен бірге талдап, ғибратты, өнегелі істерін үлгі етіп, тәлім мен тәрбиені насихаттаудамын.

Білім алушыларға Баукеңнің даңқы, рухы өзіне керек емес, ол бізге, ұлтымызға, келер ұрпағымызға керек екенін жете түсіндіре отырып, Бауыржандай алыбымызды ардақтай білуге және ұлтымызға ұран болған ұлы тұлғамызды ұлықтауға шақыру басты мақсатыма айналды.

Баукеңнің даңқымен, рухымен, дана өсиет сөздерімен тәрбиеленген ұрпақ осал ұрпақ болмайтыны айдан анық.

Маңдайдағы наркескеннің өзісің

Ерлігіңмен, өрлігіңмен ірісің,

Халқыңменен біргесің сен, жан ата

Ұмытылмайды өнегелі ұлы ісің- деген арнау сөздерді басшылыққа ала отырып, оқушылармен бірге Б.Момышұлының ұмытылмас ұлы мұрасы - нақыл сөздерін жинақтап, кітапша шығардық.

Сонымен бірге, қазақ халқының елін сүйген ер ұлдарының бірі де бірегейі - Тұрар Рысқұловтың Талғар болысында туылғаны және оның тағылымды өмір жолы мен көрнекті ерен еңбектері ел тарихының беттерінде алтын әріптермен жазылып қана қоймай, мәдениетіміздің зор, рухани құндылықтарымыздың берік болуына ықпал ететіндігін сабақ барысында тілге тиек етіп, бар өмірін ашық аспан астында ұрпақтарының еркін өмір сүруі жолына арнаған ұлы тұлғаның есімін мәңгілік сақтауға баули отырып, қала ортасында орналасқан ескерткішіне туған күніне орай гүл шоқтарын қойып, тарихқа тағзым етеміз.

Оқушылар өздігінен Ұлы жазушы, қоғам қайраткері, ғұлама ғалым Мұхтар Әуезовтың «Қараш-қараш» оқиғасы Талғар тауы мен өзені бойында болғандығы жайлы, шығарма Тұрардың әкесі Рысқұл Жылқыайдарұлының өмірінде нақтылы болған оқиға және соған байланысты шырғаландар туралы ақпараттарды тарих пәнімен байланыстыра отырып, қызықты да тың мәліметтерді жинақтап, ой-пікірлерімен бөлісіп, шығармашылыққа деген қызығушылықтары артып, үздіксіз ізденіс нәтижесінде пәнаралық іс-шаралар өткізілді.

Әдебиет пен тарих өте тығыз байланысқан. Әдебиет әр кезеңдегі тарихи оқиғаларды жырлап, халықтың өшпес мұрасына айналдырып, болашаққа тарту етеді. Осындай керемет сый: Найзаның ұшы, білектің күшімен туған топырағы үшін жан беріп, жан алысқан, «елім» деп еміреніп, «жерім» деп жауға шапқан, өрлігі мен ерлігін, тектілігі мен әулиелігі елге танылған, қасиетті Райымбек бабамыз. Қасық қаны қалғанша жаумен шайқасқан батыр жайлы әрбір қазақ білері хақ!

Райымбек менің арғы атам. Райымбек Түкеұлы (1705, қазіргі Алматы облысы — 1785, Нарынқол ауданы) — батыр, қолбасшы. Ұлы жүз Албан ішіндегі Алжан руының сырымбет тармағынан тараған. Атасы Хангелді батыр 18 ғ-дың 1-жартысында жоңғарларға қарсы күресте аты шығып, 1733 ж. Төле, Қодар билер, Сатай, Бөлек батырлармен бірге Ұлы жүз қазақтары атынан орыс патшайымы Анна Иоановаға елші жіберген.

Райымбектің батырлығын, қасиеттілігін дәріптеуде оқушылармен бірге тарих қойнауына саяхат жасап, зерттеулер жүргіздік. Зерттеу барысында оқушылар Райымбек батырдың 17 жасында жоңғар басқыншыларына қарсы күресте ерлік көрсетіп, батыр атанғандығы жайлы және Қалмақтың Бадам, Қорын, Ағанас, Секер, т.б. хан, ноян, батырларын жекпе-жекте жеңіп, Қаратау өңірі мен Жетісуды жаудан азат етуге басшылық жасағандардың бірі болғандығымен, Торайғыр және Сөгеті таулары аралығындағы “Ойрантөбе” деген жерде өткен шайқаста ерекше көзге түскендігімен, етене танысып,

батырлығына бас иіп, Райымбектің ерекше еңбегін, оның есімі албан тайпасының ұранына айналғанын да білді.

Көзі тірісінде “көріпкел”, “әулие” атанған. Ол Алматы алқабында Шілік, Жалаңаш өңірінде тоған қаздырып, су шығартып, егін ектірген. Жазушы Ж.Тұрлыбайұлы роман, ақын М.Мақатаев “Райымбек, Райымбек” атты поэма жазған. Алматы облысында Райымбек есімімен аталатын жер-су аттары көп кездеседі. Торайғыр тауындағы Айырлы асуының маңында “Райымбек бастауы” бар. Алматы облысының Нарынқол, Кеген аудандары бірігіп, қазірде Райымбек атымен аталады, онда батырға ескерткіш орнатылған. Батырдың бейіті Алматы қаласындағы оның есімімен аталатын үлкен даңғылдың бойында. Қазақтың даңқты батыры Райымбек алыс болашақта тоғыз жолдың торабында, ұрпақтарының бақытты ғұмырына куә болып жататындығын біліп, болжап кеткен екен. Өмірінің соңында, өзінің көрер жарығының таусылғанын сезген батыр: «Денемді түйеге артып жіберіңдер де, жануардың күші таусылып, шөккен жеріне мені жерлеңдер», - деп бұйрық береді. Міне осылайша, екі ғасыр бұрын өмір сүрген ұлт батырының мүрдесі бүгінде Алматының қақ ортасында, қаладағы халық ең тығыз орналасқан көшенің бойында жатыр. Келтірілген деректер де оқушыларды еліне, жеріне деген сүйіспеншілігін арттырып, бойларына қуат, сезімдеріне шабыт берді.

Қазақта бір туар, ұмытылмас ұлы есімдер аз емес. Соның бірі, ақиық ақын, Хантәңірінің мұзбалағы М.Мақатаев туралы айтылар сөз басқа.

Мұқағали Алматы облысының тумасы, жерлес ақынымыз. Сондықтан да біздің жанымызға өте жақын. Мұқағалидің өмір жолы, тау-теңіздей ұлы мұрасы-шығармашылығы оқушылар үшін өте қызық және өмірге деген құлшыныстарын арттырып, шалқар шабыт береді.

Шын дарын өз заманының шындығын шығарма арқауына айналдырып, халық көңіліне ұяласа, ол мәңгі өмір сүреді емес пе? Халық сеніміне ие болу, қас - қабағын бағып, көңілі қалағанын жырға түсіру, сыр ғып шерту келешектің жарқын сәулесімен нұрландыра түсуі сирек кездесетін бақыт. Оны Мұқағали ақынның поэзиясынан танып, көруге болады.

Ол қазақ өлеңінің ұлттық бояуы мен рухын ұстанды, оны түрлендіре байытты, сөйтіп қалың қазақ оқырмандарының жүрегіне жол ашты. Мұқағали сыршыл ыстық лирикасымен өз оқушыларының жүрегіне жол тапты, оларды жақсы жырдың ләззатына қандырып, өзінің менімен адамзатқа ортақ ақиқатты жырлап, қалың оқырманның жан жүрегін баурады.

Ақын өлеңдерінде бірде қуаныш пен қайғы болса, бірде көз жасы, наз бен мұң жүреді. Осы бір алма - кезек ауысқан көңіліне жұбаныш, жанына тыныш беру үшін ақын көңілі басқаны аңсайды. Ол халқымыздың табиғатына тән кеңдікті, кеңістікті іздейді, сахараны көргісі келеді. Табиғаттан пана іздейді. Ол адамдар арасындағы қарым - қатынасты суреттесе де, табиғат көріністеріне үнілсе де, өткен тарих жолына көз салса да, адамның таусылмайтын арманын, өлмейтін махаббатты, үзілмейтін сағыныш сезімін, біріне - бірі жалғасып жатқан тіршілік сабағын жазды.

Қазақ поэзиясындағы дәстүрлі тақырыптардың бірі – туған жер, оның бауырында өткен балалық шақ, ата-мекеннің тағдыры, оған деген сүйіспеншілік екені белгілі. Туған жерді, оның әдемі табиғатын жырлау – барлық ақынның перзенттік парызы. Қазақ даласының табиғатын Мұқағали пәк, таза күйінде көргісі келеді.

Ақын туған жер табиғатын шабыттана, құштарлықпен өлеңге енгізеді. Жас ұрпақты туған өлкесін сүюге үндейді. Адам назарын аударатын және адам тіршілігімен тығыз байланысты табиғаттың тылсым құпия сыры көп. Адамзат жаралғалы, тіпті одан да бұрын жаратылған заңғар, биік таулар мен шалқыған айдынды көлдер, ширатылған заңғар өзендер қай заманда да ақын қиялын тербетіп, назарынан тыс қалмаған. Қай ақынды алмаңыз, ең алдымен өзі өскен жерінің табиғатын жырлап өткен. Мұқағали да сол дәстүрді жалғастырушы.

Ақынның тілі үнді, әуенді, музыкалы тіл. Өлеңін оқығанда көкірегің күйге толып, өз - өзіңнен ән салып отырсың. Бұл сүйіспеншілік, құштарлық сезімі. Ақынның туған жерге деген махаббаты жыр болып төгілген.

Оның өшпес өрнекті ұзақ өмір сүріп, жастардың жүрегіне жарқырап жетіп, жалын құйып, өзінің жылуы мен жарығын дарытуда. Әрбір оқыған, іздеген сайын ақынның жаңа сырлары аңғарылып, тың толқындары тулап, сырлы саздарын төгуде. Тарихтағы ұлт ұлы ақыны ғана шығатын шұғылалы биікке көтерілген әрбір ірі ақындар сияқты Мұқағали да қазақ поэзиясын жаңа кеңістікке көтеріп қондырды да, өзі соның мәңгілік тұрғыны болып қалды. Ол әрбір мезгілмен бір көктеп көгеріп, әр ұрпақпен бірге жасайтын ақындардың таңдаулы тобына жатса керек.

Мұқағали Мақатаев шығармашылығының өзгеше бітім - болмысын, көркемдік қуатын, эстетикалық насанасын, шеберлік сырын тануға әкелетін көркем сөз бен сындарлы ойдың бірлігінен туындап жатқан сан тарау тәсілдер осылайша жалғаса береді.

Сонымен, түйіндеп айтқанда, Мұқағали Мақатаев шығармашылығынан қазақтың нағыз ұлттық поэзиясын көреміз. Жырларындағы қазақтың жері мен суы, тауы мен даласы көрініс тапқандығы өз алдына, өзгеше пайымдау ерекшелігі, өзіндік өрнек салар тілі, шалқыған шабыты сөзге шебер халықтың ұрпағы екенін аңғартады. Мұқағали Мақатаев өлеңдерінің өзегінен ақиқат өмір шындығын көреміз, көркемдік өрнегі өзгеше өрілген сөз өнерінің үлгісін танимыз. Ол халықтың сипаттағы көркем бейнесін, сол арқылы адам болмысын, оның жан дүниесін, сезімін, яғни, адам өмірінің асыл шындығын ерекше тебіреніспен толғайды. Ақын әрбір кейіпкерін өзінің сезім елегінен өткізіп, сол күйде өзі тұрғандай етіп шебер бейнелейді. Сондықтан да оның қаһармандары шынайы, оқырманды бірден баурап алады. Сол себепті де Мұқағали мұрасы сөз өнерінің дара мұнарасы ретінде болашаққа апарар құнды қазына болып қала береді.

Пай! Пай! Пай! Киелі неткен жер!

Батырлар дүрілдеп өткен жер,
Тұлпарлар дүбірлеп төккен тер,
Ғашықтар бір-бірін өпкен жер,
Сарылып сал-сері кеткен жер.
Бас иіп, иіскеп топырағын,

Тағзым жасамай өтпендер!- деп, Мұқағали өз жырымен Қазақ елінің қасиеті мен құдіретін болашақ ұрпаққа паш еткен.

Мұқағали мұрасын дәріптеуде оқушылармен сабақ барысында және сабақтан тыс алуан түрлі іс-шаралар өткізіледі. Жыл сайын туылған күніне орай ақынның шығармашылығынан оқулар өткізіліп, жүзден жүйріктер аудандық, облыстық тіпті республикалық оқуларға жолдама алады.

Ақиық ақынға арналған әдеби кештерде оның өлеңдері мен жыр шумақтары өрмектей өріліп, әндері жібектей төгіліп әрбір тыңдарманның жүрегінен жол тауып, керемет әсерге бөлейді. Поэмаларын сахналауда көрерменнің көзіне еріксіз жас келтіріп, тебірентіп, толғанысқа бөлейді.

Қазақтың қасиетті жері – біздің асқақ рухымыз, баға жетпес байлығымыз, мәңгілік мұрамыз. Бағзы тарихымыздың бастауында тұрған заңғар биік тұлғаларымыз да, Жаратқан қосқан жұбайын да ел тыныштығы үшін қиғанымен, кіндік қаны тамған жерін бермей, қаскөй жаумен қырғын соғысқа түсіп, жеңіске жетуі – қанымыз бен жанымыздағы халықтық қасиет, өмірлік өсиет.

Әлемде қасиет пен өсиетті қадірлейтін елдер аз ба, көп пе? Әрине, әр елдің, әр халықтың өзіндік салт-дәстүрлері бар. Соның ішінде ұлттық құндылықтар ретінде мемлекет тарапынан қолдау табатын ұстанымдар да бар. Айталық, біздің елде ұлттық ұждан аса бай ауыз әдебиетімізден, сөз мәйегі – мақал-мәтелдерімізден барынша байқалады. Тарихымызда баяндалып, шежіремізде шертіледі.

Халқымыздың қай мұрасын алсақ та, одан тек үлгі мен өнеге, ақыл мен парасат, адамгершілік пен иман, достық пен бауырмалдық айқын көрініп, анық танылады. Абзалы, біз – ақындығы мен батырлығы қатар түсіп, өзегі бірге өріліп жататын жұртпыз. Ауыз әдебиетінің ұлы жауһарлары бұл сөзімізге куәлік ете алады.

Халқымыздың қадірлі қасиеттері ұшан-теңіз. Олар ата-баба дәстүрлерінен бастау алады. Қазақ – ойшыл халық, ақын халық. Сәби жүрегінде желкілдеген арман мен үміт, қиял мен ой көкірегінде сәулесі бар қазақ баласын өлең өлкесіне алып келеді. Халқымыздың ақынжандылығы – ұрпақтан ұрпаққа жалғасып келе жатқан мәңгілік мектеп. Телегей теңіз ауыз әдебиетінің қайнарынан сусындаған ұлтымыздың ұлы тарихындағы ұлағатты белестер бұған нақты дәлел. Біз тарихын тілмен де, ділмен де жазған халықпыз.

Қорыта келгенде, «Қазақ даласы – Ұлы Түркі дүниесінің қара шаңырағы. Алтай мен Атыраудың, Жайық пен Іленің, Алатау мен Сарыарқаның арасын Жібек жолы жалғаған кешегі заманды біз қайта түлетіп жатырмыз. Еуразияның алып даласы Еуропаның төріне, Аспанасты еліне жолын жалғап, жаңа мыңжылдықтың керуенді көшін ұзартып, көркін асырып келеді. Кешегі Жібек жолы енді дәуірдің даңғылына айналып, Қазақ елін дамудың жаңа сапарына бастап барады. Көшіміздің көлікті, жүгіміздің салмақты, табысымыздың қомақты болатынына күмән жоқ!»- деген Елбасының сөзін басшылыққа ала отырып, мен өз еліммен мақтанамын, қазақтығымды асқақтатамын! Жасай бер, мәртебесі биік, тұғыры берік, Мәңгілік елім-Қазақстаным!

Әдебиеттер:

1. Жетісу энциклопедиясы
2. Тарихи тұлғалар. Танымдық - көпшілік басылым. Мектеп жасындағы оқушылар мен көпшілікке арналған. Құрастырушы: Тоғысбаев Б. Сужикова А. – Алматы. “Алматы кітап баспасы”, 2009
3. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламасы; Н.Ә.Назарбаев

ДИАЛОГ КУЛЬТУР И ПОКОЛЕНИЙ В ТВОРЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ АБАЯ КУНАНБАЕВА

Тасмасыс Н.С.

*Шахтинский технологический колледж
г. Шахтинск.*

Не только внешнеполитическими инициативами и природными ресурсами известна наша страна, но и богатой историей, литературой, музыкой, ремеслами, наукой, инновациями, достижениям культуры. В год 175-летия Абая Кунанбаева хотелось бы отметить его вклад в величие Казахстана. Его наследие, как связующая нить, объединяет все поколения жителей нашей Родины. Не случайно стихи Абая входят в круг детского чтения для детей дошкольного возраста, а, становясь старше, ребенок получает все больший доступ к сокровищнице мыслей великого земляка. Возвращаться к Абаю полезно в любом возрасте, потому что каждый раз ты видишь новое, то, чего не заметил, или на что не обратил внимания в прошлый раз.

Абай Кунанбаев - великий казахский поэт, просветитель, философ и общественный деятель второй половины XIX века. Творческое наследие поэта, а это – стихи, поэмы и философские эссе, можно по праву отнести к бесценной сокровищнице мировой литературы. Абай занимался художественным переводом с русского языка, благодаря этому казахский народ смог познакомиться с лучшими произведениями русских и европейских классиков.

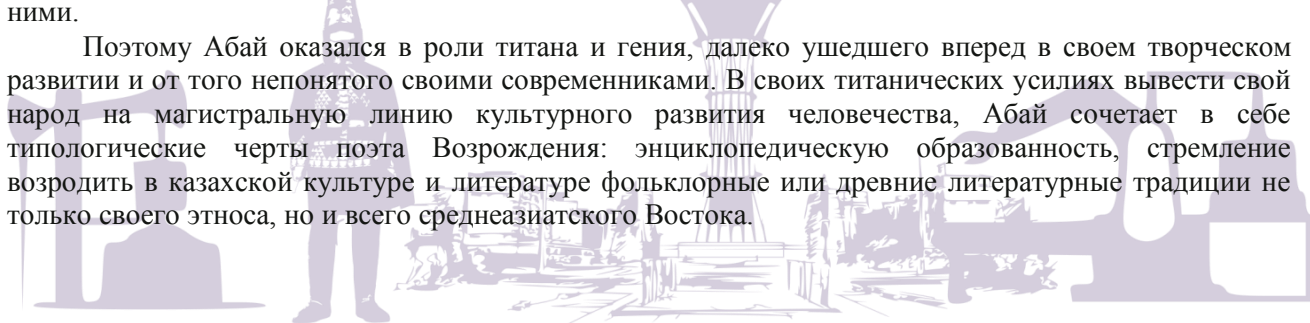
«Поклонник критического разума, просвещенный рационалист, пламенный борец за культуру народа и трагический одиночка среди ханжей, стяжателей и среди косных седобородых старшин-феодалов, Абай был незаурядным явлением своей эпохи не только в истории казахского народа, но и в истории всего Ближнего Востока», — писал М. О. Ауэзов. В творчестве Абая соединились рационализм, возвышенность романтизма, скептицизм критического реализма. Такой синтез характерен для национальных поэтов своих народов: в России — это Пушкин, во Франции — Гюго, в Индии — Тагор, в Германии — Гейне, в Японии — Басе, в Туркмении — Махтумкули, в Венгрии — Петефи, на Украине — Шевченко.

Абай влил в культуру казахов целый поток образов, форм (сатира, лирика, откровения, пейзажная лирика, исповедь) сюжетов, идей из иных культур и традиций, что означало включение казахской культуры в мир большой культуры классических цивилизаций и привитие свойственных последним духовных опытов к традиционной культуре казахов.

Национальное самоопределение поэта невозможно без взаимоопределения с другой, чужой культурой, без осознания единства человеческой культуры. Национальное своеобразие, самобытность ощущается только на стыке, на границах, во взаимодействии, в диалоге культур.

В статье К.Ж.Токаева «Абай и Казахстан в 21 веке» говорится: «Исследователи, углубляясь в глубины поэтической мощи Абая, говорят, что он получил бесконечное питание от казахского фольклора, восточного и западного искусства, русской литературы и исторических произведений». Он был убежден, что ни исторические дали, разделяющие народы на протяжении веков, ни языковые и религиозные различия не могут препятствовать прогрессивному развитию его родины в общении с ними.

Поэтому Абай оказался в роли титана и гения, далеко ушедшего вперед в своем творческом развитии и от того непонятого своими современниками. В своих титанических усилиях вывести свой народ на магистральную линию культурного развития человечества, Абай сочетает в себе типологические черты поэта Возрождения: энциклопедическую образованность, стремление возродить в казахской культуре и литературе фольклорные или древние литературные традиции не только своего этноса, но и всего среднеазиатского Востока.

Культура великого русского народа, замечательные произведения русских писателей-классиков сыграли первоначальную роль в формировании общественно-политических и литературных взглядов Абая, помогли ему подняться на такую духовную высоту, на которой только и могла определиться подлинная творческая сущность великого казахского поэта. Общение с русской культурой ознаменовало великий поворот в жизни Абая, начало важнейшего периода в его поэтической деятельности. Именно в русской литературе нашел Абай ответы на все животрепещущие вопросы, выдвинутые историческими условиями жизни казахского народа.

Николай Анастасьев – российский критик и литературовед – в своей книге «Абай: Тяжесть полета» справедливо утверждает, что именно русская литература стала посредником Абая в общении с Западной Европой, и мы не можем с этим не согласиться.

В 1890 году Абай начал работу над записями, которые вскоре сложатся в «Слова назидания». В середине этой медленной мудрой речи, в «Слове двадцать пятом», прозвучит ясный призыв к современнику-казаху: «Наука, знание, достаток, искусство – все это у русских. Для того чтобы избежать пороков и достичь добра, необходимо знать русский язык и русскую культуру. Русские видят мир. Если ты будешь знать их язык, то на мир откроются и твои глаза. ... изучай культуру и искусство и русских. Это ключ к жизни. Если ты получишь его, жизнь твоя станет легче. ... узнавай у русских доброе, узнавай, как работать и добывать честным трудом средства к жизни. Если ты и этого достигнешь, то научишь свой народ и защитишь его от угнетения».

Человек, выросший на преданиях и песнях казахского народа, вчитываясь в русские тексты, признает братьев по духу, ибо в России, как известно, литература тоже всегда была не только литературой, но и защитницей сирых, униженных и оскорбленных, а также философией, историей и чуть ли не юриспруденцией, словом, – царством духа, просвещения и свободы.

Не будь этого решающего фактора – благотворного влияния русской культуры – Абай не смог бы стать тем, кем он стал для казахской литературы; точнее, Абай не смог бы сыграть в истории казахской литературы ту же роль, какую сыграл А.С. Пушкин в русской литературе. В лучшем случае Абай оставался бы просто талантливым акыном среди людей своего рода, не преодолел бы рамок казахской устной поэзии и восточной литературы.

Он, как истинный выразитель чаяний своего народа, увидел единственно верный путь, по которому должна идти казахская степь: путь сближения с Россией – с Россией Ломоносова и Пушкина, Белинского и Чернышевского, Толстого и Щедрина, путь соединения судеб казахского и русского народов.

Вот почему Абай, так страстно полюбивший русскую литературу, и видел в ней великую общественную силу, стал первым пропагандистом и популяризатором лучших произведений русских писателей среди казахского народа. И прежде всего он обратился к Пушкину.

Абай, подобно Пушкину, постоянно говорил о высоком долге поэта перед народом, поэта, призванного вынести приговор социальной несправедливости, обвинить извращенный в классовом обществе облик человека и воспитать в нем сознание всего величия слова Человек. Абай, начиная с 80-х годов, переводит ряд произведений русских классиков. Он для перевода берет только те произведения, которые находят отклик в его душе, чем-то родственны ему, по-своему его волнуют. В этот период в поэзию Абая властно врывается свежая лермонтовская струя, новая, сильная, облагораживающая линия русской классической литературы. К Пушкину в конце жизни он больше не возвращается, а поэзия Лермонтова владеет им все сознательные годы творчества. По подсчётам ученых, Абай перевел около 30 стихотворений Лермонтова.

Абай рассматривал произведения Лермонтова как отражение своей собственной природы. «Если он переводил на казахский язык стихотворения таких поэтов, как Лермонтов, то делал это не только из-за того, что они нравились ему внешней красотой. А потому, что чувствовал в них особую близость к своему сердцу, к духу народа, особое соответствие своему социально-эмоциональному состоянию и своей фантазии. Поэтому переводы получились как отражение грустной печали, беспокойного биения собственного сердца поэта». Но надо отметить, что Абай очень серьезно относился к переводам произведений русских поэтов. Прежде всего, он стремился проникнуть в их глубинный смысл. И в художественном отношении его переводы максимально приближаются к оригиналу. Абай считал полноценным лишь тот перевод, который «ласкает слух и согревает душу».

Как и у Лермонтова, у Абая поэзия была как мощный, пронзительный и набатный крик души. Нельзя не согласиться и с выводами Халима Садыкова. В своей статье «Они жрецы единых уз...», он утверждает, что Лермонтова и Абая объединяют бескомпромиссность, нетерпимость ко злу, которую

они демонстрировал в своей жизни. И они были, в сущности, одиноки, если иметь ввиду гражданское и духовное развитие Абая.

Мотив одиночества и конфликта со своим окружением проходит красной нитью через творчество Абая: «Как кляча, я устал в дороге долгой, Я гость своих детей, своей жены. И вижу я, никем не сбитый с толку, Все тот же он, народ моей страны». Это почти по Лермонтову: «Прощай, немытая Россия: Страна рабов, страна господ, И вы, мундиры голубые, И ты, им преданный народ».

«По русским переводам Абай узнал Гете, Байрона и других западноевропейских классиков. По русским переводам он был знаком и с английской литературой. По свидетельству ссыльного Леонтьева, Абай был знаком с западной философией, читал Спинозу и Спенсера, интересовался учением Дарвина. Но его философские занятия не были систематичны. Абай время от времени касался древнего античного мира, античной истории и литературы... Необходимо добавить, что в исследовании об основах воззрений и творчества Абая нужно отметить и эллинистические элементы в его наследии

Русская литература открыла мир европейской литературы это прослеживается в обращении к духовному опыту греческого народа. Интересные упоминания о его искусстве, философии и истории, рассеянные в стихах и особенно в прозе Абая Кунанбаева, свидетельствуют о том, что ему был близок и понятен дух эллинской классики, что у него навсегда сохранилось восхищение перед эстетическими идеалами греков. В «Двадцать седьмом слове» своих «Назиданий» устами одного из участников диалога Абай говорит: «Я восхищаюсь песнетворчеством Гомера, трагедиями Софокла, искусством перевоплощения в душевное состояние иных людей. Дивлюсь я в живописи Зевксису. Кроме того, указал он на нескольких людей, искусство которых приобрело широкую известность».

Познавая духовные ценности других народов, Абай Кунанбаев ни на минуту не забывал интересов, нужд, потребностей своего народа. Когда с помощью русского языка он «открыл дверь» в античный мир, в сокровищницу древней человеческой мудрости, больше всего его заинтересовал опыт древних в познании мира, освоение которого могло бы помочь разобраться в сложных явлениях казахской действительности.

Абай Кунанбаев интересовался не только учением Сократа, но и обстоятельствами его трагической смерти. Известно, что в 339 г. по обвинению в том, что он «не признает богов, признаваемых государством, а вводит другие новые божества», что «развращает молодежь», за враждебное отношение к афинской демократии Сократ был осужден гелией — судом присяжных — на смерть и умер, выпив чашу с ядом.

Особое произведение в творчестве Абая поэма «Искандер». В результате изучения поэмы учеными установлено, что побудительным стимулом к ее созданию была восточная поэзия, в частности поэма Низами «Искандер-намэ», из которой казахский поэт взял отдельные эпизоды и, переосмыслив этот материал, создал поэму на популярную на Востоке тему.

Как уже говорилось, через русскую литературу Абай Кунанбаев познакомился с творчеством некоторых западноевропейских классиков. Он перевел отдельные стихи Шиллера, Гете, Байрона и Мицкевича. Переводы эти явились новым крупнейшим шагом в истории приобщения казахской литературы, казахской общественности к мировой цивилизации.

Абай мог познакомиться с некоторыми лирическими стихотворениями Шиллера в переводе русских поэтов, особенно через переводы М. Ю. Лермонтова, многие из произведений которого он перевел на казахский язык. Среди первых стихотворений, переведенных Абаем, было «Дитя в люльке». Как известно, произведения другого великого немецкого поэта и мыслителя Иоганна Вольфганга Гете (1749-1832) изучались и переводились в России, начиная с XVIII в. Стихи Гете переводили В. А. Жуковский, поэты пушкинского круга, а также Ф.И. Тютчев, Н.П. Огарев, М.Ю. Лермонтов, А.А. Фет. Исключительно большое значение в приобщении Абая Кунанбаева к творчеству Гете имели переводы Лермонтова. Благодаря Лермонтову, Абай сумел перевести на казахский язык одно из лучших лирических стихотворений Гете «Ночная песнь странника».

В переводах Абая из Лермонтова есть одно из лучших стихотворений в цикле стихов «Еврейские мелодии» великого английского поэта, выдающегося представителя революционного романтизма Джорджа Ноэля Гордона Байрона (1788-1824), переведенное русским поэтом, — «Душа моя мрачна, скорей, певец, скорей!»

Из лирических стихотворений Байрона в переводе Лермонтова Абай не случайно останавливается именно на «Еврейских мелодиях». В них он услышал великую скорбь неповинных жертв национального угнетения. Абай выбирает для перевода стихи «Душа моя мрачна, скорей, певец, скорей!». Идеи гуманизма и симпатии к угнетенному народу в этом стихотворении не могли

не волновать Абая. Лермонтовские переводы нашли отклик в его душе, стали близки ему. С помощью Абая они зазвучали на казахском языке:

Көңілім менің қараңғы. Бол, бол, ақын!
Алтынды домбыраңмен келші жақын.
Ішек бойлап, он саусақ жорғаласа,
Бейістің, үні шығар қоңыр салқын.
Егер сорым түбімен әкетпесе,
Керек қой көңілді үміт тебіrentкен.
Қатып қалған көзімде бір тамшы жас
Төгілмей ме, бой жылап, ол да ерісе!

В творчестве Абая литература и музыка стоят на одной ступени. Как и слово, музыка не только позволяет узнать другую культуру, но и помогает внести что то самобытное в мировое познание народов. К настоящему времени современными фольклористами собрано около 50 песен Абая, причем почти каждая из них имеет мелодические варианты, иногда существенно отличающиеся друг от друга. В этих песнях очевидна музыкальная разносторонность таланта поэта. Абай предстает перед народом как тонкий лирик, как пламенный просветитель, друг и наставник, как поборник дружбы и братства казахского и русского народов.

Музыкальные вкусы Абая формировались во второй половине XIX века. Это было время, когда почва была пропитана народной музыкальной классикой, а исполнительское мастерство народных музыкантов получило всеобщее признание. Именно на этой почве и возросло музыкальное творчество Абая. Он лично знал многих выдающихся акынов и күйши своего времени и очень ценил творчество Биржана, Ахан — сәре, Жамбыла, Таттимбета. В ауле, где он жил, постоянно звучала музыка, а среди его друзей были акыны, певцы и инструменталисты — күйши, сыгравшие большую роль в распространении его песен среди народа.

Другим источником, питавшим композиторский дар поэта, была русская музыка. Органическая связь музыкального творчества Абая с казахской народной и русской музыкой ощущается не только в сходстве отдельных интонаций или даже мелодий, но, главным образом, в идейном содержании и форме произведений.

Первое знакомство Абая с русской музыкой относится к детским и юношеским годам. Слушая песни, занесенные в Казахстан русскими переселенцами, поэт — композитор приобщался к богатому песенному творчеству русского народа. В последующие годы, регулярно бывая в Семипалатинске и Омске, Абай познакомился не только с русской литературой, но и с русской профессиональной музыкой.

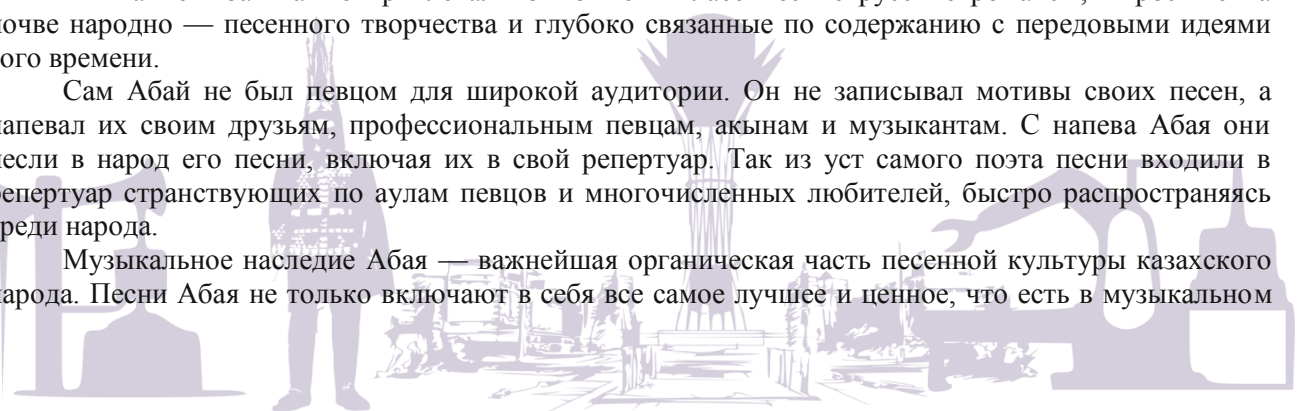
В те времена в развитии музыкальной культуры большое значение имело домашнее музыкальное образование, концерты духовых и струнных оркестров, выступление на сценах местных театров русских и украинских трупп. Благодаря этому арии, песни и романсы русских и западных композиторов прочно входили в быт и постоянно исполнялись на домашних концертах. Все это повлияло на повышение интереса Абая к русской музыке. Изучая и переводя произведения А. С. Пушкина, М. Ю. Лермонтова, И. А. Крылова, Абай проявлял глубокий интерес к творчеству русских композиторов — М. И. Глинки, А. Л. Гурилева, А. А. Алябьева, А. Г. Рубинштейна, романсы, арии и песни которых ему приходилось слушать в кругу русских друзей, возможно, и на публичных концертах и театральных представлениях.

Многие стихи Пушкина, Лермонтова, басни Крылова в переводе Абая впервые стали известны казахскому народу благодаря тому, что к ним поэт сочинил мелодии, и они распространились как песни.

Внимание Абая также привлекали бытовые и классические русские романсы, выросшие на почве народно — песенного творчества и глубоко связанные по содержанию с передовыми идеями того времени.

Сам Абай не был певцом для широкой аудитории. Он не записывал мотивы своих песен, а напевал их своим друзьям, профессиональным певцам, акынам и музыкантам. С напева Абая они несли в народ его песни, включая их в свой репертуар. Так из уст самого поэта песни входили в репертуар странствующих по аулам певцов и многочисленных любителей, быстро распространяясь среди народа.

Музыкальное наследие Абая — важнейшая органическая часть песенной культуры казахского народа. Песни Абая не только включают в себя все самое лучшее и ценное, что есть в музыкальном

искусстве родного народа, но и развили эти традиции в творчески переосмысленном виде в соответствии с духом своего времени.

Музыкальное творчество Абая еще при его жизни было любимо народом и получило широкое распространение. По свидетельствам литературных источников, по воспоминаниям людей старшего поколения было достоверно установлено, что профессиональные певцы и акыны имели обязательно в своем репертуаре песни Абая, которые пользовались особой популярностью.

Абай – человек перелома, ему выпало жить во времена, когда рушился тысячелетний порядок степной культуры и завязывались новые отношения и новый устав жизни. Абай является фигурой этого перелома. Эта катастрофа, страшная и благодетельная в одно и то же время, запечатлелась в его духовном облике, в его поэзии и мысли.

Творчество Абая многогранно, но хочется привести слова Абая: «Стремление к истине и постижение ее рождаются высоким сознанием, сознание же человека определяется его человечностью, умом и интересом к науке. Появлению этих чувств прежде всего способствуют непорочность чувств и крепость тела, которые даются человеку от рождения, а развитие их зависит только от честных друзей, от мудрых наставников».

Огромно национальное и интернациональное значение творческого наследия великого казахского поэта XIX в. Своими оригинальными произведениями на темы из античного мира и переводами из западноевропейских классиков Абай Кунанбаев как бы распахнул окно для казахской литературы в широкий мир, расширил ее горизонты.

Примечательно, что Абай умел ориентироваться в ценностях общечеловеческой культуры, понимал важность идей и образов мировой литературы, находил для них своеобразное, неповторимое художественное воплощение в казахской литературе.

Казахский поэт и мыслитель, подобно высокой арке, соединил духовные завоевания минувших веков и культуру, создаваемую его народом. В этом проявилась еще одна грань немеркнущего величия Абая.

Литература:

1. Джуанышбеков Н.О., Абай и Пушкин как деятели национально возрождения // <http://abai.kaznu.kz/rus/?cat=31>
2. Жаркова В.И., Сартаева С.А., Влияние русской литературы на художественное сознание Абая // Теоретические и обзорно-аналитические исследования.
3. Машакова А.К., Международные связи казахской литературы на примере творчества Абая Кунанбаева // Отчет о прочитанной статье зав.кафедрой ГМиО Жолдыбаевой Г.С. за период с 06 по 11 июля 2015 года.
4. Сатпаева,Ш. Связи Абая Кунанбаева с европейскими литературами // <http://abai.kaznu.kz/rus/?cat=31>

ҰЛЫ ДАЛА МӘДЕНИЕТІ

*Толеукулова Т.К.
«С.Сейфуллин атындағы
№ 7 мектеп-гимназиясы» КММ
Балқаш қаласы*

Көне заманның жоғарыдағы далалық мәдениеттің қалыптасуына Қазақстан территориясы мен оның ерте замандағы тұрғындардың алатын орны ерекше. Ұлы дала жазығы сол заманның өзінде Шығыс Европа мен Солтүстік Азияны біріктіріп, айналадағы мәдени ортаны қалыптастырды, этнотарихи тайпаларды біріктіріп байланыстыра отырып оларды қазақ этникалық қауымдастығымен байланыстырды.

Ғылыми факт ретінде көне тас дәуірінен бастап табылған ежелгі адамдардың өмірі мен қызметінің алғашқы іздерінің өзі Қазақстан жерінде үздіксіз дамудың болғанына бірден бір дәлел. Теориялық этнология және мәдени антропология саласындағы ғалым, Ресей ғылым академиясының корреспондент мүшесі С.Арутюнов Оразак Смағұловтың жетістіктерін жоғары бағалай кететін болсақ, зерттеулер қорытындысында Қазақстан тұрғындарының этноантропологиялық даму процесі қола ғасырдан бастау алатынын және физикалық көрсеткіштері морфологиялық мұра ретінде қазіргі

казактардың антропологиялық құрамдарында шамамен алғанда 30 пайызды құрайды. Бұл дәйектер төрт мың жыл өтсе де ежелгі арғы аталарымыздың физикалық қасиеттерінің 3/1 бөлігінің сақталып қалғандығының нақты айғағы. Қазақстан территориясын мекендеген тайпалар мен этностар евразиялық кеңістіктегі тарихи-мәдени процестердің бел ортасында болды. Кейін бұл тайпалар қазақ халқының құрамына енді. Ұлы далада көшпелі халық қоғамдығына тән өмір салты мен патриархалдық-рулық жүйесін дүниеге келтірді. Көптеген көрші отырықшы халықтармен мәдени қарым қатынас орнатудың арқасында Ұлы дала көшпенділері сол көрші халықтардың мәдениетін өз бойларына да сіңіре бастады. Сондықтан, көшпенділер мәдениеті Шығыс пен Батыс елдерінің арасында мәдени диалог орнатуда ең шешуші рөл атқарды. Көшпелі өмір салты XX ғ. басына дейін сақталды. Қазан төңкерісінен кейін күштеп отырықшылыққа көшіру кезінде қазақ халқы қатты қиналып адам айтқысыз қасіретті басынан кешірді. Табиғатпен үйлесімді өмір кешіп, үнемі қозғалыс пен даму үстінде жүрген қоғам бір сәтте қатаң қыспаққа түсті, әлеуметтік өрісі тарылды. Себебі бұл процесс эволюциялық жолмен емес, революциялық күштеу тәсілдері арқылы іске асырылған үлкен саяси науқан еді. Бұл жерде адам мен табиғаттың теңдігін байқауымызға болады. Қазақ ою-өрнегінде де тепе теңдікті байқауға болады, себебі ол адам мен әлемнің қарым-қатынасының нақты көрсеткіші.

Табиғат көшпенді халық үшін өз үйі іспеттес. Ол үнемі көшіп жүріп жаңалыққа құмартып, табиғатты бағалап қана қоймай оның тілін де түсінеді. Ал жануарларды қолдарына үйретіп, жер шаруашылығына пайдаланып олардың табиғатқа деген көзқарастары мүлдем басқаша өзгере бастады. Сондықтан үш мың жыл бойы тоқтамай жалғасын тауып келе жатқан орталықтың мәдениеті небір жағымсыз саяси үрдістерге қарамай үнемі қозғалыста дамып отырған. Керісінше сол әлеуметтік тәжірибесінің нәтижесінде қоғамдық қатынастарды реттеуде елеулі рөл атқарды. Көшпенділердің мәдениетінде біршама ортамен, табиғатпен оның әсемділігі мен үйлесімділігі, байлығы мен тепе теңдік сипаты қалыптасты. Оған табиғаттың өзі көмегін тигізіп, бірінші ақын сол табиғаттың өзі болды. Осылайша мәдениеттің дамуы адам әлемін өзгертуге ықпалын тигізді. Ұлы дала мен биік - биік таулар көшпенділердің жоғарғы рухани дамуына, ұмтылысқа жігерлендірді. Құндылықтардың мәнін түсінуге жетеледі. Көшпенділердің дәстүрлі экологиялық мәдениеті табиғат пен адам әлемінің әу бастан-ақ етене байланыста болғандығына негізделіп табиғатты сақтамаса, адамзаттың жойылып кететінін жақсы түсінеді. Табиғат пен сұлулықты бағалап, оны қорғауға келесі ұрпақтарды тәрбиелеген. Олар әр жануарға әр мезгілде берілетін өсімдіктер түріне дейін біліп ажыратқан. Адамның табиғатпен байланысы тек қана табиғи-экологиялық тұрғыда емес, салт-дәстүр әдет-ғұрыптарда, ою-өрнекте және шежіреде бедерлі түрде көрінісін тапқан. Осыған сәйкес баланың санасының дамуы сонау ана құрсағында жатқаннан бастап, ана сүтімен дамып бесікке салынғаннан оның салт санасының дамуы қалыптасатыны жайлы айтылып өткен. Экономикалық жағынан қарасақ көшпелі халықтың өндіріс тәсілі ғасырлар бойы онша қатты өзгере қойған жоқ. Салыстырмалы түрде қарасақ қазақ өнері эпос, жырлар жағынан үлкен даму үстінде болды. Өйткені қоғамның дамуынан эпостық жырлар мен дастандардың дамуын көп көруге болады.

Шоқан Уалиханов атамыз қазақ халқының рухының биік екенін айтып, ол оның керемет екеніне арнайы тоқтап, суырып салма ақындардың жадының ғажап керемет екендігін айтып өткен болатын. Даланың өмірі - фальклорлық туындылардың бізге сол қалпында еш өзгеріссіз келгені жөнінде атап көрсетті. Ол көшпенді халықтың, сауатсыз халықтың өнерлері осылай ауызша тарағандығына мәдениеттің ертеде тарап кеткендігінің бір дәйегі деп түсіндіреді. Жалпы қазақ халқының тарихында музыка мен жанрдың алатын орны ерекше. Олар этностың бірігуіне, ұрпақ байланысының үзілмеуіне жағдай жасап, көшпелі қоғамның эстетикалық құндылықтарын дүниеге әкелді деп айтуға болады. Сонымен қатар, А Затаевичтің қазақ даласы музыка теңізі дегені бекер айтылған сөз емес шығар. Сондықтан байырғы музыка өнерінің археологиялық ескерткіштері музыкалық-тарихи құндылықтардың қатарына жатады. Археолог мамандар жәдігерлерге сүйене келе, бұрынғы замандағы ортаазиялық музыкалық мәдениеттің деңгейі өнер иелері таланттарының жергілікті жағдайда да жетілуге мүмкіндік болғандығын дәлелдеп отыр. Орта Азия олардың отаны болып есептелетін басқа елдерге де қос шекті аспаптар түрлері де осы қазақ халқынан кеңінен тарады. Шертпелі қосішектің осы аймақта екі мың жыл бұрын пайда болғандығын тасқа қашалып салынған суреттерден көруге болады. Айта кететін болсақ, аң стиліне жататын Орталық Қазақстандық бұйымдардың ең алғашқы үлгілерінің пайда болу мерзімі біздің заманымызға дейінгі VII ғ. басына жатады. Ғаламның дәстүрлері бейнесі көшпенділер өнерінің бейнелемесінде толыққанды көрініс табады.

Жылқының пайдалана білу шектелген кеңістіктен бүкіл әлемді игеруге бағытталған қадам болды. Қазақтың ауыз әдебиетінде жануарлардың сұлулығы туралы көп айтылған. Аттың шабысын

суреттеуге ерекше көңіл бөлінеді. Ертоқым, жүген, үзенгі, қылыш пен киіз илеу мен кілем тоқу осының барлығын әлемге көшпенділер таратты. Сондықтан ол мәдени болмыстың басты тірегі. Мәдениет адамзаттың әлеуметтік жадына айналады. Ол адамды тұлға қып қалыптастырады. Орнықты даму қазіргі таңда әлем мәдениетінің дамуының ажырамас бөлігіне айналып отыр. Орнықты дамуды қалыптастыру міндеттерінің қатарына рухани жаңғыру жатады. Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев өзінің «Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаласында «Кеңістік – барлық нәрсенің, ал уақыт – бүкіл оқиғаның өлшемі. Уақыт пен кеңістік көкжиегі тоғысқан кезде ұлт тарихы басталады... Бұл тарихқа деген дұрыс ұстаным. Сол арқылы түп тамырымызды білуге, ұлттық тарихымызға терең үңіліп, оның күрмелу түйінін шешуге мүмкіндік туады.

Былтырғы оқу жылы барысында өзімнің өлкем Балқаш қаласының мәдениетінің өркендеп дамуын зерттеп білген болатынмын. Біздің аймақтың дамуының ерекшелігі Балқаш көлінің маңайының өркендеуі. Ұлы көшпенді халықтың осы өлкеде мал шаруалығымен қатар балық шаруасымен айналысқаны баршаға мәлім. Балқаш қаласының Қоңырад шағын ауданында қазіргі таңға дейін түйе, сиыр өнімдерін пайдаланады. Олардың сүті мен жүнінен күнделікті шаруаға қолданатын көптеген заттар алуға болады. Өзімнің зерттеуім бойынша түйенің еті адам денсаулығына өте пайдалы және де сүтін шұбатқа айналдырып ішсе адамның бойындағы иммунитеттерді біршама көтереді. Түйенің жүнінен көрпе, шұлғау жасап киетін болса адам бойындағы суықтың сыртқа шығуына көп пайдасын тигізеді екен. Балқаш өңірінің дамуы тек мал шаруашылығымен ғана ұштасып отырған жоқ, практикалық зерттеулерім бойынша мәдениеттің де біршама дамуын көрдік. Қаланың мәдениеті әлдеқайда жақсарып дамыған. Қалалық мұражайларға барып ол жердегі бұрынғы қаланың салынуымен салыстырғанда қаланың дамуына қарапайым халықтың әсері зор екенін байқадым. Ұлы даланың мәдениетінің дамуын өзімнің тәрбие жоспарымдағы бағдарламаға кірістіріп, мәдениеттің өркендеуін оқушыларға дұрыс жеткізуді қамтыдым.

«Қазақстан тарихы да жеке жұрнақтармен емес, тұтастай қалпында қазіргі заманауи ғылым тұрғысынан қарағанда түсінікті болуға тиіс» деп, тарихты түсінуге деген жаңаша көзқарас қалыптастыру, оны зерделеуге деген мүлдем басқаша методологиялық ұстанымдар мен ғылыми әдістердің қажеттігіне назар аударды.

Сонымен қатар мемлекет басшысы мәдениеттегі жетістіктеріміз, Қазақстан территориясында табылған тарихи жәдігерлеріміз Ұлы Даланың жаһандық тарихтағы орнына тың көзқараспен қарауға мүмкіндік беретіндігін орынды атап өтеді. Елбасымыздың «Ұлы Даланың жеті қыры» мақаласы, ондағы жобалар мен көтерілген басты мәселенің бірі – тарихи сананы қалыптастыру, бұның алдында шыққан «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласының жалғасы. Сондықтан Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев пайымдап өткендей, «Төл тарихын білетін, бағалайтын және мақтан ететін халықтың болашағы зор болады деп сенемін. Өткенін мақтан тұтатын, бүгінін нақты бағалай білу және болашаққа оң көзқарас таныту – еліміздің табысты болуының кепілі дегеніміз осы». Мұның өзі Ұлы Дала мәдениетінің рухани жаңғыруы мен тарихи сана ренессансының айқын көрінісі.

Әдебиеттер:

1. Исмагулов О., Исмагулова А. Происхождение казахского народа. По данным физической антропологии. – Алматы, 2017. – 196 с.
2. Кочевники. Эстетика: Познание мира традиционным казахским искусством. – Алматы: Ғылым, 1993. – 264 с.
3. Ғабитов Т.Х., Мүтәліпов Ж.М., Құлсариева А.Т. Мәдениеттану: Жоғары оқу орындары мен колледж студенттеріне арналған оқулық / Т.Х. Ғабитов, Ж.М. Мүтәліпов, А.Т. Құлсариева. Толықтырылған 3-ші басылым. – Алматы: «Рауан» баспасы, 2002 ж. – 408 б.
4. Валиханов Ч.Ч. Собрание сочинений в 5 т. Алма-Ата, 1961. – т.1. – 777 с.
5. Кеңес музыкасы. – 1971, №5; Көшпенділер. Эстетика: – Алматы: Ғылым, 1993. – 264 б.
6. Маргулан А.Х., Акишев К.А. т.б Көне қазақ мәдениеті. – Алма-Ата, 1966. – 436 с.
7. Тарих, археология и этнография Средней Азии. М., 1968. – 368 с.

ДАЛА ӨРКЕНИЕТИ - БАБАЛАР МҰРАСЫ

*Турганбаева Р.Ж.
«Бірлік орта мектебі МДШО» КММ
Алматы облысы, Сарқан ақуданы,*

Біз Ата тарихымызды таразылап жатырмыз. Көп проблемаларының ішінде ең методикалық мәні бар проблема- өркениет проблемасы. «Цивилизация» - «өркениет» деген не? Оны қалай түсінуге болады? Ол латынның *civilis*- азаматтық, қоғамдық деген сөзінен шыққан. Ол біріншіден, мәдениеттің синонимі, екіншіден, қоғам дамуының, оның материалдық, рухани мәдениетінің даму дәрежесі, баспалдағы.

Шын мәнінде дамудың эволюциялық барысында белгілі бір кеңістікте қоғамға тән мәдени-экономикалық, рухани- ортақтық, өркениеттік тұтастық қалыптасады. Ол сол қауымның адам баласының дамуындағы қол жеткен деңгейін көрсетеді. Тағылық кезден өркениетке өту адам баласының тарихында 4000 мың жыл бұрын пайда болса, біздің ұлы сахарда өркениет 1500- 2000 жыл бұрын пайда болды деп есептеуге дәлелдер баршылық. Алайда батыстың өркениет зерттеуші ғалымдары басқаша ойлайды. Төменде А.Тойнби еңбегінен үзінді беруге амалсыз тура келеді: «Наказание, постигшее кочевников, в сущности, того же порядка, что наказание эскимосов. Ужасные физические условия, которые им удалось покорить, сделали их не хозяевами, а рабами степи... Таким образом, несмотря на нерегулярные набеги на оседлые цивилизации, общество кочевников является обществом, у которого нет истории»[3:24].

Міне, осылай көшпенділер варварлар есебінде «тарихы жоқ» халық қатарына жатқызылған.

Сонымен түркі әлемінің, оның ішінде Қазақ елінің әлемдік тарихтағы орны қандай? Ол оған не қосты, қандай өрнек салды? Еуразиялық Ұлы Даланы игерген Көшпенділер өркениетінің өрлеу - құлдырау ырғақтары сабақтасып, талай тарихи үрдістерден өтті. Орталық Азия өзінің кеңістікте орналасуына байланысты балға мен төстің арасында шындалды. Отты қару пайда болғанға дейін мыңдаған жылдық адамзат тарихында ат жалында өскен көшпенділер ең қаһарлы күш болғаны күмән тудырмайды. Вебер айтқандай, номадалар техногендік өркениет пайда болғанға дейін кеңістікте мәдени катализаторлар қызметін атқарды. Нақтылы тарихын ашсақ, далалық өркениет әлемдік дамудың бір қозғаушы күші болды.

Атақты шығыстанушы Л.Гумилев: «Көшпенділер мәдениеті өзінің 3000 жылдық ғұмырында Жерорта теңізі мен Қиыр Шығыс елдеріне қарағанда творчестволық эволюцияны бастан өткерді. Дүниенің төрт жағын бірдей жайлаған жер кіндігі Орта Азия, әлемнің Еуропамен Шығыстың өмір салтымен бәсеке болуға мүмкіндігі барды»[1:12] деп айтып кеткен..

Дала өркениеті әлемдік дамуға қандай үлес қоса алды?

1.Тәңірлік дүниетанымды берді, Зердеш (Зороастр) дінін таратты;

Басқасын былай қойғанда, Зердеш (зороастризм), Будда (буддизм), Яхуда (иудаизм), Мухаммед с.а.с. (ислам) бастаған әлемдік діндер дала өркениетімен шекаралас өңірлерде дүниеге келгенін кездейсоқтық деуге болар? Және осынау әлемдік діндердің бастау тегіне Тәңірлік діннің өзекті қағидаларының арқау болғанын қайтерсіз? Еуразия көшпенділерінің соңғы тұяғы болып табылатын қазақтар күні бүгінге дейін таңның атуы мен күннің батуына дейінгі уақытты беске бөледі: таң, сәске, түс, екінді, ақшам. Осы дәстүр кейін ислам дініндегі бес уақыт намаздың орнығуына себепші болды.

2.Металл қорытудың көне ордасы болды;

Зерттеушілердің пайымдауынша, кен өндіріп балқыту ісі орасан зор көлемде болыпты. Мәселен, Жезқазған өңірінде 100 мың тонна мыс қорытылса, ал Өспен руднигінде 200 мың тонна кен өндірілген. Көне металлургияның дамуына сондай-ақ Қазақстанның жер қойнауының байлығы да ықпал етті. Ежелгі кеншілер кенді тотықтандыру тәсілін қолдана отырып, жыныстағы жез бен қалайының қосындысын көбейте білген. Борпас жынысты кенді «қайлалап» өндірсе, ал қатты жыныстарға «отпен өндіру» тәсілін қолданған. Сол сияқты, ұзын штольнялар (жасанды үңгімелер) қазған кезде оған ағаш тіреулерді пайдаланған. Металл балқытумен бірге олар оны шындау, шекімелеу, қыспалау әдістерін білген. Металл өндірудің көлемі оларды басқа аймақтарға экспорттауға мүмкіндік берді.

3.Төл жазуын ойлап тапты;

Есік қорғанынан 30 кесе табылған. Кеселердің сыртында күміспен булаған нақыштар және 26 әріптен тұратын екі қатар жазу бар. Осы жазуды ұзақ зерттеген ғалымдар: «Есік жазуы күні бүгінге дейін байқалмаған алфавиттерден құралған. Есік жазуының байқалуы ежелгі Қазақстан топырағында

бұдан 2300-2500 жыл бұрын тұрғындардың өз алдына жазу ойлап тауып, пайдаланғандығын түсіндіреді» деп есептейді. Бұл жазулар бүгінде «Есік жазулары» деп аталады. Есік жазуындағы 17 әріптің 13-і көне түркі руникалық алфавиті екенін айтсақ, түркілердің жазу өнері тым ерте екендігін танытады [2:7].

4. Жыл мезгілін маусымға бөліп, осы күнгі календарлық дүниетанымды қалыптастырды;

5. Әскери құрылымның далалық типін жасады; әскери өнердің ғажайып үлгілерін көрсетті;

Сөз жоқ, дала өркениетінің халықтары жауынгер болды. Олардың сайын даласына Иран да, Греция да, Ресей де қызықты. Дала өркениетінің бір белесі - ғұндар мен монғол шапқыншылығы тарихына байланысты. Олар санмен емес, жауларын сапамен жеңді, онда тәртіп, ғажайып ұйымшылдық бар еді. Далалық мемлекет басқару жүйесі сол кезде одан әрі шыңдала түсті.

6. Сымбат- архитектуралық өнердің өзіндік үлгісін жасады, Айша бибі, Алашахан, Сырлытам, Қарахан, Жошыхан, Аяққамар, Жұбанана кесенелері, т.б.;

7. Дала Гомерлары бай ауыз әдебиетін жасады. Әуен (музыка) өнері шарықтады. Тек қана Қазақ хандығы тұсында бес мыңдай күй дүниеге келіпті;

Жалпы қазақ халқының тарихында, оның мәдени дамуында музыка мен поэзияның алатын орны ерекше. Олар этностың бірігуіне, ұрпақ байланысының үзілмеуіне жағдай жасап, көшпелі қоғамның эстетикалық құндылықтарын дүниеге әкелді деуге болады. Олай болса, А.Затаевичтің қазақ даласы – музыка теңізі дегені бекерден-бекер айтылған сөз емес шығар.

Сондықтан байырғы музыка өнерінің археологиялық ескерткіштері музыкалық-тарихи құндылықтардың қатарына жатады. Олар өз дәуірінің көптеген өзекті мәселелерін түсінуге мүмкіндік берері сөзсіз. Мамандар археологиялық жәдігерлерге сүйене отырып, бұрынғы замандағы ортаазиялық музыкалық мәдениеттің деңгейі өнер иелері таланттарының жергілікті жағдайда да жетілуге мүмкіндігінің болғандығын дәлелдеп отыр. Керілген қылмен немесе ысқымен ойналатын, сол сияқты қос ішекті шертпелі аспаптар да олардың отаны болып табылатын Орта Азиядан басқа халықтарға тарады. Шертпелі қосішектің осы аймақта екі мың жыл бұрын пайда болғандығын тасқа қашалып салынған сүреттерден көруге болады. Бұл қосішекті музыкалық аспаптар қазіргі заманғы қазақ домбрасының жақын үлгісі. Сонымен бірге қазақтың қобызы сияқты аспаптар қазіргі виолончель, скрипка және альттың арғы тегі болуы әбден мүмкін.

8. Мемлекет басқарудың дала демократиясына сүйенген дүниесін жасады;

9. Шаруашылықтың негізі мал шаруашылығы бола тұра, адам баласы ойлап тапқан басқа түрлерін Дала перзенті қосалқы шаруашылық етті. Дала мен қала менталитетін будандастырды;

Ғалымдар біздің заманымызға дейінгі бірінші мың жылдығының бірінші жартысында Ұлы Дала тұрғындарының шаруашылық жүргізудің жаңа түрі – мал шаруашылығына көшуімен тайпалардың материалдық мәдениетіндегі өзара байланысты үш элемент арқылы байқауға болады. Ол қару, ат-тұрман және «аң стилі». Оны «скифтік үштік» (скифская триада) деп те атайды. Көшпенділердің «аң стилі» тек қана әлеуметтік құрылысты ғана емес, ол сонымен бірге Ұлы Даладағы кеңістіктік және еркіндік дүниетанымын айқындайды

10. Гендерлік саясаты, дала өркениетіндегі әйелдердің орны.

Дала өркениетінде әйелдерге тең құқық берілген, олардың қоғамның әр саласында, әсіресе саясатта өз орны болған. Сақтар кезеңінде әйел билеуші Тұмар, Азия ғұндарында император шаньюйдің жанында мемлекет істерімен айналысқан ечи лауазымды патшайымдар, көне түрік қағандықтары кезінде қағаннан кейінгі хатун лауазымды патшайымдар бұған жарқын мысал бола алады. Орхан жазуларында Күлтегіннің анасы Елбілге хатунның Шығыс Түрік қағанатының құрушысы Елтеріс қағанмен бірге айтылуы, соғдыларда табылған Батыс Түрік монеталарында билеуші мен патшайым бейнесі қатар келуі, ал монетаның артқы жағында хатун лауазымының қашалып жазылуы ханымдардың қоғамдағы орнын айғақтайды. Хатундар қаған соғысқа аттанған кезде мемлекет істерін жүргізіп, елшілерді қабылдаған.[4:112]

Сонымен Алтайдан Донға, кейде Дунайға серпілген дала өркениетінің сан ғасырлық тарихы бар. ендеше қазақ тарихы әлемдік тарихтың құрамды бөлігі, оның әлемдік дамуға қосқан үлесі, ол адамзат баласының мақтанышы, болашақ даму, шарықтау басқышы. Біз тәуелсіз елдің перзенті, Отан тарихын мақтан ете аламыз, ұлттық санамызға одан әрі нәр ала аламыз.

Әдебиеттер:

1. Гумилев Л. «Көне түркілер», 1994 ж

2. Қасымжанов А., Нәрібаев К., Сәбденов К. «Қазақ», 1994 ж

3. Қозыбаев М.Қ. «Қазақ тарихы- Дала өркениетінің құрамды бөлігі», 1998 ж
4. Қыдырәлі Д.Қ., Бабаяров Ғ.Б. «Ортақ түрк тарихы», 2019 ж

ӘЛИХАН БӨКЕЙХАНОВ - ҚАЗАҚ ЗИЯЛЫЛАРЫ АРАСЫНДАҒЫ ІРІ ТҮЛҒА

Тусунбекова З.А.

М.Жұмабаев атындағы № 39 гимназия

Қарағанды қаласы

Алаш орда көсемі Әлихан Бөкейханов «Мен тірімін, дем аламын, туған елімнің ауыр жүгін арқалап өмір сүремін және мен үшін Отанымның жарқын болашағынан асқан бақыт жоқ... оны ойлағанда түн ұйқым төрт бөлінеді» деп туған халқымыздың ұлттық санасын ояту жолын таңдап, аянбай тер төкті. Ұлт зиялыларының бірі, отансүйгіштігі мен ұлтжандылығы тұрғысынан биік рухты, кемел тұлғалардың үлгісі болар, Әлихан Бөкейханов «Ол кісі Петроград университетінің орман-ағаш факультетін тәмамдаған. Заң факультетіне Ленинмен бірге экстернат болып емтихан тапсырған. Терең дария мұхиттай білімді ғалым болатын. Тоғыз тілде еркін сөйлеп, жаза білетін. Біздің ақыл-ойымыз Тоқырауын өзеніндей болса, «Әлихан Бөкейханов Балқаш көліндей дария еді ғой!» - деген сөзінен өз заманының өте қабілетті, асқан білімді, сыйлы, беделді азаматы болғанын білеміз. Ә. Бөкейхан 1866 жылы 5 наурызда Семей облысы Қарқаралы уезі Тоқырауын болысының 7-ші ауылында дүниеге келген. Бұл қазіргі Қарағанды облысы, Ақтоғай ауданына қарасты Қаратал ауылы. Өмір деректеріне көз салсақ жастайынан зерек өскен Ә.Бөкейхан заманына лайық білім алып, сан түрлі өнерді бойына жинаған дарын иесі. Осы сан қырлы ғылыми және публицистік қызметін қоғамдық-саяси күресімен қат-қабат атқаруға мәжбүр болды.

XIX ғасырда Ресейдің жоғары оқу орындарында білім алған, төре әулеттерінің бірінен болғанына қарамастан бойындағы бар білімін, өнерін қазақ халқының, елдің жарқын өміріне арнады. Қазақ хандығының өткенін зерделей келе 1914 жылы жазған мақалаларының бірінде «Хан баласында қазақтың хақысы бар: қалай да қазақтың бір қызметіне жарамай қоймаймын!» деп жазады. Іс-әрекеттерінен, шығармаларынан саналы ғұмырының соңғы демі қалғанша осы сертіне адал болғаны анық байқалады. Әлиханды түсіну үшін алаш қозғалысының тарихын білу керек.

Жазушы, әлихантанушы-ғылым Тұрсын Жұртбай: «Әлихан Бөкейхановтың үш түрлі мінезін ерекше атап өтуге болады. Біріншісі, әрі ең бастысы-ол кісінің турашылдығы. Пікірін айтуда ешкімнен жасқанып, тайсалмайтын батылдығы... Екіншісі, Бөкейханов болмысының салауатты, алдына келген жанның мысын басатын өзгеше жаратылыс иесі екендігі. Бұл жайлы Әлкей Марғұлан, Қалижан Бекхожин, Ғалым Ахмедов, Мариям Мұқанова, Валентина Николаевна Әуезова естеліктерінде ашық жазған... Үшінші қасиетін айтар болсақ, сондай ұлы тұлға нәзік жанды, адамдарға бауырмал, жаны ашығыш, сезімтал болған. Осы үш мінез Әлихан Бөкейхановтың күрескерлік тұлғасынан бөлек, адами болмысын тереңірек танытады. Інісі Сламхан төре Бөкейханның жазбаларында: «Әлекеңнің мінезі - еш қазақпен аразбын демейтін, қастық қылмайтын, жек көретін адамымен амандаспайтын, сөйлеспейтін. Қазақтың ешнәрсесін алмайтын. Өлгенде 2,5 кез жер керек дейтін» деген жолдар бар. Ал, Әлихан Бөкейханның өзінің сөзі: «Ұлтына, жұртына қызмет ету - білімнен емес, мінезден». Осы қасиеттерінің арқасында Әлихан Нұрмұхамедұлы қазақ зиялыларының басын бір арнаға қосып, ұлттық сана мен ұлттық мемлекеттіліктің дамуы үшін аянбай тер төкті. XX ғасырдың басында айналасына интеллектуалды ортаны жинап, елдікке ұмтылған Ә.Бөкейхан тарихшы Мәмбет Қойгелдиев айтқандай «Егер Латын Америкасы үшін Симон Боливар қандай болса, Әлихан Бөкейхан қазақ үшін сондай тұлға. Егер Ататүрік қандай болса, Әлихан қазақ үшін сондай. Егер Махатма Ганди Үндістан үшін қандай болса, Әлихан қазақ үшін сондай тұлға». [3]

XIX ғасырдың соңы - XX ғасырдың бас кезіндегі қазақ қоғамының тарихын зерттеген Оксфорд және Сорбонна университет профессорлары қазақ зиялыларының азшылық тобы бастаған алаш қозғалысына «мәдени-ренессанс дәуірі» деп баға берген. Алып Ресей империясының дағдарысы тереңдеген кезеңге сәйкес келген осы топтың азаттық үшін жүргізген азаматтық қарсыласу күресі қазақ халқының ұлттық санасын қалыптастыруда, асты мен үсті табиғи байлыққа толы кең байтақ атамекенді сақтап қалуда еңбегі ерен. Ресейдің демократиялық қозғалысының көрнекті өкілдерімен пікірлес болған, саны жағынан азшылық осы топ оптимизмге сүйеніп отырып, ұлт болашағы үшін қайрат-жігер таныта алатын әлеуметтік күшке айналды. Біліммен қаруланған зиялылар тобы

өздерінің ағартушылық қызметі арқылы халықты соңына ертіп, ел өміріне өзгеріс енгізуді ойлады. Міржақып Дулатов осы топтың басында тұрған көшбасшыны «Заманымызға қазақ үшін өмірін, білімін жұмсап, ауыр жазаларға кіріптар болып, жанын қиып жүрген күллі қазақ халқына бірінші дерлік жан басшымыз - Әлихан Бөкейханов»- деп бағалаған.

Қазақ халқының ұлттық тарихындағы ірі тұлғалардың бірі - Әлихан Бөкейханда «Біз істемегенде кім істейді?» деген қағида болған. Өзіде, пікірлес серіктерінде қазақ қоғамының қай тұсы кенже қалып, ақсап жатса сол бағытта жұмыс атқарған. XIX ғасырдың соңғы ширегі мен XX ғасырдың бас кезінде орыс тілінде білім алып қалыптасқан қазақ зиялы қауымы ғалым Ш.Уалиханов, педагог Ы.Алтынсарин, ақын А.Құнанбаев бастаған ағартушылық миссиясын жалғастыруда көп еңбек етті. Қазақ тілінді кітаптар шығарды, газет- журналдар баспаханаларын ашты. Олардан шығып жатқан өнімдерді сын елегінен өткізіп, оқырманға бағыт-бағдар беріп отырды. XX ғасыр басындағы көрнекті қоғам қайраткері, жазушы-драматург, Қошмұхаммед (Қошке) Кемеңгерұлы өзінің «Қазақ тарихынан» атты тарихи очеркінде Ә.Бөкейхан туралы былай деп жазды: «Үкіметтің қара құғын жасаған күндерінде айдауына да, абақтысына да шыдап, ел үшін басын құрбан қылған ат төбеліндей ғана азамат тобы болды, бұл топты баулыған - Әлихан. Оның қазаққа істеген тарихи қызметі әдеби тіл тууына себеп болды. Өзіне ерген топты діни фанатизмге қарсы тәрбиеледі. Бұдан барып татардан іргесін аулақ салған қазақ ұлты туды».

Әлихан Бөкейханның қоғамдық қызметі Омбыда оқыған 1886-1890 жылдары басталған. Қазақ халқының тарихын, мәдениетін, көшпелі мал шаруашылығын, кәсібін зерттеуді бастап, отарлық империяның езгісінді отырған елдің тұрмыс-тіршілігіне сыни пікірін газет беттеріне жаза бастайды. 1896-1903 жылдары Дала және Түркістан өлкелеріне бөлінген. Қазақ елінің жерін, әлеуметтік-экономикалық ахуалын, халық шаруашылығын, төрт түлік малы мен санын, табиғаты мен ауа райын зерттеген Щербинаның 4 ғылыми экспедициясына қатыса жүріп қазақ даласының жағдайын барынша жан-жақты білді. Осы жылдары жазған туған елі мен халқының тарихы, экономикасы, мәдениеті, шаруашылығы, оның ішінде дәстүрлі мал шаруашылығы және жері туралы бірнеше іргелі ғылыми монографиялары, ондаған очерктері, мыңнан аса мақалалары мен еңбектері арқылы империяға өзіде танылған, Қазақстанды да танытты.

Қоғам және мемлекет қайраткері Әлихан Бөкейхан саяси ұстанымын ұлттың мүддесіне негіздеп отырды. 1913 жылы жазып, «Қазақ» газетіне жариялаған «Қазақтың тарихы» деп аталатын мақаласында «Алаш» атауына тереңірек тоқталып, «Алаш» атауының астарында «жетекші» деген мағына жатқанын айтады. «Жошы ханды халық «Алаша» деп атап кетті. Бұл «Алаштың- алаш жұртының басшысы» екенін білдіреді» деп жазады. Профессор Айгүл Ісмақова «Алаш» сөзінің қалмақтыкі емес, қазақтыкі екенін алғаш дәлелдеп шыққан Әлихан Бөкейханов екенін айтады. Әлихан Бөкейханның саяси өмірбаянында 1916 жылдың дүрбелеңі және майдандағы қара жұмысқа алынған қазақ жастарына көрсеткен азаматтық қызметі ерекше орын алады. 1916 жылғы қарулы көтеріліске Әлихан Бөкейхан бастаған ұлт зиялылары «Қазақ» газеті арқылы үзілді-кесілді қарсы шыға отырып, ұлтты жаппай қырғыннан аман алып қалудың саяси бейбіт жолын ұсынды. Әлихан Бөкейханов пен Ахмет Байтұрсынов бастаған бір топ қайраткерлердің ұсынысымен Ақпан революциясынан кейінгі дүрбелеңде қазақ тарихындағы тұңғыш саяси ұйым Алаш партиясын ұйымдастыруға кіріседі. 1917 жылы 21-28 шілдеде Орынборда өткен Бірінші Жалпықазақ съезінде «Алаш» атты партия құрылып, бұл съезде 14 мәселе қаралды. 1917 жылдың 21 қараша күні «Қазақ» газетінде Алаш партиясы бағдарламасының жобасы жарияланды. 1917 жылы 5-13 желтоқсанда Орынбор қаласында қазақ мемлекеттігі туралы мәселе қараған Екінші Жалпықазақ съезі болып өтті. Съездің күн тәртібінде тұрған ең негізгі мәселе - кеңестік билікке қатынас жөнінде баяндаманы Ә.Бөкейханов жасады. Съезде қазақ болыстарын бүліншіліктен сақтау мақсатында уақытша «Ұлт Кеңесі» құрылып, оны «Алашорда» деп атауға шешім қабылданып, бұл үкіметтің төрағасы болып көпшілік дауыспен Бөкейханов сайланған. Өздері кеңес үкіметінің саясатына қарсы бола тұра, Ленинмен кездесіп, 1919-1920 жылдары қазақ шекарасын қалыптастыруда көп еңбек сіңірген. Бұл мәселе айтуға оңай болғанмен шешімі қиын күрделі іс еді. [1]

Көзі тірісінде-ақ қазақтың саяси да рухани көсемі ретінде танылған Әлихан Бөкейханның кейінгі ұрпаққа қалдырған бай да мол мұрасы - қазақ және орыс тілдерінде жазылған қазақ қоғамы туралы статистикалық мақала-очерктері, ғылыми-публицистикалық туындылары. Алаш қозғалысы мен қазақтың тұңғыш «Алаш» саяси партиясы көсемінің журналистік және ғылыми бай мұрасы бүгінгі Қазақстан Республикасының ұлттық интеллектуалдық меншігінің құн жетпес игілігі болып табылады. 1889 жылы «Дала уалаятының газеті» баспасында мақалаларын шығара бастаған. Мақалаларында қазақ қоғамының жағымсыз жақтары мен қара халықты қатыгездікпен қанап жүрген

надан молда, болыс пен старшынды, тойымсыз байдың сойылын соғып жүрген екіжүзді ақындар мен оқыған қазақтарды аяусыз сынға алған Әлихан Бөкейхановтың мұрасын зерттеушілер әр жылдарда баспасөз бетіндегі еңбектеріне «Қыр баласы», «Сын степей», «V», «Киргиз-Степняк», «К.Степняк», «Туземец», «Арысұлы», «А.Б.», «Қ.Б.», «Ғ.Б.» деп қол қойылғанын айтады. «Егер әйгілі Бөкейхановқа келетін болсақ, ол - қазақ даласының асқан білгірі, қазақ тұрмысының нағыз әмбебап энциклопедиясы, өлке тарихының оқымыстысы. Ешқандай кітап оны ауыстыра алмайды»-деп баға берген Қазақ АССР Халық Комиссарлар кеңесінің төрағасы В.А. Радус-Зенкович. Алашорда автономиялы үкіметінің тұңғыш төрағасы сол кездегі Алаш зиялылары сияқты әр саланың білгірі. Ресми түрде атайтын болсақ - ғұлама ғалым ормантанушы, экономист, мал шаруашылығын зерттеуді ғылыми жолға қоюшы, тарихшы, этнограф, әдебиеттанушы, аудармашы, әрі публицист ретінде қазақ халқының саяси әлеуметтік, мәдени рухани тарихында өшпестей із қалдырған ұлы тұлға. Алаш алыптары саясаттың сахнасында сақырлап қайнап жүргеніне қарамастан ұлт дамуының қай саласын да қамтуға тырысты. Сондықтанда, өздері арнайы маманы болмаса да, ғылымның әр саласы бойынша кітаптар жазып, халықтың ой-санасын жетілдіруге тырысты. 1905 жылғы баспасөз еркіндігі туралы манифест шыққаннан кейін қазақ даласында газет-журналдар көбейді. Солардың арасында жалпы қазаққа танымал болғаны 1913-1918 жылдары Орынборда шығып тұрған «Қазақ» газеті. 1920 жылғы «алашордашыларды» мемлекеттік саяси қызметтен шеттеткенде халықтың сауатын ашуға бағытталған оқулықтар жазу ісін қолға алды. Мәселен, Ж.Аймауытұлы «Психология», М.Жұмабайұлы «Педагогика», Ә.Бөкейханұлы «География», А.Байтұрсынұлы «Қазақ тілі», Қ.Сәтбаев «Алгебра», М.Дулатұлы «Есеп кітабы» т. б. оқу құралдарын дүниеге әкелді. Осы басылымдардың басында Әлихан Бөкейхан тұрды [2].

Әлихан Бөкейхан – азамат, ақылшы, ел қамқоршысы. Әлихан Бөкейхан туралы жазбаларды оқыған сайын оны жаңа бір қырынан тани түсесің... Әлихан - ел мүддесін биікке көтерген азамат. Әлихан -ініге қамқор, замандасқа ақылшы. Әлихан - халық құқығын талап еткен ел қамқоршысы. Ел азаматтары да Әлихан Бөкейханды құрмет тұтқан. Алаш қозғалысының көсемі Әлихан Бөкейхан «Выборг үндеуіне» қол қойғаны үшін 1908 жылы Семей түрмесінде 8 ай қамауда жатады. Абақтыда отырғанда ауырды деп естіп, «Әлекеңдер қазаққа керек адам» деп тобықты руының дәулетті байы Оразбай баласы Медеу он құлынды биені Шағылға байлатып, күнде абақтыға бір саба қымыз апарып, бір бағлан сойып, мәжіліс құрып, 8 айын 8 күндей өткізіпті.

Ә.Бөкейханов 1955 жылы 8 қыркүйекте толықтай ақталды. Бірақ КГБ осы жаңалықты халықтан 34 жыл бойы жасырып келді. 1989 жылы қайта отырыс өтіп, ақталады. Шығармаларын зерттеу қолға алынды. Өйткені ХХ ғасырдың 30-жылдарына дейінгі Қазақстан тарихын жазу ісінде Алаш қозғалысы мен Ә.Бөкейхан қызметін айтпай кету мүмкін емес. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың: «Өткенді зерделеп, жақсы мен жаманды, ақ пен қараны айырып, оны бүгінгі күннің кәдесіне жарату - қоғам алдында тұрған ең өзекті мәселелердің бірі. Өйткені, тәуелсіздігіміз, егемендігіміз осы тарихты таңдауға тікелей байланысты: өткенді білмей, болашақты анықтау мүмкін емес» [4] деген ойлары халқымыздың болашағын айқындайтын ұлттық идея деп түсіну қажет.

Осы орайда Ұлт руханиятында бедерлі бетбұрыс болған Алаш арыстарының мұрасын зерттеу ісі «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасынан кеңінен көрініс тапты. Бұл игілікті іс болашақ үшін ұлттық идеологияны насихаттай отырып, тарихты танытуда, келешек ұрпақ тәрбиесінің бірден бір құралы десекте артық болмас.

Әдебиеттер

1. http://imugalim.kz/alikhan_bokejkhan_ult_kosemi
2. Бейсен Сұлтан: «Әлихан Бөкейхан: «Тірі болсам, қазаққа қызмет қылмай қоймаймын». 2015 ж. қараша
3. Қойгелдиев М. Ұлттық саяси элита. Алматы, «Жалын баспасы», 2004 5. Ұстаздар сайты
4. Назарбаев Н.Ә.Менің арманым да мұратымда Қазақстан халқын бақытқа жеткізу/Жұлдыз 2000, №7

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНДА АСТРОНОМИЯЛЫҚ ҰҒЫМДАРДЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Тұрысбекова А.Т.

С.Бердіқұлов ОМ

Алматы облысы, Жамбыл ауданы

Ежелден мал шаруашылығымен айналысып, «аспан астында, аттың жалында, түйенің қомында өмір сүріп келе жатқан халықтардың бірі – қазақ халқы». Оның тағдыры малға, ал малдың тағдыры шөбі шүйгін, суы мол жайылымға байланысты болған. Мысырлықтарды Нилдің тасуы күйзелтсе, көшпелілерді «жеті ағайынды» жұт күйзелтіп отырған. Сондықтан көшпелілер байтақ далада жол табуды, жыл мезгілдерін айыруды, мал төлдету, бие байлау, күзем алу, күйек алу мерзімдерін білуге мәжбүр болған. Қазақстанның ежелгі тайпалары Күн мен Айдың қозғалысын, көптеген жұлдыздардың және аспан шырақтарының туатын және бататын кездерін, көрінетін орындарын жақсы біліп, ауыз әдебиетіне шоғырлаған болатын. Астрономияға байланысты аңыздар, ертегілер, жырлар, жұмбақтар, мақалдар мен мәтелдер қазақ әдебиетінде көп кездеседі. Қазақта «алтын Күн, күміс Ай, маржан жұлдыздарды» жырға, өлеңге қоспаған ақын жоқ шығар.

Әлеуметтік өмірдің қажеттеріне туған аспан шырақтары туралы әңгімелер еліміздің бай әдебиетінде жиі кездеседі. Соның ішінде аспан шырақтарының шынайы мәнін ашатын мысалдарға тоқталайық.

Ақын Қ.Аманжолов мына өлеңдерінде жылқының өріп жайыла бастайтын кезі – таң ата, Шолпан туа болатынын былай білдіреді:

«Қызылжал», «Қаракемер», «Қызбел», «Құсақ»,

Баурында жылқым бұлттай жатыр жусап,

Өргізем гүрілдеген көк өзенге

Жарқырап маңдайымнан Шолпан туса-ақ.

Сол сияқты

Күндей шалқып күлгенің-

Шаттығыңның нұры ғой;

Шат боп өмір сүргенің

Заманыңның сыры ғой.

Тұрмыс керегі үшін халық күн мен түннің, жыл мезгілдерінің алмасуы сияқты табиғат құбылыстарының арасындағы байланыстарды ескеріп, олардың сырын білуге тырысты, аспан шырақтарының туып, батуы сияқты құбылыстар мен жердегі өзгерістерді салыстырып, олардың арасындағы байланыстар мен ұқсастықтарды іздеді.

Даланы кара түнек басқан кезде,

Үстем боп алпауыттар, тасқан кезде,-

Саз беріп күншығыстан таң белгісі-

Дүниеге қызыл нұрын шашқан еді.

Сүмбіле жұлдызы туған кезде шөп, егін пісіп, түн ұзарып, маса шыбын азайып, малдың қатты семіре бастайтын кезінде сәйкес келеді. Осыдан келіп:

Сүмбіле туар жылтиып,

Ат семіреп құнтиып

Деген мақал туған. Жылқы ерте кезден-ақ қазақтың тұрмысына сай ең қадірлі малы болған. Енді мына мақалдарға көңіл аударайық:

Үркер үйден көрінсе,

Үш ай тоқсан қысың бар;

Үркер іңірде жамбасқа келсе,

Жаз шықпағанда несі бар.

Немесе

Таразы туса таң суыр

Сүмбіле туса су суыр.

Мазмұны мынандай : іңірде Үркерді ашық шаңырақтан көрсең- онда қыстың басы, ал күнбатыстан « жанбаста» (жерге таяу, төмен) көрсең –онда жаздың басы екенін білдіреді. Келесі мақалдан: ең әуелі Таразының, содан кейін Сүмбіленің туатыны, Таразы туған кезде шілде өтіп, күннің күзге қарай бет алатынын, ал Сүмбіле туған кезде күн суытып, ызғар көріне бастайтынын аңғарамыз.

Үркер көкке шығып, жоғары өрлеген сайын күн суытып, ол төмендеген сайын- жылына береді. Халықтың «Үркерлі айдың бәрі қыс» дейтіні осы.

Үркер «жерге түскен» кезде (мамыр, маусым айлары), «жерде жатып, көк шөпті айдап, шығарып жатады» екен.

Сонымен, ел жыл мезгілдерін Үркердің, Таразының, Сүмбіленің орнына қарап айырған. Үркер туғаннан кейін шөп те, егін де өрлейді, малға содан кейін шөп күйедей жұғады. «Таразы туғанда, тары піседі» - дейді қазақтар. Ал, мынадай үзінді келтіріп, Жетіқарақшы, Темірқазық, Ақбозат пен Шолпан сияқты шырақтардың аттары елге жақсы мәлім болғанын көреміз:

Күн батып, жоғалды, нұрыңнан ұялып
Жұлдыз бен Ай қалды сәулеңнен нәр алып.
Жетіқарақшы сені іздеп, айналып жүр,
Бәрі де сені ойлап, мас болып сандалып.
Үркер мен Таразы шашылды шашуға
Шолпан қарады, мауқын басуға
Темірқазық арқандап Ақбоз атын,

Жаратып ойы бар тойыңа қосуға.

Ақын Сұлтанмахмұт Торайғыров «Аһ дүние» өлеңінде былай деген:

Қарақшы жеті жұлдыз шеттеп жүріп,
Құр сырттан жылтырайды алдап күліп.
Төрт жұлдыз екі-екіден босағада.
Соларды аңдығандай тұр үңіліп.
Айқайлап: «Таң мынау» деп Шолпан туып,
Өзгеден алты Үркердің түсі суық.

Бұдан біз қазақтардың арасында Жетіқарақшы жеті жұлдыздан, Босаға- төрт жұлдыздан, ал Үркердің алты жұлдыздан тұратыны туралы мәліметтер болғанын көреміз.

Халықтың жақсы көретін адамын, жер жүзіне нұр шашып, қараңғылықты сырып келе жатқан Күннің хабаршысы - сұлу Шолпанмен теңеуі де заңды. Абай ең жақсы көретін Әбдірахман деген баласының қысқа өмірін бейнелеген мынадай шумағында дәл теңеу тапқан:

Құйрықты жұлдыз секілді, туды да көп тұрмады...
Көрген, білген өкінді, мін тағар жан болмады.

Шынында құйрықты жұлдыз- комета – өзге жұлдыздан ерекше жарқырап, бірақ тез алыстап кетеді де, көзге көрінбей қалады.

Сыртқы форма жағынан алғанда фольклор түрінде тараған қазақтың астрономиялық ұғымдарында әсемдік, поэзиялық сарын күшті. Ашық, жылы түндерде сұлу табиғаттың ортасында жүрген адамның поэзияға икем көңілі көкті шарлап, сайраған жұлдыздардың түрін, қозғалыстарын нобайлап, олардың ішінен қиялмен батырларды, сұлу әйелдерді, мергендерді, қарақшыларды, жүйрік қыран аттарды, арқарларды тауып, қисындырып сюжет ойлап шығарған. Аспан денелері жайындағы әңгімелердің сюжеттері жердегі адамның өзіне таныс тұрмысының айнасы. Олардың мазмұны практикалық өмірге керектігі – қай мезгілде, қай жұлдыздар аспанның қай жерінде болады деген маңызды мақсаттар шешіледі. Мысалы, ертегі-аңыздардың мазмұнынан Жетіқарақшы, Ақбозат, Көкбозат жұлдыздарының батпайтынын, олардың Темірқазықты айналып жүретінін аңғарамыз. Үркер туралы әңгімелер Жердің Күнді айнала қозғалуының әсерінен жыл бойында жұлдызды аспанның түрі қалай өзгертіндігін бейнелейді.

Үркер туралы әңгімелер Жердің Күнді айнала қозғалуының әсерінен жыл бойында жұлдызды аспанның түрі қалай өзгертіндігін бейнелейді. Үркер, Темірқазық, Сұлусары, Көгалдаймергеннің Көкшақпағы деген атаулары сол жұлдыздардың түр-сипатын келтіріп тұрғандай: Альдебаран жұлдызының түрі сарғыш екенін, Ригель түсі көк екенін сипаттайды. Бақылаудан алынған бұл мәліметтер ғылыми мәліметтермен дәл үйлесіп тұр. Мысалы, қызған дененің температурасын оның түсі бойынша анықтауға әбден болатынын біз физикадан білеміз. Сонымен, жұлдыздардың маңызды сипаттамасының бірі- оның түсі. Халық поэзиясында Шолпанды мадақтау, сұлуларды Шолпанмен теңеу көп кездесетін ырым. Мысалы, көпшілікке танымал бір дастанның бас кейіпкерлері, әрі ақылды, әрі пысық тетелес екі сұлу Айман мен Шолпан болған.

Шолпанның артынан Олпан (Меркурий) туады. Меркурий Шолпаннан кейін дәл күн шығар алдында шығыста (не Күн батысымен) – көрінеді, оны бақылау қиын. Оңтүстік ендіктерде-эклиптика аспанда тіктеу тұрады да, Күн горизонтқа тіктеу келіп шығады, сондықтан таң жарығы мен іңір

жарығы қысқа болады да, Меркурийді аспанның қараңғылау жерінде көру оңай болады. Асығыс жол жүретін жолаушылар «Шолпан туа жүріп кетіп, Олпан туа қайтып келу керек» дейді екен.

Қазіргі ұрпақтың қазақтың салт-дәстүрінен қол үзіп қалғандығы себепті дәстүрлі, қарапайым нәрселерді білмей жатады. Сол себепті күнделікті тұрмыста, отбасында қазақтың осындай қажетті астрономиялық құбылыстардың ұлттық ерекшеліктерін үйрету, өскелең ұрпаққа өте маңызды мәселелердің бірі деп санаймыз.

Әдебиеттер:

1. Аманжолов К., Түркі халықтарының тарихы, 2-кітап. Алматы: Білім, 2002. - 320б
2. Х.Әбішев, Аспан сыры, Алматы, 1972
3. Г.Т.Түгелбаева Астрономия, оқулық, Қызмемқызпу баспасы, 2015
4. Э.В.Кононович, В.И.Мороз., С.П.Бакулин, Общий курс астрономии М., 2001г
5. Б.Елеусінов, З.Сыздықбаева, А.Мырзабаева, Р.Мырзабаева., Физика және астрономия. 9 сынып Алматы, Атамұра 2005ж

ТӘРБИЕНІҢ НЕГІЗГІ МЕССЕДЖДЕРІ - ХХІ ҒАСЫРҒА ЛАЙЫҚТЫ ҚАСИЕТТЕР: «РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ» МЕН «ТАРИХИ ӨЛКЕТАНУ» АРАСЫНДАҒЫ САБАҚТАСТЫҚ

*Тұтқыш А.Ж.
№ 9 орта мектеп
Қарағанды облысы Балқаш қаласы*

Еліміз егемен болып, қазақ аты шартарапқа танылып жатқан кезінде өлкеміздің озық мұрасын жаңғырту - маңызды іс. Осы маңызды мақсатқа жету үшін Елбасымыз 2017 жылы 12 сәуірде жариялаған «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» атты бағдарламалық сипаттағы мақаласында «Туған жер» бағдарламасын қолға алуды ұсынды. Мемлекет басшысы отансүйгіштік сезімнің кіндік қаның тамған жеріңе, өскен ауылыңа, қала мен өңіріңе, яғни туған жеріңе деген сүйіспеншіліктен басталатынын айтқан болатын. Тәуелсіз еліміздің оқушыларын отансүйгіштікке тәрбиелеудің сан алуан жолдары бар. Солардың бірі - тарихи өлкетану жұмыстарын негіздеу арқылы тәрбиелеу.

Қазақ елінің кез келген аймағынан ежелгі, ортағасырларға және жаңа заманға қатысты тарихи жәдігерлерді немесе деректерді көптеп кездестіруге болады. Мәселе соларды танып біліп, табылған мәліметтерді жүйелеп, зерделеп, оларды жастар тәрбиесінде тиімді пайдалана білуді үйренуде.

Қазақстандық білім беру саясатының басты міндеті – мемлекеттің, қоғамның, жеке тұлғаның көкейкесті мол сұраныстарына сәйкес іргелі де сапалы білім беру. Оқушыларды тәрбиелеу саласындағы мемлекеттік саясат Елбасы Жолдауларында көрініс тапқан.

Өлкетану – белгілі бір жердің, қаланың, елді мекеннің бір бөлігін оқып білу. Мектептегі өлкетану курсы білім беру мен тәрбиелеуді өмірмен байланыстыратын маңызды құрал болып табылады. Өз өлкесінің бұрынғы және қазіргі өмірін білу, өлкенің жаңаруына тікелей ат салысуымыз үшін қажет, өйткені туған өлке – шегі жоқ әлемнің бір бөлігі. Өлкетану отансүйгіштік сезімді – Отанға деген терең махаббатты тудырады. Мектептегі өлкетану, жалпы өлкетанудың бір бағыты болғандықтан, оқушының адамгершілік, интеллектуалдық, эстетикалық, еңбексүйгіштік, тұлғалық дамуының маңызды факторы болып табылады. Туған өлкенің өткенімен, қазіргі кезімен және жорамалды болашағымен, табиғи, экономикалық, тарихи, мәдени және басқа да ерекшеліктерімен танысу оқушының дүниетанымын қалыптастыруға жағдай жасайды.

Тарихи өлкетану жергілікті жермен, оның табиғатымен байланыстыра өту, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырумен бірге, туған жерге деген сүйіспеншіліктерін оятып, табиғатты аялай білуге тәрбиелейді. Сондықтан, мектепте өлкетану жұмысын жетілдіру маңызды педагогикалық үдеріс болып табылады. Оқу мазмұнындағы туған өлкенің тарихи, табиғи, әлеуметтік, экономикалық, экологиялық, мәдени ерекшеліктері жайлы деректерді енгізу арқылы, аймақтық компонентті жүзеге асыруға мүмкіндік тудыратын кеңестер береді. Туған өлке жайлы білім мазмұнының практикалық жақтарын күшейту жолдары қарастырылады, оның білім берудегі рөлі және оны қалыптастырудың әдістемелік тәсілдері ашып көрсетіледі.

«Тарихи өлкетану» оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға, олардың танымдық қызығушылығын арттыруға, отансүйгіштікке тәрбиелеуге мүмкіндік береді. Қазақстан

азаматтарының өз халқының, мемлекетінің тарихын, өлке табиғатының ерекшеліктері мен мүмкіншіліктерін, экономикалық даму келешегін, өлкедегі ұлы тұлғаларды білуге деген қызығушылығы артуда, сол себепті мектепте туған өлке жайлы терең білім беру және туған өлкеге деген сүйіспеншілікті тәрбиелеудің маңызы арта түсуде.

Өлкенің тарихын білу-өзінің отбасының, әулетінің, туып өскен өлкесінің тарихын білуден басталады. Өзінің тегін, оның тарихын білмеген адам өз халқының тарихын білуге ұмтылмайды, оған қызықпайды. Ал мұндай адам басқа халықтарды, оның тарихын, тілін, әдет-ғұрыпын құрметтей де сыйлай да алмайды. Осы жағдайлардың бәрі туған өлкенің тарихын зерттеудің, оған оқушыларды белсене қатыстырудың қажеттілігін дәлелдейді.

Аймақтық компонентті жетілдіруде оқу-тәрбие жұмысының сыныптан тыс, сабақтан тыс түрлері маңызды рөл атқарады. Олар пән сабақтарын толықтырып отырады және негізінен сабаққа байланысты жүргізіледі. Өлкетану оқу материалының мазмұнынан тысқары болады, бірақ ол сыныптан, сабақтан тыс алынатын білімді туған өлкенің табиғаты, тарихы, байлығы жайлы қосымша кең көлемді біліммен толықтырып отырады. Сондықтан, «Тарихи өлкетану» курсы арқылы аймақтық компонентті жетілдіру сабақ және сабақтан тыс уақыттағы іс-әрекетті де қамтуы тиіс.

«Тарихи өлкетану» курсына оқушыларды өзінің мекен етіп отырған жерінің өткені мен бүгінгісіне көз жүгіртіп, ізденіс қабілеттерін дамытуға, қосымша мәліметтермен жұмыс істеуге дағдыландырады. Өз елінің географиялық орнын, оның аумағын, шекаралас мемлекет пен аудандарын әрбір адам баласы білуі қажет. Өйткені ол өзінің туған топырағы, мөлдір таза суы, ата-бабасы мекен еткен жері. Өз елінің патриотты азаматы болу, ақпараттық қоғамда қосымша әдебиеттермен жұмыс істеуді дамыту мақсаты болып отыр.

Отансүйгіш ұрпақ тәрбиелеу үшін Отан тарихын сапалы әрі тиімді оқыту қажет. Бүгінгі орта білім беру жүйесіндегі Отан тарихын оқытуды «бекітетін болсақ, оқушының тарихи санасының қалыптасуы мен патриоттық сана-сезімі анағұрлым арта түсер еді. Себебі, «өзгені тану үшін, алдымен өзінді тани біл!» деген жалпыадамзаттық қағиданы басшылыққа ала отырып, мектепте «өлкетану» курсына енгізіп оқыту – Отан тарихын өлке тарихы арқылы тануға негіз қалар еді. Мектепте өлкетану жұмыстарын жүргізу, жинаған материалдарды тарих сабақтарында пайдалану өте маңызды. Сабақ барысында өлкетану материалдарына көп уақыт бөле алмайсың, сондықтан өлкетану бойынша жеке курстарда оқыту керек. «Өлкетану» курсы оқушылардың өзіндік ғылыми негізді ізденістері мен шығармашылығына негізделуі қажет.

Білім беру жүйесіндегі бүгінгі күндегі өзгерістер Отандық тарихтан білім беруде оқытудың ғылыми және әдістемелік деңгейін көтеруді талап етеді. Туған жері мен елінің, халқының өткен өмірі мен бүгінгі тіршілігін оқытып үйрету оқушыларды азаматтық пен ұлтжандылыққа, Отанға деген сүйіспеншілікке тәрбиелейді, жеке тұлғаның дамуына септігін тигізеді.

Қазақстандық білім беру жүйесінің алдында тұрған өзекті мәселе де осы, тілді оқытуда коммуникативті дағдыларды дамыту болып табылады. Білім мазмұнының жаңаруы жағдайында да тілдің коммуникациялық мәні мен маңызы күшейе түседі. Ал, «XXI ғасырдың оқушысы табысты болуы үшін нені оқыту керек?», «оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамыту үшін қандай әдіс-тәсілдер тиімді болмақ?» деген сауалдар білім мазмұнын жаңарту бағдарламасында көрсетілгендей өзекті болып қала бермек.

«Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласы ел дамуының жарқын үлгісі мен нақты қадамдарын көрсететін келелі ой, терең пікір, батыл шешімдерге құрылған маңызды бағдарлама. Бұл мақалада сананы жаңғырту, ұлттық болмыстан, ұлттық кодтан айырылып қалмай, оны әлемдік құндылықтармен үйлестіріп, Қазақстанның игілігіне жарату жолындағы мақсат-мүдделер туралы өзекті мәселе көтеріліп отыр. Онда Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаев Қазақстан үшін қайта жаңғыру айырықша маңызды екі үдерісті – саяси реформа мен экономикалық жаңғыруды қолға ала отырып, Біртұтас Ұлт болу үшін болашаққа қалай қадам басатынын және бұқаралық сананы қалай өзгертетіні жөнінде өз көзқарастарын білдірді.

«Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласында бәсекеге қабілеттілік, прагматизм, ұлттық бірегейлікті сақтау, білімнің салтанат құруы, еліміздің революциялық емес эволюциялық дамуы, сананың ашықтығы сияқты қағидалар негізінде стратегиялық бағдарлар мен жаңа міндеттер анықталған. Мақала 2004 жылы «Мәдени мұра» және 2013 жылғы «Халық тарих толқынында» атты ірі бағдарламаларымен үндеседі. Бұл жаһандау жағдайында қоғамдық сананы жаңғыртудың сатылы түрде дамитын ұзақ мерзімді стратегия екенін көрсетеді.

Осыған негіздей отырып, Елбасымыздың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласындағы негізгі бағыттармен тарихи өлкетанудың арасындағы сабақтастықты байқауға болады (кесте 1).

Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы	«Тарихи өлкетану» курсының оқу бағдарламасы	Критерийлері
1. Бәсекелік қабілет	Туған жердің таланттары	Республика, Халықаралық деңгейде бәсекеге қабілетті туған өлкенің тұлғаларымен танысу.
2. Прагматизм	Туған өлкенің қазба байлығы	Туған өлкенің қазба байлығын білу, оны үнемді пайдаланып, соған сәйкес болашағынды жоспарлай алу, ысырапшылдық пен астамшылыққа жол бермеу.
3. Ұлттық бірегейлікті сақтау	Бір ел - бір тағдыр (туған өлкемнің халқы)	Ұлттық жаңғыру деген ұғымның өзі ұлттық сананың кемелденуін білдіреді. Туған өлкенің халқымен оның ұлттық салт-дәстүрлеріміз, тіліміз бен музыкамыз, әдебиетіміз, жоралғыларымыз, бір сөзбен айтқанда ұлттық рухымыз бойымызда мәңгі қалуға тиіс.
4. Білімнің салтанат құруы	Туған өлкенің аңыз-ертегілері, тарихи ескерткіштері	Білімді, көзі ашық, көкірегі ояу болуға ұмтылу – біздің қанымызда бар қасиет. Табысты болудың ең іргелі, басты факторы білім екенін оқушылар терең түсінуі керек.
5. Қазақстанның революциялық емес, эволюциялық дамуы	Туристік маршруттар	Индустрияландыруды, әлеуметтік және өндірістік инфрақұрылымдардың құрылуын, жаңа интеллигенцияның қалыптастыру. Бұл кезеңде елімізде белгілі бір жаңғыру болды. Бірақ, бұл – ұлттың емес, аумақтың жаңғыруы еді.
6. Сананың ашықтығы	Өлкетанудың деректер базасын салыстыру.	өзгелердің тәжірибесін алып, ең озық жетістіктерін бойға сіңіру мүмкіндігі.

Осы кесте арқылы біз «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында қоғамдық сананы жаңғыртудың басты шарттарының бірі мен «Тарихи өлкетану» курсының сабақтастығын әр бөлімі арқылы көре аламыз. Осыған байланысты оқушылардың тәрбиесінде рухани-адамгершілік пен патриотизмге басымдық беріп отырмыз. Өскелең ұрпақ рухани адамгершілік құндылықтарды орта мектепте меңгереді. Тарихи өлкетану материалы арқылы отансүйгіштікке тәрбиелеу, педагогикалық үрдістің түсінігін қалыптастыру, білім беру, біліктілік практикалық іс-әрекетке баулу атты тізбегін құрастыруды көздейді.

Бағдарламалық мақаланы жүзеге асыру үшін «Туған жер» арнайы бағдарламасы да әзірленді. «Туған жер» бағдарламасының басты мақсаты Қазақстандықтардың бойында Отан алдындағы перзенттік парызын түйсінетін, өзінің өскен өлкесіне, ауылының, қаласының, оның тарихи мен мәдениетіне, салт-дәстүріне құрметпен қарауға үндейтін шынайы патриотизмді қалыптастыру.

Мектеп жасындағы балалардың қазақстандық патриотизмін қалыптастырудағы «Тарихи өлкетану» курсының рөлі «Рухани жаңғыру» бағдарламасының әр бағыты қоғамдық сананың жаңғыртудың барлық негізгі бағыттарын ескере отырып жүзеге асырылады. «Жаңа қазақстандық патриотизм мен азаматтыққа тәрбиелеу, құқықтық тәрбиелеу» орта білім беру ұйымдарында тәрбие берудің басым бағыттарының бірі. Оның бағалау критерийлеріне Отанға мемлекеттік жүйе, саясат, идеология Қазақстан Республикасының Конституциясы мен заңдары, мемлекеттік рәміздері (елтаңба, ту, әнұраны) заң және тәртіпке; ұлтаралық және конфессияаралық келісім, елдегі достық; экономикалық және әлеуметтік-мәдени даму саласындағы өз елінің жатістіктері;

Қорыта айтқанда, «Тарихи өлкетану» курсы-жалпы патриотизімнің негізі діндегі. Білім беру-болашақта табыстың ең іргелі факторы. Бізге инженерлер мен дәрігерлер ғана емес қазіргі заманды және болашақты терең түсіне алатын білімді адамдар да қажет. Білім беру саласында ауқымды өлкетану жұмыстарын жүргізу, экологияны жақсартуға және елді мекендерді абаттандыруға баса мән

беру, жергілікті деңгейдегі тарихи ескерткіштер мен мәдени нысандарды қалпына келтіру қажет. Туған өлкеңнің тарихын білу және оны мақтан тұту қажет.

Әдебиеттер:

1. Назарбаев Н.Ә. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласы /12 сәуір 2017 ж./
2. «Рухани жаңғыру» бағдарламасының рухани-құндылық бағдарлары негізінде өскелең ұрпақты тәрбиелеуге арналған әдістемелік ұсынымдар. – Нұр-сұлтан, 2019
3. Бейсенбекова Н., Шотбакова Л., Тулеуова Б., Аршабеков Т., Кожаметова Г., Абдикерова Б. Өлкетану. – Алматы, 2018.
4. Жолдасова Д.Т. Білім беру мазмұнын жаңарту аясында «Өлкетану» курсы негізінде білімалушылардың Қазақстандық патриотизмін қалыптастыру әдістемесі. -Қарағанды, 2020.
5. Қазақстан тарихы. Бес томдық. -Алматы: Атамұра, 2010.

РАЗВИТИЕ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ САМОРАЗВИТИЕ ПЕДАГОГА

Тынаев Н.А.
магистр педагогических наук
школа-гимназия №1
г. Караганда

Актуальность исследования обусловлена необходимостью изучения ориентации будущего специалиста на профессиональное саморазвитие.

В контексте модернизации образования проблема профессиональной подготовки специалистов, конкурентоспособных на рынке труда, компетентных, свободно владеющих своей профессией, приобретает особое значение. Система образования должна быть ориентирована на будущее.

Цель исследования: выявить пути методической работы с педагогами в образовательном учреждении как основы повышения его педагогического мастерства (на примере педагогической техники как элементе педагогического мастерства).

- изучить проблему повышения педагогического мастерства педагога в педагогической литературе;
- разработать систему методической работы, обеспечивающие развития профессионального развития.

Осуществление исследования предполагает выбор исследовательской позиции, определение подходов, принципов, методов, базовых категорий исследования.

Содержание полученного исследовательского материала, его интерпретация и выводы определяются характером методологического аппарата. Выделили общеметодологические, общепедагогические и частнопедagogические методологические основания.

В Послании Президента РК Н. Назарбаева «Построим будущее вместе» говорится о том, что качественное образование должно стать основой индустриализации и инновационного развития Казахстана, а также глава государства подчеркивает «Мы намерены полностью обновить содержание профессионального и технического образования» [1]. Хотелось бы, отметить что педагог является основной фигурой при внедрении в практику различных инноваций, и для успешной реализации в новых условиях поставленных перед ним задач должен обладать необходимым уровнем профессиональной компетентности и профессионализма.

Нам всем необходимо осознать сегодня, что мы находимся на пике модернизации образовательного процесса, идет активное обсуждение системы ценностей и в качестве приоритетной в равной степени для всех субъектов образования выделяют компетентностный подход.

Такой подход означает для педагогов и обучаемых постепенную переориентацию доминирующей образовательной парадигмы с преимущественной трансляции и освоения знаний, умений, навыков на создание условий для овладения комплексом компетенций, направленных на формирования личности, способной адаптироваться в условиях социально - политического, рыночно-экономического, информационно-коммуникационного насыщенного пространства. Изменения,

которые происходят в современной системе образования, делают актуальным повышение квалификации и профессионализма педагога, т. е. его профессиональной компетентности.

Свободно мыслящий, прогнозирующий результаты своей деятельности и моделирующий образовательный процесс педагог является гарантом достижения целей современного образования. Что значит профессионализм? Профессионализм - достижение высоких образцов осуществления нескольких сторон педагогического труда (деятельность, общения, личности педагога). Под профессионализмом понимается особое свойство людей систематически, эффективно и надежно выполнять сложную деятельность в самых разнообразных условиях.

Для приобретения профессионализма необходимы соответствующие способности, желание и характер, готовность постоянно учиться и совершенствовать свое мастерство. Понятие профессионализма не ограничивается характеристиками высококвалифицированного труда; это и особое мировоззрение человека [2, с. 11]. Необходимой составляющей профессионализма человека является профессиональная компетентность [4, с. 32].

Вопросы подготовки преподавателя к педагогической профессии и организация преемственности подготовки педагогов в вузе и системе повышения квалификации.

В стратегических документах Республики Казахстан все больший акцент делается на возрастающую роль человеческого капитала и принятия нового подхода к образованию как средству его формирования [3, с. 22].

В частности, в Государственной программе развития образования РК на 2011–2020 гг. отмечается, что «для обеспечения высокого качества образования необходимо иметь квалифицированные кадры. В настоящее время одни из ключевых задач поднятие престижа педагогической профессии и повышение качества преподавания. Навыки, которыми учителя должны владеть лучше всего, включают в себя следующее: надежность, глубокое знание предмета, методов и целей обучения, умение ладить с учащимися и способность поддерживать их интерес к учебе и желание принимать активное участие в этом процессе.

Таким образом, качество преподавания учителя часто называют наиболее важным организационным фактором, с которым связана успеваемость учащихся. Обеспечить подготовленность учителей к решению задач и проблем меняющегося мира означает предоставить в их распоряжение конкретное знание предмета, эффективную преподавательскую практику, понимание технологий и возможность работать с другими учителями, родителями, социумом.

Повышение квалификации является основной формой дополнительного профессионального образования и представляет собой непрерывный процесс обучения, направленный на совершенствование профессиональных компетенций специалистов, имеющих профильное образование и присвоенную профессиональную квалификацию.

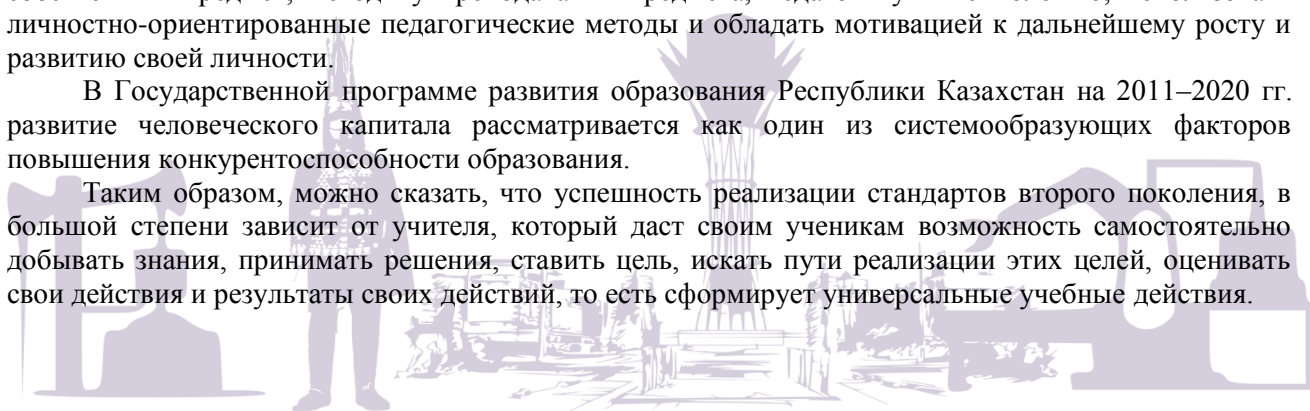
Повышение квалификации педагогических работников в Республике Казахстан проводится с отрывом от основной работы или дистанционно.

Основными формами повышения квалификации являются курсовые и межкурсовые работы, стажировка, консультации будущее общества зависит не только от уровня технического прогресса и экономического роста, оно все больше определяется человеком, готовым решать главные социально-экономические проблемы на благо и во имя человека. Педагог главный субъект системы образования, поэтому успешное профессиональное становление и развитие личности педагога должно стать приоритетным направлением системы образования государства и образовательных учреждений [3, с. 15].

К учителю новой формации предъявляются определенные требования: в идеале учитель должен ясно понимать самоценность образования, быть «человеком в культуре», прекрасно знать собственный предмет, методiku преподавания предмета, педагогику и психологию, использовать личностно-ориентированные педагогические методы и обладать мотивацией к дальнейшему росту и развитию своей личности.

В Государственной программе развития образования Республики Казахстан на 2011–2020 гг. развитие человеческого капитала рассматривается как один из системообразующих факторов повышения конкурентоспособности образования.

Таким образом, можно сказать, что успешность реализации стандартов второго поколения, в большой степени зависит от учителя, который даст своим ученикам возможность самостоятельно добывать знания, принимать решения, ставить цель, искать пути реализации этих целей, оценивать свои действия и результаты своих действий, то есть сформирует универсальные учебные действия.

Литература:

1. Послание Президента РК Н. Назарбаева народу Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» 31 января 2017 // <http://www.zakon.kz>.
2. Ценарева Н.Н. Модель организации образовательной деятельности учителя в системе повышения квалификации / Н.Н. Ценарева // Стандарты и мониторинг. - 2010. - № 53.
3. Трунцева Т.Н. О субъектной (личностной) самообразовательной деятельности учителя / Т.Н. Трунцева // Стандарты и мониторинг. - 2010. - №
4. Лаптева И.Д. К вопросу о педагогической компетентности / И.Д. Лаптева // Педагогическое образование и наука. - 2007. - № 4.

ТӨРІМІЗГЕ ІЛГЕН ЕҢ ҚЫМБАТ АСЫЛ МҰРАМЫЗ

Усейнова Ф.Г.

«С.Сейфуллин атындағы гимназия» КММ
Қарағанды облысы, Сәтбаев қаласы

Домбыра – қазақ халқының жан сезімі, жан серігі.

Домбыра – халық даналығы. Домбыра аспабы халқының өмір тәжірибесі мен табиғат, адам, әлем туралы білімдерін, ескі діни-наным сенімдері мен философиялық көзқарасын бейнелеп, оларды атадан-балаға, ұрпақтан-ұрпаққа жалғастырып келе жатқан асыл мұрасы болып табылады.

Домбыра – қағып, шертіп ойнайтын, халықтардың тарихымен тығыз байланыста дамыды. Елімізде музыка өнері кеңінен дамып, халық аспаптарының орындаушылық мүмкіндіктері артып келеді. Домбыра дәстүрінің көнелігіне қазіргі таңға дейін сақталып келген аңыз-күйлер дәлел бола алады. Домбыра дәстүрінің дамуы ХІХ – ғасырда шарықтау шыңына жетті. Домбыра өнерінде батыс қазақстандық төкпе және шығыс қазақстандық шертпе тәрізді екі аспаптық дәстүр қалыптасқан. Бүгінде домбыра үйренуді оқыту саласында, тек күй тарту немесе оны ән әуеніне қосу ғана емес, сондай-ақ фортепианоның сүйемелдеуімен домбырада пьеса орындаушылық өнері де кеңінен орын алған.

Ұлы ақын Қадыр Мырза Әлінің «Нағыз қазақ қазақ емес, нағыз қазақ – домбыра» деген сөзінің зор мәні бар. Мұндай тұжырымның астарында қазақтың осынау киелі аспабын құрметтемеген, домбыра үніне елендемеген адамда қазақы қасиет жоқ деген сан қырлы ой жатыр. Мұндай жайтты өмірден көріп-біліп, ұштастырып та жүрміз. Адамдардың бәрінде бірдей музыкалық қабілет бола бермейді ғой. Ал қандай адам болса да, музыканы сүйіп тыңдайды. Демек, музыка адамдардың рухани қорегі деуге болады. Өзге халықтар секілді, қазақтар да өзінің ұлттық аспаптарын құрметтеп, ән-күйлерін тыңдаудан ләззат алады. Әсіресе, домбыраның үні естілгенде елендемейтін қазақ жоқ.

Өзімнің тәжірибем жайлы айта кететін болсам, осындай тұжырымдар мен мәліметтерге сүйене отырып, «Домбыра үйренейік» бағдарламасын әзірлеу ойыма келді. Бұл бағдарламада, жалпы домбыра аспабының құрылысы, домбырашының отырысы мен аспапты ұстауы, домбыраның қағыстары мен құлақ күйі туралы бөлімдері ұсынылған. Әрбір бөлім кеңінен, өзіне тән ерекшеліктерімен арнайы дайындалған. Осы бағдарламаның көмегімен, әрбір оқушымен тарауларға тоқталып, әрбір бөлімін талдап, арнайы уақыт бөліп, үй тапсырмалары беріліп, соңында оқушылар алған білімдерін қорытындылау мақсатында, 1-2 күйді оңайлықпен тартып шыға алатындай, оған қоса, ең бастысы білім алушының бойында, киелі домбырамызға деген сүйіспеншілігі, қызығушылығы артатындай етіп еңбек етілді.

Негізінде, белгілі бір аспапта мұғалімнің бақылауымен жүргізілетін сабақ жүйесі – оқу-тәрбие жұмысының негізгі көзі болып табылады. Оқушыларға музыкалық білім беруде және олардың өмірге деген көзқарастарын қалыптастыру ісінде жетекші пән мұғалімі ғана емес, барлық ұстаздар ұжымының да атқарар жұмысы ажырамас бөлігі болып табылады.

Педагогикалық тәжірибеде сабақ үлгерімі бірдей екі оқушы болмайды. Әр оқушының өзіне тән ерекшелігі, мінезі, тәртіп-тағылымы, бейім-қабілеті бар десек, айтылған ескертулер әр оқушыға, әр түрлі әсер етеді. Кей оқушылар берілген тапсырмаларды жылдам орындаса, ал кейбіреулері сол тапсырманы орындап шығу үшін көп уақыт жұмсайды. Сондықтан да шәкіртті жүйелі түрде оқытып, үйрету үшін, оның жас айырмашылықтармен қатар өзіндік ерекшеліктерін де ескеріп отыру керек. Оқушының үлгерімі, көбінесе, оның үйдегі дайындық жұмысының дұрыс ұйымдастырылуына тікелей байланысты.

Әрбір жаңа дағды, тынбай еңбек етуді талап етеді. Қажырлы еңбектің арқасында, нәтижеге жеткеннен кейін ғана, білім алушының қабілетіне қарай, өзінің қызығушылығы оянған шығармаларға көшуге болады.

Қолдарының буыны қатып кетіп, домбыра ойнауға бейімделе алмай жүрген оқушылар, ұстаздың оқыту тәжірибесінде жиі кездеседі. Қол саусақтарының икемділік сапасы оқушының табиғи қабілетіне байланысты деген ұғым, екі ұшты пікір. Өйткені, тәжірибеде талантты оқушылардың қолдарының дұрыс қойылмай қатып қалуы, ал қабілеті орташа оқушылардың қолдарының дұрыс қойылуы жиі кездеседі. Әрбір оқушының музыкалық қабілетіне қарамастан, саусақтарының табиғи, еркін қимылмен ойнауына дағдыландыруға әбден болады. Тек мұның бәрі алғашқы сабақтан басталуға тиіс. Мұғалім сабақ кезінде өзінің назарын домбыра тартудағы негізгі элементтерінің бірі – аппликатураға (сол қол саусақтарының орналасуына) аударумен қатар, қағыстарға баса ден қояды. Әрине, аппликатура оқушының дене болмысына, саусақтарының салалығына қарай орынды, әрі ыңғайлы болуы қажет. Аспапты дұрыстап еркін ұстап отыру, қол мен саусақтарының дұрыс орналасып, аспап мойнында еркін жүруінің орындаушылық тәжірибеде үлкен маңызы бар. Алғашқы сабақ процесінде мұғалім оқушымен бірнеше мәселе шешеді: оң мен сол қолдардың дұрыс орналасуын қалыптастыру, есту қабілетін жетілдіру, нота сауатын үйрету. Бастауыш, орта сыныптарынан бастап, балаларды домбыраға деген қызығушылығын арттыру қажет. Оқушының ойын барысында қимыл-қозғалыс қабілеті дамиды, олардың мінез-құлқы біршама өзгеріп, адамгершілігі арта түседі. Домбыра тарту оқушыны көпшіліктің алдында өзін-өзі ұстай білуіне әсерін тигізеді. Сөйтіп, баланың өзіндік ой, көзқарас, өзіне тән тың ойы болуына итермелейді. Домбыра үйренейік пәнін дамыту, түрлендіру және қазақ халқының күйлерімен танысып қана қоймай, әр түрлі концерттік бағдарламаларға қатысу. Осы бағдарлама аясында оқушыларым республикалық және облыстық іс-шаралардан біршама жетістіктерімен қуантты.

Бағдарлама арқылы біршама нәтижелерге қол жеткіземін деген ойдамын. Олар:

- оқушылардың ата-бабамыздан қалған мұрамыз, домбыраға деген сүйіспеншілігін арттыру;
- нота жазбаларды еркін танып, еркін жазу;
- оқушы өз міндетін ұғынуы;
- іс-әрекеттің сыртқы ортамен тығыз байланыс жасауының жалпы тіршілік етуінің негізгі шарты, баланың психологиясы, оның негізгі іс-әрекеті ойын үстінде көрінеді.

Бұл бағдарламаның басты мақсаттарының бірі – оқушыларға нота сауаттылығын меңгерте отырып, домбыра аспабында ойнауды үйрету жұмысын жүргізу.

Қорытындылай келе, «Домбыра үйренейік» бағдарламасы арқылы оқушыларға домбыра қағысын, нота әліппесін, музыка екпіндерін, музыка өлшемдерін және нота ұзақтығын үйренеді. Оқушылар көптеген жаттығулар, этюд, халық әндерін, халық күйлерін ойнау арқылы тиімді әдіс-тәсілдерді үйренеді. Оқушының домбыра тартуды меңгеруі табиғи логикалық жүйемен баспалдақты түрде алғашқы қағыстар, перне басу, әртүрлі дыбыс шығару әдіс-тәсілдерін жеңіл ән әуендерін үйрену. Болашақ домбырашының берілген шығарманы техникалық және көркемдік тығыз бірлікте меңгеру, музыкалық сауаттылығын арттыру, аллитерация түрлері, динамикалық таңбалар, нота жазбаларын жазу және алма-кезек қағыстарға арналған жаттығулар ойнайды. Музыка сауаттылығын ашу арқылы музыка өлшемдері және нүктелі ноталар, күйші композиторлардың күйін тартады. Атақты күйші композиторлардың дауысын тындап және тартып үйренеді. Домбыра тарту үшін міндетті түрде үйде көп дайындалу қажет. Домбыра ойнаған кезде оқушылар, ең бастысы сабырлылыққа, ұстамдылыққа, төзімділікке, табандылыққа, еңбекқорлыққа, шыдамдылыққа назар аударулары қажет. Домбыра қазақ халқының ұлттық аспабы екенін ескере отырып, домбыра аспабының мәртебесін әрі қарай дамыту және құрметтеуге жастарды шақыру. Оқушыларға музыкалық білім беру арқылы, домбыра аспабын әрі қарай жетілдіру, нота жазбаларын білу, домбыра аспабын ойнау арқылы дамыған елдердің қатарына кіруге жеке тұлғаның дарындылығын арттыру болып табылады.

Тәуелсіздік туы желбіреген қазақ елінің ертеңі – бүгінгі жас ұрпақ. Сол жеткіншектердің білім нәрімен сусындауы, тәлімді тәрбие алуы соның нұр-сәулесін шамшырақтай шашып, бала бойына сіңіретін қасиетті де құдіретті мекен – мектебі мен жастарды жанындай сүйетін мейірімді ұстаздары екеніне ешкім дау айта алмайды. Шәкірттерді сүйе білген оқытушы ғана қатал, өнегелі, беделді тәрбиеші бола алады.

Әдебиеттер:

1. Қ. Мерембаев «Домбыраға арналған педагогикалық репертуар»;

2. А. Райымбергенова, С. Райымбергенова, Ұ. Байбосынова «Мұрагер» бағдарламасы бойынша мұғалімдерге арналған әдістемелік құрал, (2004 жыл);
3. Әдістемелік құралдар (1996 жыл);
4. Домбыраға арналған педагогикалық репертуар (1997 жыл);
5. А. Жайымов, Ж. Еңсепов: «Домбыра оқыту әдістемесі» Алматы., «Атамұра» баспасы 2001 жыл.

ӘБУ НАСЫР ӘЛ-ФАРАБИДІҢ ӘДЕБИЕТ ӨРКЕНИЕТІНЕ ҚОСҚАН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҮЛЕСІ

Утегенова С.М.

Әсет Бейсеуов атындағы орта мектеп КММ

Алматы облысы

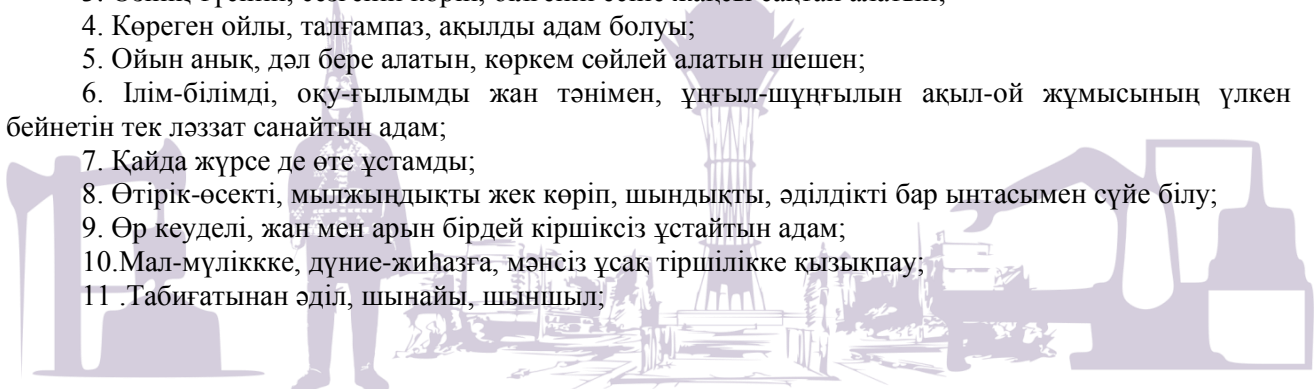
Педагогика мен әдістеме ғылымында «нені оқыту керек?», «қалай оқыту керек?», «қандай әдіс-тәсілдерге жүгіну керек?» деген мәселелер қашанда өзекті. Бұл сауалдарға әр кезеңде әр ғалым түрліше жауап беріп, әртүрлі қырынан қарастырғаны белгілі. Өйткені, қоғамдық өзгерістерге сай мұғалімге қойылатын талап та, оқытуға қойылатын міндет те өзгереді. Уақыт өткен сайын оқыту технологиясы да, ұстаз шеберлігі де шыңдалып отыруы шарт.

Ұстаз шеберлігі дегеніміз – тек мұғалімнің жан-жақты және әдістемелік сауаттылығы ғана емес, ол әр сөзді бойға сіңіруі. Ұстаздық әдеп жайын сөз еткенде біз шығыс ойшылдарының гумандық ой пікірлеріне назар аударамыз. Әсіресе, екінші ұстаз, ғұлама ғалым, ұлы ойшыл Әл-Фарабидің еңбектеріндегі педагогикалық көзқарастар қанша ғасыр өтсе де өз құндылығын жоғалтқан жоқ. Әл-Фарабидің айтуы бойынша нағыз ұстаз ғана айтқанын екі еткізбейтін, ешкім шағым жасауға батылы бармайтын, білімі телегей - теңіздей, ақыл-ой парасаты да, ерік- жігеріне де ешкім тең келе алмайтын адам. Осындай қасиеттері бар ұстаз ғана шәкіртке үлгі-өнеге көрсетеді, ол халықты соңына ертіп, оның мұң-мұқтажын, талап- тілегін орындай алады.

Сөз еткелі отырған Әл-Фараби ілімі Шығыс халықтарының педагогикалық ой-пікірінің пайда болуына, дамуына және қалыптасуына революциялық төңкеріс жасады. Педагогикалық тәлім-тәрбиенің дамуында сапа жағынан жаңа кезең ашқан - халықтық педагогиканың негізін қалады. «Ежелгі грек ғылымы мен араб ғылымының арасын қосқан Әл-Фараби дүниетанымы екі әлемнің — көшпелілер мен отырықшылар өркениетінің және Шығыс пен Грек-Рим мәдениетінің өзара байланыстарының нәтижесі» (1,70). Әл-Фараби заманының әлеуметтік-саяси көзқарастарын, тіл мәдениетін, философиялық - гуманистік (философия, логика, этика, эстетика, саясат, социология, лингвистика, поэзия, шешендік, музыка) және жаратылыстану (астрономия, астрология, физика, химия, география, космология, математика, медицина) ғылымдары салаларын терең меңгеріп, осы бағыттарда өзі де құнды ғылыми жаңалықтар ашты.

Әл-Фараби түсінігінде, ұстаз да қала басшысы сияқты ел жетекші, халық қадірлісі. Медресе балаларды оқытып, тәрбиелесе, қала бастығы олардың ата-анасына өнеге көрсетеді, халықты ізгі қасиеттерге баулиды. Олай болса мұның екеуі де "сегіз қырлы, бір сырлы" қай жағынан да болса барша халықтан қош ілгері тұрған кісілер. Сондықтан бұл екеуіне де мынадай 12 түрлі қасиет сәтті қабысып келсе нұр үстіне нұр болған болар еді:

1. Тәтті ерекше жетілген түрлі іс-әрекетті нәтижелі етіп орындауға ыңғайлы бейім болуы;
2. Нені болса да жақсы айырып, тез тұжырымға келе алатын;
3. Өзінің түсініп, сезгенін көріп, білгенін есіне жақсы сақтай алатын;
4. Көреген ойлы, талғампаз, ақылды адам болуы;
5. Ойын анық, дәл бере алатын, көркем сөйлей алатын шешен;
6. Ілім-білімді, оқу-ғылымды жан тәнімен, ұңғыл-шұңғылын ақыл-ой жұмысының үлкен бейнетін тек ләззат санайтын адам;
7. Қайда жүрсе де өте ұстамды;
8. Өтірік-өсекті, мылжындықты жек көріп, шындықты, әділдікті бар ынтасымен сүйе білу;
9. Өр кеуделі, жан мен арын бірдей кіршіксіз ұстайтын адам;
10. Мал-мүлікке, дүние-жиһазға, мәнсіз ұсақ тіршілікке қызықпау;
11. Табиғатынан әділ, шынайы, шыншыл;

12.Басқаға дау, өзіне де қиянат қыңыр-қиқар болмай, әркез шешімге келе алатын байсалдығы мен батылдығы қатар жүре алатын, қорқыныш пен үрейге жол бермейтін адам; [2,45].

Осылайша ойшыл Әл-Фараби өнегелі ұстаз бен әділ билеушіге ортақ 12 қасиетке мән берумен қатар, ұстаз бен шәкірт арасындағы ара- қатынастарды олардың моральдық қатынастың қандай болу керектігін де ескерген. Ұстаз өз шәкірттерінен адалдық, сыпайылық, ізгілік, әділдік сияқты қасиеттерді көргісі келсе, онда оның өзінде де осы қасиеттер болу қажет. "Мұғалімдік" (ұстаздық) еткен адамның өлшеуі тым өкпелі болмасын және тым асыра босаңсытқан төмендікпен де болмасын. Егер тым қатты үнемі ызғармен болса, онда оқушылар мұғалімді жек көретін хәлге жетеді. Егер тым босатып жіберген кішіпейілдік болса, онда оқушылар жағынан мұғалімдерді кем санау, оның ғылымына жалқау қарау қаупі тұрады» [4,32] деп жазды өзінің "Философияны үйрену үшін алдын-ала не қажет" деген еңбегінде.

Ешбір жанға бағынбайтын басшы – адам, міне, осындай. Ол - иман, ол– қайырымды қаланың бірінші басшысы, ол – халықтың басшысы және жер жүзін мекендейтін елдің басшысы. Өз бойында туа біткен он екі қасиетті ұштастырған адам ғана осындай бола алады. «Жаратылысынан өзіне айтылғанын бәрін жете түсінетін, айтылған сөзінің сөйлеушінің ойындағысындай және істің мән-жағдайына сәйкес ұғып алатын болуы керек; өзі түсінген, көрген, есіткен және аңғарған нәрселердің бәрін жадында жақсы сақтайтын, бұлардан ешнәрсені ұмытпайтын болуы керек; әйтеуір бір заттың кішкене ғана белгісін байқаған заматта сол белгінің ишаратын іліп әкелерліктей алғыр да аңғарымпаз ақыл иесі болуы шарт; өткір сөз иесі және ойына түйгенін айдан - анық айтып бере алатын тілмар болуы шарт; өнер - білімге құштар болу, оқып-үйренуден шаршап шалдықпай, осыған жұмсалатын еңбектен қиналып азаптанбай бұған оңай жететін болуы керек; шындықпен шыншыл адамдарды сүйіп, өтірік, жалған мен суайттарды жек көру керек; жаны асқақ және ар-намысын ардақтайтын болуы шарт; оның жаны жаратылыстан пасық істердің бәрінен жоғары болып, жаратылысынан игі істерге ынтызар болуы тиіс; әділ болу керек, бірақ қыңыр болмауы керек, әділеттілік алдында ойыс мінез көрсетіп қасарыспау керек, бірақ әділетсіздікпен пасықтық атаулыға мүлдем рақымсыз болуы шарт; өзі қажет деп тапқан істі жүзеге асырғанда шешімпаздық көрсетіп, бұл ретте қорқынышпен жасқану дегенді білмейтін батыл, ер жүрек болуы керек... [3,25].

Әбу Насыр Әл-Фараби ең әуелі ұстаз, ағартушы, оның бүкіл философиялық ізденістері мен пайымдаулары адамды барынша кемелдендіру, дамыту мақсатына арналған. Ол-адамдарды шынайы бақытқа жеткізу жолдарын табуды мұрат тұтады. Ұстаздың айтуы бойынша адам ғылым, философия, тәрбие арқылы кемелдікке жетеді. Ол шартты түрде адамды нағыз бақытқа, мұратқа бастайтын негізгі кредосы - адамдар бақыт жолында өзара көмек, достық, бейбітшілік қатынаста өмір сүруі ләзім. Фарабидің пайымдауы бойынша оқу — философия негіздерін, теориялық білімдерді игеру, ал тәрбие — ол мұғалімнің, тәлімгердің, адамға белгілі бір адамгершілік, құлық қалыптарын және практикалық өнерді игеру дағдыларын қалыптастыру бағытындағы іс-әрекеті, ол шәкірттерге белгілі бір оң қасиетті, сапаны дарыту үшін қалай болса солай емес, белгілі бір мақсатты көздеген, саналы тәрбие жұмысына басты мән береді. Ғұлама тәрбие кезінде тәрбиеленушінің ерекшелігін ескеріп, әрбіріне жеке әдіспен дара қатынас жасауды талап етеді.

Бала тәрбиесі қоғам мен халықтың балаларды оқыту жөніндегі қамқорлығы, жастарды халық өміріне байланысты білімдермен қаруландыру, балаға оның жеке және жас ерекшеліктерін ескеріп шын жүректен қамқорлықты қарым-қатынас - мұның бәрі ұлы ұстаздың педагогикалық жүйесінің құрамдас бөлігі. Халықтан алып пайдаланылған көптеген ережелер оның ілімінің демократикалық, гуманистік өзегін құрады және оның педагогикасының озық бағыттылығын күшейтеді [5,28].

Әл-Фарабидің «Қайырымды қаланың тұрғындарының көзқарастарымен», «Философияның дінді қажетсінеуі» т.б. философиялық трактаттарында шеңбер-қала болмысы жер шарындағы он сегіз мыңда бір Ғаламдағы тіршіліктің шағын моделі түрінде алынып, адамзат баласын несібелі бақытқа кенелтетін ізгілік пен әділет етіп көрсетеді. Игілік, байлық атаулы - өткінші дүниенің, пәнидің ғана өлшемі, ал ізгілік бақыт ұғымдары - мәңгіліктің бақилықтың жолы. Ізгілік-имандылықтың сәулесі. Жүрегінен иманы тайған, нәпсісін ынсабын тыймаған жан адамзат баласына жазмыш ілім-білімді, тағлым тәжірибиені ізгілік жолына емес, кесірлі кесапатқа, теріс пиғылға пайдалануы мүмкін, жүрегін таза ұстап, иманына кіршік түсірмей, рухани кемелдікке талпынған тұлғалар ұлы жаратушы деңгейіне жақын сатыға көтеріліп, жер бетіндегі тіршілік сырын бағамдай алады. [6,133].

Ұстаздың пікірінше, оқу, білім алу, ғылым адамы болу, адамгершілік және тәрбие мәселелерімен тығыз байланысты. Мәселен, "Философияны үйрену үшін алдын-ала не қажет" деген еңбегінде бірінші алғышарт ретінде жан тазалығын, ар тазалығын қойған. Адам өмірі үшін, әсіресе

ұстаздарға бұл құралдың қажеттігі түсінікті. Ұстаздың негізгі мақсаты – өз шәкіртіне білім беріп, ізгілікті мінез-құлыққа тәрбиелеу деп білсек, сол тиянақты білім, ізгілік ұстаздың өз бойында болуы шарт. Егер де өзінің бойында кездеспейтін болса, онда логика саласында надан деп есептелініп, қайсыбір мәселеде кімдікі жөн екенін, оның қалайша жөн екенін ажырата алмайды. Бұл жағдай ұстаз бойында кездесетін болса, сөзсіз оның беделін түсіріп, өз шәкірттерінің мінез-құлық, іс-әрекеттеріне дұрыс баға бере алмағандықтан, олардың арасында түсінбеушілік, кейде бір-біріне деген дөрекілік жүрген жерде әрине, логика, парасаттылық туралы дұрыс түсінік болуы мүмкін емес. Сол себепті шәкірттің ой-талғамын жетілдіру, оның іс-әрекет жасауына көмектесу – ұстаз парызы.

Этиканы ол, ең алдымен, жақсылық пен жамандықты ажыратуға мүмкіндік беретін ғылым деп қарады. Сондықтан оның этика жөнінде тұжырымдамаларында жақсылық, мейірбандық категориясы басты орын алады. Ғұламаның этикалық ойларынан терең гуманизмнің лебі еседі, ол адам баласын жаратылыстың, бүкіл жан иесі атаулының биік шоқтығы, сондықтан да оны құрметтеу, қастерлеу керек деп түсінеді. Әл-Фараби жасаған қорытындының басты түйіні – білім, мейірбандық, сұлулық үшеуінің бірлігінде.

Әл-Фарабидің гуманистік идеялары әлемге тез тарады. Ол ақыл-ой мен білімнің биік мәнін дәріптеді. Әл-Фараби көркемдік, сұлулық хақында былай дейді: «Ол – өмір шандығының өзіне тән қасиеті, болмыстың, нақты құбылыстардың әлеуметтік өмірдің көкейдегі елесі. Көркемдік тән мен жан қасиеттерінің сұлулығын көрсететін белгі» - деп санайды. Әл-Фараби тәрбиеге гумандылық бағыт берді, ол барша адам баласын достыққа, адамгершілікке шақыра отырып, адамзат баласын мұрат - мақсатына жеткізуді көздеді. Фараби ағартушылық пен парасаттылықты жақтаған үлкен гуманист. Ол халықтарды бейбіт өмір сүруге шақыра отырып, адам баласының білім мен парасатты ойын терең бағалаған кеменгер.

Әл-Фараби тәрбиенің, оның ішінде еңбек тәрбиесінің теориясы ғылымға негізделуі қажет деп санады. Ол ғылымды тарихи үрдіс деп түсініп, ғылым жүйелі түрде құрылған білімнің жоғарғы формасы деген анықтама берген. Фараби өмір сүрген дәуірде педагогика ұғымы болмағаны белгілі. Алайда ол оқу-ағарту мен тәрбие туралы, еңбек мәдениеті туралы ілім жасады. «Еңбектің өзі – өнер. Ал еңбек тәрбиесі сол өнерден туындайды, әрбір адамды еңбекке баулиды, еңбек шеберлігіне үйретеді. Олардың еңбек ету дағдысын қалыптастырады», – деген болатын Фараби. Ол еңбек өмір сүрудің негізі, адамзат тіршілігінің мәңгілік, табиғи шарты деп қарастырды. Педагогикалық тұрғыда қарастырсақ, бұл тұжырым – «оқушыларға саналы тәртіп, сапалы білім беру, пайдалы қоғамдық еңбекке баулу» деген сөз. Фараби еңбек тәрбиесінің теориясын жасауда еркін еңбектің адамның жан-жақты дамуы үшін маңызы зор екенін атап көрсетеді.

Фараби «еңбек ету, сапалы болу, адамгершілік, ақылдылық табиғаттан туындауы қажет» [7,2] – деген ғылыми тұжырым жасады. Фараби адамды табиғат, адам, жер бетіндегі тірі организмдер дамуының ең жоғары сатысына көтерілген, еңбек құралдарын жасап, оларды өз қажетіне жарата білген, түсінікті сөз сөйлей білетін саналы ортаның мүшесі дейді. Адам туралы материалистік бағытты ұсынған Фараби адам еңбек ету нәтижесінде жоғары сатыға көтерілетінін алға тартады.

Педагогиканың мақсаты, мұраты туралы Фараби ұсынған гуманистік идеялар мен қорытындылар адам өмірінің қазіргі кезеңінде де ағартушылықтың маңызды тіректерінің бірі болып отыр. "Біздің міндетіміз — бақытты адам тәрбиелеу. Бақыт материалдық және рухани игіліктерді өзіміздік мақсатта тұтытуда адамзат мұраттары мен құштарлықтарынан тыс та оқшау, өзіне ғана тән жан рахатын беретін кішкене дүние жасауда емес. Азаматтың бақыты — асқақ та биік мақсат — жаңа өмір жолында жасампаз рухани күштердің гүлденуін терең сезінуде.

Кеменгер ұлы ғалым ұстаз туралы былай деген екен: "Ұстаз жаратылысынан өзіне айтылғанның бәрін жадында жақсы сақтайтын, ешнәрсені ұмытпайтын, мейлінше шешен, өнер-білімге құштар, аса қанағатшыл, жаны жақындарына да жай, адамдарына да әділ, жұрттың бәріне жақындық пен ізгілік көрсетіп, қорқыныш пен жасқану дегенді білмейтін батыл, ержүрек болуы керек" [7,2]. Расында да, жасампаздыққа жаны құмар, өнер мен білімге құштар, болып жатқан құбылыстарға саналы түрде әділ баға бере алатын педагог – бүгінгі қоғамның мұқтажы, сұранысы, қажеттілігі.

Әдебиеттер:

1. Бейсенов А. «Әл – Фарабидің тұжырымдары» // Ақиқат. – 2006. - № 6, 70-73 б.
2. Жусанбаева Г. «Әбу Насыр Әл – Фарабидің халыққа білім беру жүйесін құруға қосқан үлесі.»// Қазақстан тарихы.- 2004.-№11, 49-52 б.
3. Медетбаев Т.С. «Әл-Фарабидің әдеби-ғылыми мұрасы». Автореферат.– Алматы, 1998, 32 б.

4. Қалиев Ж. «Халық педогогикалық және ағартушы ғалымдардың шығармаларындағы ұлттық тәлім – тәрбие үлгілері.» // Ұлт тағлымы.-2005.-№2, 31-34 б.
5. Кенжебаев Т. «Әбу Насыр Әл Фараби дидактика туралы»// Ұлт тағлымы. -2002 ж. № 1, 28-30 б.
6. «Философиялық трактаттар» Орышадан ауд. Қ. Сағындықов, М. Жанғали және М. Ишмухаммедов.- Алматы: Ғылым, 1973. - 448 б.
7. «Фараби ойлары. Әлеуметтік этикалық трактаттар» // Парасат.-1994.№4. – 2 -3 б.

ИЗОБРАЗИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ - ВАЖНЕЙШЕЕ СРЕДСТВО ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

*Хаирова А.М.
КМҚК ясли-сад «Тілек»
г. Караганда*

Эстетическое воспитание детей дошкольного возраста через изобразительную деятельность – неотъемлемая часть общей системы воспитания подрастающего поколения.

Виды творчества могут быть совершенно любыми: изобразительное искусство, музыка, литература, танцы - главное, чтобы ребенок с малых лет впитывал художественную культуру благодаря своим песням и сказкам, музыке и танцам, своему художественному мастерству. Все это является богатой основой для формирования художественного вкуса, художественных способностей, воспитание патриотических чувств подрастающего поколения. Педагогический коллектив шашего детского сада наряду со знакомством с произведениями изобразительного искусства, , рекомендованные программой воспитания в детском саду работает и над вопросами использования казахского национального искусства в воспитании детей.

Дошкольный возраст - это особенный возраст. Именно в этом возрасте формируется отношение ребенка к миру и происходит развитие существенных эстетических качеств будущей личности. Чувство красоты природы, окружающих людей, вещей, создает в ребенке особые эмоционально-психические состояния, возбуждает непосредственный интерес к жизни, обостряет любознательность, мышление, память. Таким образом, дошкольный возраст - это особенный возраст для эстетического воспитания, где главную роль в жизни дошкольника играет воспитатель. Пользуясь этим, воспитатели способны не только основать прочный фундамент эстетически развитой личности, ведь именно в этом возрасте формируется отношение ребенка к миру и происходит развитие сущностных эстетических качеств будущей личности. Педагог сам должен любить и знать искусство, чтобы подвести детей к его пониманию. Это подчеркивали многие художники, искусствоведы, педагоги, психологи, ученые. Нашей первоочередной задачей является углубление и расширение знаний детей об истории, видах и жанрах казахского искусства, знакомство с творчеством народных художников. С этой целью с детьми проводить беседы о творчестве художников, о декоративно – прикладном искусстве. Ребенок с раннего детства должен быть окружен подлинными произведениями искусства. На занятиях рисованием, лепкой, аппликацией у детей воспитывается интерес к художественно-творческой деятельности, желание создать красивое изображение, интереснее придумать его и как можно лучше выполнить. Восприятие и понимание произведений искусства, доступных детям: графики, живописи, скульптуры, архитектуры, произведений народного декоративного творчества - обогащают их представления, позволяют найти разнообразные выразительные решения

При подборе произведений для работы с детьми должны руководствоваться следующими требованиями к ним:

- Произведения должны быть реалистичными и высокохудожественными;
- Должны быть близки и понятны детям;
- Должны оказывать эмоциональное воздействие.
- В работе с детьми показать, как художник воспринимает окружающую действительность, как он в своих произведениях рассказывает об этом людям, как передает в картине свое отношение к жизни, к природе, к красоте.
- Рассказать детям, что одни художники пишут картины, другие – иллюстрации; есть художники, которые расписывают игрушки, ткани, посуду.

• Познакомить детей с отдельными произведениями художников Казахстана. Например: «Зимний город» Р. Великановой, «Кумысная ферма» А. Кастеева, «Красный апорт» А. Галимбаевой. Эти произведения искусства даст возможность детям с интересом рассматривать эти картины, замечая связь изображенного с окружающей действительностью. Они узнают отдельные элементы казахского орнамента.

Знакомить детей с произведениями изобразительного искусства - натюрмортов, так как в натюрморте отсутствует сюжет, изображены знакомые детям предметы обихода, овощи, фрукты и цветы, где направлены внимание детей на восприятие формы, цветовых отношении, фактуры предметов. Так, рассматривая с детьми старшей и подготовительной группы натюрморты «Дастархан» и «Красный апорт», обращать внимание детей на сочетание белого и голубого цветов скатерти, на золотистый цвет лепешек, на красочность орнаментального фона, что все это придает произведению национальный колорит. В натюрморте «Красный апорт», на фоне ярких, смело написанных тканей, в больших вазах лежат крупные алма-атинские яблоки «апорт». Натюрморт производит сильное впечатление на детей. Дети передают свои чувства в таких высказываниях:

- Какие яблоки спелые, красные, наливные!
- Яблоки свежие, их только что сорвали, они вкусные.
- Кожура у них блестящая, их только что помыли.
- А эти пятнышки от солнышка и т.д.

Следующим видом является пейзаж.

Пейзаж – наиболее поэтический жанр живописи, выражающий чувства и переживания человека, связанные с природой. Пейзажные картины учат видеть по-настоящему природу, понимать ее красоту. На занятиях знакомить детей с пейзажной живописью, посвятив каждое из них рассматриванию изображения какого-либо одного времени года. Дети с интересом будут рассматривать и эмоционально воспринимать эти картины, так как они увидят знакомые пейзажи казахской степи, гор, красоту родной природы, написанные яркими, теплыми, сочными тонами.

При знакомстве детей старшей группы с зимним пейзажем предложить для рассмотрения репродукции картин художников Р. Великановой «Зимний город», Ж. Шарденова «Медео», А. Дьячкина «Высокогорный каток», А. Кастеева «Зимовка в ауле». Беседуя с детьми о картине педагог должна обратить внимание детей на заснеженные деревья, дома освещенные вечерним светом, холодноватое сияние луны. Видение детей дает возможность отметить, что очень холодно, снежинки в свете луны искрятся, снег блестит голубыми, желтыми, сиреневыми красками. При обсуждении картин педагог должна давать детям возможность до конца высказывать свои мысли, свои чувства, которые вызвала картина. Рассказывая, дети глубже переживают увиденное. Таким же образом знакомство детей старшей и подготовительной группы с репродукциями картин художников: А. Кастеева, И.Темиргалиева, У.Ажиева, А. Черкасова, А. Исмаилова, С. Мамбеева, А. Степанова, изображающими другие времена года, например, «Аллея», «Голубая весна», «Вечер на Джайлау», «Джайлау» и др. Для показа подбирать пейзажи, разные по настроению, содержанию, манере исполнения. Так, рассматривая с детьми близкие по содержанию картины Р. Сахи «Вечер на джайлау» и У. Ажиева «Джайлау» отметить, что этих художников объединяет любовное отношение к природе, но по творческой манере они различны. У.Ажиев избегает контрастов и очень бережно изображает неброский уголок природы: легкая подкраска позволяет бумаге светиться, от этой прозрачности веет чистотой и ароматом горного воздуха, чувством тихого покоя, ненавязчивой красоты.

Полотно Р. Сахи строится на передаче движения в природе. Он изображает, как угасают лучи солнца, как вечер опускается на склоны холмов синим покровом. При сопоставлении этих двух картин дети нагляднее воспринимают цветовую гамму.

Следующим этапом работы является знакомство детей с творчеством художников народного декоративно – прикладного искусства.

Народно декоративно – прикладному искусству относится: войлочные коврики, сумки, кувшины, украшенные национальными традиционными орнаментами. Они просты по форме, ясны по замыслу и легко воспринимаются детьми. Эти изделия, выполненные на высоком художественном уровне, служат не только украшением но и используются детьми в играх, при рассказах и инсценировках знакомых сказок, на занятиях по изобразительной деятельности.

С казахским орнаментом дети знакомятся в основном на занятиях по декоративному рисованию в старшей и подготовительной группах. Дети узнают характерные элементы орнамента как крючок, верблюжий след, птичье крыло, бараньи рога.

Овладев навыками в изображении этих элементов, дети самостоятельно составляют узоры, применяют при украшении кукольной одежды, посуды из папье-маше.

В результате знакомства детей с казахским изобразительным искусством восприятие детьми произведений живописи является более тонким и поэтичным. Дети не равнодушны к красоте, картины доставляют им эстетическое наслаждение, будят воображение.

Прекрасное запечатлевается на всю жизнь, потому что ковыльная степь, и березка, и бесконечное пшеничное поле – это и есть наш родной край, наша Родина.

Весь опыт работы с детьми показывает о необходимости дальнейшего развертывания широкой, планомерной комплексной работы по повышению уровня эстетической подготовки по решению эстетического воспитания с формированием активного творческого потенциала личности, со стремлением научить подрастающего человека жить «по законам красоты»

Литература:

1. Ветлугина, Н.А. Художественное творчество и ребенок - М.: Просвещение, 1985.
2. Ветлугина, Н.А. Эстетическое воспитание в детском саду. Пособие для воспитателей детского сада. 2-е издание, переработанное. - М.: Просвещение, 1986.
3. Ветлугина, Н.А. Система эстетического воспитания в детском саду

КӨШПЕЛІ ДАЛА САЛТЫ

Хуса Н.

№ 53 жалты білім беретін мектеп-лицей

Қарағанды қаласы

Мәдениет деген не? Ол кең ауқымды ұғым. Қазіргі жаһандану заманында өз мәдениетінен үлгі таба алмаған біздің де кейбір жастарымыз басқа елдің мәдениеті мен өмір сүру салттары бағытына қарай бет алуға. Өз еліміздің ұлттық салт -дәстүрін білмейтін, қабылдамайтын ұлттық өнімдерді менсінбейтін, отандық өнімдерге, қызмет түрлеріне сенімсіздікпен қарайтын тағы басқа толып жатқан отандастарымызды мысалдар келтіре аламыз. Ең қарапайым мысалды алсақ, өзіміздің отандық өнімдерімізді қандай деңгейде қолданып жүрумізден байқай аламыз. Ұлтымыздың тілін басқа түгіл өз азаматтарымыз менсінбейді, өз ана тілін білсе де сөйлескісі келмейтіндер қаншама, өкінішке орай. ХХІ ғасырда өздеріне тән өмір сүру салтынан айырылу, өз мәдениетінен айырылу қаупі өзекті мәселелердің бірі екені айқын. Басқа елдің мәдениетіне бас иіп, өз ұлттық құндылықтарының жойылу қаупі бар екенін мойындауымыз қажет.

Жаһанданудың тигізер пайдалы жақтарын қабылдап, басқа елдің мәдени ықпалына қалай қарсы тұруға болады? Қазіргі жаһандану кезеңінде өз еліміздің мәдениетін қалай қорғап қаламыз? Бұған жол көрсету - өз мәдениетіміздің ішінен үлгілі дәстүрлерді жаңарта отырып, қолдану, еліміздің менталитеті, ерекшелігі, жаһандану кезеңде өшіп жоғалуына жол бермеу. Бабалар мұрасы бүгінгі жаһандану заманында да сақталуы тиіс. Жаһандану біздің өзгешелігімізді жойып кетпеу үшін қазіргі кезеңде кешегі қазақтың көшпелі мәдениетін, салт-дәстүрді жаңарта отырып мемлекет саясатында, өмірдің барлық салаларында қолдана білуіміз аса маңызды.

Рухымызды оятып, руханиятымызды жаңғырту үшін жас ұрпағымыздың өз халқының салт-дәстүрі елдің мәдениет байлығы екеніне көзін жеткізіп тәрбиелеу. Ұлттың мәдени кодының негізгі құрамдас бөліктері мұра, салт-дәстүрлер, әдет-ғұрыптар, тіл, отбасы, шаруашылық жүйелер (өмір салты), мерекелер болып табылады.

Көшпелі дала халықтары үшін салт дәстүр, қоғам заңы болып негізделіп сана, тағылым тәрбие тіршілік ережесі ретінде рухани байлық болып қалыптасты. Ұлы даланы мекендеген қазақ халқы үшін салт-дәстүрлер өткен ғасырларда қазақ қоғамы үшін бұлжымас заң рөлін атқарды.

Өскелең жас ұрпақты отансүйгіштікке, адамдық асыл қасиеттерге тәрбиелеуде, ұлттық салт - салт дәстүр, ұлттық мәдениетіміздің тигізер ықпалының орасан зор екені айтпаса да түсінікті.

Көшпелі дала халықтарының *ежелгі салттарының бірі* - анда болу, *анттасу*. Осы көне салт қазақ халқының өмірінде де әртүрлі жағдайға бейімделіп, жалғасын тапқан. Анда рәсімі кейінірек екі достың арасында ғана емес, қоғамдық кең ауқымды мәнге ие боп, жеке тұлға тарабынан ел үшін немесе ұлыс әміршісі хан үшін ант беру рәсіміне ұласып, далалық заңның бір түріне айналып кеткен. Кейде мұны серт беру деп те атайды. Ант беру салтында ырымдар, сөздің күшіне сенуді, сондай-ақ

қасиетті затпен сүйемелдеу шарттарын байқаймыз. Анда болу – дәстүрлі этномәдени ортада адамдардың достығының ең жоғарғы «жан аямас» түрі. Өйткені адамдар осы ретте өзара ант беру арқылы достасады. Яғни мәңгілік адал дос, тамыр болуға, ол үшін тіршіліктің нелер бір қиын сәттерінде қажет болса бірі үшін бірі жан қиятын болып сөз байласады. Сөйтіп анттасу анда болу досының моральдық-этикалық кепіліне айналады. Шежірелік деректерге қарағанда, анда болған адамдардың ұрпақтары кейін ру-қауым болып та ұйымдасқан. Мысал ретінде жалайыр тайпасына жататын андас руының қалыптасу үрдісін айтуға болады. Шежірелік аңызға қарағанда андас руы өзара анда болған екі достан тараған деседі. Кейін бір қауым рудың андас деп аталуы осы жайтқа байланысты болды. Анда рәсімі кейінірек екі достың арасында ғана емес, қоғамдық кең ауқымды мәнге ие болып, жеке тұлға тарапынан ел үшін немесе ұлыс әміршісі хан үшін Ант беру рәсіміне ұласып, далалық ғұрыптық заңның бір түріне айналып кетті. Ант беру салтының магиялық та, құқықтық та, моральдық-этикалық та, ғұрыптық та қырлары болды. Ант берудің мақсаты да, орындалу шарты да алуан түрлі болып келеді. Мысалы, ежелгі анда болу кейін анттасу деп аталатын мәмілегерлік жосынға айналды. «Моңғолдың құпия шежіресіндегі» тұлғалар Керей Уаңхан мен Есукей батыр немесе Тэмүжин мен Жамуха арасындағы «андалық» саяси ірі одақтастыққа ұласып, билік пен байлықты бөлісудің құралына да айналды деуге болады. Бұндай мағынадағы анттасулар мемлекеттің болашақ тағдырын шешетін ірі саяси тетік болды.

Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында көрсеткендей ұлттық сананы жаңғырту арқылы жеке тұлғаны қалыптастыру мәңгілік мәселе болып отыр. «Күллі жер жүзі біздің көз алдымызда өзгеруде. Әлемде бағыты әлі бұлыңғыр, жаңа тарихи кезең басталды. Күн санап өзгеріп жатқан дүбірлі дүниеде сана-сезіміміз бен дүниетанымымызға әбден сіңіп қалған таптаурын қағидалардан арылмасақ, көш басындағы елдермен тереземізді теңеп, иық түйістіру мүмкін емес. Өзгеру үшін өзімізді мықтап қолға алып, заман ағымына икемделу арқылы жана дәуірдің жағымды жақтарын бойға сіңіруіміз керек.» - делінген Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың 2017 жылдың 12 сәуіріндегі «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында.

Халқымыздың ұлттық мұрасын оқу, көшпелі дала халқының салт дәстүрін оқу – тәрбие ісімен сабақтастыра отырып, ұлттық тәрбие арқылы рухани-адамгершілік ілім қашан да жеке тұлғаны қалыптастырудың өзегі екенін есімізден шығармағанымыз дұрыс.

Әдебиеттер:

1. Қазақтың этнографиялық категориялар, ұғымдар мен атауларының дәстүрлі жүйесі. Энциклопедия.-Алматы, 2011
2. Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың 2017 жылдың 12 сәуіріндегі «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы.

